

The Project Gutenberg eBook of Hedelmällisyys: Romaani, by Émile Zola

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Hedelmällisyys: Romaani

Author: Émile Zola

Translator: V. A. Marjanen

Release date: December 4, 2011 [EBook #38221]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HEDELMÄLLISYYS: ROMAANI ***

E-text prepared by Tapio Riikonen

HEDELMÄLLISYYS

Romaani

Kirj.

EMILE ZOLA

Suom. V. A. Marjanen

**Kuopiossa 1905,
Osakeyhtiö Kuopion Uudessa Kirjapainossa.**

ENSIMÄINEN OSA

ENSIMÄINEN KIRJA

I

Pienessä talossa metsän rinteessä, jossa he olivat asuneet kohta kuukauden, oli Mathieulla sinä aamuna kiire ehtiäkseen kello seitsemän junaan, jolla hän joka päivä meni Janvillestä Pariisiin. Kello oli jo puoli seitsemän, ja heidän talostaan oli runsaasti kaksi kilometriä Janvilleen. Sitten tuli kolmen neljännestunnin matka ja vielä vähintään kolme neljännestä meni käydessä pohjoiselta rautatieasemalta de Grenellen bulevardille, niin että hän ei ennättänyt konttooriinsa tehtaalle ennenkuin noin puoli yhdeksän seutuvilla.

Hän oli jo suudellut lapsia, jotka onneksi nukkuivat, sillä he eivät koskaan tahtoneet päästää häntä menemään, vaan kietoivat pienet kätensä hänen kaulaansa, nauroivat ja suutelivat häntä. Kun hän nyt äkkiä tuli makuuhuoneeseen, oli hänen vaimonsa Marianne vielä vuoteessa, mutta hereillä ja puoleksi istuvassa asennossa. Marianne oli vetänyt uutimen syrjään; koko säteilevä toukokuun aamun valaistus tulvasi sisään ja verhosi hänen neljänkolmatta vuotiaan terveen ja kukoistavan ihanuutensa iloiseen päivänpaisteeseen. Mathieu, joka oli kolmea vuotta vanhempi, jumaloitsi vaimoaan.

"Minulla on kiire, lemmikki, minä pelkään myöhästyvänä junasta. — Niin, koeta nyt tulla toimeen; sinullahan on vielä kolmekymmentä souta?"

Marianne nauroi, ja hän oli ihastuttava paljaine käsivarsineen ja komeine hajallaan olevine hiuksineen. Ainaista rahanpuutetta, joka oli heidän uudessa taloudessaan, kesti hän iloisella mielellä. Hän oli mennyt naimisiin seitsentoista vuotiaana, Mathieu kahdenkymmenen, ja heillä oli jo neljä lasta.

"Meillähän on viimeinen päivä tänään, ja sinä saat illalla palkkasi. Huomenna minä maksan pikkuvelat Janvillessä. Ainoastaan Lepailleurin laskut —maidosta ja munista — ovat ikäviä, he näyttävät aina siltä kuin luulisivat, että heitä tahdotaan pettää. Kolmekymmentä souta, rakkaani! Sillä me elämme hyvästi."

Hän yhä hymyili ja ojensi Mathieutä kohden jäntevät, valkeat käsivartensa tavalliseen jäähyväisten ottoon.

"Mene nyt, koska sinulla on kiire. Minä tulen sinua odottamaan illalla pienen sillan luokse."

"Ei, ei, minä tahdon, että sinä menet maata. Sinähän tiedät, ett'en minä voi olla Janvillessä ennenkuin puoli kaksitoista, ja silloinkin täytyy minun ehtiä junaan neljännestä yli kymmenen. Oh, tällaista päivää! Minun on täytynyt luvata Morangereille syödä aamiaista heidän luonaan, ja illalla pitää Beauchêne päivälliset erälle ostajalleen ja minun täytyy olla mukana. Mene sinä vaan maata ja nuku kuin kiltti lapsi, kunnes minä tulen."

Marianne pudisti hymyillen päätään, mutta ei luvannut mitään.

"Älä unohda mennä isännän luokse sanomaan, että lasten kamarin katto vuotaa", muistutti hän. "Vaikka tuo monia miljoonia omistava herrasväki Séguin du Hordel vuokraa meille tällaisen harakanpesän kuudesta sadasta frankista, niin emmehän sentään tahdo kastua läpitse kuin paljaan taivaan alla."

"No, tuonhan minä varmaankin olisin unohtanut. Mutta nyt minä menen heidän luokseen, sen lupaan."

Ja Mathieu kietoi käsivartensa Mariannen vyötäisten ympäri, jäähyväishetki piteni, sillä hän ei tahtonutkaan lähteä. Marianne nauroi taas ja vastasi hänen suuteloihinsa. Heidän rakkautensa oli tervettä, voimakasta ja iloista, he olivat kasvaneet toisiinsa kaikista olemuksensa juurista, he olivat yksi ruumis ja yksi sielu.

"Kas niin, lemmikki, mene nyt. Äläkä unohda sanoa Constancelle, että ennenkuin hän muuttaa maalle, pitää hänen tulla tänne Mauricen kanssa."

"Kyllä, kyllä minä sanon siitä hänelle. Hyvästi nyt iltaan asti, lemmikki."

Mutta Mathieu tuli vielä takaisin, likisti Mariannen lujasti rintaansa vasten ja painoi hänen huulilleen pitkän suutelon, johon tämä lämpimästi vastasi. Ja sitten kiirehti hän pois.

Tavallisesti käytti hän omnibusta, kun hän tuli pohjoiselle rautatienasemalle. Mutta niinä päivinä, kun talossa oli vaan kolmekymmentä souta, kulki hän pelottomasti jalan. Se oli muuten hyvin kaunis tie: Lafayetten katu, ooppera, place de la Concorde, Cours la Reine ja sitten Alman silta ja quai d'Orsay.

Beauchênen tehtaot olivat aivan quai d'Orsayn päässä, Fédérationin kadun ja Grenellen bulevardin välissä. Siinä oli suuri nelikulmainen tontti, jonka yhdessä kulmassa oli kaunis kivinen asuintalo, minkä Léon Beauchêne, nykyisen omistajan Alexandren isä oli rakentanut. Balkongilta näkyi Seinen tuolla puolen Passyn kukkula korkeine viheriän kasvullisuuden verhoamine taloineen ja oikealla puolella kohosivat Trocadéropalatsin korkeat tornit. Fédérationkadun puolella oli vielä puutarha ja pieni talo, se vaatimaton asumus, johonka Léon Beauchêne oli tyytynyt sinä ankaran työn sankarillisena aikana, jolloin hän oli laskenut perustuksen rikkaukselle. Tehtaot ulkokuoneineen — kokonainen rykelmä harmaita rakennuksia, joitten

keskestä kohosi kaksi mahdollottoman suurta savupiippua — olivat valloittaneet tontin etäisemmän osan ja sen osan, joka oli Grenellen bulevardin varrella, missä kaikki loppui korkeaan, ikkunoita vailla olevaan muuriin. Tämä suuri ja hyvin tunnettu konepaja rakensi etupäässä maanviljelyskaluja alkaen mitä suurimmista koneista pieniin, nerokkaisiin työkapineihin, joitten valmistamiseen vaaditaan erityistä taitoa. Ja paitsi satoja joka päivä työssä olevia miehiä, oli siellä työpaja viidellekymmenelle naiselle, jotka kiilloittivat.

Käytävä tehtaisiin ja konttooriin oli Fédérationkadun puolella, ja siellä oli leveä portti, josta nähtiin suuri piha, jota peitti aina mustana oleva kivitys, ja höyryävä vesi usein lorisi ojanteissa. Paksu savu hulmahteli pitkistä savupiipuista, sähiseviä höyrypilviä tuli ulos katoista, ja kumea jyrinä pani maan tärisemään todistaen, kuinka tarmokkaasti ja herkeämättä siellä sisällä työskenneltiin.

Keskirakennuksen kello oli kahdeksan ja kolmekymmentäviisi minuuttia, kun Mathieu meni yli pihan piirustuskonttooriinsa. Kahdeksan vuotta oli hän jo ollut työssä tässä tehtaassa, johon hän oli tullut yhdeksäntoista vuotiaana piirustusapulaiseksi sadan frankin kuukauspalkalla suoritettuaan sitä ennen loistavat erikoistutkinnot. Hänen isänsä, Pierre Froment, jolla vaimonsa Marien kanssa oli ollut neljä poikaa, Jean, Mathieu, Marc ja Luc, tahtoi antaa heidän noudattaa kutsumustaan, mutta oli kuitenkin antanut jokaisen oppia jonkun ammatin. Léon Beauchêne, liikkeen perustaja, oli ollut jo kuolleen vuoden ajan, ja hänen poikansa Alexandre oli äskettäin astunut sijalle ja nainut Constance Meunierin, hyvin rikkaan tapettitehtailijan tyttären Maraiskorttelista, kun Mathieu sai paikan tehtaassa nuoren isännän luona, joka oli tuskin viittä vuotta häntä vanhempi. Ja siellä oppi hän tuntemaan Alexandren köyhän serkun, kuusitoistavuotiaan Mariannen, jonka kanssa hän vuoden kuluttua meni naimisiin.

Kaksitoista vuotiaasta asti oli Marianne ollut riippuvainen sedästään Léon Beauchênestä. Eräs hänen veljensä Felix Beauchêne, seikkailuhaluinen ja levoton sielu, oli, koetettuaan ensin turhaan eri aloja, lähtenyt vaimonsa ja tyttärensä kanssa Algériin etsimään onneansa. Hänen maanviljelyksensä siellä oli kukoistava, kun ryövärielämä äkkiä alkoi uudelleen; mies ja vaimo murhattiin, ja pikku tytön, joka pelastui kuin ihmeen kautta, täytyi etsiä turvaa setänsä luota, joka oli hyvin hyvä hänelle niinä kahtena vuotena, mitkä hän vielä eli. Mutta Alexandre oli sellainen toveri, että hänen kanssaan ei aina ollut hyvä tulla toimeen, ja vielä suuremmalla syyllä voi sanoa samaa Sérafinestä, ilkeästä ja turmeltuneesta työstä, joka onneksi kuitenkin jätti häpeällisellä tavalla talon melkein heti tullessaan kahdeksantoista vuotiaaksi: hän pakeni erään vapaaherra de Lowiczin kanssa, oikean vapaaherran, vaikka olikin petturi ja väärentäjä, ja tälle täytyi antaa Sérafine vaimoksi ja kolmesataatuhatta frankia myötäjäisiksi. Sittenkuin Alexandre isänsä kuoleman jälkeen nai Constancen, joka toi puolen miljoonaa pesään, tunsu Marianne itsensä vielä vieraammaksi ja yksinäisemmäksi tuon uuden sukulaisensa rinnalla, joka oli laiha, kuiva ja vieraanhimoinen olento, ja joka tykkänään vallitsi talossa. Mutta Mathieu oli siellä, ja tarvittiin ainoastaan muutamia kuukausia, kun jo syttyi noiden kahden nuoren välillä vahva, terve ja kaunis rakkaus, ei tuollainen sähköisku, joka heittää kaksi rakastavaista toistensa syliin ilman sitä kunnioituksen tunnetta, sitä hellyyttä, sitä uskoa, sitä molemminpuolista varmuutta onnesta toistensa omistamiseen nähden, jotka juuri luovat eroittamattoman avioliiton. Ja ilomielin menivät he naimisiin omistamatta soutakaan, ilman muuta pääomaa kuin tyhjentyvätön rakkaus. Mathieun palkka kohotettiin kahteen sataan frankiin kuukaudessa, ja hänen uusi sukulaisensa Alexandre antoi ymmärtää, että he voisivat tulla liikekumppaneiksi joskus tulevaisuudessa.

Mathieu Froment tuli vähitellen sellaiseksi, että ilman häntä ei voitu tulla toimeen. Nuorella isännällä, Alexandre Beauchênellä, oli ollut ankara pula. Myötäjäiset, jotka isän oli täytynyt maksaa saadakseen Sérafinen naimisiin, ja muut suuret menot, joita tuo uhmaileva ja turmeltunut olento sai aikaan, olivat pakoittaneet hänen vähentämään liikepääomaansa. Kuolemansa jälkeisenä päivänä huomattiin, että isä oli tehnyt itsensä syylliseksi tuohon tavalliseen ajattelumattomuuteen, ett'ei ollut tehnyt testamenttia. Sérafine oli nyt voitonhimoisena ryhtynyt vastustamaan veljensä etuja, vaatinut pesästä omaa osaansa ja tahtonut pakoittaa hänen myymään konepaja. Omaisuus olisi siten tullut hajoitetuksi, liike paloitelluksi ja hävitetyksi. Beauchêne vapisi vieläkin pelosta ja vihasta, ja hän oli iloinen siitä, että hänen lopultakin oli onnistunut ryöstää aseet sisarensä käsistä maksamalla tälle puhtaassa rahassa perintöosansa, ja pikemmin runsaammalla mitalla kuin Sérafinen todellisuudessa olisi tullut saada. Mutta hänen kassaansa oli tullut ammottava lovi, ja tätä täyttääkseen nai hän Constancen, ruman tytön, jonka persoonassa ei ollut mitään viehättävääsiisyyttä niin aistilliselle sielulle kuin hän, sillä Constance oli niin laiha ja kuiva, että hän oli kutsunut häntä "luurangoksi", ennenkuin sai tyytyä kohtaloonsa ja mennä naimisiin hänen puolen miljoonansa kanssa. Viidessä, kuudessa vuodessa oli kaikki saatu ennalleen, tehtaaseen valmistusmäärä oli kohonnut kaksinkertaiseksi, ja liike oli loistava. Ja Mathieu, josta oli tullut yksi uuttimista ja välttämättömmistä auttajista, oli vihdoin tullut ensimmäiseksi piirustajaksi saaden palkkaa neljätuhatta frankia vuodessa.

Morange, ensimmäinen kassanhoitaja, jonka konttoori oli aivan vieressä, pisti sisään päänsä kuultuaan Mathieun istahtavan piirustuspöytänsä ääreen.

"Kuulkaa nyt, rakas Froment, älkää unohtako, että teidän pitää syödä aamiaista meillä."

"En, en, rakas Morange, sehän on päätetty asia. Minä noudan teidät kello kaksitoista."

Ja Mathieu rupesi tarkkaan tutkimaan erään höyrypuimakoneen piirustusta, erästä tavattoman yksinkertaista ja voimakasta keksintöään, jota hän viime aikoina oli valmistellut ja jota erään Beausen suurviljelijän, herra Firon-Badinierin piti tulla katsomaan iltapäivällä.

Mutta nyt aukeni isännän työhuoneen ovi, ja Beauchêne tuli näkyviin. Hän oli pitkä, punahko

mies ja hänellä oli matala otsa sekä suuret, ruskeat, ulkonevat silmät. Hänellä oli vielä suuri nenä, paksut huulet, musta, hyvin hoidettu täysparta ja samanlaiset hiukset, jotka olivat huolellisesti kammatut päälle salatakseen sitä, että hän jo kolmenkymmenen kahden vuotiaana alkoi tulla kaljupääksi. Hänellä oli jo palamassa suuri sikaari, ja hänen vahva äänensä, hänen heläjävä iloisuutensa, hänen meluava toimeliaisuutensa todisti tuota nautinnonhimoisen egoistin kukoistavaa terveyttä, egoistin, jonka mielestä rahat, toisten työn kautta kymmenkertaiseksi kohonnut pääoma, oli ainoa kaikkea hallitseva voima.

"Se on valmis, eikö niin? Herra Firon-Badinier on kirjoittanut vielä kerran, että hän tulee kello kolme. Ja meidän pitää mennä hänen kanssaan illalla johonkin kahvilaan, teidän ja minun, sillä sellaisia miehiä ei saa tekemään tilausta, ell'ei heitä pehmitä hyvällä viinillä. Tänne Constance luokse emme ole tervetulleet; ja minä kutsun hänet mieluummin ulos. Oletteko puhunut siitä Mariannelle?"

"Olen kyllä. Hän tietää, ett'en minä palaa kotiin ennenkuin sillä junalla, joka lähtee neljänestä vailla yksitoista."

Beauchêne heittäytyi nojatuoliin.

"Oh, miten väsynyt minä olen! Minä olin eilen päivällisillä enkä päässyt maata ennen yhtä. Ja kaikki työ, joka minua odotti täällä aamulla! Tässä tarvitaan todellakin rautainen terveys."

Hän oli tähän asti osoittanut olevansa kunnan työmies, todella lahjakas, erinomaisen tarmokas ja kestävä. Hän oli sitäpaitsä ilmaissut hyvän aistin edullisten kauppojen tekoon. Ennen muita oli hän ensimmäisenä aamulla tehtaassa, näki kaikki, arvasi kaikki edeltäpäin, täytti koko tehtaan meluavalla ahkeruudellaan saadakseen sen joka vuosi tuottamaan kaksi kertaa enemmän. Mutta viime aikoina oli hän alkanut yhä enemmän väsyä. Hän oli aina huvittelut suuresti, maustanut vahvasti työelämänsä sekä salaisilla että julkisesti hyväksytyillä nautinnoilla, ja nyt eräät hurjastelut väsyttivät hänet läpeensä.

Hän katseli Mathieutä.

"Te näytätte vahvalta, te. Mitenkä te elätte, koska ette koskaan näytä väsyneeltä?"

Tuo nuori mies, joka seisoi siinä piirustuspöytänsä ääressä, näytti todellakin terveeltä ja voimakkaalta kuin nuori tammi. Hän oli pitkä ja hoikka, ja hänellä oli Fromentein korkea ja leveä, tornimainen otsa. Hänen paksut hiuksensa olivat lyhyiksi leikatut, parta suippeneva ja hieman kihara. Erityisesti herättivät hänen kasvoissaan huomiota silmät, jotka olivat syvät ja kirkaat, samalla kertaa eloisat ja mieltävät ja melkein aina hymyilevät. Hän oli ajatuksen ja toimen mies, hyvin teeskentelemätön ja iloinen sekä myöskin erittäin hyvinluontoinen.

"Minäkö!" vastasi hän nauraen. "Minä olen järkevä, minä."

Mutta Beauchêne vastusti.

"Eipähän, järkevä ette todellakaan ole! Sellainen mies ei ole järkevä, jolla jo kahdenkymmenen seitsemän ikäisenä on neljä lasta. Ja siunatuksi aluksi kaksoiset Blaise ja Denis! Ja sitten Ambroise ja pikku Rose! En tahdo mainitakaan sitä pikku tyttöä, joka kuoli syntyissään. Ei, ei! Se olen minä, joka olen järkevä, minä, jolla vaan on yksi lapsi ja joka voin hillitä itseni kuin viisas ja varova mies ainakin."

Se oli hänen tavallista pilaansa, mutta pohjalla oli todellinen suuttumus tuohon nuoreen pariin, joka ei ollenkaan ajatellut taloudellista tilaansa, ja serkku Mariannen hedelmällisyyteen, jota hän väitti häpeälliseksi.

Mathieu naurahti vastaamatta, sillä hän oli tottunut noihin hyökkäyksiin, jotka eivät voineet järkyttää hänen tyyneyttään. Silloin tuli sisään eräs työmies, ukko Moineaud, niinkuin häntä kutsuttiin, vaikka hän vasta oli tuskin neljänkymmenen kolmen vuoden vanha, lyhyt ja tanakka mies, jolla oli pyöreä pää, härän niska ja kasvot sekä kädet karkeat enemmän kuin neljännesvuosisadan työstä. Hän oli viilaaja ja tuli kysymään isännältä neuvoa eräässä yksityiskohdassa puimakoneen kokoonpanossa. Mutta tämä ei antanut hänen selvittää asiaansa, hänet oli vallannut kokonaan vastenmielisyys liian suuria perheitä kohtaan.

"Ja kuinka monta lasta on teillä, Moineaud?"

"Seitsemän, herra Beauchêne," vastasi työmies hieman hämillään. "Ja kolme on kuollut."

"Niitä olisi siis kaikkiaan ollut kymmenen. Kas se on kaunista! Ettehän te voi muuta kuin nähdä nälkää!"

Moineaudkin veti suunsa hymyyn; oikeana, suruttomana Pariisin työmiehenä ei hänellä ollut muuta huvitusta kuin kujeilla eukkonsa kanssa saatuaan miestä väkevämpää suuhunsa. Pienokaisia tuli ilman että hän edes tiesi siitä, ja hän pitikin niistä niin kauvan kuin ne eivät olleet lentäneet pois pesästään. Ja sitten ne tekivät myös työtä ja hankkivat vähän rahaa taloon. Ja hän puolusteli itseään leikkisillä sanoilla, jotka hänestä todellisuudessa tuntuivat aivan tosilta ja oikeilta.

"Niin, katsokaahan, herra Beauchêne, en se ole minä, joka niitä maailmaan hankin, vaan eukkoni."

Kaikki kolme nauroivat, ja kun työmies vihdoinkin oli selvittänyt esiintyneen vaikeuden, seurasi kumpikin häntä arvostellakseen itse asiaa. He aikoivat juuri kääntyä käytävään, kun isäntä, joka

näki oven naisten työhuoneeseen olevan avoinna, tahtoi käydä sen kautta katsoakseen, kuten tavallista, mitä siellä tehtiin. Se oli suuri ja pitkä sali, jossa mustiin puuvillaröjyihin puetut kiillottajat istuivat kahdessa rivissä pienten työpenkkiensä ääressä, hankasivat koneenosia hohkakivellä ja painoivat niitä hiomakiviä vastaan. Melkein kaikki olivat nuoria, muutamat kauniitakin, mutta useimmilla oli jokapäiväiset ja yksinkertaiset kasvot. Ja eläimellinen haju yhtyi vanhentuneen öljyn hajuun.

Järjestyssääntö määräsi työn aikana olemaan aivan hiljaa. Kaikki loruilivat. Mutta kun isäntä tuli näkyviin, syntyi hiljaisuus. Oli ainoastaan yksi, joka oli selin eikä nähnyt mitään ja hän jatkoi vihaisena väittelyään erään toisen kanssa. He olivat kaksi sisarusta, ukko Moineaudin tyttäriä: Euphrasie, nuorempi, hän joka riiteli, seitsentoista vuotias laiha tyttö, jolla oli värittömät hiukset, pitkät, kapeat ja terävät kasvot, ei mikään kaunotar ja ilkeäluonteisen näköinen; ja vanhempi Norine, tuskin yhdeksäntoista vuotias, kaunis tyttö, vaaleaverinen hänkin, mutta hänellä oli maidonvalkeaa iho ja täyteläiset olkapäät, käsivarret ja lanteet, iloa herättävä, päivänpaisteinen olento vallattomine hiuksineen ja mustine silmineen ja pariisilaisen grisettin terveellä, kiihoittavalla kauneudella varustettu.

Norine antoi aivan vahingoniloisena Euphrasien jatkaa; hän riiteli aina ja oli iloinen löytäissään Norinessa vikoja. Beauchênen täytyi tulla väliin. Hän esiintyi tavallisesti hyvin ankarana naisten työhuoneessa; hän oli tähän asti noudattanut sitä periaatetta, että isäntä on mennyt kalua, jos hän unohtaa itsensä niin, että rupeaa laskemaan leikkiä työläisnaisten kanssa. Huolimatta vahvasta aistillisuudestaan, jonka hänen väitettiin päästävän valloilleen kodin ulkopuolella, ei hänestä ja hänen työläisnaisistaan kerrottu pienintäkään juttua.

"Kas niin, Euphrasie, ettekö te ole hiljaa? Se on sopimatonta. Te saatte sakkoa kaksikymmentä souta, ja jos minä kuulen teidän vielä kerran, saatte olla työtönnä kahdeksan päivää."

Tuo nuori tyttö kääntyi pelästyneenä ympäri ja puoleksi tukahtuneena kiukusta katsoi hän uhkaavasti sisartaan, joka muka olisi voinut varoittaa. Mutta sisar vaan hymyili ja katsoi isäntää kasvoihin aivan kuin vakuutettuna siitä, ett'ei hänen tarvitse mitään pelätä. Heidän katseensa kohtasivat ja kiintyivät pariksi sekunniksi toisiinsa, sitten kääntyi Beauchêne kaikkien työläisnaisten puoleen ja sanoi posket hehkuvina ja suuttuneen näköisenä:

"Niin pian kuin ylijohdajatar kääntää selkensä, löpöttelette te kuin harakat. Mutta olkaa varuillanne, taikka saatte minun kanssani tekemistä!"

Ukko Moineaud oli kuunnellut aivan tyyneenä, niinkuin hän ei olisikaan ollut noiden kahden työläisnaisen isä, toisen, jota isäntä torui, ja toisen, joka oli häntä veitikkamaisesti katsonut silmiin. Kiertokulkua jatkettiin; nuo kolme miestä jättivät naisosaston hiljaisuuden vallitessa; kuultiin ainoastaan pienten hiomokivien hankausta.

Kun vaikeus puimakoneen kokoonpanossa oli autettu ja työmiehet saaneet käyttöohjeensa, meni Beauchêne omiin huoneisiinsa ja otti mukaansa Mathieun, joka tahtoi Constancelle viedä Mariannen lähettämät kutsut. Galleria eroitti konetehtaan nokiset rakennukset komeasta asuinrakennuksesta. Constance oli pienessä, keltasella silkillä verhotussa vierashuoneessa, josta hän paljon piti; hän istui sohvan ääressä, ja sohvalla lepäsi pitkällään heidän ainoa, jumaloittu poikansa, seitsenvuotias Maurice.

"Onko hän sairas?" kysyi Mathieu.

Poika näytti vankalta; hän oli hyvin isänsä näköinen, ainoastaan kasvojen alaosa oli karkeampi. Mutta hän oli vaalea; silmälaudat olivat raskaat ja hieman punertavat. Ja äiti, "tuo luuranko", pieni, tummaverinen nainen, ilman hipiää, kellertävä ja kuihtunut jo kahdenkymmenen kuuden vuotiaana katseli poikaansa itsekkään ylpeästi.

"Eikä, hän ei ole koskaan sairas", vastasi Constance. "Mutta hän valittaa jalkojaan. Sentähden annan minä hänen maata, ja eilen illalla kirjoitin minä tohtori Boutanille ja pyysin häntä tänne aamupäivällä."

"Äh", huudahti Beauchêne nauraen, "kaikki naiset ovat samanlaisia! Poika, joka on vahva kuin karhu! Ja sepä olisi ihmeellistä, ell'ei tuosta vekkulista tulisi vahva mies!"

Nyt tuli tohtori Boutan sisään. Hän oli lihava, lyhytvartaloinen, neljännellä kymmenellä oleva herra, jonka silmät olivat viisaat, kasvot paksut ja sileiksi ajjetut, mutta kasvojen ilme todisti hyvää sydäntä. Hän tutki heti pojan, tunnusteli hänen valtimoaan ja kuunteli rintaa. Sitten sanoi hän hyväntahtoisella äänellä mutta vakavan näköisenä:

"Eihän tässä mikään hätänä. Poika vaan kasvaa, se tulee siitä. Hän on tullut hieman kalpeaksi oltuaan talven Pariisissa, mutta muutamain kuukausien raitis maaseutuilma tekee hänet taas reippaaksi."

"No sitäkin minäkin olen sanonut!" huudahti Beauchêne.

Constance oli pitänyt poikansa kättä omassaan, ja nyt asettautui poika taas maata sulkien väsyneen näköisenä silmänsä, mutta äiti hymyili iloisesti. Huolimatta epäedullisesta ulkonäöstään voi Constance olla hyvinkin viehättävä, kun hän vaan viitsi. Tohtori oli istunut, sillä hän pakisi mielellään jonkun hetken, kun sattui olemaan tuttujen luona. Lasten ja naisten lääkärinä ollessaan oli hän kuin luotu rippi-isäksi; hän tiesi kaikki salaisuudet ja oli kaikkialla kuin jäsen perheessä. Se oli juuri hän, joka oli auttamassa, kun Constance synnytti ainoan, hemmoitellun poikansa, ja Marianne oli hän ollut auttamassa kaikkien neljän lapsen syntyessä.

Mathieu seisoi ja odotti voidakseen tuoda esiin kutsunsa.

"Jos te matkustatte pian maaseudulle", sanoi hän, "niin tulkaa ensin tervehtimään meitä jonakin sunnuntaina Janvilleen. Minun vaimoni tulee niin iloiseksi, kun saa nähdä teidät ja näyttää teille, miten me siellä elämme."

Hän laski leikkiä ja kertoili, mitenkä alastonta tuossa kaukaisessa huvilassa oli, jossa he asuivat, ja mainitsi, että heillä on vasta tusina lautasia ja viisi munakuppia. Mutta Beauchêne tunsipaikan, sillä hänen oli tapana metsästää niillä paikoin joka talvi, ja hän oli yksi niistä, joilla oli metsästysoikeus noissa suurissa metsissä, jotka omistaja oli vuokrannut pois.

"Séguin on minun ystäväni, kuten tiedätte. Minä olen syönyt aamiaista teidän pienessä huvilassanne. Sehän on harakan pesä!"

Constance, jonka suu meni hymyyn ajatellessaan sellaista köyhyyttä, muisti mitä rouva Séguin eli Valentine, joksi hän häntä kutsui, oli puhunut tuon entisen metsästyspaviljongin rappeutuneesta tilasta. Tohtori, joka oli hymyillen kuulustellut keskustelua, lausui nyt:

"Rouva Séguin on minun potilaitani. Viimeisen lapsivuoteensa aikana neuvoin minä häntä muuttamaan tuohon paviljonkiin. Siellä on mainion hyvä ilma, ja siellä pitäisi syntyä lapsia kuin sieniä sateella."

Beauchêne purskahti raikkaasen nauruun ja rupesi tapansa mukaan laskemaan leikkiä.

"Varokaa, rakas Mathieu! Koska teille syntyy viides?"

"Oh", sanoi Constance loukkaantuneen näköisenä, "sehän olisi todellista hullutusta. Minä toivon, että Marianne lopettaa nyt jo. Muuten ei teille todellakaan voisi sellaista anteeksi antaa."

Mathieu ymmärsi sangen hyvin, mitä nuo molemmat tarkoittivat. He tekivät pilkkaa Mariannesta ja hänestä, he säälivät ja olivat suuttuneet heihin eivätkä ymmärtäneet, mitenkä joku voi omasta ehdostaan saattaa itsensä tukaliin oloihin. Heidän viimeisen lapsensa, pikku Rosen syntyminen oli jo enentänyt heidän menojaan siihen määrään, että heidän oli täytynyt muuttaa maaseudulle viheliäiseen hökkeliin. Ja he tekisivät ehkä vielä sen ennen kuulumattoman tyhmyyden, että hankkisivat itselleen vielä yhden lapsen lisäksi, he, joilla ei mitään ollut ja joiden täytyi pysytellä elämän varjopuolella!

"Ja muuten", jatkoi tuo valhekaino Constance, "olisi se todellakin hyvin sopimatonta. Kun minä näen ihmisten elävän suurten lapsilaumain kanssa, tuntuu se minusta niin vastenmieliseltä kuin näkisin juoppoperheitä. Niitä voi täydellisesti verrata toisiinsa, mutta lapsirikkaat perheet ovat vielä inhoitavampia."

Beauchêne puhkesi taas nauruun, vaikka hän tässä suhteessa olikin toista mielipidettä. Mutta Mathieu ei tästä hämmästynyt. Marianne ja Constance eivät ole koskaan voineet sopia yhteen, he olivat kaikissa suhteissa liian erinkaltaiset, ja Mathieu otti iloisella mielellä hyökkäykset vastaan, hän varoi suuttumasta, jotta voisi välttää riitaa.

"Olette oikeassa", sanoi hän, "se olisi hullutusta. Mutta jos viides tulee, niin ei häntä juuri voi käskeä kääntymään takaisinkaan."

"Mutta onhan sivuteitä!" huudahti Beauchêne.

"Sivuteitä", toisti tohtori Boutan, joka oli isällisen näköisenä kuulustellut keskustelua, "minä en tiedä yhtään sivutietä, joka ei olisi rikoksellinen ja vaarallinen."

Beauchêne innostui. Kysymys syntyväisyydestä ja nykyisestä väen puutteesta oli yksi niitä kysymyksiä, joita hän luuli täydellisesti ymmärtävänsä, ja josta hän mielellään puheli kaunopuheliaasti. Ensin vastusti hän Boutania, jonka hän tiesi lämpimästi puolustavan suurilukuisia perheitä, laski leikkiä hänestä ja sanoi, että lapsivuodelääkärillä ei tässä kysymyksessä voi olla omaa hyötyä tarkoittamatonta mielipidettä. Sitten veti hän esiin kaikki, mitä tiesi Malthuksesta, syntyväisyyden maantieteellisestä ja elintarpeitten matemaattisesta edistymisestä, maan liikakansoittumisesta ja yleisestä nälänhädästä vähemmässä kuin kahdessa vuosisadassa. Se oli köyhäin oma vika, jos he kuolivat nälkään; heidän voivat hillitä itseään eikä saattaa maailmaan useampia lapsia kuin voivat elättää. Rikkaat, joita väärin syytetään syypäiksi yhteiskunnallisiin onnettomuuksiin, eivät mitenkään voi olla hädän aikaan saattajina, vaan päinvastoin, he olivat ainoat, jotka olivat ymmärtäväisiä: rajoittaessaan perheensä lukumäärää menettelivät he kuin hyvät kansalaiset. Hän iloitsi ja vakuutti, että hän ei voi syyttää itseään mistään, että hänen yhä kasvava varallisuutensa ei vaivannut hänen omaatuntoaan; köyhäin oma syy oli, jos he tahtoivat jäädä köyhiksi!

Turhaan vastasi tohtori, että Malthuksen otaksumat olivat nyt todistetut vääriksi, että hänen laskunsa perustuivat otaksuttuun vaan ei todelliseen kansan lisääntymiseen; turhaan todisti hän, että nykyinen taloudellinen pula, rikkauden epätasainen jako ja kapitalistinen hallitusmuoto olivat inhoitavana ja ainoana syynä hätään, ja että kun työ tulisi oikeudenmukaisesti jaetuksi, voisi hedelmällinen maa helposti elättää kymmenen kertaa suuremman ja onnellisen ihmiskunnan; mutta Beauchêne kieltäytyi kuulemasta häntä, kääriytyi ilomieliin itsekkäisyytensä vaippaan, selitti, että kaikki tuo ei koske häntä, että hänellä ei rikkaudesta ole omantunnon vaivoja ja että ne, jotka tahtoivat tulla rikkaiksi, voisivat seurata hänen esimerkkiään.

"Se on siis Ranskan loogillisesti välttämätön perikato", sanoi Boutan pahoilla mielin. "Kansan enentymisnumero Englannissa, Saksassa ja Venäjällä nousee alituisen, jotavastoin se meillä

laskee hirveää vauhtia. Me olemme jo lukumäärämme nähden hyvin alhaisella kannalla Europassa, ja lukumäärä on meidän aikana enemmän kuin koskaan sama kuin valta. On laskettu, että tarvitaan keskimäärin neljä lasta joka perheeseen, jotta asukasluku voisi kasvaa ja enentää kansan voimaa. Teillä on vaan yksi lapsi, te olette huono isänmaan ystävä."

Beauchêne joutui haltioihinsa.

"Minäkö huono isänmaan ystävä! Minä, joka työskentelen itseni kuoliaaksi, joka myyn koneita ulkomaillekin! Niin, tosin minä näen ympärilläni perheitä, meidän tuttavii, jotka voivat kustantaa itselleen neljä lasta, ja minä tunnustan, että samat perheet olisivat hyvin moitittavia, ell'ei heillä olisi niin monta, mutta minä, rakas ystäväni, minä en sitä voi! Tehän tiedätte, että minulle minun asemassani se on mahdotonta!"

Ja sadannen kerran esitti hän syynsä, kertoi, kuinka liike oli ollut hajoamaisillaan, tuhoutumaisillaan sentähden, että hän oli siksi onneton, että hänellä oli sisar. Sérafine oli käyttäytynyt inhoittavasti: ensin myötäjäiset sitten perinnönjako, jota hän oli vaatinut isän kuoleman jälkeen, ja miten tehdas oli pelastettu siten, että uhrattiin melkoinen summa, joka taas esti liikettä tulemasta kukoistavaan tilaan. Ja nyt luulee joku, että hän toimisi yhtä tyhmästi kuin isänsäkin, että hän antautuisi sellaiseen vaaraan, että hankkisi pikku Mauricelleen veljen tai sisaren, niin että hän taas puolestaan joutuisi samaan kiroukseen ja perintö jaettaisiin! Ei, ei, hän ei koskaan toimisi siihen suuntaan, että jako tulisi kysymykseen, koska laki on niin huonosti laadittu. Hän tahtoi, että Maurice tulisi yksin tämän omaisuuden herraksi, jonka hän itse oli perinyt isältään ja jättäisi kymmenkertaisena pojalleen. Hänen unelmansa oli, että Maurice kerran tulisi sellaisen äärettömän omaisuuden omistajaksi, joka meidän päivinämme on vallan ainoa ja varma perustus.

Constance, joka ei ollut päästänyt vaalean poikansa kättä, katsoi häntä intohimoisella ylpeydellä, tuolla teollisuudenharjoittajan ja rahapohatan ylpeydellä, joka on yhtä suuri ja yhtä taisteluun valmis kuin vanhan aatelin sukuylpeys.

"Ole rauhassa, rakkaani, sinä et saa veljeä etkä sisarta, siitä me olemme yksimieliset, ja jos isäsi unohtaisi itsensä, olisi äitisi kuitenkin varuillaan."

Nämät sanat palauttivat Beauchênen koko meluavan iloisuuden. Hän tiesi että hänen vaimonsa on vielä itsepintaisempi kuin hän itse ja vielä järkähtämättömämpi päätöksessään perheen suuruuden rajoittamisen suhteen.

Hän kumartui suutelemaan poikaansa.

"Kuulepas, Maurice, äiti on ihan oikeassa, me emme lähetä haikaraa noutamaan lisää."

Hän kääntyi sitten Boutanin puoleen ja sanoi:

"Niinkuin tiedätte, tohtori, on naisilla omat pienet keinonsa."

"Niin, sen pahempi", vastasi tämä hiljaa. "Minä hoidin äsken erästä, joka kuoli sellaisten keinojen tähden."

Beauchêne nauroi, mutta Constance loukkaantui eikä ollut ymmärtävinään. Ja Mathieu, joka ei ollut sekaantunut puheeseen, seisoi siinä hyvin totisena, sillä tuo suvunlisäämiskysymys tuntui hänestä peloittavalta, se oli tärkein kaikista kysymyksistä, kysymys, joka ratkaisi ihmiskunnan ja maailman kohtalon. Ei mitään edistystä ole tapahtunut ilman suurta kansan enentymistä. Että kansat ovat edistyneet, että sivistys on kasvanut, se riippuu siitä, että ne ovat tulleet moninkertaisiksi ja levinneet sitten kaikkiin maan osiin. Ja vastainen kehitys, totuus ja oikeus, eivätköhän nekin tule pakoitetuiksi esiin enemmistön ainaisen pakoituksen ja köyhäin vallankumouksellisen hedelmällisyyden kautta. Kaikki tämä oli vielä jotenkin hämärää hänelle, hän tunsii häpeevänsä sitä, että hänellä jo oli neljä lasta, ja hän oli hämmentynyt niistä näennäisesti viisaista neuvoista, joita Beauchênet olivat hänelle antaneet. Mutta hänen luottamuksensa elämään taisteli vastaan ja samoin hänen vakaumuksensa, että mahdollisimman suuri elämä luo mahdollisimman suuren onnen. Ja työkapineena oleminen oli iloa, ja iloista oli olla työmiehenä, joka on runsaalla mitalla täyttänyt velvollisuutensa.

"Marianne ja minä saamme siis odottaa teitä sunnuntaina?"

Mutta hän ei saanut vielä vastausta, eräs palvelija tuli ilmoittamaan, että joku nainen lapsi sylissä tahtoi puhua rouvan kanssa. Kun Beauchêne tunsii Moineaudin vaimon, antoi hän tämän tulla sisälle. Boutan, joka jo oli noussut lähteäkseen, jäi kuitenkin jällelle uteliaan näköisenä.

Moineaudin vaimo oli lyhyt ja vanttera kuten miehensäkin, noin neljänkymmenen vuotias, ennen aikaansa vanhentunut, harmahtavat kasvot, vaaleat silmät, harvat ja värittömät hiukset ja veltto suu, josta jo puuttui monta hammasta. Monet lapsivuoteet olivat tehneet hänet muodottomaksi, eikä hän paljon välittänyt siitä, miltä hän näytti.

"No, mitä te tahdotte?" kysyi Constance ystävällisesti.

Mutta Moineaudin vaimo oli arka ja häpeissään niin monen ihmisen läsnä olostaa, joita hän ei ollut odottanut tapaavansa täällä. Hän oli vaiti; hän oli toivonut saavansa puhua kahdenkesken rouvan kanssa.

"Onko tuo teidän viimeisenne?" kysyi Beauchêne katsellen kalpeata, heikkoa lasta, joka oli hänen sylissään.

"On, herra, tämä on minun pieni Alfredini; hän on kymmenen kuukauden vanha, ja minun täytyi vieroittaa hänet, sillä minulla ei ollut mitään antamista hänelle. Ennen tätä on meillä ollut kymmenen, joista kolme on kuollut. Minun vanhin poikani Eugene on sotamiehenä tuolla Tonkinissa, kaukana herran nimessä. Molemmat suuret tyttäni, Norine ja Euphrasie ovat tehtaassa. Kolme on meillä kotona, Victor, joka on viidentoista vuotias, Cécile ja Irma, jotka ovat kymmenen ja seitsemän vuoden. Sitten se loppui, ja minä luulin, ett'en enää saisi useampia. Minä olin niin iloinen. Mutta sitten syntyi tämä poika... Voitteko ajatella, neljäkymmenen vanhalle! Herramme näyttää hylänneen minun ja mies parkani."

Beauchêne oli huvitettu jostakin, joka johtui hänen mieleensä.

"Tiedätkö, mitä miehenne sanoo? Hän sanoo että se olette te eikä hän, joka niitä hankkii maailmaan."

"Vai niin, hän hupsii hän. Hänellä ei juuri ole mitään vaivaa niistä, mutta kyllä minä mieluummin tahtoisin niistä päästä. Alussa olin minä aivan kauhuissani, mutta Herra Jumala, siihen täytyi tyytyä, enkä minä luonnollisesti tahtonut, että mieheni olisi mennyt toisten naisten luokse. Muuten ei hän ole paha, hän tekee työtä, eikä juo liian paljon, ja kun miehellä ei ole muutakaan hupia, niin olisi se synty, että hänen vaimonsa olisi vastaan..."

Nyt yhtyi tohtori Boutan puheeseen ja teki kysymyksen rauhallisella tavallaan:

"Ettekö te sitten tiedä, että voidaan käyttää erityisiä varovaisuuskeinoja?"

"Mutta katsokaas, herra, se ei ole aina niin helppoa. Kun mies tulee kotiinsa hieman iloisena ja on juonut lasin tovereinsa kanssa, niin ei hän aina tiedä, mitä hän tekee."

Mutta tohtori rupesi nyt kuulustelemaan Moineaudin vaimoa katsomatta ollenkaan Beauchênea. Mutta hänen pienet silmänsä kiiluivat viekkaasti, ja selvää oli, että häntä huvitti taas ottaa esille Beauchênen puheet liian suurta hedelmällisyyttä vastaan. Hän oli suuttuvinaan ja nuhtelevinaan Moineaudin vaimoa hänen kymmenen lapsensa tähden — onnettomia raukkoja, kanuunanruokaa tai prostitutsioonin uhreja — ja antoi hänen ymmärtää, että se oli hänen oma vikansa, että hän oli köyhä, sillä jos tahtoo edistyä, ei saa hankkia itselleen kokonaista lapsilaumaa. Naisparka vastasi surullisesti, että tohtorilla oli oikein, mutta hän ei ollut koskaan ajatellutkaan pääsevänsä ylös, Moineaud tiesi hyvin, että hänestä ei koskaan voi tulla ministeriä, ja silloin ei sillä ollut niin väliä, oliko yksi lapsi enemmän tai vähemmän, ja vieläpä oli siitä apuakin, että on useampia, kun lapset tulevat niin vanhoiksi, että voivat tehdä työtä.

Beauchêne oli ollut hiljaa ja kävellyt pitkäväteisesti edestakaisin. Mieliä tuli hieman painostavaksi, ja Constance kiirehti uudistamaan kysymyksensä:

"Mitä voin minä tehdä hyväksenne?"

"Herra Jumala, rouva, se on niin ikävää ... se on eräs asia, jota Moineaud ei ole tohtinut pyytää herra Beauchêneltä. Minä ajattelin, että tapaan teidät yksinänne ja että voin pyytää teitä puhumaan puolestamme. Me olisimme teille niin sydämestämme kiittolliset, jos te olisitte hyvä ja ottaisitte meidän pienen Victorimme tehtaasen."

"Mutta hänhän on vasta viidentoista", sanoi Beauchêne. "Saatte odottaa, kunnes hän tulee kuudentoista. Laki on ankara."

"Niin on, mutta sitähan voitaisiin kiertää hieman. Siitä olisi niin hyvä lisäansio meille."

"Ei, se on mahdotonta."

Moineaudin vaimolle tuli suuret kyneleet silmiin. Ja Mathieu, joka oli hyvin osaaottavasti kuunnellut, tuli hyvin liikutetuksi. Oi, noita työnorjaparkoja, jotka tulevat myymään itsensä, ennenkuin ovat tarpeeksi voimakkaat kestämaan raatamista! Työmies, joka tahtoo valehdella ja jonka nälkä pakottaa nousemaan sitä lakia vastaan, joka häntä suojelee!

Kun Moineaudin vaimo oli epätoivossaan mennyt pois, jatkoi tohtori puhettaan lasten ja naisten työstä. Kun nainen on saapa ensimmäisen lapsensa, ei hän enään voi jäädä tehtaasen; raskaudentila ja imettäminen pakottavat hänet jäämään kotiinsa, ell'ei hän tahdo saada itselleen tautia, joka voi tulla tuhoavaksi sekä hänelle itselle että pienokaiselle. Ja mitä lapsiin tulee, niin ovat ne usein verettömiä, vieläpä viallisia puhumattakaan siitä, että heidän käyttämisensä työssä pienellä palkalla on syynä työpalkkain alenemiseen. Sitten tuli hän köyhyyden peloittavaisuuteen, lapsirikkauteen alempain kansanluokkain keskuudessa, joilla ei ole mitään menetettävää eikä mitään pyrintöjä. Eikö se ole tuo inhoittava hedelmällisyys, joka synnyttää nälkäisiä ja kapinallisia loppumattomiin?

"Minä ymmärrän", sanoi Beauchêne lopulta kuitenkin suuttumatta ja keskeyttämällä äkkiä kävelynsä, jonka hän uudestaan oli alkanut. "Te tahdotte minut saada puhumaan itseäni vastaan, viekoitella minua tunnustamaan, että hyväksyn Moineaudin seitsemän lasta ja tarvitsen niitä, jotavastoin minä itse järkähtämättömällä päätökselläni pitää ainoastaan yhden pojan silvon perheen välttääkseni omaisuuteni silpomista. Ranska on yhden lapsen maa, joksi sitä nykyään kutsutaan, eikö niin? Mutta, rakas ystäväni, tämä kysymys on niin monimutkainen ja pääasiassa on minulla aivan oikein."

Hän tahtoi selvitellä kantaansa, löi rintaansa, vakuutti, että hän on vapaamielinen, kansanvaltainen ja valmis vaatimaan kaikkia todellisia parannuksia. Hän tunnusti mielellään, että lapsia pitää siittää, että armeija tarvitsi sotamiehiä ja tehtaat työmiehiä. Mutta hän vetosi myös

ylempään kansanluokkain velvollisuuteen olla varovaisia, hän puheli kuin rikas mies, konservatiivi, joka istuu liikkumatta sen rikkauden päällä, jonka hän on hankkinut.

Ja Mathieu ymmärsi vihdoinkin tuon raa'an totuuden: kapitaalilla on pakko hankkia olentoja, jotka vaipuvat kurjuuteen, sen täytyy tahtoa tai tahtomattaan kiihoittaa palkkaa nauttivia kansanluokkia hedelmällisyyteen saadakseen vakuuden siitä, että se tulee yhä saamaan voittoja. Laki on sellainen, että aina täytyy olla liian paljon lapsia, jotta kapitaaleille olisi tarpeeksi halpaa työväkeä. Keinottelut palkannauttijoilla riistävät sitäpaitsä työltä kaiken aateluuden, ja sitä pidetään pahimpana onnettomuutena, vaikka se todellisuudessa on kallein kaikesta hyvästä. Sellainen on tuo kaikki tuhoava syöpä. Maissa, joissa vallitsee valtiollinen tasa-arvoisuus ja taloudellinen eriarvoisuus, vaikuttaa kapitalistinen järjestelmä samalla kertaa pidättäväisesti ja kiihoittavaisesti hedelmällisyyteen ja kärjistyttää yhä enemmän omaisuuden oikeudetonta jakoa: toisella puolella ovat rikkaat, joilla on ainoastaan yksi poika ja jotka itsepintaisesti pitävät kiinni omaisuudestaan, mikä yhä lisääntyy; toisella puolella köyhät, joitten säännötön hedelmällisyys yhä enemmän ja enemmän kuluttaa niitä vähiä varoja, joita heillä on. Jos työtä kerran aletaan pitää kunniaa, jos rikkaudet oikeudenmukaisesti jaettaisiin, niin silloin saavutettaisiin tasapaino. Muuten on vallankumous seurauksena, ja siitä johtuu ja pahentuu joka hetki se tyytymättömyys, ne täristykset, jotka uhkaavat vanhoja hajoamistilassa olevia yhteiskuntia.

Mutta Beauchêne ilmaisi nyt riemuiten suurenmoista puolueettomuutta, tunnusti väkiluvun arveluttavasti vähenevän, selitti syytkin tähän: juoppous, militarismi, äsken syntyneiden kuolevaisuus ja paljon muita seikkoja. Sitten ehdotteli hän parannuskeinoja, verojen alentamista, taksoitusperusteita, joihin hän tuskin luotti itsekkään, suurempaa vapautta testamentin laadinnassa, muutoksia avioliittolainsäädännössä ja äpärälapsille oikeutta saada elatus isältään.

Boutan keskeytti hänet vihdoinkin:

"Kaikki nuo keinot ovat hedelmättömiä. Tähän tarvitaan tapojen, moraalin ja kauneuden aatteiden muuttumista! Se, että Ranskan kansa vähenee, se riippuu siitä, että se tahtoo vähetä. Siis täytyy sen laata tahtomasta vähetä. Mutta kuinka suuri työ siinä on! Sehän on samaa kuin loisi uudestaan kokonaisen maailman!"

Mathieu huudahti iloisesti:

"No hyvä, silloin luomme me sen uudestaan, minä puolestani olen jo alkanut!"

Constance hymyili pakollisesti ja vastasi nyt vihdoinkin hänen kutsuunsa: hän tahtoi koettaa, mutta hän pelkäsi, ett'ei hän voi tulla sunnuntaipäivänä Janvilleen. Ennenkuin Boutan meni, taputti hän poskelle Mauricea, joka oli nukkunut keskustelun aikana ja avasi nyt raskaat silmäluomensa. Ja Beauchêne lopetti keskustelun leikkillisesti:

"Niin, Maurice, nyt se on päätetty ... mamma lähettää huomenna hakemaan haikaraa, ja sinä saat pienen sisaren."

Mutta poika rupesi itkemään.

"Ei, ei, minä en tahdo!"

Kylmä ja jäykkä Constance teki kiihkoisan liikkeen, sulki Mauricen syliinsä ja suuteli häntä hiuksin.

"Ei, ei, rakkaani! Näethän sinä, että isä laskee leikkiä. Ei koskaan, ei koskaan, sen minä lupaan sinulle!"

Beauchêne saatti tohtoria ulos. Hän jatkoi yhä leikin laskuaan, iloisena elämästä, tyytyväisenä itseensä ja muihin ja varmana siitä, että voi asettaa asiansa niin, ett'eivät hänen huvituksensa ja etunsa tule kärsimään.

"Hyvästi tohtori. Olemmehan me hyviä ystäviä? Muuten, jos tahtoo lapsen, niin onhan aina aikaa sen hankkimiseen."

"Ei aina!" vastasi Boutan mennessään.

Sanat tulivat terävinä ja leikkaavina kuin kirveenisku. Ja äiti, joka oli ottanut pojan syliinsä, asetti hänet lattialle ja käski mennä leikkimään.

Tunti sen jälkeen, muutamia minuutteja yli kahdentoista, meni Mathieu, joka oli viivähtänyt tehtaissa, noutamaan Morangea, kuten oli luvannut, ja hän sai päähänsä oikaista naisten työhuoneen kautta. Ja täällä, suuressa ja tyhjässä ja hiljaisessa salissa näki hän odottamattoman näyn, joka häntä hämmästytti. Norine, joka jonkun tekosyyin nojalla oli jäänyt viimeiseksi, lepäsi silmät puoleksi ummessa Beauchênen sylissä, joka intohimoisesti suuteli häntä huulille. Sitten kuiskailivat he keskenään, sopivat luultavasti kohtaamisajasta. Kun he näkivät Mathieun, jäivät he seisomaan hämmästyneinä. Ja tämä itse kiirehti pois häpeissään siitä salaisuudesta, jonka hän oli keksinyt.

Morange, ensimmäinen kassanhoitaja, oli kolmenkymmenen kahdeksan vuotias mies, kaljupäinen, ja harmahtava ja hänellä oli komea, tumma, viuhkamainen parta, josta hän oli hyvin ylpeä. Pyöreäin, kirkkaitten silmäinsä, suoran nenänsä ja hienopiirteisen, hieman leveän suunsa tähden oli häntä nuorena pidetty kauniina miehenä, ja hän oli hyvin huolellinen pukunsa suhteen, kulki aina korkeassa hatussa ja oli tarkka kuin hieno ja turhamainen virkamies.

"Tehän ette ole nähnyt meidän uutta asuntoa", sanoi hän Mathieulle. "Se on hyvin hupainen, sen saatte nähdä. Makuuhuone meille ja toinen Reinelle, ja ainoastaan pari askelta tehtaalle. Minä ennätän sinne täsmälleen neljässä minuutissa."

Hän oli erään kauppakonttorin apulaisen poika. Isä oli kuollut pulpeettinsa ääreen neljäkymmenen vuoden pituisen paikallaan istuvan elämänsä jälkeen. Ja hän oli mennyt naimisiin Valérie Duchemin kanssa, joka myöskin oli konttorimiehen lapsi ja jonka isälle oli tapahtunut sellainen onnettomuus, että hän oli vaimonsa kanssa saanut neljä tytärtä, mikä seikka oli tehnyt heidän perhe-elämänsä oikeaksi helvetiksi, ainaseksi pitkäksi, tuskalliseksi ja häpeälliseksi rahapulaksi. Vanhimman, Valérien, kauniin ja kunnianhimoisen tytön, oli onnistunut ilman myötäjäisiä saada miehekseen tämän rehellisen ja toimeliaan Morangen, ja siitä ajasta asti oli hän tuuditellut itsensä sellaiseen unelmaan, että hän on kiivennyt askeleen ylöspäin arvoluokassa ja pääsee irti tuosta konttoristijoukosta, joka häntä inhoitti, ja tekee pojastaan asianajajan tai lääkärin. Onnettomuudeksi oli odotettu lapsi tyttö, ja hän tuli aivan kauhuun ajatellessaan, että hän ehkä saa jonakin päivänä neljä tyttöä niskaansa niinkuin äitinsäkin. Hänen unelmansa saivat nyt toisen muodon, hän päätti tyytyä pikku Reineensä ja kiihoittaa miestään pyrkimään niin ylös kuin suinkin, jotta Reinelle voitaisiin antaa suuret myötäjäiset ja hän itse pääsisi Reinen vanavedessä purjehtimaan noihin hienompiin seurapiireihin, joihin hän niin palavasti ikävöitsi. Morange, joka oli pohjaltaan heikko ja hellämielinen sekä jumaloitsi vaimoaan, oli vihdoinkin ottanut vaimonsa kunnianhimon omakseen, hän taisteli alituisen päästäkseen nousemaan nopeasti ja hautoili mielessään ylpeitä valloitus suunnitelmia. Hän oli ollut Beauchênen palveluksessa kahdeksan vuotta, oli vielä ainoastaan viidentuhannen palkalla, ja puoliset olivat ihan epätoivoissaan, sillä kassanhoitaja ei pääsisi koskaan ylenemään, jos hän jäisi sinne.

"Katsoppas tuonne", sanoi hän, kun he olivat kulkeneet kappaleen Grenellen bulevardia, "se on tuossa uudessa talossa tuolla kulmassa. Eikö se näytä komealta!"

Mathieu näki edessään yhden noista muodinmukaisista palkongeilla ja veistoksilla varustetuista taloista, joka pisti erityisesti silmään tämän korttelin pienten, köyhäin talojen rinnalla.

"Sehän on oikea palatsi!" huudahti hän ilahuttaakseen Morangea, joka siitä kovasti ylpistyi.

"Saattepa nähdä, millaiset portaat, rakas ystäväni. Me olemme viidennessä kerroksessa. Mutta se ei tee mitään, kun on sellaiset portaat, ei ollenkaan tiedä, että edes on niitä kulkemassa."

Hän vei vieraansa vestibyliin, joka oli kuin temppeli. Seinät hohtivat, lattialla oli matot ja ikkunat olivat maalatut. Viidennessä kerroksessa, jossa hän aukasi oven avaimellaan, toisti hän ihastuneena:

"Saattepa nähdä, saattepa nähdä."

Mutta Valérie ja Reine olivat luultavasti odottamassa, sillä he tulivat heti vastaan. Valérie näytti vielä nytkin kolmenkymmenen kahden vuotiaana hyvin nuorelta ja kauniilta, suloinen tummaverinen nainen, jolla oli pyöreät, hymyilevät kasvot komeain hiusten ympäröiminä, vähän liian suuret rinnat, mutta ihailtavat olkapäät, joista Morange hyvin paljon ylpeili, kun hän esiintyi avokaulaisessa puvussa. Reine, joka nyt oli kahdentoista, oli äitinsä elävä kuva, samat hymyilevät kasvot, hieman pitemmät ehkä, ja somat sileät mustat hiukset.

"Oh, miten ystävällinen olitte, kun noudatitte meidän kutsua!" sanoi Valérie iloisesti puristaessaan Mathieun molempia käsiä. "Mutta niin ikävää, kun rouva Froment ei voinut seurata mukana! — Reine, ota vastaan herra Fromentin hattu!"

Ja sitten jatkoi hän:

"Meillä on, niinkuin näette, hyvin valoisa eteinen. Ehkä tahdotte nähdä huoneustoamme sillä aikaa kuin munat kiehuvat? Sitten se olisi tehty, ja sitten te ainakin tietäisitte, missä syötte aamiaista."

Tämä sanottiin rakastettavalla tavalla, ja Morange itse nauroi niin hyvántahtoisesti, että Mathieu mielellään antoi heidän tyydyttää turhamaisuutensa. Ensin sali, nurkkahuone, jossa oli harmahtavat, kultakukkalliset tapeetit ja komeat, valkeaksi lakeeratut huonekalut Ludvig XV:n mallia, joiden joukossa palissanderipiaano muodosti suuren, mustan paikan. Sitten Grenellen bulevardin puolella Reinen vaaleansininen huone, jossa oli amerikalaisesta kuusesta tehty pikku tytön huoneen kalusto. Avioparin pieni makuuhuone oli huoneuston toisessa päässä, ja sitä erotti salista ruokasali; siinä olivat tapeetit ja kalusto keltaset, ja sen täyttivät melkein kokonaan sänky, peilikaappi ja toalettihiironki. Ruokasalissa upeili vanha klassillinen tammi; häikäisevän valkoisen pöytäliinan yläpuolella kimalteli vahvasti hopeoitu kattolamppu kuin ilotulitus.

"Tämä on ihastuttavaa!" sanoi Mathieu, ollakseen kohtelias. "Tämä on erinomaisen komeaa!"

Isä, äiti ja tytär eivät väsyneet kulettamasta häntä ympäriinsä ja selittämästä hänelle kaikkea. Mikä eniten häntä kummastutti, se oli, että hän luuli nähneensä tämän kaiken jo ennen. Ja nyt muisti hän ... Moranget olivat, luultavasti itsekään tietämättä, koettaneet syvässä

kunnioituksessaan ja salaisessa kateudessaan jäljitellä Beauchênen kotia. Ollen aina rahapulassa voivat he ainoastaan ostaa halpahintaista tavaraa, ja silloin täytyi heidän säästää mitä tarkimmin muissa asioissa, mutta he ylpeilivät siitä, he luulivat, että he lähestyivät kadehdittavaa yläluokkaa koettamalla matkia sitä.

"Ja lopuksi on meillä tämä" ... sanoi Morange avatessaan palkongille menevän ruokasalin oven.

Palkonki kulki koko huoneuston pituuden. Tältä korkeudelta oli näköala todellakin kaunis: Seine etäämpänä ja Passyn kukkulat, jotka näkyivät kattojen yli, sama näkyala kuin Beauchênen talosta, mutta laveampi.

Siitä huomautti Valentinekin.

"Eikö tämä ole suurenmoista? Se on todellakin toista kuin nuo pari, kolme puuta, jotka nähdään kadulta."

Palvelijatar toi sisään munat, istuttiin pöytään, ja Morange kertoi riemumielellä, että kaikki tämä maksoi hänelle kuusitoista sataa frankia. Se oli melkein kuin ilmaiseksi, vaikka tuo rahasumma teki äärettömän suuren loven hänen kukkaroonsa. Mathieun, joka ymmärsi, että hän oli pääasiallisesti kutsuttu sentähden, että hänelle voitaisiin näyttää tätä uutta huoneustoa, täytyi vetää suunsa hymyyn, niin ihastuksissaan näyttivät nuo rehelliset ihmiset olevan saadessaan rehennellä hänen edessään. Kun hänellä itsellä ei ollut pienintäkään kunnianhimoa eikä ollenkaan kadehtinut sitä loistoa, jota hän näki toisilla, vaan oli täydellisesti tyytyväinen saadessaan elää yksinkertaista elämää Mariannen ja lasten kanssa, ihmetteli hän ainoastaan tätä perhettä, jota vaivasi halu loistella ja tulla rikkaaksi, hän ei tuntenut mitään vastenmielisyyttä, hän hymyili, mutta hän oli kuitenkin hieman surullinenkin.

Valériellä oli kaunis leninki keveästä kankaasta, jossa oli pieniä keltaisia kukkia; tytär Reine, jonka hän mielellään puki keikailevampaan pukuun, oli puettuna siniseen musliiniin. Ja aamiainenkin oli liiaksi rikas: munia, kalaa, kotletteja ja sparrista. He rupesivat heti puhumaan Janvillestä.

"Vai niin, teidän lapsenne voivat hyvin? Oi, miten suloisia ne ovat! Ja te viihdytte maalla? Se on omituista; minä luulisin ikävystyvänä siellä, siellä on niin vähän huvitusta. Luonnollisesti tulemme me ilolla tervehtimään teitä, koska rouva Froment on niin hyvä ja tahtoo nähdä meitä."

Mutta keskustelu kääntyi kuin vastustamattoman voiman pakosta takaisin Beauchêneihin. Se oli omituinen mielipide Morangeilla, he elivät ainaisessa ihailussa, johon kuitenkin oli sekaantunut hiljaista arvostelua. Valérie, joka oli hyvin ylpeä siitä, että sai olla mukana Constancen vastaanotoissa lauvantaisin ja talven kuluessa oli tullut kutsutuksi kaksi kertaa hänen luokseen päivällisille, oli myöskin ottanut "päivänsä", tiistain, antoi pieniä iltamia ja köyhdytti itsensä leivoksien hankkimisella. Hän puhui myöskin syvällä kunnioituksella rouva Séguin du Hordelista ja komeasta talosta d'Antin kadun varrella, jonne hän, kiitos siitä Constancen, oli tullut kutsutuksi tanssiaisiiin. Ja hän oli vielä enemmän ihastunut siihen ystävyYTEEN, jolla häntä kohteli Beauchênen sisar Sérafine, jota hän ei koskaan kutsunut muulla nimellä kuin rouva paroonitar de Lowicz.

"Hän on ollut täällä minun vastaanotossani kerran, hän on niin iloinen ja hyvä! Tehän olette ennen ollut tuttavuudessa hänen kanssaan? Hänen naimisensa jälkeen, kun hän sopi veljensä kanssa, tuon ikävän perintöriidan jälkeen? Siinä on toki yksi, joka ei ole liiaksi ihastunut rouva Beauchêneen!"

Valérie alkoi taas puhua Constancesta, luuli, että pikku Mauricella, kuinka suuri ja paksu hän olikaan, oli sairaaloinen ulkonäkö, ja ajatelkaa, mikä kauhea isku se olisi vanhemmille, jos he kadottaisivat tuon ainoan poikansa! Heiltä on hyvin väärin, ett'eivät hanki hänelle pientä veljeä. Mutta sitten antoi hän ymmärtää, että oli saanut luottamusta osakseen, ja tiesi, että rouva oli yhtä haluton siihen kuin miehensäkin. Hän iski silmää, Reinen tähden, joka viattomasti katseli lautastaan.

"Mutta tähän näytätte noudattavan samaa politiikkaa", sanoi Mathieu nauraen.

"Oh", huudahti Morange, "miten voitte te verrata meitä köyhiä raukkoja Beauchênen herrasväkeen, jotka ovat niin rikkaita! Jos he antaisivat minulle rikkautensa ja asemansa, niin pitäisin mielelläni tusinan lapsia!"

"Ja muuten", sanoi Valérie tuntien pöyristystä, "jos me saisimme tytön lisää... Kiitoksia paljon! Mutta jos me olisimme varmat, että saamme pojan! Vaan minä pelkään liian paljon! Minä luulen, että olen samanlainen kuin äitinikin, joka sai neljä tytärtä. Ette voi kuvitellakaan ... se on hirveää."

Hän sulki silmänsä ja oli näkevinään onnettoman kotinsa, neljä pelästynyttä, laihtunutta tyttöstä, jotka saivat kuukausia odottaa kenkiä, leninkejä ja hattuja ja jotka kasvoivat vanhoiksi piioiksi hirveästi odotellen kosijoita, joita ei tullut. Tytöillehän täytyy antaa myötäjäiset.

"Ei, ei", jatkoi hän, "me olemme siksi viisaat, ett'emme tahdo pahentaa tilaamme. Kun täytyy ajatella taloutensa varmistamista, niin silloin on synty hankkia itselleen suurta lapsijoukkoa. Minä en salaakaan sitä, että olen hyvin kunnianhimoinen mieheni puolesta; jos hän seuraa minun neuvojani, kohoo hän korkeaan asemaan, ja minua kauhistuttaa sellainen ajatuskin, että minä sulkinsin häneltä tien tyttöjoukolla. Ei, minä toivon, että voimme antaa Reinelle runsaat myötäjäiset, kun itse tulemme rikkaiksi."

Morange oli liikuttettu, hän tarttui vaimonsa käteen ja suuteli sitä. Hän oli tuon heikon miehen tahto, hän oli istuttanut kunnianhimonsa mieheensä, ja mies rakasti häntä siitä syystä paljon enemmän.

"Minulla on kunnan vaimo, rakas Fromentini. Hänellä on päätä ja sydäntä."

Kun Valérie jatkoi tuumainsa kehittämistä ja puhui siitä kauniista huoneustosta, joka hänellä tulisi olemaan, vastaanotoista, niistä kahdesta kuukaudesta, jotka hän viettäisi jossain kylpypaikassa kuten Beauchênetkin, katseli Mathieu häntä mietteisiinsä vaipuneena. Tämä oli toista kuin Moineaud, joka tiesi, ett'ei hänestä koskaan tule ministeriä. Morange ehkä uneksi, että hänen vaimonsa tekee hänet ministeriksi jonakuna päivänä. Kansanvaltaisessa maassa tahtoo ja voi jokainen vähäpätöinen porvari kohota, ja siellä on kilpajuoksua, jokainen tulee julkean hävittömäksi, sysää tieltään toiset päästäkseen sitä pikemmin askeleen ylöspäin. Tällainen yleinen ylöspäin kohoaminen on ainoastaan mahdollista sellaisessa maassa, jossa vallitsee valtiollinen tasa-arvoisuus ja taloudellinen epätasaisuus, sillä siellä on jokaisella sama oikeus onneen, vaaditaan vaan, että se valloitetaan sydämettömän itsekkäisyyden taistelussa, jos nimittäin ihminen janoaa ylikuokien viekottelevain huvien nauttimista. Kansa ei voi elää onnellisena kansanvaltaisen hallitusmuodon ollessa vallalla, ell'eivät tavat ole yksinkertaiset ja yhteiskunnalliset ehdot jotenkin yhtäläiset. Muuten syntyy ankara kilpajuoksu valtion virkain saamisesta, ruumiillista työtä halveksitaan, loisteliaisuus tulee välttämättömäksi, kilpaillaan rikkaudesta ja vallasta, jotta voitaisiin tyydyttää ahnasta nautinnonhimoa. Se oli niinkuin Valérie sanoi. Ei tahdota rasittaa itseään lapsilla, tahdotaan pitää kädet ja jalat vapaina tällaisessa sodassa, jotta voitaisiin helpommin kavuta toisten ylitse.

Mathieu ajatteli myöskin matkimishalua, joka saa aikaan sen, että varattomat köyhdyttävät itseään vielä enemmän matkimalla varakkaampia. Mitä tuskaa on tuon jäljitellyn loisteliaisuuden takana, joka on niin kallista, vaikka se olisi mukailtuakin! Kaikenlaisia hyödyttömiä tarpeita luodaan, ja se hidastuttaa tuotantokykyä. Ei ole enään sopivaista sanaa, että leipää puuttuu, kun tahdotaan kuvata köyhyyttä. Se mikä puuttuu, se on ylellisyys; jos siitä täytyy luopua, niin luulevat ihmiset olevansa kuolemaisillaan nälkään.

Kun jälkiruoka oli tarjottu ja palvelijatar mennyt pois, tuli Morange hyvän aamiaisensa vaikutuksesta avomieliseksi; hän katseli vaimoaan, iski silmää ja katsoi vierastaan.

"Hänhän on luotettava ystävä, hänelle voi puhua kaikki."

Ja kun Valérie oli pään nyökäyksellä ilmaissut suostumuksensa, jatkoi Morange hymyillen:

"Niin, ystäväni, mahdollista on, että minä pian katoan tehtaasta. Se ei ole päätetty, mutta minä ajattelen joka tapauksessa sitä. Minä olen sitä jo ajatellut useamman kuukauden, sillä ainoastaan viiden tuhannen frankin ansio kahdeksan vuoden työn perästä ja varsinkin tieto siitä, että ei juuri koskaan voi saada paljoa enempää, voi saattaa epätoivoon."

"Se on hirmuista", keskeytti Valérie, "yhtä hyvin voi heti lyödä päänsä seinään."

"Sellaisissa oloissa on parasta katsoa muita aloja, vai kuinka? Tehän muistatte Michaudin, sen nuoren miehen, joka oli minun alaisiani tehtaassa kuusi vuotta sitten, muuten hyvin lahjakas mies. Siitä on nyt tuskin kuusi vuotta kun hän jätti meidät ja sai paikan Crédit nationalissa, ja tiedättekö, mitä hän nyt ansaitsee? Kaksitoista tuhatta frankia ... ajatelkaahan vaan, kaksitoista tuhatta frankia!"

Tämä numero kajahti kuin torven töräys. Aviopuolisojen silmät pyörähtelivät innosta, ja tytönkin posket tulivat kuumiksi.

"Eräänä päivänä maaliskuussa kohtasin minä sattumalta Michaudin; hän kertoi kaiken tuon minulle ja oli hyvin ystävällinen. Hän tarjoutui hankkimaan minulle paikan siellä ja suosittelemaan minua parhaan kykynsä mukaan. Mutta se on uhkapeliä; minun täytyy alussa tyytyä kolmeen tuhanteen kuuteen sataan päästäkseni vähitellen hyvin korkealle palkalle. Kolme tuhatta kuusi sataa! Mitenkä voi elää muutamia aikoja kolmella tuhannella kuudella sadalla varsinkin nyt, kun tämä huoneusto on lisännyt meidän menojamme niin suuresti?"

Ja Valérie keskeytti kiivaasti:

"Se, joka ei yritä, ei myöskään mitään saa! Sen sanon minä hänelle ehtimiseen. Minä tahdon luonnollisesti, että pitää olla varovainen, en sallisi hänen koskaan tekevän sellaisia tyhmyyksiä, jotka vahingoittaisivat hänen tulevaisuuttaan. Mutta eihän hän voi lahota sellaisella paikalla, joka ei ole hänen arvonsa mukainen."

"Te olette siis jo tehnyt päätöksen?" kysyi Mathieu.

"Olen", sanoi Morange, "minun vaimoni on tehnyt kaikki suunnitelmat, ja me olemme tehneet päätöksemme ... ell'ei mitään odottamatonta tapahdu. Muuten ei Crédit nationalissa tule yhtään paikkaa avoimeksi, ennenkuin lokakuussa. Mutta, rakas ystävä, älkää sanoko tästä sanaakaan kenellekään, me emme tahdo tulla eripuraisuuteen Beauchêneitten kanssa."

Hän katsoi kelloaan, sillä kun hän oli hyvin säännöllinen, ei hän tahtonut tulla liian myöhään konttooriinsa, jossa hänen piti olla puoli kaksi. Ja palvelijatarta käskettiin kiirehtimään kahvia pöytään. Se juotiin kuumana, mutta silloin ilmoitettiin vieras, joka saattoi perheen unohtamaan kaiken muun.

"Oo", huudahti Valérie ja nousi nopeasti ja punastuen ihastuksestaan, "rouva paroonitar de

Lowicz!"

Sérafine, joka nyt oli kahdenkymmenen yhdeksän, oli pitkä, kaunis, soma, punahiuksinen nainen, jolla sitäpaitse oli komea vartalo. Hänen punaiset huulensa hymyilivät riemuitsevasti, ja hänen ruskeissa, suurissa, kullansädehtivissä silmissään paloi sammumaton irstaisuuden liekki.

"Älkää mitenkään häiriytykö minun tähteni, ystäväni. Palvelijattarenne tahtoi välttämättömästi tuoda minut saliin, mutta minä tulin mieluimmin tänne, sillä minulla on hieman kiire. Minä tulin noutamaan teidän pikku, kiltti Reineä ottaakseni hänet mukaani illatsuun Circuksessa."

Ja uusi ihastuksen räjähdys tärisytti ilmaa. Tyttö istui siinä mielipuolena ilosta, ja äiti rehenteli ylpeydestä sekä puhui lakkaamatta.

"Oo, rouva paroonitar, te yllätätte meidät, te hemmoittelette pienokaisen pilalle. Mutta eihän hän ole puettukaan vielä, ja meidän täytyy pyytää teidän odottamaan silmänräpäyksen. Kas niin, tule nyt heti, niin minä autan sinua. Kymmenen minuuttia, sen minä lupaan, ainoastaan kymmenen minuuttia!"

Sérafine jäi yksikseen molempain herrain kanssa. Hän oli kummastunut nähdessään Mathieun; nyt meni hän iloisena Mathieun luokse ja puristi hänen kättänsä kuin vanha ystävä.

"Mitenkä te voitte?"

"Kiitos, erittäin hyvin."

Kun Sérafine istui Mathieun viereen liikahti Mathieu vasten tahtoaan vetääkseen tuolinsa taaksepäin; hän näytti suuttuneelta tästä kohtauksesta.

Hän oli ollut hyvä tuttu Sérafinen kanssa siihen aikaan, jolloin hän oli tullut Beauchénen palvelukseen. Sérafine oli hillitsemätön nautinnon ihminen, hermostunut nainen ilman omaatuntoa ja moraaliala, rohkea ja tarmokas, tykkänään antautunut hekuman palvelukseen. Hän oli kasvanut tehtaan hälyssä ja pauhussa yhdessä perin itsekkään veljensä Alexandren ja serkkunsa, hyvän, terveen, viisaan Mariannen kanssa. Aina lapsuudestaan asti oli hän ollut utelias maistamaan kaikkia kiellettyjä hedelmiä. Väitettiin, että hän oli viidentoista vuotiaana antanut erään tuntemattoman miehen vietellä itsensä. Sitten tuli tuo omituinen juttu hänen naimisestaan parooni de Lowiczin kanssa, lurjuksen, mutta kauniin kuin jumala, jonka kanssa hän pakeni. Vuoden kuluttua synnytti hän kuolleen lapsen, keskosen, johon hänen sanottiin olevan itse syyppä. Ahnas kun oli, oli hän perinnönjaossa isänsä jälkeen joutunut eripuraisuuteen miehensä kanssa ja ajanut tämän ulos portista, jonka jälkeen parooni matkusti Berliiniin ja murhattiin eräässä pelihuoneessa. Iloissaan siitä, että oli päässyt miehestään, nautti Sérafine häikäilemättä vapauttaan nuorena leskenä. Hän oli mukana kaikissa huveissa, kaikissa juhlissa, ja monia tarinoita kuiskailtiin hänen satunnaisista yhteyksistään, siitä julkeudesta, jolla hän pyrki tarkoitustensa perille saadakseen heti valtoihinsa sen miehen, johon hän oli iskenyt silmänsä, ja hänen kohtuuttomista uhreistaan vapaan rakkauden alttarille; mutta koska hän oli säilyttänyt ulkonaisen arvonsa eikä koskaan joutunut julkisiin häväistyksiin rakastajainsa tähden, otettiin hän yhä vastaan kaikkialla, rikas, kaunis ja pidetty kun oli.

"Tehän asutte maalla?" kysyi hän ja kääntyi taas Mathieun puoleen.

"Niin, kuukauden päivät."

"Constance on siitä kertonut minulle. Minä tapasin hänen äskettäin rouva Séguinin luona. Me olemme, kuten tiedätte, hyviä ystäviä nyt, kun minä annan veljelleni hyviä neuvoja."

Hänen kälynsä Constance inhosi häntä, ja Sérafine laski siitä mielellään leikkiä tavallisella reippaudellaan, hän joka julkisesti nauroi kaikelle.

"Voitteko ajatella, siellä puhuttiin tohtori Gaudesta, tuosta kuuluisasta kirurgista, jolla on jyrkkä keino, millä hän estää rouvia saamasta lapsia. Minä luulin, että Constance pyytäisi hänen osoitettaan, mutta hän ei uskaltanut."

Nyt yhtyi keskusteluun Morange:

"Tohtori Gaude, vai niin, eräs vaimoni ystävä on puhunut hänestä. Hän kuuluu tekevän erinomaisia leikkauksia, oikeita ihmetöitä. Hän avaa hyvin häikäilemättä vatsan niinkuin kaapin, ottaa siitä pois, mitä hän tahtoo, ompelee kiinni taas, ja potilas tulee terveeksi edes tietämättä mitä hänelle on tehty. Sehän on suurenmoista!"

Hän puhui lähemmistä yksityiskohdista, kertoi tohtori Gauden klinikasta Marboeufissa, jonne kansaa virtaili näkemään leikkauksia niinkuin mennään teatteriin. Tohtori, joka ei halveksinut mammonaa vaan oli päinvastoin hyvin rahanahne saatuaan rikkaita potilaita käsiinsä, tavoitteli myöskin kunniaa mitä vaarallisimpain kokeitten onnistumisessa, kokeitten, joitten alaisiksi tulivat klinikan köyhät vaimot. Sanomalehdet puhuivat hänestä ehtimiseen, hän antoi sanomalehtien puhua laveasti niistä varattomista naisista, joita hän oli leikellyt, ja tämä kiihoitti rikkaita naisiakin yrittämään. Muuten oli hän iloinen pessimisti, hän kuohitsi naisen kuin kaniinin, ja tämän teki hän tinkimättä omantuntensa kanssa: muutamia onnettomia ihmislapsia vähemmän, eikö se ollut pelkkä voitto?

Sérafine puhkesi nauruun, kun hän näki Mathieun hämmästyneen ja suuttuneen katseen; hänen valkeat sudenhampaansa salamoitsivat veristen huulten välissä.

"Niin, ystäväni, tuo mies ei ole lähestulkoonkaan samanlainen kuin teidän tohtorinne Boutan, joka

neuvoo kaikkien naispotilaittensa synnyttämään lapsia. Se on hänen yleinen lääkkeensä kaikkia tauteja vastaan. Se minua vaan kummastuttaa, että Constance pitää tuota tohtori Haikaraa lääkärinään, hän, joka pelkää aina tulevansa raskaaksi. Ja siinä hän onkin oikeassa. Hyi, miten rumaa se on!"

Morange yhtyi kohteliaasti hänen nauruunsa osoittaakseen, että hän oli samaa mieltä. Mutta Valérie ei tullut takaisin Reinen kanssa, hän tuli kärsimättömäksi ja tuskaantui siitä, että hänen vaimonsa antoi paroonittaren odottaa. Hän pyysi lupaa saada mennä katsomaan; hän ajatteli, että hän ehkä voi auttaa tytön pukemisessa.

Kun Sérafine jäi kahdestaan Mathieun kanssa, iski hän suuret, tuliset kullansädehtivät silmänsä häneen. Hän ei nauranut enään niinkuin ennen, hänen rohkeat kasvonsa loistivat jonkinlaisesta pilkallisesta himosta kajastuen hiusten punertavaan väriin. Syntyi sangen pitkä äänettömyys aivankuin hän olisi tahtonut saattaa Mathieun hämmennyksiin ja voittaa hänet.

"Kiltti Marianne voi ehkä hyvin?"

"Kyllä, kiitos."

"Ja lapset varttuvat?"

"Niin tekevät."

"Te olette siis onnellinen kuin hyvä perheenisä siellä kaukaisessa nurkassanne?"

"Täydellisesti onnellinen."

Sérafine vaikenä taas, mutta katsoi yhä Mathieutä yhä kiihoittavammin ja päivänpaisteisena, hurmaavana kuin seireeni, jonka polttavat silmät myrkyttävät miesten sydämet. Vihdoin sanoi hän pitkäveteisesti:

"Meidän välimme on siis aivan loppu?"

Mathieu osoitti liikkeellä, että se oli aivan loppu. Heidän historiansa oli nyt jo vanha. Mathieu oli yhdeksäntoista vuotias ja oli äsken tullut Beauchênen palvelukseen, kun Sérafine, joka oli naimisissa ja yhdenkolmatta vuotias, oli äkkiä eräänä iltana ollessaan ilman seuraa heittäytynyt hänen syliinsä. Mathieu oli heikkona hetkenään antanut yllättää itsensä. Muutamia kuukausia myöhemmin, ennenkuin hän oli nainut Mariannen, oli hän rikkonut nämät välit.

"Loppuko, aivanko loppu?" kysyi Sérafine taas taisteluun vaativalla ja hymyilevällä katseella.

Hän oli todellakin vastustamattoman viehättävä. Ei koskaan Mathieu ollut nähnyt häntä niin kauniina, niin leimuavan himoisena saada heti tyydyttää oikkunsa. Hän tarjosi itseään voittajan varmuudella, ilman häveliäisyyden jälkeäkään, hänhän oli vapaa ja tiesi varmaan, että hän voi antaa yhtä paljon ja enemmänkin kuin ottaa vastaan. Kaiken tämän alla oli kuitenkin saatanallinen halu kiusata Mathieutä, ottaa mies toiselta naiselta, pieneltä, tuhumalta sukulaiselta ja pakoittaa tämä sukulainen itkemään.

Kun Mathieu ei nytkään vastannut edes liikkeellä, ei hän siitäkään suuttunut, vaan näyttäytyi yhä vastustamattomammalta seireeniltä.

"Minä pidän enemmän tästä, älä vastaakaan, älä sanokaan, että kaikki on loppu. Minun puoleltani, rakas ystäväni, ei se koskaan lopu. Se voi tapahtua, kun te tahdotte, ymmärrättekö, illalla, huomenna, tai minä päivänä tahansa teitä haluttaa tulla naputtamaan oveani. Tehän tiedätte, missä minä asun, eikö totta? Minä odotan teitä."

Punertava pilvenhattara peitti Mathieun kasvot. Hän sulki silmänsä, jotta ei näkisi Sérafinea, joka nojasi hänen puoleensa hehkuvana ja tuoksuava. Ja pimeydessä silmäluomiensa takana näki hän Sérafinen huoneuston, jossa hän oli käynyt vieraisilla Mariannen kanssa, alemman kerroksen eräessä talossa Marignanin kadun varrella. Erityinen ovi vei siellä hiljaisiin huoneisiin, jotka olivat verhotut äänen tukahduttamiseksi paksuilla matoilla ja oviverhoilla. Palvelusväkenä oli naisia, jotka veivät vieraan sanaakaan sanomatta sisään ja katosivat kuin varjot. Nuoren parin oli Sérafine siellä ottanut vastaan pienessä salissa, jossa ei näyttänyt olevan ainoatakaan ikkunaa ja jossa kandelabrien kymmenen kynttilää paloi keskellä päivää. Mathieu tunsu vielä monen vuoden kuluttua sen läpitse tunkevan, lämpimän tuoksun, joka siellä oli huumannut hänen aistimensa.

"Minä odotan sinua", kuiskasi Sérafine huulet aivan lähellä Mathieun huulia.

Kun Mathieu vavahdellen vetäytyi taaksepäin suutuksissaan siitä, että hän näytteli sellaisen miehen osaa, joka hylkää viehättävän naisen, luuli Sérafine, että hän aikoi vielä kerran kieltäytyä, ja hän pani äkkiä pienen, lämpimän kätensä Mathieun huulille.

"Hiljaa, he tulevat. Ja minä en tarvitse mitään tohtori Gaudea, kuten tiedät."

Herra ja rouva Morange tulivat nyt vihdoinkin takaisin Reinen kanssa. Äitinsä oli polttamalla kähertänyt hänen hiuksensa. Reine oli todellakin ihastuttava heleässä, valkeilla pitseillä reunustetussa silkkineningissään ja samasta kankaasta tehdyssä suuressa hatussaan. Hänen iloisia, pyöreitä kasvojaan peitti iho niin heleä ja hieno kuin ruusunlehti.

"Ah, sinä pieni keruubi!" huudahti Sérafine imarrellakseen vanhempia. "Hän vielä kerran ryöstetään minulta..."

Ja hän syleili Reineä ihastuksissaan ja oli olevinaan ikävissänsä siitä, että hänellä itsellä ei ollut

lapsia.

"Niin, siitä tulee niin surumieliseksi, kun näkee tuollaisen pienen aarteen. Jos voitaisiin olla varmat siitä, että Herramme antaisi jollekin noin ihastuttavan, pienen lapsen, niin kellään ei todellakaan olisi mitään sitä vastaan. No niin, mutta minähän voin varastaa hänet teiltä enkä anna enään häntä takaisin."

Herrasväki Morange nauroi tyytyväisenä. Mathieu, joka tunsu Sérafinen erittäin hyvin, kuunteli kummastuneena. Kuinka monta kertaa oli hän heidän lyhyen yhdyselämänsä aikana kiivaalla äänellä puhunut hänen kanssaan lapsista, joita aina pitäisi pelätä. Ne ovat ainaisena uhkana, ne turmelevat ja vähentävät nautinnon, ne antavat ihmisen maksaa hetken huvin pitkäaikaisella kärsimyksellä ja loppumattomalla huolella.

Sitäpaitse turmelevat ne naisen kauneuden, tekevät hänet ennen aikaansa vanhaksi ja miesten inhoamaksi. Luonto on aivan hullu, kun se on antanut rakkauden maksaa äiteyden ankan veron. Aina siitä asti kuin raskaudentila, joka onneksi oli päättynyt keskosen synnyttämiseen — oli antanut hänelle varoituksen, jota hän vieläkin kauhistuu, oli hän valmis rikokseen päästäkseen lapsia synnyttämästä.

Hän tunsu Mathieun kummastuneen katseen, se huvitti häntä ja hän lausui pilkallisella äänellä:

"Eikö totta, ystäväni, minähän sanoin teille äsken, että tultuani leskeksi lohdutan itseäni miten parhain taidan siitä, että olen tuomittu ainaiseksi lapsettomaksi."

Mathieu tunsu taas polttavan punan kasvoillaan, ja hän ymmärsi, mitä Sérafine tarkoitti, minkälaisia inhoittavia hedelmättömiä nautintoja hän lupasi hänelle.

Reine katseli Sérafinea ihastuneena ja hurmaantuneena tuon kauniin naisen ystävydestä. Hän heittäytyi Sérafinen syliin ja huudahti tyydytetystä turhamaisuudesta värähtelevällä äänellä.

"Oi, rouvani, kuinka minä pidän teistä!"

Aina portaille asti saattoi Morangen herrasväki paroonitar de Lowiczia, eivätkä he keksineet sanoja, joilla olisivat voineet ilmaista kiitollisuutensa tuolle heidän itsensä tavoittamalle ylellisyydelle, joka oli tullut noutamaan heidän tyttärensä.

Kun he olivat sulkeneet eteisen oven, hyökkäsi Valérie palkongille huudahtaen:

"Mennään katsomaan, kun he menevät!"

Morange, joka ei enään ajatellut konttooriaan, asettui hänen viereensä, huusi Mathieutä ja sai tämänkin nojautumaan kaidepuun ylitse. Siellä alhaalla oli sirot viktoriaavaunut, joita ajoi liikkumatta kuskipukilla istuva komea kuski. Tämä näky sai aviopuolisot haltioihinsa ihastuksesta. Ja kun Sérafine astui vaunuihin sekä antoi tytön istua viereensä, eivät he voineet olla ääneensä nauramatta.

"Miten kaunis hän on, miten hän on onnellinen!"

Tässä silmänräpäyksessä tunsu Reine, että häntä katsottiin. Hän katsoi ylöspäin, hymyili ja tervehti. Ja Sérafine teki samoin, kun hevonen ravasi pois ja kääntyi kadun kulmassa.

Nyt tuli viimeinen purkaus:

"Katsokaa häntä, katsokaa häntä!" huudahti Valérie. "Miten lapsellinen hän on! Kahdentoista vuotiaana on hän vielä yhtä viaton kuin äsken syntynyt lapsi. Minä en koskaan voi uskoa häntä kenellekään. Eikö hän näytä pieneltä herttuattarelta, jolla ei koskaan ole ollut omia ajopeliään?"

Morangessa heräsivät taas tulevan onnen unelmat.

"Minä toivon, että hän saa yhden lapsen, kun me hänet naitamme. Kun minä kerran tulen Crédit nationaliin, niin kaikki toiveesi täyttyvät."

Sitten kääntyi hän Mathieun puoleen:

"Eikö olisi rikoksellisesti tehty meiltä, jos me hankkisimme yhden lapsen lisää? Meitä on jo kolme, ja rahan ansaitsemiseen vaaditaan niin paljon työtä ja vaivaa"...

III

Mathieu, joka tahtoi lähteä työstään aikaisemmin ehtiäkseen talonisännän luokse, ennenkuin lähti päivälliselle ravintolaan — kuten hän Mariannelle oli luvannut — sai iltapäivällä niin paljon tekemistä tehtaassa, että hän näki tuskin vilaustakaan Beauchêneesta.

Ja se oli helpoituskkin hänelle, sillä häntä hävetti se salaisuus, jonka hän sattumalta oli keksinyt, hän pelkäsi saattavansa Beauchênen häpeemään. Mutta niinä parina kertana kun he vaihtoivat jonkun sanan keskenään, ei hänen päällikkönsä näkynyt edes muistavan, että hänellä olisi mitään hävettävää. Hän ei koskaan muulloin ollut näyttänyt niin toimintahaluselta. Aamullinen väsymys oli paennut, hän nauroi ja puhui kovalla äänellä aivan kuin mies, joka ei pelkää työtä ja joka pitää

elämää hupaisena.

Mathieu, joka tavallisesti ei lähtenyt ennen kello kuutta, meni nyt kello puoli kuusi Morangen luokse nostamaan kuupalkkaansa. Se nousi kolmeensataan viiteenkymmeneen frankiin. Mutta kun hän oli tammikuussa ottanut etukäteen viisisataa frankia, josta hän kuussa maksoi takaisin viisikymmentä, sai hän ainoastaan kolmesataa. Hän laski viisitoista louisdoriaan ja pani ne iloisella mielellä taskuunsa, mikä sai kassanhoitajan tekemään erään kysymyksen.

"Niin, nämä rahat tulevat todellakin kreivin aikaan; vaimollani ei aamulla ollut kuin kolmekymmentä souta."

Kello oli jo yli kuuden, kun Mathieu tuli siihen komeaan taloon d'Antin kadun varrella, jossa Séguin de Hordel asui.

Séguinin iso-isä oli ollut yksinkertainen Janvillen talonpoika. Hänen oma isänsä, joka oli ollut armeijan muonavarain hankkija, oli koonnut melkoisen omaisuuden. Ja itse eli hän, nousukkaan poika kun oli, rikkaan ja komean laiskurin elämää, oli jäsen suurimmissa klubeissa, piti hevosia, oli rakastavinaan taidetta ja kirjallisuutta ja kannatti rikkaana sekä vapaamielisenä diletanttina repäisevimpiä mielipiteitä.

Hän oli nainut hyvin vanhaa aatelia olevan köyhän tytön, Valentine de Vaugeladen, vähäverisen, ahdasmielisen naisen, joka äidin palavasta uskoninnosta huolimatta ainoastaan tavan vuoksi noudatti kirkollisia tapoja ja himoitsi maailmallisia huvituksia. Itse Séguinkin kävi kirkossa naimisensa jälkeen, koska sitä pidettiin hyviin tapoihin kuuluvana.

Hänen isoisällään, talonpojalla, oli ollut kymmenen lasta, isä, armeijan muonavarainhankkija oli tyytynyt kuuteen, ja kun hän itse oli saanut kaksi, pojan ja tytön, selitti hän, että sellainen saisi loppua nyt, koska nykyin jo oli tarpeeksi väärin, että oli hankittu maailmaan kaksi olentoa, jotka eivät sitä olleet pyytäneet.

Séguin omisti muun muassa Janvillen tuolla puolen suuren maatilan, jossa oli viisisataa hehtaaria metsää ja korpea ja jonka hänen isänsä oli ostanut vetäytyessään pois liike-elämästä ja koottuaan äärettömän suuren omaisuuden. Hänen alituinen toivonsa oli ollut päästä riemuretkessä takaisin synnyinseudulleen, josta hän oli lähtenyt köyhänä, ja hän aikoi juuri rakentaa ruhtinaallisen linnan suureen puistoon, kun kuolema tempasi hänet pois.

Séguin, joka oli saanut melkein kaikki nämät alueet perintöosakseen, tyytyi myymään metsästysmaita; hän oli muodostanut viidensadan frankin osakkeita, joista hänen ystävänsä kilpailivat ja jotka tuottivat hänelle erittäin hyvän koron. Paitsi metsiä ei siellä ollut mitään muuta kuin viljelemätöntä maata, lampia, hiekkaharjuja, kivikkoja, ja yleisenä mielipiteenä paikkakunnalla oli, ett'ei yksikään maanviljelijä voi koskaan saada näistä maista mitään. Ainoastaan armeijan muonavarainhankkija olisi voinut unelmoida tuosta romantisesta puistosta ruhtinaallisen linnan ympärillä. Se oli myöskin hän, joka oli hankkinut itselleen oikeuden lisätä arvonimen "de Hordel" omaan nimeensä sen torninraunion mukaan, joka oli hänen tilallaan.

Beauchênen kautta, joka oli yksi metsästysosakkeitten omistaja, oli Mathieu oppinut tuntemaan Séguinen ja löytänyt vanhan metsästyspaviljongin metsänlaidassa, tuon yksinäisen, rauhallisen harakanpesän, jota hän rakasti siihen määrään, että oli vuokrannut sen ja muuttanut sinne omaisineen. Valentinekin oli ollut niin rakastettava, että oli siellä käynyt heidän muuttaessaan heitä tervehtimässä, ja hän oli ylistellyt paikan runollisuutta ja nauranut sitä, ett'ei hän edes itse tiedä, mitä hän omistaa.

Asian oikea laita oli kuitenkin se, ett'ei hän olisi voinut asua siellä tuntiakaan. Hänen miehensä oli johdattanut hänet kirjalliseen, taiteelliseen ja hienon maailman Pariisiin, juoksi hänen kanssaan ehtimiseen kirjallisissa salongeissa, ateliereissä ja näyttelyissä, teattereissa ja huvittelupaikoissa, sanalla sanoen kaikissa niissä sulatusuuneissa, joissa heikot sydämet ja aivot poltetaan. Séguinilla, joka niin mielellään tahtoi olla muita etevämpi, oli kuitenkin ikävä ja hän viihtyi ainoastaan hevostensa kanssa huolimatta siitä, että hän vaati tunnustusta rakastavansa kirjallisuutta ja tulevaisuuden filosofiaa, huolimatta taidekokoelmistaan, huonekaluistaan, savi- ja tina-astioistaan ja ennen kaikkea kirjoistaan, joista hän niin ylpeili.

Ja hän muodosteli vaimonsa itsensä mukaan, turmeli hänet omasta ehdostaan huikentelevilla mielipiteillään, mustasi hänet toverielämällään sellaisten henkilöitten kanssa, joitten kanssa hän luuli olevan reipasta ja muodinmukaista seurustella. Tuo pieni, hurskas hanhi, joka oli uskottu hänen huostaansa, oli siis jo valmiina mitä suurimpiin hullutuksiin; hän piti vielä tapana käydä herranehtoollisella, mutta ylisti syntiä ja totutti itsensä päivä päivältä yhä enemmän harha-astelehen ottamisen ajatukseen. Tämä kaikki voi hyvin helposti johtaa suureen onnettomuuteen, sillä Séguin oli siksi tyhmä, että hän oli usein raaka ja pilkallinen vaimoaan kohtaan, ja tämä loukkasi vaimoa niin, että hän tuli kylmäksi ja uneksi tulevansa toisella tavalla rakastetuksi, hellemin ja lempeämmin.

Kun Mathieu tuli taloon, jonka komeasti koristetussa renessanssifasaadissa oli kahdeksan ikkunaa joka kerroksessa, hymyili hän ja ajatteli:

"Täällähän asuu aviopari, joka ei odota kolmeasataa frankiaan kuukaudessa kolmekymmentä souta taskussa."

Vestibyyli oli äärettömän komea, pronssia ja marmorina. Oikealla oli kolme salia ja ruokasali, vasemmalla biljaardi, tupakkahuone ja talvipuutarha. Ensi kerroksessa oli keskellä Séguinin työhuone, suuri ja korkea huone, joka täytti talon koko keskiosan; hänen makuuhuoneensa oli

oikealla, vaimon ja lasten vasemmalla. Toisessa kerroksessa oli kaksi huoneustoa varattu lapsia varten, kun ne olivat kasvaneet suuriksi.

Eräs palvelija, joka tunsu Mathieun, vei hänet heti herran työhuoneeseen, jossa käski Mathieun odottamaan; hänen herransa puki päälleen. Hetkisen luuli tulija, että hän oli yksikseen, ja hän katseli tuota suurta huonetta, silmäili korkeaa ikkunaa vanhanaikaisine lasimaalauksineen, samettisia, hopealla kirjailtuja oviverhoja, tammista kirjakaappia, jossa oli rivittäin komeita kirjoja, pöytiä, joilla oli kallisarvoisia kulta-, lasi-, pronssi- ja marmoritaideteoksia, niitten joukossa myöskin uudenaikainen kokoelma tinasia esineitä. Kaikkialla oli itämaalaisia mattoja, matalia, mukavia tuoleja, ja yksinäisiä nurkkia, joita korkeat lehväkasvit verhosivat ja joissa voi parittain olla häiritsemättä.

"Ei, mutta oletteko te täällä, herra Froment!" sanoi äkkiä ääni, joka tuli tinaesineillä lastatun pöydän luota.

"Ah", sanoi Mathieu hetken epäiltyään, "herra Charles Santerre!"

Se oli jo toinen kerta, kun Mathieu tapasi Santerren tässä huoneessa. Charles Santerrella, kuuluisalla ja salongeissa huomattulla romaanikirjailijalla, oli kaunis otsa, hellät, ruskeat silmät, ja liian punainen ja suuri suu, jota verhosi assyrialaisella tavalla leikattu ja käherretty parta. Hän oli kohonnut naisten avulla, joita hän hakkaili muka tutkiakseen heitä; hän käytti heitä niin paljon kuin voi huvikseen ja edukseen. Hänen sanottiin muuten olevan hyvin nöyrä, kohtelias ja orjamaisesti rakastunut naisiin niin kauvan kuin hän ei ollut saanut heitä valtaansa; sitten käänsi hän heille röyhkeästi selkäänsä, kun he eivät enään olleet hänelle miksikään hyödyksi. Poikamiehenä periaatteensa ja suunnitelmiansa mukaan, asettui hän toisten pesiin ja omaksui hienon maailman paheet; hänen kirjallisenä erikoisalanaan oli aviorikokset ja hän kertoi ainoastaan rikoksellisesta, liian hienostuneesta rakkaudesta, tuosta hedelmättömästä rakkaudesta, joka ei hanki lapsia maailmaan. Hänellä ei alussa ollut mitään suuria toiveita kirjoistaan, kirjaileminen oli hänestä ainoastaan hupainen ja tuottelias ammatti, jonka hän oli itselleen valinnut. Menestyksensä viekoittelemansa oli hän sitten kuulustellut turhamaisuutensa ääntä, joka hänelle vakuutti, että hän oli kirjailija. Ja hän esiintyi nyt kuolevan maailman salonkielämän kertoilijana, hän saarnasi mitä veltostuneinta pessimismisiä ja sellaista molemminpuolista pidättäväisyyttä, joka ihmiskunnan loppumisessa näki sen onnen.

"Séguin tulee pian", sanoi hän mitä rakastettavimmalla äänellä. "Minä olen saanut päähäni viedä hänet ja hänen vaimonsa kanssani syömään päivällistä ravintolaan, ja sitten me menemme eräisen pieneen premiäriin, jossa syntyy mellakoita ja tappelu."

Nyt vasta huomasi Mathieu, että hän oli jo pukeutunut hännystakkiin. He pakisivat hetkisen, Santerre näytti erästä uutta tinaesinettä, pientä, alastonta naista, laihaa ja pitkää, joka makasi vatsallaan pää hiuksien peittämänä; mestariteos, sanoi hän, koko kärsivä ihmiskunta, yksinäisen naisen avuttomuus, kun hän vihdoinkin on irtaantunut miehestä. Se oli Santerre, joka tultuaan ystäväksi taloon kylvi sinne kirjallista ja taiteellista mielettömyyttään, mikä teki yksinkertaisen ja luonnollisen jokapäiväisen elämän yhä onnommaksi.

Nyt tuli Séguin sisään. Hän oli yhtä vanha kuin Santerre, mutta pitempi ja solakampi, hyvin vaaleaverinen, kotkannenä, harmaat silmät, ohuet huulet ja pienet viikset. Hänkin oli hännystakissa.

"Niin, rakas ystäväni", sanoi hän ollen hieman sammaltavinaan puhuessaan, "Valentine tahtoo välttämättömästi ottaa toisen leningin. Meidän täytyy olla kärsivällisiä, meillähän on vielä tunti aikaa."

Kun hän huomasi Mathieun, pyysi hän ylen kohteliaasti, mutta ylhäisellä äänenpainolla anteeksi. Ja kun tämä, jota Séguin kutsui "rakkaaksi vuokralaisekseen" oli maininnut käyntinsä syyn, repeämän sinkkikatossa viime sateen jälkeen, suostui hän heti siihen, että Janvillen levyseppä saa tulla juottamaan sen kiinni. Mutta kun hän uusista selityksistä ymmärsi, että koko katto täytyi laittaa uudestaan, niin huono se oli, jätti hän heti kohteliaan puhetapansa, vastusti ja sanoi, että hän ei voi sellaiseen korjaukseen uhrata rahasummaa, joka on paljoa suurempi vuotuista vuokraa, kuuttasataa frankia.

"Juottamiseen", sanoi hän, "siihen minä suostun. Minä kirjoitan levysepälle."

Ja päästäkseen erilleen tästä aineesta sanoi hän:

"Odottakaahan hieman, herra Froment! Minä näytän teille erään mestariteoksen, teille, jolla on niin hyvä arvostelukyky."

Hän piti todellakin Mathieutä jossakin määrin arvossa, sillä hän tiesi, että Mathieulla oli nopea, aina työskentelevä ajatus. Mathieu hymyili ja suostui hänen pyyntöönsä päätettyään itseksensä, ett'ei hän jätä taloa, ennenkuin on saanut lupaan uuden katon. Séguin otti esiin korukansiin sidotun kirjan, jonka hän uskonnollisella hartaudella antoi Mathieulle. Valkeassa nahkakannessa oli suuri hopealilja, jonka yläpuolella taas oli nippu suuria violetinvärisiä ohdakkeita. Ja kirjan nimi: "Katoamaton Kauneus" oli ylhäällä eräässä kulmassa niinkuin taivaassa.

"Aate ja värit ovat ihailtavat", sanoi Mathieu, joka todellakin oli ihastunut. "Nykyään sidotaan kirjat sellaisiksi, että ne ovat todellisia pieniä mestariteoksia."

Hän katseli kirjan nimilehteä.

"Tämähän on herra Santerren viimeinen romaani!"

Séguin katseli hymyillen kirjailijaa, joka oli tullut lähemmäksi. Ja kun hän näki Santerren katselevan kirjaa äärettömän ihastuneena, sanoi hän:

"Rakas ystäväni, kirjansitojani toi sen minulle tänä aamuna, ja minä odotin juuri tilaisuutta saadakseni hämmästyttää teitä sillä. Se on helmi minun kokoelmassani. Mitä sanotte tästä aatteesta? Lilja, joka merkitsee voittavaa puhtautta, ja ohdakkeet, rauniotaimet, jotka merkitsevät vihdoinkin kuolleen, täydellisen onnen valloittaman maailman hedelmättömyyttä ... nehän kuvaavat koko teidän teoksenne sisällystä."

"Kyllä, kyllä. Tehän imartelette minua, te teette minut itserakkaaksi."

Mathieu oli lukenut tämän romaanin, hän oli lainannut sen rouva Beauchêneelta, jotta hänen vaimonsa Marianne saisi tutustua kirjaan, josta koko maailma puhui. Ja se oli suututtanut Mathieutä tavallista enemmän. Tällä kertaa oli Santerre jättänyt tavallisen poikamiehen asunnon, jossa hänen maailman naisensa harjoittivat luvatonta rakkautta viiden ja seitsemän välillä; hän oli nyt tahtonut kohota puhtaasen taiteesen, hämärään, lyyrilliseen symbolismiin. Hän kertoi siinä hienon jutun kreivitär Anne-Mariesta, joka oli välttääkseen karkean aistillista miestä paennut Bretagneen nuoren taivaallisia näkyjä näkevän taiteilijan Norbertin luokse, joka oli ottanut näkyjensä mukaan kuvitellakseen nunnaluostarin kappelin. Kolmekymmentä vuotta kesti hänen ihanteellinen taidemaalauksensa, ja se oli kuin seurustelua enkelien kanssa. Kirja oli ainoastaan kertomus näistä kolmestakymmenestä vuodesta, mitenkä hän näinä kolmenakymmenenä vuotena eli Anne-Marien sylissä, pyhissä, salaperäisissä ja hedelmättömissä hyväilyissä, niin ett'ei rypykkään rumentanut Anne-Marien naisellista kauneutta; Anne-Marie oli näitten kolmenkymmenen hedelmättömyyden vuoden jälkeen yhtä nuori, yhtä terve kuin silloin, kun he ensi kerran olivat toisensa tavanneet rakkaudessa. Saadakseen piirteet selvemiksi oli Santerre ottanut mukaan muutamia läheisessä pikkukaupungissa asuvia sivuhenkilöitä, porvarinaisia, vaimoja ja äitejä, joiden lopuksi tuli fyysillinen ja moraalinen heikontuminen.

Tämän hedelmättömän rakkauden tyhmässä ja rikoksellisessa teoriassa suututti Mathieutä ennen kaikkea se, että neitsyydelle annettiin siinä kaikki fyysillinen kauneus ja koko siveellinen aateluus. Hän ei voinut olla sanomatta kirjan tekijälle:

"Se on hyvin huvittava ja merkillinen kirja. Mutta mitenkä sitten kävisi, jos Norbert ja Anne-Marie saisivat lapsen? Jos Anne-Marie tulisi raskaaksi?"

Santerre keskeytti hänet ällistyneenä ja loukkaantuneena.

"Raskaaksiko? Ei yksikään nainen tule raskaaksi, jos häntä vaan rakastaa maailmaa kokenut mies."

"Tiedättekö, mikä minua suututtaa?" huudahti Séguin, joka puoleksi makasi leposohvallaan. "Se on tuo tuhma syytös katolilaisuutta vastaan, että se muka saarnaisi juuri tuota ihmiskunnan lisääntymistä, joka on niin iletävää ja häpeällistä. Syytös on väärä, ja sen olette te hyvin hyvästi todistanut kirjassanne. Te olette sanonut ratkaisevan sanan, ja hyvänä katolilaisena kiitän minä teitä siitä."

"Niin olenkin", sanoi Santerre ja istahti leposohvaan. "Uudesta testamentista saadaan turhaan etsiä Mooseksen kirjain lausetta: 'Lisääntykää ja täyttäkää maa.' Jeesuksella ei ole isänmaata, ei omaisuutta, ei ammattia, ei perhettä, ei vaimoa eikä lapsia. Hän on persoonalliseksi muuttunut hedelmättömyys. Ensimmäiset kristityt lahkokunnatkin inhosivat avioliittoa. Hurskasten mielestä oli nainen ainoastaan saastainen olento, kiusauksen ja turmeluksen henki. Ehdoton puhtaus tuli täydelliseksi: hedelmätön, mietiskelevä, yksinäinen egoisti teki työtä ja eli ainoastaan oman yksityisen pelastuksensa tähden. Ja neitsy on naisihanne, vieläpä äiteydenkin ihanne. Vasta paljon myöhemmin katolilaisuus perusti avioliiton siveelliseksi suojeluskeinoksi, himojen rajoittajaksi, koska ei mies eikä nainen voi olla enkeli. Sitä siedetään, se on välttämätön pahe, erityisillä ehdoilla sallittu asiointila, sillä kristityt eivät ole niin sankarillisia, että voisivat elää täydellisinä pyhimyksinä. Mutta meidän päivinämme samoin kuin kahdeksantoista sataa vuotta sitten ei uskovainen, armon saanut mies koske naiseen, vaan tuomitsee hänet ja pitää itsestään erillään. Ainoastaan neitsy Maarian liljat levittävät tuoksuaan taivaassa."

Laskiko hän leikkiä? Hänen äänessään tuntui kuin pidätettyä naurua, jota ei Séguin kuitenkaan tuntunut kuulevan. Hän vaan yhtyi Santerren mielipiteeseen ja sanoi:

"Aivan totta! Kauneus voittaa aina, ja teidän kirjanne kertoo juuri unohtumattomasta kauneudesta: koskemattomasta neitseestä, jota ei mikään ole saastuttanut ja jolle alhaiset sikiämistoiminnat ovat kaikkea merkitystä vailla. Ei voi inhotta katsella kaduilla noita likaisia, kuihtuneita, rumentuneita naisia, joitten perässä kulkee kokonainen rivi lapsia kuin kananpojat kanan jälessä. Kansan terveellä talonpoikaisjärjelläkin on selvä käsitys tästä asiasta; heistä tehdään pilkkaa, kun kulkevat sivuitse, heitä nauretaan ja halveksitaan."

Mathieu, joka ei ollut istunut, huomautti nyt:

"Mutta kauneuden ihanne vaihtelee. Te pidätte naisen hedelmättömyyttä kauniina ja ihaillette hänen pitkää solakkaa vartaloaan. Mutta koko renessansin aikana pidettiin kauniina tervettä, vahvaa naista, jolla oli leveät lantiot ja voimakkaasti kehittyneet rinnat. Rubensin, Tizianin ja vieläpä Raphaelinkin maalauksissa on nainen vahvajäseninen, ja neitsyt Maria on kuvattu todelliseksi äidiksi. Ja huomatkaa, että vaaditaan ainoastaan, että kauneuden ihanne muuttuu, niin silloin pienen perheen sijalle, joka nyt on niin suuressa arvossa, tulee suurilukuinen perhe ja

ainoastaan sitä sanotaan silloin kauniiksi. Minun mielestäni on se ainoa keino kansan väkiluvun suurta vähenemistä, tuota yhteiskunnallista onnettomuutta vastaan, jonka tähden nyt niin paljon surraan."

Séguin ja Santerre katsoivat toisiaan hymyillen ja surkuttelevan näköisinä.

"Onko kansan väheneminen yhteiskunnan onnettomuus?" sanoi Séguin. "Voitteko te, joka olette niin ymmärtävä, itsekään uskoa sitä? Mutta ajatelkaahan toki hieman asiaa!"

"Siinä taas yksi tuon onnettoman optimismin uhreja!" lisäsi Santerre. "Muistakaa ennen kaikkea, että luonto toimii sokeasti, ja joka ei sen toimintaa korjaile, hän joutuu sen uhriksi!"

He puhuivat toinen toisensa jälkeen, usein molemmat yht'aikaa. He kiihtyivät ja innostuivat pimeitten mielikuvitustensa vaikutuksesta. Ennen kaikkea mitään edistystä ei ole olemassakaan. Ajateltakoon ainoastaan edellisen vuosisadan loppua, jolloin Condorcet ennusti uutta kultaista aikakautta, yleistä yhdenvertaisuutta, rauhaa yksityisten ja valtioitten välillä, mitkä jalot mielikuvitukset saivat kaikkein sydämet sykkimään, tulevaisuuden ihanne avasi taivaan portit kaikille toiveille: ja sadan vuoden kuluttua, mikä pettymys, sillä nykyisen vuosisadan loppu näkee tieteitten, vapauden ja oikeuden tekevän konkurssin ja vaipuvan veriinsä ja likaan tulevan vuosisadan kynnyksellä! Ja muuten, eikö kokeilemisista jo ole päästy? Tuon kauvan etsityn kultaisen aikakauden ovat pakanat ajatelleet olleen ennen ajan alkua, kristityt odottavat sitä ajan loputtua ja meidän aikamme sosialistit luulevat sen olevan tulevaisuudessa. Siinä on kolme surkuteltavaa pettymystä; yksi ehdoton onni on ainoastaan ollut olemassa ja se oli tyhjiys. Heidän katolilaisuutensa sai heidät tosin hieman miettimään, ennenkuin lopettivat maailman yhdellä iskulla, mutta he pitivät luvallisena rajoittaa sitä. Schopenhauer ja vieläpä Hartmannkin tuntuivat muuten heistä vanhanaikuisilta. He lähestyivät Nietzscheä, he haaveilivat ylimyksellistä parasta, eeterimäisempää ravintoa, hienostuneita ajatuksia, kauneimpia naisia, ja nämät kaikki loisivat täydellisen ihmisen, yli-ihmisen, joka voisi nauttia kymmenkertaisesti. He joutuivat kyllä moneen ristiriitaiseen ajatukseen, mutta siitä he eivät välittäneet, vaan ajattelivat ainoastaan "kauneudessa olemista", niinkuin he sanoivat.

Malthus oli heidän miehensä samoin kuin Beauchênenkin ainoastaan siitä syystä, että hänen hypoteesinsä vapautti rikkaat kaikista omantunnon vaivoista syyttämällä köyhiä itsiä syyllisiksi köyhyyteensä. Mutta vaikka Malthus olikin tehnyt kieltämyksen laiksi, ei hän kuitenkaan ollut hyväksynyt eräitä seikkoja, ja näytti siltä, että he eivät ymmärtäneetkään häntä, koska he saarnasivat hedelmätöntä rakkauttaan, joka oli samalla kertaa hienostunutta ja hirveää hurjastelua.

"Kuten tiedätte", sanoi Santerre sangen rauhallisesti, "on Saksassa tehty ehdotus, että joka vuosi kuohittaisiin määrätty luku köyhiä lapsia. Se olisi yksi keino, millä johonkin määrään voitaisiin estää kansan hullumaista hedelmällisyyttä."

Tämä kirjallinen pessimismi ei voinut tehdä mitään vaikutusta Mathieuhön; hän laski siitä mielellään leikkiä ja huomasi samalla, mikä vaarallinen vaikutus sillä oli tapoihin, tuolla kirjallisuudella, joka saarnasi vihaa elämää vastaan ja kiihkoisaa rakkautta, jonka tuloksena olisi ihmiskunnan kuoleminen. Hän tiesi, että juuri tämä talo, jossa hän nyt oli, oli saastutettu tuolla nuotitaudilla, levottoman ja kärsivän aikakauden elämään kyllästymisellä, aikakauden, joka huvikseen leikkii kuolemalla. Kumpi noista kahdesta miehestä, jotka saastuttivat toinen toistaan, valehteli enimmin? Jokainen todellinen pessimisti on sisällisesti sairas ja veltostunut. Mathieu, joka uskonnollisella hartaudella kunnioitti hedelmällisyyttä oli ja jäi vakuutetuksi siitä, että kansa, joka ei enään luota elämäänsä, on sairas. Ja kuitenkin epäili hän väliin suurilukuisten perheitten hyötyä taloudelliselta ja valtiolliselta kannalta katsottuna, hän ajatteli, eikö kymmentuhatta onnellista tuota enemmän kuin satatuhatta onnetonta maallensa kunniaa ja iloa.

"Hyvä herrani", huudahti Santerre jatkaen hyökkäystänsä, "ettehän te voi kieltää, että sivistyneimmät ja lahjakkaimmat ovat vähemmän hedelmälliset. Niin pian kuin miehen aivot laajenevat, vähenee hänen kykynsä lisätä ihmiskuntaa. Niitä lapsilaumojia, joista te niin paljon pidätte, nähdään nyt ainoastaan köyhyyden ja taitamattomuuden rikkaläjissä. Ja te olette luultavasti mielipiteiltänne tasavaltalainen? No hyvä, nyt on todistettu, että yksinvalta lisää ihmisten lukumäärää, jotavastoin vapaus lisää ihmisten kelvollisuutta."

Tuollaiset ajatukset ne todellakin saivat Mathieun väliin horjumaan. Olikohan hän siis väärässä uskoessaan ihmiskunnan loppumattomaan laajenemiseen? Oliko se väärin, että hän näki kauneutta ja onnea kaikenlaisessa mahdollisessa elämässä? Tähän hän kuitenkin vastasi:

"On väitteitä, jotka ovat vaan suhteellisesti tosia. Malthuksen hypoteesi on todistettu käytännössä vääräksi. Jos maapallo tulisi aivan täyteen asukkaita, jos elintarpeet alkaisivat loppua, niin silloin tehtäisiin kemian avulla elintarpeita epäorganisisista aineista. Kaikki tuo on muuten niin kaukainen mahdollisuus, että mitään olettamuslaskelmia ei voi tukea tieteellisesti todistetuilla asioilla. Ranskaa ei tuo vaara kuitenkaan ole uhkaamassa, sillä me vähennemme. Ranska, joka muinoin oli neljäsosa Europpaa, on nyt vaan kahdeksasosa. Vuosisadan tai kahden kuluttua on Pariisi kuollut vanha Athena ja vanha Rooma, ja me olemme alentuneet nykyisen Kreikan tasalle. Pariisi *tahtoo* kuolla."

Santerre huomautti tähän innostuneena:

"Ei, ei suinkaan! Pariisi tahtoo hyvin yksinkertaisesti jäädä pysyväiseksi, ja sitä tahtoo se sentähden, että se on sivistynein ja älykkäin kaupunki maailmassa. Ettekö ymmärrä, että sivistys hankkiessaan uusia nautintoja ja sievistäissään sieluja avaamalla niille uusia toiminta-aloja suosii

yksityistä sukukunnan kustannuksella? Mitä enemmän kansat sivistyvät, sitä vähemmän syntyy lapsia. Me, jotka kulemme kansojen etunenässä, me olemme vasta tulleet siihen kehitysasteeseen, jossa eräänlainen pidättävyys vapauttaa maan tarpeettomasta ja vahingollisesta liikakansoittumisesta. Me annamme sivistyneelle maailmalle esimerkin korkeasta sivistyksestämme ja suuresta ymmärtävyydestämme, jota koko maailma epäilemättä tulee seuraamaan sitä mukaa kuin kansat vuoronsa perään kohoavat meidän täydellisyytemme tasalle."

"Aivan oikein", lausui Séguin. "Jos meillä onkin toisarvoisia syitä kansanpuutteen, ei niillä kuitenkaan ole sitä merkitystä kuin on väitetty, ja niitä voidaan hyvin helposti vastustaa. Tuo ilmiö on yleinen, kaikki kansat ovat saman lain alaisia, ne pienenevät lukumääränsä suhteen niin pian kuin tulevat sivistyneimmiksi. Tuo ilmiö tavataan jo Japanissa, ja Kiinanakin väkiluvunlisääntyminen lakkaa niin pian kuin Europa on räjähtänyt auki sen portit."

Mathieu muuttui vakavaksi, hän oli alkanut kuulostella mielenkiinnolla noitten kahden salonkikavaljeerin keskustelua, kun he olivat ruvenneet puhumaan asioista järjellisesti. Nyt ei ollut enään kysymys tuosta verettömästä, vetelästä ja sukupuolettomasta neitsyestä, jossa he näkivät inhimillisen kauneuden ihanteen. Nyt oli näyttämölle ilmaantunut elävä ihmiskunnan historia. Ja hän sanoi, mitä ajatteli:

"Te ette siis pelkää 'keltaista vaaraa', aasialaisten barbarein hirmuista liikettä, joka kerran ehkä peittää Europan, mullertaa sen perin pohjin ja hedelmöittää sen uudestaan? Historia on aina alkanut uudet ajanjaksonsa siten, liike muuttuu valtamereltä toiselle, raa'at kansakunnat hyökkäävät maihin ja antavat heikontuneille kansakunnille uutta verta. Ja joka kerta nousee sivistys uuteen kukkaan entistään suuremmalla voimalla ja vapaudella. Mitenkä ovat Babylon, Ninive, Memphis muuttuneet sorakummuiksi kansoineen, jotka näyttävät nyt sukupuuttoon hävinneiltä? Mistä se tulee, että Atena ja Rooma taistelevat vielä tänä päivänä kuoleman kanssa eivätkä voi uudestaan syntyä tuhastaan vanhan kunniansa loistoon? Miksi on Pariisiin komeudestaan huolimatta painettu kuoleman leima, Pariisiin, joka on pääkaupunkina sellaisessa Ranskassa, jonka miehuus vähenee? Te voitte sanoa mitä tahansa, te voitte lausua, että se niinkuin maailman vanhat pääkaupungit kuolee liiallisesta kulttuurista, sivistyksestä ja intelligensistä; mutta se on joka tapauksessa kuolema, pakovesi, joka on siirtävä loiston ja vallan jollekin toiselle kansalle. Tasapaino on petollista, ei mikään voi jäädä pysyväiseksi, se, joka ei enään kasva, vähenee ja katoaa. Ja jos Pariisi tahtoo kuolla, niin se myös kuolee, ja isänmaa kuolee sen mukana."

"Niin, Herra Jumala", sanoi Santerre salonkipessimistin äänellä, "jos se tahtoo kuolla, niin kuolkoon mielellään minun puolestani. Minä puolestani olen vakavasti päättänyt vielä auttaakin sitä kuolemaan."

"Ei yhtään lapsia, sehän on selvästi oikein ja viisaasti", sanoi Séguin, jonka täytyi puolustautua siitä, että hänellä oli kaksi.

Mutta Mathieu jatkoi aivan kuin hän ei olisi kuullut tätä:

"Minä tunnen Spencerin lain, ja minä uskon, että sen teoriiakin on oikein. Tosiasia on, että sivistys on hedelmällisyyden pidätin, niin että voi ajatella sarjan yhteiskunnallisia kehitysasteita, joitten aikana väkiluku vaihdellen lisääntyy ja vähentyy ja jotka johtavat lopulliseen tasapainoon juuri hyvinvoinnin ja sivistyksen perustuksella, kun maailma on tullut täydellisesti asutuksi ja sivistetyksi. Mutta kuka voi edeltäpäin nähdä ne tiet, joita täytyy kulkea, ne onnettomuudet ja kärsimykset, joita vastaan täytyy taistella? Kansat tulevat uudestaan katoamaan, toiset tulevat niitten tilalle, ja kuinka monta tuhatta vuotta kulunee, ennenkuin saavutaan lopulliseen tasapainoon, ja rauha ja totuus lopulta saa voiton? Järki epäröitsee ja vapisee, sydän kouristuu tuskasta."

Syntyi hiljaisuus. Hän seisoi siinä kuohuksissaan horjuen uskossaan elämän hyviin voimiin; hän ei tiennyt enään, kellä oli oikein, hänelläkö, joka näki kaikki niin yksinkertaisena, tai noilla molemmilla pessimisteillä, jotka myrkyttivät ja sekoittivat kaiken.

Nyt tuli sisään Valentine hymyillen ja noilla miesmäisillä liikkeillä, joita hänen oli ollut niin vaikea omaksua.

"Kuulkaa nyt, pojat, te ette saa olla suuttuneita minuun. Célestehän ei saa mitään toimeen."

Hän oli viidenkolmatta vuotias, pieni, laiha ja hyvin vilkas sekä näytti emansipeeratulta tytöntyllykältä. Hän oli vaaleaverinen, ja hänellä oli hienot piirteet, siniset nauruun halukkaat silmät; kaunis ei hän ollut, mutta hupainen ja viehättävä. Mies oli vienyt hänen mukanaan epäiltäviin paikkoihin, hän oli lopulta tullut ystävällisiin suhteisiin niitten kirjailijain ja taiteilijain kanssa, jotka kävivät heidän kotonaan, ja hän ei osoittanut olevansa viimeinen jäsen Vaugeladen suvussa, ennenkuin häntä oli liian karkeasti loukattu; silloin tuli hän äkkiä jääkylmäksi ja halveksivaksi.

"Vai niin, se olette te, herra Froment", sanoi hän rakastettavasti menen Mathieutä vastaan ja puristaen arkailematta hänen kättään. "Mitenkä rouva Froment jaksaa? Lapsethan ovat terveitä ja pulskia kuin tavallista?"

Mutta Séguin, joka katseli hänen pukuaan, valkeata valkaisemattomilla pitseillä reunustettua silkkipieninkiä, sai nyt tuollaisen raakuudenkohtauksen, joka väliin esiintyi äkkiä hänen teeskennelystä kohteliaisuudesta huolimatta kuin pistoolin laukaus.

"Ja pukeutuaksesi tuohon rääsyynt olet sinä antanut meidän odottaa! Et sinä ole koskaan

näyttäneet retaleemmalta kuin nyt!"

Ja Valentine, joka luuli olevansa ihastuttava! Hän suoristi itsensä, jottei puhkeisi itkuun, ja hänen pikkutyttönsä kasvoilleen ilmaantui ylpeä, kostonhimoinen uhma. Hän käänsi hitaasti silmänsä ystävänsä, joka istui siinä katsellen häntä ihailevilla silmäyksillä ja kietoi hänet kuin orjallisen alamaisiin hyväilyihin.

"Te olette hurmaava", sanoi Santerre, "ja teidän leninkinne on oikea mestariteos!"

Séguin nauroi ja teki pilaa Santerresta hänen matelemisensa tähden naisten edessä. Valentine, jota tuo kohteliaisuus oli lepyttänyt, sai taas suruttoman mielialansa takaisin ja sanoi, että mies voi saada hyvillä sanoilla hänen suostumaan mihin tahansa. Nyt syntyi pieni keskustelu, niin peittelemätön ja vallaton, että Mathieu ihan hämmästyti eikä tiennyt, mitä hänen pitäisi tehdä. Hän olisi mieluummin tahtonut poistua, mutta hän oli päättänyt odottaa, kunnes oli saanut isännältä lupauksen tuohon katonkorjaukseen.

"Kun on vaan kysymys sanoista, suvaitsen minä mitä leikkikaluja tahansa", sanoi Séguin. "Mutta anna olla vaan ottamatta itsellesi rakastajaa, sillä silloin minä tapan sinun kuin kärpäsen."

Hän olikin hyvin mustasukkainen.

Valentine oli nyt lepytetty, teki rauhan miehensä kanssa ja lisäsi sitten hyväntahtoisella äänellä:

"Kas niin, ole nyt vielä hetkinen kärsivällinen. Minä olen sanonut Célestinelle, että hän noutaisi lapset, niin että voimme lausua heille jäähyväiset, ennenkuin menemme."

Mathieu, joka tahtoi käyttää edukseen tätä uutta asiain käännettä, koetti nyt palata omaan asiaansa. Mutta Valentine oli jo puhumisen vauhdissa, hän sanoi, että päivällistä syötäisiin kernaimmin jossakin hyvin huonomaineisessa ravintolassa, kysyi, oliko siinä kappaleessa törkeyksiä, joka eilen vihellettiin ulos pääharjoituksissa ja jota he nyt menivät katsomaan. Hän tuntui olevan noitten molempain herrain oppivainen oppilas, liioitteli heidän hurjimpiakin ihanteitaan, näytti suurelta pessimistiltä, jota herrain itse täytyi nauraa, ja meni äärimmäisyyksiin asti kirjallisuutta ja taidetta koskevilla kysymyksillä. Wagneria oli pidetty liian suurena arvossa, hän oli nyt jo vanhanaikuinen, Valentine tahtoi johdotonta musiikkia, puhaltavan tuulen vapaata harmoniaa. Mitä moraaliin tulee, niin siinä oli Valentine pelottava: hän oli imenyt itseensä kaikki Ibsenin sankarittarien hengen, hän jumaloitsi nyt naista, jolla on puhdas, kenenkään saavuttamaton kauneus, hän arveli, että Anne-Marie, Santerren viimeinen luoma, oli liian paljon aineellinen sentähden, että kirjailija oli eräässä huonoimmin onnistuneessa paikassa sanonut, että Norbertin suutelot jättivät vaikutuksen hänen huulilleen. Santerre kielsi sanoneensa niin, ja Valentine otti kirjan ja haki sen paikan.

"Niin, mutta minä olen estänyt hänen saamasta lapsia", sanoi kirjailija epätoivoissaan.

"Sellaista me kaikki estämme", huudahti Valentine, "se ei ole mitään sankarimaista, se on poroporvarillista. Vaikuttaakseen ylentävästi pitäisi Anne-Marien olla saastaton marmoripatsas, eikä Norbertin suutelot saa jättää minkäänlaista vaikutusta hänen huulilleen."

Mutta nyt tuli Valentine keskeytetyksi; kamarineito Céleste, pitkä tummaverinen tyttö, jolla oli hevosen profiili ja voimakkaat piirteet, tuli sisään molempain lasten kanssa. Gaston oli viiden vuotias ja Lucie kolmen, molemmat eeterisiä ja kalpeita kuin ruusut, jotka ovat kasvaneet varjossa. He olivat vaaleaverisiä kuten äitinsäkin, poika hieman punahtava, ja tytöllä oli värittömät hiukset sekä äidin siniset silmät; kummallakin oli isän kapeat pitkähkötkä kasvot. He olivat käherretyt, keikarimaisesti puettut, ja muistuttivat hentoja eläviä nukkeja. Vanhemmat tunsivat turhamaisuutensa tyydytetyksi ja tahtoivat, että pienokaiset nyt näyttelisivät osansa.

"No, ettekö te tervehdä?"

Lapset, jotka eivät olleet arkoja ja jo tottuneita seuraelämään, katsoivat vieraita suoraan kasvoihin. He eivät ollenkaan pitäneet kiirettä, mutta se oli luonnollista laiskuutta; he eivät pitäneet tottelevaisuudesta. Kuitenkin antoivat he suudella itseään.

"Hyvää iltaa, setä Santerre!"

He eivät tienneet, pitikö heidän tervehtiä Mathieutä. Isän täytyi muistuttaa heille hänen nimeään, vaikka he olivat nähneet hänet pari kertaa ennen.

"Hyvää iltaa, herra Froment!"

Valentine otti heidät syliinsä, nosti heidät ylös ja tukehuttaa heidät hyväilyillään. Hän jumaloitsi lapsiaan, mutta kun hän oli laskenut heidät lattialle, unohti hän ne taas.

"Menetkö sinä nyt taas pois, mamma?" kysyi pikku poikanen.

"Menen, rakkaani. Sinähän tiedät, että papoilla ja mammoilla on paljon tehtävää."

"Täytyykö meidän sitte syödä päivällistä yksinämme?"

Valentine ei vastannut, vaan kääntyi kamarineitoon, joka oli odottanut käskyä.

"Te ymmärrätte, Céleste, te ette saa jättää heitä hetkeksikään, ja ennen kaikkea he eivät saa mennä keittiöön. Minä en voi koskaan tulla kotiin löytämättä heitä keittiöstä. Se on sietämätöntä. Anna heidän syödä päivällistä kello puoli kahdeksan ja mennä sänkyyn kello yhdeksältä. Ja sitten pitää heidän nukkuman!"

Tuo pitkä, hevosprofiilillä varustettu tyttö kuunteli näyttäen kunnioittavan tottelevaiselta, mutta hänen tukahutettu hymynsä ilmaisi, että hän tiesi aivan hyvin, mitä lapsille tehdään, kun vanhemmat eivät ole kotona.

"Neiti Lucie voi pahoin", sanoi hän. "Hän on oksentanut taas."

"Taasko!" huudahti isä suuttuneena. "Minä en kuule puhuttavankaan muusta, nehän oksentavat ehtimiseen! Ja aina silloin, kun meidän pitäisi mennä ulos. Se on surkeata, rakas ystäväni, sinun pitäisi pitää huolta siitä, ett'ei meidän lapsillamme olisi niin huonot vatsat."

Äiti teki kärsimättömän liikkeen, aivan kuin hän olisi tahtonut sanoa, ett'ei hän sille mitään voi. Pienokaisten vatsa oli todellakin aina epäkunnossa. Heillä oli ollut kaikenlaisia lastentauteja ja olivat aina taipuvaiset kuumeeseen ja vilustukseen. He näyttivät hiljaisilta ja pelokkailta, kuten kaikki palvelijain huostaan uskotut lapset.

"Onko se tosi, että sinä olet ollut pahoinvoipa, pikku Lucieni?" kysyi Valentine kumartuen tyttönsä puoleen. "Mutta onko se ohitse nyt? Ei, ei, ei se mitään ollut, vai kuinka? Suutele minua, rakkaani, ja sano kiltisti hyvää yötä papalle, niin ett'ei hänen tarvitse olla vihoissaan, kun hän lähtee."

Valentine nousi suoraksi tyyntyneenä jo, ja kun hän näki, että Mathieu katseli häntä, sanoi hän:

"Ah noita pieniä, rakkaita olentoja, kuinka paljon huolta niistä on! Mutta niitä pitää joka tapauksessa jumaloida, kuten näette, vaikka ajatteleekin, että heidän oman onnensa tähden olisi parempi, jos he eivät olisi koskaan syntyneet... Minä olen joka tapauksessa täyttänyt velvollisuutemme isänmaata kohtaan; jospa kaikilla naisilla olisi poika ja tyttö niinkuin minulla!"

Kun Mathieu näki, että hän laski leikkiä, vastasi hänkin leikkisästi:

"Ei, rouvani, ette te ole täyttänyt velvollisuuttanne, teillä täytyy olla neljä, jotta isänmaa nousisi kukoistukseensa. Teidän lääkärinne, tohtori Boutan, sanoo aina, kun hän auttaa synnyttävää vaimoa, jolla ei vielä ole neljää: 'Ei vieläkään ole summa täysi.'"

"Neljä!" huudahti Séguin ja suuttui taaskin. "Jos me saisimme kolmannen, pitäisin minä itseäni rikoksellisena. Minä voin vakuuttaa, että me teemme kaikkemme, ett'emme saisi useampia lapsia."

"Te luulette ehkä", sanoi Valentine leikkisästi, "että minä olen jo liian vanha voidakseni menettää sen vähän terveyttä kuin minulla on jälellä? Minä en tahdo, että minun mieheni alkaa inhota minua."

"Puhukaa tuosta tohtori Boutanille kerran vielä", vastasi Mathieu. "Minä en tiedä mitään. Hän väittää, että se, joka tekee naiset ennen aikaansa vanhoiksi ja kuluneiksi, ei ole raskaudentila, vaan ne keinot, joilla he koettavat sitä välttää."

Nämät sanat otettiin vastaan kokonaisella tulvalla kevytmielisiä viittauksia, jotka olivat hyvin tavallisia tässä talossa, ja koko ajan juorusivat vaimon veitikkamaiset silmäniskut miehensä, että mies oli muuttanut hänet kurtisaaniksi.

"Jaa, ne ovat keinoja ne!" huudahti Santerre, joka rohkeasti yhtyi puheeseen Valentinen puolesta. "Oi, miten minua huvittaa heidän sotansa ehkäisykeinoja vastaan! Eräs pikkukaupungin lääkäri sai päähänsä kirjoittaa kirjan tuollaisia ehkäisykeinoja vastaan. Seuraus oli, että hän hyvin yksinkertaisesti opetti ne talonpojille, jotka eivät sitä ennen olleet edes tietäneet, mitä niillä tehdään. Sen jälkeen on syntyneitten luku vähentynyt puolella sillä paikkakunnalla."

Céleste ei liikahtanutkaan paikaltaan; lapset kuulustelivat keskustelua ymmärtämättä siitä mitään. Ja Santerren jutun aikaan saaman naurun aikana lähtivät Séguinit vihdoinkin menemään Santerren seuraamina. Vasta alhaalla vestibyyllissä sai Mathieu isännältään lupauksen, että tämä kirjoittaisi Janvillen levysepälle ja tehtäisiin aivan uusi katto, koska huoneisiin satoi vettä.

Landoovaunut oli portin edessä. Ja kun aviopari oli istunut ystävänsä kanssa vaunuihin, sattui Mathieu vilkasemaan ylös. Eräässä ikkunassa näki hän Célesten molempain lasten keskellä; hän tahtoi nähtävästi päästä varmuuteen siitä, että herra ja rouva lähtivät kunnollisesti. Mathieun mieleen johtui Reinen lähtö Morangelta. Mutta Lucie ja Gaston seisoivat liikkumattomina, yrmeän näköisinä, eikä kumpikaan vanhemmista ajatellutkaan katsoa ylös.

IV

Kun Mathieu tuli kello puoli kahdeksan ravintolaan place de la Madelainen varrella, oli siellä jo Beauchêne ja hänen ostajansa herra Firon-Badinier ja he joivat juuri lasillisen madeiraa. Päivällisistä tuli erinomaiset, valittuja herkkuja ja parhaita viinejä tulvanaan. Mutta enemmän kuin noitten molempain hyvä ruokahalu kummastutti Mathieutä isäntänsä viisas menettelytapa, hänen leikkilinen liikeneronsa, joka tuli esiin hänen juodessaan ja purren ruokaa; jo paistin aikana oli ostaja tilannut ei ainoastaan tuon uuden puimakoneen vaan myöskin leikkuukoneen. Hänen piti lähteä kotiinsa Evreuxiin yhdeksän ja kaksikymmentä junalle, ja kun kello löi yhdeksän, onnistui Beauchênen, jolla nyt oli hyvin tärkeätä päästä erilleen hänestä, saamaan

hänen ottamaan ajuri Saint-Lazaren asemalle, vaikka sinne oli ainoastaan muutamia askelia.

Kun Beauchêne jäi Mathieun kanssa kahden käytävälle, otti hän päästään hatun ja vilvoitteli hetkisen polttavan kuumaa päätään toukokuun illan ihanassa ilmassa.

"Oh, nyt se on tehty!" sanoi hän nauraen. "Mutta helposti se ei käynyt. Minun täytyi tuottaa sisään mitä kalliimpia viinejä saadakseni tuon tyhmeliiniin sinne, minne hänet tahdoin. Ja sen lisäksi olin minä suuresti levoton, että hän ei menekään vaan pakottaa minun lyömään laimiin kohtaukseni."

Nämät sanat, jotka pääsivät häneltä, puolihumalassa kun oli, näyttivät tehneen hänen äkkiä avomieliseksi. Hän pani hatun päähänsä ja sytytti uuden sikaarin, tarttui sitten Mathieun käsivarteen ja kulki hänen kanssaan hiljalleen eteenpäin kansaa täynnä olevalla ja tulta sädehtivällä bulevardilla.

"Meillä on hyvää aikaa, minua ei odoteta ennen kello puoli kymmentä, ja täältä on vaan pari askelta sinne. Tahdotteko sikaarin? Ei, tähän ette polta koskaan."

"En koskaan."

"Niin, ystävänä, olisi tyhmästi esiintyä salaperäisenä teitä kohtaan, sillä te näitte minut aamupäivällä. Ja se, mikä minulle tapahtui, oli tyhmästi, sen tunnustan minä mielelläni, minä tiedän aivan hyvin, ett'ei se ole sopivaa eikä viisasta, että isäntä pitää työläisnästaan jalkavaimonaan. Sillä on aina huonot seuraukset, se on sillä tavalla kuin liike kukistetaan, ja tähän asti olen minä ollut kylliksi varuillani koskemasta yhteenkään niistä, sen voin minä teille vakuuttaa. Mutta tuo pitkä vaaleanverinen tyttö on sytyttänyt tulen vereeni; hän näyttää väliin paljaan ihonsa sieltä ja täältä, ja sitten on hänellä sellainen tapa nauraa kuin häntä kutitettaisiin."

Se oli ensi kerran, kun hän uskoi Mathieulle jotakin tähän alaan kuuluvaan; hän oli tavallisesti rehellinen sanoissaan aivan kuin muutamat juopot puhuvat vastenmielisesti viinistä. Aina siitä asti kuin Mathieu naimisensa kautta Mariannen kanssa tuli hänen sukulaisekseen, tiesi hän, että Mathieu on niin vakava ja uskollinen vaimolleen, että hän luultavasti olisi hyvin vastenmielinen kuuntelija. Mutta nyt oli hän uhallakin uskaltanut, hänellä oli oma uskottunsa rakkausseikkailuissaan, eikä hän päästänyt Mathieuta, hän kuiskasi salaisuutensa hänen korvaan hieman käheällä äänellä, aivan kuin koko bulevardi olisi voinut kuulla sen.

"Se sattui luonnollisesti vasten tahtoani. Tyttö liuskeli ympärilläni, heitteli koukkuja eteeni. Minä ajattelin: 'Sinä poltat hiilesi hukkaan, tyttöseni, kaduilla on tarpeeksi paljon muita, joita minä voin käyttää, jos siihen halua on!' Mutta siitä huolimatta tartuin minä koukkuun tänä aamuna, ja nyt on hetkisen kuluttua kaikki valmista, sillä hän on suostunut kohtaamaan minua illalla eräässä pienessä asumuksessa, joka on minun hallussani. Se on tyhmyyttä, mutta sitä ei voi auttaa ... ihminenhan ei ole puusta. Kun minä alan himoita jotakin naista, tulen aivan hulluksi. Vaaleaveriset eivät muuten juuri ole minun likööreitäni. Mutta tätä voi olla hauska katsella lähempää. Mitä te hänestä ajattelette? Hän on varmaan hupaisa."

Sitten lisäsi hän aivan kuin olisi unohtanut jonkun tärkeän asian:

"Se on tiettyä ... tyttö on jo ollut mukana vähän yhdessä ja toisessa. Minä olen tiedustellut; kun hän oli kuudentoista vuotias, oli hän kiemailuissa viinikaupanapulaisen kanssa, joka oli Moineaudin vuokralaisena. Viattomuudet eivät sovi minun makuuni, ja muuten ei pidä antautua tekemisiin sellaisten kanssa, se on liian vaarallista."

Mathieu, joka kuulusteli hieman häpeissään, kysyi:

"No, mutta teidän vaimonne?"

Beauchêne pysähtyi äkkiä käytävälle ja tuli hieman noloksi.

"Vaimoniko? Mitä te sillä tarkoitatte? Hän on luonnollisesti kotona, hän menee maata ja odottaa minua tultuaan vakuutetuksi, että pikku Maurice nukkuu hyvin. Vaimoni on kunniallinen nainen; mitä hänestä muuta voisi sanoa?"

Hän jatkoi kävelyä, tuli yhä hellämielisemmäksi ja avomielisemmäksi ruuan ja viinin vaikutuksesta.

"Kas niin, emmehan me ole lapsia, me olemme vanhoja miehiä, tuhannen vietävä, ja elämä on nyt kerran sellaista kuin se on. Minun vaimoni! Ei ole ainoatakaan ihmistä maailmassa, jota minä kunnioittaisin niinkuin häntä. Kun minä menin naimisiin hänen kanssaan niin ikävinä liikeaikoina, te muistatte, en minä rakastanut häntä, kuten tiedätte, en ainakaan aistillisesti, te ymmärrätte. Minun kunnioitukseni häntä kohtaan ei alennu, vaikka minä huomaan, että hän on minun makuuni verraten aivan liian laiha, ja sen hän on itsekin nähnyt, hän on koettanut kaikkea mahdollista tullakseen lihavamaksi, mikä muuten on aivan epäonnistunut. Mutta eihän kukaan mene naimisiin naisen kanssa tehdäkseen hänestä itselleen rakastajattaren. Minä tunnen häntä kohtaan samaa syvää kunnioitusta kuin jokainen perheenisä tuntee poikansa äitiä kohtaan. Kotia ei niinkään tehdä epäpuhtaaksi, ja vaikka minä en olekaan mikään uskollinen aviomies, on minulla kuitenkin se puolustuksenani, ett'en minä ole koskaan tahtonut kuulua niihin, jotka turmelevat vaimonsa. Minä luulen, että se on todistus minun kunnioituksestani häntä kohtaan, että minä tyydytän eläimellisen himoni kodin ulkopuolella."

Hän hymyili aivan kuin hän olisi mielestään puhunut hyvin hienotunteisesti.

"Ja tunteeko Constance nämä kauniit periaatteet?" kysyi Mathieu. "Hyväksyykö hän ne, antaako hän teidän käydä kodin ulkopuolella, niinkuin sanotte?"

"Ei, ei, älkää viekoitelko minua puhumaan tyhmyyksiä. Päinvastoin, Constance oli hyvin mustasukkainen avioliittomme ensi aikoina. Oi, kuinka monenlaisia juttuja minun on täytynyt ladella hänelle päästäkseni ulos iltasin! Muuten olin minä ihan pulassa siihen aikaan, hän saatti minut ihan epätoivoon, niin ikävä hän oli, tuo kiltti, kunnan ihminen. Sitten otti hän järkensä vangiksi, minä luulin havainneeni, että hän jotenkin tyytyi välttämättömyyteen ja katsoi väliin läpi sormiensakin. Eräänä iltana yllätti hän minut melkein yhdessä erään ystävättärensä kanssa, ja hänellä on niin paljon hienotunteisuutta, ett'ei ole sanonut sanaakaan siitä. Se loukkaa kuitenkin häntä, jos minä hakkailen hänen ystävättäriään, katunymfejä taas, noita tuntemattomia ... ne eivät luonnollisesti koske häneen niin läheltä. Esimerkiksi tämä tyttö tänä iltana, mitä Constance hänestä välittää? Minä en rakasta tuota tylykkää, minä otan hänet ja päästän hänet taas pois, ja kaikki tämä tapahtuu niin kaukana vaimostani niin syvällä hänen alapuolellaan, että se ei voi vaikuttaa häneen. Mutta Constancellakin on hänen virheensä, jos minä tahdon olla avomielenen. Minä olen luonnollisesti samaa mieltä kuin hänkin siinä, että me tyydymme yksistään pikku Mauriceen. Mutta te kuulitte hänet aamulla, hän on suorastaan pelottava. Te ette voi ajatellakaan, millaisia varovaisuuskeinoja hän käyttää, se on oikein inhoittavaa."

Hän pureskeli sikaariaan ja hengästyi yhä sitä enemmän mitä arkaluontoisempiin asioihin hänen luottamuksensa alkoi mennä. Hän ei arkaillut kertoa mistään alkoovisalaisuuksistaan, hän puhui niistä pienimpiin yksityisseikkoihin asti.

"Katsokaapas kahdenneljättä vuotias mies, joka on tuomittu tyytymään aviolliseen perheruokaan, kyllästyy pian siihen, jos hänellä on verta suonissaan; ja minä tyytyisin kuitenkin tuohon perheruokaan, jos se olisi vahvaa ja ravitsevaa ja jos sitä saisi niin paljon kuin haluttaa. Mutta voitteko ajatella, tässä eräänä yönä..."

Ja hän jatkoi juttuaan kuiskaamalla ja nauroi surkuttelevasti vaimoaan, joka luuli, että sen seikan piti olla juuri niin.

"Minä en ole paha, ja minä joutuisin epätoivoon, jos tietäisin, että olen suututtanut häntä. Minua ilahuttaa se, että hän alkaa tulla ymmärtäväiseksi ja katsoo sormiensa läpitse. Kun tämä vaan tapahtuu kodin ulkopuolella, niinkuin sen pitääkin, ja ei tule liian kalliiksi, niin en voi ymmärtää, että se tekee hänelle mitään vahinkoa. Eräällä ystävälläni on aivan merkillinen vaimo, niin, kunnollisin vaimo kuin minä tunnen, ja hän sanoo itsestään miehelleen: 'Mene sinä vaan, ystäväni, sinä palaat silloin tynempänä ja rakastettavampana.' Eikö se ole hyvin ajateltu? Tuo vaimo iskee aivan naulan kantaan! Kun minäkin olen tyydyttänyt tarpeeni, tulen minä kotiin iloisena kuin pelimanni, tuon mukana pienen lahjan vaimolleni, ja koko talossa kestää yleinen ilo kolme päivää. Sehän on puhdasta voittoa kaikille, ja muutenhan se on paras keino estää perheen lisääntymistä."

Viimeinen väite tuntui hänestä hyvin sattuvalla, ja hän nauroi niin, että kyyneleet tulivat silmiin, niin tyytyväinen hän oli itseensä.

"Mutta", sanoi Mathieu, "eikö ole vaarassa saada lapsia niitten naisten kanssa, joitten luona te käytte kodin ulkopuolella?"

"Oh, sellaiset huvitusten papittaret eivät saa koskaan lapsia, se on tunnettu asia. Muuten heillehän maksetaan, he voivat itse vastata arvanheitostaan ja tyytyä ammatin vaaroihin. Ja mitenkä voi tietää, ovatko he tulleet raskaiksi, koska heitä ei koskaan sen jälkeen tapaa?"

Ilman omantunnon vaivoja ja sen enempää miettimättä yön huvituksia seisahtui hän nyt Gaumartin kadun kulmaan. Se oli eräästä talosta tämän kadun varrella, pihan puolelta, josta hän oli vuokrannut itselleen huoneen tällaisia seikkailuja varten, ja portinvartijan vaimo siivosi huoneen. Ja koska häntä ei hävettänyt työläisnaisensa, oli hän hyvin yksinkertaisesti määrännyt kohtauksen tuon kauniin tytön kanssa käytävällä portin edessä.

Jo etäältä tunsu Mathieu Norinen, joka seisoi katulyhdyn alla vaaleassa leningissä; hänen kauniit hiuksensa, jotka aaltoilivat pyöreän hatun alla, loistivat kuin punainen kulta kaasuvälössä.

Beauchêne sädehti ihastuksesta, hän puristi voimakkaasti nuoren miehen kättä ja sanoi iloisia huvituksia tarkoittavalla katsannolla:

"Me tapaamme huomenna, ystäväni. Hyvää yötä!"

Hän kumartui eteenpäin ja kuiskasi:

"Tyttö on viekas kuin apina. Hän on sanonut isälleen menevänsä teatteriin erään ystävättärensä kanssa. Näin ollen ei hänen tarvitse olla kotona ennen kello yhtä yöllä."

Mathieu seisoi yksin katukäytävällä. Isännän viimeiset sanat, ennenkuin hän katosi Norinen kanssa, muistuttivat häntä Moineaudista; hän oli näkevinään tuon työn karkaiseman miehen seisovan välinpitämättömänä tehtaana naisosastossa, kun hänen tyttärensä Euphrasie sai varoituksen ja toinen, tuo pitkä, vaaleaverinen tyttö nauroi vahingonilosta.

Kun köyhän lapset ovat kasvaneet kanuunanruuaksi tai prostitutsioonin uhreiksi, ei raskaan elämän tylsistytämä isä tuskin kysykään, mihin he ovat joutuneet, kun he kerran ovat lähteneet pesästä.

Kello oli äskettäin lyönyt puoli kymmenen, Mathieulla oli vielä enemmän kuin tunti aikaa,

ennenkuin hänen tarvitsi mennä pohjoiselle rautatieasemalle. Eikä hän kiirehtinytkään, vaan kulki hiljalleen pitkin bulevardia. Hän oli syönyt ja juonut liian paljon, ne tiedot, jotka hänelle oli uskottu, surisivat vielä hänen korvissaan ja tekivät hänet melkein päihtyneeksi. Hänen kätensä polttivat, ja hehkuvia pilviä leijaili hänen kasvoillaan. Ja mikä lauhkea ilta näillä sähkövalosta säteilevillä bulevardeilla, joilla kuumeen tapaisella kiireellä liikkui kansanjoukkoja! Se oli kuin virta tulisesti sykkivää elämää, joka aaltoili vastaan ottamaan yötä, ja hän antoi ihmisvirran viedä itsensä mukana, tuon ihmisvirran, jonka kuumeiset himot verhosivat hänet tuliseen hengitykseensä.

Kiihtyneissä ajatuksissaan eli hän uudestaan tämän päivän, jonka hän oli alkanut Beauchênen luona aamulla. Siellä mies ja vaimo sopivat keskenään kuin viisaasti laskevat kanssarikokselliset, että heillä tulee olemaan ainoastaan yksi poika, ja sillä aikaa makasi tuo pieni Maurice niin kalpeana sohvalla kuin vahasta tehty Jeesuksen kuva. Ja nyt oli hän näkevinään Stancen menevän maata hyvin porvarillisesti peitettyään ensin makaavan poikansa, ja valvovan sitten kylmässä aviovuoteessa siihen myöhäiseen kellonlyöntiin, jolloin hänen miehensä tuli kotiin. Mies otti raa'asti vahinkonsa takaisin toisella taholla, antautui vaaraan saada toisen kanssa sen lapsen, jota hänen vaimonsa ei tahtonut. Ei sopinut saattaa konepajaa sellaiseen vaaraan, että olisi ollut pakko jakaa se jonakin päivänä, Mauricen täytyi yksin saada periä kymmenkertaiseksi paisuneet miljoonat, hänestä piti tulla teollisuusruhtinas. Siellä käytettiin ehkäisykeinoja ilman minkäänlaisia arveluita, ainoastaan taloudellisista syistä. Kun mies meni toisten naisten luokse, katsoi vaimo läpi sormiensa. Tällä tavalla rikas porvariluokka, joka oli syntynyt vanhan aatelin jälkeen, oli omaksi edukseen pannut taas voimaan poistetun esikoisoikeuden pitämällä itsepintaisesti kiinni siitä periaatteestaan, että se ei tahdo hankkia maailmaan muuta kuin yhden pojan.

Sanomalehtien myyjäin huudot, kun he kaupitsivat erästä iltalehteä ja Crédit nationalin obligatsioonilistoja, vetivät nyt Mathieun ajatukset puoleensa. Hän oli nyt äkkiä näkevinään Moranget pienessä ruokasalissaan, hän kuuli heidän uneksivan tulevista suurista rikkauksistaan, kun kassanhoitaja vaan ensin olisi päässyt johonkin noista suurista pankeista, joitten kautta kelvolliset miehet voivat kohota korkeimmillekin paikoille. Tuota avioparia vaivasi kunnianhimo, ja he kauhistuivat sitä ajatustakin, että heidän tyttärensä voisi joutua naimisiin köyhän, mitättömän virkamiehen kanssa; he olivat sen vastustamattoman kuumetaudin saastuttamat, joka sellaisessa kansanvaltaisessa maassa, jossa on vallalla valtiollinen tasa-arvoisuus ja taloudellinen eriarvoisuus, herättää kaikissa halun kohota askeleen, päästä korkeampaan luokkaan. Toisten loisteliaisuus herätti heissä kateutta, he velkaantuivat voidakseen pienessä määrässä apinoida yliluokan loistoa, ja he sallivat tuon järjettömän ylpeyden saastuttaa syntyperäistä rehellisyyttään ja hyväsydämisyyttään. Ja nyt oli hän näkevinään tämän avioparin menevän aikaisin vuoteesensa, sillä hän tunsikin Morangetin porvarilliset tavat ja Valérien kitsauden: hän säästi arkipäivinä paloöljyäkin voidakseen esiintyä sunnuntaisin ulkona komeasti ja ylhäisesti; Mathieu oli näkevinään heidät vuoteessa, tulen sammutettuna, ja he itse hellässä syleilyssä, mutta kuoleman tuskassa lapsen tähden, tuon pelätyn lapsen, jonka syntyminen viivyttäisi tai estäisi heidät siitä loistavasta asemasta, johon he niin innokkaasti pyrkivät. Aina ja alituisen täytyi heidän käyttää keinojaan, eivätkä sittenkään olleet koskaan varmat siitä, ett'eivät ole olleet varomattomia, he laskevat päiviä ja odottavat sitä päivää, joka saattaa heidät vihdoinkin täydellisesti varmoiksi.

Ei Reinekään voinut nukkua pienessä huoneessaan huoneuston toisessa päässä, hän oli vielä hyvin hermostunut ja kiihtynyt sen illatsun jälkeen, johon paroonitar de Lowicz oli hänet kutsunut, hän uneksi jo siitä rikkaasta miehestä, jonka vanhemmat olivat hänelle luvanneet, jos hän vaan ei saa pientä veljeä tai sisarta.

Kansanjoukko sulki Mathieun tien, ja hän huomasi olevansa sen teatterin ulkopuolella, jossa oli premiääri tänä iltana. Se oli ilveilyteatteri, joka salli maalata "tähtensä", pitkän punatukkaisen tytön kaksi kertaa luonnollista kokoa suurempana ilmoituslehteen. Se oli omituista symbolismia: hedelmättömän erotiikan paljas ja litistynyt impi, suuri lilja, rahvaanomainen ja raaka, joka kokosi ohitse meneviä kansanjoukkoja luokseen. Mathieu kuuli rivoja puheita, hän muisti, että Séguinit ovat tässä teatterissa yhdessä Santerren kanssa katsomassa tätä kappaletta, joka oli niin hullun rivo, että tuo paljoakaan arkailematon yleisö oli eilen pääharjoituksissa vähällä särkeä penkitkin. Kotona d'Antinkadun varrella oli Céleste juuri vienyt Gastonin ja Lucien maata ja kiirehtinyt sitten keittiöön, jossa hänen ystävänsä, rouva Menoux, eräs lyhyttavarakauppias samasta korttelista, odotti häntä. Gaston nukkui, sillä hän oli juonut sekoittamatonta viiniä. Lucie, jolla taas oli ollut vatsanvaivoja, vapisi pelosta eikä tohtinut nousta huutamaan Célesteä, koska tämä kohteli häntä kovakouraisesti, jos Lucie häntä häiritsi.

Ja kun Séguinit palaavat kahden aikaan aamulla tarjottuaan Santerrelle tusinan ostroneja, toisivat he mukanaan tuulahduksen seksuaalista kiihtymystä tuosta siveettömästä, tulikumasta teatterista ja yöravintolasta, jossa he olivat olleet tungoksessa yhdessä porttojen kanssa, he menisivät vuoteesensa kaikki aistimet myllerryksissä ja muodin myrkyttäminä ja aivot pimitettyinä hassumaisen ja keinotekoisien kirjallisuuden luonnottomuuksista. Heidän "ehkäisykeinoja" saivat siis hienostuneen paheen ja väärän pessimismin sivumaun. Ihmiskunnan lisääminen oli rikoksellista; siis minkälaisia hedelmättömiä hurjasteluja tahansa, mutta ei lapsia! Ja sillä aikaa meni Santerre hyvin rauhallisesti kotiinsa, pani yksin maata; hän odotti hetkeään ja johti tanssia, hän oli mies, joka säästi itseään.

Ja mikä nyt enin hämmästytti Mathieuta tämän päivän tapahtumista, se oli nuo keinot kaikkialla, nuo "ehkäisykeinot", joita kaikki ihmiset, joita hän aamusta asti oli tavannut, käyttivät. Koko hänen ympäristönsä, kaikki hänen tuttavansa, kieltäytyivät lisäämästä sukuaan, käyttivät erityisiä keinoja, jotta eivät tulisi hankkineeksi lapsia maailmaan, ja näitä käyttivät he vapaaehtoisesti,

kestävästi, itsekkäistä syistä, oman etunsa tai huvinsa tähden. Hän huomasi selvästi kolme vapaaehtoisen pakon synnyttämää luokkaa, ja näissä luokissa saman pidättävyyden vaikka eri syistä. Ja vaikka hän tunsu tuon aivan hyvin, oli hänestä kuitenkin hämmästyttävää nähdä niitten luokittuvan niin selvästi ja varmasti, ja se järkytti samalla kaikkea, johon hän tähän asti oli uskonut, ja samalla alkoi hän epäillä elämää, velvollisuutta ja onnea sellaisina kuin hän ne oli aamulla käsittänyt.

Hän seisahti ja hengitti syvään, tahtoi taas päästä itsensä herraksi, tahtoi karkoittaa tuon huumauksen, jonka hän tunsu kasvavan sisässään. Hän oli mennyt oopperan ohitse ja tuli nyt Carrefour Drouotille; eikö hänen kuumeensa johtunut juuri näistä yön peittämisestä hehkuvista bulevardeista. Ravintolain yksityishuoneet olivat vielä valoisat, kahvilat lähettivät tulvinaan valovirtoja kaduille, ja niitten katukäytävät olivat vieraita tungokseen asti täynnä. Koko Pariisi näytti päättäneen tulla tänne nauttimaan illan ihanuudesta, ja siellä käveltiin niin tiheissä joukoissa, että ruumiit ehtimiseen saattoivat toisiinsa ja lämpimät hengähdykset sekaantuivat. Pari seisahtui myymälän ikkunain säteileviä juveelia katsomaan. Porvariperheet tunkeilivat sähkölampuista muodostettujen loistavain kaarten alla päästäkseen varieteihin näkemään puolirivouksia ja paljaita ruumiin piirteitä. Sadottain kulki siellä langenneita naisia odotellen, että heitä puhuteltaisiin, tai hätyyttivät lopulta itse herroja, kuiskailivat ja nauroivat kehoittavasti. Mutta miehet halveksivat heitä, he hakivat seikkailuja, väijyivät jotakin eksyntää, kunniallista naista, pientä porvarivaimoa tai työläisnaista, joka lopulta antaa vietellä itsensä, metsästivät vaalea- tai tummahiuksista ja kuiskailivat tulisia sanoja naisten niskan takana. Parikuntia — aviossa olevia tai olemattomia — jo vanhoja puolisoja, satunnaisia rakastavia ajoi avonaisissa vaunuissa tiellä alkooveihin, mies vaiteliaana, nainen puoleksi makaavana, uneksivin katsein. Ja koko tämä ihmisvirta, joka virtasi korkeitten valoa sädehtiväin talojen välissä vaunujen pyöräin jymistessä ja äänen kaikuessa, katoisi pian yhteiseen mereen, yöhön, joka heitä odotti, alkooviin, syleilyyn, johon he kaikki pian nukkuvat.

Mathieu läksi taas liikkeelle, hän seurasi virtaa vapisten kuin muutkin siitä kuumeesta, joka oli johtunut päivän kiihtymyksestä, tavoista ja yhteiskunnallisesta elämästä. Eivät ainoastaan Beauchênet, Moranget ja Séguinit käyttäneet "keinoja": koko Pariisi teki aivan kuin hekin. Hedelmättömyys kohotettiin laiksi ja se levisi bulevardeille, kaduille ja kortteleihin tuossa äärettömässä kaupungissa. Heti pimeän tullessa olivat Pariisin hehkuvat, olemassa olon taistelusta kuumentuneet kadut ainoastaan kivinen maa, poltettu maaperä, jossa kylvä kuivui, kun se ensin oli kylvetty umpimähkään ja vihasta satoon. Vapaaehtoista hedelmättömyyttä saarnattiin kaikkialla riemuitsevalta julkeudella. Väkiinanhöyryjä henki kahviloista ja ravintoloista, ne veivät miesten voimat, tekivät naiset hermostuneiksi ja myrkyttivät lapset äitinsä kohdussa. Kaikkien noitten prostitueerattujen virkana, jotka täyttivät katukäytävät, oli ihmiselämän hävittäminen, he olivat mestareita keksimään kaikkia mahdollisia keinoja vainotakseen ja murhatakseen elämäntuota, musertamaan ne kuin sellaiset vahingolliset eläimet, jotka hävittäisivät olemassaolon, jos saisivat nähdä päivänvalon. Ja tässä Pariisissa, joka joka ilta oli matkalla hedelmättömiin syleilyihinsä, täällä opetukset juurtuivat maaperään: nuo hermostumiseen asti sivistyneet avioparit, jotka kerskailivat repäisevimmillä mielipiteillään ja kieltäytyivät lisääntymästä; suurteollisuuden ja liikemaailman avioparit, jotka pitivät kirjaa yöllisistä syleilyistään ja olivat hyvin tuskissaan siitä, että tulot ja menot vaan pysyivät samoina; sivistysammatteihin kuuluvat avioparit sekä keskiluokka, pikkukauppiaat, alemmat virkamiehet, asianajajat, lääkärit, jotka kaikki tekivät ehkäisykeinonsa kaksinkertaisiksi aina sen mukaan mitä kiivaammaksi taistelu tuli rahasta ja hienon maailman arvonannosta; vieläpä työmiesperheetkin turmeltuivat ylempäin esimerkistä, ne tulivat päivästä päivään taitavammiksi uhraamaan hekuman alttarilla hankkimatta lapsia maailmaan. Hetken kuluttua, kun kello lyö kaksitoista, valtaa koko Pariisin lapsen saamisen kauhu. Jos nyt olisi voitu äkkiä avata kaikki alkoovit, arvossa pidettyjen samoin kuin muittenkin, olisi ne huomattu melkein kaikki hedelmättömiksi, kiitos siitä hurjasteluille, kunnianhimolle, turhamielisyydelle, ja tämä oikeuskäsitteiden hämminki muutti alhaiset laskelmat kauniiksi tunteiksi, itsekkäisyyden viisaaksi pidättävyydeksi, arkamaisuuden elämän vaatimuksiin nähden yhteiskunnalliseksi kunniantunnoksi. Pariisi tahtoi kuolla, ääretön määrä elämän siementä joutui hukkaan yhtenä yönä, kylvä lankesi kivistöön, jossa mitään ei kasvanut. Pariisi oli huonosti viljelty pelto, joka ei antanut sitä suurta ja voimakasta satoa, jonka se olisi kyennyt kasvamaan.

Mathieu muisti nyt erään vieraan valloittajan sanat, joka eräänä iltana taistelun jälkeen oli kuolleita täynnä olevalla taistelukentällä lausunut, että Pariisi voi yhtenä yönä korvata nämät kaikki. Mutta eiköhän Pariisi enään tahtonut täyttää niitä aukkoja, joita luodit olivat tehneet? Sillä välin kuin aseellinen rauha nielee satoja miljoonia, menettää Ranska joka vuosi suuria taisteluja sillä, että se ei siitä niitä satoja tuhansia lapsia, joita sen pitäisi hankkia maailmaan. Ja hän ajatteli kasarmien lavitsoja, joilla neljäsataa tuhatta nuorta miestä makasi, yksinäisinä ja ympäristönsä turmelemana, tuottamatta mitään hyötyä, tuo voimakkain nuoriso, rodun kukka, sillä välin kuin vielä suurempi joukko myötäjäisiä vailla olevia tyttöjä kylmillä vuoteillaan odottaa miestä, jota ei tule, tai joka tulee liian myöhään, jo kuluneena ja rampeutuneena, kykenemättömänä hankkimaan itselleen lapsirikasta perhettä.

Ohimot kuumina katsoi Mathieu taas ympärilleen. Hän oli tullut Carrefour Montmartrelle, jossa bulevardein hyökyaallot korkeimpina pauhaavat ja ovat vaarallisimmat. Siellä oli tungos niin suuri, että hänen täytyi odottaa hetkisen, ennenkuin hän voi päästä Fauborg-Montmartre kadulle ja sieltä pohjoiselle rautatienasemalle. Hän joutui keskelle tiivistä, elävää ainejoukkoa, keskelle niitä naismarkkinoita, joita siellä pidettiin. Ei koskaan ennen häntä ollut siihen määrään ahdistanut se ajatus, mikä ääretön määrä siemenhiukkasia oli pakko kylvää maailmaan, jotta yksi ainoa itäisi ja kantaisi hedelmän. Miljaardeina virtasivat siemenet ja munat maailman suonissa,

niin vuolaana virtana, että se tunki koko elimellisen aineen läpitse. Varuillaan oleva, tyhjentyvätön, rikas luonto näkyy tienneen, että elävain olentojen kylvön täytyy olla tulvamaisen suuren, jotta se riittäisi. Aurinko kuivaa siemenen, liikanainen kosteus sen mädättää. Myrsky vie mukanaan kokonaisia särkkiä kalan mätiä, kiskoo alas linnunpesät ja hävittää kaiken, mikä yhtenä keväänä on munittu. Joka askeleellaan murskaa ihminen kokonaisia maailmoja, estää äärettömän pienten olentojen lukemattomien yhteiskuntain kehityksen. Se on olentojen kauheata tuhlausta, ainoastaan verrattava siitinpölyn suunnattomiin pilviin, jotka lentävät ilmassa auringon hedelmöitsevässä valossa. Ja jokainen tuhottu olemassaolo tulee taas eläväksi, virkoaa uudestaan, synnyttää uuden virran olentoja, loppumattomiin asti. Mutta ainoastaan ihminen rakastaa tuhoamista, suunnittelee ja panee sellaisia toimeen itsekkäitten päämaaliensa vuoksi, ja oman huvinsa tähden. Yksistään ihminen koettaa vähentää luomistyötä oman etunsa tähden, silpoa sitä ja vieläpä estää sen kehittymistäkin; hän rajoittaa jälkeläistensä lukumäärän lisätäkseen omia nautintojaan. Myrsky vie mennessään hiekalle lasketun mädin, rajuilma katkoo oksat ja heittää linnunpesät maahan, mutta se on ainoastaan ihminen, joka vapaaehtoisesti turmelee ja saastuttaa ihmiskylvön. Tuo on sekä rikoksellista että tuhmaa. Millainen suurenmoinen unelma se olisi, jos koko tuo syntymätön ihmiskunta otettaisiin vastaan maailmaan ja se saisi täällä tehdä hyötyä, kansoittaa suuren maapallon, jossa kokonaisia maanosia on vielä melkein erämaina! Voiko koskaan syntyä liian paljon elämää? Eikö korkein mahdollinen määrä elämää ole sama kuin suurin mahdollinen valta, rikkaus ja onni? Koko maapallo on sen hedelmöitsemä, sen syli paisuu ja vavahtelee kuin raskaana olevan naisen. Usko kaikkeen syntyvään, kasvavaan, toivo kaikkiin luomisvoimiin, jotka vapaasti työskentelevät ihmiskunnan onnellisen ja vakavan kehityksen hyväksi, ja tuo intohimoinen rakkaus elämään ... niistä syntyy panteistin halu, että kaikki siemenet säilytettäisiin ja hedelmöitettäisiin, ja hän alistuu kuolemaan ainoastaan sentähden, että se on ainoastaan ylösnousemista, kuohunta-aine, uusi elämä, elämä kaiken muun uhallakin.

Mutta himon täyttämä kuumuus, joka lehahti Mathieun kasvoille, toi taas äkkiä hänen mielikuvitukseensa Sérafinen kuvan. Hänellä oli sama polttava tunne silmissä ja huulilla, jotka Mathieu oli tuntenut silloin kuin tuo väkevältä tuoksuava nainen oli kumartunut hänen puoleensa. Mathieu oli epäilemättä tuonut mukanaan tuon aistillisen vaikutuksen, sillä hänen illan kuluessa yhä kasvava levottomuutensa, Beauchênen uskomain salaisuuksien kiihoittavaisuus ja ne epäilykset, joita hedelmättömiin nautinnoihinsa kiirehtivä kansanjoukko sai aikaan hänessä, loihtivat nyt esiin Sérafinen kuvan, asettivat tuon kuvan hänen eteensä nauravana, houkuttelevana, kiihoittavana. Ei koskaan ennen ollut hän taistellut sydämessään sellaista taistelua tai ollut niin epätietoisena siitä, mikä oli totta ja oikeaa niinä hyökkäysten aikoina, joita hänen järkeään vastaan oli tehty aamusta alkaen; ja hän seisoi siinä voimatonna kansanjoukon hehkuvain viettelysten keskellä, tässä Pariisissa, joka uhrasi itsekkäille nautinnoilleen. Eikö Beauchêneilla, Morangeilla ja Sérafinellä ollut oikein saarnatessaan oppiaan hedelmättömästä hekumastaan? Kaikki muut seurasivat heidän esimerkkiään, koko tämä äärettömän suuri kaupunki tahtoi olla hedelmätön. Sepä juuri häntä hermostutti ja teki horjuvaksi, hän pelkäsi, että hän oli tähän asti pettänyt itseään. Se ettei tee sitä, mitä koko maailma teki, se oli ehkä itserakasta itsekkäisyyttä. Ja hän oli näkevinään edessään Sérafinen komeine, punaisine hiuksineen ja tuoksuavine käsivarsineen, Sérafinen, joka lupasi hänelle tuntemattomia nautintoja, vaarattomia ja omaatuntoa loukkaamattomia.

Hän tunsu taskussaan ne kolmesataa frankia, jotka hän oli palkastaan nostanut. Kolmesataa frankia kokonaiseksi kuukaudeksi, kun hän jo ennestään oli hieman velassa, siinä oli tuskin niin paljon, että se riitti nauhan ostamiseen Mariannelle ja hieman namusia lapsille. Beauchênet ja Séguinit olivat rikkaita, ja hänestä oli katkeraa nautintoa ajatella heidän rikkauttaan. Hän oli näkevinään pauhaavan tehtaän, joka mustine rakennuksineen peitti mahtavan tonttimaan; kokonainen lauma työmiehiä teki isännän omaisuuden kymmenkertaiseksi, ja hänen ainoa poikansa kasvoi äidin valvovain silmäin suojassa unelmoittuun hallitsijavaltaan. Hän näki tuon ylellisen talon d'Antin kadun varrella, sen vestibyylin, sen komeat portaat, taideteoksia täynnä olevan salin alakerrassa, kaiken tuon hienouden, koko tuon suurenmoisen elämän, jota tämä hieno aviopari eli, myötäjäiset, jotka he antaisivat tyttärelleen, ja sen korkean aseman, jonka he ostaisivat pojalleen. Mathieu itse sitävastoin, joka seisoi siinä kädet tyhjänä ja jolla ei mitään omaisuutta ollut, ei edes kiveä ojan reunalla, hän ei luultavasti tulisi saamaankaan mitään, ei työmiehistä kihisevää tehdasta eikä komeafasaadista taloa. Ja hän oli kevytmielinen, toiset olivat viisaita; hänellä ei ollut ajattelevaisuutta köyhyydessään, jota hän omasta ehdostaan pahensi suurella lapsijoukollaan, aivankuin olisi asettanut päämaalikseen kuolla vaivaishuoneessa; nuo toiset taas, jotka jaksavat olla niin ylellisiä, että voisivat elättää suuren lapsijoukon, noudattivat päinvastoin kylmällä järjellä tehtyjä suunnitelmiaan, pelkäsivät elämän aikaan saamista ja tahtoivat jättää jälkeensä ainoastaan rikkaita perillisiä. Näillä ihmisillä, joilla oli kaikkea, mitä hän ei koskaan tulisi saamaan, näillä oli selvästi oikeus puolellaan, jotavastoin hän itse alkoi halveksia itseään ja tunsu itsensä neuvottomaksi ja pelkäsi, että hän tähän asti oli ollut ainoastaan hullumaisen itsensä pettämisen uhri.

Sérafinen kuva tuli takaisin selvempänä ja vastustamattoman kiihoittavana. Hänen kanssaan tohtisi Mathieu käyttää ehkäisykeinoja ja olla varovainen. Hän alkoi vavahdella nähdessään valosta säteilevän pohjoisen rautatienaseman ja siellä kuumeentapaisesti häärivän ihmisjoukon. Tuolla kaukana odotti häntä Marianne, ehkä vielä lisäksi yksi lapsi, viides, pelkkä mielettömyys, vapaaehtoinen ja hyvin ansaittu perikato. Koska hänellä jo oli neljä, sanoisi itse Boutankin, että "lukumäärä on täysi." Minkätähden hän itsepainaisesti jatkaisi erehdystään? Miksi hän ei jo tänä iltana tee samoin kuin Beauchêne, joka oli viisas mies? Sillä aikaa kun tämän vaimo odotti kotona, oli hän itse yhdessä Norinen kanssa, eikä hänen tarvinnut pelätä seurauksia. Huvin oskonto oli varmaankin ainoa oikea. Ja Sérafine tuli hänen mielestään kuin tämän hehkuvan kaupungin lihalliseksi esikuvaksi, tämän kaupungin, joka hyökkäsi hedelmättömän yönä syliin,

vastustamattomaan viettelykseen ainoastaan oman itsensä hovin vuoksi.

Hän ei enään vastustanut, hän palasi samaa tietä kuin oli tullutkin, meni uudestaan bulevardeille. Hänet valtasi äkkiä mieletön himo tuohon naiseen. Hän hehkui ja paloi ajatellessaan oppivansa nuo perkeleelliset ehkäisykeinot ja huumaantuvansa hänen hedelmättömään syleilyynsä. Sérafine kohosi hänen eteensä ankarana ja majesteettillisena velhona, joka tunsu rajuimpain nautintojen salaisuudet, joka juovutti ja valloitti miehet punaisilla hiuksillaan ja pelkällä ruumiinsa tuoksulla. Ja tämä nainen odotti häntä minä iltana tahansa, hän oli tarjonnut itseään tynnellä julkeudellaan, Mathieun tarvitsi ainoastaan mennä naputtamaan tuon Marignanin kadun varrella olevan hiljaisen talon ovea. Hän muisti äkkiä tuon pienen salin, jossa ei ollut näkyviä ikkunoita, syvän ja salaperäisen kuin haudan; hän oli nähnyt sen ainoastaan kerran, kahden keskellä kirkasta päivää palavan kandelabrin valossa. Tämä muisto lisäsi vielä enemmän hänen vimmaansa ja kiihoitti häntä vielä enemmän. Hän kiirehti askeliaan. Sitten heräsivät toiset vanhemmat muistot, heidän kohtauksensa varhaisempaa aikana, jotka hän eilen oli melkein unohtanut ja jotka äkkiä hänen kuumeisessa tilassaan muuttuivat kiihoittaviksi viettelyksiksi, niin että hänen villityt aistimensa vaativat ne heti uudestaan elettäviksi. Ja samalla kuin hän antautui kiusauksen valtaan, keksi hän kertomuksen huomista päivää vasten, hän sanoisi vaimolleen, että hän viivähti Beauchêneen päivällisillä ja tuli liian myöhään junalle.

Vaunuja oli kokoontunut liian paljon yhteen, ja tämä esti hänen kulkunsa. Hän katsoi ympärilleen ja huomasi tulleen takaisin bulevardeille. Hänen ympärillään virtaili vieläkin ihmisjoukkoja, jotka kiertelivät sinne tänne yhä kasvavassa huvien himossa. Mathieun ohimot jyskivät yhä, hän kuuli korvissaan sanat: tee niinkuin muutkin, käytä ehkäisykeinoja kuten muutkin sen sijaan, että siität yhä useampia lapsia. Mutta epäily valtasi hänet hänen seisoessaan siinä liikkumattomana katukäytävällä kärsimättömästi katsellen tuota loppumatonta vaunuriviä. Se ei loppunut koskaan, se oli kuin este, joka sai hänen himonsa kylmenemään samalla kuin se sulki tien. Ja äkkiä tuli hänen mieleensä toinen kuva, Marianne hymyilevänä ja luottavana, jonka hellyys odotti häntä tuolla kaukana maaseudun raittiissa loppumattomassa rauhassa. Miksi eivät he kumpikin voineet olla ymmärtäväisiä, sanoa hyvää yötä toisilleen kuin toverit ja luopua viidennestä lapsesta, joka olisi viepä heidät taloudelliseen perikatoon? Mathieu vannoi itsekseen, ett'ei hän hanki useampia lapsia, hän kääntyi ja alkoi melkein juoksujalkaa palata asemalle peläten samalla tulevana liian myöhään junalle. Hän ei tahtonut enään nähdä Pariisin hehkuvan ympärillään, ja hän saapui hyvään aikaan eräsen rautatienvaunuun, ja koko matkan istui hän pää avoimessa ikkunassa ja antoi raittiin yötuulen puhaltaa pois tuon sairaalloisen himon, jonka hän vielä tunsu polttavan suonissaan.

V

Kuuton yötaivas oli täynnä suuria kirkkaita tähtiä, ja näitten alla lepäsi laaja maaseutu pehmeässä, sinertävässä hohteessa. Jo kello kaksikymmentä minuuttia yli yhdentoista seiso Marianne Yeusen pienellä sillalla, puolimatassa Chantebledin, metsästyspaviljongin, jossa puoliset asuivat, ja Janvillen aseman välillä. Lapset nukkuivat, ja hän oli käskenyt Zoén, erään talonpoikaistyön, joka oli heillä apulaisena, vartioita heitä, ja tämä istui nyt kutomassa lampun valossa, joka näytti etäälle kipunalta metsän laidassa.

Marianne meni melkein joka ilta sillalle Mathieuta vastaan, kun hän tuli kotiin seitsemän junalla. Väliin otti hän molemmat vanhemmat lapset, kaksoiset, mukaansa, vaikka heidän pienet jalkansa eivät voineet astella niin nopeasti paluumatkalla pitkää hyvin jyrkkää mäkeä ylös. Tänä iltana ei hän myöhäisestä ajasta huolimatta ollut voinut olla menemättä rakasta miestänsä vastaan, koska yö oli niin jumalallisen kaunis. Hän ei mennyt koskaan tuota siltaa edemmäksi, joka oli rakennettu sinne pienen joen ylitse. Siellä istui hän leveällä ja matalalla kaidepuulla, mistä näkyi koko kenttä aina Janvillen taloihin asti, joitten välissä kulki rautatie, niin että hän voi jo kaukaa nähdä odotetun lemmikkinsä tulon polulla, joka kiemurteli peltojen välillä.

Korkean, kullalta säteilevän taivaan alla istui hän yksin tavallisella paikallaan. Levottomasti katseli hän pientä valonkipunaa, joka paloi tuolla kaukana metsänlaidassa rauhallisessa huoneessa, missä palvelustyttö valvoi lasten unta. Sitten siirtyi hänen katseensa sivulle, kaukaiseen taivaanrantaan, yli tämän suuren alueen, joka kuului Séguinille. Vanha, rappeutunut metsästyspaviljonki oli näitten suurten metsäin laidassa, joitten nummet ja viidakot ulottuivat aina Mareuilsiin ja Lillebonnen talonpoikaiskyliin asti tuolla etäisyydessä. Ja siinä ei vielä ollut kaikki; länsipuolella tätä ylänköä oli enemmän kuin sata hehtaaria nevoja, näreitä kasvavia suomaita, suuria viljelemättömiä alueita, joilla talvella sorsia metsästettiin, ja kolmas osa näitä maita, äärettömiä, yhtä hedelmättömiä alueita, hiekkanutmia, kivikoita, alentui hiljalleen aina rautatiepenkereeseen asti. Se oli maa-alue, jota ei pidetty viljelykseen kelpaavana, sillä harvat palaset hyvää maata olivat siellä mitään tuottamatta ja vaikeapääsyiset sekä toisistaan erillään. Mutta koko seudulla oli ihanan yksinäisyyden ja villeyden leima, joka teki vaikutuksen kaikkiin terveaistisiin ihmisiin, jotka rakastavat väärentämätöntä luontoa, eikä kukaan voinut ajatellakaan mitään viehättävämpää kuin tämä maisema syvässä rauhassaan ja tällaisena ihanana, tuoksuavana yönä.

Marianne, joka jo oli harhaillut ympäriinsä metsän poluilla, tutkinut pensaikot ja sammalikot ja kiivennyt kiviset mäet, antoi nyt katseensa viivähtää taivaanrannalla, jossa hän keksi ne paikat,

jotka hän oli nähnyt ja joita rakasti, vaikkapa ne nyt olivatkin varjon peitossa. Huuhkaja antoi metsästä kuulua lempeän, säännöllisen huutonsa, ja eräästä kaukaisesta suosta oikealta kuului niin etäinen sammakkojen kurnutus, että se melkein tuntui ilman vavahdukselta. Toisaalta, Pariisista päin kuului kumea, yhä kasvava jyminä, joka vähitellen tukahdutti kaikki pimeyden äänet. Marianne oli kuullut sen, ja lopuksi ei hän kuullut mitään muuta kuin sitä. Se oli juna, jonka jyminän hän niin hyvin tunsii, sillä hänhän kuunteli sitä joka ilta. Kun se oli lähtenyt Monvalin asemalta, viimeiseltä ennen Janvilleä, alkoi sen jyrinä kuulua, mutta vielä niin heikosti, että täytyi olla tottunut korva, jos mieli eroittaa sitä muista äänistä. Hän kuuli sen heti, ja seurasi sitä sitten käänteestä käänteeseen. Ja koskaan ennen ei hän ollut voinut seurata sitä niin tarkkaan kuin tänä iltana, ihanan yön syvässä rauhallisuudessa. Juna oli lähtenyt Monvalista, se kulki sitten ohi tiilitehtaan, kiitti nyt yli Saint-Georgen niittyjen. Kahden minuutin perästä olisi se Janvillessä. Äkkiä tuli tällä puolen Mesnil-Rougen poppeliien näkyviin junan valkea tulisilmä lähellä maan pintaa, veturin hengitys tuli selvemmäksi; tällä suunnalla levisi tuo pimeä kenttä loppumattomiin tähtitaivaan alla, joka alaosastaan oli tulenpunainen kuin etäinen tulipalo, yöllisen Pariisin valo, joka paloi ja savusi pimeässä kuin tulivuoren aukko.

Hän oli noussut ylös. Juna pysähtyi Janvillessä, sitten alkoi jyrinä taas, hiljeni ja kuoli Vieux-Bourgissa päin. Muuten ei hän kuullutkaan sitä enään, hänen silmänsä ja korvansa olivat nyt tielle, jonka hän erotti valkeana nauhana viljapeltojen välissä, noitten suurien, vehreitten kenttäin, jotka olivat muuttuneet mustiksi. Hänen miehensä tarvitsi tuskin kymmentä minuuttia kulkeakseen sen kilometrin, joka oli aseman ja tämän pienen sillan välillä. Hän näki Mathieun kaukaa, tunsii hänet heti kun hän oli tullut ulos asematalosta. Mutta tänä yönä kuuli hän selvästi hänen askeleensa kovalla tiellä ja jo ennenkuin hän näki pimeän, kapean varjon tulevan eteenpäin valoisalla tiellä. Ja sitten tapasi Mathieu Mariannen seisomassa täällä alla tähtitaivaan hymyilevänä, voimakkaana, kukoistavana, olennon, jolla oli solakka vartalo ja voimakkaat lanteet. Hänen ihonsa näytti vielä enemmän maidonvaalealta komeain mustain hiusten tähden, jotka olivat suuressa solmussa ja jättivät hänen pyöreän kaulansa vapaaksi, ja hänen suurten, mustien, hellien silmiensä tähden, joissa asui hyvän, hurskaan jumalattaren pyhä rauhallisuus. Hänen suora otsansa, nenänsä, suunsa, leuan puhtaat, lujat piirteet, poskien mehevä tuoreus, pienet ihastuttavat korvat, sanalla sanoen koko nuo kasvot rakkauden ja hyvyyden leimaamina todistivat terveyttä, iloa täytetyistä velvollisuuksista ja varmuutta hyvin elämisen mahdollisuudesta elämää rakastamalla.

"Mitä minä näen, oletko sinä täällä?" huudahti Mathieu tultuaan hänen luokseen. "Minähän pyysin sinua olemaan lähtemättä ulos näin myöhään. Etkö sinä pelkää kulkea yksinäsi tiellä?"

Marianne purskahti nauruun.

"Pelkääkö? Yöhän on niin ihana! Muuten ... etkö sinä pidä siitä, että minä tulen tänne saadakseni tervehtiä sinua kymmentä minuuttia aikaisemmin?"

Mathieu tuli kyyneliin asti liikutetuksi hänen kaunistelemattomista sanoistaan. Kaikki saastaisuus ja häpeällisyys, jota hän oli nähnyt Pariisissa herätti hänessä inhoa. Hän sulki Mariannen hellästi syliinsä, ja he suutelivat sydämellisesti nukkuvan yön syvässä rauhassa. Kun tulee Pariisin polttavalta asfaltilta, joka on kuivanut päivän kiivaista taisteluista ja illan hedelmättömästä kiimasta sähkölampujen tulipalovalauksessa, niin ihanan levolliselta silloin tuntui tämä hiljaisuus, tämä hiljaisuus, tämä pehmeän paratiisillinen selkeys, tämä kentän ääretön suuruus varjon virkistämänä ja unelmoivana tuotteliaisuudestaan huomispäivän auringon loisteessa. Ja mitä terveyttä, mitä onnea henkilöikään tämä aina synnyttävä luonto, joka nukkui yökasteessa herätäkseen riemuitsevana ja aina nuorentuneena sen elämän virran kautta, joka uhkuilee maantien tomussakin!

Mathieu antoi Mariannen istahtaa tämän pienen sillan matalalle ja leveälle kaidepuulle, piti häntä yhä rintaansa vastaan painettuna, se oli hellyyden purkaus, jota ei kumpikaan voinut vastustaa, koska kaikkialta heitä siihen kehoitettiin, tähdet, vesi, metsä ja loppumaton kenttä.

"Oi, Jumalani!" kuiskasi Mathieu. "Näin ihana yö! Miten suloinen se on, ja miten hauskaa on elämä!"

Ja hetkisen ihanan hiljaisuuden perästä, jonka aikana kumpikin oli kuullut toistensa sydämen sykkivän, kertoi Mathieu päivästänsä. Marianne kyseli hellällä osanotolla, ja hän vastaili onnellisena siitä, ett'ei hänen tarvinnut valehdella.

"Ei, Beauchênet eivät voi tulla tänne sunnuntaina. Constance ei ole juuri koskaan, kuten tiedät, pitänyt meistä. Heidän pienen Mauricensa jalka on kipeänä, tohtori Boutan oli siellä, ja siellä puheltiin taas lapsikysymyksestä. Minä kerron sitten sinulle siitä. Mutta Moranget tulevat. Et voi ajatellakaan miten hupaista heillä oli, kun saivat näyttää minulle uuden huoneustonsa. Niin hulluja kuin nuo kiltit ihmiset ovatkin päästäkseen 'kohoamaan', niin pelkään minä kuitenkin, että he tekevät suuren tyhmyyden. Ah, se on tosi, minä olen ollut isäntämme luona. Hän suostui lopultakin — vaikka ei ilman vaikeuksia — siihen, että saamme kokonaan uuden katon. Oi, millainen se oli tuo Séguinin talo! Minä olin ihan hämmästyksissäni tultuani sieltä... Niin, kaiken tämän saat kuulla samalla kuin muutkin."

Marianne ei muuten ollut utelias tai liiaksi puhelias, hän odotti aivan tyyneesti miehensä luottamusta ja ajatteli ainoastaan miestänsä, itseään ja lapsiaan.

"Olethan sinä nostanut palkkasi?" kysyi hän.

"Olen, olen, ole rauhassa siitä."

"Oh, minähän olen levollinen, nuo pikkuvelathan ne vaan tässä minua kiusaavat."

Sitten kysyi hän:

"No, oliko teidän päivällisenne hauska? Minä pelkäsin, että Beauchêne viivyttelee, niin että sinä myöhästyt junasta."

Mathieu tunsi punastuvansa, häntä vaivasi, sydäntänsä ahdisti, mutta hän vastasi, että päivällinen oli ollut hauska. Päästäkseen tästä puheenaineesta kysyi hän sitten leikkillisellä äänellä:

"No, lemmikki, mitä suurtöitä sinä olet tehnyt kolmellakymmenellä soullasi?"

"Kolmellakymmenellä soullaniko?" vastasi Marianne iloisesti. "Oh, minähän olin aivan rikas, me kaikki viisi olemme eläneet kuin prinssit, ja kuitenkin on minulla vielä kuusi souta jälellä."

Marianne kertoi nyt päivästänsä, mitä hän oli tehnyt ja puhunut, miten lapset olivat käyttäytyneet, pienimmätkin yksityisseikat heistä ja taloudesta. Muuten olivat kaikki päivät toistensa kaltaiset; joka aamu valmistautui hän samalla ilolla elämään aivan samanlaista elämää.

"Mutta tänään on meillä ollut vieraita. Rouva Lepailleur, myllärin vaimo tuolla, tuli sanomaan, että hänellä on oivallisia kananpoikia myytävänä. Kun me olemme hänelle velkaa kaksitoista frankia munista ja maidosta, niin luulen minä, että hän oikeastaan tuli tiedustelemaan, enkö minä pian aijo maksaa hänelle. Minä sanoin hänelle, että käyn hänen luonaan huomenna."

Samalla viittasi hän pimeyteen erästä suurta, mustaa rakennusta, joka oli pienen matkaa Yeusen yläjuoksussa. Se oli mylly, kuten sitä kutsuttiin Janvillessä, vanha vesimylly, jota vielä käytettiin. Kolme sukupolvea Lepailleurin suvusta oli asunut siellä. Viimeinen, François Lepailleur, nuori mies, joka luuli olevansa hyväpäinen, oli sotilasaikanaan kadottanut työhalunsa ja tullut kotiin rykmentistään siinä mielessä, että hän ei rikastu myllyllään yhtä vähän kuin hänen isänsä tai isoisänsäkään. Hän oli tullut siihen ajatukseen, että hän nai maanviljelijä Victoire Cornun vanhimman tyttären, joka sai myötäjaisikseen muutamia peltosarkoja Yeusen rannoilla. Nuori pari eli erinomaisen hyvin tämän maatilkun tuotteista ja niistä vähistä viljoista, joita seudun talonpojat jauhattivat myllyssä. He olisivat varmaankin tulleet rikkaiksi, jos tuo vanha mylly olisi antanut sijaa uudenaikaiselle, ja jos pellot, sen sijaan että ne nyt imettiin kuiviksi vanhaan tapaan, olisivat tulleet sivistyneen ja uusiatteisen miehen käsiin. Mutta Lepailleur ei ainoastaan tuntenut vastenmielisyyttä työhön, vaan hän halveksi myöskin maata. Hän oli oikea esikuva sellaisesta talonpojasta, joka on kyllästynyt vanhaan rakastajattareen, jota hänen isänsä ovat rakastaneet liiankin paljon, ja jota hän lopullisesti on alkanut vihata niitten suunnattomain vaivain tähden, joita isillä on ollut saadakseen hänet hedelmälliseksi, vaikka rakastajatar ei koskaan ole tehnyt heitä rikkaiksi eikä onnellisiksi. Lepailleur ei enään luottanut häneen, hän syytti häntä hedelmättömyydestä, hän väitti, että rakastajatar oli kulunut, ilkeä, että hän oli vanhan lehmän kaltainen, joka lähetetään teurastajalle. Ja kaikki oli Lepailleurin väitteen mukaan ylösalaisin: maa söi siemenen, ilmasuhteet olivat huonot, vuodenajat eivät enään tulleet säännöllisessä järjestyksessä, ilkeämieliset voimat olivat asettaneet kaikki niin hullusti kuin mahdollista vahingoittaakseen talonpoikia, jotka yhä vielä olivat niin tyhmiä, että uhrasivat maalle kaiken voimansa, verensä ja hikensä.

"Voitko ajatella", sanoi Marianne, "rouva Lepailleurillä oli pikku Antonin, kolmen vuotias pienokaisensa mukanaan, ja kun minä kysyin, koska ne muut syntyvät, pahastui hän ja sanoi, että ne muut voivat hyvin mielellään jäädä sinne, missä ovat. Nuori, neljänkolmatta vuotias vaimo seitsemänkolmatta vuotiaan miehen kanssa! Ovatko siis talonpojatkin jo tulleet niin pitkälle? Minä luulin, että he olisivat vielä pitäneet kiinni tuosta vanhasta tavasta, että synnyttävät niin monta lasta kuin mahdollista."

Nämät sanat herättivät eloon kaikki Mathieun ajatukset ja epäilyt. Hän oli hetkisen vaiti.

"Mainitsiko rouva Lepailleur syynsä sitten?"

"Oh, tuo hevosmainen, mustasilmäinen rouva on varmaan ainoastaan hanhi, joka ihailee miestänsä sentähden, että hän on tapellut Afrikassa ja lukee sanomalehtiä. Minä en voinut saada häneltä muuta vastausta kuin sen, että 'lapset maksavat enemmän kuin tuottavat'. Mutta hänen miehellään on varmaan mielipiteitä. Sinähän olet nähnyt hänet? Pitkä, sorea mies, yhtä laiha ja punatukkainen kuin vaimonsakin, kasvot kulmikkaat ja silmät vihreät. Hän näyttää aina vihaiselta. Minä käsitin asian niin, että hän ei tahdo useampia lapsia, koska hän on suuttunut appeensa, jolla on kolme tytärtä ja yksi poika, jotka tietysti vähentävät vaimon perintöä. Ja koska hänen oma isänsä ei ole tullut rikkaaksi myllärinammattilla, niin syyttelee hän aamusta iltaan myllyään ja sanoo ehtimiseen, että hän ei todellakaan tule estämään Antoninia elämästä iloisia päiviä Pariisissa, jos hän saa hyvän paikan siellä."

Mathieu tapasi taas maaseudun väestön keskuudessa samat syyt perheen lukumäärän rajoittamiseen kuin Beauchênella ja Morangellakin: perinnönjaon pelko ja halu kohota kukonaskeleen, joita täällä vielä lisäsi ruumiillisen työn halveksiminen ja kaupunkien ylellisyyden jano. Koska maa petti heidän toiveensa, niin mitä hyödytti sen viljeleminen, kun kumminkin voi olla varma siitä, ett'ei se tee miestänsä rikkaaksi. Hän aikoi selittää tämän vaimolleen, mutta tyytyi vaan sanomaan:

"Hän tekee väärin valitellessaan, hänellä on kaksi lehmää ja hevonen, ja kun töillä on kiire, on hänellä varaa palkata apuväkeä. Meillä oli aamulla kolmekymmentä souta eikä yhtään myllyä, ei pienintäkään täplää maata. Minun mielestäni hänen myllynsä on hyvä, minä kadehdin häntä joka

päivä sentähden kulkiessani sillan ylitse. Voitko kuvitella meitä itseä mylläriperheenä? Me olisimme silloin sekä rikkaat että onnelliset."

He nauroivat. He istuivat vielä hetkisen ja katselivat myllyä Yeusen rannalla. Pieni virta juoksi loristen molempain rantain piilipuitten ja poppelien välillä. Tammien keskellä näkyi suuri suojuus, jossa myllynratas oli, ja muurivihreän, kaprifoliumin ja villiviiniköynnösten verhoamat läheiset rakennukset muodostivat kappaleen romantista luontoa. Ja varsinkin yöllä, kun mylly lepäsi pimeydessä, ei voinut ajatellakaan runollisempaa ja hempeämpää taulua.

"Mutta katso", sanoi Mathieu hiljaisella äänellä, "tuolla piilipuitten alla on jotakin, tuolla veden rajassa. Minä kuulin jotakin liikkuvan siellä."

"Kyllä minä tiedän", sanoi Marianne iloisesti, "siellä on varmaankin se nuori pari, joka muutti neljätoista päivää sitten tuohon pieneen taloon tuolla alhaalla ... rouva Angelin, Constancen koulukumppani."

Angelinin puoliset, jotka olivat tulleet heidän naapureikseen, kiinnittivät nyt huomiota puoleensa: rouva oli Mariannen ikäinen, pitkä, tumma, kaunishiuksinen ja kaunissilmäinen, laiska, aina iloinen, ihastunut huvituksiin; mies oli Mathieun ikäinen, kaunis, kiinteästi rakastunut, ilomielinen, komeavartaloinen ja isoviiksinen. He olivat menneet naimisiin lemменhurmauksessa, heillä ei yhteensä ollut kuin kymmentuhatta frankia korkoja, mutta mies, joka maalasi viuhkoja, olisi voinut tehdä tämän summan kaksinkertaiseksi, ell'ei rakkaus vaimoonsa olisi tehnyt häntäkin laiskanpuoleiseksi. He olivat nyt keväällä muuttaneet autioon Janvilleen saadakseen rakastaa toisiaan vapaasti ja intohimoisesti luonnon helmassa. Heidät nähtiin kaikkialla sylikkäin kävelevän, he etsivät tuntemattomia oleskelupaikkoja, lehtiverhon peittämiä nurmikkoja. Varsinkin iltasin harhailivat he ympäriinsä tuolla kentällä, pensasaitojen takapuolella ja pitkin Yeusen lehvikkeitä rantoja onnellisina saadessaan olla hyvin kauvan lorisevan veden ääressä, piilipuitten suojassa.

"Siinä on myöskin yksi pari, joka ei tahdo lapsia", sanoi Marianne. "Rouva sanoi minulle, että hän on päättänyt olla saamatta lasta ennen kolmeakymmentä ikävuottaan, jotta voisi nauttia vähän elämästä miehensä kanssa ja pääsisi uhraamasta aikaansa äidinvelvollisuuksiin. Ja mies tuntuu olevan vielä halukkaampi säilyttämään hänet yksistään itseään varten siihen ikään asti; hän pelkää, että rouvansa ruumis rumenee ja että hän ei voi olla rakastajattaren asemassa raskauden ja imettämisen aikana. Kun rouva tulee kolmenkymmenen vuotiaaksi, silloin hankkivat he pojan, kauniin kuin päivä."

"Jos voivat", lisäsi Marianne, kun Mathieu ei mitään vastannut.

Mathieu oli vaipunut ajatuksiinsa. Voiko koskaan tietää, mikä on viisainta? Eikö se ollut ihailtavaa tämä rakkaus, joka elää aivan itsekseen keskellä luonnon helmaa? Hän muisti sen päätöksensä, jonka hän oli tehnyt Pariisissa, että hän nimittäin ei hanki useampia lapsia maailmaan.

"No niin", mutisi hän vihdoin, "jokainen elää, miten häntä haluttaa. Mutta me häiritsemme heitä, parasta on mennä kotiin ja maata."

He kulkivat hitaasti ylöspäin kapeaa tietä, joka vei Chanteblediin. Edessään näkivät he kuin majakan kaukaisena tulena valon lampusta, joka paloi ikkunalla metsästyspaviljongissa. He eivät puhuneet enään mitään, luonnon majesteettillinen hiljaisuus oli vallannut heidät lähestyessään rauhaisaa kotoaan, jossa heidän lapsensa nukkuiivat.

Kun he tulivat sisään sulki Mathieu oven salpaan, sitten nousivat he portaita ylös niin hiljaa kuin suinkin. Oikealla alakerrassa oli sali ja ruokasali, vasemmalla keittiö ja aitta. Yläkerrassa oli neljä makuuhuonetta. Heidän hyvin yksinkertaiset huonekalunsa, jotka he olivat mukanaan tuoneet Pariisista, hukkuivat näihin huoneisiin, jotka olivat liian suuret. Mutta he eivät olleet turhamaisia, he nauroivat kaikelle, ja koko heidän ylellisyytensä oli siinä, että he olivat verhonneet ikkunansa musliiniverhoilla, joitten punertava valaistus tuntui antavan huoneille hienouden leiman.

"Zoé on varmaankin nukkunut", sanoi Marianne, kun hän ei kuullut minkäänlaista ääntä.

Ja niin oli todellakin laita; tyttö, joka oli istahtanut makuuhuoneeseen kutoakseen sukkaa lampun valossa, joka ei saanut häiritä lasten unta, oli nukkunut syvään uneen. Ja ovesta, joka oli selkiselällänsä, tulvasi unen syvä rauha.

Zoé täytyi varovasti herättää, koettaa saada häntä olemaan anteeksi pyytämättä ja lähettää vuoteesensa puoliunisenä, varoittamalla, että hän liikkuisi hiljaan. Mathieu oli jo ottanut lampun ja mennyt lasten huoneeseen katsomaan ja suutelemaan lapsia. He heräsivät harvoin. Hän asetti lampun kamiinin reunalle ja katseli juuri seisaaltaan kolmea pientä sänkyä, kun Marianne tuli sisään. Suoraan eteenpäin seinän vieressä olevassa sängyssä makasivat Blaise ja Denis, kaksoiset, kaksi pulskaa kuusi vuotiasta poikaa, jotka tavallisesti nukkuiivat sylittäin. Seinän viereisessä sängyssä vastapäätä nukkui Ambroise yksin, harvinaisen kaunis, pieni keruubi, joka pian oli neljän vuoden vanha. Ja kehossa nukkui kolme kuukautta sitten vieroitettu neiti Rose näyttäen pientä puolialastonta ruumistaan. Äidin täytyi peittää hänet uudestaan, sillä hän oli temponut peitteen pois itsepintaisilla, pienillä kätösillään. Sillä aikaa auttoi isä Ambroisen tyynyä, joka oli mennyt vinoon. Molemmat menivät sisään ja tulivat ulos äänettömästi, hellillä liikkeillä, kumartuivat noitten sievien, nukkuvain kasvojen ylitse, tullakseen varmoiksi, että lapset nukkuiivat tyynesti ja hyvin. He suutelivat heitä ja viivähtivät siellä vielä hetken, sillä heistä tuntui kuin Blaise ja Denis olisivat liikahtaneet. Vihdoin vei äiti ulos lampun, ja he läksivät sieltä varpaillaan kumpikin. Kun Marianne pani lampun pöydälle makuuhuoneessa, jonka ovi oli auki

lasten huoneeseen, sanoi hän tavallisella äänellään:

"Minä en tahtonut säikähdyttää sinua tuolla alhaalla sanomalla sitä, mutta minä olen ollut levoton Rosen tähden tänään; hän ei ole ollut oikein terve, enkä minä ole tyyntynyt hänen suhteensa ennenkuin vasta illalla."

Kun hän näki Mathieun säpsähtävän ja kalpenevan lisäsi hän:

"Oh, eihän se mitään ole; minä en olisi tullut ulos, jos se olisi vakavaa laatua. Mutta koskaan ei voi olla levollinen tuollaisten pienten olentojen suhteen. Kas niin, pane nyt maata, kello on jo yli kahdentoista."

Marianne alkoi aivan rauhallisesti riisua päältään ajattelemtakaan avointa ikkunaa; hänen ei tarvinnut peljätä muita silmiä kuin tähtien. Kun hän oli riisunut leningin, alushameen ja kureliivin, seisautui hän hetkiseksi peilin eteen järjestääkseen hiuksiaan yöksi, ja pian riippui hänen tuuheet hiuksensa raskaana palmikkona aina polviin asti.

Mathieu ei näyttänyt kuulleen, mitä hän oli sanonut. Sen sijaan, että olisi riisuutunut kuin Mariannekin, istahti hän pöydän ääreen lampun valoon. Hän tyhjensi taskunsa, otti esiin lompakkonsa, jossa oli nuo kolme sadan frankin seteliä. Kun hän oli laskenut ne, sanoi hän purevan leikillisellä äänellä:

"Niitä on todellakin ainoastaan kolme; ne eivät ole saaneet penikoita matkalla. Tässä saat ne yhdessä kirjekuossa. Saat vaihtaa ne huomenna ja maksaa velkamme."

Nämät sanat herättivät hänessä erään ajatuksen. Hän otti lyijykynän ja kirjoitti muutamia numeroita muistikirjansa tyhjälle lehdelle.

"Siis kaksitoista frankia munista ja maidosta Lepailleurille. Paljonko sinä olet velkaa teurastajalle?"

Marianne istahti hänen eteensä ja otti sukat jalastaan. "Kirjoita kaksikymmentä frankia teurastajan osalle."

"Ja ryytikauppias, leipuri?"

"En tiedä ihan varmaan, kirjoita kolmekymmentä frankia. Sitten ei ole enään mitään."

Mathieu laski yhteen.

"Se on yhteensä kuusikymmentä kaksi frankia. Kuusikymmentä kaksi frankia pois kolmesta sadasta, jää kaksisataa kolmekymmentä kahdeksan frankia jällelle. Ajattelehan, kuinka rikkaita me olemme, me saamme hauskan kuukauden neljän elätettävän lapsen kanssa, varsinkin jos pikku Rose sairastuu!"

Marianne seisoi nyt siinä ainoastaan paita päällä ihastuttavan kauniit jalat lattialla, ja hän teki paljailla käsivarsillaan suloisen kutsuvan liikkeen katsellen samalla kummastuneena miestänsä, kuullessaan hänen puhuvan sillä tavalla, mutta naurahti samalla luottavasti.

"Mikä sinua tänä iltana vaivaa, ystäväni? Sinä teet surullisia laskuja, sinä, joka aina odotat huomista päivää kuin ihmettä ja varmana, että pitää ainoastaan rakastaa elämää, jos tahtoo elää onnellisena. Sinähän tiedät, että minä puolestani en tunne rikkaampaa ja tyytyväisempää naista kuin minä itse olen. Tule maata, ja kun sammutat lampun ensin, niin sitten tulee onni."

Hän laski leikkiä ja hyppäsi keveästi vuoteeseen; sitten lepäsi hän siellä pää korkealla tyynyllä ja kädet peitteellä hellästi kutsuvassa asennossa. Mutta Mathieu pudisti päätään ja hän alkoi taas elää päiväänsä uudestaan, mutta nyt sanatulvassa.

"Ei, katsohan, rakkaani, lopulta koskee sydämeeni, kun tulen meidän köyhyyteemme nähtyäni sellaista rikkautta ja ylellisyyttä muilla. Sinähän tiedät, miten vähän kateellinen ja kunnianhimoinen minä olen ja miten vähän minä välitän kohoamisesta ja rikkaaksi tulemisestani. Mutta minä en voi sitä auttaa; on hetkiä, jolloin minä kärsin sinun ja lasten tähden, kun minä tahtoisin ansaita teille omaisuuden, ainakin pelastaa teidät uhkaavasta köyhyydestä. Oh, mitenkä tuo Beauchêne konetehtaineen ja pikku Mauricineen, jota he kasvattavat kuin kruununperillistä, selvästi antaa minun ymmärtää, että me tulemme kuolemaan nälkään, me kaksi ja neljä lastamme! Ja vieläpä nuo Morange-raukatkin, jotka puhuvat antavansa tyttärelleen kuninkaalliset myötäjäiset, halveksivat kaikessa ystävytydessä meitä loistaessaan siellä uuden asuntonsa väärennytyssä ylellisyydessä ja unelmoidessaan tointa, josta olisi kahdentoista tuhannen tulot. Ja Séguinit, olisit nähnyt, mitenkä he levittivät miljoonansa minun eteeni, musersivat minut, surkuttelivat ja tekivät pilaa minusta suuren perheeni tähden, he, jotka itse ovat olleet niin viisaita, että ovat hankkineet itselleen ainoastaan pojan ja tytön. Niin, vieläpä nuo tuolla Lepailleurin myllyssä ilkkuvat meille, sillä sinä voit olla varma siitä, että kun tuo nainen tuli tänne Antonininsa kanssa ja sanoi sinulle, että hän ei koskaan tulisi saamaan useampia lapsia, niin oli se siksi, että hän pelkäsi, ett'ei saa meiltä velkaansa sentähden, että meillä on neljä. Niin paljon ainakin on varmaa, että me emme saa koskaan konepajaa, ei taloa eikä edes myllyä yhtä vähän kuin minä koskaan tulen ansaitsemaan kahtatoista tuhatta frankia. Toisilla on kaikkea, ja meillä ei ole mitään, se on ainakin totinen tosi. Ja minäkö näyttäisin iloista naamaa huonossa pelissä niinkuin sinä, rakkaani, minäkö olisin kärsivällinen ja iloinen, jos minulla ei olisi paha omatunto ja minun täytyisi sanoa itselleni, että tämä yhä paheneva olotila, jossa me olemme, on omaa työtämme. Niin, niin, me olemme käyttäytyneet ajattelemtomasti ja tyhmästi."

Hänen puhuessaan kummasteli Marianne yhä enemmän. Hän nousi istumaan sängyssä ja katseli miestänsä suurilla silmillään.

"Mikä sinua vaivaa, mitenkä on laitasi tänä iltana, ystäväni?" kysyi hän. "Sinä, joka olet niin kiltti ja vaatimaton etkä koskaan puhu rahoista ja viihdyt niin hyvin meidän pienissä oloissamme, sinähän puhut nyt aivan kuin sukulaisemme Beauchêne. Sinulla on varmaankin ollut ikävä päivä Pariisissa; tule maata ja unohda surulliset ajatukseti."

Mathieu nousi vihdoinkin ja alkoi riisuutua, mutta hampaittensa välistä puhui hän vielä:

"Kyllä, kyllä minä tulen maata, mutta tosiasia joka tapauksessa on, että me asumme harakanpesässä ja että lapset kastuisivat, jos yöllä sataisi. Mitenkä minä silloin voin olla vertailematta? Lapsi raukat! Minä olen kuin muutkin isät, minä tahtoisin, että he voisivat hyvin!"

Hän aikoi mennä vuoteesensa; silloin kuuli hän valittavaa ääntä viereisestä huoneesta ja seisahti keskelle lattiata. Kun hän oli kuunnellut hetken, otti hän lampun mennäkseen katsomaan pienokaisia avojaloin ja paitasillaan. Kun hän tuli takaisin parin minuutin kuluttua, näki hän vaimonsa istuvan sängyssä kaula ojona kuunnellen ja valmiina tulemaan hänen luokseen pienimmänkin kutsun saatuaan.

"Ei se mitään ole", kuiskasi Mathieu, aivankuin lapset olisivat voineet kuulla häntä. "Rose oli potkinut peitteen pois. He makaavat kaikki kuin pienet enkelit."

Kun hän oli laskenut lampun pöydälle, kysyi hän:

"Sammutanko minä?"

Mutta kun hän taas meni ikkunan luokse sulkeakseen sen, esti Marianne hänet.

"Ei, ei, anna sen olla auki. On niin vilpota ja ihanaa. Sulkekaamme se sitten hetken kuluttua, ennenkuin nukumme."

Ja todellakaan ei voinut ajatella mitään kauniimpaa kuin tämä ihmeenihana kevätyö, joka virtasi sisään yön rauhan ja kentän suloisen tuoksen kanssa. Kuului ainoastaan nukkuvan, ijankaikkisesti hedelmällisen maan syvät hengähdykset. Mutta tänä lepo hetkenäkin kuohuili elämä, leveni yöllisten himojen virtana, joka sai kasvit, metsät ja joet vapisemaan rakkaudesta unessaankin. Nyt kun lamppu oli sammutettu, näkyi pimeästä huoneesta palavain tähtien välähdykset, näkyi suuri kappale taivasta, johon Pariisin tulivuoren aukko yhä lähetti punaiselta hohtavan heijastuksensa.

Mathieu kietoi kätensä Mariannen ympäri, painoi häntä hellästi rintaansa vasten ja kuiskasi liikutetulla äänellä:

"Rakkaani, sinun pitää muistaa, että minä ajattelen ainoastaan teitä, lapsia ja sinua. Mutta nuo toiset, rikkaat, ovat siksi viisaita, ett'eivät he rasita itseään suurella perheellä, ja me köyhät raukat, me hankimme paljon lapsia, toisen toisensa perään laskematta niitä. Kun ajattelee vähän, niin näkee, että se on hyvin ajattelematonta, vieläpä hulluuttakin. Meidän pikku Rosemme syntyminen antoi meille armoniskun, se pakoitti meidät muuttamaan tänne maalle; ennen piisasivat tulomme, eikä meillä ollut yhtään velkoja. Mitä sinä tästä ajattelet?"

Marianne ei liikahdannut, hän ei irroitannut käsivarsiaan, jotka olivat hyväillen kierrettyt Mathieun ympäri. Mutta levoton odotus oli saanut hänen sydämensä sykinnän hiljenemään.

"Minä en ajattele mitään, rakkaani. En ole koskaan ajatellut sitä."

"Voitko ajatella itseäsi taaskin raskaana?" jatkoi Mathieu. "Voitko ajatella itsellesi viidettä lasta? Sinä päivänä olisi ihmisillä oikeus tehdä pilkkaa meistä ja minä sanon, että se on meidän oma vikamme, jos meillä on asiat huonosti. Minä en voi saada sitä päästäni, ja tänään olen minä päättänyt, että nyt siitä täytyy tulla loppu, meidän täytyy laittaa niin, ett'emme saa viidettä lasta. Mikä on sinun ajatukseti, rakkaani?"

Tällä kertaa irroitti Marianne luultavasti itseään siitä tietämättä käsivarsiansa hieman, ja Mathieulla oli se tunne, että hänen ihonsa vapisi hieman hänen omaa ihoaan vasten. Marianne vilutti ja hänellä oli halu itkeä.

"Minä ajattelen, että sinä olet luultavasti oikeassa. Mitä voin minä tehdä. Sinä olet määrääjä, tehkäämme vaan niinkuin sinä tahdot."

Mutta se ei ollut enään rakastajatar, puoliso, jota hän syleili, vaan joku toinen, passiivinen olento, joka alistui elämään ainoastaan hänen huvikseen, ja ennen kaikkea tuntui Mathieusta, että Marianne ei ymmärtänyt häntä, vaan ihmetteli hämmästyneenä, minkätähden hän oli sanonut kaiken tämän.

"Enhän minä vaan suututtane sinua, lemmikki?" sanoi Mathieu sitten äänellä, jonka piti olla leikillinen. "Muuten joudumme me hienojen ihmisten luokkaan, kaikki ihmiset, joita minä olen tänään puhutellut, tekevät samalla tavalla. Sinä olet ja jäät joka tapauksessa minun rakkaaksi pikku vaimokseni."

Hän veti Mariannen lujemmin luokseen, syleili häntä kovemmin ja etsi hänen huuliaan omilla huulillaan. Ja Marianne sopersi alakuloisena ja tietämättömällä uhmalla:

"Aivan niin, minä tiedän sen kyllä ... niinkuin tahdot, sinähän saat vastata tulevaisuudesta."

Ja kyyneliin puhkesi Marianne, painoi kasvonsa Mathieun rintaa vastaan tukahuttaakseen itkuaan ja kyyneliään, suuria, haaleita kyyneleitä, jotka Mathieu tunsi valuvan. Mathieu hämmästyí ja hänet valtasi vastenmielisyys tuota surua vastaan, jonka syytä Marianne ei voinut sanoa. Ja tyytymättömyytensä suuntasi hän itseään vastaan.

"Älä itke, lemmikki. Minä olen tyhmä, raaka ja paha, minä kun voin puhua sinulle tuolla tavalla, kun sinä niin hellästi minua syyleilet. Ajattele asiaa, ja puhutaan siitä sitten. Äläkä ole suutuksissasi, vaan nuku nyt rauhassa minun olkapäälläni aivankuin niinä iltoina, jolloin meidän rakkautemme on hehkunut oikein lämpimänä."

Se oli vanha tapa, Mathieu piti Mariannen päätä olkapäällään, kunnes hänen säännöllinen hengityksensä osoitti, että hän oli nukkunut, ja vasta sitten laski hän hiljaa vaimonsa pään tyynylle herättämättä häntä.

"Kas niin, nyt sinun on hyvä, nuku nyt... Minä en enään kiusaa sinua."

Marianne ei itkenyt enään, hän ei sanonut mitään maatessaan siinä pää Mathieun olkapäällä ja painautuneena häneen. Ja Mathieu toivoi, että Marianne voisi nukkua tällä tavalla samalla kuin hän itse avoimin silmin mietiskeli ja katseli taivasta ja kiiluvia tähtiä.

Se tulenvalo, jota Pariisi levitti taivaanrannan yläpuolelle, muistutti häntä taasen tuosta hehkuvasta illasta Pariisissa, josta hän oli tullut niin kiihtyneenä. Nyt erkani Beauchêne Norinesta ja palasi hyvin reippaana aviovuoteesensa. Miksi ei hän ollut kertoessaan Mariannelle päiväntapahtumista tohtinut mainita Beauchênesta ja Norinesta? Hän tunsi selvästi, miten saastainen ja häpeällinen seikka se oli. Sitten tuli hänen mieleensä inhoittava muisto siitä halpamaisesta teosta, jonka hän oli itse vähällä tehdä, kun hän aikoi viettää yönsä Sérafinen luona. Hän olisi nyt siellä. Tämä ajatus, joka tuli hänen mieleensä juuri nyt, kun hänen rakas vaimonsa oli nukkumaisillaan hänen olkapäällään, tuli hänestä sietämättömäksi kuin omantunnon vaiva. Eikö se ollut juuri tuo sairaaloinen, nopeasti ohimenevä himo, joka oli tahrannut hänet, pimittänyt hänen järkensä ja saattanut hänen aistimensa häiriöön? Hänen oli täytyntä tulla myrkytetyksi, koska hän ei enään tuntenut itseään ja hänellä oli ollut tahtoa ja tunteita sellaisia, joita hän ennen ei koskaan ollut tuntenut. Hän hämmästyí itse niitä puheita, joita hän oli pitänyt vaimolleen, sillä pelkkä ajatus sanoa siten, olisi hänet eilen saattanut raivoon.

Marianne ei nukkunut tavallisella tyynellä, luottavalla tavallaan. Hän piti ummessa silmiään ja makasi liikkumattomana, mutta Mathieu aavisti, että hän oli loukkaantunut ja onneton ja että hän ei ymmärtänyt, että mitenkä Mathieu voi rakastaa häntä niin vähän. Taloudelliset arvelut olivat jo poistuneet Mathieun mielestä, hänen täytyí jännittää ajatustaan, jotta muistaisi Beauchênein ja Moraingein puheet. Mutta ne periaatteet, joista hän oli kuullut puhuttavan Séguenin luona, ne häntä vielä kiusasivat, sillä hän ei voinut kieltää tosiasioita: sivistyneimmät olivat ehdottomasti vähemmän hedelmällisiä, lapsia ei heidän keskuudessaan syntynyt niin runsaasti kuin köyhyyden rikkaläjissä. Mutta tämä oli ainoastaan yhteiskunnallinen sattuma, ja se riippui sen yhteiskunnan olosuhteista, jossa se ilmaantui. Köyhyys riippui ihmisten väärinteosta eikä maan kitsaudesta, maan, joka voisi elättää kymmenen kertaa enemmän ihmisiä, niin pian kuin kysymys työn oikeudenmukaisesta jaosta on ratkaistu. Jos se on totta, että parempi on, että maan päällä asuu kymmenen tuhatta onnellista kuin sata tuhatta onnetonta, niin miksi eivät sitten nämä sata tuhatta onnetonta työskentele tullakseen yhtä onnellisiksi kuin nuo kymmenen tuhatta etuoikeutettua, joitten itsekästä hyvinvointia tahdottiin varmentaa luontoa silpomalla? Ja se oli kuin vapautus, kun hän taas tunsi tuon vakaan vakaumuksensa, että hedelmällisyys oli luonut sivistyksen, että se oli liika kansoitus, onneaan tavoittelevain onnettomien myllerrys, joka oli ajanut kansoja eteenpäin askel askeleelta, kunnes ne olivat saavuttaneet totuuden ja oikeuden. Täytyy olla liian paljon ihmisiä, jotta kehitys voi tulla täydelliseksi, ihmiskunnan täytyy levitä yli maailman, kansoittaa sen, lahjoittaa sille rauhan, imeä siitä itseensä kaiken terveen elämän, jota se on tulvillaan. Koska hedelmällisyys luo sivistyksen, ja tämä jälkimmäinen taas järjestää edellisen, on ajateltavissa, että pysyväinen tasapaino saadaan aikaan sinä päivänä, jolloin olisi olemassa ainoastaan yksi kansa kokonaan kansoitettulla maapallolla. Mutta siihen päästöksemme, tuhanten ja taas tuhanten vuosien perästä, on se hyvä työ, ett'ei anneta ainoankaan siemenjyvän mennä hukkaan, että ne kaikki uskotaan maan huostaan, jotta ihmisset kasvaisi niin runsaana kuin mahdollista, sillä jokainen uusi ihminenhän on voimaa ja toiveita.

Hiljaiset kevätöön äänet, joita Mathieu kuuli avoimesta ikkunasta, tuntuivat hänestä nyt ikuisen hedelmällisyyden kehoituksilta. Kaikki iti, kaikki kasvoi ja puhkesi kukkaan tänä rakkauden vuodenaikana. Rajaton taivaan avaruus, kimaltelevat tähdet, kaikki saarnasi vetovoiman suurta lakia. Maa lepäsi alapuolella pimeässä kuin nainen puolisonsa sylissä. Ei koskaan ennen ollut hän niin selvästi tuntenut sitä, että eläin- ja kasvimaailmassa elämä taistelee kuolemaa vastaan, mutta ainoastaan ihminen suosii kuolemaa sen itsensä takia. Tässä ihanassa kevätmaisemassa, jossa kaikki värähteli hedelmällisyyden kiihkosta, oli ainoastaan kaksi rakastavaa, jotka omasta tahdostaan olivat hedelmättömiä, jotka syyleilivät toisiaan tuolla Yeusen rannalla piilipuitten alla koko runoilijain ylistämän hedelmättömän rakkauden voimalla.

Nyt poistuivat Mathieun mielestä kaikki ajatukset ja epäilyt. Hän tunsi Mariannen keveän hengityksen kaulaansa vastaan, ja se vuodatti vähitellen tulta hänen suoniinsa. Mutta vielä lepäsi Marianne tenhottomana, kasvojen ilme jäykkänä, silmät ummessa voimatta kuitenkaan nukkua. Mathieu sulki hänet taas kiihkeästi syliinsä.

"Rakas vaimoni, minä olen epäillyt meitä itseämme ... et sinä enkä minä voi nukkua, ennenkuin sinä olet antanut minulle anteeksi."

Marianne hymyili jo lohdutettuna ja antautui sen hellyyden valtaan, jonka voitokkaan liekin hän oli tuntenut syttyvän Mathieussa.

"Oh, minä en ole ollenkaan epäillyt... Minä tiesin kyllä, että sinä palaat taas minun luokseni."

Ja nyt seurasi pitkä lemmensuudelma hellyyttä täynnä olevan ja hedelmällisen kevätyön pakoituksesta, joka virtasi sisään ikkunasta kimaltelevine tähtineen, rakkautta täynnä olevine virtoineen, metsineen ja maineen. Koko luonto tahtoi vielä kerran, että uuden olennon täytyy saada elämä.

Mutta Marianne esti Mathieun käden liikkeellä, nousi istualleen ja kuunteli taas lastenkamariin.

"Kuule!"

Molemmat kumartuivat eteenpäin ja kuuntelivat henkeään pidätellen.

"Heräävätköhän ne!"

"Minä olin kuulevinani niitten liikahtelevan."

Mutta kun mitään ei kuulunut, kun ainoastaan viattomuuden syvä, hiljainen rauha virtasi läheisestä huoneesta, hymyili Marianne taas, hieman ivallisesti.

"Meidän neljä, pientä onnetonta lapsiraukkaamme! He eivät siis merkitse mitään, tahdotko sinä vielä viidennen, yhden onnettoman raukan vielä lisäksi?"

Mutta Mathieu sulki hänen suunsa tulisella suutelolla.

"Ole hiljaa, minä olen pöllö ... oh, nuo toiset, naurakoot he vaan meitä ja halveksikoot. Sinä olet oikeassa, me olemme kaikista viisaimmat kuitenkin."

TOINEN KIRJA

I

Mathieu nousi äänettömästi kapeasta rautasängystään suuren sängyn vieressä, jossa Marianne makasi. Hän katseli Marianne ja näki, että tämä makasi silmät auki ja hymyillen.

"Vai niin, sinä olet hereillä. Minä en tohtinut liikkua, ett'en olisi herättänyt sinua. Kello on lähes yhdeksän."

Se oli Pariisissa, eräänä sunnuntaina keskellä tammikuuta. Marianne oli ollut raskaana jo seitsemän ja puoli kuukautta. Joulukuun ensimmäisinä neljänätoista päivänä oli Chantebledissä ollut mitä kurjin ilma: jääkylmää sadetta, sitten lunta ja sietämätön kylmyys. Hieman epäilyään oli Mathieu lopulta ottanut vastaan Beauchênen ystävällisen tarjouksen tulla asumaan vanhaan, vaatimattomaan paviljonkiin Fédération kadun varrella, jossa tehtaajan perustaja oli asunut, ennenkuin hän rakensi itselleen komean talon toisen kadun varrelle. Vanha työnjohtaja, joka oli asunut näissä vanhoilla, yksinkertaisilla huonekaluilla varustetuissa huoneissa, oli kuollut äskettäin. Ja tämä nuori aviopari oli kuukausi sitten asettunut tänne asumaan, he pitivät viisaimpana odottaa synnytyshetkeä Pariisissa ja palata sitten takaisin Chanteblediin viettämään siellä parantumisaikaa huhtikuun ensimmäisinä kauniina päivinä.

"Odota", sanoi Mathieu. "Minä päästän päivän sisälle."

Hän veti uutimet syrjään. Tuota puolipimeää huonetta valaisi nyt talviauringon leveä valonsäde.

"Ah, aurinko, aurinko! Ihana ilma! Ja sunnuntai! Iltapäivällähän saan minä mennä vähän kävelemään sinun ja lasten kanssa!"

Marianne kutsui Mathieun takaisin, tarttui hänen käsiinsä, kun hän oli istahtanut sängyn laidalle, ja sanoi:

"En minäkään ole pitkään aikaan nukkunut, mutta minä en tahtonut liikkua, vaan tahdoin antaa sinun nukkua kyllyksesi sunnuntaina. Emmeköhän me ole hyvin kilttejä, me molemmat, jotka emme halua herättää toisiamme, vaan makaamme silmät auki!"

"Se ilahutti minua niin sanomattomasti, että sinä lepäsit. Nyt sunnuntaina on minulla vaan yksi ilo nimittäin saada olla makuuhuoneessa koko aamun ja viettää sitten koko päivän sinun ja lasten kanssa."

Mutta sitten huudahti Mathieu hämmästyneellä ja katuvaisella äänellä:

"Ai... Minähän en ole suudellut sinua!"

Marianne kohottautui hieman, nojaten kyynäspäillään tyynyihin, ja Mathieu sulki hänet kiihkoisena syliinsä. Silloin huudahti Marianne hieman valittavalla äänellä:

"Ole varovainen, rakkaani!"

Nyt joutui Mathieu aivan suunniltaan.

"Minä tein pahaa sinulle! Minä tein sinulle pahaa. Oh, mikä pöllöpää minä olenkin, kun olen niin kovakourainen! Rakas, rakas Marianneni, sinä joka olet minulle niin pyhä, jota minä en tahtoisi koskea muuten kuin hyväillessäni ja jonka kärsimykset minä ihastuksella ottaisin itse kärsiäkseni! Minä tahtoisin, että minulla olisi kädet kuin keijukaisella, kädet sellaiset, joita sinä et edes tuntisi ja jotka muuttaisivat sinun kipusi iloksi ... ja kuitenkin teen minä pahaa sinulle."

Mariannen täytyi lohdutella häntä.

"Älähän nyt, sinä tyhmeliini, ethän sinä minulle pahaa tehnyt ollenkaan! Minä vaan pelkäsin. Näethän sinä, että minä nauran."

Mathieu katseli häntä ja hän näytti verrattoman kauniilta. Kirikkaassa auringonvalossa, joka levisi yli vuoteen, uhkui Marianne terveydestä, voimasta ja toivosta. Ei koskaan ennen ollut hänen tummat, paksut hiuksensa lainehtineet niin tuuheina niskasta, ei koskaan ennen olleet hänen suuret silmänsä hymyilleet niin veitikkamaisesti ja iloisesti. Ja suurine, helline kasvoineen oli hän Hedelmällisyys itse, hyväntekeväisyyden jumalatar valkeine ihoineen, täydellisine ruumiin muotoineen, ja jaloa majesteettisyyttä uhkuva.

Kunnioituksen tunne valtasi Mathieun, sellainen kuin hän olisi seisonut sen temppelin ovella, missä Jumala asui.

"Kuinka sinä olet kaunis, kuinka sinä olet hyvä ja kuinka minä sinua rakastan, kallis vaimoni!"

Mathieu piti häntä hetken syleilyssä kultaisessa auringon paisteessa, joka virtasi huoneeseen. Sitten järjesteli hän Mariannen tyynyjä, peitti hänet eikä tahtonut sallia hänen nousta ylös, ennenkuin hän itse oli siivonnut huoneen. Hän laskutti omat lakanansa ja kääri kokoon patjansa ja pani kiini rautatelineet, jotka hän sitten peitti vaatteella. Turhaan pyysi Marianne saada olla mukana ja sanoi, että Zoé, palvelustyttö, jonka he olivat ottaneet maalta mukaansa, voisi aivan hyvin tehdä tuon. Mathieu oli itsepäinen, sanoi, että palvelustyttö ärsytti häntä ja että hän mieluummin tahtoi hoitaa Mariannea yksin ja tehdä kaikki tehtävät hänen läheisyydessään. Se oli Mathieu, joka oli keksinyt sen, että hän makaa rautasängyssä, jotta Mariannella olisi mukavampi suussa sängyssä. Ja nyt hoiti hän taloutta, piti kateellisesti makuuhuoneen ovea sullettuna voidakseen yksin antautua tykkönään vaimonsa hoitelemiseen, ja hän oli onnellinen tehdessään mitä yksinkertaisimpiakin töitä, eikä luullut koskaan voivansa tehdä tarpeeksi vaimonsa hyväksi.

"Minä pyydän, että sinä makaa vielä vähän aikaa, koska lapset antavat meidän olla rauhassa. Se vahvistaa sinua."

Häntä puistutti, hän tunsu, että huoneessa ei ollut tarpeeksi lämmin, ja hän oli suutuksissaan siitä, ett'ei ollut muistanut tehdä tulta. Eräessä nurkassa oli puita ja lastuja, millä sytyttää tulen.

"Tämä on hullua, minä annan sinun palella, tämän minun olisi pitänyt tehdä kaikkein ensin."

Hän oli laskeutunut polvilleen kamiinin eteen, mutta Marianne sanoi:

"Kas, olipa sekin ajatus! Anna olla, huuda tänne Zoé!"

"Ei, ei, hän ei osaa lämmittää, minua huvittaa tehdä tuli."

Ja hän nauroi iloissaan, kun suuri tuli syttyi ja teki huoneen kaksi kertaa hupaisemmaksi. Nyt on täällä oikea paratiisi. Mutta hän oli tuskin ennättänyt pestä itsensä ja pukea vaatteet ylleen, kun puuseinää vastaan sängyn takapuolella hyökättiin pikku nyrkeillä.

"Vai niin, nyt ovat ne vekkulit heränneet!" sanoi hän iloisesti. "No niin, tänään on sunnuntai, antaa heidän tulla."

Viereisessä huoneessa oli syntynyt elämää ja liikettä kuin suuressa linnunpesässä. Sieltä kuului viserrystä ja hälinää ja väliin naurun remahduksia. Sitten kumeita jysäyksiä, luultavasti tyynyistä, jotka lensivät ilmassa, ja kaksi pientä nyrkkiä hakkaili yhä vaan seinään.

"Niin, niin", sanoi äiti hymyillen, "sano heille, että saavat tulla sisään. Muuten hakkaavat he reijän seinään."

Mathieu rupesi nyt puolestaan takomaan seinää nyrkillään. Silloin kuului voitonulina ja riemukkaita ilohuutoja seinän toiselta puolen. Ja tuskin oli isä ennättänyt aukaista oven, kun jo kuului askelten ääntä ja ahdinkoa käytävässä. Kaikilla neljällä oli pitkät yöpaidat, jotka ulottuivat aina heidän pieniin kantapäihinsä asti, ja he ryntäsivät sisään nauraen, hiukset hajallaan, posket punaisina ja silmät ilosta kimaltelevina. Viisivuotias Ambroise kulki etunenässä, sillä hän oli rohkein ja puuhaavin. Perässä tulivat molemmat kaksoset Blaise ja Denis maltillisempina ja hyvin ylpeinä seitsemästä ikävuodestaan, varsinkin jälkimmäinen, joka opetti muita lukemaan, jotavastoin edellinen, joka oli ujo ja hieman arka, oli uneksijana heidän joukossaan. He taluttivat keskellään neiti Rosea, tyttöä kaunista kuin pieni enkeli; häntä vedettiin milloin oikealle milloin vasemmalle, mutta tuo pikku kaksivuotias seisoikin kuitenkin aina urhoollisesti omilla jaloillaan.

"Kuulepas, mamma", huudahti Ambroise, "minun on vähän vilu! Annapas minullekin hieman

tilaa!"

Hyppäyksellä oli hän sängyssä, ryömi peitteen alle ja niin liki äitiään, ett'ei hänestä näkynyt muuta kuin pienet hymyilevät kasvat ja kiharat hiukset. Mutta kun molemmat vanhimmat lapset näkivät tämän, päästivät he sotahuudon, hyökkäsivät vuorostaan esiin ja valloittivat rynnäköllä piiritetyn kaupungin.

"Väisty syrjään! Väisty vähän! Saanko minä maata sinun selkääsi vasten, mamma? Olkapäälläsi, mamma!"

Ainoastaan pikku Rose seisoj vielä lattialla, ja hän oli menehtyä mielipahasta. Hän oli turhaan yrittänyt valloittaa linnoitusta, mutta oli pudonnut takaisin istualleen.

"Minä myös, mamma! Minä myös!"

Häntä täytyi auttaa, kun hän tarttui kiinni ja koetti molemmin käsin nostaa itseään ylös; äiti otti hänet syliinsä, ja niin sai hän parhaan paikan. Ensin pelästyi Mathieu ja luuli, että tuo valloittajajoukko voi tehdä mammaparalle hirmuisesti pahaa. Mutta Marianne rauhoitti häntä ja nauroi yhtä äänekkäästi kuin lapsetkin. Ei, ei, he eivät tehneet pahaa, päinvastoin, he tekivät hänet niin onnelliseksi hyväilyillään. Ja Mathieu katseli tuota kaunista taulua ilolla ja ihmettelyllä. Oh, sitä kaunista ja kilttiä Haikaramammaa, niinkuin Marianne väliin kutsui leikillä itseään, Rose rinnoillaan, Ambroise puoleksi piilossa toisella sivulla ja Blaise ja Denis kummankin olkapään takana! Sehän oli koko parvi linnunpoikia; pieniä punaisia nokkia, jotka kurottautuivat esiin kaikkialta, silkinhienoja hiuksia pörhöllään kuin höyhenet, ja hän itse lepäsi siinä niin valkeana ja terveenä ja kukoistavana kaikessa hedelmällisyydessään, uhkuen elämää, joka taas asusti hänessä, valmiina tulemaan taaskin äidiksi.

"Täällä on niin lämmintä ja hauskaa", sanoi Ambroise, joka piti hyvästä olosta.

Pikkuvanha Denis alkoi selvitellä, minkätähden he olivat sillä tavalla melunneet.

"Blaise sanoi, että hän oli nähnyt hämähäkin. Ja siitä hän pelästyi."

Hänen veljensä keskeytti hänet harmistuneena.

"Se ei ole totta. Minä näin hämähäkin, ja sitten heitin minä tyynyn tappaakseni sen sillä."

"Minä myös! Minä myös!" sanoi Rose ollen menehtymäisillään naurusta. "Minä tein näin tyynyllä ... piu ... pau..."

Kaikki nauroivat ja pitivät sitä hyvin hauskana. Asia oli oikeastaan niin, että he olivat tapelleet tyynyllä sillä tekosyyllä, että tahtoivat tappaa hämähäkin, jonka Blaise yksin väitti nähneensä, ja mikä sai asian epäiltäväksi. Ja kaikki tuossa linnunpesässä, sekä emo että pojat, olivat niin kukoistavan terveitä ja punertavia kylpiessään kirkkaassa auringon paisteessa, että isä ei voinut vastustaa hellää viettiään, joka vaati hänet sulkemaan heidät kaikki syliinsä samalla kertaa ja suutelemaan jokaista, mihin vaan sattui. Tämä sai aikaan uuden huudon ja naurun räjähdysten.

"Oi, niin hauskaa, niin hauskaa!"

"Ei", sanoi äiti, onnistuttuaan vihdoinkin pääsemään vapaaksi, "nyt minä nousen ylös. Minulle ei tee hyvää, että tässä makaan ja laiskottelen. Ja muuten, lasten täytyy pestä itsensä ja pukea päälleen."

Loimuavan tulen ääressä pestiin ja puettiin vaatteet ylle. Kello oli lähes kymmenen, kun perhe enemmän kuin tunnin myöhästyttyään tuli ruokasaliin, jossa tuli paloi uunissa ja ensi aamiaisen lämmin maito höyrysi pöydällä. Alakerroksessa oli ruokasali ja vierashuone eteisestä oikealle, vasemmalla oli työhuone ja keittiö. Ja ruokasali, jonka ikkunat olivat Fédérationkatua päin, oli nyt täynnä aamuauringon iloa.

Lapset istuivat jo pöydässä nenät lautasten lähellä, kun ovikelloa soitettiin ja tohtori Boutan astuu sisään. Nyt syntyi uusi purkaus meluavaa iloisuutta, sillä tohtorin hyväntahtoiset, pyöreät kasvat olivat pienokaisille rakkaat. Hän oli auttanut heidät kaikki maailmaan, ja he kohtelivat häntä kuin vanhaa toveria, jota kohtaan saa olla hieman vapaampi. He aikoivat hyökätä häntä vastaan, kun äiti esti heidät sanallaan:

"Hiljaa nyt, antakaa tohtorin olla rauhassa!"

Sitten lisäsi hän iloisesti:

"Hyvää päivää, tohtori. Kiitos tästä ihanasta auringonpaisteesta, sillä te olette varmaankin sen tilannut, jotta minä pääsisin iltapäivällä kävelemään."

"Niin olenkin. Minä pistäydyin varta vasten tänne katsomaan, miten tämä määräykseni teihin vaikuttaa."

Iloisen näköisenä otti Boutan tuolin ja istahti pöydän ääreen. Mathieu, joka oli antanut ystävällisesti hänelle kättä, sanoi, että he olivat maanneet tavallista kauemmin.

"Se on erittäin hyvä, että rouva lepää ja liikuskelee ulkona niin paljon kuin mahdollista. Häneltä ei muuten näy puuttuvan ruokahalua. Kun minä tapan potilaani pöydän ääressä, en minä silloin ole lääkäri vaan ystävä."

Marianne uhkaili häntä leikillisesti sormellaan.

"Lopuksi teette te minut liian vahvaksi, tohtori, ja minä oikein häpeän terveyttäni. Te pakoitatte minut tunnustamaan taudinoireita, joista minä en puhu ollakseni herättämättä levottomuutta. Yöllä esimerkiksi voin minä hirveän pahoin useamman tunnin, tuntui siltä kuin sisukseni olisi revitty rikki."

"Mitä sinä sanot?" kysyi Mathieu aivan kalpeana. "Oletko sinä voinut pahoin minun nukkuissani?"

"Mitä se sinuun kuuluu, sinä tyhmeliini", vastasi Marianne hymyillen kuin ennenkin, "kun minä nyt kuitenkin istun tässä ja syön kuin susi?"

Tohtori tuli vakavaksi ja pudisti päätään.

"Älkää valitelko, rouvani, te olette vaan saanut kohtuullisen osanne välttämättömistä kärsimyksistä. Te kuulutte minun voimakkaisiin ja kestäviin potilaihini, ja minä olen harvoin nähnyt niin onnellista raskaudentilaa kuin teidän. Mutta näyttää olevan mahdotonta välttää tuskia."

"Oi", huudahti Marianne, "minulla ei ole mitään tuskain tuntemista vastaan; minä vaan vähän kiusoitan teitä."

Ja alennetulla äänellä ja lämpimällä tavalla jatkoi hän:

"Kärsiminen ... sekin on ihanaa. Voisinko minä rakastaa niin paljon, ellen kärsisi?"

Lasten lusikkain helinä esti hänen äänensä kuulumasta enään. Keskustelussa syntyi väliaika, ja sitten jatkoi tohtori:

"Minä olen kuullut, että te aiotte mennä aamiaiselle Séguinein luokse ensi torstaina. Ja se pieni vaimoparka, hänen raskautensa, sehän on aivan hirveä!"

Muutamilla eleillä kuvaili hän koko tuon murhenäytelmän; hämmästyksen, jonka tämä odottamaton raskaus oli herättänyt näissä puolisoissa, jotka olivat luulleet käyttävänsä mitä tehokkaimpia suojeluskeinoja, vaimon epätoivon, miehen mustasukkaisuuden purkaukset ja heidän hienostuneen nautintoelämänsä, jota elettiin eripuraisuudenkin aikana, ja sen surullisen tilan, jossa vaimo nyt oli makailen leposohvalla, jotavastoin mies oli uudestaan antautunut poikamiehen elämään.

"Niin menemme", vastasi Marianne, "hän oli niin itsepäinen, että me emme voineet kieltäytyä. Se on luullakseni joku oikku, hän tahtoo puhua minun kanssani saadakseen tietää, miksi minä olen niin vahva, että voin olla jalkeilla."

Boutan hymyili.

"Te olette molemmat samalla asteella, hän niinkuin tekin odottaa synnytystä noin maaliskuun ensi päivän vaiheilla. Koettakaa te järjestää asianne torstaiksi, sillä minä en voi olla teidän molempain luona yht'aikaa."

"Ja Constance Beauchêne", kysyi Mathieu leikillisesti, "eikö hänkin ole samassa tilassa? Silloin se olisi ihan täydellistä."

"Ei, ei, hän ei ole siinä tilassa. Hänhän on vannonut, ett'ei hän enään koskaan tule siihen tilaan, ja hän laittaa myös niin, että hän pitää sanansa. Käyköön hänen vaan hyvin."

Hän nousi lähteäkseen, mutta silloin tapahtui salahyökkäys, jota oli jo aikaisemmin valmistettu. Aavistamatta vähääkään olivat lapset jättäneet tuolinsa ja alkaneet hyökkäyksensä vaihdettuaan ensin salaisia silmäyksiä keskenään. Yht'äkkiä oli tuon hyvänluontoisen tohtorin olkapäillä molemmat vanhimmat lapset, nuorempi kietoi kätensä hänen vyötäisilleen ja pikku tyttö kapusi hänen syliinsä.

"Hys, hys, hys! Nyt leikitään rautatietä!"

He tyrkkivät häntä, repelivät häntä ja nauroivat pitkiä skaaloja huilun äänellä. Pahastuneena kiirehti isä ja äiti hänen avukseen, mutta hän rauhoitti heitä.

"Antakaa heidän olla, pikku lemmikkien! Koska ystävämme Beauchêne väittää, että se on minun vikani, että he ovat tulleet maailmaan, niin täytyyhän minun heitä kärsiä. Kaikkein paras teidän lapsissanne on se, että he ovat yhtä terveet kuin heidän äitinsäkin. Siinä kaikki, mitä heiltä nykyään voi vaatia."

Kun hän oli suudellut heitä ja laskenut sitten takaisin lattialle, otti hän Mariannen molemmat kädet omiinsa ja sanoi, että kaikki on niinkuin pitääkin ja että hän voi levollisena lähteä taas pois; Mariannen pitäisi vaan jatkaa niinkuin hän oli alkanutkin. Ja kun Mathieu saattoi häntä etehiseen, kuultiin heidän siellä laskevan leikkiä ja nauravan.

Heti toisen aamiaisen jälkeen tahtoi Mathieu, että mentäisiin ulos kävelemään, jotta Marianne saisi nauttia päivän paisteesta. Lapset oli puettu jo ennenkuin istuttiin pöytään, ja kello oli vasta vähän yli yhden kun perhe jo kääntyi Fédérationkadun kulmasta.

Tämä Grenellen osa, Marskentän ja korttelin tiheimmin asuttujen katujen välillä, on aivan erikoisen muotoinen, kiitos siitä suurille asumattomille tonteille, pitkille, melkein autioille kaduille, jotka leikkaavat suorassa kulmassa toisiaan ja joitten varsille on tehtaitten loppumattoman pitkiä muureja. Varsinkin työaikana ei täällä ole mitään liikettä, suurten savupiippujen nähdään ainoastaan syöksevän paksua savua ja vallitsevan suurten rakennusten

kattoja, ja jos joku portti on auki, nähdään suuri pihamaa täynnä katkuja ja savunhajua ja käryjä. Ei kuulu muuta ääntä kuin höyrypillien kirkuna, koneitten kumea jyske ja rautalevyjen äkilliset helähdykset, kun niitä puretaan vaunuista kivitetylle pihalle.

Mutta sunnuntaisin ovat tehtaat tyhjä, ja kuoleman hiljaisuus vallitsee tässä korttelissa. Väitetään, että Grenellen asukkaat ovat huonoimpia, köyhimpiä ja laiskimpia koko Pariisissa, lauma julkeita tehtaantyttöjä ja prostituuerattuja, joita läheinen sotakoulu viekottelee sinne ja jotka tuovat tullessaan muuta roskaväkeä. Aivan kuin vastakohtana nähdään Seinen toisella puolen Passyn hymyilevä, herrasmainen kaupunginosa, hienot ylimykselliset korttelit Invaliidihotellin ympärillä ja Faubourg Saint-Germainissa ja niitten takana komeat kadut, niin että Beauchênen konepaja, joka oli poikkikadun varrella, käänsi selkensä köyhyydelle ja kasvonsa kohden koko maailman rikkautta ja iloa.

Mathieu piti näistä kauniilla puilla istutetuista kaduista, jotka joka taholta toivat Marskentälle ja Invaliidipuistoon suuria virtoja päivänpaistetta ja raitista ilmaa. Ei Pariisissa ole ainoatakaan rauhalli sempaa paikkaa, jossa voisi kävellä häiritsemättä ja antautua unelmiensa valtaan. Mutta erittäinkin oli hän ihastunut Orsaykatuun, joka alkaa Backadulta, kaupungin keskeltä, kulkee Palais-Bourbonin ohitse, yli esplanaadin ja Marskentän ja loppuu vasta Grenellen bulevardille mustien tehtaitten keskellä. Joki virtaa majesteettillisen ihanana eteenpäin ja katu leviää kaikkein kauneimpain puitten reunustamana.

Sinne tahtoi Mathieu viedä rakkaan sairaansa ja pienokaisensa. Mutta se ei ollut mikään helppo tehtävä, ja siinä täytyi panna kaiken tarmonsä liikkeelle. Varsinkin oltiin levottomia Rosen pienten jalkain tähden. Tämä pieni tyttö uskottiin Ambroiselle, joka, vaikka olikin nuorin poika, oli jo vahva ja toimelias. Nämät molemmat olivat jonon etunenässä. Sitten tulivat Blaise ja Denis, kaksoiset. Isä ja äiti muodostivat jälkijoukon; tuo näytti kaikki kävelyllä olevalta kasvatuslaitokselta. Kaikki kävi mainiosti, eteenpäin kulettiin luonnollisesti kilpikonna vauhdilla ja nautittiin lempeästä päivänpaisteesta.

Oli ihana, kirkas talvi-iltapäivä, hyvin kylmä varjossa, mutta mihin aurinko heitti valovyönsä, siellä oli kaikki kullattua ja kaikki sai siellä pehmeät piirteet.

Paljon kansaa oli ulkona, noita tavallisia, pyhäpukuisia, käveleviä Pariisin porvareita, joita pieninkin auringonsäde houkuttelee laumottain ulos. Rose tuli hyvin reippaaksi ja iloiseksi, hän kohotteli niskaansa ja tahtoi näyttää kaikille näille ihmisille, että hän oli jo suuri tyttö. Kulettiin yli Marskentän, eikä hän vielä ajatellutkaan antaa kantaa itseään. Nuo kolme poikaa marssi urheina kuuran peittämällä katukäytävillä. Siinä oli komea joukkio.

Mutta Marianne, joka kulki Mathieun käsivarteen nojaten, horjui hieman. Hänellä oli yllä vihreä verkaleninki, joka oli tehty avaranpuoleiseksi, ja se peitti osaksi hänen ruumiinpiirteensä. Mutta hän oli jo hyvin muodoton, ja hän tiesi, että se näkyi, ja hän hymyili kävellessään siinä niin hyvin kun taisi hiljaan ja horjuvilla askelilla. Hän oli liikuttavan suloinen, hänessä oli hymyilevää arvokkaisuutta, kärsimykset olivat tehneet hänet huomiota herättäväksi. Muutamat kävelijät kääntyivät ympäri hänen kauneutensa hurmaamina ja seurasivat häntä silmillään. Yhä useampi huomasi hänet, tyrkkäsivät toisiaan käsivarsillaan ja osoittivat häntä. Se mikä teki aseman huonommaksi, oli lapsijoukko hänen edessään. Jo neljä lasta, kokonainen lauma, ja viides tulossa! Se tuntui hassulta ja sai ihmiset nauramaan. Muutamat suuttuivatkin ja arvelivat, että kun tuollaista ajattelemattomuutta pannaan näytteille keskellä katuja, niin oli se vaan huonona esimerkkinä. Perheen takapuolella kuultiin siis ihmettelyn, pilkan ja säälin huudahduksia. Pikku rouva parka, niin nuori ja kaunis, ja hänellä on pian viisi lasta! Ja kuitenkin ei mieskään näyttänyt liiaksi vahvalta. Mathieu ja Marianne ymmärsivät tuon erittäin hyvin, he vaan hymyilivät, he asettivat kainostelematta kadulle näytteeksi iloisen hedelmällisyytensä siinä varmassa vakaumuksessa, että se todisti terveyttä, voimaa ja kauneutta.

Mutta kun he tulivat suurten lehdistä paljaitten puitten luokse, täytyi heidän panna Rose vähäksi aikaa istumaan penkille, johon aurinko onneksi vielä paistoi. Ei ollut enään lämmin, aurinko teki laskua, ja täytyi kiirehtiä hieman, jotta ennätettäisiin kotiin. Ihanata oli joka tapauksessa tässä raittiissa kylmyydessä korkean taivaan alla, jonka pehmeä kullanjärvä nyt alkoi muuttua tummemmaksi. Poikien korot kapisivat nyt vielä urheammin, ja pikku tyttö, jolla oli hauskaa, ei itkenyt.

Kello oli kolme, kun vanhemmat raittiin ilman virkistäminä ja kävelyynsä ihastuneina lapsilauma edellensä kääntyivät Fédérationkadun kulmasta. Sielläkin pysähtyivät ihmiset nähdessään heidän menevän ohitse, mutta he olivat nähtävästi hyväntahtoisia ihmisiä, sillä he hymyilivät nähdessään nuo kauniit lapset ja heittelivät veitikkamaisia silmäyksiä pappaan ja mammaan, jotka olivat tehneet hyvää työtä.

Kun Marianne saapui kotiin, oli hän hieman väsynyt ja heittäytyi leposohvalle salissa, johon Mathieu oli, ennenkuin he läksivät ulos, käsenyt Zoén syyttää suuren takkavalkean heidän palaamistaan varten. Ja lapset, jotka nyt väsymyksensä tähden olivat hyvin alallansa, istuivat pienen pöydän ääressä ja kuuntelivat, kun Denis luki ääneensä erästä satua; silloin tuli vieraita. Se oli Constance, joka oli ollut ajelemassa Mauricen kanssa ja sai nyt päähänsä käydä katsomassa Marianne, jonka hän tapasi korkeintaan joka kolmas päivä, vaikka heidän asuntojensa välillä oli ainoastaan puutarha.

"Voitteko pahemmin, rakas ystävä?" kysyi hän jo ovelta, kun näki Mariannen makaavan.

"En, en ollenkaan. Minä olen päinvastoin ollut ulkona ja kävellyt kaksi tuntia, ja nyt minä lepuutan itseäni."

Mathieu oli asettanut esiin nojatuolin rikkaalle ja turhamaiselle sukulaiselleen, joka muuten koetti olla hyvin ystävällinen heille. Hän pyysi nyt anteeksi, ett'ei voi tulla useammin, hänen aikansa oli niin täpärällä kotonaan. Maurice piti kiinni hänen hameestaan ja katseli etäämpää noita neljää lasta, jotka myöskin puolestaan katselivat häntä.

"No, Maurice, etkö sinä mene tervehtimään pieniä sukulaisiasi?"

Mauricen täytyi lähteä heidän luokseen. Mutta kaikki nuo viisi kainostelivat. He kohtasivat vaan harvoin toisensa, he eivät vielä olleet päässeet toistensa tukkaan, ja nuo neljä Chantebledin villiä arastelivat hieman tuota hyvätapaista pariisilaista.

"Ovatko kaikki pienokaisenne terveet?" jatkoi Constance, jonka terävä silmä vertaili omaa poikaansa noihin kolmeen toiseen poikaan. "Ambroise on kasvanut, ja molemmat vanhemmat pojat näyttävät myös reippailta."

Hänen tarkastelunsa ei nähtävästi päättynyt Mauricen eduksi, joka oli kalpea kuin vaha, vaikka hän oli pitkä ja näytti vahvalta, sillä Constance nauroi teeskentelevästi sanoessaan:

"Minä puolestani kadehdin teidän pikku Roseanne, hänhän on oikea pieni kalleus."

Mathieu nauroi ja vastasi ajattelemattomasti, jota hän kuitenkin katui:

"Oh, sellainen kateus on pian autettu. Tuollaisia jalokiviä saadaan ostaa torilta halpaan hintaan."

"Halpaan hintaan", kertasi Constance vakavalla äänellä, "niin, se on teidän mielipiteenne vaan ei minun. Eri ihmisillä on erillainen käsitys onnesta ja onnettomuudesta."

Hänen pilkallisesti moittiva ja halveksiva katseensa täydensi ajatuksen. Se siirtyi noista neljästä kukoistavasta lapsesta tuohon taas raskaana olevaan naiseen, tuohon muodottomaan ruumiiseen, josta uusi elämä oli taas pian puhkeava esiin. Se loukkasi ja suututti häntä kuin joku sopimaton ja epäsiiveellinen asia, se oli hyökkäys kaikkea sitä vastaan, mitä hän kunnioitti: säädylisyyttä, järkevyyttä ja järjestystä. Kun hän oli kuullut puhuttavan tästä uudesta raskaudentilasta, ei hän ollut salannut tyytymättömyyttään, ja nyt tahtoi hän mielellään vaieta siitä, mutta silloin ei saanut häntäkään luokata, laskea leikkiä hänen vapaaehtoisesta hedelmättömyydestään. Jos hänellä itsellä ei ollut tytärtä, niin oli se siksi, että hän ei sellaista tahtonut.

Marianne, joka oli vetänyt suunsa hymyyn miehensä puhuessa, kiirehti nyt rakentamaan rauhaa ja vaihtamaan puheenainetta.

"Miksi ei Alexandre tullut teidän kanssa tänne? Hän ei ole ollut täällä kahdeksaan päivään."

"Minähän sanoin jo sinulle", keskeytti Mathieu vilkkaasti, "että hän meni metsästämään eilen illalla. Hän on varmaankin nukkunut Puymoreauissa Chantebledin tuolla puolen ennättääkseen metsään päivän koittaessa, eikä hän varmaankaan tule takaisin ennenkuin huomenna."

"Niin, se on totta, nyt minä muistan sen. Kaunis ilma, nyt on hauska kuljeskella metsässä."

Se oli myöskin vaarallinen puheenaine, ja Marianne katui, että hän oli siihen ryhtynyt, sillä koskaan ei varmuudella tiedetty, missä Beauchêne oli, kun hän sanoi olevansa metsällä. Aikainen metsästys aamulla oli hyvä tekosyy, kun tahtoi olla yön poissa, ja hän turvautui tähän tekosyyhyyn niin usein, että Constance varmaankin ymmärsi, mitenkä asian laita oli. Mutta tässä onnellisessa kodissa, jossa mies oli aina kotona ja hoiteli vaimoaan, kun hän oli tullut raskaaksi, täällä tahtoi hän näyttää tyyneeltä ja mieheensä luottavalta.

"Se olen minä, joka pakoitan häntä hankkimaan itselleen ruumiillista liikettä. Hänessä on hyvin paljon verta, hän tarvitsee raitista ilmaa, metsästäminen on hänelle terveellistä."

Nyt soitettiin, ja sisään tuli uusi vieras; se oli Valérie ja hänen tyttärensä Reine. Valérie punastui nähdessään rouva Beauchênen, niin suuren vaikutuksen teki tuo rikas ja hieno nainen häneen. Mutta kun isäntäväki nousi ottamaan vastaan uutta vierastansa, nousi Constancekin ja sanoi, että hän, paha kyllä, ei ennätä viipyä kauemmin. Eräs ystävätär odotti luultavasti häntä kotona.

"Antakaahan meidän pitää ainakin Maurice täällä", sanoi Mathieu. "Nyt on Reinekin täällä, kaikki kuusi saavat leikkiä keskenään, ja minä saatan pojan kotiin, kun lapset ovat saaneet vähän virvoitukseen."

Maurice oli taas kätkeytynyt äitinsä taakse. Äiti kielsi.

"Ei, ei, hänellä on määrätty ravintojärjestys, enkä minä suvaitse koskaan, että hän nauttii mitään kylässä. Hyvästi nyt, minun täytyy mennä, minä tahdoin vaan sivumennen poiketa sisään katsomaan, mitenkä te voitte."

Hän läksi poikansa kanssa, ja Valérie sai osakseen ainoastaan ystävällisen, suojelevan kädenpuristuksen, vaan ei sanaakaan, ja tätä Valérie sitten piti hienouden huippuna. Reine oli hymyillyt Mauricelle, jota hän tunsu vähän. Hän olikin sinä iltana hurmaava sinisessä puvussa ja niin äitinsä kaltainen, että häntä olisi voinut pitää äitinsä nuorempana sisarena.

Marianne kutsui hänet ihastuneena luokseen.

"Tule suutelemaan minua ... oh, miten tämä nuori nainen on kasvanut! Kuinka vanha hän on?"

"Pian kolmentoista", vastasi Valérie.

Hän istui tuolille, jonka Constance oli jättänyt, ja Mathieu huomasi, että hän näytti murheelliselta. Sitte kuin hänkin oli sanonut tulleensa katsomaan, kuinka he voivat, ja onnitellut äitiä ja lapsia kukoistavasta ulkonäöstä, vaikenä hän, ja hänen kasvoilleen tuli taaskin salaisen levottomuuden leima, jotavastoin Marianne kiitti häntä ja lausui ilonsa siitä, että kaikki ihmiset olivat niin hyviä eivätkä unohtaneet häntä. Mathieu sai nyt päähänsä jättää heidät kahdestaan.

"Pikku Reine, seuraa lapsia ruokasaliin. Otetaan pieni välipala. Tule nyt, niin mennään kattamaan pöytää."

Sitä lausetta tervehdittiin meluavalla ilolla. Satukirja oli unohdettu, pöytä vedettiin sivulle, ja nuo kolme poikaa vetivät Reinen mukanaan, jotavastoin Rose, joka tuli viimeiseksi ja oli kaatunut suulleen, seurasi heitä huutaen ja hyppien kuin kissanpoika.

Kun Valérie jäi kahdestaan Mariannen kanssa, huokasi hän.

"Ah, rakas ystävänä, miten onnellisia te olette, kun voitte noin elää kauniin lapsilaumanne keskuudessa. Se on onni, joka on minulta kielletty."

Marianne katseli häntä hyvin kummissaan.

"Mitenkä niin? Minä ajattelen niin, että teilläkin on teidän vapautenne, ja me olemme muuten jotenkin samassa asemassa, te ja minä..."

"En suinkaan, paras ystävänä, en suinkaan. Teillä on yksinkertaiset tavat, teidän elämänne ei ole sillä tavalla järjestetty kuin minun. Me olemme järjestäneet kaikki itseämme ja Reineä varten erityisessä tarkoituksessa, ja se olisi onnettomuus, jos meidän nyt täytyisi muuttaa kaikki."

Sitten lisäsi hän äkkinäisen epätoivon valtaamana:

"Jos minä olisin raskaana niinkuin te, jos minä olisin varma siitä ... oi, silloin en tietäisi, mitä tekisin, minä tulisin hulluksi!"

Hän purskahti itkuun ja peitti vapisevilla käsillään kasvonsa.

Marianne kummastui yhä enemmän, otti hänen kätensä omiinsa ja koetti viihdyttää häntä ystävällisillä sanoilla. Lopultakin sai hän tietää totuuden, sai tietää, että Valériellä oli ollut kolme kuukautta syytä luulla olevansa raskaana. Ensin oli hän koettanut rauhoittaa itseään, mutta nyt olivat hänen epäluulonsa muuttuneet varmuudeksi, ja hän eli tappavassa levottomuudessa. Sekä hän itse että miehensä olivat aivan hämmästyksissään tämän odottamattoman raskauden tähden, sillä he olivat niin varmat siitä, että olivat olleet mahdollisimman tarkasti varuillaan. Morange, hänen rakas miesparkansa, joka jumaloitsi häntä, olisi mieluummin uhrannut sielunsa ja ruumiinsakin kuin tehnyt hänen tahtoaan vastaan tässä asiassa. Ja itse oli Valérie aina ollut varuillaan. Se oli siis käsittämätöntä, sitä ei olisi koskaan voinut aavistaakaan, että mitään tällaista tapahtuisi avioliitossa, jossa molemmilla puolisoilla oli niin yhteen sopivat mielipiteet.

"No niin, koska onnettomuus kerran on tapahtunut", sanoi Marianne, "niin saatte tyytyä siihen. Pieni poika on teille kylläkin tervetullut!"

"Ei, se on mahdotonta, se on mahdotonta!" huudahti Valérie vihan ja epätoivon valtaamana. "Me emme voi elää koko ikäämme samoissa köyhissä oloissa. Teidän miehenne on varmaankin puhunut teille siitä, mitä hänelle luottamuksella olemme kertoneet. Michaudin kehoituksesta, jolla on nyt hyvä paikka Crédit Nationalissa, oli mieheni päättänyt jättää Beauchênen tehtaan, jossa hänellä ei ole mitään tulevaisuutta, ja mennä samaan pankkiin ja yletä siellä. Mutta aluksi täytyy hänen tyytyä vaatimattomaan toimeen, josta on palkkaa kolme tuhatta kuusisataa, vaikka hän ansaitsee Beauchênella viisi tuhatta. Mitenkä luulette meidän nyt tohtivan uskaltaa sitä, mitenkä luulette meidän nyt voivan tyytyä kolmeensataan frankiin kuukaudessa, kun raskaudentila on tiedossamme, synnytyks ja uusi lapsi elätettävänä ja kasvatettavana? Kaikki meidän suunnitelmamme olivat valmiit, mutta nyt tämä onneton lapsi särkee ne kaikki ja tuomitsee meidät elämään köyhyydessä koko ikämme."

"No, kaikenlaisia murheita!" sanoi Marianne hymyillen.

"Ne ovat aivan tosia! Sattuu tilaisuus, se lyödään laimiin, ja kaikki on mennyttä. Jos ei minun mieheni jätä tehdasta, kun onni häntä viittaa luokseen, on hän ijankaikkisesti sidottu tehtaaseen, ja silloin ovat myös meidän kaikki unelmat Reinen myötäjäisistä ja mukavasta elämästä mennyttä, niin koko meidän kunnianhimomme. Ettekö te sitä ymmärrä te, joka muuten olette niin ymmärtäväinen!"

"Kyllä, kyllä, minä ymmärrän sen ... mutta minä olen niin tottumaton noin moniin suunnitelmiin, että minulla on vaikeata löytää oikeata niistä. Te kummastutatte minua, ja te suututattekin. Lapsia syntyy, ne täytyy ottaa vastaan, nehän ovat ilona ja rikkautena. Minusta se on niin luonnollista ja yksinkertaista."

Valérie pani vastaan ja puhkesi itkuun.

"Sanokaa se minun miesparalleni! Hän on aivan epätoivoissaan ja häpeissään eikä hän koskaan näyttäydy enään ihmisille. Tiedättekö, missä hän on tänään, kun on sunnuntai? Hän istuu kotona ja tekee työtä, hän ansaitsee muutamia sounta palkkansa lisäksi. Mutta jos niin tarvitaan, niin minulla on tahtoa sekä häntä että itseäni varten. Hän on niin heikko ja hyvä."

Äkkiä näkyivät hänen hiljaiset vielä lausumattomat ajatuksensa kiihdyttäneen häntä. Hän väänsi käsiään nyyhkien ja katkonaisesti puhuen:

"Ei, ei, se ei ole mahdollista; minä en ole raskaana, minä en voi olla raskaana! Ei, ei, se ei saa tapahtua, minä en tahdo sitä!"

Ja hänellä oli sellainen tuska, että Marianne luopui koko keskustelusta ja kietoi hänet syliinsä lievittääkseen hänen kärsimyksiään, ja tämän teki hän siitäkkin syystä, että hän pelkäsi Valérien itkun kuuluvan toiseen huoneeseen, jossa lapset melusivat ja nauroivat. Ja kun hän oli pyyhkinyt Valérien silmät kuiviksi, vei hän hänetkin sinne sisälle.

"Pöytään! Pöytään!" huusivat pojat ja polkivat lattiata.

Pöydälle oli välipala katettu, ja Reinen avulla oli Mathieu asettanut sille neljä maljaa, jotka sisälsivät leivoksia ja sylttyä. Pojat tahtoivat myöskin olla apuna, mutta silloin kävi kaikki hitaammin, ja Rose puolestaan oli särkemäisillään kaikki. Mutta heillä oli niin hauskaa, ja Reine oli niin kaunis emäntänä! Hän purskahti nauruun — sillä hän tiesi luultavasti jo yhtä ja toista — kun Ambroise sanoi, että hän on hänen rouvansa ja Rose heidän pieni lapsensa. Marianne käski Ambroisen olla hiljaa, kun hän näki, että Valérie alkoi taaskin niellä kyneleitään. Sitten nautittiin virvokkeita, lapset yhä kasvavalla ruokahalulla.

Kello oli ainoastaan yhdeksän illalla, ja lapset nukkuivat jo makeasti, kun Mathieu ja Marianne menivät omaan huoneeseensa. Mathieu tahtoi, että Marianne menisi heti vuoteeseensa, hän peitti vaimonsa ja järjesteli tyynyjä hänen päänsä alla. Sitten istui Mathieu hänen vuoteensa ääreen ja luki ääneensä kello kymmeneen asti, sillä siihen aikaan piti Mariannen juoda juomansa, jonka Mathieu tahtoi joka ilta itse valmistaa. Kun Marianne oli juonut kupista, sanoi Mathieu hänelle hyvää yötä, suuteli häntä sitten molemmille poskille ja he laskivat leikkiä Mathieun kunnioittavasta käytöstavasta ja kutsuivat toisiaan sanoilla "herrani" ja "rouvani". Mathieun pieni vuode oli kunnossa, hän riisui vaatteet yltään, sammutti lampun ja kehoitti Marianne nukkumaan. Mutta itse makasi hän siinä korvat jännityksessä voimatta nukkua, hän odotti saavansa kuulla Mariannen tasaisen hengityksen todistuksena siitä, että hän oli nukkunut. Monet kerrat nousi hän ylös, hoiteli vaimoaan ja antoi hänen unelleen aivankuin uskonnollisen kunnioituksen. Se oli uskonnollista palvelusta, paljoa korkeampaa ja todellisempaa kuin Jumalan Äidin palvelus: hän palveli rakastettua, kirkastettua, majesteetillistä ja kärsivää äitiä, joka kärsii tuskia sentähden, että elämä aina kukoistaisi.

II

Torstaina, kun Fromentein piti syödä aamiaista tuossa komeassa talossa Antin kadun varrella, soitti Valentine kello kymmenen kamaripiikaansa Célesteä tullakseen puetuksi ja saadakseen kauniin asennon leposohvallaan pienessä salissa toisessa kerroksessa. Hän oli pyytänyt Mariannen tulemaan aikaiseen, sillä hän tahtoi pakista hieman, hän tunsu vastustamattoman halun puhua naisen kanssa, joka oli samassa asemassa kuin hänkin, ja siitä sairaalloisesta tuskasta, jota hän kärsi.

Hän pyysi peiliä, katsoi siihen ja ravisti surullisesti päätään, sillä niin ruma luuli hän olevansa, kun kasvonsa olivat pilkuissa ja ruumiin piirteet rumentuneet niin, että riikinkukonsininen silkkipluusi voi tuskin niitä peittää.

"Onko herra kotona?" kysyi hän.

Hän oli nähnyt miehensä toissapäivänä viimeiseksi. Hän syytti liikehommiaan, söi usein aamiaista ja päivällistä ulkona ja vältti vaimonsa huonetta aamusin sillä tekosyillä, että hän ei muka tahtonut häiritä.

"Ei, herra meni ulos yhdeksän aikaan, ja minä olen varma siitä, ett'ei hän ole vielä palannut."

"Se on hyvä. Kun herra ja rouva Froment tulevat, niin pyytäkää heidän tulemaan tänne sisään."

Hän otti väsyneesti kirjan ja odotti.

Niinkuin tohtori Boutan oli Mathieulle ja Mariannelle huomauttanut, oli Valentinen odottamaton raskaus syynä ainasiin perhemyrskyihin. Alussa oli Séguin käyttäytynyt raa'asti ja sanonut, että se ei voinut olla hänen lapsensa, hän oli vakuutettu siitä, että hän oli ottanut huomioon mitä tarkimmat varovaisuuskeinot, ja syytti vaimoaan suoraan siitä, että hänellä oli rakastaja. Vimmuttu ja moukkamainen mustasukkaisuus sai vallan tässä miehessä, ja se ilmeni raa'oissa sanoissa ja uhkauksissa, tuossa skeptikossa, joka teeskenteli mitä hienoimman pessimismin välinpitämättömyyttä.

Perheessä syntyi hirmuisia näytelmiä. Loppuun itkenyt vaimo vaati, että kysyttäisiin tohtori Boutanin mielipidettä. Kun tohtori oli yksityisesti kuulustellut Séguiniä ja selittänyt hänelle, että hänen tarkat varovaisuuskeinonsa eivät olleet riittävät sekä maininnut kaksikymmentä tapausta, jolloin samoissa olosuhteissa oli syntynyt raskaudentila, tuli hän vihdoinkin vakuutetuksi asiasta; hän tuntui tosin horjuvan hetkisen, mutta jatkoi inhoittavia syytöksiään niin pian kuin tohtori oli mennyt. Hän sadatteli tohtoria ja oli erittäin suuttunut siitä terävästä opetuksesta, jonka hän oli saanut varovaisuuskeinojen suhteen, sillä juuri noista rikoksellisista keinoista johtui kaikki paha, se surullinen tila, jossa aviopuolisot nyt olivat: jos mies ei niitä olisi käyttänyt, ei hänen olisi ehkä koskaan tarvinnut hautoa sitä ajatusta, että hän ei ehkä ole lapsen isä. Tuo hyvä tohtori, joka piti

varovaisuuskeinoja synnä kaikkiin onnettomuuksiin, ei tietysti jättänyt musertamatta häntä kaikilla niitten seurauksilla: kansan lukumäärän väheneminen, ihmiskunnan huononeminen, perheen turmeltuminen ja häviäminen, miehen suuri halu huvituksiin ja liikeasiain hoitoon ja naisen turmeltuminen ja halu aviorikoksiin. Ja se katkeroitti aina Séguinin mieltä, ja vielä sitäkin enemmän, kun sellaiset ajatukset tuomitsivat kaiken sen, mihin hän tähän asti oli uskonut ja mitä tahtonut.

Puolisot jatkoivat kuitenkin hienoa elämäänsä; vaimo ei tunnustanut raskauttaan, kuristi itsensä niin, että hän oli tukehtumaisillaan, tanssi tanssiaisissa ja söi samppanjaillallisia teatterin jälkeen; mies piti salassa mustasukkaisuuden kohtauksensa, ja oli pilkallisella välinpitämättömyydellä viettävinään tavallista elämäänsä. Vaimo, joka ei vielä voinut syyttää itseään mistään, tahtoi muuten pitää miehensä enemmän ylpeydestä kuin rakkaudesta, sillä, niinkuin hän väliin sanoi miehelleen — tämä teki kaikkensa maailmassa saadakseen hänen hankkimaan itselleen sen rakastajan, josta häntä jo syytettiin, ja jos hän kärsi tuskia kureliivissä, jos hän joka ilta oli vaarassa saada keskosen, niin oli se sentähden, että hänen täytyi taistella sitä mahdollisuutta vastaan, että hänestä kerran tulee hylätty vaimo. Mutta eräänä yönä kun hän tuli kotiin premiääristä, sai hän ankaran kohtauksen ja siitä asti täytyi hänen pysyä huoneessaan, ja nyt se oli jo auttamatonta, tästä syntyi vaikea raskaudentila, joka sai hänelle alituisia kärsimyksiä.

Aviopuolisojen välinen suhde tuli vielä pahemmaksi, ja kaikki, mitä Valentine oli pelännyt, tapahtui nyt. Séguin oli hirveän pahalla päällä eikä voinut riitelemättä tulla vaimonsa läheisyyteen. Jo tuon sairaan, muodottoman naisen näkökin sai hänet suuttumaan. Hän vietti elämäänsä ulkona, otti takaisin poikamiestapansa. Pelihimo, joka asui salaa hänessä, syttyi ilmituleen kuin huonosti sammutettu tulipalo. Hän vietti koko yöt klubissa. Ja sitten joutui hän naisten kynsiin, kurjain olentojen, jotka eivät tehneet sitä tyhmyyttä, että olisivat tulleet raskaiksi, vaan olivat yhä kauniita ja haluttuja. Ja kun hän tuli kotiin ja joutui taas raa'an mustasukkaisuutensa valtaan, olisi hän voinut tappaa tuon viheliäisen, sairaan vaimon, jonka ruumiin muoto tuntui pilkkaavan ja loukkaavan häntä.

Neljännestä yli yhdentoista tuli Céleste sisään.

"Onko siellä herra?" kysyi Valentine nopeasti ja pani kirjan pois.

"Ei, siellä on vieraat, joita rouva on odottanut, herra ja rouva Froment."

"Käske heidän tulla sisään. Sano minulle heti, kun herra tulee."

Ja kun Mathieu ja Marianne tulivat sisään, nousi hän istualleen, ojensi heille rakastettavasti molemmat kätensä ja sanoi:

"Te annatte ehkä anteeksi, rouvani, että minä olin niin itsepäinen ja välttämättömästi tahdoin teidät tänne, mutta niinkuin näette, en minä voinut tulla teidän luoksenne, ja meidän hyvä lääkärimme Boutan oli sanonut, että te olette niin reipas ja terve. Mitenkä rakastettavia te olette, kun tulitte meidän pienelle aamiaiselle! Minulla oli niin palava halu saada tavata teitä ja puhua hieman teidän kanssanne. Istukaa tähän viereeni."

Mathieu katseli häntä kummastuneena siitä, että hän oli niin keltanen ja surkastunut, ja samalla tarkasteli hän Marianne hämmästyneenä hänen terveestä ulkonäöstään ja kirkkaista, hymyilevistä silmistään.

"Minunhan velvollisuuteni on kiittää teitä kutsustanne", vastasi Marianne ystävällisesti. "Liikunta on minulle hyvin hyödyllistä, ja minulle tuotti erityistä huvia se, että sain tulla tänne. Oh, jos te tahtoisitte, voisitte kulkea yhtä hyvin kuin minäkin, siihen tarvitsee vaan rohkeutta."

Nyt oli kiinteä keskustelu käynnissä heidän keskenään ja Mathieu otti pöydällä olevan kirjan, jotta he eivät häntä arkailisi, vaan luulisivat, että hän ei kuule mitään. He tapasivat toisensa vaan harvoin, heillä ei ollut mitään yhteistä, ei mielipidettä eikä tapoja, mutta se, että he molemmat olivat samassa tilassa, se lähensi heitä. Ja varsinkin Valentine oli hyvin halukas kuulemaan ja tulemaan lohdutetuksi! — Ensinnä puhui hän tohtori Boutanista, tahtoi uudestaan kuulla sen, että tämä lääkäri ei koskaan epäonnistu synnytyksissä ja ett'ei ole ainoatakaan niin taitavaa ja kätevää lapsivuodelääkärinä kuin hän. Marianne huomautti tähän kummastuneena, että Valentinen pitäisi itse tuntea hänet, koska oli ollut jo kaksi kertaa tekemisissä hänen kanssaan. Niin kyllä, mutta se rauhoitti Valentineä, kun hän kuuli muittenkin vahvistavan todeksi hänen ansionsa. Sitten teki Valentine mahdollottoman paljon kysymyksiä, meni yksityisseikkoihin, tahtoi, että Marianne kertoisi, miltä hänestä tuntuu, mistä ja millä tavalla tuntui kipeältä, mitä hän söi, ja miten nukkui, sanalla sanoen hän tahtoi tietää kaikki Mariannen tunteet ja ajatukset ja kaiken, mikä oli yhteydessä raskauden kanssa. Marianne noudatti hyväntahtoisesti hänen mieltänsä, ilahuttaakseen ja lohduttaakseen häntä kertoi Marianne hyvin tyyneesti toiveistaan, että kaikki kävisi hyvin ja että lapsesta tulisi poika. Mutta Valentine purskahti äkkiä itkuun.

"Minä sitävastoin ... minä kuolen, siitä minä olen varma."

Se oli hänen omituinen päähänpistonsa, että hän pian kuolee, vaikka hän ei tohtinut sanoa sitä kaikille. Kun hänen hermostonsa oli perin turmeltunut, tuntui hänestä jokapäiväiseltä piinalta ajatella tuota onnetonta lasta, joka ensin oli hävittänyt hänen perheellisen onnensa ja veisi nyt vielä hänen henkensä.

"Kuollako!" huudahti Marianne iloisesti. "Ei sitä niinkään kuolla! Muuten väitetään, että ne naiset, joilla on tuollaisia synkkiä ajatuksia, ne suoriutuvat tavallista helpoimmin synnytyksissä."

Mathieu, joka veti suunsa hienoon hymyyn kuultuaan tuon hyväntahtoisen valheen, vakuutti empimättä sen todeksi, ja tämä lohdutti jossakin määrin tuota onnetonta olentoa, joka janosi lohduttavia sanoja ja tahtoi aina kuulla — vaikka petollisiakin — vakuutuksia siitä, että kaikki käy hyvin. Nyt tuli Céleste sisään ja vastasi emäntänsä kysyvään katseeseen:

"Ei, se ei ole herra... Se oli eräs nainen minun kotipuoleltani, josta minä olen puhunut. Sophie Couteau eli Couteauska, joksi häntä kutsutaan tuolla Rougemontissa ja jonka ammattina on imettäjien hankkiminen Pariisiin."

Valentine, joka ensin aikoi vihaisesti ajaa kamarineitinsä ulos, koska häntä suututti se, että häntä häirittiin, rauhoittui nyt.

"Mitä sitten?"

"Niin, rouva, hän on nyt täällä. Jos te tahdotte antaa hänelle luottamuksenne, valitsee hän sieltä kotipuolesta oikein hyvän imettäjän ja tuo hänet tänne sovittuna päivänä."

Couteauska, joka seisoi puoleksi avoimen oven takana, rohkeni nyt kutsumatta astua sisään.

Hän oli pieni, laiha ja vilkas talonpoikaisnainen, joka oli tullut käytökseltään jotenkin vapaaksi — kiitos siitä hänen tiheille Pariisin matkoilleen. Hänen pitkulaiset kasvonsa, joissa loisti pienet, vilkkaat silmät, eivät olleet vastenmieliset, mutta niitä rumensivat ohuet huulet ja viekkauten ja ahneuden piirteet. Hän oli puettu mustaan villalengin ja hänellä oli mustat käsineet, musta myssy, jossa oli keltainen nauha ja hän näytti sellaiselta kunnialliselta talonpoikaisvaimolta, joita aina näkee kirkoissamme.

"Oletteko te ollut imettäjänä?" kysyi Valentine tarkastellessaan häntä.

"Olen, rouvani, kymmenen vuotta sitten, kun minä olin kahdenkymmenen vuotias. Sitten menin minä naimisiin, ja kun minä huomasin, että imettäjänä olemisesta ei rikastuta, aloin minä hankkia paikkoja imettäjille."

Hän hymyili viekkaasti aivankuin olisi tahtonut sanoa, että herrasväen lypsylehmänä oleminen on paljasta humpuukia. Mutta hän pelkäsi myös sanoneensa liian paljon.

"Niin, hyvä Jumala, niille, jotka maksavat työstä, niille annetaan niin paljon kuin voidaan. Tohtori oli sanonut minulle, että minä en koskaan enään voisi saada voimakasta maitoa, ja mielukkaimmin kuin olisin antanut lapsiparolle huonoa ravintoa, tahdoin minä olla heille hyödyksi toisella tavalla."

"Ja nyt te hankitte imettäjiä Pariisin paikanvälityskonttooreihin?"

"Niin, kaksi kertaa kuukaudessa, useammalle konttoorille, mutta varsinkin Broquettelle Requepinekadun varrella. Se on kunniallinen liike, jossa ei ketään petetä. Jos te tahdotte, niin minä valitsen teille parhaimman, mitä minulla on, niin sanoakseni kerman. Minä ymmärrän niitä asioita, siitä saatte olla varma."

Kun Céleste näki, että hänen emäntänsä ei voinut tehdä päätöstä, luuli hän olevansa oikeutettu ryhtymään asiaan; sitäpaitsi tahtoi hän mielellään kertoa, minkätähden Couteauska oli tullut juuri tänä päivänä.

"Kun hän menee kotiinsa, ottaa hän melkein joka päivä mukaansa sylilapsen, joka kuuluu joko jollekin imettäjälle tai herrasväelle, joilla ei ole varaa palkata imettäjää, ja jättää sen siellä kotipuolella jollekin kasvatusäidille. Ja nyt tuli hän äsken tervehtimään minua, ennenkuin menee noutamaan rouva Menouxin lasta ... hän sai lapsen yöllä."

Valentine huudahti vilkkaasti:

"Mitä, onko rouva Menoux saanut lapsen, ja siitä te ette ole maininnut minulle! No, miten se onnistui?"

Rouva Menoux oli naimisissa entisen aliupseerin, komean miehen kanssa, joka ansaitsi sataviisikymmentä frankia kuukaudessa vahtimestarin toimesta eräässä museossa. Hän rakasti paljon miestään, ja oli ruvennut harjoittamaan pientä sekatarakauppaa, jolla hän ansaitsi melkein yhtä paljon kuin miehensäkin, niin että he elivät sangen hyvin.

Céleste, joka senkin seitsemät kerrat oli saanut nuhteita siitä, että hän aina oli puhelemassa tuossa pienessä myymälässä, näytti hyvin ylpeältä siitä, että häneltä noin vaan kysellään.

"Niin, se kävi erinomaisen hyvin. Oikein kaunis synnytys ... komea, pieni poika. Minä tunnustan, että minä juoksin aamulla sitä katsomaan. Se oli anteeksi annettavaa uteliaisuutta, vai kuinka?"

Kun Valentine yhä ahdisteli häntä kysymyksillään, kertoi hän lähempiä yksityisseikkoja.

"Rouva Menoux oli muuten hyvissä käsissä. Minä olin neuvonut hänelle rouva Rouchen, kättilön Rocherkadun varrelta, sillä eräs minun ystävättäreni, jota hän oli auttanut synnytyksessä, oli puhunut niin paljon hyvää hänestä. Luonnollisesti ei häntä voi verrata rouva Bourdieuhön, jolla on niin hieno liike Miromesnilkadun varrella, mutta sen sijaan on hän halvempi, ja kun työ kerran on tehty, niin samapa se sitten on. Rouva Rouche on ainakin näppärä toimissaan, ja sen lisäksi on hän niin hyvä ja ystävällinen."

Hän vaikei äkkiä nähdessään, että Mathieu tarkasteli häntä. Mitä hän olikaan puhunut, koska tuo herra katseli häntä niin terävästi? Hän tuli araksi ja katsoi salaa keskiruumiiseensa.

Hän oli itse ollut raskaana jo kuusi kuukautta ja nyöritti itseään oikein hirveästi siitä pelosta, että menettää paikkansa. Hän oli niissä asioissa ollut jo kerran ennenkin, heti tultuaan Pariisiin, kun hän oli pitänyt yhteyttä isäntänsä pojan kanssa, ja rouva Rouche oli auttanut hänet synnyttämään kuolleen lapsen, joka juuri oli tämän rouvan erikoisala.

Tällä kertaa oli eräs ryytikauppias hänen tulevan lapsensa isä, mutta Céleste ei itse tahtonut tietää siitä mitään, ja hän oli aivan raivoissaan tyhmyydestään, hän, joka nykyään oli oppinut käyttämään kaikenlaisia ehkäisykeinoja. Kuitenkin oli hän vakaasti päättänyt, että lapsen täytyy tälläkin kertaa olla kuolleena syntynyt, ja hän oli jo antanut valmistavia viittauksia siihen suuntaan, että hän pyytää kuukauden loman ja menee kotiin sairaan äitinsä luokse Rougemontiin, ollakseen läsnä hänen viimeisenä hetkenään.

"Niin," sanoi hän näytellen viattomuutta, "minä sanon vaan mitä olen kuullut. Minä en itse luonnollisesti tiedä mitään."

Tuo pitkä, tumma tyttö hevosnaamoineen ja uhkaavine katseineen ei ollut se, johon Mathieu olisi voinut luottaa: hänestä tuntui, että Céleste tunsu aivan liian hyvin kaikki, mikä koskee kättilöitä. Hän katseli yhä hymyillen Célesteä, ja Céleste ymmärsi nyt selvästi, mitä Mathieu hänestä ajatteli.

"Mutta miksi ei rouva Menoux sitten pidä itse lastaan?" kysyi Marianne.

Couteauska katsoi salaa synkästi tuohon raskaasen rouvaan, jonka olisi parasta antaa toisten hoitaa omia asioitaan, vaikka hän ei itse tahtoisikaan tehdä kauppvoja.

"Oh, sehän on mahdotonta!" huudahti Céleste ihastuneena siitä, että keskustelu kääntyi toiseen suuntaan. "Mitenkä rouva Menoux voisi pitää lasta luonaan, sillä puotihan on pieni koppi. Sen takana on vaan pieni kamari, jossa he molemmat syövät ja makaavat, ja sen ikkunat ovat päin pientä pihaa, jossa ei ole ilmaa eikä valoa, lapsi ei voisi elää siellä viikkoakaan. Eikä hänellä olisi aikaakaan hoitaa poikaansa, sillä hän on koko päivän tiskin takana, hänellä ei koskaan ole ollut piikaa ja hänen on pakko saada ruoka valmiiksi siksi kuin mies tulee museosta. Mutta jos hän voisi, olisi hän niin onnellinen lapsensa kanssa. Ne ihmiset ovat niin hyviä ja helliä toisilleen..."

"Se on totta," sanoi Marianne alakuloisesti, "on köyhiä äitejä, joita minä surkuttelen koko sydämeistäni. Se, josta te puhutte, voi hyvin, ja kuitenkin on hän pakotettu noin julmaan tekoon! Minä en voisi elääkään, jos minun lapseni vietäisiin tuntemattomille seuduille ja annettaisiin vieraan naisen huostaan."

Couteauska piti tätä persoonallisena hyökkäyksenä. Hän oli olevinaan hyväsydäminen ihminen, hellä pienokaisille, joitten epäröivät äidit hän vietteli luokseen.

"Ah, Rougemont on kaunis paikka. Eikä se ole kaukana Bayeuxistä, niin että me emme ole mitään villedä. Siellä on ilma raitis, ja sairaita tulee sinne paranemaan. Ja ne lapset, jotka meille uskotaan, ne me hoidamme oikein hyvin, siitä saatte olla varma. Se on sydämetön, joka ei rakasta noita pikku enkeleitä."

Mutta hän vaikenä huomattuaan, miten Mathieu katseli häntä. Huolimatta talonpoikaisesta ulkonäöstään oli hän hyvin hoksaavainen ja ymmärsi, että hänen äänensä oli tuntunut väärennetyltä. Mitähän sitä muuten tarvitsikaan kertoa samaa tavallista juttua kotipaikastaan, koska tuo rouva tahtoi imettäjää omaan kotiinsa? Ja hän jatkoi:

"Se on siis päätetty, rouvani, minä tuon teille parhaan kuin minulla on, oikean helmen."

Valentine, joka näytti yhä vaan ajattelevan rouva Menouxin helppoa synnytystä ja oli tullut vähän tyynemmäksi, kiitos siitä tälle hyvälle enteelle, sai nyt voimia vastata:

"Ei, ei, minä en tahdo tehdä sitoumusta etukäteen. Minä lähetän jonkun katsomaan niitä imettäjiä, joita te hankitte konttooreihin, ehkä löydämme niistä jonkun, joka sopii meille."

Sitten ei hän enään ollut huomaavinaan tuota naista, vaan lähetti hänet pois käden liikkeellä ja jatkoi sitten keskustelua Mariannen kanssa.

"Aijotteko te itse imettää sitä lasta, jota te odotatte?"

"Aijon kyllä, samoin kuin muitakin. Minun miehelläni ja minulla on, niinkuin tiedätte, omat mielipiteemme tässä kysymyksessä. Se ei tuntuisi oikein omalta lapselta, jos vieras nainen antaisi sille ensimmäisen hoidon."

Couteauska seisoj liikkumatta paikallaan suuttuneena siitä, että hän oli vaivannut itseään turhaan, ja että hän nyt ei saanut sitä lahjaa, jonka hän muuten olisi saanut palveluksestaan. Ja hän purki koko vihansa siihen kieroon katseeseen, jonka hän uudestaan heitti tuohon raskaasen vaimoon, joka imetti itse: tuo lienee oikeata roskaavakeä, koska hänellä ei ole varaa palkata imettäjäkään. Mutta sittekuin hän oli katsahtanut Célesteen, niiasi hän nöyrästi jäähyväisiksi ja katosi kamarineidin kanssa.

Nyt tuli Séguin sisään, hyvin hienona, kuten tavallista; hän toi ulkoa mukanaan heijastuksen siitä ilosta, jota hän ei löytänyt kotonaan.

"Pyydän anteeksi, minä luulen, että olen antanut odottaa itseäni. Minulla on ollut niin paljon juoksemista, vierailuja, joita en voinut jättää toistaiseksi. Tehän näytätte oikein kukkealta, rouva Froment! Minua huvittaa tavata teitä, paras herra Froment."

Hän unohti vaimonsa, jota hän ei ollut nähnyt sittekuin toissapäivänä. Vasta hetken kuluttua meni hän hänen luokseen, kun hän ensin oli huomannut sen moittivan katseen, jolla tämä häntä katseli. Ja hän kumartui ja suuteli vaimoaan keveästi hiuksille.

"Oletko sinä nukkunut hyvin?"

"Olen, kiitos."

Valentine oli lähellä puhjeta hermostuneeseen itkuun, mutta hänen onnistui kuitenkin hillitä itsensä vierasten läsnä ollessa. Muuten tuli nyt palvelija ja ilmoitti, että pöytä on katettu.

Lyhyillä askelilla ja nojautuen Mariannen käsivarteen meni Valentine pöytään. Se oli katettu suuren työhuoneen kulmaan, jonka ikkuna oli Antinkadulle päin. Hän pyysi surullisella hymyllä anteeksi sitä, että hän ei ottanut Mathieun käsivartta, pyysi herrain menemään edellä ja antamaan naisten tulla toimeen, miten parahiten taitavat. Ja pöytä oli asetettu niin, että sen alla oli hyvä suoristaa jalkansa.

Kun Mathieu näki, että pöytä oli katettu neljälle, ei hän voinut olla tekemättä kysymystä, joka hänellä jo ennenkin oli ollut huulilla.

"Minä en ole vielä nähnyt teidän lapsianne. Eiväthän ne vaan ole sairaana?"

"Ei, Jumalan kiitos," vastasi Valentine. "Sitä tässä nyt vielä puuttuisi. Edellä puolenpäivän tulee heidän opettajattarensa ja he työskentelevät kello kahteentoista."

Mathieu, jonka katse kohtasi Mariannen katseen, rohkeni nyt kysyä:

"Eivätkö he saa syödä aamiaista teidän kanssanne?"

"Ei, se ei tule koskaan kysymykseenkään!" huudahti Séguin suuttuneen näköisenä. "Lapset ovat aivan sietämättömät, kun on vieraita. Ja te ette voi ajatellakaan, miten huonosti he ovat kasvatetut."

Syntyi painostava hiljaisuus, kun palvelija tarjosi omelettejä.

"Kyllä te saatte nähdä heidät," sanoi Valentine sitten hiljaisesti. "Minä annan tulla heidän sisään jälkiruuan aikana."

Aamiainen oli mitä hienoin. Omelettien jälkeen tarjottiin paistettua lohta ja ravuista ja rantakurpista valmistettua pasteijaa. Viineinä oli jääkylmää samppanjaa ja valkeata ja punaista bordeaux-viiniä.

Kun Mathieu huomautti, että nämä eivät ole sellaisia ruokalajeja, joita tohtori Boutan hyväksyisi, kohotti Séguin olkapäitään.

"Äh, tohtorilla ei ole mitään hyvää pöytää vastaan. Hän on muuten aivan sietämätön teoriioineen. Eihän sitä silloin tiedä koskaan, mikä on hyödyllistä mikä vahingollista."

Hän oli jo jättänyt sen hymyilevän muodon, mikä hänellä tullessaan oli. Kaikki ikävyydet, jotka olivat tulleet vaimon raskauden takia, valtasivat hänet heti, kun hän astui kynnyksen yli; hän ei voinut olla kotona tuntiakaan tulematta katkeraksi, ärtyiseksi, melkein raa'aksi. Hänen raakuutensa ja julmuutensa tulivat nyt esiin entistäkin useammin sentähden, että häntä harmitti alituisen se, että hänen jokapäiväisen elämänsä oli täytynyt muuttua. Se, että hän vietti yönsä pelipöydän ääressä tai rakastajattariensa luona, se oli luonnollisesti hänen vaimonsa vika, koska hän oli "mahdoton," kuten Séguin lausui. Ja hän vihasi vaimoaan sentähden, ja hän näytti oikein nauttivan siitä, että sai kiusata vaimoaan, kun hän tuli kotiin poikamieshurjasteluistaan, valitti kotona kaikkea, väitti, että siellä tulee elämä yhä huonommaksi, oikeaksi helvetiksi.

Aamiainen tuntui väliin hyvin kiusalliselta. Pari kolme kertaa vaihtoi isäntäväki sanoja teräviä kuin puukonkärki. Ja aivan suotta, ruuan tähden ja huoneessa olevan ilman tähden. Välinpitämätön kuuntelija ei olisi havainnut tuossa mitään pahaa, mutta haava oli myrkytetty, Valentinelle tulivat kynelet silmiin, ja Séguin nauroi pilkallisella tavallaan, hän, tuo urheilija, kirjallisuuden ja taiteitten harrastaja, joka piti kunnianaan olla pessimisti ja selitti, että maailma ei ole edes sen pommin arvoinen, jolla se räjäytetään ilmaan. Mutta liian pureva sananvaihto sai Valentinein sellaiseen harmiin, että Séguinin täytyi pyytää anteeksi, sillä hän pelkäsi vaimoaan, kun Vaugeladein veri kuohahti hänessä; silloin musersi Valentine miehensä halveksumisellaan ja antoi tämän ymmärtää, että hän vielä jonakin päivänä kostaa. Ja taas puhalsi jääkylmä viima pöydällä oleviin kukkiin.

Kun Valentine ja Marianne taas palasivat vanhaan puheenaineesensa, heidän omaan tilaansa, heidän pelkoonsa ja toiveihinsa, päästi Séguin katkeruutensa valloilleen kertomalla Mathieulle, mitä vastuksia hänellä oli suurista Chantebledin alueistaan. Metsänriista tuli siellä yhä harvinaisemmaksi, hänellä oli vaikeuksia saada metsästysosakkeet kaupaksi, ja tilan tulot vähenivät vuosi vuodelta. Hän ei ollenkaan salannut sitä, että hän suurella ilolla luopuisi Chantebledistä; mutta mistä saisi hän ostajan noille vähän tuottaville metsille, noille suunnattomille, hedelmättömille maille, soille ja kivikoille? Mathieu kuunteli tarkkaavasti, sillä häntä oli pitkillä kävelymatkoillaan kesällä alkanut viehättää tuo maatila.

"Luuletteko todellakin, että niitä maita ei voida viljellä? On synti antaa kaiken tuon maan olla joutilaana."

"Viljelläkö!" huudahti Séguin. "Sen ihmeen minä tahtoisin nähdä. Sieltä ei kukaan saisi sadokseen

muuta kuin kiviä ja sammakoita."

Nyt oltiin jälkiruuassa, ja Marianne muistutti Valentineä hänen lupauksestaan kutsua lapset; hän sanoi niin suuresti haluavansa nähdä heitä: silloin sattui eräs seikka, joka sai aikaan sen, että lapset unohtuivat taaskin.

Palvelija tuli talon rouvan luokse ja kysyi häneltä matalalla äänellä:

"Herra Santerre kysyy, jos armollinen rouva ottaa vastaan."

Valentine huudahti iloisesta hämmästyksestä.

"Vai niin, hän muistaa nyt vihdoinkin meidät. Käskekää hänen tulla sisään!"

Kun Santerre tuli ja suuteli Valentineen kättä epäiltyään ensin hieman, nähdessään katetun pöydän ja vielä aamiaisella olevat vieraat, ja Valentine sanoi hänelle uupuneella äänellä:

"No, ette siis ole vielä kuollut, ystäväni? Me emme ole nähneet teitä neljääntoista päivään. Ei, ei, ei mitään anteeksi pyyntöjä. Sehän on aivan luonnollista, että kaikki ihmiset kääntävät minulle selkänsä."

Séguin nauroi taaskin ilkkuvaisesti, likistäessään tuon nuoren miehen kättä, sillä hänkin otti osaa moitteeseen. Asia oli siten, että kun Santerre oli nähnyt viettelysuunnitelmansa tulleen rikotuksi tuon odottamattoman raskauden takia, piti hän sopivampana rajoittaa vierailujaan. Samoin kuin Séguin piti hänkin luultavasti Valentinea hyvin vähän viehättävänä, ja hänen seuransa hävetti. Santerre oli siitä syystä tehnyt sen järkevän päätöksen, että hän seuraa asiain kulkua ja jättää ratkaisevan hyökkäyksensä tuonneemmaksi. Mutta niinä harvoina kertoina, jolloin hän tuli, oli hän sitä hellempi ja rakastettavampi; hän tiesi, että Valentine on hänelle kiitollinen siitä, sillä Séguinin raakuus vaivasi häntä.

"Ah, rouvani, se on arkuudesta, kun minä olen poissa, minä pelkään häiritseväni teitä! Muuten te ehkä tiedätte, että erästä näytelmäni harjoitteluaan juuri, ja koko minun aikani menee siihen."

Hän lausui muuten Valentineelle kohteliaisuuksia äänellä, joka todisti mitä suurinta ihailua.

"Te olette ihastuttava tuossa puserossa, joka tekisi jokaisen muun naisen rumaksi. Niin, ihastuttava, minä sanon sen vieläkin kerran, enkä minä ole koskaan nähnyt teitä noin kukkeana."

Séguin piti tuota pilkkana ja ihastui ylenmäärin. Mustasukkaisuudestaan huolimatta ei hän luonnollisesti ollut koskaan ajatellut sitä, että Santerre voisi olla tai tulla hänen vaimonsa rakastajaksi, jonka hän itse melkein heitti Santerren syliin pakoittamalla heidät arveluttavaan toveruuteen, jossa vallaton puhetapa tuli hänen oman osanottonsa tähden vielä enemmän kevytmieliseksi. Kun Séguin vimmoissaan huusi, että lapsi ei ole hänen, ajatteli hän heti mitä häpeällisimpiä asioita, syytti vaimoaan siitä, että tämä muka oli pitänyt yhteyttä palvelijan tai jonkun tuntemattoman miehen kanssa kadulta. Santerre sitävästoin oli vaan hyvä ystävä, jonka hän eräänä päivänä oli tuonut mukanaan vaimonsa luokse, kun tämä oli kylvyssä, näyttääksään Santerrelle, miten hauskalta Valentine näytti vedessä.

"Oh, hän tekee pilaa sinusta!" sanoi Séguin.

Mutta Valentine oli kiittänyt Santerrea erinomaisen tyytyväisellä silmäyksellä. Ja tämän kohteliaisuuden olisi Valentine kylläkin muistava.

Kun Santerre oli likistänyt Mathieun kättä, kumarsi hän Mariannalle, jonka talon rouva oli esittänyt hänelle. Tämä raskas nainen numero kaksi, nämä molemmat hyvästi kuritetut rouvat vastapäätä toisiaan, ja aviomiehet heidän keskellään, näytti hänestä sanomattoman hassumaiselta, ja hän salasi pilkallisen hymynsä kaksinkertaisen kohteliaisuuden taakse ja pyysi anteeksi, että hän oli tullut liian aikaiseen, kun vielä istuttiin pöydässä. Kun Séguin nyt suuttui pitkävetisestä tarjoilusta, sanoi hänen vaimonsa, että se oli juuri Séguin, joka oli viivytännyt kaikkea antamalla odottaa itseään. Uusi riita oli puhkeamaisillaan.

Kahvia ja likööreitä tarjoihin toisessa huoneessa, kun palvelija oli ensin nopeasti tyhjentänyt ruokapöydän. Valentine heittäytyi taas väsyneen näköisenä sohvalle ja pyysi vieraitten ottamaan itse, koska hän itse ei voinut täyttää velvollisuuksiaan. Mutta Marianne tarjoutui heti suorittamaan hänen tehtävänsä, ja tarjoili kahvia iloisen ja tyytyväisen näköisenä aivan hyvillään siitä, että sai hieman seistä, kuten hän sanoi. Sitten kaatoi hän konjakkia laseihin, ja herrat saivat luvan tupakoida.

"Oh, rakas ystäväni," sanoi Santerre äkkiä kääntyen Séguinin puoleen, "te ette voi aavistaakaan, kuinka ihmeteltäviä leikkauksia minä olen näinä päivinä nähnyt tehtävän tohtori Gauden klinikassa."

Mutta uuden vieraan tulo keskeytti hänen puheensa. Paroonitar de Lowicz kysyi, miten rouva jaksaa. Ja kun hän käskettiin tulla sisään, juoksi hän Valentineen luokse, suuteli häntä ja huudahti:

"En tahtonut häiritä teitä, hyvä ystäväni, mutta minä olen joka tapauksessa hyvin iloinen saadessani tavata teidät ja sanoa teille, että surkuttelen teitä koko sydämestäni."

Hän oli muuten tavannut täällä pelkästään tuttuja ja hän likisti jokaisen kättä. Mathieusta tuntui, että se kädenpuristus, jonka hän oli saanut, tuntui erityisen merkitsevältä ja lujalta ja sitä seurasi tuo terävä pilkallinen hymy, jolla Sérafine oli vainonnut häntä aina siitä asti kuin Mathieu kieltäytyi rupeemasta hänen rakastajakseen. Ja hänen kasvoilleen tuli selvästi sama pureva

pilkallisuus kuin Santerrenkin, kun hän oli silmäillyt noita molempia raskaita naisia, jotka istuivat siinä vastapäätä toisiaan. Tämä näky näytti huvittavan häntä suuresti hänen seistessään siinä pitkänä ja solakkana kiihoittavassa, tulisessa ihanuudessaan. Ei koskaan ennen ollut hän elänyt niin hillitsemättömistä nautinnoista rikasta elämää kuin nyt, hän ei huolinut mistään muusta kuin ainoastaan siitä, että hän voisi säilyttää asemansa yhtenä Pariisin enimmäkseen liehakoittuna naisena.

Hän lausui kohteliaisuuksia serkulleen Mariannalle.

"Nythän te ehkä olette iloinen, rakas ystäväni, viides on jo melkein valmis, niin että saatte ruveta ajattelemaan kuudetta. Ei, minä vakuutan, minä en laske leikkiä. Minä voin niin hyvin käsittää sen, että tahdotte tusinan täyteen, kun kerran pidätte lapsista."

"Tusinan," sanoi Marianne tyynellä hymyllään, "se on juuri se lukumäärä, johon minä olen päättänyt tulla."

"Oi, Jumalani!" huusi Valentine kimeällä äänellä. "Minä puolestani vannon, ett'en saa ainoatakaan enään, ellen jo kuole tämän lapsen tähden!"

Séguin, joka yhä vaan myhäili pilkallisesti, palasi paroonittaren tulon kautta keskeytyneeseen puheluunsa Santerren kanssa.

"Te sanotte, että olette nähnyt niin kauniita leikkauksia tehtävän tohtori Gauden klinikassa."

Mutta paroonitar takertui vilkkaasti heidän puheeseensa.

"Tohtori Gaude! Tunnetteko te hänen? Ah, kertokaa hänestä hieman. Kaikkialla kuulen minä häntä ylistettävän ihmeelliseksi mieheksi."

Romaanikirjailija hymyili kohteliaasti.

"Ihmeellinen on oikea sana. Minulla oli pakko tehdä muutamia muistiinpanoja psykologisia tutkimuksiani varten, ja sentähden sain minä olla mukana seitsemässä leikkauksessa. Tiedättehän te muuten, että niissä tilaisuuksissa käydään paljon, sinne mennään kuin teatteriin, minä tapasin siellä koko sen Pariisin, joka käy premiäreissä, vieläpä muutamia naitakin. Gaude ottaa käsiteltäväkseen naisen, kaksi ja kolme naista; ja sellaisella mestaruudella, että sille tekisi mieli taputtaa käsiään, ottaa hän vilauksessa naisesta ulos kaikki, eikä siitä ole koskaan mitään vaarallisia seurauksia, väittää hän. Se on hämmästyttävää."

Sérafinen kasvot hehkuivat intohimoisesta ihailusta. Hän kääntyi Valentineen, joka myöskin kuunteli ahnaasti.

"Eikö totta, rakas ystäväni, tuosta saa halun mennä sinne, niin että pääsee teidän tilastanne. Ihmetohtori, siksi olen monen kuullut häntä nimittävän. Ja hän kuuluu olevan kaunis mies, aina iloinen ja vilkas. Hän on mies, hän!"

"Mutta," kysyi Mathieu, joka kauhulla oli kuulustellut keskustelua, "ovatko ne sairaita, ne naiset, joita hän leikkelee?"

"Ovat tietysti," vastasi Santerre, jonka pilkallinen iloisuus kohosi tämän kysymyksen johdosta, "ainakin hän itse sanoo niin."

Séguin oli tähän asti tyytynyt hymyilemään ilkeästi ja vaihtamaan merkitseviä silmäyksiä kirjailijan kanssa. Heidän kirjallinen ihmishänkänsä, heidän ikävöimisensä ihmiskunnan kuolemaa oli Gaudessa saanut liittolaisen, joka oli alkanut ajaa asiaa käytännöllisesti. Eikä hän voinut hillitä haluaan hämmästyttää hieman tuota vieraanaan olevaa nuorta avioparia.

"Leikelköön hän heitä kaikkia, olkoot he sitten terveitä tai sairaita! Sitä pikemmin tulee loppu!"

Ainoastaan Sérafine nauroi. Hänen sanansa herättivät inhoa Mariannassa, joka istui siinä kiusallisessa mielentilassa katsellen Santerrea, jonka viimeisen romaanin hän oli lukenut. Se oli rakkaudenjuttu, joka hänestä oli tuntunut hullumaiselta, siihen määrään hienosti ja oudosti siinä ilmeni viha lapseen. Kuolema lapsille! niin kuului sotahuuto näissä hienoissa seurapiireissä, jotka itsekäs nautinnonhimo oli turmellut ja ylhäinen hulluus vallannut. Yhdellä silmäyksellä ilmoitti hän Mathieulle, että hän oli väsynyt, että hän tahtoi kotiin, tahtoi kävellä sinne nojaten Mathieun käsivarteen ja kulkien hitaasti eteenpäin päivänpaistamalla kaduilla. Myöskin Mathieutä kiusasi noitten hullutuksien kuuleminen. Oliko se rangaistus liikanaisesta sivistyksestä, tuo järjetön raivo elämää vastaan, tuo halu sen hävittämiseen? Hän tunsikin inhoa ja hän antoi vaimolleen viittauksen, että otettaisiin jäähyväiset.

"Joko te nyt menette?" huudahti Valentine. "Minä en tahdo estää teitä, jos te tunnette itsenne väsyneeksi."

Kun Marianne pyysi Valentineen tervehtimään lapsiaan hänen puolestansa, sanoi hän:

"Se on totta, te ette ole tavannut heitä! Ei, ei, odottakaa, minä tahdon, että itse saatte tervehtiä heitä."

Kun Céleste tuli soiton kuultuaan sisään, sanoi hän että Gaston ja Lucie olivat äskettäin menneet ulos opettajattarensa kanssa. Syntyi uusi myrsky, Séguin kysyi vimmoissaan vaimoltaan, miten opettajatar oli tohtinut mennä ulos lasten kanssa siitä ilmoittamatta. Kun heitä tahdottiin nähdä, eivät he olleet kotona! He näyttivät kuuluvan palveluskuntaan, ja palvelijat ne nyt taloa hallitsevat.

"Oi, Jumalani," sanoi Marianne, kun hän vihdoinkin oli kadulla ja pani käsivartensa Mathieun käsivarteen, "ne ovat hulluja tuossa talossa!"

"Niin ovat," vastasi Mathieu, "ne ovat hulluja, ja ennen kaikkea onnettomia."

III

Muutamia päiviä tämän jälkeen, kun Mathieu oli eräänä aamuna viivähtänyt vaimonsa luona ja meni vasta yhdeksän aikaan kiireesti konttooriinsa, kohtasi hän puutarhassa sivurakennuksen ja tehtaan pihamaan välissä Constancen ja Mauricen, jotka turkiksiin puettuina läksivät kävelemään kauniissa talviaamun viileydessä.

Beauchêne, joka avopäin saattoi heitä portille, huusi iloisesti:

"Anna junkkerin marssia vahvasti! Hänen täytyy saada paljon raitista ilmaa. Se on hänelle hyödyllistä, se ja ruoka, joka tekee hänestä miehen."

Mathieu oli seisahtanut.

"Onko hän ollut sairaana taas?"

"Ei," vastasi äiti nopeasti ja hänkin iloisella äänellä, ehkä sentähden, että hänellä tietämättäänkin oli halu salata muutamia arveluitaan. "Mutta tohtori tahtoo että hänen pitää liikkua, ja nyt on niin kaunis ilma, että olemme lähteneet tänään kävelyille. Tässä purevassa kylmyydessä on ilma niin raitista."

"Älä kule sivukatuja," huusi Beauchêne, "mene Invaliidihotelliin päin. Hän saa, totta vie, oppia kävelemään, kun hänestä tulee sotilas."

Ja kun hän astui Mathieun kanssa tehdasrakennukseen, jatkoi hän itsetietoisella, riemuitsevalla äänellä:

"Poika on, niinkuin tiedätte, vahva kuin karhu. Mutta naiset ovat aina levottomia. Minä sitävastoin olen aivan tyyni."

Hän lisäsi kaikuvasti nauraen:

"Kun on vaan yksi, niin sen tahtoo pitää."

Tunti myöhemmin syntyi naisosastossa vimmuttu riita noitten molempain sisarusten Norinen ja Euphrasien välillä, ja se sai aikaan yleisen häiriön. Norine, joka jo oli ollut kuusi kuukautta raskaana, oli tähän asti voinut salata raskautensa nyörittämällä itseään; hän pelkäsi saavansa selkään isältään ja olevansa pakoitettu jättämään työpaikkansa. Mutta sisar Euphrasie, joka makasi yhdessä hänen kanssaan, tiesi tietysti salaisuuden, ja ilkeä ja pahansisuihin kun oli, ei hän voinut olla antamatta pahansuopia viittauksia, jotka saivat toisen vapisemaan kauhusta, että hänen salaisuutensa perille päästään. Aamut ja illat itki tuo kaunis tyttö kokonaisia kyynelvirtoja tyhmyytensä tähden, että oli antanut sellaisen miehen maata itsensä, joka hylkäsi hänet ja jonka edessä hän ei tohtinut hiiskahtaakaan, ja siitä syystä, että hän oli ilkeän ja sydämettömän sisarensa vallassa. Ja se häpeä, jota hän niin pelkäsi, mutta joka kuitenkin oli välttämätön, tapahtui tänä aamuna erään pikkuasian tähden.

Tuossa suuressa salissa surisivat pienet pyörät ja kiillottajattaret olivat kumartuneet työnsä ääreen, kun pari kovaa ääntä sai heidän nostamaan päänsä. Aluksi oli Euphrasie puoliääneen syytellyt Norinea siitä, että tämä muka oli ottanut häneltä palan santapaperia.

"Se oli tässä, ja minä näin itse, miten sinä ojensit kätesi. Ei se voi olla kukaan muu kuin sinä, joka sen olet ottanut."

Norine ei vastannut, hän kohotti vaan olkapäitään. Hän ei ollut ottanut mitään. Toinen tuli yhä enemmän vimmoihinsa ja korotti ääntään.

"Eilen otit sinä minun öljyni. Sinä viet minulta kaikki, sinä olet oikea varas!"

Lähinnä istuvat alkoivat virnistellä; he olivat tottuneet noitten sisarusten riitaan, joka huvitti kaikkia. Vanhempi menetti nyt malttinsa ja sanoi:

"Sinä ärsytät niin, että toinen voi saada sappitaudin! Se ei ole minun vikani, että sinä aina olet pahalla päällä siitä syystä, että olet laiha kuin hohkanärhi. Mitä minä olisin tehnyt sinun santapaperillasi?"

Euphrasie tuli haavoitetuksi sydänjuuriin asti ja kalpeaksi kuin palttina. Hänen laihuutensa ja rumuutensa — varsinkin kukoistavan ja täyteläisen vanhemman sisaren rinnalla — oli hänen ainainen verta vuotava haavansa. Hän oli vimmoissaan ja antoi kaiken pamahtaa ulos:

"Minun santapaperillaniko! Niin, jossa sinä sillä hankaat vatsaasi, niin ehkä se ei kasva suuremmaksi."

Koko tehdas kajahteli naurusta ja pilkallisista huudoista. Norinekin oli tullut kuolonkalpeaksi. Kas

niin, nyt se oli tehty, nyt kaikki ihmiset saivat tietää hänen raskautensa. Ja nuorempaa sisartaan sai hän kiittää tästä auttamattomasta onnettomuudesta, jota hän jo viikkokaudet oli pelännyt. Hän menetti kaiken kylmäverisyytensä ja antoi sisarelleen korvapuustin. Euphrasie hyökkäsi heti hänen päälleen ja kynsi hänen kasvojaan kuin kiukkuinen kissa. Ja nyt syntyi pelottava tappelu, molemmat sisaret kierivät toistensa päällä lattialla, ja siitä tuli sellainen hälinä, että Beauchêne, Mathieu ja Morange, joitten konttoorihuoneet olivat lähellä, tulivat juosten sisään.

Muutamat työläisnaiset huusivat:

"Jos se on totta, että hän on raskaana, niin tappaa tuo toinen nyt hänen lapsensa."

Mutta useimmilla oli hauskaa katsella tappelua, ja sen sijaan että olisivat menneet välittämään, yhtyivät he myöskin sättimään tuota onnetonta halpamielisessä ylpeydessään siitä, ett'eivät olleet samassa tilassa.

"Tapelkoot he vaan, se on heidän oma asiansa. Totta tosiaan on hän raskaana, se näkyy kyllä, ja se on oikein hänelle."

Nuo kolme miestä syöksyi esiin, sysäsivät syrjään uteliaat naiset ja tahtoivat eroittaa tappelijat. Mutta kiihtymys oli niin suuri, ett'ei edes isännän läsnä ololla ollut mitään vaikutusta. Häntä ei edes nähtykään, ja meteli yltyi. Tullakseen kuulluksi, täytyi hänen huutaa koko bassoäänensä voimalla:

"Mitä pirua tämä on? Kirottu hameväki, ettekö te lopeta tätä meteliä, taikka minä ajan teidät ulos portista joka ainoan!"

Mathieu ja Morange olivat jo tarttuneet tappelijoihin ja koettivat eroittaa heitä. Mutta se oli Beauchênen jyrisevä ääni, joka äkkiä sai hiljaisuuden palaamaan. Pelästyneinä, masentuneina vetäytyivät naiset syrjään ja asettuivat hiljaan paikoilleen pöytäin ääreen. Norine ja Euphrasie nousivat lähettäen ylös hiukset pörrössä, vaatteet revittyinä ja vielä niin raivonsa sokaisemina, että he tuskin tunsivat muita huoneessa olijoita.

"Oletteko te aivan hulluja?" jatkoi Beauchêne isännän äänellä. "Onko koskaan ennen nähty kahden sisaren tappelevan kuin hampuisit? Ja täällä tehtaalla, keskellä työaikaa! Mikä teidän on? Mitä on tapahtunut?"

Ukko Moineaud, jonka joku palvelushaluinen ihminen oli noutanut katsomaan, miten hänen tyttärensä tappelevat, tuli nyt sisään, ja hän näytti yhtä hitaalta, välinpitämättömältä ja väsyneeltä kuin ennenkin. Mutta kukaan ei häntä nähnyt, ja raivostunut Euphrasie, jonka selkä oli häntä päin, huusi suoraan päin Norinen kasvoja.

"Niin, minä sanon, että sinä olet ottanut minun santapaperini, ja sen sinä oletkin tehnyt, ja minä en valehtele, kun sanon, että sinä tarvitset sen erinomaisen hyvin hieroaksesi sillä vatsaasi, jotta se ei kasvaisi."

Naiset rupesivat taas virnistelemään. Sitten syntyi hiljaisuus. Norine raskaana! Tämä äkillinen tieto herätti epäilyksiä Mathieussa ja hän katsoi Beauchêneen. Mutta tämän kasvojen ilmekään ei muuttunut, vaikka hän oli hyvin suutuksissaan siitä, että asia tuli ilmi näin aavistamattomissa olosuhteissa. Hän esiintyi nyt hyvin arvokkaan näköisenä, ja Euphrasie jatkoi sisarensa solvaamista:

"Ethän sinä vaan kieltäne, että olet raskaana, mokoma luuska. Minä olen sen tiennyt kauvan, minä. Ethän vaan aikone kieltää sitä? Katsokaa tänne vaan!"

Hän tarttui äkkiarvaamatta Norinen pitkään työmekkoon, joka tähän asti oli auttanut häntä vyötäistensä salaamisessa; hän pisti kätensä repeämään, joka oli syntynyt tappelun aikana, ja repi kankaan rikki, niin että näkyi tuon vietellyn tyttöparan vatsa, jonka hän itse oli nähnyt suureksi surukseen kasvavan päivän päivältä ja jota hän olisi tahtonut lyödä nyrkeillään. Nyt oli kieltäminen mahdotonta, leningin ha'at olivat irtaantuneet ja vatsa tuli paisuvana esiin. Norine peitti käsillä kasvonsa ja purskahti itkuun.

"Se on häpeä, häpeä, jota ei voi kärsiä!" sanoi Beauchêne ja korotti yhä ääntään. "Euphrasie, minä käsken teidän vaikenemaan, minä en tahdo kuulla sanaakaan enään!"

Hän tapaili hieman sanoja, sillä hän pelkäsi ehkä kuitenkin vähän, että tuo raivostunut tyttö tunsisi asianlaidan ja voisi kertoa ääneensä koko jutun, kun hän oli noin suuttunut. Mutta vanhempi sisar epäili liian paljon nuorempaansa eikä ollut uskonut hänelle salaisuuksiaan. Beauchêne ymmärsi tämän, kun tuon tyttöparan itkevä silmäys sattui häneen, silmäys sellainen, joka lupasi mitä tahansa, kun Beauchêne ei vaan tykkönään hylkäisi häntä. Ja Beauchêne voi taas esiintyä isännän järkähtämättömällä ulkonäöllä Euphrasien jatkaessa kimakalla äänellään:

"Niin, herra Beauchêne, nyt ei minulla ole enemmän sanomista. Minä en voinut enään vaieta siitä, mitä tiesin, ja minä annan palttua sille, vaikka isä saisikin tästä tiedon!"

Isä oli hänen takanaan ja oli kuullut koko jutun. Sellainen onnettomuus, että hän oli tuotukin tänne! Hän oli sellainen mies, joka ei rakastanut riitoja, hän oli jo suuttunut kaikkiin niihin vastuksiin, joita köyhän kansan täytyy kärsiä, ja hänellä oli tapana sanoa, että vaikka hän kuinkakin teki työtä ja raatoi, ei hän sittekään voi pitää elämän huonoja puolia erillään itsestään. Hän oli lopulta tyytynyt välttämättömyyteen, hänhän tiesi, että lapset usein turmeltuvat, ja hän oli hankkinut itselleen vähän lepoa katsomalla läpi sormiensa. Mutta nyt ne pakoittivat hänen suuttumaan! Ja kun hän ymmärsi, että hän oli nähty, käyttäytyi hän erittäin hyvin, sillä hän oli

todellakin katkeroitunut siitä, että hän oli tullut häväistyksi niin monen ihmisen läsnä ollessa. Nyrkki pystyssä hyökkäsi hän Norinea vastaan ja sanoi vihasta värähtelevällä äänellä:

"Se on siis totta, sinä et sitä kiellä? Viheliäinen, minä tapan sinut!"

Mathieu ja Morange tulivat väliin ja hillitsivät isää, joka huusi:

"Hänen täytyy mennä tiehensä ja heti paikalla, muuten tapahtuu tässä onnettomuus! Ja hän ei saa koskaan enään jalallaan astua meidän kynnyksen yli; jos minä tapaan hänen kotona illalla, heitän minä hänet ikkunasta ulos."

Norine pakeni kauhistuneena tuota isällistä kirousta. Hän kiinnitti kauniit hiuksensa ja kietoutui mekkonsa repaleihin sekä oli hyppäyksellä oven luona ja katosi sitten. Jäätävä äänettömyys vallitsi tehtaassa.

Beauchêne tuli nyt sovinnollisemmalle päälle.

"Kas niin, rakas Moineaud, rauhoittukaa nyt, olkaa lujana nyt. Tällaisen häväistyksen jälkeen en minä luonnollisesti voi pitää Norinea työssä, jonka muuten raskautensakin tähden olisi pakko jättää tehdas. Mutta te tiedätte, kuinka suuressa arvossa me kaikki pidämme teitä. Mitä tahansa onkaan tapahtunut, niin te olette kuitenkin kunnian mies ja kunnan työmies."

Moineaud näytti hyvin liikutetulta.

"Olkoonpa niinkin, herra Beauchêne. Mutta helppoa ei kuitenkaan ole sulattaa tuollaista häpeää."

Mutta isäntä piti puolensa.

"Äh, eihän se teidän vikanne ole. Kas niin, antakaa minulle nyt kätenne."

Ja Beauchêne puristi kättä Moineaudin kanssa, joka lähti sitten pois hyvin tyytyväisenä ja kyyneliin asti liikutettuna. Euphrasie oli riemulla mennyt paikalleen työpöytänsä ääreen. Kaikki naiset, joilla oli syytä luulla, että he pienimmästäkin uppiniskaisuudesta tulevat erotetuiksi, istuivat kumartuneina hiomakiviensä ääressä ääntäkään päästämättä.

Mathieu oli hyvin liikutettu; hän piti ajatuksensa omana hyvänä, mutta hänen mieleensä tuli joukko kysymyksiä, joihin hän ei tohtinut vastata. Hän oli yhä kasvavalla kummastuksella seurannut Beauchênen käytöstä, kun tämä palasi takaisin majesteetillisenä palautettuaan järjestyksen. Kun hän palatessaan omaan konttooriinsa meni Morangen työhuoneen läpitse, hämmästyti hän nähdessään Morangen vaipuneena nojatuoliinsa epätoivon leima kasvoillaan ja melkein itkien.

"No, mikä teidän on, ystäväni?"

Tuossa kauheassa metelissä naisten työhuoneessa ei Morange ollut lausunut sanaakaan, mutta hänen kalpeutensa ja vapisevat kätensä olivat todistaneet, miten järjestyttävästi asia vaikutti häneen.

"Oh, rakas ystäväni", vastasi hän, "ette voi aavistaakaan, minkälaisen vaikutuksen nuo raskausjutut tekevät minuun. Minä voin tuskin seisoakaan."

Mathieu muisti nyt sen, mitä Valérie oli sanonut Mariannelle. Hän tunsu syvää surkuttelua tuota miesparkaa kohtaan, jonka onni oli mennyttä sentähden, että häntä uhkasi uusi lapsi, ja vaikka Mathieu kummasteli sitä, että joku voi kärsiä noin iloisten toiveitten tähden, päätti hän kuitenkin koettaa lohdutella.

"Niin, minä tiedän, vaimoni on kertonut minulle sen uutisen. Te ette siis enään ole epätiedossa, asia lienee jo päivän selvä?"

"On, ystäväni, täydellisesti päivän selvä. Se on meidän perikatomme. Mitenkä minä nyt voin jättää paikkani ja etsiä onneani Crédit nationalissa niin pienellä alkupalkalla? Nyt olemme ijankaikkisesti suossa, kuten vaimoni sanoo. Hän itkee yöt ja päivät. Kun minä erosin hänestä aamulla, hän ihan kylpi kyynelissä, ja se teki niin pahaa minuun. Minä puolestani olisin kyllä tyytynyt kohtalooni, mutta hän on tartuttanut minuun kunnianhimonsa, ja minä kärsin siitä, etten voi hankkia hänelle sitä loistoa ja niitä huveja, joita hän niin haluaa. Ja sitten on meillä pikku Reinemme! Mitenkä me voimme antaa hänelle myötäjäiset ja miten me voimme nyt hankkia hänelle miehen, tuolle kiltille pikku tytölle, joka ansaitsisi prinssin? Minä en voi nukkuakaan öisin, minä mietiskelen alituiseen, mitä vaimoni sanoo, ja minä tuskin tiedän, eläkö minä vai olenko kuollut."

Tuo hellämielinen ja heikkotahtoinen miesparka teki epätoivoisen liikkeen.

"No, kaikki kääntyy lopulta hyväksi", sanoi Mathieu. "Te tulette vielä jumaloitsemaan sitä pikku lasta."

"Ei, ei, älkää sanoko niin!" huudahti Morange kauhistuneena. "Jos Valérie olisi kuollut tuon, olisi hän pitänyt teidän sanojanne huonona enteenä. Hän ei millään ehdolla tahdo, että lapsi tulee maailmaan."

Morange alensi äänensä, aivankuin joku olisi voinut kuulustella, ja jatkoi pöyristyksellä:

"Tiedättekö, minä en voi tuntea itseäni levolliseksi. Valérie on siihen määrään suunniltaan, että hän voi saada aikaan onnettomuuksia."

Mutta sitten hän pysähtyi ja pelkäsi, että oli sanonut liikoja. Nuo aviopuolisot olivat yöllä keskustelleet asiasta kylpien kyynelissä ja väliin ankarasti kiivastuen. Morange ei ollut koko päivänä voinut saada mielestään tuota kauheata ajatusta.

"Mitä te tarkoitatte?" kysyi Mathieu.

"En mitään ... naisten hullutuksia. Niin, rakas ystäväni, te näette nyt edessänne maailman onnettomimman ihmisen. Minä kadepdin kivenhakkaajaakin tien vieressä."

Kaksi suurta kyyneltä virtasi hänen poskilleen. Syntyi tuskallinen hiljaisuus. Sitten tyyntyi Morange ja alkoi puhua Norinesta.

"Ja tuo tyttö sitten ... mihin hän lapsen kanssa joutuu? Se on kirottua, että juuri ne, jotka eivät tahdo lapsia, saavat niitä. Nyt hän on aivan avuton: ei rahaa, ei ruokaa, ei työtä eikä ketään, joka häntä auttaisi, ja lapsi on syntymässä. Minä olisin voinut itkeä äsken, kun näin hänen tilansa. Ja Beauchêne ajaa hänet ulos portista. Maailmassa ei ole ollenkaan oikeutta."

Mathieu luuli, että Morange epäili jotakin.

"Ehkä lapsen isä auttaa tyttöä?"

"Luuletteko niin?" vastasi kassanhoitaja hymyillen surullisesti, joka ilmaisi paljon. "Minä en tahdo mitään sanoa, minulla ei ole mitään tekemistä sen jutun kanssa. Mutta ihmisellä on luonnollisesti silmät, ja hän näkee paljon sellaista, jota hän tahtoi mieluummin päästä näkemästä. Tuo on kaikki vastenmielistä. Vika on luonnossa, joka on järjestänyt kaikki niin hullusti, että heti tulee lapsi, jos ei voida olla ilman hetken nautintoa. Se turmelee koko elämän."

Ja surullisen alistumisen liikkeellä ryhtyi Morange taas työhönsä, ja Mathieu läksi vihdoinkin omaan huoneeseensa.

Iltapäivällä, kun hän oli palannut aamiaiselta ja istui tarkastelemassa erään kylvökoneen piirustusta, kuuli hän selkensä takaa pienen yskäyksen. Siellä oli pieni noin kahdentoista vuotias tyttö, joka oli tullut sisään ja sulkenut oven aivan äänettömästi; tyttö oli ehkä seisonut kauvankin, ennenkuin hän tohti puhutella Mathieutä.

"Kuka sinä olet? Mitä sinä minusta tahdot?"

Tyttö ei arastellut vaan hymyili ainoastaan.

"Mamma käski minun tulla tänne sanomaan, että jos te olisitte niin hyvä ja tulisitte hetkiseksi tuonne alas."

"Kuka sinä olet?"

"Cécile."

"Cécile Moineaud?"

"Niin."

Mathieu ymmärsi. Nyt oli luultavasti kysymyksessä tuo ikävä Norinen juttu.

"Missä äitisi odottaa minua?"

"Hän odottaa eräällä kadulla, tuolla takapuolella ... Ja hän käski minun sanoa, että jos te ette tule, niin seuraa siitä suuri onnettomuus vähän jokaiselle."

Mathieu katseli tuota liian aikaiseen kasvanutta tyttöä, jolla oli värittömät hiukset, alistuvaliset kasvot, jotka jo olivat tulleet piirteiltään yhtä veltoiksi kuin äidinkin. Säälän tunne valtasi hänet, ja hän käski tytön kulkea edellä, ja tyttö hiipikin käytävään, kulki portaita alas hiljaan ja luontevasti kuin kärppä, yhtä varovasti kuin hän oli tullut sisäänkin. Tehtaan portilla huomasi Mathieu toisen tytön, korkeintaan kahdeksan vuotiaan, joka odotti siellä ja joka alkoi sitten kävellä heidän edellään vaihdettuaan salaisesti silmäyksiä Cécilen kanssa.

"Kuka hän on?"

"Hän on minun pikku siskoni Irma."

"Minkätähden hän seisoj portilla? Miksi ette tulleet yhdessä sisään?"

"Niin, hän seisoj siellä katsomassa, ett'ei meitä vakoiltaisj. Me tunnemme kyllä tehtaan, ja mamma tietää, ett'emme me ole tyhmiä."

Hän juoksi Irman luokse, joka oli pieni, kaunis tyttö, vaaleanverinen kuin Norinekin, mutta hoikempi ja ulkonäöltään sairaalloinen, ja sanoi sitten Mathieulle:

"Se ei ole hyvä, että ihmiset näkevät meidät yhdessä. Seuratkaa te vaan meitä."

Ja Mathieu teki niin. He kulkivat viisikymmentä askelta hänen edellään suruttoman näköisinä, aivankuin olisivat olleet ulkona muuten kuleksimassa. Ja kuitenkin ei nyt ollut minkään turhan kuleksimisen ilma, sillä aurinko oli peittynyt pilviin, jääkylmä tuuli puhalteli pitkillä, autioilla kaduilla, joilta ohut jääkuori kohosi ilmaan pieniksi pilviksi musertuneena. Ankaran kylminä talvi-ilmoina oli tässä työmiesskorttelissa synkkyiden leima. Loppumattomain pitkäin, harmaitten muurien takaa kuului ainoastaan höyrykoneitten säännöllinen huounta, joka tuntui korahduksilta. Eräässä kadunkulmassa seisoj äiti ja tytär, aivankuin vartioimassa, ett'ei kukaan lähestyisi, ja

siinä odottivat he katukäytävällä jäätävässä tuulessa, joka heitä pieksi, ja molemmat vapisivat kylmästä; äidin päässä oli musta myssy ja nuoremmalla oli villaliina solmittuna päähän.

Kun Norine näki Mathieun, purskahti hän itkuun. Hänen muuten niin maidon valkoiset ja julkean iloiset kasvonsa olivat nyt aivan itkeytyneet. Hän liioitteli ehkä hieman epätoivoaan tullakseen paremmin huomatuksi.

"Ah, herrani", sanoi äiti kimakalla äänellä, "miten hyvä te olitte, kun tulitte! Te olette meidän ainoa toivomme."

Ennenkuin hän alkoi selittää asiaansa, kääntyi hän pikkutyttöihin Irmaan ja Cécileen, jotka jo olivat asettuneet ison siskon viereen kuullakseen, mistä ajetaan puhua; heidän uteliaisuutensa oli hyvin kiihtynyt tästä asiasta.

"Menkää, te kaksi, ja asettukaa kumpikin kadulenne pitämään vahtia, ja sanokaa sitten minulle, kun näette jonkun tulevan."

Mutta pikkutyöt eivät liikahtaneet paikaltaankaan, eikä äiti välittänyt heistä sen enempää. He jäivät seisomaan siihen silmät suurina ja heristetyin korvin.

"Te tiedätte, mikä onnettomuus meille on tapahtunut", sanoi äiti. "Meillä oli kyllä tarpeeksi murhetta ennenkin! Herra Jumala, mihinkähän me nyt joudumme?"

Hänkin puhkesi itkuun, ja hän itki niin, ett'ei voinut puhua. Mathieusta, joka oli ollut enemmän kuin vuoden näkemättä häntä, tuntui, että hän oli vanhentunut; vaikka hän oli vasta neljäkymmenen vuotias, oli hän jo vanha vaimo, kulunut ainaisen raskautensa tähden, joitten aikana hän raatoi kuin tavallisesti muulloinkin, ja kun hän sitten tuli terveeksi, ei hän koskaan saanut tilaisuutta hoitaa itse itseään. Tuo ennen aikaansa vanhentunut olento alistui tosin kohtaloonsa, mutta hän puhui mielellään laveasti onnettomuuksistaan, ja hetkiseksi unohti hän vanhimman tyttärensä luettelukseen kaikki ne onnettomuudet, jotka olivat kohdanneet heitä viimeisenä puolena vuotena.

"Sehän on ymmärrettävää, Victor sai vihdoinkin työtä tehtaassa tultuaan kuudentoista vuoden vanhaksi. Se oli suuri helpotus, sillä kun perheessä on kahdeksan lasta, niin on hyvä, kun yksi alkaa taas ansaita itse elatuksensa. Mutta niitä on vielä kuitenkin kolme, jotka eivät tee mitään, nämät kaksi pikku tyttöä ja minun nuorin lapseni, pikku Alfred, jota ilman minä olisin hyvin hyvästi voinut tulla toimeen. Sitäpaitsi on hän hyvin kivulloinen, kerran hän jo oli kuolemaisillaan, ja se olisi ehkä ollut parasta hänelle itselle ja meille. Eikä Irmakaan ole terve, ja rahaa menee niin paljon lääkkeisiin. Minä en nyt tahdo puhuaakaan siitä, että Herramme otti luokseen meidän vanhimman poikamme Eugenin, joka oli sotamiehenä siirtomaissa. Tehän näitte hänen tehtaassa, ennenkuin hän alkoi sotapalveluksensa. Näinä päivinä saimme me tiedon hallitukselta, että hän oli kuollut punatautiin. Mitä hyötyä on lasten synnyttämisestä, kun ne kuitenkin tapetaan ilman että me saamme edes kertaakaan enään nähdä heitä tässä elämässä, emmekä edes tiedä, minne heidät on haudattu!"

Norinen nyhykytyks muistutti häntä nykyisestä asemasta.

"Niin, niin, kyllä minä pian puhun sinusta. —Mutta nyt on lasten saanti onneksi loppunut minulta. Minä olen niitä saanut tarpeeksi monta, ja minulla oli se suuri onni odotettavana, että tulen vanhaksi ennen aikaani."

Tuuli ulvoi, ja oli niin kylmä, että Mathieu tunsi kuuraa viiksissään. Hän tahtoi päästä heti asiaan.

"Teidän pikkutyttöenne vilustuvat. Mitä te minusta tahdotte?"

"Oh, herrani, se on kysymys Norinen onnettomuudesta, te tiedätte. Sitä nyt vaan vielä puuttui, että tämänkin onnettomuuden piti tapahtua. Hän on kertonut minulle kaikki, minä olen ainoa, johon hän voi luottaa, ja mitä se hyödyttäisi, jos minä rupeaisin rettelöimään hänen kanssaan? Mihin hän nyt joutuu, kun Moineaud on ajanut hänen ulos, ja uhkaa lyödä hänen kuoliaaksi, jos vielä kerran näkee. Moineaud ei ole paha, mutta onhan se luonnollista, ett'ei hän voi kärsiä sellaista häpeää koko maailman edessä. Hankitaan maailmaan lapsia edes mitään ajattelemtakaan, ne kasvavat ja niitä rakastetaan, sitä ei voi auttaa; ja se menestyy kyllä poikain kanssa, he ovat kuin taivaan linnut, lennä minne tahdot ja tee mitä mielesi tekee, kun voit päästä ulos pesästä; mutta tytöt, se on liian surullista, kun huomaa, että he alkavat turmeltua. Moineaudin kanssa ei ole leikkimistä, hän sanoo, että hän särkee kaikki, ja se onkin hyvin luonnollista."

Mathieu nyhykäytti päätään. Se oli vanha juttu lapsirikkaissa työmiesperheissä: pohjaltaan hyvä isä ei juuri paljon välitä lapsilaumastaan; äiti, jolla on liian paljon tekemistä, ei voi pitää heitä silmällä; lapset joutuvat harhateille, vanhemmat vihastuvat, kun rikos on tehty, perhe hajoaa, ja puute ja viheliäisyys tulee kaiken lopuksi.

Kärsimättömänä siitä, että äiti puheli niin kauvan muuta ilmoittamatta asiaansa alkoi Norine itkeä kuuluvasti ja kuiskasi hänelle nyhykytyksensä väliaikana.

"Sano, että minä olen kertonut kaikki."

"Niin, herra. Norine on sanonut, että te olette ainoa, joka voitte tehdä jotakin meidän hyväksemme, koska te näitte hänen yhdessä sinä iltana hänen lapsensa isän kanssa ja voitte siis todistaa, että tyttö ei valehtele. Te ymmärrätte kyllä, miksi Moineaud ei voi sekaantua tähän asiaan. Me emme sano koskaan hänelle viettelijän nimeä, ja jos hän jonakin päivänä saisi sen

tietää, niin pyytäisin ja rukoilisin minä ennen kaikkea, että hän olisi niinkuin ei tietäisi mitään; hän on monta herran vuotta ollut tehtaassa, ja se olisi surkeata, jos hän olisi pakoitettu lähtemään sieltä. Te näette siis, ettemme me tahdo saada melua aikaan. En minä enkä tyttäreni aijo kertoa tätä asiaa, siitä emme me mitään hyötyisi. Mutta eihän Norinekaan voi jäädä paljaan taivaan alle, hänen lapsensa isällä ei voi olla sydäntä jättää häntä ilman hoitoa ja suojaa. Ja nyt me pyydämme teitä, herrani, olemaan niin hyvä ja puhumaan hänen kanssaan, pyytämään häneltä sitä apua, jota hän ei voi kieltää kulkukoiraltaakaan, jonka hän tapaa kadulla tällaisessa ilmassa."

Hänen kaikki jäsenensä vapisivat, hänen, naisraukan, joka oli niin kurjan elämänsä orjuuttama ja nöyryyttämä, että hän ihan kauhistui omaa rohkeuttaan, kun oli rohjennut syyttää mahtavaa miestä, josta koko hänen perheensä onni riippui. Äkkiä huomasi hän nuo molemmat pikkutyöt, jotka olivat innokkaasti kuunnelleet, ja laukasi koko suuttumuksensa heihin.

"Mitä teillä täällä on tekemistä? Minähän käskin teidän mennä pitämään vahtia kadulle. Kas niin, menkää nyt tiehenne! Lapset eivät saa koskaan kuulustella, kun suuret ihmiset puhuvat."

Mutta pikkutyöt eivät tahtoneet lähteä. Heillä oli hyvin hauskaa, he eivät olleet edes lähtevinään, ja äiti unohti heidät taas.

Mathieu oli liikutettu, mutta hän epäili samalla. Hän tiesi liiankin hyvin jo edeltäpäin, mitä Beauchêne hänelle vastaisi. Ja sitten alkoi hän miettiä syitä selittääkseen, minkätähden hän ei voi sekaantua asiaan.

"Te luulette liian suureksi minun vaikutusvaltaani. Minä pelkään, etten voi tehdä mitään..."

Mutta Norine ei antanut hänen puhua loppuun. Hän näki, että hänen täytyi nyt itse ryhtyä asiaan. Hän ei enää itkenyt vaan tuli vähitellen hyvin vilkkaaksi.

"Mamma ei sano ollenkaan sitä, mitä hänen pitäisi. Se en ole minä, joka olen kiemaillut tuon herran edessä ... te tiedätte. Hän se on juossut minun perässäni, hän ei hellittänyt, ennenkuin minä suostuin hänen tahtoonsa. Ja nyt hän hylkää minun, niinkuin ei edes minua tuntisi! Jos minä olisin paha, saisın hänelle aikaan paljon mieliharmia. Minä vakuutan, että minä, ennenkuin tulin niin tyhmäksi, että suostuin hänen tahtoonsa..."

Hän aikoi valehdella ja väittää, että hän oli silloin neitsyt, kun Beauchêne sai hänen valtaansa. Mutta hän näki luultavasti Mathieun katseesta, että tämä tunsi asian oikean laidan, ja hän piti viisaimpana olla puhumatta siitä asiasta sen enempää äidin läsnä ollessa, koska hän ei pitänyt tarpeellisena, että äiti saa tietää hänen ensimmäisestä harha-askeleestaan. Mutta se oli kauniitten, nuorten työläisnaisten tavallinen historia. He ovat saaneet kasvatuksensa tehtaassa ja kadulla, jo kahdentoista ijässä tietävät he vähän yhtä ja toista, mutta ovat varuillaan tietäessään, minkä arvoisia he ovat. Norine, joka oli hyvin huomaavainen näennäisestä välinpitämättömyydestään huolimatta, oli kauan odottanut sopivaa tilaisuutta, jossa voisi ansaita. Sitten oli hän eräänä kauniina päivänä lahjoittanut itsensä, niinkuin niin moni muukin, ilman edestä eräälle toverilleen, joka hylkäsi hänet samana iltana.

Tätä tyhmyyttään oli hän sitten tahtonut korvata heittäytymällä rikkaan isäntänsä syliin; hänkin puolestaan tahtoi nousta askeleen, nauttia kaikkein hienoimpia nautintoja ja sitä ylellisyyttä, joka veti hänen silmänsä puoleensa hienojen kaupunginosain myymäläin ikkunoissa. Mutta hän oli oppinut tuntemaan Beauchênen muusta huolimattomaksi, itsekkääksi nautinnon ihmiseksi, niin että hän tunsi pettyneensä ja mitä häpeällisimmällä tavalla ryöstetyksi; itse oli hän antanut kaikki, terveen kauneutensa, elokkaan nuoruutensa, ja vastalahjaksi oli hän saanut tuskin muuta kuin tämän onnettoman lapsen, tuon luonnollisen seurauksen, jota tytöt hämmästyvät kuin salamaa kirkkaalta taivaalta.

"Sanalla sanoen", jatkoi Norine epätoivoisena, "hän ei voi sanoa, että lapsi ei ole hänen. Se olisi liian karkea valhe. Hänen tarvitsee vaan laskea kuukaudet, ja asia on päivän selvä. Minä olen tehnyt omat laskuni ja voin todistaa hänelle kaikki milloin tahansa. Tehän tiedätte, että minä en voi valehdella näin tärkeässä asiassa. Minä vakuutan, että minä en ole ollut tuttavuudessa muitten kuin hänen kanssaan, hän on lapsen isä, niin totta kuin mamma seisoo tuossa kuulemassa. Minä vannon sen, ja minä voisin vieläkin tehdä saman valan pää mestauspölkylä. Sanokaa se hänelle, herrani, sanokaa se hänelle, ja sitten saamme nähdä, onko hänellä sydäntä jättää minua paljaan taivaan alle."

Hän puhui niin vakuuttavalla ja luonnollisella äänellä, että Mathieu pääsi varmuuteen asiasta. Varmaankaan ei hän valehdellut. Nyt itki äiti nyhkyttäen nopeasti, ja yleinen liikutus valtasi pikkutyötötkin ja hekin alkoivat itkeä tillittää. Tuo kaikki teki syvän vaikutuksen Mathieuhön ja hän myöntyi.

"No niin, minä koetan, mutta minä en voi luvata, että onnistun. Minä ilmoitan sitten teille, mitä olen saanut aikaan."

Äiti ja tytär olivat tarttuneet hänen käsiinsä ja tahtoivat suudella niitä. Päätettiin, että Norine on yönsä erään ystävättärensä luona, kunnes hänen kohtalonsa on ratkaistu. Ja tuolla autiolla kadulla, johon kuului ainoastaan läheisten tehtaitten lähättävät hengähdykset, tuimeni jääkylmä tuuli ja pieksi lumihiekalla noita neljää raukkaa, jotka värähtelivät vilusta ohuissa vaatteissaan. He lähtivät nyt matkaansa itkettynein kasvoin, ja kylmä oli kangistanut heidän sormensa; oli aivankuin talven myrsky olisi heidät lakaissut mukaansa. Ja Mathieu näki heidän katoavan, noitten itkevään tyttöjen, jotka painautuivat lähelle nyhkyvää äitiään.

Palatessaan tehtaalle katui Mathieu, että hän oli luvannut mitään, sillä hän pelkäsi herättäneensä turhia toiveita noissa ihmisparioissa. Mitenkä hän nyt menettelisi, mitä hän nyt tekisi? Kohtalo määräsi kuitenkin niin, että hän tapasi työhuoneessaan Beauchênen, joka odotti häntä siellä saadakseen tietoja eräästä konepiirustuksesta.

"Missä te olette ollut, ystäväni? Minä olen antanut etsiä teitä kaikkialta."

Mathieu mietti tekosyytä, mutta sitten juolahti hänen mieleensä, että hän käyttää tilaisuutta hyväkseen ja kertoo koko totuuden. Hän sanoi, että pikkutyöt olivat olleet häntä noutamassa, ja kertoi keskustelusta, jossa hän oli ollut Norinen ja hänen äitinsä kanssa.

"Niin, rakas Alexandreni, te ette saa suuttua minuun siitä, että olen sekaantunut tähän asiaan! Asianhaarat näyttivät minusta tarpeeksi vakavilta, niin että minä olen heittäytynyt niitten tuottamiin harmeihin. Muuten en minä olisi puhunut teille tästä mitään, ellette te olisi uskonut salaisuksianne minulle."

Beauchêne oli kuunnellut yhä kasvavalla vihalla ja oli kasvoiltaan tulipunainen. Hän oli tukehtumisillaan ja pani kätensä nyrkkiin, aivankuin olisi tahtonut särkeä kaikki, mitä eteen sattui. Mutta sitten oli hän tulevinaan äärettömän hausalle päälle, ja purskahti halveksivaan nauruun, joka tuntui kuitenkin teeskennellyltä.

"Mutta, rakas ystäväni, tähän on hyvin yksinkertaisesti kiristysyritys! Mikä tyhmä juttu tämä on, johon te nyt olette sekaantunut? Minä en todellakaan olisi uskonut, että te olette niin lapsellinen, ja teidät on narrattu näyttelemään tosin hyvin kaunista osaa. Vai niin, äiti ja vieläpä pikkusiskotkin lähtevät minua vastaan sotaretkelle? Se on enemmän kuin naurettavaa. Ja he ovat luonnollisesti pyytäneet teitä ilmoittamaan minulle ultimaattuminsa? Minun täytyy tunnustaa lapsi, muuten hankkivat he minulle mieliharmia. Oh, se on todellakin suurenmoista!"

Hän käveli edestakaisin, nauroi ja puhui kovalla äänellä, mutta todellisuudessa oli hän hyvin suuttunut ja häpeissään siitä, että niin naurettava onnettomuus voi sattua hänelle, joka oli niin viisas ja varovainen. Äkkiä seisahtui hän ja tarttui Mathieun takinkaulukseen.

"Se on huonoa pilaa! Sanokaa minulle te, joka yleensä ette ole tyhmä, tunnustaisitteko te itsenne isäksi? Tyttö, jolla viime vuonna oli eräs kapakkapalvelija rakastajana ja joka sen jälkeen on varmaankin ollut yhdessä ja toisessa seikkailussa. Minähän otin hänen kadulta ... sieltä löytää sadottain sellaisia tyttöjä."

Kun Mathieu tahtoi keskeyttää hänet ja lausua vakaumuksensa, että tyttöparka ei ollut valehdellut, ei Beauchêne antanut hänelle suunvuoroa.

"Ei, ei, olkaa hiljaa ja kuunnelkaa minua! Minä olen varma — te ymmärrätte, *varma* — siitä, että olen noudattanut kaikkia varovaisuuskeinoja. Ja sellaisissa minä olen koko mestari. Se olisi todellakin onnettomuus, jos minä onnistuisin välttämään kaikki tuollaiset onnettomuudet vaimoni suhteen, ja olisin nyt yhdessä rakastajattareni kanssa käyttäytynyt kuin kokematon poika. Kunniani kautta, tuo pieni maailman kansalainen saa etsiä muualta isää itselleen."

Hän ei näyttänyt kuitenkaan olevan järkähtämättömän varma, sillä hän alkoi laajaperäisesti laskea aikaa. Hän sekaantui ja puhui ristiin. Lapsi ei missään tapauksessa ollut voinut tulla siitetyksi ensi iltana, kun hän oli uskonut Mathieulle salaisuutensa Caumartinkadun kulmassa, ennenkuin hän meni tapaamaan naistaan. Mutta hän oli sen jälkeen tavannut Norinen usein, kolme neljä kuukautta oli hän ollut vimmatusti rakastunut häneen, aina siihen asti, kun hän huomasi, että Norine oli raskaana, jolloin hän alkoi kyllästyä ja alkoi tuntea, että Norine oli menettänyt purjeensa ja mastonsa ja tullut sietämättömäksi; ehkä oli Beauchênellä myös kiire rikkomaan välinsä hänen kanssaan päästäkseen kaikesta vastuunalaisuudesta. Ja nyt ei hän enää voinut ymmärtääkään sitä, että hän koskaan olisi pitänyt Norinesta.

Tuo turhamainen ja isäntävaltaansa käyttävä työnantaja ilmaisi luonteensa seuraavalla omaatuntoa vailla olevaa miestä todistavalla lauseella:

"Huvitteleminen työläisnaisen kanssa ... se olkoon luvallista, vaikka sekin jo on tyhmyyttä; mutta siittää lapsi hänen kanssaan, ei, se on liiaksi hullumaista, ja silloin kadottaisivat he kaikki kunnioituksen minua kohtaan, ja se olisi kaunista, se!"

Hän oli kuitenkin lopettanut kiivaat vakuutuksensa, ja levoton siitä, että Mathieu vaikeni odotellessa, että hänen ensi kiivautensa menisi ohitse voidakseen sitten sitä voimakkaammin puhua Norinen puolesta, heittäytyi hän tuoliin ähkyen ja murahdellen.

"Muuten, jos se olisikin totta ... niin, minä tunnustan, että olen käyttäytynyt varomattomasti, kun tulee iloisilta päivällisiltä, niin ei sitä aina niin tarkalleen tiedä, mitä tekee. Mutta ei siinä ole tarpeeksi aihetta siihen, että tuo kevytmielinen likka nyt tyrkyttää minulle lastaan. Lastaan! Se on hänen oma asiansa, sellainen kuuluu ammatin vaarallisuuksiin. Kuka minulle takaa sen, ett'ei hänellä samaan aikaan ollut kaksi tai kolme rakastajaa viikossa? Mitenkä tuollaista sekavaa vyyhteä voi millään tavalla selvittää? Hän ei varmaan itsekään tiedä, keltä hän on saanut tuon kauniin lahjan. Kun minä, hyväntahtoinen hupsu, olin silloin hänen käsissään ja hänellä on aihetta sekoittaa minut asiaan, sommittelee hän tuollaisen pikku historian. Rikas mies, isäntä, joka pelkää häväistysjuttuja, hänet voi oikein kyniä. Rahan kiristystä, ystäväni, ei mitään muuta!"

Syntyi hiljaisuus. Mathieu oli nyt vuorostaan alkanut kävellä edestakaisin konttoorissa, jossa suuri kakluuni levitti paljon lämpöä. Hän ajatteli vielä, ennenkuin sanoi mitään. Tärisevän lattian alta kuului työskentelevän tehtaan keskeymätön jyminä. Vihdoin sanoi hän sanottavansa

yksinkertaisesti ja suoraan. Hän oli vakuutettuna siitä, että Norine ei valehdellut, ja inhoittavan julmaa oli olla antamatta tyttöparalle apua. Ja vaikka lapsi ei olisikaan Beauchênen, oli Norine kuitenkin ollut hänen rakastajattarensa, eikä Beauchêne voi kieltäytyä auttamasta häntä nyt, kun hän oli niin hylättyssä ja surullisessa tilassa.

"Te olette olevinanne pahempi kuin olette. Minä olen vakuutettu siitä, että te ajattelette asiaa ja teette, mitä tehtävä on. Tuhannen vietävä, sellaisen gentlemannin kuin te täytynee kai käyttäytyä kunnialla!"

"Mutta jos minä teen jotakin hänen hyväkseen", huudahti Beauchêne, "silloin kaikki ihmiset sanovat, että lapsi on minun. Silloin vasta minä saan mieliharmia."

Taaskin syntyi hiljaisuus; kuului ainoastaan viheltävä höyryputken ääni tehtaassa, kun sitä myöten päästettiin höyryä ulos. Hieman aprikoittuaan jatkoi Beauchêne:

"Uhkaako hän nostaa melua? Hetken aikaa minä jo pelkäsin, että hän menee juoruamaan vaimolleni. Se olisi saakelin kiusallista!"

Mathieu esti hymynsä. Hän ymmärsi voittaneensa pelin:

"Niin, sellaista ei voi tarkoin tietää. Ilkeämielinen hän ei ole. Mutta kun nainen ahdistetaan äärimmäisyyksiin asti, on hän valmis tekemään mitä suurimpia tuumuksia. Muuten ei hän ole ollenkaan esittänyt mitään vaatimuksia, hän ei edes sanonut minulle, mitä hän toivoi, vaan ainoastaan sen, ett'ei hän voi jäädä seisomaan paljaan taivaan alle tällaisessa ilmassa, koska isä on ajanut hänet pois kotoa. Jos te tahdotte kuulla minun neuvoani, niin pitäisi hän minun mielestäni viedä jo huomenna asumaan jonkun kättilön luokse. Hänellä on seitsemäs kuukausi, hänen puolestaan pitäisi siis maksaa neljän tai viiden kuukauden vuokra, viisisataa frankia pyöreissä luvuissa. Se olisi hyvin kunniallisesti tehty."

Beauchêne nousi nopeasti ja meni ikkunan luokse; sitten tuli hän takaisin.

"Minä en ole kovasydäminen — te tunnette minut, eikö totta? — ja nuo viisisataa frankia ei tee minua keppikerjäläiseksi. Kun minä suutuin, tapahtui se siitä syystä, että pelkkä ajatuskin, että minua petetään, sai minun vimmoihini. Mutta kun on kysymyksessä lapeudentyö, niin ... Herra Jumala, tehkää vaan, niinkuin tahdotte. Mutta yhdellä ehdolla: Minä en sekaannu mihinkään, minä en edes tahdo tietää, miten te olette sen asian järjestäneet. Valitkaa kättilö, viekää nainen asumaan, minne tahdotte, minä maksan laskut. Ja siitä asiasta ei nyt sitten puhuta enää mitään."

Hän huokasi pitkään helpotuksesta, hän oli pelännyt tätä ikävää asiaa, joka oli kiusannut häntä enemmän kuin hän tahtoo tunnustaa. Ja hän tuli taas olosuhteitten herraksi ja itseensä tyytyväiseksi, mieheksi, joka on varma siitä, että hän suoriutuu voittajana kaikista elämän taisteluista. Hän laski jo leikkiäkin: hän ei ollenkaan ollut vihoissaan tuohon Norineen, hän ei koskaan ennen ollut nähnyt tyttöä, jolla oli niin silkinhieno iho kuin hänellä, oikea ruusunnappu; Norine oli tehnyt kaikkein pahimmin itseään kohtaan, sillä tuo lapsi oli jo turmellut hänen ihonsa, tehnyt hänen sellaiseksi, että häntä oli mahdoton tuntea. Sitten tahtoi hän todistaa, että tuo juttu ei ollut järkähtänyt hänen tasapainoaan: hän keskusteli koneenpiirustuksesta, josta hän oli tahtonut pyytää selvitystä, hän osoitti terävää käsityskykyä omissa asioissaan.

Hän meni tiehensä, mutta palasi takaisin ja lausui puoleksi avoimesta ovesta:

"Älkää millään muotoa unohtako minun ehtoani. Minä en edes tahdo tietää, saako hän lapsen. Tehkää sen kanssa mitä tahdotte, mutta älkää koskaan puhuko minulle siitä mitään."

Samana iltana syntyi kauhea hämminki Beauchênen kotona. Juuri kuin ajottiin mennä pöytään, kaatui pikku Maurice pyörtyneenä lattialle. Pyörtymiskohtaus kesti neljänneksen tuntia, ja pelästyneet vanhemmat huusivat kilpaa, riitelivät ja syyttelivät toisiaan siitä, että poika oli pakoitettu aamulla menemään ulos ankaraan kylmyyteen; hän oli varmaankin vilustunut tuolla hassumaisella kävelyretkellä, ainakin sanoivat he niin viihdyttäkseen levottomuuttaan. Constance, joka piti poikaa sylissään, luuli hänen kuolevan. Ensi kerran tuli hänen mieleensä tuo kauhea ajatus. Se leikkasi hänen äidinsydäntään. Mutta myöskin hänessä asuva kunnianhimoinen nainen, joka uneksi omaisuuden kasvamisesta kymmenkertaiseksi tämän pojan kautta, kärsi hirveästi. Jos hän menettäisi Mauricen, ei hänellä olisi yhtään lasta. Ja miksi ei hänellä ole toista tämän lisäksi? Mikä se sellainen järjetön itsepäisyys oli, ett'ei ole tahdottu toista lisäksi? Katumus iski salamana häneen. Mutta Maurice heräsi nyt tajuntaansa, hän söikin erinomaisen hyvällä ruokahalulla. Beauchêne kohotti heti olkapäitään ja laski leikkiä naisten käsittämättömästä pelokkaisuudesta.

Ja sitä seuraavina päivinä ei Constancekaan enää ajatellut, mitä oli tapahtunut.

IV

Kun Mathieun seuraavana päivänä piti ryhtyä arkaluontoiseen tehtäväänsä, muisti hän ne molemmat kättilöt, joitten nimen kamarineiti Céleste oli maininnut aamiaisen aikana Séguinin luona. Aluksi hän ei välittänyt rouva Rouchesta, josta tuo tyttö oli niin omituisin sanoin maininnut — hän oli niin "palvelukseen halukas" ja teki "vilauksessa" tehtävänsä. Mutta hän tahtoi saada

tietoja rouva Bourdieusta, kättilöstä, joka oli vuokrannut kokonaisen pienen talon Miromesnilkadun varrelta ja otti vastaan täysihoitolaisia. Hän oli muistavinaan, että tämä jälkimäinen oli auttanut rouva Morangea Reinen syntyessä, ja tästä sai hän sen ajatuksen, että hän kyselee ensin Morangelta.

Morange istui jo konttoorissaan työpöytänsä ääressä ja näkyi ujustuvan jo ensi kysymyksestä.

"Niin, se oli eräs ystävätär, joka neuvoi vaimolleni rouva Bourdieun. Mutta minkätähden te sitä kysytte?"

Hän katseli Mathieutä levottomasti, aivankuin nimi Bourdieu olisi kuin salama iskenyt hänen muitten ajatustensa joukkoon. Vai levittikö se ehkä äkkinäistä valoa erääseen kiusoittavaan ajatukseen, josta ei vielä oltu tehty lopullista päätöstä? Morange istui hetken kalpeana ja vapisevin huulin.

Sitten pääsi häneltä vastahakoisesti tunnustus, kun hän ensin oli muutamista Mathieun sanoista ymmärtänyt, että asia koski Norinea.

"Minun vaimoni puhui juuri aamulla rouva Bourdieusta. Minä tuskin tiedän, kuinka se tuli puheeksi. Siitä on kauvan, kuten tiedätte, emmekä me voi antaa mitään varmoja tietoja. Mutta hän suoritti tehtävänsä erittäin hyvin, ja nyt luulen minä, että häntä pidetään hyvinkin taitavana. Kuulustelkaa vaan häntä, minä luulen, että hän on sopiva henkilö."

Mathieu seurasi tätä neuvoa. Mutta kun hän sai kuulla, että täysihoidon rouva Bourdieu luona oli kallis, voitti hän vastenmielisyytensä ja meni ensin Rocherkadun varrelle saadakseen suoranaisia tietoja rouva Rouchesta. Jo talon ulkonäkökin pelotti häntä: musta vanhanaikuinen talo siinä paikassa, jossa katu kallistuu jyrkkää mäkeä alas, pimeä ja haiseva porttikäytävä, joka vei pieneen pihaan, minkä puolella oli kättilön likainen, pieni huoneusto. Sieltä haiskahti nenään kloakki-ilma ja rikoksellisuus. Portin päällä oli keltainen kyltti, jossa oli rouva Rouchen nimi.

Kun Mathieu soitti, vei eräs palvelijatar, jolla oli likainen esiliina, hänet pieneen vierashuoneeseen, jonka ilma oli myrkyttynyt keittiön hajusta, ja täällä otti hänet vastaan kolmenkymmenenviiden tai kuuden vuotias nainen, mustiin puettu, laiha olento, jolla oli lyijynharmaa iho, ohuet, värittömät hiukset ja suuri nenä, joka otti suuren tilan kasvoissa. Pitkäveteinen, hiljennetty puhetapa, varovaiset, kissamaiset liikkeet, ainainen hapan hymy saivat aikaan sen vaikutuksen, että hän oli pelättävä nainen joka voi peukaloaan äänettömästi painamalla passittaa vielä syntymättömän ihmisen pois tästä maailmasta. Hän sanoi muuten itse, että hän ottaa vastaan sellaisia hoitolaisia, joilla on jälellä kahdeksan päivää synnytykseen, sillä hänen taloutensa oli järjestetty siihen tarkoitukseen, ja tuo lopetti kaikki keskustelut. Mathieu pakeni pois tuntien inhoa ja ahdistusta.

Se pieni kolmikerroksinen talo, jossa rouva Bourdieun liike oli, La Boétie- ja de Penthièvrekatujen kulmassa, näytti ainakin hauskalta valkoisine musliiniverhoineen ikkunoissa. Hieno osoitekilpi ilmoitti, että siellä asui ensi luokan kättilö, ja naisia otettiin täysihoidon. Alakerrassa oleva myymälä oli eräällä rohdoskauppiaalla, jonka tuoksuavat yrttiniput levittivät lemuaan käytävään. Ovi kadun puolelle oli aina sulettu, kuten yksityisasunnoissa, ja komea käytävä vei hyvin suurelle pihalle, jota ympäröivät korkeat kasarmimuurit. Siellä oli hyvin hauskaa, ja erityisesti huomautettiin, että rumpujen ja torvien äänet kuuluivat tukahutettuina seinäin läpitse, niin ett'ei niistä ollut haittaa.

Ensi kerroksessa, jonka käytävä jakoi kahtia, oli sali, rouva Bourdieun työhuone ja makuuhuone, yhteinen ruokasali ja keittiö. Toisessa ja kolmannessa kerroksessa olivat hoidokkaiden huoneet, kaikkiaan kaksitoista, toisissa kolme ja neljä vuodetta, toisissa taas ainoastaan yksi, mutta silloin olivat ne luonnollisesti kalliimmat. Siellä vallitsi rouva Bourdieu, kahdenneljättä vuotias, kaunis tummaverinen nainen, hieman lyhyt ja paksu, mutta hänellä oli iloiset kasvot, jotka paljon edistivät hänen laitoksensa hyvää nimeä. Väitettiin kyllä, ett'ei olisi tarvinnut paljoakaan etsiä nurkista, kun jo olisi löytynyt jotakin, mutta ne olivat varmaankin kadehtijat, jotka noin puhuivat. Liian likaisia juttuja ei hänestä vielä ollut kiertämässä. Vaivashoito lähetti hänelle lapsivuodenaisia, kun ei ollut tilaa sairashuoneissa. Ja se tuntui olevan varma takuu laitoksen kunniallisuudesta; ja sinne oli saapunut myöskin paljon arvossa pidettyjä ja hienoja potilaita.

Mathieun täytyi tinkiä, sillä rouva Bourdieu pyysi alussa kaksisataa frankia kuukaudessa, ja kun hän yhä piti puoliaan oli rouva suuttumaisillaan ja puhui ylpeällä äänellä, vaikka hän muuten oli hyvin hyväluontoinen.

"Mitenkä tuo riittäisi? Kukaan meistä ei kokoa itselleen omaisuutta. Meidän täytyy käydä kaksi vuotta lapsenpäästölaitoksessa saadaksemme diploomin, ja se maksaa meille tuhannen frankia vuodessa. Ja kalliiksi tulee tällaisen liikkeen perustaminen, ja täytyy oikein nähdä nälkää, ennenkuin ennättää saada potilaita, ja tästä syystä joutuu niin moni meistä turmioon. Ja vieläpä sittenkin, kun on onnistunut — Jumala tietäköön, millaisilla ponnistuksilla — saattaa sellainen liike kuin minun aina mieliharmeja; ei koskaan lepoa, ainainen vastuunalaisuus, uhkauksia pienimmästäkin varomattomuudesta, pienimmästäkin erehdyksestä leikkauksissa tai koneitten käyttämisessä. Sen lisäksi poliisin vakoilut, tarkastajain odottamattomat käynnit, ääretön joukko varovaisuuskeinoja, joita täytyy ottaa huomioon ja joita te ette edes aavistakaan."

Hän ei voinut olla hymyilemättä, kun Mathieu liikkeellä antoi ymmärtää, että hän tunsu nuo kaikki ja että kättilöt pelkäsivät aina poliisia.

"Ei, luonnollisesti, kaikki asiathan pitää olla järjestyksessä. Mutta tänne tulkoot he mielellään, he

eivät koskaan löydä minua luvattomissa hommissa. Kolmestakymmenestä vuoteestani on minulla aina enemmän kuin viisikolmatta kaikkein kansanluokkain naisten hallussa. Kun he vaan alistuvat järjestyssääntöihin ja maksavat hoidostaan, en minä edes kysy, mistä he tulevat. Ei nimeä eikä osoitetta, ammattisalaisuus kieltää minun ilmaisemasta sellaistaakaan, mitä sattumalta olen huomannut. He ovat vapaat, heidän ei tarvitse pelätä mitään, ja jos me sovimme siitä naisesta, josta te puhutte, tarvitsee teidän ainoastaan tuoda hän tänne määrättyä päivänä, ja hän löytää minun luonani varmimman ja terveellisimmän pakopaikan."

Suurella tottumuksellaan oli rouva Bourdieu varmaankin päässyt ensi silmäyksellä tämän asian perille: joku raskas naimaton nainen, josta herra tahtoo kunniallisella tavalla päästä erilleen. Se oli aina hyvää affääriä. Kun hän sai tietää, että oli kysymys naisen sijoittamisesta sinne neljäksi kuukaudeksi, tuli hän taipuvaisemmaksi ja lupasi vihdoinkin kuudella sadalla frankilla sillä ehdolla, että nainen makaisi sellaisessa huoneessa, jossa on kolme sänkyä, yhdessä kahden muun kanssa.

Kaikki päätettiin valmiiksi, ja potilas saapui samana iltana.

"Teidän nimenne on Norine, tyttöseni, siinä kaikki, mitä minun tarvitsee tietää. Minä sijoitan teidät heti, kun olette saanut kapineenne huoneesen. Te olette kaunis kuin pikku enkeli, ja minä olen jo varma siitä, että meistä tulee hyvät ystävät."

Vasta viiden päivän perästä tuli Mathieu tervehtimään Norinea ja kuulemaan, miten hän viihtyi rouva Bourdieun luona. Kun hän ajatteli vaimoaan, omaa rakasta Marianneansa, jonka iloista raskaudentilaa hän hellästi jumaloitsi, tunsikin hän ääretöntä surua noita häpeällisiä, päivänvaloa pelkääviä ja halveksittuja raskaudentiloja kohtaan, kaikkia noita onnettomia naisia kohtaan, joille äidiksi tuleminen on katkera koetus. Ajatus siitä alennuksesta, siitä liasta, niistä rikoksista, joihin äiteys voi vajottaa naisen, vaivasi häntä kuin joku saasta, eikä hän koskaan ennen ollut tuntenut sydämensä sillä tavalla vuotavan verta osanotosta kärsivää ihmiskuntaa kohtaan.

Hänen oli taaskin täytyntä riidellä Beauchênen kanssa, joka oli pannut vastaan kuultuaan, että viisisataa frankia ei riittänyt. Lopulta oli hänen onnistunut saada Beauchêne ostamaan vähän liinavaatteita Norinelle ja antamaan taskurahaakin, kymmenen frankia kuukaudessa. Ja hän aikoi nyt antaa tuolle tyttöparille ensimmäisen kymppin.

Kello oli juuri lyönyt yhdeksän, kun Mathieu saapui Miromesnilkadulle. Eräs palvelijatar, joka oli mennyt ylös ilmoittamaan Norinelle, tuli alas ja sanoi, että Norine oli vielä vuoteessaan, mutta että herra voisi hyvinkin mennä sinne, sillä "rouva" oli nykyään yksin huoneessaan. Hän antoi Mathieun nousta portaita ylös, aukasi erään oven kolmannessa kerroksessa ja sanoi:

"Rouva, täällä on herra."

Kun Norine tunsikin Mathieun, nauroi hän veitikkamaisella tavallaan.

"Katsokaahan, hän luulee teitä lapsen isäksi! Synti on, ett'ei niin ole laita ... tehän olette niin hyvä."

Hänen kauniit, vaaleat hiuksensa olivat hyvin kammatut ja solmitut niskaan, hän oli pukeutunut yönuttuun ja istui sängyssä kaksi tyynyä selän takana, komeana ja valkeana kuin kiltti ja hyvin kasvatettu tyttö. Hän veti häveliäisyydestä peitettä ylemmäksi, joka todisti, että hänellä lankeemuksestaan huolimatta oli vielä hyvin paljon viattomuutta jäljellä.

"Oletteko te sairas?" kysyi Mathieu.

"Enpä tietenkään, minä vaan huvittelen. Täällä on sallittu makaileminen; sentähden minä laiskottelen. Tämä on uutta minulle, jonka täytyi nousta ylös kello kuusi pahimmassakin Jumalan ilmassa ja mennä tehtaaseen. Täällä on lämmitetty, niinkuin näette, ja katsokaa minun huonettani, minä asun kuin prinsessa."

Mathieu vilkasi ympärilleen. Se oli hyvin suuri huone, ja vaaleanharmaat kukalliset tapetit peittivät seiniä. Noista kolmesta sängystä oli kaksi vieretysten ja kolmas, jonka luona oli yöpöytä ja tuoli, oli vähän erillään. Siellä oli vielä piironki, kaappi, yksinkertaisia huonekaluja kuin köyhässä hotellissa. Mutta molemmat ikkunat, jotka olivat päin korkeita, harmaita kasarmin seiniä, päästivät tällä hetkellä sisään kirkasta päivänvaloa, jonka säteet puhkasivat itselleen tien kahden lähimpänä olevan talon välistä.

"Niin, eihän tämä huone ikävä ole", sanoi Mathieu.

Hän kääntyi nyt seinän luona olevaan sänkyyn päin ja vaikenä nähdessään sen luona pitkän, mustan olennon, jota hän ei ennen ollut huomannut. Se oli melkein vanhapiika, kuiva, laiha, karkeapiirteinen, silmät sammuneet ja huulet vaaleat. Hänellä ei ollut lantioita eikä rintoja ja näytti kahdesta laudasta tehdyttä. Hän kiinnitti juuri pientä kapsäkkiä, joka oli sängyssä matkalaukun vieressä.

Kun hän meni ovea kohden näkemättäkään edes vierasta, pysäytti Norine hänet.

"Vai niin, onko kaikki valmista nyt, menettekö te alas maksamaan?"

Hän näkyi miettivän hieman, ennenkuin ymmärsi; sitten sanoi hän murtaen vahvasti englanninkielellä:

"Yes, maksama."

"Mutta ettekö tule vielä ylös jäähyväisille?"

"Yes, yes."

Kun hän oli mennyt, kertoi Norine, että hänen nimensä oli Amy, että hän ymmärsi vähän ranskaa, mutta osasi puhua ainoastaan muutaman sanan. Ja hän olisi kertonut koko jutun, ellei Mathieu olisi istunut hänen viereensä ja keskeyttänyt.

"No, minä näen, että kaikki on hyvin, ja te olette tyytyväinen."

"Oi, luonnollisesti, hyvin tyytyväinen. Ei minulla ole koskaan ollut näin hyvä olla, eikä minua koskaan ole niin hoideltu aamusta iltaan. Minä en toivo mitään muuta enemmän kuin että tätä kestäisi niin kauvan kuin mahdollista."

Hän purskahti nauruun eikä edes ajatellutkaan enää lasta, jota hän kantoi sydämensä alle. Mathieu koetti turhaan herättää hänessä äidinrakkautta, hän kysyi, mitä Norine tämän jälkeen rupeisi tekemään, mitä hän aikoi. Mutta Norine ei edes ymmärtänyt kysymystä, vaan luuli, että Mathieu puhui hänelle lapsen isästä, ja hän kohotti olkapäitään ja sanoi antavansa palttua hänelle eikä hän koskaan ole ollut niin tyhmä, että olisi luottanut hänen apuunsa. Äiti oli käynyt tervehtimässä Norinea hänen ollessaan toista päivää täällä. Mutta tämäkään käynti ei ollut herättänyt toiveita, Norine ei voinut toivoa mitään kotoaan, he olivat sellaisessa köyhyydessä. Kaunis tyttö ei ole koskaan neuvoton. Hän oikasi itsensä valkeassa vuoteessaan iloisenä siitä, että tunsi itsensä, nuoreksi ja kukoistavaksi ja jo tuon haalean laiskuuden saastuttamana ja vahvasti päättäneenä, että hän, jos se vaan on mahdollista, makaa koko ikänsä aamusin, sillä hän luuli nyt oppineensa tuntemaan tämän elämän ihanan viehättyksen.

Sitten puhui hän ylen ylpeänä, miten hieno ja kunniallinen tämä talo oli, aivankuin talo olisi heijastanut loistonsa häneenkin.

"Täällä ei koskaan kuule riitaa eikä karkeitä sanoja. Kaikki ihmiset ovat niin hyviä. Tämä on varmaan kunnollisin talo koko korttelissa, ja vaikka kuinka nuuskittaisiin nurkissa, niin ei täältä löydetä mitään likaista. Tosin ei tänne oteta vastaan yksinomaan prinsessoja, mutta jos osaa käyttäytyä, niin saman tekevähän se on, kuka täällä on."

Ja hän tahtoi mainita esimerkin.

"Tuossa kolmannessa sängyssä tuolla on pieni kahdeksantoista vuotias palvelustyttö. Hän on sanonut oikean nimensä, hän on Victoire Boquelet, eikä hän edes salaakaan historiaansa. Kun hän tuli maakylästään, sai hän paikan Pariisissa erään koronkiskurin luona, jonka poika, pitkä kaksikymmenvuotias retkale, kävi häntä keittiössä tervehtimässä. Hän oli kokematon maalaistyttö eikä hän edes voinut aavistaakaan, miten tuo poika oli saanut tahtonsa täytetyksi. Pojan äiti ajoi luonnollisesti heti tytön pois. Tuo tyttöparka löydettiin sitten kadulta, ja vaivaishoito lähetti hänet tänne. Mutta minä voin vakuuttaa, että hän on niin hyvä ja työteliäs, sellainen kelpo tyttö, että hän omasta tilastaan huolimatta hoitelee erästä nuorta raskasta naista, joka asuu yksityisessä huoneessa tässä vieressä. Se on sallittua täällä, että köyhät saavat auttaa rikkaita. Ja se toinen nuori nainen, joka on ilmoittanut nimekseen ainoastaan Rosine... niin siinäkin on kokonainen historia, jonka Victoire on saanut kuulla ..."

Ovi aukeni, hänen puheensa keskeytyi ja hän huudahti:

"Mutta tuossahan tulee Victoire!"

Mathieu näki edessään pienen, kalpean tytön, joka tuskin näytti vielä viidentoista vuotiaaltakaan. Hänellä oli tuuheat, punertavat hiukset, pystynenä, pienet silmät ja pieni suu. Hän näytti vielä olevan häpeissään onnettomuutensa tähden ja katseli ihmisiä, aivankuin olisi tahtonut pyytää jotakin selitystä. Tuon olentoparan takana oli Mathieu näkevinään tuhansia onnettomia tyttöjä, joita maaseutu lähettää Pariisiin ja joitten historia on aina sama, pitkä jono palvelustyttöjä, jotka tulevat raskaiksi ja ajetaan pois porvarillisen siveysopin nimessä. Mitähän tuostakin tulee? Kuinka monta eri paikkaa hän vielä saa ja menettää ja kuinka monta raskautta odotti häntä?

"Eihän Amy lie vielä mennyt?" kysyi hän. "Minä tahdon sanoa hänelle jäähyväiset."

Kun hän näki kapsäkin, joka vielä oli sängyn vieressä, ja Norine oli esittänyt hänelle Mathieun uskottuna ystävänä, alkoivat molemmat puhua englannittaresta ja mitä he hänestä tiesivät. Mitään varmaa hänestä ei voinut sanoa, hän puhui kieltä, jota oli mahdoton ymmärtää, ja oli sen lisäksi vielä niin vähäpuheinen, että hänen suhteistaan tiedettiin tuskin mitään. Mutta hän oli kuitenkin ollut jo kolme vuotta sitten täällä ja synnyttänyt ensimmäisen lapsensa. Ja nyt toisella kerralla samoin kuin ensimmäiselläkin oli hän saapunut aivan odottamatta, kahdeksan päivää ennen synnytystä; kun hän sitten oli ollut vuoteessa kolme viikkoa ja eronnut lapsestaan lähettämällä sen löytölasten kotiin, palasi hän takaisin isänmaahansa, nousi vakavana samaan höyrylaivaan, joka oli tuonutkin hänen tänne. Ja jokaisessa synnytyksessään säästi hän vähän käyttämällä meno- ja paluupilettiä.

"Se on hyvin mukavaa", sanoi Norine. "Meidän luokse saapuneet joukottain sellaisia naisia ulkomailta. Kun muna on munittu Pariisissa, ei kenenkään ole helppo löytää sen kuoria. Minä luulen, että tämä on joku nunna ... niin, luonnollisesti ei sellainen nunna joita meillä on Ranskassa, vaan joku sellaisista naisista, jotka elävät yhdessä jossakin laitoksessa, jonkinlainen laupeudensisar. Hänen nenänsä on ehtimiseen jossakin hartauskirjassa."

"Joka tapauksessa", sanoi Victoire, "on hän hyvin hieno; luonnollisesti ei kaunis, mutta hyvin kohtelias eikä ollenkaan juoruava."

He vaikenivat, sillä Amy tuli sisään. Mathieu katseli häntä uteliaasti. Miten omituista, että tuo pitkä, kuiva, karkea olento, joka näytti olevan luotu kaikkea muuta kuin rakkautta varten, tuli säännöllisesti Ranskaan synnyttämään lapsen höyrylaivan kahden kulkuvuoron välillä! Ja mikä flegmaattinen sydämettämyys, ei mitään mielenliikutusta lähtiessä, ei ajatustakaan lapsesta, jonka hän on jättänyt omiin oloihinsa! Hän ei heittänyt silmäystäkään tähän huoneeseen, jossa hän oli kärsinyt, ja hän oli juuri ottamaisillaan keveät matkakapineensa, kun nuo molemmat toiset, jotka olivat enemmän liikutettuja kuin hän, tahtoivat ottaa häneltä jäähyväiset.

"Voikaa hyvin", sanoi Norine, "ja onnellista matkaa!"

Englannitar antoi poskensa suudeltavaksi ja suuteli sitten itse tuota kaunista tyttöä hiuksille rehellisen levottomuuden katseella.

"Yes, voi hyvin ... te myös."

"Älkää unohtako meitä ja tulkaa pian takaisin!" lisäsi Victoire ajattelemattomasti, kun englannitar oli antanut hänelle pari kunnan paukkusuutelo.

Nyt hymyili Amy heikosti vastaamatta sanaakaan. Sitten meni hän ulos tyynesti ja päättävän näköisenä katsomatta edes ympärilleen, ja pieni palvelustyttö seurasi mukana ja huudahti:

"Miten tyhmä minä olen! Minunhan piti sanoman teille, että Rosine tahtoo jättää teille jäähyväiset. Tulkaa minun kanssani!"

Kun Norine jäi kahdestaan Mathieun kanssa, veti hän viehättävällä häveliäisyydellä ylemmäksi peitteen, joka oli valunut alas syleilyssä, ja jatkoi kertomustaan:

"Neiti Rosinen jutun olen kuullut Victoirelta, eikä se todellakaan ole liaksi hauska. Hän on hyvin rikkaan jalokivikauppiaan tytär. Me emme luonnollisesti tiedä nimeä, emmekä missä osassa Pariisia hänen isänsä myymälä on. Hän on äskettäin täyttänyt kahdeksantoista vuotta, ja hänellä on veli, joka on viidentoista vuotias; isä on neljäkymmenen neljän. Minkätähden minä mainitsin heidän ikänsä, sen saatte pian tietää. Niin, jalokivikauppiaan tuli leskeksi, ja tiedättekö, miten hän käyttäytyi korvatakseen vaimonsa? Kaksi kuukautta hautajaisten jälkeen tulee hän eräänä iltana tyttärensä Rosinen luokse ja jakoi häikäilemättä vuoteen hänen kanssaan. Se on jo kuitenkin liikaa. Köyhän kansan keskuudessa se ei ole tavatonta, minä tiedän monta tyttöä Grenellen korttelissa, joille on käynyt samoin. Mutta parempain ihmisten keskuudessa, joilla on varaa kustantaa itselleen kuinka monta rakastajatarta tahansa! Ja mikä minua enimmäin inhoittaa, ei ole se, että isät sellaista pyytävät, vaan se, että tyttäret tuollaiseen suostuvat. Mutta neiti Rosine on niin kiltti ja hyväluontoinen, niin ett'ei hän tahtonut tehdä pappansa tahtoa vastaan. Niin, nyt he ovat kuitenkin saaneet kaunista aikaan. Täällä istuu tytär kuin vankikopissa, ei kukaan tule häntä tervehtimään, ja te voitte hyvin ymmärtää, että lapsi häviää tietämättömiin. Kas se on kaunista!"

Hän keskeytti puheensa siitä syystä, että joku puhui vilkkaasti oven takana. Hän pani sormensa huulilleen kuultuaan, että se oli neiti Rosine, joka saattoi Amyä. Ja sitten kuiskasi hän:

"Tahdotteko nähdä hänet?"

Ennenkuin Mathieu oli ennättänyt vastata, huusi Norine Rosinea. Nyt näki Mathieu hämmästykseseen ihanan, tummaihoisen lapsen, joka oli madonnamaisen kaunis, mustat sileäksi kammattut hiukset ja viattomat, siniset silmät. Hänen katseessaan ilmeni lapsellinen kummastus ja lempeä, neitseellinen puhtaus. Hän tuntui olevan tiedoton tilastaan, vaikka hänellä oli seitsemäs kuukausi kulumassa, kuten Norinellakin. Mikä surullinen äiteys häväistyksineen ja rikoksellisuuksineen! Se oli rakkauden ja elämän saastuttamista, ja sukurutsauksen hedelmän on pakko poistua tieltä kuin kummituksen!

Norine tahtoi välttämättömästi, että Rosine istuisi hänen viereensä:

"Istukaa tässä hetkinen. Tämä on eräs sukulainen, joka on minun luonani. Tehän tiedätte, miten te minua ilahutatte."

Mathieutä kummastutti se toveruus, joka niin äkkiä oli syntynyt näitten eri kansanluokkain naisten kesken. Vieläpä Rosinen ja Victoiren, herrasneidin ja palvelustytön välillä vallitsi selvästi huomattava luottamus, ja kiitos siitä heidän yhteiselle kohtalolleen. Kaikki säätyeroitus oli poissa, he olivat vaan naisia, tavallisesti nimettömiä, jotka olivat kaikilta tahoilta kokoontuneet tänne, yhdenarvoisia onnettomuudessaan ja harhateillaan. Niistä kolmesta, jotka nyt olivat sisällä, liehakoitsi nähtävästi kaksi tuota kolmatta alamaisella kunnioituksella, mutta tämä, joka oli saanut hienon kasvatuksen ja soitti pianoa, kohteli heitä mielellään ystävättärinä, pakisi tuntikaudet heidän kanssaan ja uskoi heille salaisuutensakin.

He unohtivat nyt tykkänään Mathieun ja rupesivat puhumaan, mitä talossa oli tapahtunut.

"Te tiedätte ehkä", sanoi Victoire, "että rouva Charlotte, tuo hieno nainen viereisessä huoneessa, on tänä yönä synnyttänyt lapsen."

"Olisihan se ollut kuuro, joka ei sitä olisi kuullut", huomautti Norine.

Neiti Rosine näytti viattomalta.

"Minä en ole mitään kuullut."

"Niin, meidän huoneemme on hänen ja teidän huoneenne välissä", selitti Victoire. "Mutta omituisinta on, että rouva Charlotte lähtee heti pois. Hänelle on käyty noutamassa mukavat

ajopelit."

Nuo molemmat toiset kauhistuivat. Tahtoiko hän tappaa itsensä! Hänen synnytyksensä oli ollut niin vaikea, ja nyt nousi hän jo ylös, vielä verta vuotavana, otti hevosen ja ajoi kotiin! Siitähän täytyy välttämättömästi olla seurauksena tulehdus. Oliko hän hullu?

"Ei, hän ei voi menetellä toisin", sanoi Victoire, "ell'ei hän tahdo saada aikaan mitä pahinta onnettomuutta. Voittehan te ymmärtää, että tuo ihmisparka tahtoi mieluummin maata levossa ja rauhassa vuoteessaan. Mutta tehän muistatte tämän asian ... te, neiti Rosine, tunnette sen hyvin, sillä hän oli niin ihastunut teihin ja on teille kertonut kaikki asiansa."

Rosinen täytyi todellakin tunnustaa, että hän tiesi jotakin. Se oli surullinen tarina, jota Mathieu kuulusteli verta vuotavalla sydämellä. Rouva Charlotten oikea nimi oli rouva Houry, vaikka siitä ei oltu ihan varma. Hän oli pitkä, tummaverinen, hienopiirteinen ja hänellä oli kauniit, lempeät silmät ja hyväntahtoinen suloinen piirre suun yläpuolella. Varmaa ainakin oli, että hän oli naimisissa erään kauppamatkustajan kanssa, joka osteli Persiassa ja Indiassa mattoja, kuruompeluja ja draperioita eräälle suurelle kauppahuoneelle. Miehen sanottiin olevan raaka, mustasukkainen ja kohtelevan vaimoparkaansa raa'asti pienimmästäkin syystä. Vaimo oli etsinyt lohdutusta hankkimalla itselleen rakastajan, aivan nuoren miehen, vähäpätöisen konttoristin, jonka lempeä, hyväilevä käytös sai hänet ylen onnelliseksi. Mutta sitten tuli hän raskaaksi. Ensin alussa ei se häntä paljon surettanut, sillä hänen miehensä oli matkustanut pois koko vuodeksi; hän oli tehnyt suunnitelmansa; kun mies tulee takaisin, silloin hän jo on synnyttänyt ja parantunut. Kun hän pelkäsi, että raskaus näkyisi, jätti hän kauniin asuntonsa de Rennes-kadun varrella ja muutti maaseudulle. Siellä sai hän pari kuukautta ennen odotettua synnytystä mieheltään kirjeen, jossa tämä ilmoitti tulevansa kotiin aikaisemmin kuin oli ensin aikonut. Voipi ajatella, missä tuskassa tuo naisparka nyt oli. Hän laski uudestaan ja menetti mielenmalttinsa kauhistuneena niistä seikoista, joita hän ei enään varmaan muistanut. Kun hän lopulta tuli siihen luuloon, että hänen synnyttämiseensä on enään noin neljätolista päivää, sulkeutui hän mitä suurimmassa salaisuudessa rouva Bourdieun luokse, ja siellä hänen tuskansa tuli vieläkin suuremmaksi saatuaan toisessa kirjeessä tietää, että hänen miehensä nousee maihin Marseillessa saman kuun viideskolmatta päivä. Silloin oli kuudestoista, ja jällellä oli enään ainoastaan yhdeksän päivää. Hän laski ensin päivät ja sitten tunnit. Ennättäneekö hän vähän aikasemmin, vai tapahtuneeko se liian myöhään? Nyt oli kysymyksessä hänen pelastuksensa tai kukistumisensa, eikä hän voinut itse asialle mitään. Yöt päivät itki hän, ja pelko kasvoi yhä suuremmaksi. Kättilön pieninkin sana sai hänet vapisemaan, ja hänen kauhistuneet kasvonsa todistivat joka hetki hänen levottomuuttaan. Ei koskaan ole yksikään nainen saanut niin kalliisti maksaa sitä että hän on ollut hetken rakastettuna. Vihdoinkin viidennenkolmatta päivän aamuna, kun hänen tuskansa oli kohonnut huippuunsa, alkoivat poltteet, ja kauheista tuskistaan huolimatta suuteli hän rouva Bourdieun käsiä. Tuskat kestivät kuitenkin koko päivän ja melkein koko seuraavan yön; hän olisi ollut mennyttä kalua, ell'ei hänen miehensä olisi täytynyt olla yötä Marseillessa. Mies ei tulisi nyt, ennenkuin seuraavana iltana. Synnytys tapahtui kello viisi aamulla ja hänellä oli ainoastaan päivä aikaa mennä koteen ja vuoteesensa sillä tekosyillä, että hän oli äkkiä sairastunut. Mutta mikä kauhea parantumisen aika ja mitä mielenlujuuutta vaadittiinkaan tuolta puolikuolleelta naiselta, joka palasi kotiinsa verta vuotaen ja sortuneena!

"Avatkaa ovi", pyysi Norine, "minä tahdon nähdä, kun hän menee sivuitse."

Victoire aukasi oven käytävään. Viereisestä huoneesta oli hetken aikaa kuulunut kopinata. Pian tuli esiin rouva Charlotte kahden naisen tukemana, jotka melkein kantoivat häntä. Hän horjui ja näytti kuin olisi ollut humalassa. Hänen kauniit, lempeät silmänsä ilmaisivat ainoastaan surua ja epätoivoa. Mutta kun hän näki oven olevan auki, tahtoi hän pysähtyä; hän huusi Rosinea hiljaisella äänellä ja heikosti hymyillen.

"Tulkaa, lapseni, minä tahtoisin niin mielelläni jättää teille jäähyväiset. Minulla ei juuri ole paljon voimia, mutta ehkä se sentään menestyy... Jääkää hyvästi, pikku ystäväni, ja te muut myös. Minä toivon teille parempaa onnea!"

Hän vietiin pois, ja katosi silmistä.

"Hän sai pojan", sanoi Victoire. "Hänellä ei koskaan ole ollut lasta, ja hän on aina sitä niin toivonut. Mutta nyt on hän surrut niin katkerasti sitä, että poika kuoli pari tuntia syntymisensä jälkeen."

"Se oli suuri onni hänelle", sanoi Norine.

"Niin olikin", myönsi Rosine. "Sellaisessa asemassa ei lapsesta ole mitään iloa."

Mathieu oli kuulustellut hyvin liikutettuna. Hän oli sitten aina näkevinään tuon haamun, joka oli mennyt ohitse, tuon tuntemattoman marttyyrin, joka salaisesti oli tullut äidiksi. Ja hän näki myös nuo kolme muuta: Aryn, englannittaren, joka niin välinpitämättömästi oli purkanut kuormansa vieraalla maalla, Victoiren, tahdottoman orjattaren, joka oli joutunut ensimmäisen isäntänsä uhriksi: ensimmäinen lapsi huomenna ja sitten toisia toistensa perään lisäksi; Rosinen, hyvänluontoisen, lempeän, hienosti kasvatetun kanssarikoksellisen sukurutsausjutussa, joka lapsellisella hymyllä kantoi sydämensä alla kummitusta, joka oli tuhottava, jotta hän sitten voisi tulla jonkun kunnialliseksi vaimoksi. Missä helvetissä hän oli, missä kauheuksien, vääryyden ja kärsimysten pesässä? Ja tämä yksityinen lapsenpäästölaitos oli hienoin ja kunniallinen tässä kaupunginosassa! Ja välttämätöntä oli, että yhteiskunnallisella viheliäisyydellä on tällaisia pakopaikkoja, salaisia kätköjä, jonne raskaat naiset voivat sulkeutua. Se oli välttämätön likakanava, jota ilman ei voitaisi estää sikiön ulosajoa ja lapsenmurhia. Jumalallinen äiteys teki

haaksirikon tässä loassa, ihana elämänsynty laski tässä likavesijohtoon. Tätä paikkaa olisi pitänyt kunnioittaa uskonnollisella kunnioituksella, mutta se oli ainoastaan täynnä häväistystä, siellä äiti tuli halveksituksi, saastutetuksi, hyljättyksi, lapsi kirotuksi, inhotuksi ja kielletyksi. Koko se ikuinen siemenvirta, joka juoksi maailman suonissa, koko idulla oleva ihmiskunta, joka saa vaimojen syyllit paisumaan kuin maa keväällä, muuttui epäpuhtaaksi sadoksi, jo etukäteen turmelluksi ja häpeällä leimatuksi. Niin paljon hukattua voimaa, terveyttä ja kauneutta! Nyt surkutteli hän heitä kaikkia, noita tuntemattomia, raskaita naisparkoja, niitä jotka köyhyys heitti kadulle, ja niitä, joitten täytyi salata itsensä, rikoksellisia, jotka esiintyivät väärillä nimillä ja synnyttivät salaisuudessa lapsia, jotka olivat jo edeltäpäin tuomitut samoihin salaisiin kärsimyksiin, joissa he olivat syntyneetkin. Mutta eivätkö ne joka tapauksessa olleet ihmiselämää, eikö pitäisi pitää hyvänään kaikkia uusia, pieniä oksia suuressakin metsässä? Eivätkö voimakkaimmat tammets usein olleet kasvaneet esteissä, orjantappurain ja kivien välistä?

Kun Norine taaskin jäi kahdestaan Mathieun kanssa, pyysi hän Mathieun puhumaan rouvalle ja toimittamaan, että hän saa kahvia toiseen aamiaiseensa. Hänhän sai kymmenen frankia kuukaudessa taskurahoiksi, ja voi sen maksaa itse. Ja sitten pyysi hän Mathieun lähtemään, ja Mathieu lupasi häntä odottaa alhaalla salissa niin kauvan kuin hän puki päälleen.

Mathieu eksyi ensin tuolla alhaalla, aukasi oven ruokasaliin, suureen huoneeseen, jossa oli pitkä pöytä ja joka oli täynnä läheisestä keittiöstä tulevaa pesuveden hajua. Vastapäätä olevassa odotussalissa, jossa oli vaaleentuneella kankaalla päällystetyt mahonkiset huonekalut, istui kaksi naista puhelemassa, ja he sanoivat hänelle, että rouva Bourdieu oli töissään. Mathieu istahti suureen nojatuoliin, otti taskustaan sanomalehden ja aikoi lukea. Mutta noitten naisten keskustelu herätti huomiota, ja hän kuunteli sitä. Toinen heistä oli nähtävästi talon hoidokkaita, kellastunut ja turmeltunut vaikeasta raskaudentilasta. Toinen taas, joka myös odotti synnytyshetkeään, oli nähtävästi äsken sopinut kättilön kanssa siitä, että hän muuttaa taloon seuraavana päivänä. Hän kyseli paljon, tahtoi tietää, oliko täällä hyvä olla, millainen oli ruoka ja hoito.

"Oh, teillä tulee täällä olemaan hyvä olla, teillä varsinkin, jolla on vähän rahaa", vastasi toinen. "Minun on vaivashoito lähettänyt tänne, ja minulla olisi luonnollisesti sata kertaa parempi täällä kuin kotona, ell'en olisi niin levoton omaisteni vuoksi. Minulla, kuten sanottu, on jo kolme lasta, ja Jumala tiesi, miten niitä hoidetaan, sillä mieheni ei ole juuri hyvinluontoinen. Joka kerta kun minä olen lapsivuoteessa tapahtuu samalla tavalla: mieheni laiskottelee työssään, hän juo, hän kuleksii kaikkialla, niin että minä en ole koskaan varma löytäväni häntä kotona, kun palaan takaisin. Se tuntuu aivankuin lapseni olisi heitetty kadulle. Voitte olla varma siitä, että minä en harmittele, kun minulla on täällä kaikkea, mitä tarvitsen, lämmintä ja hyvää ruokaa, jotavastoin lapsiraukkani saavat ehkä kärsiä vilua ja nähdä nälkää. Onhan tämäkin jotakin, synnyttää taas uusi lapsi lisäksi, se lisää vaan meidän kaikkein kurjuutta."

"Niin kyllä, niin kyllä", vastasi toinen, joka oli tuskin kuunnellutkaan, vaan ajatteli ainoastaan omia asioitaan. "Minun mieheni on konttoorissa, ja minä tulen tänne päästäkseni kaikesta vaivasta siellä kotona; meillä on niin ahdas ja epämukava asunto. Muuten on minulla vaan pieni kaksivuotias tyttö, joka on maaseudulla imettäjänsä luona. Meidän täytyy ottaa hänet kotiin ja lähettää äsken syntynyt hänen sijalleen. Herra Jumala, kuinka paljon kustannuksia!"

Mutta nyt heidän puhelunsa keskeytettiin. Mustiin puettu, hunnutettu nainen tuli sisään talon palvelustytön kanssa, joka pyysi häntä odottamaan. Mathieu aikoi nousta ylös. Hän käänsi selkensä naista kohden, mutta peilissä tunsikin hän rouva Morangen. Hän oli kahden vaiheilla, mutta rouva Morangen paksu huntu vaikutti sen, että hän istahti taaskin nojatuoliin, aivankuin lukemiseen vaipuneena. Rouva Morange ei nähnyt häntä, mutta peilissä seurasi Mathieu hänen pienimpiäkin liikkeitään.

"Vaikka täällä on kalliimpaa", jatkoi konttoristin vaimo, "tulini minä kuitenkin tänne, koska olin päättänyt, ett'en koskaan enään käytä sitä kättilöä, joka kirvoitti minut pikku työstäni. Minä olin nähnyt liian paljon hänen luonaan, ja niin likaista ja niin paljon vastuksia!"

"Kuka hän sitten oli?" kysyivät toiset.

"Oh, ilkeä lurjus, jonka pitäisi olla linnassa. Ette voi kuvitellakaan, millainen pesä se oli, viheliäisiä koppeja huoneina, sänkyjä sellaisia, että ne oksennuttavat ja sellainen hoito ja ruoka! Eikä ole ainoatakaan ryövärein luolaa, jossa olisi tehty niin paljon rikoksia. Se on käsittämätöntä, ett'ei poliisi iske häneen. Minä olen kuullut tytöiltä, jotka ovat päähoidokkaita siinä talossa, että kun menee sinne, niin saa olla varma synnyttävänsä kuolleen lapsen. Kuolleina syntyneet ovat sen talon erikoisala. Raha maksetaan etukäteen. Ja se noita harjoittaa myös sikiön ulos ajamista suuressa määrässä. Kun minä olin hänen luonaan, oli siellä kolme hienoa naista, joita hän kaiveli rautapuikolla."

Mathieu huomasi nyt, että Valérie seisoi liikkumatta ja kuunteli innokkaasti. Hän ei kääntänyt edes päätään noihin keskustelijoihin päin, mutta hänen silmänsä loistivat kuin kuumetautisen hunnun alla.

"Täällä ei teidän tarvitse nähdä mitään sellaista", huomautti työläisnainen. "Rouva Bourdieu ei tahdo saattaa itselleen ikävyyksiä."

Toinen alensi äänensä.

"Minä olen joka tapauksessa kuullut, että hän oli pahassa pulassa ... erään kreivittären tähden, jonka eräs ylhäinen henkilö toi tänne. Ja se oli aivan äskettäin."

"Mahdollisesti, jos on kysymyksessä rikkaat. Kaikki kättilöt tekevät sellaista. Mutta rouva Bourdieun liike on joka tapauksessa arvossa pidetty."

Syntyi taas hiljaisuus. Sitten jatkoi hän palaamatta äskeiseen:

"Jos minä olisin edes voinut tehdä työtä viimeisiin hetkiin asti. Mutta tällä kertaa olen minä niin heikko, että minun on täytynyt olla pois työstä jo kaksi viikkoa. Ja minä en tosiaan saa hemmotella itseäni, minun täytyy lähteä täältä niin pian kuin voin, jos olen terve tai en. Pienokaiset odottavat minua kotona. Tiedättekö, te saatte minun ihan katumaan, ett'en ole mennyt tuon teidän ilkeän lurjuksenne luokse. Mikä hänen nimensä on?"

"Hän on rouva Rouche, jonka kaikki sen korttelin piiat ja nartut tuntevat erittäin hyvin. Hänen pesänsä on kauimpana Rocherkadun varrella, haiseva luola, jonne minä en enään uskaltaisi mennä keskellä päiväkään, nyt kun tiedän, millaisia julmuuksia siellä tehdään."

He vaikenivat ja menivät matkaansa. Rouva Bourdieu seisoi työhuoneensa ovella. Ja kun Mathieu ei noussut ylös, vaan istui unohdettuna suuren nojatuolin korkean selkälaudan takana, meni Valérie kättilön luokse. Hän oli nähnyt Valérien palavin silmin kuuntelevan noitten kahden naisen viimeisiä sanoja. Nyt antoi Mathieu sanomalehtensä vaipua polvilleen ja vaipui synkkiin ajatuksiin: hän ei voinut saada mielestään noita naisasioita, häntä hirvitti kaikki se kauheus, joka asuskeli pimeydessä. Kuinka kauvan olikaan hän istunut siinä? Sitä hän ei tiennyt, mutta kahden naisen ääni herätti hänet mietteistään.

Siinä oli rouva Bourdieu, joka saattoi Valériea ulos. Hän hymyili äidillisellä tavalla, mutta Valérie näytti itkeneen, ja hänen kasvonsa hehkuivat tuskasta ja häpeästä.

"Te olette ymmärtämätön, rakas lapseni, te puhutte tyhmyyksiä, joita minä en tahdo kuulla. Menkää nyt heti kotiinne ja olkaa järkevä."

Kun Valérie oli poistunut sanaakaan sanomatta, äkkäsi rouva Bourdieu Mathieun, joka oli noussut seisomaan. Hän muuttui äkkiä vakavaksi, hän oli luultavasti tyytymätön siihen, että oli puhunut liian kovalla äänellä. Mutta nyt tuli Norinekin sisään, ja silloin syntyi iloinen keskustelu, sillä kättilö myönsi mielellään, että hän erityisesti piti kauniista tytöistä. Kauneus on ainakin ymmärrettävä syy lankeemukseen, sanoi hän. Norine sai luvan saada kahvia aamiaisensa lisäksi, koska hän tarjoutui sen itse maksamaan. Ja kun Mathieu oli luvannut Norinelle, että hän tulee taaskin tervehtämään, läksi hän pois.

"Ottakaa mukaanne appelsiineja ensi kerralla!" huusi kaunis Norine portailta, punaposkisena ja onnellisena.

Kun Mathieu kulki Boëtiekatua, seisautui hän äkkiä. Tämän kadun kulmassa näki hän Valérien, joka seisoi käytävällä puhumassa erään herran kanssa: se oli Morange, hänen miehensä. Mathieu oli aivan varma siitä, että Morange oli seurannut vaimoaan ja odottanut häntä kadulla, kun hän kävi kättilön luona, ja nyt seisivat he siinä, hämmentyneinä, epäröiden ja neuvottomina ja keskustelivat asiastaan. He eivät edes huomanneet, että ohitsekulijat heitä tyrkkivät; he olivat sekä kuurot että sokeat sen vaaran tähden, joka heitä uhkasi, ja antoivat kohtalon heitellä itseään kuin tahdottomia esineitä. Heidän tuskansa oli silmännähtävä, he taistelivat jotakin kauheata sisällistä taistelua. Senkin seitsemän kertaa muuttivat he paikkaansa, tulivat ja menivät, polkivat kuumeisina maata, pysähtyivät sitten taas ja alkoivat hiljaa keskustella. Kerran tunsu Mathieu ääretöntä helpotusta ja luuli, että he olivat pelastuneet, sillä he kääntyivät pois La Boëtiekadulta ja lähtivät Grenelleä kohden alakuloisina ja alistuneen näköisinä. Mutta sitten he pysähtyivät taas ja vaihtoivat muutamia epätoivon sanoja. Ja nyt sai Mathieu surukseen nähdä heidän taaskin kääntyvän takaisin, kulkevan La Boëtiekatua Rocherkadulle.

Mathieu oli seurannut heitä yhtä vapisevana ja häpeissään kuin he itsekkin. Hän tiesi, mihin he menivät, mutta hän tahtoi päästä varmuuteen. Kolmekymmentä askeletta tuosta likaisesta, vanhasta talosta, juuri siinä, jossa Rocherkadun mäki alkaa, pysähtyi hän ja kätkeytyi eräasen porttikäytävään, sillä hän tiesi, että nuo aviopuolisot katselevat epäluuloisina ympärilleen, aivankuin pahantekijät. Ja niin tapahtuikin: kun Moranget tulivat tuohon mustaan ja haisevaan porttikäytävän luo, menivät he ensin ohitse ja vilkaisivat vaan keltaiseen osoitekilpeen; sitten kääntyivät he takaisin ja tulivat vakuutetuiksi siitä, että kukaan ei heitä nähnyt. Nyt eivät he enään epäröineet, he menivät sisään, vaimo edellä ja mies perässä, sillä vaimo tahtoi nähtävästi saada miehensä mukaansa. Tuo vanha, rappeutunut talo, joka haisi laskuojalta ja murhilta, näkyi niilleen heidät.

Mathieu oli näkevinään heidän kulkevan porttikäytävän läpitse, menevän yli ummehtuneen pihan, palvelustytön, jolla oli likainen esiliina, päästävän heidän sisälle ja rouva Rouchen, jolla oli suuri nenä ja aina hymyili happamesti, ottavan heidän vastaan pienessä vierashuoneessa. Ja affääristä keskusteltiin ja sovittiin. Tässä ei ollut enään kysymyksessä salainen äiteys, häpeällinen synnytys, joka oli saanut Mathieun sydämen vuotamaan verta rouva Bourdieun luona; tässä oli kysymyksessä halpamainen, ilkeä murha, tuo inhoittava sikiön ulos ajo, joka tuhoaa elämän sen omassa lähteessä. Vietellyt tytöt, jotka eivät tiedä viettelijänsä nimeä, palvelustytöt, joille lapsi on mahdottomana rasituksena, naidut naiset, jotka eivät tahdo tulla äideiksi, he kaikki menivät miehen suostumuksella tai ilman sitä kaikessa salaisuudessa tuohon rikoksien pesään. Sikiön ulosajajan rautapuikko teki tehtävänsä hiljaisuudessa, ja tuhansia elämänalkuja virtasi sieltä ulos yhdessä katuojan lian kanssa.

Sillä aikaa kuin elämänalkujen virta kasvoi ja paisui kirkaassa auringon valossa ja nesteet kuohuivat lakkaamatta, musersivat rouva Rochen pienet, luisevat kädet elämänsiemenet tuossa

pimeässä hökkelissä, joka haisi rasvalta ja vereltä. Rikoksellisempaa saastaisuutta, likaisempaa maan ikuisen hedelmällisyyden loukkaamista ei voi ajatellakaan.

V

Maaliskuun toisena päivänä, päivän koitteessa, tunki Marianne ensimmäiset synnytystuskat. Ensin ei hän tahtonut herättää Mathieutä, joka nukkui rautasängyssä hänen vieressään. Mutta kun hän seitsemän aikaan kuuli Mathieun liikkuvan, piti hän viisaampana ilmoittaa hänelle asiasta. Mathieu oli noussut suudellakseen Mariannen kättä, joka oli peitteen ulkopuolella.

"Niin, niin, rakkaani, ole nyt hyvin hellä minulle ... minä luulen, että se tapahtuu tänään."

He olivat jo odottaneet kolme päivää ja kummastelivat hieman sen viipymistä. Sekunnissa oli Mathieu jalkeilla ja kysyi innoissaan:

"Onko sinulla tuskia?"

Marianne hymyili rauhoittaakseen häntä.

"Eipä juuri paljon vielä. Vähän alkaa olla. Aukase ikkuna ja pane kaikki kuntoon, saammepa sitten nähdä."

Kun Mathieu veti syrjään ikkunaverhot, täyttyi huone iloisella auringon valolla. Avaralla, vaaleansinisellä aamutaivaalla ei ollut pilvenhattaraakaan. Suloisen lämmin kevätilma virtasi sisään, ja erään naapurin puutarhassa näkyi jo joukko suuria nupulla olevia syreenipuita.

"Katsohan, katsohan, rakkaani, mitenkä kaunista ulkona on. Oi, mikä onni! Hän syntyy auringon valossa, se pieni rakas olento!"

Ennenkuin Mathieu puki päälleen, istahti hän Mariannen vuoteen laidalle, katseli häntä tarkkaan ja suuteli silmille.

"Katso minuun, että minä saisin sen oikein tietää ... vielä ei sinulla liene liian paha olla, eihän sinulla vielä lie liian suuret tuskat?"

Marianne hymyili yhä, vaikka hän juuri tällä hetkellä taisteli ankaraa, viiltävää kipua vastaan.

"Ei, minä vakuutan sen sinulle! Se menee kyllä aivan hyvästi. Pitää vaan pysyä järjellisenä, sehän on vaikea hetki. Anna minulle nyt oikein pitkä suutelo, niin että minä saan rohkeutta, äläkä sinä minua surkuttele, sillä silloin sinä saat minun itkemään."

Vasten tahtoaankin tuli hänelle kyneleet silmiin hänen yhä hymyillessään. Mathieu sulki hänet intohimoisesti syliinsä.

"Ah, minun rakastettu vaimoni, sinä olet oikeassa, meidän täytyy olla iloisia ja toivoa. Minä antaisin sinulle kaiken vereni saadakseni kärsiä yhdessä sinun kanssasi. Olkoon ainakin minun rakkauteni sinulle tukena ja voimain antajana!"

Ja syvästi liikutettuina suutelivat he toisiaan, ja näytti siltä kuin tämä hellyydenpuuskaus olisi vaikuttanut lieventävästi, sillä Marianne ei enään tuntenut tuskia; se oli yksi noita rauhallisia hetkiä, joita on lopullisen ratkaisun edellä. Marianne alkoi melkein luulla, että hän oli erehtynyt. Ja kun Mathieu oli saanut kaikki kuntoon, kehoitti Marianne häntä menemään konttooriinsa, kuten tavallista. Mutta Mathieu kieltäytyi; hän tahtoi lähettää sanan, että hän ei voi tulla. Sillä aikaa kuin Mathieu pani vuoteensa kokoon ja puki päälleen, keskustelivat he niistä toimenpiteistä, joihin nyt olisi ryhdyttävä. Palvelustytön pitäisi heti mennä noutamaan sairaanhoitajatar, jonka kanssa oli sovittu jo neljätoista päivää sitten. Mutta ensin piti hänen pukea lapset, joitten iloinen melu kuului viereisestä huoneesta. Edeltäpäin oli jo päätetty, että kun synnytyspäivä lähestyy, lähetettäisiin nuo neljä mellakoitsijaa viettämään päivänsä Beauchênen luokse; Constance oli kohteliaasti sanonut, että hänen pikku Mauricensa tahtoisi sinä päivänä tarjota heille aamiaista. Suurin suru oli siitä, että tohtori Boutan oli vielä eilen illalla ollut rouva Séguinin luona, jolla oli neljäkolmatta tuntia ollut kauheita tuskia, voimatta sittenkään synnyttää. Näiden molempain rousin pelko oli siis oikeutettu, heidän synnytyksensä tapahtui samana päivänä. Mikä ikävä sattuma, jos tohtori ei voi jättää Valentine parkaa, josta he eivät olleet saaneet hyviä tietoja vielä eilen yhdentoista aikaan, jolloin he olivat menneet maata.

"Minä menen sinne", sanoi Mathieu. "Siellä minä saan tietää, pitkällekö on tultu, ja sitten otan minä Boutanin mukaani."

Kun kello löi kahdeksan, oli kaikki järjestyksessä. Sairaanhoitajatar oli jo tullut ja puuhaili alkuvalmistuksissa. Lapset oli puettu ja odottivat, että he vietäisiin pikku ystävänsä Mauricen luokse puutarhan tuolle puolen. Kun Rose oli suudellut äitiään, purskahti hän itkuun itsekkään tietämättä mistä syystä, ja tahtoi jäädä kotiin, mutta Blaise, Denis ja Ambroise ottivat hänet mukaansa, sanoivat, että Rose on tyhmä ja että he antavat mamman mennä yksinään torille, jos nyt on se päivä, jolloin hän tahtoo ostaa heille pienen veljen, jonka tuloa oli ennustettu. Ja he rupesivat taas leikkimään ja meluamaan salissa; silloin soitettiin ovikelloa.

"Siellä on ehkä tohtori!" huudahti Mathieu, joka oli jäänyt Mariannen luokse ja kiirehti nyt alas.

Mutta etehisessä tapasikin hän Morangen ja hänen tyttärensä Reinen. Ensin ei Mathieu voinut eroittaa Morangen kasvoja, hän vaan kummasteli tätä varhaista vierastelua, joka oli niin odottamatonta, että hän ei voinut salata kummastustaan.

"Mitä minä näen, oletteko se te, rakas ystävänä?"

Kassanhoitajan ääni oli aivan muuttunut, murtunut ja kauhusta vapiseva.

"Olen, minä se olen. Teidän täytyy tehdä minulle eräs palvelus!"

Kun hän kuuli lasten olevan salissa, tyrkkäsi hän Reinen sinne.

"Mene sinä, rakkaani, leikkimään sinne pienten ystäväisi kanssa. Minä tulen sitten noutamaan sinua."

Kun hän tuli takaisin sulettuun oven, näki Mathieu, että hänen kasvonsa olivat vääristyneet kauheasta tuskasta nyt, kun hänen ei enään tarvinnut hillitä itseään tyttärensä tähden.

"Herra Jumala, mitä on tapahtunut?"

Morange tukahutti nyhkytyksensä, mutta vapisi niin, että hän tuskin voi puhua.

"Se on vaan sitä, että minun vaimoni on kuolemaisillaan. Hän ei ole kotona. Minä kerron teille kaikki. Reine luulee, että hän on matkustanut, ja minä olen sanonut olevani pakoitettu menemään noutamaan häntä. Minä pyydän teiltä, pitäkää Reine täällä niin kauvan kuin se on välttämätöntä. Mutta ei sillä hyvä, minulla on hevonen tuolla ulkona, teidän täytyy heti tulla minun mukaani."

Syvästä säälistään huolimatta teki Mathieu kieltävän liikkeen.

"Se on mahdotonta, ei tänään. Vaimoni on lapsivuoteessa."

Morange tuijotti hämmästyneenä häneen, aivankuin uusi onnettomuus olisi häntä kohdannut. Sitten vavahti hän, ja vihlovan katkerasti vääristyi hänen suunsa.

"Aivan oikein, teidän vaimonne oli raskaana, ja hän synnyttää lapsensa, niin se on luonnollista. Minä voin käsittää, että te tahdotte olla läsnä tuossa onnellisessa tapahtumassa. Mutta se ei mitään tee, teidän täytyy tulla minun kanssani, minä olen varma siitä, että te seuraatte minua, minä olen aivan liiaksi onneton. Minä vakuutan, että minä en voi yksinäni palata takaisin sinne, minne minä nyt vien teidät, minä en voi, minä en jaksaa, minulla täytyy olla joku mukanaani ... oh, minä rukoilen teitä, minä vaadin teitä tulemaan!"

Noissa värähtelevissä ja änkytetyissä sanoissa oli niin paljon kauhua ja tuskaa, että ne liikuttivat syvästi Mathieun mieltä. Hän ymmärsi, että tuo heikko ja hellämielinen miesparka oli nyt menettänyt kaikki voimansa, että hän oli avuton kuin hukkuva lapsi.

"Odottakaa", sanoi Mathieu sitten, "minä käyn kuulustamassa, jos voin seurata teitä."

Hän kiirehti ylös ja kertoi Mariannelle, että Morangelle on täytynyt tapahtua jonkun onnettomuuden ja että kassanhoitaja oli tuolla alhaalla ja vannotti häntä tulemaan hetkeksi auttamaan.

Marianne sanoi heti, että Mathieun ei pitäisi kieltäytyä, varsinkin kun tuskat eivät nyt vaivanneet. Hän, Marianne, oli ehkä erehtynyt. Ja nyt tuli Mariannen päähän eräs ajatus: koska Morangella oli hevonen, voisi Mathieu ensin käydä Séguinillä, ilmoittaa asia tohtori Boutanille ja lähettää hän tänne, jos hän oli vapaa; sitten voisi hän rauhallisesti tehdä ystäväilleen pyydetyn palveluksen.

"Sinä olet oikeassa, sinä olet kunnon nainen", sanoi Mathieu ja suuteli häntä taaskin suulle.

"Minä lähetän Boutanin luoksesi ja tulen takaisin niin pian kuin mahdollista."

Hän meni sitten alas saliin, otti jäähyväiset lapsiltaan ja Reineltä, joka ei näyttänyt aavistavan mitään ja iloitsi sydämessään aamiaisesta, jonka hänenkin piti saada syödä Beauchênen luona. Sitten kutsui hän palvelustytön ja tahtoi, että tämä veisi heti lapset sinne. Kun hän sitten oli saattanut heitä puutarhan läpitse, katsoi hän heidän jälkeensä, kunnes he olivat tulleet Beauchênen portille.

Sillä aikaa oli Morange kävellyt edestakaisin alhaalla eteisessä menehtyneenä tuskasta ja levottomuudesta.

"Tuletteko te nyt? Kiirehtikää Jumalan tähden!"

Ajopeleissä vaipui hän selkänöjää vasten murtuneena, sortuneena, silmät kiinni ja käsi kasvoilla. Ennenkuin Mathieu nousi ajopeleihin, oli hän kysynyt, eikö voitaisi ajaa d'Antinkatua, ja kun hän sai vastauksen, että se oli juuri tien varrella, sanoi hän ajurille Séguinin osoitteen. Siellä sai hän kamarineidiltä tietää, että rouva oli vihdoinkin synnyttänyt, mutta että kaikki ei näyttänyt olevan lopussa vielä. Hän tyyntyi kuitenkin, kun Boutan lähetti hänelle ulos terveisensä, että hän on rouva Fromentin luona tunnin kuluttua.

Kun Mathieu nyt taas nousi vaunuihin, kääntyi ajuri taaksepäin ja kysyi, minne nyt ajettaisiin.

"Ajuri kysyy osoitetta."

"Osoitetta ... niin, se totta. Rocherkatu, mäen alapuolella. Siellä on eräs halkokauppa."

Mathieu ymmärsi. Hän oli nähnyt paikan, hän tiesi kaikki. Ja kun Morange oli tullut melkein mielettömänä sisään ja sanonut, että hänen vaimonsa oli kuolemaisillaan, oli hän tuntenut rikossellisuuden kylmän hengähdyksen. Se oli rouva Rouchen luona, siellä oli Valérie kuolonkampailussa.

Morange tunsu luultavasti, että hänen täytyy antaa jokin selitys. Hän lopetti pitkän hiljaisuutensa, ja kuumeellinen into valtasi hänet. Mutta alussa ei hän voinut tunnustaa totuutta, hän yritti valehdella.

"Valérie oli mennyt erään kättilön luokse antaakseen tarkastaa itsensä. Tarkastuksen aikana sai hän niin ankaran verenvuodon, että verta ei voitu pysähdyttää."

"Ettekö lähettänyt noutamaan lääkäriä?"

Tämä kysymys sai hänet hämille. Hän epäröitsi vastatessaan:

"Lääkäriäkö ... kyllä. Lääkäri olisi ehkä voinut pelastaa hänet. Mutta he sanoivat, ett'ei siitä ole apua."

Ja sitten tuli tunnustus esiin nyhkytysten katkomana:

"He pitivät kiinni minusta, sulki minut huoneeseen, estivät minun hakemasta lääkäriä. Minä olisin voinut särkeä kaikki ja hypätä ulos ikkunasta, kun näin veren koskena kohisevan ja ymmärsin, että vaimoparkani oli mennyt. Jos te tietäisitte, mitä he sanoivat minulle! Että minä olen hullu ja että me joutuisimme vankilaan kaikki. Valériekin suuttui minuun. Ne toiset panivat kätensä minun suulleni tukehuttaakseen huutoni, vakuuttivat, että ei ole mitään hätää ja että veritulva tukettaisiin ... oi niitä viheliäisiä!"

Hän tunnusti kaikki, kertoi rautapuikosta, joka, vaikka tottunut käsi oli sitä käyttämässä, oli leikannut liian syvään, niin että kättilö ei voinut estää verenvuotoa. Kymmenen aikaan oli ollut vähän toiveita. Mutta puolenyön aikana oli Valérie mennyt tajuttomaksi.

"Ajatelkaahan, me olimme olleet siellä kello seitsemästä asti illalla, sillä tuo nainen tahtoi, että se tapahtuisi pimeään tultua, hänen ei tarvinnut nähdä, kynttilä oli kylliksi, ja se aika sopi hänelle parahiten monesta syystä. Kello kaksi yöllä olin minä vielä tuossa hirveässä huoneessa, jossa me olimme päättäneet, että Valérien pitäisi olla viisi kuusi päivää saadakseen voimansa takaisin. Mutta hän ei ollut vielä silloin tajussa, hän makasi siellä pyörtyneenä, kalpeana, jääkylmänä eikä hänessä ollut muuta elonmerkkiä kuin muutamia heikkoja hengähdyksiä. Mitä minun nyt olisi ollut tehtävä? Kotona oli Reine varmaankin puolikuolleena pelosta, sillä minä olin sanonut saattavani vaan hänen äitiänsä asemalle ja tulevani pian takaisin. He ajoivat sitten minut ulos ja sanoivat, että minua ehkä kohtaa iloinen hämmästys, kun minä tulen takaisin aamulla; minä tuskin tiedän itseään, miten tulin kotiin ja minä ajattelin teitä, minä en voinut palata yksinäni sinne. Jumalani, missähän tilassa me kohtaamme minun vaimoparkani?"

Hän oli ollut hyvin kärsimätön siitä, että hevonen ei kule tarpeeksi nopeasti, mutta nyt alkoi häntä hirvittää se ajatuskin, että hän lähestyi paikkaa ja voi pian tietää kaikki. Hän katseli katuvaisin silmäyksin ympärilleen.

"Ah, ystäväni, älkää minua tuomitko! Jos te tietäisitte, miten minä kärsin!"

Mathieu, joka ei voinut saada sanaakaan suustaan, tarttui hänen käteensä, likisti sitä ja piti omassaan. Tämä todistus osanottavaisuudesta ja anteeksi annosta liikutti tuota miesparkaa kyyneliin asti.

"Kiitos, kiitos!"

Mutta nyt seisahtuivat vaunut, ja Mathieu käski ajurin odottaa. Morange ryntäsi huoneeseen, ja hänen seuraajansa täytyi kiirehtiä ennättääkseen hänen mukanaan.

Hän soitti rajusti, ja palvelustyttö tuli avaamaan. Mutta kun hän tunsu Morangen ja näki, että hänellä oli ystävä mukanaan, ei hän tahtonut päästää heitä kauemmaksi kuin tuohon pieneen eteiseen.

"Odottakaa tässä..."

Mutta kun Morange tuuppasi hänet syrjään, huudahti hän:

"Minä olen saanut käskyn ... te ette saa tulla sisään. Antakaa minun ilmoittaa ensin rouvalle!"

Morange ei vastannut, hän ei sanonut sanaakaan, tuuppasi tytön sivulle ja meni hänen ohitsensa. Mathieu seurasi häntä, ja palvelustyttö juoksi emäntänsä luokse.

Morange kääntyi käytävässä ja löysi heti oven. Hän aukasi sen vapisevin käsin. Mikä kauhea näky, kun he astuivat sisään! Tuossa inhoittavassa, likaisessa kopissa, lavitsalla, joka vielä oli keskellä lattiata, makasi Valérie kylmänä ja kankeana, kuolleena jo kuusi tuntia. Hänen kauniit kasvonsa olivat valkeat kuin vaha ja niitä ympäröitsi tuuheat, komeat mustat hiukset; näytti siltä kuin jokainen veripisara hänen ruumiistaan olisi juossut ulos. Hänen pyöreät, terveet, rakastettavan iloiset kasvonsa, jotka aina olivat sädehtineet sellaista elämän iloa, sellaista rakkautta loisteliaisuuteen ja huvituksiin, olivat muuttuneet hämmästyttävän vakaviksi, ne ilmaisivat katkeraa kaipuuta kaikkeen siihen, minkä hänen nyt oli täytynyt jättää noin murheellisella tavalla. Peite oli valunut syrjään ja paljastunut oli osa hänen kauniista olkapäistään, joista hänen miehensä oli ollut niin ylpeä, kun hän esiintyi avokaulaisessa puvussa.

Oikea käsi, valkoisempi, pienempi ja hienempi kuolemassa kuin elämässä, lepäsi peitteellä. Hän oli kuollut, ja hän oli yksinään ilman valvovaa ystävää ja ilman yhtäkään vahakynttilää.

Morange tuijotti häneen. Hän näytti silmät sulettuina nukkuvan ikuista untaan. Mutta Morange ei pettynyt, hän ei nähnyt enään rinnan kohoilevan, huulet olivat yhteen puristetut ja aivan valkeat. Tuo jäätävä kauhu, kun näkee kuolleen noin hylättynä, yksinään kuin murhattu, kuristi hänen sydäntään, niin että hän seiso i siinä aivan tylsistyneenä. Hän tarttui Valérien käteen, tunsi, että se oli kylmä ja huokasi sitten niin, että se tuntui korahdukselta. Sitten laskeutui hän polvilleen, pani poskensa tuota marmorikättä vastaan sanomatta sanaakaan, päästämättä nyyhkäystääkään, aivankuin hän olisi tahtonut jäädyttää itsensä tuossa kuolon kylmyydessä, tunkeutua siihen yhdessä vaimonsa kanssa. Ja niin oli hän liikkumatta polvillaan.

Ei Mathieukään liikahtanut; häntä kauhisti tämä raukkamainen loppu, tämä tuho inhoittavassa lätäkössä, johonka nuo aviopuolisot olivat uponneet. Tuo kamala hiljaisuus jatkui, mutta vihdo in kuuli Mathieu keveätä ääntä aivankuin varovainen kissa olisi lähestynyt. Avoimesta ovesta tuli sisään rouva Rouche ja lähestyi heitä lempeällä ja tynellä tavallaan, maltillisena kuin ainakin. Hänen tunnusteleva nenänsä keksi heti tuon herran, joka oli eräänä päivänä käynyt hänen luonaan hakemassa sijaa erälle naiselle. Hän ei nähtävästi pelännyt Mathieutä, sillä hän säilytti rohkean levollisuutensa, joka niin suuresti kummastutti Mathieutä. Sääli tuntuu ainoastaan vallanneen hänen tuota miesparkaa kohtaan, joka oli vaipunut lattialle polvilleen kuolleen vaimonsa viereen. Hänen rakastettava katseensa sanoi: "Mikä onnettomuus, miten voimattomia me olemme elämän säälimättömissä vaiheissa!" Kun Mathieu tahtoi nostaa Morangen ylös ja puhua hänelle lohdutuksen sanoja, esti rouva sen ja kuiskasi:

"Ei, ei, antakaa hänen olla, se tekee hänelle hyvää. Tulkaa, herrani, minä haluan puhua kanssanne."

Ja hän vei Mathieun kanssaan. Mutta käytävään kuului tukahutettua kirkunaa, jossakin kaukana huudettiin häntä. Ja yhä vaan yhtä tynenä aukasi hän erään oven, las ki Mathieun sinne sisään ja sanoi:

"Olkaa hyvä ja odottakaa minua."

Se oli kät ilön vastaanottohuone, pieni huone, jossa oli kuluneet shaggihuonekalut ja pieni kirjoituspöytä, ja siellä istui nuori nainen — joka äskettäin oli synnyttänyt lapsen, se näkyi hänen kalpeudestaan — ja ompeli välinpitämättömän näköisenä, puoleksi maaten nojatuolissa.

Kun hän katsoi työstään, tunsi Mathieu ihmeekseen Célesten, rouva Séguinin kamarineidin. Tyttökin hätkähti hämmästyneenä tästä kohtauksesta ja huudahti:

"Ah, herra Froment! Älkää sanoko rouvalle, että olette nähnyt minun täällä."

Mathieu muisti nyt, että Céleste oli kolme viikkoa sitten saanut Valentinelta luvan olla muutamia päiviä Rougemontissa kuolemaisillaan olevan äitinsä luona. Céleste kirjoitti kirjeitä säännöllisesti. Hänen emäntänsä oli kirjoittanut ja vaatinut Célesten tulemaan takaisin synnytys hetkeksi, mutta kamarineiti oli vastannut, että hänen äitinsä oli viimeisillään eikä häntä voi jättää koska hänen joka hetki voidaan odottaa kuolevan. Ja nyt löysi Mathieu saman tytön rouva Rouchen luota, jossa hän korkeintaan viikko sitten oli synnyttänyt lapsen.

"Niin, se oli todellakin siten, että minä olin raskaana. Minä näin kyllä eräänä päivänä, että te huomasitte sen. Ainoastaan miehet voivat nähdä sellaista. Rouvalla ei ole koskaan ollut pienintäkään epäilystä, niin hyvin olen minä osannut sen salata. Mutta minä en tahdo menettää paikkaani, ja sentähden sanoin minä, että äiti on sairaana. Minulla on eräs ystävätär, rouva Couteau, joka ottaa vastaan kirjeet siellä ja panee taas minun vastaukseni postiin. Valehteleminen ei ole kaunista, mutta mihinkähän köyhä tyttö joutuisi, kun hän tulee onnettomaksi halpamaisen miehen kautta, joka ei pidä lupauksiaan?"

Mutta sitä ei Céleste sanonut, että tämä oli jo toinen kerta kuin hän oli tällaisessa tilassa ja että tällä kertaa ei ollutkaan luonnistanut niin hyvin kuin edellisellä. Viime vuonna, melkein päivälleen vuosi sitten, oli rouva Rouche kirvoittanut hänen kuolleenä syntyneestä lapsesta, joka oli tämän rouvan erikoisala. Mutta tällä kertaa oli lapsi tullut maailmaan elävänä, vaikka se oli vaan seitsemän kuukauden vanha sikiö. Kaikki oli näyttänyt niin lupaavalta, mutta elämä tekee usein tuollaisia omituisia poikkeuksia. Ja koska tämän talon säännöt kielsivät lapsenmurhan, niin oli täytynyt kääntyä Couteauskan puoleen, joka oli viimeinen turva sellaisissa tapauksissa, hauta, jonne lasten ruumiit sikiin soikin heitettiin. Hän oli tullut noutamaan lapsen seuraavana päivänä syntymisen jälkeen viedäkseen sen sinne "täysihoitoon." Nyt tuo lapsi oli luultavasti kuollut.

"Tehän ymmärrätte, minä en voi hankkia itselleni sellaista hoitoa kuin hienot naiset. Lääkärit sanovat, että täytyy maata ainakin kolme viikkoa, jotta voimat palaisivat. Minä makasin kuusi päivää, ja tänään nousin ylös ryhtyäkseen taas maanantaina palvelukseeni. Tällä aikaa olen minä täällä pieneksi hyödyksi, kuten näette paikkaan rouva Rouchen vaatteita, sillä hän on niin hyvä minua kohtaan. Tehän lupaatte, ett'ette paljasta minun salaisuuttani?"

Mathieu ilmaisi suostumuksensa pään nyökähdyksellä. Hän tarkasteli Célesteä, tuota rumaa, tuskin viidenkoltmatta vuotiasta tyttöä, jolla oli hevosmais et kasvot, ja hän oli näkevinään tuon tytön tulevan raskaaksi kerta toisensa perään ja hautaavan kuolleenä syntyneet lapsensa maahan. Hän herätti Mathieussä samalla kertaa inhoa ja sääliä.

"Anteeksi, että kysyn mutta voitteko te, herrani, sanoa minulle, onko rouva jo saanut lapsensa?"

Mathieu vastasi, että rouva Séguin oli jo synnyttänyt, mutta että hänellä oli ollut kovia tuskia neljäkolmatta tuntia.

"Niin, se ei minua kummastutakaan, rouvahan on niin heikko. Mutta minä olen iloinen joka tapauksessa. Kiitos, herrani."

Nyt tuli rouva Rouche sisään ja sulki sitten hiljalleen oven. Talossa oli taaskin hiljaista. Rouva istahti kirjoituspöytänsä ääreen, aina yhtä hyväntahtoisen näköisenä, ja pyysi kohteliaasti Mathieunkin istumaan. Sitten kehoitti hän Célesten jäämään paikoilleen; Céleste oli ystävätär, luotettava tyttö, joka mielellään sai kuulla, mitä hän aikoi sanoa.

"Minulla ei ole edes kunniaa tietää teidän nimeänne, herrani, mutta minä huomasin heti, että edessäni on hieno ja ymmärtäväinen mies, joka tuntee elämää. Sentähden tahdon minä sanoa teille suoraan, että ystävänne epätoivo saattaa minun hieman levottomaksi ... niin, ainoastaan hänen itsensä tähden. Ette voi ajatellakaan, miten mieletön hän oli yöllä. Jos hän tulee yhtä hulluksi taaskin, pelkään minä, että hän ryhtyy tekoihin, joitten vaaralliset seuraukset te varmaankin ymmärrätte. Se isku, joka häntä on nyt kohdannut, on kauhea, se on liikuttanut minuakin, enkä minä ole voinut nukkua vähääkään tuon tapauksen jälkeen. Mutta te ymmärrätte, se ei häntä auta, että hän tarpeettomasti huutelee tätä kaikkialla. Minä vakuutan, että minä tässä tapauksessa ajattelen enemmän häntä kuin itseäni, sillä ... no niin, minä selviydyn kyllä aina."

Mathieu ymmärsi sen erittäin hyvin. Jos Morange on niin tyhmä, että hän joillakin varomattomilla sanoilla ilmaisee rikoksen, tulisi hän itse ensimmäiseksi poliisiin kynsiin.

"Mutta täytyy kunnioittaa ystäväparkani hirmuista surua", vastasi Mathieu kylmästi. "Minun ei tarvinne kehoittaa häntä pysymään järkevänä, sillä hän on varmaankin itse jo ajatellut kaikkine yksityiskohtineen, mitkä tämän hirveän työn seuraukset ovat."

Syntyi taas hiljaisuus. Rouva Rouche katseli Mathieutä levollisen näköisenä eikä voinut olla hymyilemättä.

"Minä näen kyllä, että te pidätte minua rikoksellisena, murhaajana. Oh, jos te olisitte ollut täällä, kun tuo miesparka tuli tänne rouvansa kanssa! He itkivät kuin lapset, he lankesivat polvilleen eteeni, kun minä ensin kieltäydyin. Ja mitkä kiitokset, mitkä lupaukset ikuisesta kiitollisuuden tunnosta, kun minä lopulta suostuin! Se ei onnistunut, minä erehdyin luultavasti jonkun elimen tavallisuudesta poikkeavan muodon tähden, ja seurauksena siitä oli suuri onnettomuus. Ei kukaan voi olla epätoivoisempi ja vaaranalaisempi kuin minä. Luuletteko te, ett'ei minullakin ole minun suruni ja murheeni? Minä annan naitujen naisten aivan mielelläni pysyä kotonaan, jos he eivät tahdo joutua vaaraan, vaikka he tarjoisivat minulle koko omaisuutensa!"

Hän tuli haltioihinsa, koko hänen pieni persoonallisuutensa vapisi kiihkosta.

"Sen, mitä minä olen tehnyt, sitä samaa tekevät kaikki kättilöt, niin, vieläpä kaikki lääkäritkin! Ja mitenkä voisi joku meidän ammattiin kuuluva olla tekemättä sitä, kun hän kuulee sellaisia surkeita juttuja, joita joka päivä saamme kuulla. Oh, herrani, jos minä voisin pilloittaa teidät tähän huoneeseen, jos te kuulisitte kaikkein niitten onnettomain naisten puheet, jotka käyvät täällä minulta apua pyytämässä, niin varmaankin teidän mielipiteenne muuttuisi. Pieni, kauppiaan vaimoraukka tulee tänne puolikuoliaana, hänen miehensä on potkaissut häntä vatsaan, hän itkee aivankuin häntä olisi ruuskittu ja sanoo, että hän ei tahdo lasta; ettekö luule, että minä teen oikein ottaessani hänen sikiönsä ulos? Viime viikolla tuli tänne eräs palvelustyttö maalta, hän oli tullut jalkaisin aina Beaucesta asti, hänellä oli seitsemäs kuukausi, joka paikasta hän ajettiin pois, lapset heittelivät häntä kivillä, hänen täytyi maata heinäsuovissa ja varastaa ruokansa koirilta; ettekö tekin luule, että se oli laupeudentyö, kun hän tuli kirvoitetuksi heti, niin ett'ei hänen tarvinnut enää kantaa onnetonta kuormaansa? Maaseudulta tulee niitä joukottain, porvarein rouvia, työläisnaisia ja kaikki vannovat, että he tappavat lapsensa, ellen minä vapauta heitä siitä. Ja kaikkein pariisittarien huulilla on samat uhkaukset, monilla köyhillä tytöillä mutta myöskin monilla rikkailla ja arvossa pidetyillä naisilla. Kaikki ... kaikki, kuuletteko te ... kaikki ovat he valmiit mitä julmimpiin tekoihin, he uhkaavat myrkyttää itsensä väkevilla lääkkeillä, he tahtovat pudottaa itsensä portaista alas saadakseen keskosen, kirvoittaa itse itsensä, kuristaa lapsensa tai panna se kadulle. Mitähän minun nyt on tekeminen? Luuletteko te, ett'ei jo ole löydetty tarpeeksi monta lapsen ruumista likaviemäreistä? Eikö lastenmurhat tulisi kahta lukuisammiksi, jos me kieltäytyisimme? Ja jos ei otettaisikaan huomioon sitä, että se on laupeudentyö, jonka me teemme noille naisparoilta, niin on se kuitenkin tarpeellinen varaventiili, viisas ehkäisykeino, jonka avulla vältetään monet murhenäytelmät ja rikokset. Kun minä puhun sivistyneen miehen kanssa, niinkuin te, niin minä en salaa mielipidettäni, joka on hyvin järkähtämätön. On olemassa kolme menettelytapaa. Toimitaan niin, että potilas synnyttää kuolleen lapsen, jota minä pidän täysin oikeutettuna menettelytapana, sillä naisellahan on oikeus antaa elämä tai olla antamatta. Sitten sikiön ulosajaminen, joka on minunkin silmissäni ikävä menettelytapa, jonka oikeutuksesta mielipiteet eivät ole vakaantuneet ja johon voi ryhtyä ainoastaan erikoistapauksissa, puhumattakaan niistä vaaroista, joita siinä on. Ja vihdoinkin lapsenmurha, todellinen rikos, jota minä en ollenkaan hyväksy. Minä vakuutan teille, ett'ei ainoatakaan lasta, joka on syntynyt elävänä, ole murhattu minun luonani. Äiti ja imettäjä tehkööt sen kanssa sitten, mitä tahtovat, se ei minuun kuulu."

Hän riemuitsi, hän vannoi kunniansa kautta käsi kohotettuna ja piti Mathieun kauhistunutta hiljaisuutta surullisena myöntäväisyytenä sellaisen miehen puolelta, jolla ei ollut tähän mitään vastattavana. Ja kun Mathieu liikahti, aivankuin olisi tahtonut paeta tästä helvetistä, sanoi hän vilkkaasti:

"Vielä sana, herrani. Tuossa talossa, tuolla vastapäätä, erään rikkaan pankkiirin luona oli talvella palvelustyttö, pieni, ihastuttava, vaaleanverinen tyttö. Hän tuli raskaaksi, ja hän saapui minun luokseni, mutta niin myöhään, että minun periaatteitteni mukaan ei sopinut enään käydä asiaan käsiksi. Ja sitten arvelin minä, että hän asuu liian lähellä; se on vaarallista panettelun tähden. Kaksi kuukautta kului. Eräänä aamuna kello kuusi tuli saman talon keittäjä kauhistuneena noutamaan minua, me hiivimme takatietä seitsemänteen kerrokseen, jossa hän asui yhdessä tuon pienen palvelustytön kanssa. Ja tiedättekö, mitä minä näin toisessa sängyssä? Tuon onnettoman tytön ympärillä oli kokonainen meri verta, hän oli kuollut, ja kädet olivat vielä suonenvedontapaisesti lapsen kaulan ympärillä, jonka hän oli kuristanut. Omituisinta oli, että keittäjä, jonka sänky oli vaan parin kyynärän päässä, ei ollut kuullut mitään, ei valituksia eikä huutoja. Hän ei tiennyt mitään mistään, ennenkuin heräsi. Voitteko kuvitella mielessänne, miten se lapsiraukka taisteli kipujaan vastaan, tukahutti huutonsa, odotti lastaan voidakseen sen sitten kuristaa omilla vapisevilla käsillään. Ja antaa sitten kaiken verensä virrata pois ja nukkuu kuolon uneen yhdessä tuon pienen olennon kanssa, jota hänen jäykistyneet sormensa eivät päästäneet irti! Minä sanoin luonnollisesti keittäjälle, että minulla ei ollut tässä mitään tekemistä, ja minä lähetin hänen noutamaan lääkäriä, jotta saataisiin kuolemantodistus. Mutta uskokaa minua tai olkaa uskomatta, varma vaan on, että minä en ole koskaan voinut unohtaa sitä tapausta. Minulla on oikein omantunnon vaivoja siitä, että en auttanut tätä tyttöä. Ja nyt tahdon minä kysyä teiltä, että jos minä olisin ajanut ulos hänen sikiönsä, niin tuomitsitteko te sen teon, enkö minä silloin olisi tehnyt laupeudentyön?"

"Luonnollisesti!" huudahti Mathieu, joka oli innokkaasti kuunnellut kertomusta.

Mathieu tunsi sydämensä tulevan jääkylmäksi. Kauhistus oli kohonnut korkeimmilleen, suuremmaksi se ei voinut enään tulla. Hänen mieleensä johtui, mitä hän oli nähnyt rouva Bourdieun luona, rikoksellisen ja salaisen äiteyden, vieteltyjä palvelustytöitä, avioliitonrikkokkia, sukurutsauksen uhreja, jotka tulivat synnyttämään lapsensa salaisuudessa, tuntemattomia, raukkoja, jotka kulkivat pimeitä kohtaloja kohden. Täällä, rouva Rouchen luona oli hän naamioidun rikoksellisuuden silmäin edessä, sikiön, joka kuristettiin, ennenkuin se oli saanut hengen, synnytetään kuolleena eli ajetaan ennen aikaansa ulos ja kuolee ensi hengähdyksellään. Ja kaikkialla kukoistivat lastenmurhat, kaikkialla kuristettiin lapset, leikattiin paloiksi, käärittiin sanomalehtipaperiin ja pantiin porttikäytäviin. Avioliittojen lukumäärä ei ollut alentunut, mutta syntyneitten luku oli alentunut enemmän kuin neljäsosalla, ja kaikki tämän suurkaupungin lokaviemärit kulettivat mukanaan lapsenruumiita. Ja kauheinta oli, että tämä nainen, tämä viheliäinen murhaaja, puhui levollisesti, näytti olevan vakuutettu työnsä välttämättömyydestä, lausui totuuksia, jotka liikuttivat Mathieutä. Ne olivat yhteiskunnalliset epäkohdat, rakkauden luonnottomuus, lakien vääryydet, jotka pakoittivat äidit lapsenmurhiin. Jumalallinen tunne, elämän kuolematon liekki saastutettiin ja pelkkä kiima teki ainoastaan sattumalta naiset raskaiksi. Lapsen ensi vavahdus äidin kohdussa muuttui kauhistukseksi, pelättiin antaa henkeä lapselle, joka sai erehdyistä kiittää olemassa olostaan, tunnettiin tarve tappamiseen niinkuin rikkaruoho ensi idussaan. Itsekkäisyys kohotti äänensä: ei yhtään lapsia, ei mitään, mikä estää ahneutemme tai kunnianhimomme tähden laatimiamme suunnitelmia! Kuolema huomiselle elämälle, kun me vaan saamme nauttia tänään! Koko kuoleman kanssa kamppaileva yhteiskunta kohotti tämän häpeällisen huudon, joka julisti kansakunnan pikaista loppua. Ja Mathieu, joka yhdeksän kuukautta sitten oli luullut Pariisiin niin huonosti kylvetyksi, sinä iltana, jona hän oli itse vähällä kuulla kiusaajan ääntä ja lähteä kielletyille teille, hän havaitsi nyt, mitkä pahansuovat ja rikokselliset kädet korjasivat sadon. Monet siemenet joutuivat luonnollisesti hukkaan, heitettiin kaikkein polettavaksi, kuivuivat ja paloivat, ja niin paljon haaskautui viljeltäessä, niin monta tainta annettiin välinpitämättömyydestä turmeltua. Mutta ei siinä kyllin, julmat kädet jatkoivat hävitystyötä, kun sato tuli näkyviin. Tuo oli vapaaehtoista sikiön ulosajoa, kaikkein kuoleman voimain taistelua elämää ja järkähtämätöntä luontoa vastaan, joka luo äärettömän paljon siementä totuuden ja oikeuden äärettömän suurta satoa varten.

Mathieu nousi nyt.

"Minä sanon vielä kerran, ett'en minä sekaannu siihen, mitä täällä on tapahtunut. Mutta eikö ole kovin vaarallista pitää tuota kuollutta naista täällä?"

Rouva Rouchen hymyili melkein huomaamattomasti.

"Kyllä, meitä vartioidaan hyvin ankarasti. Onneksi on minulla ystäviä kaikkialla. Minä olen lähettänyt ilmoittamaan kuolemantapauksesta, lääkäri tulee pian ja kirjoittaa todistuksen keskosen synnyttämisestä."

Rouva Rouchekin oli noussut seisomaan, ja hänellä oli taaskin tuo lempeä, rehellinen kasvojenilme, ja näytti siltä kuin hän olisi surkutellut kaikkea sitä saastaista, jota tässä maailmassa on. Ja taas muuttui hän hyvin kainon näköiseksi, kun Céleste alkoi:

"Niin, herrani, se on todellakin totta, kaikki mitä hän tahtoo, se täytetään. Hän on parhain ihminen maailmassa, tekisi mieli antaa hakata itsensä palasiksi hänen tähtensä. — Hyvästi, herrani, ja muistakaa, mitä olette luvannut."

Ennenkuin Mathieu läksi, tahtoi hän vielä kerran nähdä Morangen ja koettaa, jos mahdollista, saada hänet mukaansa. Morange istui itkien kuolleen vaimonsa vieressä, ja hän oli niin menehtynyt, ett'ei hän enään voinut tuntea tuskiaankaan. Kun Mathieu oli lausunut ensimmäiset sanat, esti tuo onneton hänet puhumasta ja sanoi itse matalalla, tukahtuneella äänellä, aivankuin olisi pelännyt herättää vaimonsa, joka nukkui siinä ikuista untaan:

"Ei, ystävänäni, älkää puhuko mitään, se on tarpeetonta. Minä tiedän, minkä rikoksen olen tehnyt, enkä minä anna sitä koskaan itselleni anteeksi. Se, että hän nyt makaa tuossa, se on seurauksena siitä, että minä suostuin tuumaan. Ja kuitenkin minä häntä rakastin, en ole koskaan tahtonut muuta kuin hänen onneaan, koko minun heikkouteni on siinä, että olen rakastanut häntä liian paljon. Mutta minähän olin mies, ja kun hän ajatteli tyhmyyksiä, olisi minun pitänyt olla viisas ja sanoa hänelle, että se on rikos, josta me varmaankin vielä saamme rangaistuksen. Ah, kuinka hyvin minä ymmärrän tämän ja annan hänelle anteeksi! Minä olen mennyttä miestä, minä olen hylky ja minä inhoon itse itseäni."

Koko hänen vähäpätöisyytensä ja koko hänen hellyytensä tuli esiin nyyhkytyksissä tunnustaessaan heikkouttaan. Ja hän jatkoi samalla soinnuttomalla tukahtuneella äänellä:

"Vaimoni tahtoi olla iloinen, rikas, onnellinen. Se oli luonnollistakin, kun hän oli niin lahjakas ja kaunis! Minulla oli vaan yksi ilo, minä tahdoin vaan tyydyttää hänen taipumuksiaan, täyttää hänen toiveitaan. Te olette nähnyt meidän uuden asumuksemme; se oli maksanut meille liian paljon. Sitten tuli tuo juttu Crédit Nationalista, jossa minä toivoin pian voivani hankkia omaisuuden. Kun minä näin, miten haltioihinsa hän joutui siitä ajatuksestakin, että hän lisää kuormaani uudella lapsella, tulin minä yhtä hulluksi kuin hänkin, minä luulin vihdoinkin, että ainoa pelastus on tuon lapsen laittaminen pois tieltä. Ja nyt makaa vaimoni tuossa! Se oli poika, ja me olimme niin sydämestämme toivoneet poikaa, me teimme sen, minkä olimme päättäneet ja juuri sentähden, että olimme varmat siitä, että se on tyttö, jolle meidän sitten olisi pakko hankkia myötäjäiset! Ja nyt on se pieni poika kuollut, ja minä olen heidät molemmat tappanut. Minä en tahtonut antaa lapsen elää, ja lapsi vei äidin mukanaan."

Hänen kumea äänensä, joka muistutti kaukaista hautauskellon soittoa, viilsi Mathieun sydäntä. Hän mietiskeli turhaan lohdutuksen sanoja ja alkoi sitten puhua Reinestä.

"Reine, aivan oikein, minä pidän paljon hänestä. Hän on niin äitinsä kaltainen. Pidättehän te hänen luonanne huomiseen asti? Älkää puhuko hänelle tästä mitään, antakaa hänen leikkiä, minä tahdon itse kertoa hänelle onnettomuudesta. Ja nyt pyydän minä, älkää kiusatko minua, antakaa minun olla täällä. Minä lupaan teille, että olen järkevä, minä istun tässä tyynesti ja vartioitsen häntä. Minulta ei kuulla ääntäkään, minä en häiritse ketään."

Hänen äänensä katkesi, hän voi ainoastaan sopertaa muutamia epäröiviä sanoja istuissaan siinä ja katsellessaan mennyttä elämäänsä.

"Hän, jolla oli niin paljon elämäniloa, temmattiin pois näin äkkiä! Eilen tähän aikaan voi hän kävellä ja puhua, minä tahdoin ostaa hänelle hatun, jonka hän oli nähnyt... Jumalani, minähän olin yhtä syyllinen kuin hänkin, miksei Valérie ottanut minua mukaansa!"

Mathieun täytyi suostua jättämään hänet rauhaan nähdessään hänen istuvan siinä niin masennettuna ja levollisena. Hän meni ulos, juoksi vaunuihin, jotka olivat häntä odottaneet. Oi, mikä helpoitus nähdä taas päivänpaiste, kansaa kuhisevat kadut, hengittää raitista ilmaa, joka virtasi sisään vaunujen molemmista avatuista ikkunoista! Kun hän tuli pois tuosta myrkyllisestä varjosta, hengitti hän syvään laveaa avaruutta, joka säteili tervettä iloa. Hän oli näkevinään Mariannen kuvan lohduttavana lupauksena elämän pikaisesta voitosta, korvauksena kaikesta häpeällisyydestä ja vääryydestä. Hänen rakastettu vaimonsa! Hän oli rohkea ja tervejärkinen, häntä elähytti ikuinen toivo! Hän voisi tuskaisena aikana voittaa voiton rakkauden ja hedelmällisyyden hyväksi, hän voisi tehdä työtä tulevaisuuden sukukunnan hyväksi! Mathieu joutui epätoivoon vaunujen hitauden tähden, hän himoitsi takaisin pieneen, päivänpaisteiseen ja tuoksuavaan kotiinsa ollakseen mukana elämän runoelmassa, ollakseen todistajana uuden, pienen olennon syntymässä, kaikessa tuossa kärsimyksessä ja kaikessa ilossa, elämän ikuisessa korkeassa voimassa!

Kun hän tuli kotiin, hämmästyti hän nähdessään tämän pienen talon päivänpaisteisen ilon. Ylemmässä eteisessä oli ruusuvihko, joka oli tuotu Mariannen huoneesta ja joka täytti koko porraskäytävän tuoksullaan. Kun hän tuli huoneeseen, loisti se lumivalkeana kaikista niistä liinavaatteista, joita oli levitetty auringon valaisemain huonekalujen päälle. Puoliavoimesta ikkunasta virtasi sisään aikainen kevät.

Mutta hän huomasi heti että vartioimassa oleva nainen oli yksin.

"Eikö tohtori Boutan ole vielä tullut?"

"Ei, täällä ei ole ollut ainoatakaan ihmistä. Rouva on hyvin sairas."

Mathieu oli mennyt Mariannen luokse, joka makasi siinä hyvin kalpeana, silmät ummessa, ja näytti taistelevan kovaa taistelua. Mathieu oli pahoillaan, kertoi, että siitä on pian kaksi tuntia kuin tohtori oli luvannut tulla heti.

"Ja minä, rakkaani, minä kun olen jättänyt sinun niin yksiksesi! Minä luulin, että Boutan on luonasi. Rouva Séguin oli synnyttänyt, tohtorin olisi pitänyt olla täällä."

Marianne oli hitaasti aukaissut silmänsä ja koettanut hymyillä. Mutta hän ei voinut puhua heti, vihdoinkin sanoi hän kuitenkin heikolla, läähättävällä äänellä:

"Miksi sinä suutut? Jos hän ei tule, niin on se siitä syystä, että jotakin on tapahtunut. Mitä hän muuten voisi tehdä minulle! Tässä täytyy vaan odottaa."

Mutta nyt sai hän niin ankaran kohtauksen, että koko hänen ruumiinsa vapisi ja vääristyi, ja

sydäntäsärkevä valitushuuto pääsi hänen huuliltaan. Suuret kyynelleet valuivat hänen poskilleen.

"Oi, rakkaani, rakkaani", sanoi Mathieu ja purskahti itkuun myöskin hän, "onko se mahdollista, että sinä kärsit noin hirväästi! Minä kun toivoin, että kaikki kävisi helposti! Viime kerralla ei sinulla ollut noin vaikeita tuskia."

Marianne tyyntyi ja hymyili taas.

"Viime kerralla luulin minä repeytyväni palasiksi, sinä et sitä muista. Mutta älä ole levoton, sinähän tiedät, että minä alistun ilolla kaikkeen. Istu tähän viereeni äläkä puhu enään mitään. Pieninkin ääni pahentaa minun kipujani."

Mathieu lankesi polvilleen, tarttui Mariannen käteen, joka oli vuoteen laidalla, ja painoi poskeaan sitä vastaan, aivan kuin hän olisi kosketuksen kautta tahtonut tulla yhdeksi Mariannen kanssa ja jakaa hänen kärsimyksensä. Eräs muisto sukelsi äkkiä esiin, Morange oli tehnyt samoin, hän oli pannut polttavan poskensa kuolleen Valérien jääkylmää kättä vasten. Mutta kaikki tuon onnettoman miehen kuumeinen palo ei saanut marmorikättä lämpenemään, jotavastoin Mathieu tunsi, että hän tämän kosketuksen kautta otti tuskan kanssa taistelevalta vaimoltaan pienen osan hänen kärsimyksiään. Hän kärsi yhdessä vaimonsa kanssa, hän kuuli pienimmänkin kivun aallon, joka vyöryi hänen jäsenissään, hän lievitti tuota ankaraa työtä, elämän luomista. Ne hellät huolet, joilla hän oli vaalinut vaimoaan raskauden aikana ja palvellut häntä kuin aina saapuvilla oleva palvelija, hänen intonsa säästää vaimoaan pienimmältäkin murheelta, lahjoittaa hänelle iloa alkavaksi päiväksi ja toivoa tulevaksi, olivat hänen silmissään liian pieni osa siinä välttämättömässä työssä, jota vaadittiin heidän yhteisen tarkoituksensa toteuttamiseksi, uuden olennon luomiseksi. Kun on isä ja kunniantuntoa rinnassa, kun tahtoo, että lapsi on oleva terve ja voimakas, silloin pitää rakastaa raskaana olevaa äitiä niinkuin on rakastanut lempivää vaimoa silloin kuin uusi elämäkipinä sytytettiin pyhällä hehkulla, äärettömällä intohimolla, joka sulattaa molemmat aviopuolisot yhdeksi. Ja Mathieun suurin huoli oli nyt, kun hän näki vaimonsa kärsivän, se, että hän olisi tahtonut olla hänelle lohdutuksena ja tukena, ottaa häneltä puolet kärsimyksistä, niinkuin hän oli jakanut hänen kanssaan onnenkin.

Mathieulle tuli nyt pitkä ja tuskallinen odotuksen aika. Minuutit kuluivat, sitten tunti, kaksi tuntia. Vielä ei näkynyt tohtori Boutania. Palvelustyttö, joka lähetettiin Séguinille tuli takaisin sellaisilla terveisillä, että tohtori tulee pian perässä. He odottivat yhä. Marianne oli pakoittanut Mathieun istumaan, mutta salli hänen yhä pitää kättään. Molemmat olivat vaiti, kalpeina samasta tuskasta, vaihtoivat ainoastaan silloin tällöin pari hellän levottomuuden sanaa.

Soitettiin ja Mathieu hyökkäsi alas. Kun hän näki tohtori Boutanin portaitten alapäässä, huudahti hän:

"Ah, tohtori, tohtori...!"

"Älkää nuhdelko minua, rakas ystäväni. Te ette voi aavistaakaan, mitä levottomuutta minun on täytynyt kärsiä. Se pieni rouvaparka on ollut pari kertaa kuolemaisillaan minun käsiini. Vihdoinkin päättyi synnytys; silloin oli hän vähällä saada suonenvedon. Se oli juuri sitä, jota minä jo alussa olin pelännyt. Mutta, Jumalan kiitos, nyt minä luulen, että hänellä ei ole enään hätää."

Hän riisui hattunsa ja päällystakkinsa ruokasaliin.

"Ja miten voi naisella muuten ollakaan muu kuin vaikea synnytys, kun hän vielä seitsemäntenä kuukautena nyörittää itseään niin, että on vähällä tukehtua, ottaa osaa seuraelämään, käy teattereissa, syö ja juo mitä tahansa noudattamatta vähääkään varovaisuutta! Sen lisäksi on hän arveluttavan hermostunut, ja hänellä on paljon perhesuruja. Vähemmästäkin voisi kuolla. Mutta kaikki tämä ei teitä huvita. Puhukaamme nyt teidän asioistanne."

Kun hän tuli makuuhuoneeseen, otti Marianne hänet vastaan samalla nuhteella:

"Ah, tohtori, tohtori...!"

"Tässä minä olen, rakas rouvani. Minä vakuutan, ett'en voinut tulla aikaisemmin. Muuten minä tunnustan, ett'en minä ollenkaan ollut levoton teidän tähtenne, sillä minä tiedän, että te olette vahva ja voimakas."

"Mutta minulla on hirmuiset tuskat."

"Sitä parempi, niin pitää ollakin. Sitä nopeammin niistä myös tulee loppu."

Boutan laski leikkiä ja sanoi, että Mariannen pitäisi jo pian tottua tuollaisiin pahoinvointeihin. Neljän, viiden tunnin tuskat, mitä se merkisi, kun kaikki kuitenkin käy hyvin eikä ole syytä pienimpäänkään levottomuuteen?

Kun hän oli ottanut suuren, valkean esiliinan eteensä ja oli tarkasti tutkinut potilasta, huudahti hän ihmettelevällä äänellä:

"Tämä on omituista, minä en ole koskaan nähnyt näin lupaavaa tapausta. Tunnissa on piltti syntynyt. Sitä voi sanoa hyväksi työksi!"

Sairaanhoitajan avulla hän nopeasti kaikki järjestykseen, liinavaatteet ja muut. Jokaiseen Mariannen valitukseen vastasi hän rohkaisevilla sanoilla ja kehoitti häntä itse avittamaan, jotta työ joutuisi. Kun Marianne eräänä levollisena hetkenä kysyi, miten rouva Séguinin laita oli, vastasi Boutan ainoastaan, että hän on saanut tytön, miehensä suureksi harmiksi. Ja kun hän kysyi Mathieulta hänen käyntiään Morangen luona, sai hän sen vastauksen, että Valérie on hyvin

sairas. Minkätähden olisivat he vaikeuttaneet hänen taisteluaan kertomalla surullisia juttuja? Nyt alkoi viimeinen ponnistus, joka pusersi Mariannesta pitkiä, sydäntäsärkeviä huutoja tasaisilla väliajoilla. Hän heitti päänsä taaksepäin, sulki silmänsä, ja pahasti vääristyi koko hänen ruumiinsa. Mathieu oli ihan mielettönnä eikä voinut olla alallaan. Tämä ainainen valitus vihloi hänen omaa sydäntään, ja hänestä tuntui kuin hänen omat jäsenensä olisi revitty kappaleiksi. Hän kumartui sairaan puoleen, jonka suljetuista silmistä kyyneleet virtasivat, ja hän suuteli noita itkeviä silmäparkoja, hän joi noita kyyneleitä.

"Teidän pitäisi mennä tiehenne, ystäväni", sanoi tohtori vihdoin, "te häiritsette minun työtäni."

Palvelustyttö tuli ylös ja sanoi, että herra Beauchêne oli tuolla alhaalla ja kysyi, mitenkä täällä jaksetaan. Mathieu, joka tunsikin olevansa vähällä purskahtaa itkuun, meni hetkeksi alas.

"No, ystäväni, pitkällekö te olette tulleet? Constance pyysi minun tulemaan tänne kuulemaan sitä. Onko kaikki jo ohi?"

"Ei, ei vielä", vastasi murtunut miesparka.

Toinen nauroi iloissaan siitä, että hän pääsi sellaisista kiusallisista mielenliikutuksista. Hän ei ollut sammuttanut sikaariaan, ja hän näytti yhtä tyytyväiseltä ja elonhaluiselta kuin tavallista.

"Ja sitten tahdon minä sanoa, että teidän lapsillanne ei ole ikävä. Ne vekkulit ovat syöneet kuin sudet, ja nyt he hyppivät ja meluavat ... minä en ymmärrä, miten te voitte elää sellaisessa melussa. Me olemme myös lähettäneet noutamaan kotiimme molemmat pienet Séguinit, mutta he ovat vähän hiljaisempia, he pelkäävät liikaavansa itsensä. Niitä on siis seitsemän oman poikamme ja Reinen kanssa, joka jo on iso nainen. Ja se on liian paljon sellaisille ihmisille, jotka itsepintaisesti tyytyvät vaan yhteen."

Tämä leikinlasku sai hänen iloisuutensa kaksinkertaiseksi. Mutta Reinen nimi sai pöyristyksen kulkemaan Mathieun ruumiin läpitse. Hän oli näkevinään Valérien makaavan kuolleena tuolla kaukana likaisella lavitsalla, ja murtuneen Morangen istuvan hänen vieressään vartioitsemassa.

"Leikkiikö Reinekin?" kysyi hän.

"Leikkii kuin pieni hupsu. Hän leikkii mammaa toisten kanssa. Mutta hän ei tahdo kuin yhden babyn. Ne viisi muuta ovat palvelijoita. Mikä ihastuttava pikku rouva hänestä tulee kolmen neljän vuoden perästä!"

Hän vaikeni, huohotti ja lakkasi hetkeksi nauramasta.

"Onnettomuudeksi meidän pikku Maurice tuli taas jaloistaan heikoksi aamulla. Hän kasvaa liian nopeasti, se poika. Äidin täytyi panna hänet maata leposohvalle noitten kuuden keskeen, ja voinette arvata, että hän tuntee itsensä hieman alakuloiseksi siitä, ett'ei hän voi hyppiä ja nauraa niinkuin ne muut. Pikku piltti parka!"

Hän katsoi pois päin, ja hetkiseksi peitti pilvi hänen kasvonsa. Hän tunsikin ehkä saman salaperäisen, jääkylmän tuulahduksen, joka oli saanut Constancen kauhistumaan eräänä iltana, kun hän näki poikansa pyörtyvän. Mutta pian poistui pilvi, ja näytti siltä kuin hän tietämättään olisi tehnyt vertauksen, sillä hän kysyi iloisesti:

"A propos, se kaunis vaaleanverinen, eikö hän ole vielä valmis?"

Mathieu kummastui, mutta ymmärsi vihdoin, että hän kysyi, eikö Norine jo ole synnyttänyt lastaan.

"Ei vielä, siihen on vielä kuukausi, niinkuin tiedätte."

"Minäkö! Minä en tiedä mitään ja minun kysymykseni oli itse asiassa tyhmä, sillä minä en tahdokaan mitään tietää. Kun te olette maksanut kaikki, niin saatte sanoa hänelle vielä kerran, että minä en tahdo tietää sen enempää hänestä enkä lapsesta."

Nyt kuului sairaanhoitajattaren ääni ylhäältä portailta.

"Herra! Herra! Tulkaa heti!"

Beauchênekkin kiirehti häntä.

"Menkää, menkää, ystäväni. Minä odotan hieman saadakseni tietää, saanko mies- vai naissukulaisen."

Kun Mathieu tuli huoneeseen, häikäsi hänen silmiään. Ikkunasta, jonka verhot oli vedetty syrjään, virtasi sisään säkenöitsevä päivänpaiste. Ja hän näki tohtorin valkeassa esiliinassaan auttavan lasta yli kynnyksen. Ja hän kuuli Mariannen, rakastetun, lemmityn Mariannensa huudahtavan äitien viimeisen huudon, joka vapisi ilosta, tuskasta ja toivosta, ja melkein samassa silmänräpäyksessä vastasi siihen äsken syntyneen vieno tervehdys päivän valolle. Se oli tehty, taaskin uusi olento jatkoi olentojen ketjua sädehtivässä auringon valossa.

"Se on poika", sanoi tohtori.

Mathieu kumartui jo Mariannen puoleen, ja äärettömän suuren hellyyden ja kiitollisuuden purkauksessa suuteli hän vaimonsa kauniita, vielä kyyneleisiä silmiä. Mutta nyt hymyili Marianne kyyneleittensä lävitse.

"Ah, minun rakas, rakas vaimoni, miten sinä olet ollut kiltti ja urhea, ja miten minä sinua rakastankin!"

"Niin, niin, minä olen niin onnellinen, ja nyt rakastan minä sinua vielä enemmän kaiken sen rakkauden tähden, jota sinä olet minulle niin ylenpaltisesti osoittanut."

Tohtori Boutan kielsi Mariannen puhumasta ainoatakaan sanaa enää. Hän oli aivan ihastunut tuohon kauniiseen lapseen, mutta kun vanhemmat pitävät toisistaan eivätkä käytä minkäänlaisia temppuja luontoa pettääkseen ja elävät terveellisesti ja järjestelmällisesti, välittämättä maailman tyhmistä tavoista, niin silloinhan heidän täytyy saada kaikkein komeimmat lapset, lausuili hän.

Mathieu hyökkäsi portaille ja huusi:

"Se on poika!"

"Bravo", vastasi Beauchênen ivallinen ääni alhaalta, "nyt teillä on neljä, tyttöä lukuun ottamatta. Minä toivotan onnea! Ja nyt minä menen heti kotiin kertomaan tätä Constancelle."

Oi, tuo taistelun ja voiton huone, jonne Mathieu nyt taas meni, se sädehti kuin sädekehässä! Marianne vapisi vielä kestetyin kärsimyksensä tähden, mutta mikä pyhä kärsimys, ja mikä ääretön tulevaisuuden toivo täytti hänen nyt, suloinen, kaunis ilo siitä, että hän on antanut hengen uudelle olenolle! Mitä sillä on väliä, vaikka kuolema tekikin välttämätöntä työtään, mitä sillä oli väliä, että huonosti kylvetyin ja huonosti viljellyn pellon vilja harveni siitä, että siemenet eivät itäneet? Sato tulisi kuitenkin yhä rikkaammaksi, ja kiitos siitä rakastavain jumalalliselle tuhlaamiselle, rakastavaisten, joita maailmaa luova rakkaus kiihoitti. Ja korvaus tuli aina pian, elämä puhkesi liekkiin kaikkialla kuin tulipalo, kuohui toisaalla, kun viikate toisaalla niitti, ja nyt vietti se tässä huoneessa voitonjuhlaansa, aivankuin korvatakseen muut rikokselliset ja salaiset raskaudet, muut hirveät ja häpeälliset synnytykset. Yksi ainoa olento, joka syntyi, tuo heikkoääninen, alaston raukka, oli arvaamaton aarre lisääntyneessä elämässä, oli ikuisuuden vakaannuttaja. Ja niinkuin koko lämmin suviö oli tuoksuineen tulvannut sisään sinä iltana, jolloin hän siitettiin, jotta koko luonto olisi saanut ottaa osaa hedelmöivään syleilyyn, samoin virtasi tänään, synnyinhetkenä, hehkuva aurinko sisään, loi elämää ja lauloi voitonhymnin ikuisesta elämästä ikuisen lemмен kautta.

KOLMAS KIRJA

I

"Etkö sinä kuule, mitä minä sanon, minä osaan aivan hyvin kylvettää hänen ilman Zoén apuakin", huusi Mathieu suuttuneena. "Makaa sinä vaan vuoteessasi ja nauti lepoa."

"Mutta täytyyhän Zoén panna kylpyamme kuntoon ja kantaa siihen lämmintä vettä", vastasi Marianne.

Hän nauroi, ja Mathieun täytyi myöskin nauraa.

Kaksi päivää sitten olivat he taas muuttaneet takaisin tähän pieneen taloon, jonka he olivat vuokranneet Séguinilta, metsänlaidasta Janvillessä. Heillä oli niin kiire päästä takaisin maalle, että Marianne oli vasten tohtorin tahtoa ollut niin varomaton, että oli antanut tuoda itsensä tänne ulos neljätoista päivää synnyttämisen jälkeksi. Mutta maaliskuu oli tänä vuonna niin päivän paisteinen ja kevätmäinen, että hän tunsu itsensä ainoastaan hieman väsyneeksi matkan jälkeen. Ja nyt sunnuntaina, kun Mathieun ei tarvinnut mennä konttooriinsa ja iloitsi siitä, että saa viettää koko päivän yhdessä vaimonsa kanssa, vaati hän, että Marianne makaisi aina aamiaiseen asti, kello kahteentoista.

"Minunhan täytyy vähän osata katsoa lasta", sanoi hän, "sillä aikaa kuin sinä lepäät. Sinähän pidät häntä sylissäsi aamusta iltaan. Ja jos sinä tietäisit, miten minä nautin siitä, että saan olla tässä huoneessa yhdessä sinun ja pikkulemmikkimme kanssa!"

Hän meni suutelemaan vaimoaan ja tämä vastasi hymyillen hänen suuteleonsa. Sitten kumartui Marianne kehtoon päin, joka oli sängyn vieressä.

"Mutta nuori herra Gervais nukkuu kuin tukki. Katso häntä! Eihän sinulla vaan voi olla sydäntä herättää häntä?"

Molemmat katselivat nyt hetken, miten hän nukkui. Marianne oli pannut kätensä miehensä kaulalle, heidän hiuksensa ja hengityksensä sulivat yhteen, ja he hymyilivät onnellisina kehdoille, jossa pieni, hento olento lepäsi. Hän oli kaunis poika, ja puhtonen ja valkea, mutta täytyy olla isä ja äiti voidakseen päätellä niin paljon tuosta tuskin valmiista ihmisaineesta kehittymättömine piirteineen. Kun hän nimittäin aukasi silmänsä, huusivat he vilkkaasti:

"Hän näki minun!"

"Niin näkikin. Ja minun myös, hän katseli minua, hän käänsi päätään."

"Tuo pikku enkeli!"

Se oli ainoastaan mielikuvitusta. Mutta nuo rakkaat, pienet kasvot sanoivat heille niin paljon, jota ei kukaan muu olisi ymmärtänyt. He löysivät itsensä ja toisensa niissä, he keksivät niin monta yhdennäköisyyttä, että he voivat tuntikaudet keskustella siitä tärkeästä kysymyksestä, kumman näköinen hän enimmäksi oli. Molemmat väittivät itsepintaisesti että hän oli toisen elävä kuva.

Herra Gervais rupesi luonnollisesti heti huutamaan, kun sai silmänsä auki. Mutta Marianne oli taipumaton: ensin kylpy, sitten aamiainen. Zoé kanto ylös lämpimän veden ja pani sitten ikkunan luona, päivänpaisteessa olevan kylpyammeen kuntoon. Ja Mathieu kylvetti lapsen, pesi sitä kolme minuuttia hienolla pesusienellä, ja Marianne johti sängystään työtä laskien leikkiä Mathieun liiallisesta varovaisuudesta; näytti siltä kuin Mathieu olisi pidellyt pientä, äskensyntyntä jumalaa, jonka hän pelkäsi musertavansa sormiensa välissä. He yhä vaan ihailivat häntä. Miten kaunis hän oli vedessä ruusunpunaisine ihoineen, kimallellen auringon paistessa. Ja miten kiltti hän sitten oli, sillä ihme oli nähdä hänen vaikennevan äkkiä ja olevan autuaallisen tyytyväinen heti, kun tunsu hyväilevän, haalean veden kosketuksen. Ei koskaan ollut kellekään vanhemmilla ollut sellaista aarretta.

"Nyt", sanoi Mathieu, kun Zoé oli auttanut häntä kuivaamaan pojan hienolla liinavaatteella, "nyt me punnitsemme herra Gervaisin."

Se oli vaikea tehtävä, joka tuli vielä vaikeammaksi sen vastenmielisyyden tähden, jota pienokainen osoitti tätä tointa vastaan. Hän tenäsi vastaan ja potkieli vaa'assa, niin että oli mahdollista saada vaaka suoraan ja määrätä ne grammat, jotka hän oli enentynyt painossa viikon kuluessa. Äidin täytyi sekaantua asiaan.

"Pane vaaka pöydälle minun sänkyäni viereen ja anna pienokainen minulle pyyhinliinassa. Sitten me vähennämme pois pyyhinliinan painon."

Mutta nyt tapahtui tuo tavallinen aamuhyökkäys. Nuo neljä lasta, jotka jo alkoivat itse saada päälleen vanhempain auttaessa nuorempia ja Zoén ollessa saapuvilla, hyökkäsivät nyt sisään kuin villi hevoslauma. He olivat jo kietoutuneet isän kaulaan; nyt tekivät he rynnäkönnön äidin sänkyä vastaan tervehtiäkseen häntä; he ikäänkuin kivettyivät ihmettelystä nähdessään Gervaisin vaa'assa.

"Minkätähden hän nyt taas punnitaan?" kysyi Ambroise, nuorin pojista.

Molemmat kaksoset, Blaise ja Denis, vastasivat yhteen ääneen:

"Olethan sinä kuullut, että sentähden, että oltaisiin varmat siitä, että mammaa ei ole petetty, vaan että he punnitsivat oikein, kun mamma osti hänet torilta!"

Mutta Rose, jonka jalat eivät vielä olleet oikein varmat, laahasi itseään eteenpäin sängyn laitaa pitkin, tarttui vaakaan ja huusi kimakalla äänellään:

"Tahdon nähdä! Tahdon nähdä!"

Hän oli vähällä vetää kumoon kaikki. Lapset täytyi heti viedä ulos, sillä nyt he tahtoivat kaikki neljä olla mukana ja kurkoittivat pieniä käsiään.

"Rakkaani", sanoi isä, "tehkää minulle se palvelus, että menette ulos leikkimään. Ottakaa hattunne, auringon tähden, ja pysykää ikkunan alla, että kuulemme äänenne."

Mariannen onnistui vihdoin saada vaaka seisomaan Gervaisin huudosta ja potkimisesta huolimatta. Ja ajatelkaa, miten hauskaa, hänen painonsa oli lisääntynyt seitsemällä grammalla! Tähän asti oli hänen painonsa ollut aina melkein sama. Mutta nyt hän oli alkanut kasvaa! He olivat jo näkevinään hänen kävelevän suurena ja voimakkaana. Äiti nousi istualleen ja kapaloitsi hänet tottuneilla käsillään vastaten leikkillisesti hänen huutoonsa:

"Niin, niin, minä tiedän, että meillä on hyvin nälkä ... ruoka on pian valmis, liemiruoka on tulella, me annamme sitä pian, aivan lämpimänä."

Marianne oli pannut komeat hiuksensa suureen solmuun, niin että hänen valkea kaulansa paljastui, hän oli puettu ainoastaan kauniisen valkeasta flanellista tehtyyn aamuröjyyn, joka oli reunustettu pitseillä, ja hänen paljaista käsivarsistaan näkyi ainoastaan pieni osa. Nojaten selkäänsä kahteen tyynyyn nauroi hän yhä vaan ja otti sitten esiin valkean rintansa, ja nälkäinen lapsi, joka ei vielä nähnyt, etsi sitä käsin ja huulin. Kun hän oli löytänyt, mitä etsi, imi hän ahnaasti, aivan kuin olisi tahtonut imeä koko äitinsä, kaiken hänen parhaimman verensä.

Marianne huudahti heikosti, vielä hymyillen.

"Ai, tuota pikku peikkaa, se tekee minulle pahaa!"

Kun Mathieu aikoi vetää eteen ikkunanverhon väittäen, että he saavat liian paljon auringonvaloa, sanoi Marianne:

"Ei, ei, anna meidän pitää aurinko! Se ei meitä häiritse, se täyttää meidän suonemme keväällä!"

Hän tuli takaisin ja vaipui äännetönnä ihailemaan tuota kaunista näytelmää. Se oli terve, kaunis

elämä itse, joka kukki siinä kirkkaassa auringon valossa; hän näki ikuisen elämän pyhimmän symbolin: lapsen äitinsä rinnoilla. Se oli raskaustilan jatkoa, äiti uhrasi itsensä vielä monina pitkinä kuukausina, täydensi uuden ihmisolennon luomista, aukasi sen elämän lähteen, joka virtasi hänen sisästään koko maailmaan. Hän oli kivulla synnyttänyt lapsensa painaakseen sitä sitten rintaansa vasten, uutta lempeää asuinpaikkaa vasten, jossa oli lämpöä ja ruokaa. Ei mikään ole sen luonnollisempaa ja välttämättömämpää. Molempain heidän kauneutensa ja terveytensä tähden antoi hän ravintoa annettuaan ensin hengen. Se ilo, se ääretön toivo, joka heistä sädehti, oli ainoastaan tuo luonnollinen majesteettisyys kaikissa niissä, jotka kasvavat terveellisesti ja loogillisesti ja tekevät ihmissadon rikkaammaksi.

Zoé, joka oli siivonnut huoneen ja vienyt kylpyammeen ulos, tuli nyt taas ylös suuri sireenivihko vaasissa ja ilmoitti, että herra ja rouva Angelin olivat alhaalla ja kysyivät, miten rouva jaksaa.

"Käske heidän tulla tänne ylös", sanoi Marianne iloisesti. "Minä voin kyllä ottaa vastaan heidät."

Angelinit olivat se rakastunut pari, joka asui pienessä talossa Janvillessä ja teki pitkiä kävelymatkoja yksinäisillä teillä ja poluilla. Rouva oli ihastuttavan kaunis, pitkä, tummaihoinen, kaunisvartaloinen ja näytti aina iloiselta ja elämänhaluiselta. Mies oli vaaleaverinen ja hartiakas ja näytti musketööriltä. Paitsi niitä kymmentätuhatta, jonka he saivat korkoina ja joka teki mahdolliseksi heidän suruttoman elämänsä, ansaitsi mies vielä vähän rahaa maalaamalla viuhkoihin ruusuja ja kauniitten naisten kuvia. Heidän elämänsä oli tähän asti ollut alituista lemmenkuherrusta. Viime kesän loppupuolella olivat he tulleet ystävällisiin väleihin Fromentein kanssa, jotka he tapasivat joka päivä.

"Eikö ole nenäkästä, jos me nyt tulemme sisälle?" huusi Angelin sointuvalla äänellä alhaalta.

Kun rouva Angelin oli vilkastuneena kävelymatkastaan kevätauringossa suudellut Marianne, pyysi hän anteeksi varhaista vierailuaan.

"Ajatelkaahan, vasta eilen illalla saimme me tietää, että te olette jo täällä. Emme me odottaneet teitä ennenkuin kahdeksan päivän kuluttua. Kun me kulimme tästä sivuitse, emme voineet vastustaa halua pistäytyä sisälle kuulemaan, miten voitte ... annattehan te anteeksi, eikö totta?"

Vastausta odottamatta jatkoi hän taas kuin auringonvalosta juopunut leivonen:

"Vai niin, tuossa hän on, tuo pieni, uusi herra. Poika, eikö niin? Ja kaikki on käynyt hyvin, sen minä näen. Teidän käy aina hyvin. Oi, miten pieni hän on vielä ja suloinen! Katsohan, Robert, miten soma hän on, kun hän imee. Oikea pieni nukke, oo, miten hauska hän on! Häntä on oikein hupainen katsella."

Kun mies näki, että hänen vaimonsa oli niin huvitettu, tuli hänkin lapsen luokse ja yhtyi ihailuun ollakseen vaimolleen mieliksi.

"Oh, hän on todellakin sievä. Minä olen nähnyt toisia, jotka ovat inhoittavia, aina laihoja ja punasinertäviä ja näyttävät kynityiltä kananpojilta. Kun pikkulapset ovat valkeita ja täyteläisiä, niin niitä on hauska katsella."

"Mutta tähän voitte saada samanlaisen, kun vaan tahdotte", huudahti Mathieu nauraen. "Te kun olette molemmat niin terveitä..."

"Ei, ei, siitähän ei voi koskaan olla varma. Ja muuten Claire ei tahdo lasta, ennenkuin hän on tullut kolmenkymmenen vanhaksi. Meillä on vielä viisi vuotta jälellä elääksemme toisiamme varten. Kun Claire täyttää kolmekymmentä, niin saammepa sitten nähdä."

Rouva Angelin oli kuitenkin hyvin ihastunut ja katseli yhä lasta, aivankuin hänen olisi ruvennut tekemään mieli uutta leikkikalua; luultavasti heräsi äidintunne myös äkkiä hänessä. Hän ei ollut paha, päinvastoin oli hänellä hyvä sydän, vaikka hän näytti ajattelevan ainoastaan itseään ja rakkauttaan.

"Oi, Robert", sanoi hän, "jos mulla kuitenkin olisi yksi!"

"Vai niin, minä en enään ole kylliksi sinulle", vastasi mies leikkillisesti. "Sinähän tiedät, että me yhdeksän kuukauden raskauden ja viidentoista kuukauden imetyksen aikana emme sitten voisi edes suudella toisiamme. Se on kaksi vuotta ilman pienintäkään hyväilyä."

Mathieu nauroi.

"Se on hieman liioiteltu. Mutta parasta on joka tapauksessa kieltäytyä siitä."

"Kuulethan, Claire, kieltäytyä! Mikä sietämätön sana! Mutta jos minä en voi, jos minä menen toisten luo?"

Molemmat naiset punastuivat, mutta eivät närkästyneet tuosta tavallisesta leikistä tämän mieluisan puheenaineen suhteen. Eikö heille voitu antaa sitä suurta, suloista hellydentodistusta, että oltaisiin uskollisia ja odoteltaisiin? Mennä toisten luo, sehän on inhoittavaa, vastenmielistä!

"Antaa hänen pakista", sanoi rouva Angelin. "Hän rakastaa minua liian paljon, hän ei edes tiedä, onko muita naisia olemassakaan."

Mutta hän alkoi kuitenkin tuntea jonkinlaista mustasukkaista levottomuutta. Ja kun hän katseli Marianne, ei hän voinut tehdä ääneensä sitä kysymystä, että eikö raskaudentila pilaa hänen kauneuttaan ja vieroita miestä hänestä. Tämä iloinen, terve nainen lapsi rinnoillaan tässä

valkeassa, päivänpaisteisessa vuoteessa ... se oli hurmaava taulu. Mutta oli miehiä, jotka inhosivat sellaista. Ja hänen hiljaiset ajatuksensa puhkesivat vihdoon seuraaviin sanoihin:

"Muuten voisihan minä olla itse imettämättä lastani. Mehän voisimme ottaa imettäjän."

"Luonnollisesti", vastasi mies. "Minä en koskaan antaisi sinun imettää itse, se olisi hulluutta."

Hän katui heti raakaa lausettaan ja pyysi Mariannelta anteeksi. Mutta hän lisäsi, että nykyään ei yksikään äiti tahdo itselleen sellaista vaivaa, että imettäisi itse, jos hän vaan on vähänkin hyvissä varoissa.

"Minä puolestani", sanoi Marianne tynnosti hymyillen, "vaikka saisin sata tuhatta frankia korkoina, imettäisin sittenkin kaikki lapseni, vaikka niitä olisi kokonainen tusina. Ennen kaikkea luulen, että minä tulisin sairaaksi, ell'ei tämä pikku lemmikki vapauttaisi minua runsaasta maidostani. Ja sitten minä kuvittelisin, ett'en ole täyttänyt velvollisuuttani häntä kohtaan, minä tuntisin itseni syylliseksi hänen pienimpäänkin pahoinvointiinsa, niin, tuntisin itseni rikokselliseksi äidiksi, äidiksi, joka ei tahdo uhrata kaikkeansa lapsensa terveyden ja hengen eteen."

Hän käänsi kauniit, hellät silmänsä poikaan, sanomattomalla rakkaudella katseli hän, miten poika imi ahnaasti, onnellisena silloinkin kuin tämä väliin teki pahaa ja imi liian kovasti, ja sitten jatkoi hän unelmoivalla äänellä:

"Lapseni toisen luona, ei, ei koskaan, ei koskaan! Minä tulisin mustasukkaiseksi, minä tahdon, että hän tykkönään muodostuu minusta, syntyy minusta, ja täydentyy minusta. Hän ei silloin olisi minun lapseni, jos toinen hänen valmiiksi loisi. Eikä tässä ole kysymyksessä vaan hänen ruumiillinen terveytensä, minä puhun koko hänen olemuksestaan, hänen järjestään, hänen sydämistään, jotka hänen täytyy saada ainoastaan minun kauttani, minusta yksinään. Rakas, rakas lapseni! Kun hän imee näin voimakkaasti, tunnen minä, että sulaudun tykkönään häneen; se on nautintoa."

Ja kun hän katsoi ylös, huomasi hän vuoteen päässä Mathieun, joka liikutettuna katseli häntä. Ja sitten lisäsi hän iloisesti:

"Sinäkin olet tässä lapsessa..."

"Hän on oikeassa", sanoi Mathieu kääntyen noihin lempiviin aviopuolisoihin, "minä toivoisin, että kaikki äidit olisivat kuulemassa vaimoani ja että Ranskassa taas tulisi muotiin se, että äidit itse lapsensa imettäisivät. Eikö se ole kauniinta maailmassa?"

Angelinit nauroivat kohteliaisuudesta, mutta eivät näyttäneet vakaantuneen asiasta. Ja sitten jättivät he hyvästi.

"Yhdeksänkö kuukauden perästä siis?" kysyi Mathieu veitikkamaisesti.

"Sanokaamme kahdeksantoista", vastasi mies, "niin meillä on yhdeksän kuukautta ajattelemisen aikaa."

Nyt kuului hirveä melu ikkunan alta. Ambroise oli heittänyt pallon, ja se oli takertunut puuhun, Blaise ja Denis koettivat osata siihen kivellä, Rose huusi ja hyppeli korkealle, ikäänkuin hän olisi toivonut ylettyvänsä sinne käsillään. Angelinit pysähtyivät katselemaan.

"Herra Jumala", sanoi Claire, "millaista sitten tulee, kun tusina on täysi?"

"Oh", sanoi Marianne, "talo tuntuisi minusta kuolleelta, ell'eivät he huutaisi. — Jääkää hyvästi, minä käyn tervehtimässä teitä niin pian kuin saan lähteä ulos."

Maaliskuu ja huhtikuu olivat ihania, ja tuossa pienessä, vihannuuteen verhoutuneessa talossa vallitsi alituinen ilo. Varsinkin oli juhla ylinnä sunnuntaisin, kun Mathieun ei tarvinnut mennä konttoriinsa. Muina päivinä läksi hän aamusin ja palasi kello seitsemän, aina paljon työtä mukanaan. Ja vaikka tämä ei häirinytkään hänen hyvää mieltänsä, alkoi hän kuitenkin tulla hieman levottomaksi tulevaisuuden suhteen. Hän ei tähän asti ollut ollenkaan murehtinut niitten niukkojen olojen tähden, jota hän omaisineen vietti. Hän ei ollut kunnianhimoinen eikä toivonut rikkauksia; hän tiesi, ett'ei hänellä enempää kuin vaimollaankaan ollut muuta käsitystä onnesta kuin saada suurimmassa yksinkertaisuudessa elää terveellistä elämää, joka on täynnä rauhaa ja rakkautta. Mutta hän kysyi väliin itseltään, mitenkä he ollenkaan voivat elää vaikka vaatimattomastikin, jos perhe aina lisääntyisi. Mitä tekisi hän sitten, jos he saisivat vielä useampia lapsia, miten hankkisi hän varoja, jos uusi vesa toisi uusia tarpeita. Sitä mukaa kuin yhä useammat pienet suut avautuvat ja pyytävät ruokaa, sitä mukaa täytyy raivata uusia uria, hankkia elintarpeita, ell'ei tahdo tulla syylliseksi anteeksi antamattomaan kevytmielisyyteen. Ihminen ei voi munia umpimähkään kuin linnut ja jättää poikasiaan Jumalan huomaan tai toisten elätettäväksi. Ja nämät ajatukset saivat yhä suuremman vallan hänessä Gervaisin syntymän jälkeen, kun taloudellinen tila tuli niin huonoksi, että Marianne ei tiennyt, miten hän tulee toimeen kuukauden lopulla, vaikka hän teki ihmeitä säästäväisyydellään. Pienimpiäkin menoja täytyi välttää, lapset eivät saaneet voita leivälleen ja heidän täytyi pitää takkejaan, kunnes ne rikkinäisinä putosivat päältä. Ja he kasvoivat yhä ja maksoivat vuosi vuodelta yhä enemmän. Kolme poikaa oli täytynyt panna Janvillessä erääsen pikkukouluun, joka ei ollut varsin kallis. Mutta ensi vuonnahan heidän piti alkeiskouluun, ja mistä ottaa rahat siihen? Se oli paha probleemi ja aina kasvavana levottomuutena, joka hieman synkistyi ihanaa kevättä.

Pahinta oli, että Mathieu oli tullut vakuutetuksi siitä, että hän jää ijakseen piirustajaksi

Beauchênen tehtaasen. Ja jos hänen palkkansa jonakin päivänä tulisikin kaksinkertaiseksi, ei hän kuitenkaan voisi seitsemällä kahdeksalla tuhannella frankilla toteuttaa unelmaansa suurilukuisesta perheestä, joka kasvoi ylpeässä vapaudessaan kuin runsaskasvuinen metsä ja joka ei voinut ketään muuta kuin hyvää, yhteistä äitiä, maaemoa, kiittää voimastaan, terveydestään ja kauneudestaan. Aina siitä asti kuin hän tuli takaisin Janvilleen, oli maa eriskummallisella tavalla vietyt häntä puoleensa, ja pitkällä kävelymatkoillaan hautoi hän epämääräisiä ajatuksia, jotka yhä laajenivat. Hän voi useita minutteja seisoa liikkumatta viljapellon ääressä, metsän laidassa, lammen rannalla, jonka vesi auringossa kimalteli, orjantappurain keskellä kivikkomäellä. Silloin tuli hänen mieleensä kaikenlaisia sekavia suunnitelmia, epämääräisiä unelmia, jotka olivat niin omituisia, ett'ei hän niistä vielä puhunut kenellekään, ei edes vaimolleen. Hänestä olisi ehkä tehty pilaa, hän oli vielä siinä epämääräisessä kohdassa, jolloin keksijä tuntee keksintönsä valmistuvan, ennenkuin aate vielä on saavuttanut määrättyä muotoaan. Miksi ei hän kääntynyt maaemon puoleen, tuon ijankaikkisen imettäjän, miksi ei hän kyntänyt ja kylvänyt näitä suunnattomia kenttiä, näitä metsiä, kankaita, kivikoita, jotka olivat hänen ympärillään hedelmättömiksi heitettyinä? Sehän oli oikeudenmukaista, että jokainen ihminen hankki itselleen osansa rikkauksiin, loi itse elämänsä välikappaleet; miksi ei hän sitten luonut jokaiselle uudelle lapselle uutta hedelmällistä kenttää, joka sen elättäisi ilman että yhteisistä varoista tarvitsisi ottaa lisää? Mutta nämät olivatkin vaan hänen mietteitensä, kaikki oli vielä vaan kauniina unelmana.

Fromentit olivat olleet maalla enemmän kuin kuukauden, kun Marianne, joka nyt oli aivan terve, meni eräänä iltana Yeusen sillalle lykäten edellään pikku Gervaisin vaunuja odottamaan Mathieutä, jonka piti tulla aikaisin kotiin. Hän tuli jo kuuden aikaan. Ja Marianne sai päähänsä, että kulettaisiin kiertotietä, mentäisiin Lepailleurin myllylle, pienen matkaa virtaa alas, ostamaan tuoreita munia.

"Kernaasti minun puolestani", sanoi Mathieu. "Minä olen, kuten tiedät, aivan ihastunut heidän vanhaan romantiseen myllyynsä. Se ei kuitenkaan estäisi minua repimästä sitä ja rakentamasta uutta, uudenaikaista myllylaitosta sijaan, jos se olisi minun."

Pihalla, vanhan, runollisen, puoleksi muurivihreään peittyneen rakennuksen edessä, jonka sammaltunut ratas lepäsi lumpeenkukkain sylissä, tapasivat he Lepailleurin puoliset: mies punatukkainen, pitkä ja laiha, vaimo yhtä punatukkainen ja laiha kuin miehensäkin, molemmat nuoria ja jäykkäniskaisia. Poika, Antonin, istui maassa ja kaivoi pientä kuoppaa pienillä käsillään.

"Muniako?" sanoi Lepailleurin vaimo. "Kyllä meillä niitä on."

Hän ei ollenkaan kiirehtinyt, vaan katseli Gervaisia, joka nukkuen makasi vaunuissa.

"Vai niin, tämä on viimeinen. Vahva ja kaunis pienokainen!"

Mutta Lepailleur naurahti ja sanoi talonpojan varmuudella herrasmiestä vastaan, joka elää ahtaissa oloissa:

"Se on siis viides. Meillä, köyhillä ihmisillä, ei olisi varaa sellaiseen."

"Miksi ei?" kysyi Mathieu tyynesti. "Teillähän on tuo mylly ja teillä on maata, jonka tuotanto voidaan tehdä kaksinkertaiseksi lastenne työllä."

Nämät sanat olivat kuin ruoskan isku, joka sai Lepailleurin haltioihinsa. Hän päästi taas koko harminsa valloilleen. Hänen vanha myllyrähjensä ei todellakaan ollut sellainen, että siitä olisi voinut rikastua, ei hänen isänsä eikä isoisänsä olleet sillä mitään ansainneet. Ja mitä tulee hänen maahansa, niin siinä hän oli ne kauniit myötäjäiset, jotka hänen vaimonsa oli tuonut mukanaan, maa sellainen, jossa ei tahtonut mitään kasvaa ja jota sai turhaan hiellään kastella, se ei tuottanut edes niin paljon että siitä olisi saanut takaisin rahansa lannasta ja siemenistä!

"Ennen kaikkea", huomautti Mathieu, "pitäisi teidän korjata myllyänne, panna siihen uusi myllylaitos tai vielä parempi hyvä höyrykone."

"Korjata mylly! Hankkia siihen höyrykone! Sehän olisi hullutusta! Mitä se hyödyttäisi? Myllyhän seisoo jo joka toinen kuukausi, kun ihmiset näillä seuduilla melkein tykkönään laanneet viljaa viljelemästä."

"Muuten, jos maanne on tuottanut vähemmän kuin ennen", jatkoi Mathieu, "niin on se siksi, että te viljelette sitä huonosti, vanhan tavan mukaan, ajattelemattakaan koneita ja lannoitusta."

"Nehän ovat juuri koneet, jotka ovat saattaneet meidät, pikkuviljelijät vararikoon! Oh, minä tunnen tuon, ja minä tahtoisin nähdä, mitenkä te menettelisitte hoitaaksenne maata paremmin ja saadaksenne sen tuottamaan, mitä se ei tahdo tuottaa!"

Hän tuli oikein vihaiseksi ja puhkesi taas niihin moitteisiin, jotka aiheutuivat hänen laiskuudesta ja itsepäisyydestään. Hän oli matkustellut, hän oli tapellut Afrikassa, ei kukaan voine sanoa, että hän olisi sulkeutunut kuoreensa kuin kilpikonna. Mutta kun hän oli palannut rykmentistä, oli häntä ruvennut maanviljelys inhoittamaan, kun hän ymmärsi, ett'ei se koskaan voi antaa hänelle muuta kuin kovan leipäpalasen. Maa oli mennyttä niinkuin meidän Herrammekin, talonpojat eivät enään luottaneet siihen, niin vanhentunut tyhjiin imetty ja laihtunut se oli. Aurinkokin oli joutunut harhateille, nyt oli lunta heinäkuussa ja ukkosta joulukuussa, vuodenajat olivat aivan sekaantuneet, ja se teki kaiken sadon mahdottomaksi.

"Ei, maanviljelys on tykkönään mennyttä kalua. Maata, työtä, niitä ei enään ole olemassa. Talonpoika, joka tekee orjantyötä, ei pian saa edes juomavettä. Sentähden tahdon minäkin

mielummin hukuttaa itseni kuin hankkia lasta lisää; tarpeetonta on hankkia useampia köyhiä lapsiparkoja maailmaan, ja jos Antonin on yksin, jää hänelle ainakin vähän, millä elää meidän kuolemamme jälkeen. Ja sen minä myös sanon, ett'en koskaan pakoita Antoninia maanviljelijäksi. Jos hän tahtoo lukea, jos hän tahtoo Pariisiin, niin minä sanon, että hän on oikeassa ja että Pariisi on ainoa, joka kelpaa kunnan miehelle, joka tahtoo edistyä. Hän myyköön siellä minun puolestani vaikka kimpsuja ja kampsuja ja koettakoon siellä saada rahansa hedelmää tuottavaksi. Siellä se on kuin lantit kasvavat, ja minä kadun vaan, ett'en itse tohtinut ryhtyä sellaisiin puuhiin, kun vielä oli aika."

Mathieu nauroi. Eikö se ollut merkillistä että hän, herrasmies, ylioppilas, lukumies, ihaili palaamista takaisin maahan, kaiken työn äidin luokse, jotavastoin tämä talonpoika ja talonpojan poika satti ja kirosi maata ja toivoi, että poikansa kääntäisi sille selkensä? Siinä oli vastakohtia, joilla on suuri merkitys, uusi esimerkki maaseutuväestön tulvaamisesta kaupunkeihin, joka vuosi vuodelta yhä kasvoi ja sai kansan vähäveriseksi ja heikoksi.

"Te olette väärässä", sanoi Mathieu leikkisellä äänellä katkaistakseen kären keskustelulta. "Älkää olko uskonon maaemolle, se on vanha rakastajatar, joka voi kostaa. Teidän sijassanne pakoittaisin minä sen kaksinkertaisella ahkeruudella antamaan niin paljon kuin suinkin. Maaemo on nyt niinkuin ennenkin hedelmällinen puoliso, ja hän antaa yhä vieläkin satakertaisen hedelmän, jos häntä syleilee hedelmällisellä rakkaudella."

Mutta Lepailleur vastusteli ja teki nyrkeillään liikkeitä.

"Ei, minä olen suuttunut siihen lutkaani!"

"Mikä minua enimmän kummastuttaa", jatkoi Mathieu, "on se, että ei kukaan viisas ja urhea mies ole vielä ottanut viljelykseen tuota äärettömän suurta Chantebledin tilaa, jonka vanha Séguin kerran aikoi tehdä oikein suurenmoiseksi. Siinä on suuria, viljelemättömiä maita, metsiä, jotka osaksi pitäisi hakata, kankaita, jotka olisi helppo tehdä hedelmälliseksi. Mikä kaunis työala miehelle!"

Lepailleur jäi suu ammoltaan tuijottamaan. Mutta sitten ei hän enään voinut olla nauramatta.

"Ei, kuulkaa nyt, te olette hullu, herrani, antakaa anteeksi, että minä sanon sen! Viljellä Chantebled, kyntää nuo kivikot, hautautua soihin! Vaikka te uhraisitte siihen miljoonan, ette saisi siitä puoltakaan tynnyriä kauroja. Se on kirottua maata, se oli samanlaista minun iso-isäni isän aikana kuin nytkin, ja minun pojanpoikani poika tulee näkemään sen aivan samanlaisena. Minä en ole utelias, mutta kyllä minulla sentään olisi halu nähdä sellaisen mielipuolen, joka yrittäisi tuota hullutusta. Hän keittäisi itselleen varmaankin hyvän sopan."

"Niin, kuka tietää", sanoi Mathieu. "Rakkaus saa aikaan ihmeitä."

Vaimo Lepailleur, joka oli mennyt noutamaan puolen tiu'ta munia, palasi nyt miehensä luokse ja kuunteli ihastuneen näköisenä, miten hyvin hänen miehensä osasi puhua tuolle hienolle herralle. Molemmat olivat he täydellisesti yksimielisiä kiukussaansa siitä, ett'eivät voi kasata kokoon tukuttain rahoja ilman kovaa työtä, ja kunnianhimoisissa unelmissaan saada nähdä poikansa herrasmiehenä, koska ainoastaan herrasmies voi tulla rikkaaksi. Kun Marianne otti jäähyväiset pantuaan munat Gervaisin vaunuun, osoitti rouva Lepailleur Antoninia, joka nyt oli saanut kuoppansa valmiiksi ja syleskeli siihen.

"Hänellä on hyvä pää, sen saatte uskoa, hän taitaa jo kirjaimet, ja me panemme hänen pian kouluun. Jos hän vaan tulee isäänsä, niin hänestä tulee vielä teräväpäinen mies, siitä saatte olla varma."

Eräänä sunnuntaina muutamia päiviä tämän jälkeen, kun Mathieu oli kävelemässä vaimonsa ja lastensa kanssa, välähti hänen mieleensä äkkiä ajatus, joka ratkaisi koko heidän elämänsä. He olivat menneet iltapäivällä ulos ja aikoivat nauttia virvoituksia luonnon helmassa. Kun he olivat kulkeneet teitä ja polkuja, istahtivat he metsän reunaan tammen suojaan. Siitä näkivät he koko seutukunnan, vanhasta metsästyspaviljongista, jossa he asuivat, Janvillen kaukaiseen kylään; oikealla oli korkea lammeista rikas ylämaa, josta leveitä, suuria ja hedelmättömiä mäkiä aaltomaisina leveni kauaksi vasemmalle; niitten takana huokuivat synkät metsät siellä täällä kenttien keskeyttäminä, joitten ruohoa ei viikate koskaan ollut niittänyt. Ei ainoatakaan elävää olentoa heidän ympärillään, ainoastaan turmelematon luonto majesteettillisessä rauhassaan kylpien ihanan huhtikuun päivän häikäisevässä auringonvalossa. Kaikki kokoontunut elämänmahla tuntui leviävän yli koko maan; kokonainen meri maanalaista, tuntematonta elämää joka värähteli suurissa puissa, runsaassa vihannuudessa ja mehukkaisissa rikkaruohoissa, jotka peittivät maan. Tyydyttämättömän rakkauden tuoksu, voimakas ja tympeä, täytti ilman.

"Älkää menkö liian kauvaksi", huusi Marianne lapsille. "Me istumme tässä tammen alla ja rupeemme pian syömään."

Blaise ja Denis juoksivat jo kilpaa Ambroisen kanssa, ja Rose huuteli heitä tyytymättömänä ja tahtoi että he tulisivat poimimaan kukkia. He olivat huumaantuneina raittiista ilmasta, heinäkasvit ulottuivat aina heidän hiuksiinsa asti, ja he olivat kuin pieniä fauneja, jotka oli päästetty valloilleen viidakkoon. Sitten tulivat he takaisin ja sitoivat kukkavihkoja. Ja sitten taas hyökkäsivät he pois, ja suuret veljet laskivat ravia pikku sisko selässä.

Mutta koko tämän pitkän kävelyajan aikana oli Mathieu ollut hajamielinen ja katsellut mieltäväisenä ympäriinsä. Väliin kun Marianne häntä puhutteli, ei hän kuullut; hän seisoi unelmiinsa vaipuneena viljelemättömän kentän ja metsikön ääressä, lähteen rannalla, joka lorisi

eteenpäin ja katosi liejuun. Mutta kuitenkin näki Marianne, että Mathieu ei ollut välinpitämätön eikä alakuloinen, sillä niin pian kuin hän tuli vaimonsa luokse, nauroi hän hyväntahtoisella tavallaan. Marianne ikäänkuin aavisti, että hän mietti jotakin tärkeätä, ja hän odotti luottavasti, että miehensä itse alkaisi puhua siitä.

Kun Mathieu seiso ajatuksiinsa vaipuneena katselemassa laveita, erivärisiä maisemia, huudahti Marianne:

"Katsohan, katso tänne!"

Hän oli pannut Gervaisin vaunun tammen alle korkeaan heinikköön, joka peitti pyörät. Ja kun hän otti esiin hopeamaljan, jota oli aikomus käyttää virvoituksia nauttiessa, huomasi hän, että poika kohotti päätään ja seurasi silmillään hänen kättänsä, jossa auringon valaisema malja salamoitsi. Hän teki uudestaan saman kokeen, ja lapsi seurasi taaskin silmillään tähteä, jonka loisto oli ensi kerran hajoittanut pimeyden hänen silmänsä edestä.

"Nyt ei voine kukaan sanoa, että se on vaan minun mielikuvitustani! Nyt hän näkee, se on aivan varma! Minun pikku lemmikkini, minun kallis aarteeni!"

Hän kumartui pojan ylitse ja suuteli häntä iloisena hänen ensi katseestaan. Ja sitten saivat he tuntea ensi hymyilyn ilon.

"Katsohan!" sanoi nyt vuorostaan Mathieu, joka oli Mariannen vieressä kumartunut lapsen ylitse. "Nyt hän hymyileekin! Ajattelehan, että niin pian kuin nuo pikkuherrat alkavat nähdä, alkavat he myös nauraa!"

Mariannekin purskahti nauruun.

"Sinä olet oikeassa, hän nauraa! Oo, miten hän on hupainen, ja miten iloinen minä olen!"

Isä ja äiti nauroivat yhdessä hurmaantuneina lapsen vienosta tuskin huomattavasta hymystä, joka muistutti kirkkaan lähteen hienoa väreilyä.

Marianne huusi luokseen nuo neljä muuta lastaan, jotka hyppivät heidän ympärillään nuorena vihannuudessa.

"Tulkaa nyt, lapset! Nyt on aika ruveta syömään."

He tulivat juosten, ja pöytä katettiin hienolle nurmikolle. Kun Mathieu oli noutanut vasun, joka riippui pienokaisen vaunun edessä, otti äiti esiin voileivät ja alkoi jaella niitä. Syntyi syvä hiljaisuus, kaikki neljä lasta söi yhä kasvavalla ruokahalulla, jota oli oikein hupaista katsella. Mutta nyt kuului huuto, herra Gervais tuli kärsimättömäksi siitä, ett'ei hänelle ensin annettu.

"Niin, se on totta, minä unohdan sinun", sanoi Marianne iloisesti. "Sinä saat osasi. Aukase suusi, rakkaani."

Hän aukasi tyyneesti nappinsa ja otti esiin valkean, silkinhienon rintansa, joka oli tulvillaan maitoa. Hän teki tämän auringon valossa, joka kylvetti häntä kullallaan, noitten laveain kenttäin edessä, jotka katselivat häntä kainostelematta, ajattelemattakaan alastomuuttaan, sillä maakin oli alaston, kasvit ja puut olivat alastomia ja mahlaa tulvillaan. Marianne istui korkeaan ruohoon ja hän melkein peittyi sen runsauteen, mutta lapsi imi pitkin siemauksin, aivankuin lukemattomat kasvitkin imivät elämää maasta.

"Miten nälkä hänen on!" huudahti Marianne. "Etkö ole tekemättä pahaa minulle, sinä pieni, ahnas sudenpenikka!"

Mutta Mathieu seiso vielä siinä huumaantuneena lapsen ensi hymystä, sen ahnaasta nälästä ja maidosta, joka virtasi läpi koko luomakunnan suonien. Ja luomisen halu valtasi hänet taas, eikä hän enään voinut olla ilmaisematta sitä tulevaisuuden ajatusta, jota hän niin kauvan oli hautonut.

"Jo on aika, että minä ryhdyn työhön, minun täytyy perustaa kuningaskunta, josta lapset saisivat tarpeeksi ruokaa kasvaakseen. Heitäkin täytyy ajatella, jotka tulevaisuudessa syntyvät ja jotka pakoittavat suurentamaan pöytää vuosi vuodelta. Tahdotko tietää, mitä minä ajattelen?"

Marianne nosti silmänsä, odotti ja hymyili.

"Niin, sano vaan minulle salaisuutesi, jos aika on tullut. Minä aavistin, että sinulla oli jotakin toiveita. Mutta minä en tahtonut kysyä, minä odotin."

Mathieu ei vastannut heti, äkkinäinen muisto sai hänet kiivastumaan.

"Tuo Lepailleur on laiskuri ja tyhmeliini, vaikka hän tuntuu niin teräväpäiseltä. Voiko ajatellakaan inhoitavampaa tyhmyyttä kuin sellainen kuvittelu, että maa on menettänyt hedelmällisyytensä, että se on vararikon partaalla, tuo ikuinen äiti tuo ikuinen elämä! Hän ei ole äitipuoli muille kuin huonoille pojilleen, pahoille, itsepäisille, typerille, jotka eivät osaa viljellä eikä rakastaa häntä. Mutta jos tulee viisas poika, joka uskonnollisella tavalla häntä kunnioittaa, antautuu tykkänään hänelle, ymmärtää käsitellä häntä kaikilla tieteen uusimmilla keinoilla, kokemukseen nojautuen ... silloin saadaan nähdä hänen värähtelevän elämästä, synnyttävän lakkaamatta, peittyvän lukemattomilla sadoilla. Tällä seudulla väitetään, ett'ei Chantebled tuota eikä voi tuottaa koskaan muita kuin orjantappuroita. No hyvä, vielä tulee mies, joka muuttaa sen, luo siitä uuden maan, joka on rikas ilosta ja runsaudesta!"

Hän kääntyi, osoitti niitä eri paikkoja, joista hän puhui.

"Tuolla takana on enemmän kuin kaksisataa hehtaaria näreikköä, joka ulottuu aina Mareuihin ja Lillebonnen talonpoikaistaloihin asti. Niitten välissä on hedelmällisiä, avoimia kenttiä, joista helposti voi tehdä mitä parhaimpia laidunmaita, sillä siellä on paljon lähteitä. Mutta varsinkin on täällä oikealla sellainen rikkaus lähteitä, että ne ovat muuttaneet tuon suuren ylämaan melkein järvimäiseksi, jonka purojen reunalla kasvaa kaislaa ja saraheinää. Jos tarmokas viljelijä kesyttää tämän maan, vapauttaa sen liikanaisesta vedestä muutamilla helposti kaivetuilla kanavilla, valloittaa hän äärettömän alan viljelykselle, ja vilja kasvaisi siinä ennen kuulumattomalla voimalla. Eikä siinä kaikki; edessämme on enemmän kuin kaksisataa hehtaaria, tuo hiljaan aleneva alue Janvillen ja Vieux-Bourgin välillä, joka on veden puutteen, laihan ja kivisen maanlaatunsa tähden melkein viljelemätön. Kaikki on hyvin yksinkertaista; on vaan johdettava alas nuo vangitut ja suletut lähteet tuolta ylhäältä, antaa niitten valua noille hedelmättömille alueille, jotka sitten vähitellen muuttuvat hämmästyttävän hedelmällisiksi. Minä olen nähnyt kaiken ja punninnut mielessäni kaikki. Tässä on alhaisemman laskun mukaan viisisataa hehtaaria maata, josta rohkea valloittaja voisi luoda kaikkein hedelmällisimmän maatilan. Se on kokonainen valtakunta, kokonainen uusi maailma syntyy siten työnteolla virvoittavan veden ja isämme auringon, koko elämän lähteen avulla."

Marianne katseli häntä ihmetellen, ja Mathieu vavahteli itse sisäisestä innostaan. Mutta Marianne pelotti miehensä laajat suunnitelmat, eikä hän voinut olla päästämättä levottomuuden huudahtusta:

"Ei, ei, se on liian paljon, sinä pyydät mahdottomia. Mitenkä sinä voit ajatellakaan, että me koskaan saisimme kaikkea tätä, että meidän rikkautemme leviäisi yli koko tämän seudun? Ja mistähän me saisimme pääomaa ja työvoimia tuollaiseen valloitukseen?"

Mathieu seiso i hetken hiljaa ja palasi todellisuuteen. Sitten hymyili hän.

"Olet oikeassa, minä haaveilen, minä puhun hulluuksia. Vielä ei minun kunnianhimoni ulotu niin pitkälle, että minä tahtoisin tulla Chantebledin kuninkaaksi. Mutta se, mitä sinulle puhuin, se on joka tapauksessa totta, ja mitä pahaa siinä on vaikka rakentelisikin pilvenkorkuisia suunnitelmia saadakseen rohkeutta ja luottamusta? Minä olen joka tapauksessa päättänyt koetella maanviljelystä — niin, hyvin vaatimattomalla tavalla, muutamilla hehtaareilla, jotka Séguin varmaankin luovuttaa meille halpaan hintaan tämän pienen talon kanssa, jossa me nyt asumme. Minä tiedän, että hän on läpeensä suuttunut tähän maatilaan, jossa ainoastaan metsästys antaa hänelle hieman tuloja. Sittepä saamme nähdä, onko maa antelias ja vastaako se minun rakkauteeni. — Kas niin, rakkaani, anna nyt elämää tuolle pienelle ahmatille, ja te, pienet pilttini, syökää ja juokaa ja tulkaa voimakkaiksi, maa kuuluu niille, jotka ovat terveitä ja joita on paljon!"

Blaise ja Denis vastasivat tähän kehoitukseen ottamalla uuden voileivän, ja Rose tyhjensi vedellä sekoitetun viinipikarin, jonka Ambroise oli antanut hänelle. Mutta Marianne erittäinkin oli ruumiilliseksi tullut hedelmällisyys alastomine rintoineen, joita Gervais imi kaikin voimin. Hän imi niin voimakkaasti, että se kuului, ja se tuntui lähteen heikolta lorinalta, kun se pursuaa maasta ilmoille. Ympärillään tuns i Marianne maitovirran tulvivan ja leviävän. Hän ei ollut ainoa, joka imetti, huhtikuun mahla kuohui maassa, puissa, korkeassa ruohossa, jonka peitossa hän istui. Allaan, ikuisesti synnyttävässä maassa, tuns i hän tämän virran, joka nousi häneen, täytti hänen, antoi hänelle uutta maitoa aina sen mukaan kuin se virtasi pois hänen rinnastaan. Se oli se maitovirta, joka leviää maailmaan, ikuinen elämänvirta olentojen ikuista satoa varten. Ja päivänpaisteinen, laulava, tuoksuava luonto kylpi siinä ja katseli riemusta hymyillen tuota kaunista kuvaelmaa: äitiä, joka alastomin rinnoin auringon valossa imetti lastaan.

II

Seuraavana päivänä oli Mathieu jo aamupäivällä ennättänyt suorittaa välttämättömät työnsä ja sai sentähden päähänsä pistäytyä rouva Bourdieun luona kuulemassa, miten Norine jaksaa. Hän ties i, että Norine oli synnyttänyt lapsensa neljätoista päivää sitten, ja hän tahtoi nyt omin silmin nähdä, miten äiti ja lapsi jaksoivat, täyttääkseen sen toimen, jonka Beauchêne oli hänelle antanut. Beauchêne ei kuitenkaan ollut lausunut sen enempää sanaakaan koko asiasta, ja Mathieu ilmoitti hänelle sentähden ainoastaan, että hän aikoi mennä pois iltapäivällä, sanomatta kuitenkaan hänelle, minne hän aikoi. Mutta hän ties i kyllä, kuinka suuren helpoituksen isäntä tuntisi, kun hän lopultakin saisi tietää, että näytelmä on näytelty, lapsi kadonnut ja äiti toisen rakastajan sylissä.

Kätilön luona Miromesnil-kadun varrella täytyi hänen mennä Norinen huoneeseen, sillä Norine makasi vielä, vaikka hän jo oli jotenkin terve ja aikoi jättää tämän paikan ensi torstaina. Kummakseen näki Mathieu sängyn luona olevassa kehdoossa makaavan lapsen, jonka hän luuli Norinen jo hylänneen.

"No, vihdoinkin te tullette!" huudahti Norine iloisesti. "Minä aijoin juuri kirjoittaa teille ennenkuin lähden täältä. Pieni sisareni olisi tuonut kirjeen teille."

Cécile oli nimittäin siellä, ja hänen mukanaan oli nuorin sisar Irma. Heidän äitinsä, joka ei päässyt kotiaskareistaan, oli lähettänyt heidät kysymään, miten sisar jaksaa, ja lähettänyt samalla kolme suurta appelsiinia, jotka olivat nyt pöydällä. Molemmat pikku tytöt olivat tulleet käyden ja

olivat ihastuneet pitkään kävelymatkaansa ja kaikkiin puotien ikkunoihin, jotka he olivat nähneet. Se hieno talo, jossa iso sisar makasi vuoteessaan, huvitti heitä paljon, ja pieni elävä nukke, joka makasi tuossa musliiniverhojen peittämässä kehossa, herätti heissä suurta uteliaisuutta.

"Vai niin, se on siis tehty, oletteko nyt hyvissä voimissa?" kysyi Mathieu.

"Niin on, minä olen ollut vähän ylhäällä viitenä viime päivänä, ja pian pitää minun lähteä täältä, sillä minulla on ollut täällä niin hyvä olla, mutta nyt ovat makianleivän päivät lopussa. Eikö totta, Victoire, näin pehmeää vuodetta ja näin hyvää ruokaa emme saa kadulta?"

Mathieu tunsu Victoiren, tuon pienen palvelustytön, joka istui vuoteensa vieressä liinavaatteita ompelemassa. Hän oli saanut lapsensa kahdeksan päivää aikaisemmin kuin Norine, oli jo ylhäällä ja aikoi lähteä pois huomenna. Nyt teki hän vähän työtä Rosinelle, sille rikkaalle, nuorelle neidille, joka oli ollut sukurutsauksessa isänsä kanssa ja oli eilen synnyttänyt lapsensa viereisessä huoneessa, joka oli kokonaan hänen hallussaan. Kun Amy oli palannut takaisin kotimaahansa, ei Norine ja Victoire olleet saaneet kolmatta toveria huoneeseensa.

Tuo pieni palvelija katsahti ylös ja herkesi työstään.

"Ei, emme saa maata ja venytellä, emmekä saa lämmintä maitoamme vuoteen ääreen aamusin. Mutta eihän tämäkään ole hauskaa katsella tuota korkeata harmaata seinää tuossa vastapäätä. Eikä sitä voi koko ikäänsäkään elää mitään tekemättä."

Norine nauroi ja pudisti päätään; hän oli selvästi toista mielipidettä. Nuo molemmat pikkusiskot häiritsivät häntä, ja hän tahtoi päästä heistä erilleen.

"Vai niin, pikku tyttöni, te sanotte, että isä on yhä vielä niin suuttunut minuun, ett'en minä voi tulla kotiin?"

"Ei suinkaan," sanoi Cécile, "ei hän juuri niin suuttunut ole, mutta hän sanoo, että se olisi hänelle alentavaa, ja koko kortteli osoittelisi häntä sormellaan. Ja sitten ärsyttelee Euphrasie häntä varsinkin nyt, kun hän on joutunut kihloihin."

"Onko Euphrasie kihloissa?"

Norine näytti hyvin suuttuneelta varsinkin sitte, kun molemmat sisaret olivat yhteen suuhun kertoneet, että sulhanen oli August Bénard, se nuori, ilomielinen muurari, joka asui samassa talossa kuin hekin. Hän oli ihastunut Euphrasieen, vaikka tämä ei näyttänyt juuri millenkään; hän arveli ehkä myös, että Euphrasie oli reipas ja työteliäs tyttö.

"Minä toivotan onnea heille molemmille. Puolen vuoden perästä antaa Euphrasie hänelle selkään. Tervehtäkää mammaa ja sanokaa, että minä annan palttua teille kaikille, ett'en minä tarvitse teistä ketään. En minä vielä ole paljaan taivaan alla, minä voin kyllä hankkia itselleni työtä, ja onhan aina joku, joka tahtoo minua auttaa. Älkää tulko kukaan enää tänne, kuuletteko, minä tahdon mieluummin päästä teistä erilleeni."

Kahdeksan vuotias Irma, joka oli helläsydäminen, alkoi itkeä.

"Minkätähden sinä sellaisia tyhmyksiä puhut? Me emme ole tulleet tänne tekemään sinulle kiusaa. Minä ajattelin juuri kysyä sinulta, onko tuo pieni lapsi todellakin sinun ja saammeko me antaa sille suutelon, ennenkuin menemme."

Norine katui heti kiivauttaaan. Hän kutsui heitä vielä kerran pikkutyttöikseen, suuteli heitä hellästi ja sanoi, että heidän täytyy nyt lähteä, mutta saavat tulla takaisin tervehtimään häntä, jos se heitä huvitti.

"Tervehtikää ja sanokaa mammalle kiitokset appelsiineistä. Ja pojan te saatte hyvin mielellänne nähdä, mutta älkää millään muotoa koskeko häneen, sillä jos hän herää, nousee siitä sellainen huuto, että on vähällä tulla kuuroksi."

Kun molemmat pikkutytöt katselivat uteliaasti poikaa, käytti Mathieukin tilaisuutta hyväkseen ja katsoi häntä. Hän oli pieni, vanttera ja kukkea lapsi, leveäkasvoinen ja suuripiirteinen. Mathieun mielestä oli hän ihmeellisesti Beauchénen näköinen.

Nyt tuli sisään rouva Bourdieu erään naisen seurassa, jonka Mathieu tunsu Sofie Couteauksi ja jonka hän oli tavannut Séguinillä, kun tämä oli ollut siellä tarjoomassa imettäjää. Mutta rouva Couteau oli näkevinään Mathieun ensi kerran; sopiva käytös kuului hänen ammattiinsa, ja hän oli muuten luopunut koko uteliaisuudesta tultuaan sekoitetuksi niin moneen juttuun. Molemmat pikkutytöt jättivät nyt hyvästi ja menivät.

"No, pieni ystäväni", sanoi rouva Bourdieu, "oletteko jo ajatellut, mitä teette tuolla pikku raukalla, joka nukkuu tuossa niin makeasti? Tässä on nainen, josta minä olen puhunut! Hän tulee tänne Normandiasta joka neljässtä päivä, hän tuo mukanaan imettäjiä Pariisiin ja vie mukanaan äskensyntyneitä lapsia täysihoitoon siellä. Koska te ette tahdo imettää itse, voitte kuitenkin olla hylkäämättä häntä ja antaa poika hänelle, kunnes saatte varoja ottaaksenne hänet takaisin. Tai jos te olette päättänyt tykkänään hylätä lapsenne, tahtoo hän tehdä meille sen palveluksen, että vie lapsenne heti löytölastenkotiin."

Norine oli tullut hyvin liikutetuksi, hänen päänsä laskeutui takaisin tyynylle aaltoilevain vaaleain hiusten sekaan, ja hän näytti hyvin tuskaantuneelta.

"Herra Jumala, alatteko te kiusata minua taas?"

Hän pani molemmat kätensä silmäin eteen, ikäänkuin päästäkseen näkemästä.

"Se on minun velvollisuuteni", sanoi kättilö matalalla äänellä Mathieulle. "Meille on sanottu, että tekisimme kaikkemme saadaksemme lapsenvuodenaisten — varsinkin niitten, jotka ovat siinä asemassa kuin tämä tyttö — imettämään itse lapsiaan. Sen kautta tulee usein ei ainoastaan lapsi vaan äiti itsekkin pelastetuksi siitä synkästä tulevaisuudesta, joka heitä muuten uhkaa. Vaikka äiti kuinkakin tahtoi päästä lapsestaan, annamme sen kuitenkin olla hänen luonaan niin kauvan kuin mahdollista, me ruokimme sitä tutilla odotellessamme äidinrakkauden heräävän. Yhdeksässä tapauksessa kymmenestä on äiti tullut voitetuksi niin pian kuin hän on antanut rintaa pienokaiselleen ja pitää hänen sitten aina luonaan. Se on sentähden kuin te tapaatte vielä lapsen täällä."

Mathieu meni Norinen luokse, joka yhä vielä makasi siinä kädet kasvoilla.

"Kas niin, tehän ette ole paha, te olette hyvä tyttö. Miksi ette anna rintaa pienelle pojallenne, miksi ette itse tahdo pitää häntä?"

Hän paljasti nyt kyynelettömät, polttavat kasvonsa.

"Onko isä edes tullut tänne tiedustelemaan minun vointiani? Ei, minä en voi rakastaa sellaisen miehen lasta, joka on menetellyt niin häpeällisesti kanssani. Minä suutun ajatellessanikin, että se makaa tuossa kehdoissa."

"Mutta eihän se poika parka sille mitään voi! Ja se on juuri hänet, kun te tuomitsette, te rankaisette itseänne, sillä nyt, kun te olette yksinänne, olisi poika ehkä suureksi lohdutukseksi teille."

"Ei, ei, sanon minä! Minä en tahdo, minä en voi, niin nuori kuin olen, pitää huolta lapsesta saamatta pienintäkään apua isältä. Jokainen tietää, mihin itse kykenee, eikö totta? No hyvä, minä en ole niin urhea enkä myöskään niin tyhmä ... en, en!"

Mathieu vaikeni, sillä hän näki, ett'ei mikään voinut vaikuttaa siihen vapaudenhaluun, joka Norinessa oli. Hän ilmaisi liikkeellä alakuloisuutensa, mutta hän ei tuntenut vastenmielisyyttä eikä vihaa. Norine oli nyt kerran sellainen, kaunis tyttö ja pää täynnä köyhien ihmisten haluja.

"No niin, sitten me pakoitamme teidän imettämään häntä", sanoi rouva Bourdieu, joka tahtoi tehdä viimeisen ponnistuksensa. "Mutta pojan hylkääminen ei ole kaunista. Miksi te ette usko häntä rouva Couteaulle? Hän veisi pojan täysihoitoon, ja te voisitte ottaa hänen takaisin, kun olette saanut työtä. Eihän se tulisi kalliiksi, isä sen kyllä maksaa."

Nyt suuttui Norine oikein toden tiestä.

"Hänkö maksaisi! Vai niin, kiitoksia paljon! Te ette tunne häntä. Ei siltä, että se hänen rahoissaan olisi mitään, sillä hän on miljonääri. Mutta hän ei mitään toivo niin paljon kuin että lapsi häviäisi, että se vietäisiin johonkin loukkoon, ja jos hän olisi tohtinut, olisi hän kehoittanut minua murhaamaan sen. Kysykää tuolta herralta, valehtelenko minä! Näettehän, ett'ei hän sano mitään. Ja minunko pitäisi sitten maksaa, minun, jolla ei ole soutakaan, ja olen jo ehkä huomenna paljaalla kadulla ilman leipää! Ei, ei, minä en tahdo!"

Hän purskahti itkuun.

"Minä pyydän, antakaa minun olla rauhassa! Neljätoista päivää olette te kiusannut minua tällä lapsella ja antanut sen olla tässä vieressäni siinä luulossa, että minä vihdoinkin rupeisin sitä imettämään. Te tuotte sen minun luokseni, panette sen syliini, että minä katselin ja suutelin sitä. Ehtimiseen saatatte te sen itkemään, että minun sydämeni heltyisi ja antaisin sille rintaa. Ettekö te ymmärrä, kun minä käännän pois pääni, kun minä en tahdo suudella enkä edes nähdä häntä, niin on se sentähden, että minä pelkään tulevani voitetuksi, että rupean kuin hullu rakastamaan häntä, joka olisi suuri onnettomuus sekä hänelle että minulle. Hänen on paljoo parempi olla yksinään. Minä pyydän, viekää hän heti pois älkääkää kiusatko minua kauvemmin!"

Hän vaipui takaisin tyynyille hiukset epäjärjestyksessä ja hartiat paljaina, peitti kasvonsa ja nyhki ääneensä.

Couteauska seisoi hiljaa ja liikkumatta vuoteen ääressä ja odotti. Hän näytti mustassa villaleningissä ja mustassa myssyssään, jota koristi keltainen nauha, pyhäpukuun puetulta talonpoikaisnaiselta, ja hänen kapeat, vilkkaat kasvonsa yrittivät näytellä hyväntahtoista osanottoa. Vaikka tämä affääri näytti menneen myttyyn, rupesi hän kuitenkin lukemaan vanhaa läksyään.

"Teidän pikku poikanne saisi aivankuin oman kodin Rougemontissa. Siellä on paras ilmanala koko departementissä, sinne tulee kansaa Bayeuxistakin parannuksille. Ja nuo pienet lapset, jos tietäisitte, miten niitä siellä lellitellään ja oikein pilataan hellyydellä! Kaikki asukkaat ajattelevat vaan, mitenkä he saisivat luokseen pieniä pariisilaislapsia, ja he rakastavat niitä ja antavat heidän olla kuin prinssit. Eikä se tulisi kalliiksikaan, minulla on eräs ystävätär, jolla on jo kolme kasvattilasta, ja koska hän luonnollisesti ruokkii heitä tutilla, niin voisi hän ottaa neljäkin; hän ottaisi teidän lapsenne melkein kuin kaupanpäälle. Eikö se miellytä teitä?"

Mutta kun hän näki, että Norine vastasi ainoastaan kyynelillä, teki hän jyrkän liikkeen aivan kuin nainen, joka ei tahdo tuhlata aikaansa. Tavallisilla Pariisin matkoillaan kaksi kertaa kuukaudessa vei hän ensin imettäjänsä välitystoimistoihin ja teki sitten kiertokulun kättilöitten luokse kootakseen rintalapset, niin että hän voi matkustaa kotiin samana iltana kahden kolmen

naapurivaimon kanssa, jotka auttoivat häntä viedessään kotiin "nuoria penikoita", joiksi hän heitä kutsui. Tänäpä oli hänellä tavallista kiireempi, sillä rouva Bourdieu, joka käytti häntä yhteen ja toiseen toimeen, oli käskenyt hänen viemään Norinen lapsi heti löytölastenkotiin, ellei Norine anna viedä sitä Rougemontiin.

"Siis", sanoi hän, kääntyen kättilön puoleen, "minä otan tuon toisen naisen lapsen. Parasta on, että menen heti hänen luokseen, että saan sopia asiasta. Sitten tulen minä noutamaan tätä, jonka vien pois juoksujalassa, sillä minun junani lähtee kello kuusi!"

Kun he olivat menneet Rosinen huoneeseen, joka oli eilen synnyttänyt lapsensa, ei kuulunut huoneen syvässä hiljaisuudessa muuta kuin Norinen ankarat nyyhkytykset. Mathieu oli istunut kehdon viereen ja katseli sanomattomalla säälillä tuota pientä olentoparkaa, joka yhä nukkui tyytyväisesti. Victoire, tuo nuori palvelustyttö, joka oli koko ajan istunut äänetönnä ommellen, alkoi nyt puhua sävyisällä tavallaan vilkaisematta edes neulastaan:

"Te teette aivan oikein siinä, ett'ette anna lastanne tuolle lurjukselle. Vaikka häntä miten kohdeltaisiin löytölastenkodissa, on hänellä kuitenkin aina parempi olo siellä kuin hänen luonaan. Siellä hänellä on ainakin mahdollisuus elää. Juuri sentähden tahdoin minä, että minun lapseni oli heti vietävä sinne. Minä olen kotoisin niiltä seuduilta, Bervillestä, kuten tiedätte, puolen penikulman päästä Rougemontista, ja minä tunnen tuon Couteauskan, meillä puhutaan kyllä tarpeeksi hänestä. Niin, niin, kyllä siinä on kaunis nainen! Ensin hän laittoi niin, että sai lapsen, päästäkseen siten imettäjäksi; mutta kun hän huomasi, ett'ei hän omaa maitoaan myymällä voi tarpeeksi nykeä ihmisiä, alkoi hän myydä muitten maitoa. Se on kaunis ammatti, jonka harjoittajalla ei saa olla sydäntä. Sitten oli hänellä onni päästä naimisiin erään suurikasvuisen miehen kanssa, joka saa nyt tanssia hänen pillinsä mukaan ja joka auttaa häntä. Hän hankkii myös imettäjiä ja vie pois pikkulapsia, kun on kiire. Niillä kahdella on useampia murhia omallatunnollaan kuin sellaisilla murhaajilla, jotka mestataan. Bervillen pormestari sanoi, että Rougemont on koko departementin häpeäpilkku. Rougemontin ja Bervillen välillä on aina ollut vihamielisyyttä, se on tietty. Mutta se on varma ja tosiasia, että Rougemontin asukkaat pitelevät aivan liian huolimattomasti pariisilaislapsia. Kaikilla asukkailla siellä on sormensa mukana tässä pelissä, koko kylällä ei ole muuta elinkeinoa, ja kaikki käy vaan siihen suuntaan, että voitaisiin haudata niin monta kuin suinkin. Lapset eivät todellakaan elä vanhoiksi siellä. Mitä enemmän niitä kuolee, sitä parempi on ansio. Eipä siitä syystä ole ihmettelemistä, että Couteauska koettaa viedä sinne lapsia niin paljon kuin suinkin."

Hän kertoi kaiken tämän mitä uskottavimmalla äänellä, sillä hän oli teeskentelemätön tyttö, eikä Pariisi ollut häntä opettanut vielä valehtelemaan.

"Ennen muinoin kuului sieltä vielä pahempaa. Minä olen kuullut isäni kertovan, että hänen aikanaan veivät lastenkulettajat sinne neljä viisi lasta kukin, oikeita taakkoja, jolloin lapset olivat nuorilla sidotut kimpuiksi ja kannettiin kainalossa. Rautatien asemalla latoivat he nämät kimput odotussalien penkeille. Eräänä päivänä nohti eräs Rougemontin vaimo yhden lapsen asemalle, ja siitä nousi hirveä juttu, sillä lapsi löydettiin sitten kuolleena. Ja junissa nähtiin joukottain noita lapsiparkoja, jotka itkivät nälästä. Varsinkin talvella oli tuo ihan inhoittavaa; lapset olivat vilunsinisiä ja vapisivat kylmästä, ja repaleiset kapalovyöt tuskin voivat verhota heitä. Usein kuoli muutamia heistä, ja pieni ruumis jätettiin sitten lähimmälle asemalle ja haudattiin lähimpään kirkkomaahan. Voinette ajatella, missä tilassa ne tulivat perille, jotka eivät matkalla kuolleet. Meillä hoidetaan sikoja paljoa paremmin, sillä niitten ei anneta sillä tavalla matkustaa. Minun isäni sanoi, että se voisi saada kivetkin itkemään. Mutta nyt on tarkempi järjestys, lapsenkulettajat eivät saa viedä kuin yhden lapsen kerrallaan. He kiertävät asetuksia, tietysti, ja ottavat mukaansa kaksi, ja sitten heillä on muita naisia apuna, he käyttävät niitten apua, jotka matkustavat kotiinsa. Couteauskalla esimerkiksi on paljon metkuja, joilla hän vetää viranomaisia nenästä. Ja koko Rougemont katsoo sormiensa läpitse, sillä on liian suuri etu siitä, että liike käy hyvin, ja yhtä asiaa he vaan pelkäävät, sitä, että poliisi sekaantuu liikkeenhoitoon. Se ei paljon auta, että hallitus lähettää joka kuukausi tarkastajia, vaatii todistuksia ja suosituksia pormestarilta. Se ei ollenkaan estä eukkoja lähettämästä niin monta pienokaista kuin suinkin toiseen maailmaan. Eräs meidän Rougemontissa oleva sukulaisemme sanoi kerran: 'Malivoireskalla oli onni, hän pääsi neljästä viime kuussa.'"

Victoire vaikenä hetkiseksi pannessaan lankaa neulansilmään. Norine itki yhä vaan. Mathieu kuunteli mykkänä kauhusta ja silmät luotuina nukkuvaan lapseen.

"Nyt ei tosin ole niin paljon juttuja liikkeellä Rougemontista kuin ennen muinoin", jatkoi palvelustyttö, "mutta ainakin niin paljon, että se pelättää hankkimasta lapsia maailmaan. Me tunnemme kolme tai neljä kasvatusäitiä, jotka eivät ole suurenkaan arvoiset. Sarvesta saavat lapset syödä aina, ja voitteko ajatella millaisia sarvia, ei niitä koskaan puhdisteta, talvella ovat ne täynnä jäätynyttä maitoa ja kesällä hapanta. Vimeuxskan mielestä tulee sarvi liian kalliiksi, ja hän elättää kaikkia penikoita sopalla; sillä tavalla pääsee hän pikemmin niistä eroon, niitten vatsat tulevat suuriksi, paisuvat, niin että näyttää kuin ne olisivat repeämässänsä. Rouva Loiseau luona on niin ilettävän likaista, että siellä täytyy pitää nenästään kiinni, kun lähestyy sitä nurkkaa, jossa pienokaiset makaavat vanhoilla rievuilla liassaan. Gavettella taas menee eukko miehensä kanssa työhön, niin että neljän kasvatuslapsen hoito on uskottu isoisälle, seitsenkymmenen vuotiaalle saamattomalle ukolle, joka ei voi edes estää kanoja hakkaamasta pienokaisilta silmiä päästä. Vielä huonompaa on Couchoixskan luona, jolla ei ole ketään lasten hoitajaa, vaan hän sitoo ne kiinni kehoihin, jotta ne eivät pudottautuisi kuoliaaksi lattialle. Jos te käytte kylän kaikissa taloissa, löydätte samaa kaikkialta. Ei ole ainoatakaan perhettä, joka ei tekisi kauppoja tuolla markkinatavaralla. Meidän seuduilla on kylä, joissa tehdään pitsejä, toisia,

joissa valmistetaan juustoa tai omenaviiniä. Rougemontissa valmistetaan lasten ruumiita."

Hän herkesi ompelemasta ja katseli Mathieutä kirkailla silmillään.

"Mutta hirvein kaikista on Couillardska, vanha varasnainen, joka on ollut vankilassa puolen vuotta ja asettunut nyt asumaan kylän ulkopuolelle metsänlaitaan. Ei ainoakaan lapsi ole koskaan päässyt elävänä hänen kynsistään. Se on hänen erikoisalansa. Kun esimerkiksi nähdään Couteauskan vievän lapsen hänelle, niin tiedetään heti, mitä se merkitsee. Couteauska on varmaankin sopinut hänen kanssaan, että lapsen pitää kuoleman. Vanhemmat maksavat kolme neljä sataa frankia sillä ehdolla, että lapsi saa täysihoidon, kunnes hän on käynyt rippikoulun; ja voitteko ajatella, että lapsi kuolee kahdeksassa päivässä; tarvitsee ainoastaan jättää ikkuna sulkematta; niin teki eräs kasvatusäiti, jonka minun isäni tunsu, eräänä talvena; kun hänellä oli puolen tusinaa pienokaisia, avasi hän oven selkiselälleen ja meni sitten ulos kävelemään. Tämän pojan tästä viereisestä huoneesta, jossa Couteauska nyt on, vie hän varmaan Couillardskan luokse, sillä minä kuulin neiti Rosen äskettäin sopineen hänen kanssaan neljästä sadasta frankista, joka olisi maksettava yhdellä kertaa, eikä sitten enään tarvitsisi huolehtia asiasta."

Hänen täytyi nyt vaieta, sillä Couteauska tuli sisään noutamaan Norinen lasta. Norine ei enään itkenyt, vaan kuunteli uteliaasti tuon pienen palvelustyön juttuja. Mutta kun hän näki Couteauskan, heittäytyi hän maata kasvot tyynyä vastaan, aivankuin hänellä ei olisi ollut voimia nähdä, mitä nyt piti tapahtuman. Mathieu nousi; hänkin oli hyvin liikutettu.

"Se on siis päätetty; minä vien hänet mukani", sanoi Couteauska. "Rouva Bourdieu antoi minulle paperilapun, johon on kirjoitettu syntymäpaikka ja päivä, jolloin hän on syntynyt. Nyt tahtoisin minä tietää hänen ristimänimensä ... minkä nimen te tahdotte antaa hänelle?"

Norine ei vastannut heti. Sitten sanoi hän puoleksi tukahtuneella äänellä:

"Alexandre."

"Vai niin, Alexandre. Mutta parasta olisi, että te antaisitte hänelle vielä toisen nimen, niin että voisitte tuntea hänen paremmin jonakuna päivänä tulevaisuudessa, jos teillä on halua."

Norinesta täytyi taaskin pusertaa vastausta.

"Honoré."

"Siis Alexandre Honoré. Viimeinen nimi on teidän oman nimenne mukaan, ja ensimmäinen on isän, eikö niin? Nyt minulla on kaikki, mitä tarvitsen. Mutta kello on jo neljä, minä en mitenkään ehdi junaani, ellen ota hevosta. Se on kaukana hornassa, Luxembourg-puiston tuolla puolen. Hevoskyyti on kallista ... miten me siitä sovimme?"

Hänen siinä inistessään saadakseen kiristetyksi tuolta tyttöparalta muutamia lanteja, sai Mathieu päähänsä seurata itse häntä löytölastenkotiin voidakseen sanoa Beauchénelle, että lapsi oli oikealla tavalla otettu vastaan hänen läsnä ollessaan. Hän sanoi Couteauskalle lähtevänsä mukaan, ottavansa hevosen ja kyyditsevänsä hänen lapsen kanssa sinne.

"No, sehän sopii hyvin, tulkaa sitten. On synty herättää tätä pienokaista, hän nukkuu niin hyvin, mutta sen täytyy kuitenkin tapahtua."

Luisilla käsillään, jotka olivat tottuneet pitelemään tätä kauppatavaraa, otti hän ylös lapsen, hieman kovakouraisesti; hän unohti hyväntahtoisen ja lempeän käytöksensä, kun oli kysymyksessä viedä lapsi kilpailijalle. Poika heräsi ja alkoi huutaa.

"No, tuhannen vietävä, tästä ei tule hauskaa, jos hän tarjoo meille soittoaan vaunuissa. Tulkaa, kiirehtikää!"

Mutta Mathieu pysäytti hänet.

"Ettekö tahdo suudella häntä, Norine?"

Kun lapsi alkoi huutaa yhä kovemmin, painoi tyttöparka päätänsä syvälle tyynyyn ja sulki käsillä korvansa.

"En, en, viekää pois hänet, viekää heti paikalla, älkää nyt taas ruvetko kiusaamaan minua!"

Hän painoi umpeen silmänsä ja torjui kädellään luotaan sen kuvan, jolla häntä ahdistettiin. Kun hän tunsu, että Couteauska pani lapsen sänkyyn, kävi vapistus hänen ruumiinsa lävitse, hän nousi istualleen ja suuteli ilmaan sattuman varaan; suutelo sattui pieneen, valkeaan myssyyn. Norine oli avannut itkettyneet silmänsä ainoastaan raolleen, hän näki tuon pienen olennon epäselvänä haamuna, joka huusi ja potki.

"Te otatte minulta hengen, viekää pois hän, viekää pois hän!"

Vaunuissa vaiken lapsi äkkiä; vaunujen keinuminen joko rauhoitti häntä tai pelkäsi hän pyörien jyrinä. Couteauska, joka piteli lasta polvillaan, oli alussa vaiti ja katseli päivänpaisteisia katukäytäviä, ja Mathieu, joka tunsu tuon pienen olentoraukan jalat polveansa vastassa, vaipui synkkiin mietteisiin. Mutta sitten aukasi Couteauska suunsa.

"Tuo tyttö teki hyvin väärin siinä, ett'ei uskonut lastaan minulle, minä olisin antanut hänen hyviin käsiin ja hän olisi tullut paksuksi ja lihavaksi kuin kirkonenkeli Rougemontissa. Mutta kaikki luulevat, että me kiusaamme lapsia turhan voiton tähden. Jos hän nyt olisi antanut minulle viisi frankia ja maksanut rautatiepiletin, niin olisiko se vienyt häntä vararikkoon? Niin kaunis tyttö

kuin hän, voi aina hankkia rahaa. Minä tiedän, että meidän ammatissa on kyllä sellaisia, jotka eivät ole niinkään rehellisiä, he pettävät ja vaativat välityspalkkiota ja antavat sitten lapset täysihoittoon alhaisempaa maksua vastaan, he varastavat sekä vanhemmilta että imettäjältä. Ei ole kunniallista tehdä noista pienistä olennoista kauppatavaraa, aivankuin kananpojista ja vihanneksista. Minä sitävastoin olen arvossa pidetty nainen, meidän kylämme pormestarin suosittama, minulla on todistus siveellisestä käytöksestäni, jonka voin näyttää vaikka koko maailmalle. Ja jos te joskus tulette Rougemontiin, niin kysykää Sofie Couteauta; te saatte silloin kuulla, että hän on työhminen, joka ei ole kellekään sounkaan velkaa."

Mathieu ei voinut olla häntä katselematta nähdäkseen miltä hän näytti pitäessään sellaisia ylistyspuheita itsestään, aivankuin vastaukseksi siihen, mitä Victoire oli kertonut; ehkä oli Couteauska talonpoikaisnaisen viisaudella aavistanut, että häntä oli soimattu. Kun hän tunsu, miten Mathieun läpitukenva katse lävistäytyi hänen sieluunsa, luuli hän ehkä, ett'ei hän ollut valehdellut tarpeeksi uskottavasti, sillä nyt alkoi hän uudestaan, tuli sulavammaksi suultaan, ylisti ainoastaan Rougemontin paratiisia, jossa lapsia hellittiin, hoidettiin ja lelliteltiin kuin prinssejä. Kun hän näki, että herra ei vastannut, vaikenä hän taas. Ei maksanut vaivaa valloittaa tuota herraa. Ja vaunut vierivät eteenpäin. Vasta kun he olivat kulkeneet ohi Luxembourg-puiston, sanoi Couteauska taas:

"Tuo tyttö luulee ehkä, että hänen lapsellaan tulee olemaan parempi olo löytölastenkodissa. Minä en tahdo sanoa mitään sen johtokunnasta, vaikka siitä kyllä olisi paljonkin sanomista. Meillä on Rougemontissa ollut monta kasvattilasta, jotka tuo johtokunta on lähettänyt sinne, ja minä voin vakuuttaa, että ne eivät siellä paremmin kostu, vaan kuolevat yhtä pian kuin muutkin. Mutta parasta on antaa ihmisten noudattaa tahtoaan. Vaikka kyllä minä toivoisin, että te tietäisitte yhtä hyvin kuin minäkin, mitä tuolla tehdään."

Vaunut pysähtyivät nyt Defert-Rochereau-kadulla, ennenkuin tultiin ulommaisille bulevardeille. Siinä oli suuri, harmaa talo, ikävän virallisen näköinen, ja eräästä sivuovesta meni Couteauska sinne sisään lapsi käsivarrella. Mathieu seurasi häntä. Mutta häntä ei haluttanut seurata Couteauskaa konttooriin, jossa eräs nainen otti lapsia vastaan, sillä hän pelkäsi kysymyksiä, aivankuin hänellä olisi osa tähän rikoksellisuuteen. Hän piti parempana jäädä erääsen odotushuoneeseen, jonka seinämällä oli useampia erityisiä kammioita, joissa ne henkilöt, jotka toivat sinne lapsia, saivat odottaa vuoroaan.

Hän sai odottaa kaksikymmentä minuuttia, joka aika tuntui hänestä hyvin pitkältä. Siellä tammella vuoratussa, synkässä huoneessa, joka haiskahti sairashuoneelta, vallitsi kuolonhiljaisuus. Hän kuuli ainoastaan jonkun äsken syntyneen lapsen kumeeaa vikinää ja silloin tällöin tukahdutetun nyyhkytyksen, luultavasti se oli joku äiti, joka istui odottamassa jossakin kammiossa. Hänen mieleensä johtui nyt vanha löytölastenkoti, jossa oli pyöreä, muuriin kiinnitetty kääntölaatikko. Äiti tuli hiipien sinne, pani lapsen laatikkoon, veti kellonauhasta ja pakeni. Hän oli liian nuori, niin että hän ei itse ollut nähnyt tuota laitosta muualla kuin melodraamassa Porte-Saint-Martinin teatterissa. Mutta se johti hänen mieleensä monet tarinat vasuista ja pikkulapsista, joita tuotiin sinne maaseudulta ja jotka ajomiehet panivat tuohon laatikkoon, herttuattarien jälkeläisistä, jotka tuntemattomat miehet veivät tuonne unholaan, kokonaisista riveistä työläisnaisia, jotka salaa karkoittivat luotaan satunnaisen yhteyden hedelmät. Miten toisin olikaan nyt, kääntölaatikko oli poissa, lasten sisään jättämisen täytyi tapahtua julkisesti, kokonainen virkakunta oli toimessa kirjoittelemassa muistiin päiviä ja nimiä, ja samalla oli se sitoutunut rikkomattomaan vaitioloon. Hän tiesi kyllä, että muutamat väittivät kääntölaatikon poistamisen enentäneen sikiön ulosajon ja lapsenmurhat kaksinkertaiseksi. Päivä päivältä aletaan yhä enemmän hylätä se muinaisaikain mielipide, että tosiasioihin on alistuttava, harha-askleet on peitettävä kuin välttämättömät likaviemärit, jotavastoin vapaan yhteiskunnan oikea tehtävä on estää pahetta, ahdistaa sitä ja tukahuttaa se jo ituna. Ainoa tapa hylättyjen lasten lukumäärän vähentämiseen on se, että opitaan tuntemaan heidän äitinsä, lohdutetaan heitä, autetaan heitä ja annetaan heille sellaisia välikappaleita, että voivat olla äiteinä.

Mutta tänä hetkenä ei hän mietiskellyt, hänen sydämessään oli vallalla säälin ja tuskan tunne ajatellessaan niitä rikoksia, sitä häpeää ja surua, jonka näyttämönä oli se huone, jossa hän nyt oli. Nainen, joka otti vastaan lapsia pienessä salaperäisessä konttooriissaan, oli varmaankin kuullut mitä hirveimpiä tunnustuksia! Tämä oli siis haaksirikkoisten satama, pimeä kuilu, joka nielasi onnettomain naisten häpeällä merkityt elämän hedelmät! Ja kun hänen odotusaikansa yhä piteni, näki hän kolme naista saapuvan. Yksi heistä oli varmaankin työläisnainen, jolla oli kauniit, kalpeat kasvot, ja hänen villiytynyt katseensa johti Mathieun mieleen erään sanomalehti uutisen, jossa kerrottiin, mitenkä eräs tyttö, joka oli jättänyt lapsensa löytölasten kotiin, oli itse heittänyt sen jälkeen Seineen; toinen näytti naidulta, naiselta, hän oli joku työmiehen vaimo, jolla oli liian paljon lapsia, niin ett'ei voinut enään elättää tätä viimeistään; kolmas oli luultavasti katuyttö, yksi sellaisista, jotka kuudessa vuodessa tuovat sinne neljä lasta, aivankuin aamusin likavedet heitetään likaviemäriin. Mathieu kuuli, että he päästettiin sisään eri kammioihin.

Kun Couteauska vihdoin tuli takaisin tyhjin käsin, ei hän sanonut sanaakaan, eikä Mathieukään kysynyt mitään. He nousivat ääneti vaunuihin. Kun vaunut vierivät eteenpäin kansaa täynnä olevilla kaduilla, purskahti Couteauska äkkiä nauramaan. Kun hänen aina vaitioleva kumppaninsa ei kysynyt häneltä syytä tähän iloon, alkoi hän itse vihdoin kovalla äänellä:

"Te ette tiedä, minkätähden minä nauran. Te saitte vähän odottaa siellä ulkona, ja se oli siitä syystä, että kun minä tulin konttoorista, tapasin erään tuttavani, joka on siellä sairaanhoitajattarena. Niin, te ette ehkä tiedä, että sairaanhoitajattaret vievät sieltä lapsia kasvatustaideille maaseudulle. No niin. Minun ystävättäreni kertoi, että hän matkustaa huomenna

Rougemontiin kahden muun sairaanhoitajattaren kanssa ja että hänellä luultavasti on silloin muitten lasten mukana muassaan myös se lapsi, jonka minä äsken jätin sinne."

Hän nauroi taaskin kuivaa nauruaan.

"Eikö se ole naurettavaa? Äiti ei tahtonut antaa häntä minun mukaani Rougemontiin, ja nyt tulee se kuitenkin sinne! On sellaisia seikkoja, joitten kaikesta huolimatta *täytyy* tapahtua."

Mathieu ei vastannut. Mutta jääkylmä viima tunki hänen sydämeensä. Se on totta, kohtalo on väliin taipumaton. Mitähän siitäkin lapsiraukasta tulee? Odottiko häntä pikainen kuolema vaiko elämä köyhyudessa, kärsimyksissä ja rikoksissa?

Vaunut vierivät yhä eteenpäin, ja kuului ainoastaan pyörien kitisevä rätinä. Kun Couteauska läksi vaunuista Miromesnilkadun varrella ja sai nähdä, että kello jo oli puoli kuusi, alkoi hän kimittää, että hän varmaankin myöhästyy junasta, sillä hänellä oli asioita suoritettavana tuossa talossa ja sitten pitäisi hänen vielä noutaa se toinen lapsi. Mathieulla, joka tahtoi pitää ajurin ajaakseen pohjoiselle rautatienasemalle, ei ollut mitään sitä vastaan, että sai nähdä lastenkulettajain lähdön. Ja hän rauhoitti Couteauskaa, käski hänen kiirehtiä ja lupasi odottaa. Kun Couteauska vastasi, että hän tarvitsi neljännestunnin aikaa, meni Mathieukin ylös tapaamaan Norinea.

Kun hän tuli Norinen huoneeseen, istui tyttö vuoteessaan syömässä appelsiineja, joita hänen sisarensa olivat tuoneet. Hän piti paljon kaikesta hyvästä, hän eroitti huolellisesti lohkot erilleen ja imi mehun raittiilla, terveellä suullaan, silmät puoliummessa, ahnaasti kuin kissa, joka lipoo kielellään maitoa. Hän säpsähti, kun joku tuli niin nopeasti sisään. Ja kun hän tunsii tulijan, hymyili hän hämmästyneenä.

"Se on tehty", sanoi Mathieu.

Norine ei vastannut heti, hän pyyhki sormensa nenäliinaan. Mutta hänenhän täytyi sanoa jotakin.

"Te ette sanonut, että tulette takaisin, enkä minä odottanut teitä. Vai niin, se on siis tehty; no sen parempi. Minä vakuutan teille, ett'ei ollut mahdollisuutta menetellä toisin."

Sitten puhui hän muutostaan kätilön luota, kysyi, voisiko hän päästä takaisin tehtaaseen, ja sanoi menevänsä kuulemaan, jotta nähtäisiin, onko isäntä siksi hävytön, että ajaa hänet pois.

"Ei silti, että minä häntä tarvitsisin eli kaipaisin, sillä minä en koskaan voisi kohdata pahempaa kitupiikkiä kuin hän."

Puhelu alkoi käydä hitaanlaiseksi; Mathieu tuskin vastasikaan enään. Silloin hyökkäsi Couteauska vihdoinkin sisään lapsi sylissä.

"Nyt meidän täytyy kiirehtiä! Heidän tinkimisestään ei tule koskaan loppua, he ovat aivan mielettömiä siitä tuskasta, että minä saisin muka pari souta liikaa."

Mutta Norine pysäytti hänet.

"Se on neiti Rosinen lapsi ... ah, antakaa minun katsoa sitä!"

Norine paljasti lapsen kasvot ja huudahti:

"Oi, miten suuri ja kaunis hän on! Tuohan saisi mielellään elää!"

"Kas niin se on aina", sanoi Couteauska filosoofisesti. "Kun lapsi on oikein vasten tahtoa syntynyt, on hän aina terve ja voimakas."

Norine ei voinut irroittaa silmiään hänestä.

"Se on oikein synti, mitenkä voi olla sydäntä..."

Mutta hän vaikenä ja lisäsi sitten:

"Niin, se on sydäntä vihlova, kun täytyy jättää nuo enkelit!"

"Hyvästi, voikaa hyvin", sanoi Couteauska. "Te saatte minun myöhästymään junasta. Minulla on paluupiletit, toiset odottavat minua asemalla. Siitpä vasta tulisi kaunis soppa!"

Hän hyökkäsi ulos, ja Mathieu seurasi hänen kintereillään. Kun Couteauska oli istuutunut vaunuihin, ja ne lähtivät taas liikkeelle, huudahti hän:

"Uh ... No sepä oli hyvä ... Kuulitteko tuota Norinea? Hän ei itse tahtonut antaa viittätoista frankia kuukaudessa, ja kuitenkin vaatii hän nyt tuon hyvän neiti Rosinen puolesta, joka äsken antoi minulle neljäsataa frankia, että hänen lapsensa on kasvatettava hyvin, kunnes tämä on käynyt rippikoulun. Mutta onhan tämä myöskin komea poika. Katsokaa häntä! Niin, kun rakkaus hankkii lapsia maailmaan, tekee se aina tehtävänsä hyvin. Vahinko vaan, että kauneimmat lapset kuolevat aikaisimmin."

Mathieu katseli poikaa, siinä kun hän makasi talonpoikaisnaisen sylissä. Lapsi oli puettu hienoon, pitseillä reunustettuun liinavaatteeseen aivankuin pieni, kuolemaan tuomittu prinssi, joka viedään mestauslavalle. Ja hän muisti samalla tuon illettävän jutun: isän, joka viettelee tyttärensä kolme kuukautta äidin kuoleman jälkeen, sukuruksauksen hedelmä synnytetään salaisuudessa ja annetaan sitten kallista palkintoa vastaan kasvatusäidille, joka aivan rauhallisesti riistää siltä hengen avaamalla ikkunan tai oven selkiselälleen. Tuo pieni äskensyntynyt, joka kehitymättömistä piirteistään huolimatta nyt jo oli kaunis kuin enkeli, oli hyvin kiltti eikä

päästännyt ääntäkään. Tämä kaikki oli inhoittavaa.

Saint-Lazaren rautatienaseman edustalla hyppäsi Couteauska pois vaunuista.

"Kiitoksia, herrani, te olette ollut kovin hyväntahtoinen. Minä tahdon mielelläni auttaa teidän tuttuja naisianne, jos te vaan tahdotte suosittaa minua heille."

Mathieu, joka myöskin oli lähtenyt vaunuista, näki nyt näyn, joka sai hänet hetkeksi pysähtymään. Matkustajavilskeen ja kuormakärryjen keskellä huomasi hän viisi talonpoikaisnaista jokaisella sylilapsi sylissä; he kävelivät levottomina edestakaisin kuin pelästyneet varikset. Kun he vihdoinkin näkivät Couteauskan, alkoivat he yhteen suuhun räähkyä, ja kaikki viisi hyökkäsi ahnaasti hänen kimppuunsa. Vaihdettuun paljon haukkumasanoina ja selityksiä yhtyivät kaikki nuo kuusi vihdoon yhteen ryhmään ja hyökkäsivät junaan hameitten ja hatunnauhain liehuessa, lapset sylissä, aivankuin petolinnut, jotka pelkäävät, ett'eivät ehdi raadolleen. He peittyivät savuun ja katosivat höyrypillin kimakasti viheltäessä.

Mathieu seisoi yksin kansanjoukossa. Tällä tavalla veivät petolinnut joka vuosi Pariisista kaksikymmentätuhatta lasta, joita senjälkeen ei kukaan saanut enään nähdä. Ei siinä kyllin, että ihmiskylvö turmeltiin, heitettiin polttavaan kivistöön, ei siinä kyllin, että sikiön ulosajo ja lastenmurhat saivat aikaan suuren mieshukan, vaan eläväkin sato korjattiin huonosti, puolet siitä hävitettiin, muserrettiin, murhattiin. Voitonhimoisia varasnaisia ja murhaajia saapui kaikilta ilmansuunnilta ja he veivät pois niin paljon äskensyntynyttä, jokeltavaa elämää kuin heidän syliinsä mahtui heittääkseen sen sitten kuoleman kitaan. He vakoilivat porteilla ja vainuivat jo matkan päästä viattomain lasten veren hajua. Lastivaunut jyrisivät matkoillaan rautatieasemille, niihin tyhjennettiin kehdot, löytölastenkotien ja kasvatustalosten salit, vaivaishoidon perustamat synnyyslaitokset, kättilöitten epäilyttävät pesät. Kaikki nuo pienet kääröt heitettiin yhteen kasaan, vietiin pois, jaettiin tuolla kaukana tullakseen sitten murhatuiksi. Se oli vimmattua tuhoamista, viikate niitti alituisesti tähkäpäitä, ja elonaika kesti läpi koko vuoden. Niinkuin nuo pienokaiset olivat tulleet huonosti kylvetyiksi ja heistä huonosti sato kootuksi, samoin tullaan heitä huonosti elättämään. Se oli suurenmoinen verilöyly, elinvoimaisimmat lapset tapettiin sillä, että ne otettiin pois äideiltänsä, ainoalta imettäjältä, jonka maito antoi elämää.

Veri syöksi äkkiä Mathieun sydämeen, kun hän tuli ajatelleeksi Marianne, joka terveenä ja kukkeana odotti häntä Yeusen sillalle pikku Gervais rinnoillaan. Ne numerot, joita Mathieu oli silmäillyt, tulivat nyt äkkiä hänen mieleensä. Niissä departementeissa, joissa lastenkasvatusta harjoitettiin ammattina, oli pikkulasten kuolinprosentti viisikymmentä, paremmissa neljäkymmentä ja pahimmissa seitsemänkymmentä. On laskettu, että noita lapsia on sadassa vuodessa kuollut seitsemäntoista miljoonaa. Kuolevaisuuden keskimäärä oli jo kauvan ollut sata ja satakaksikymmentätuhatta vuodessa. Pahimmat ihmisteurastajahallitukset, suurimpain valloittajain verilöylyt eivät ole saaneet aikaan sellaista ihmishukkaa. Se oli jättiläistaistelu, jonka Ranska menetti joka vuosi, kuilu, joka nieli kaiken voiman, kaikki toiveet. Välttämätön tulos tästä on kansan kukistuminen ja hullumainen itsemurha.

Kauhu valtasi Mathieun ja hän pakeni tuntien vastustamattoman halun saada lohdutusta Mariannelta; hänessä oli rauhaa, viisautta ja terveyttä.

III

Eräänä tuorstaina söi Mathieu aamiaista tohtori Boutanin luona pienessä alakerroksessa Universitekadun varrella, Palais-Bourbonin tuolla puolla, jossa hän oli asunut enemmän kuin kymmenen vuotta. Vastoin periaatteitaan, jota hän usein itsekin nauro, oli tuo hedelmällisyyden innokas apostoli jäänyt poikamieheksi, ja hän selitti tämän asian hyväntahtoisella ja leikillisellä tavallaan siten, että hänellä on näin ollen enemmän aikaa kirvoittaa toisten vaimoja. Hänellä oli niin paljon työtä, että hänellä ei ollut vapautta tuskin muulloin kuin aamiaistunnilla, niin että jos joku ystävä tahtoi keskustella hänen kanssaan vakavista asioista, kutsui hän tämän mielellään yksinkertaisen poikamiehen pöytänsä, jossa suurimmalla kiireellä nautittiin muna, kotletti ja kuppi kahvia.

Mathieu tahtoi kysyä häneltä neuvoa eräässä tärkeässä asiassa. Kaksi viikkoa vielä mietittyään oli hän yhä sen ajatuksen vallassa, että hän antautuu maanviljelykseen, koettaa kohottaa kaikkein halveksima Chantebled oikeaan arvoonsa, ja se kiusasi häntä suuresti, ett'ei hän voinut tehdä mitään päätöstä. Joka päivä kiihtyi hänessä vastustamaton halu elämän synnyttämiseen; hän oli löytänyt elämänsä työn ja voi nyt tuskin enään nukkuakaan, sillä niin halusi hän saada luoda terveyttä, voimaa ja rikkautta. Mitä suuria toiveita täytyikään hänellä olla uskaltakseen ryhtyä työhön, joka näytti niin uhkarohkealta ja jonka suuren, tulevaisen merkityksen ainoastaan hän itse tiesi! Ja kenen kanssa voisi hän vapaasti keskustella tästä aineesta, kenelle voisi hän kertoa viimeisiä epäilyjään? Kun hän tuli ajatelleeksi kysyä neuvoa Boutanilta, pyysi hän ainoastaan keskustelua hänen kanssaan. Tohtori oli se uskottu, jota hän tarvitsi, rohkea, ennakkoluuloton mies, joka intohimoisesti rakasti elämää, jolla oli laaja käsityskyky, joka ei pikkumaisesti takertuisi ensimmäiseen käytännölliseen vaikeuteen.

Heti kun he olivat istuneet pöytään, alkoi Mathieu ripittää itseään, selvitti kaikki unelmansa, oman runoelmansa, kuten hän itse leikillään sanoi. Tohtori kuunteli keskeyttämättä häntä,

nähtävästi huvitettuna asiasta. Kun häntä pyydettiin lausumaan mielipiteensä, sanoi hän:

"Minä en voi antaa teille mitään käytännöllistä neuvoa, ystäväni, sillä minä en ole koskaan istuttanut edes salaattintainta. Ja teidän suunnitelmanne tuntuu minusta rohkealta, niin että jokainen ammattimies, jolta te kysyisitte neuvoa, varmaankin kehoittaisi teitä mitä painavimmilla sanoilla heittämään sikseen koko aikeen. Mutta te puhutte tuosta asiasta sellaisella luottamuksella, sellaisella palavalla rakkaudella, joka minunkin, kokemattoman, saa siihen varmuuteen, että te onnistutte. Toiselta puolen hyväksytte te kaikki minun aatteeni; enemmän kuin kymmenen vuotta olen minä ehtimiseen saarnannut sitä oppia, että Ranskan, jos se tahtoo uudestaan lapsirikkaita perheitä, täytyy enemmän rakastaa ja viljellä maata, paeta kaupungeista ja antautua terveelliseen ja raittiiseen maaelämään. Mitä minä voin muuta kuin hyväksyä teidän mielipiteenne? Vieläpä minä epäilenkin teitä siitä, että olette tulleet tänne — niinkuin muutkin, jotka pyytävät neuvoa — yksinomaan siinä uskossa, että löytäisitte minussa vastustajan."

Molemmat nauroivat sydämellisesti. Kun Boutan oli kysynyt Mathieultä, millä pääomalla hän alkaisi yrityksensä, vastasi tämä aivan levollisesti, että hän ei aikonut tehdä velkoja, vaan alkaa hätätilassa ainoastaan muutamilla hehtaareilla, niin varma oli hän työn valloittavasta voimasta. Hänen päätarkoituksensa oli saada Séguin luovuttamaan tuon vanhan metsästyspaviljongin ja muutamia hehtaaria maata sen ympäriltä vuotuista lyhennysmaksua vastaan ja ilman, että kaikkea pitäisi heti maksaa. Kun hän kyseli tohtorilta sitä seikkaa, vastasi tämä:

"Niin, minä luulen, että hän on hyvinkin taipuvainen, sillä minä tiedän, että hän olisi iloinen voidessaan myydä. Tuo äärettömän suuri, viljelemätön maatila rasittaa häntä suuresti nykyisen yhä kasvavan rahapulansa aikana. — Ja ystävämme Beauchêne, oletteko ilmoittanut hänelle, että aijotte jättää paikkanne?"

"En, en vielä. Ja minä pyydän teitä olemaan niin hyvä, ett'ette ilmaise minun salaisuuttani: minä en tahdo sanoa hänelle mitään, ennenkuin kaikki on valmista."

He olivat jo juomassa kahvia, ja tohtori tarjoutui kyyditsemään Mathieun tehtaalle, hän aikoi itsekin sinne, sillä rouva Beauchêne oli pyytänyt häntä tulemaan jonakin päivänä tällä viikolla katsomaan Mauricea. Pojalla, jonka jalat olivat aina kipeät, oli myöskin niin huono ruuansulatus, että hänen täytyi noudattaa ankaran tarkkaa ruokajärjestystä.

"Kaikilla lapsilla, joita ei oma äiti ole imettänyt on huono vatsa", jatkoi Boutan. "Sellaisesta ei teidän urhea vaimonne tiedä mitään, hän voi antaa lastensa syödä mitä tahansa. Mutta Maurice parka tulee heti sairaaksi, jos hän syö neljä karviaismarjaa kolmen asemesta. Minä kyyditsen siis teidät konttooriinne. Mutta ensin täytyy minun ajaa Roquépine-kadulle valitsemaan imettäjä. Siihen ei mene pitkää aikaa, toivon minä. Kas niin, nyt lähdetään!"

Vaunuissa kertoi hän, että hän käy rouva Séguinin tähden imettäjätoimistossa. Siinä talossa ei ollut asiat hyvin. Heti synnytyksen jälkeen oli Séguin lyhytaikaisessa hellyydessään vaimoan kohtaan tahtonut itse valita imettäjän Andréelle, äskensyntyneelle tytölle. Hän väitti itse ymmärtävänsä hyvin sellaisia asioita, hän tahtoi saada vahvan imettäjän, suuren ja karkeatekoisen, jolla on mahtavat rinnat. Mutta lapsi oli kuihtunut jo kahden kuukauden ajan, ja tohtori oli huomannut, että hän oli hyvin yksinkertaisesti kärsinyt nälkää. Tuolla jättäjäismäisellä imettäjäillä ei ollut maitoa, tai oikeammin sanottu, hänen maitonsa huomattiin tutkittaessa olevan liian ohutta ja sitäkään ei riittänyt tarpeeksi. Imettäjän muuttaminen oli vaikea asia. Sattui myrskyisiä kohtauksia, Séguin heittelä ja paukutteli ovia ja huusi, että hän ei koskaan enää sekaannu mihinkään.

"Minä olen siis saanut toimekseni uuden imettäjän valitsemisen", sanoi Boutan. "Ja sillä on kiire, sillä minä olen hyvin levoton pikku Andrée paran tähden. Sellaisia lapsia tulee oikein sääli."

"Mutta miksi ei äiti itse imetä?"

Tohtori kohotti olkapäitään.

"Nyt pyydätte te liikoja. Mitenkä te voitte ajatellakaan, että rikas pariisitar sellaisessa elämässä, jota hän viettää — vastaanottoja, päivällisiä, illatsuja, ainaisia vierailuja ja kaikenlaisia hienon maailman velvollisuuksia — voi alistua sellaiseen ikävään ja pitkäaikaiseen velvollisuuteen, että imettäisi itse lapsensa? Se olisi viidentoista kuukauden paasto. Minä en nyt tahdo puhuakaan rakastuneista ja mustasukkaisista vaimoista, jotka, kun heidän on valittava lapsensa ja miehensä välillä, valitsevat jälkimmäisen, säästävät itseään yksin miestänsä varten siitä pelosta, että mies kääntää heille selkänsä. Pikku rouva Séguin teeskentelee, kun hän näyttää surulliselta ja sanoo, että hän olisi niin mielellään tahtonut imettää itse, mutta että hän ei voi maidon puutteen tähden. Tosiasia on kuitenkin se, ett'ei hän ole koskaan koettanutkaan ja että hänestä olisi tullut ensimmäiselle lapselleen yhtä hyvä imettäjä kuin kenestä muusta tahansa. Mutta nyt on hän tullut kelvottomaksi sellaiseen ponnistukseen tyhmän, epäterveellisen elämänsä kautta. Ja pahinta on, että äidit, jotka eivät itse imetä, tulevat kolmannessa tai neljännessä polvessa todellakin kykenemättömäksi siihen, rinnat menettävät kykynsä eroittaa maitoa. Siinä meidän tulevaisuutemme: rotu, jossa on viheliäisiä, terveydeltään turmeltuneita naisia, jotka ehkä voivat silloin tällöin synnyttää lapsen, mutta ovat tykkönään mahdottomat imettämään."

Mathieu muisti nyt, mitä hän oli nähnyt rouva Bourdieun luona ja löytölastenkodissa. Hän kertoi mietteistään, ja Boutan kohotti olkapäitään. Hän arveli, että vielä on äärettömän paljon työtä tehtävä ihmiskunnan hyväksi. Yksityinen hyväntekeväisyys sai jo paljoa aikaan, ja se oli hyvä, mutta ainoastaan uudet lait voivat pelastaa kansan: naista pitäisi auttaa ja tukea aina raskauden ensimmäisistä vaikeista päivistä asti, hänet pitäisi vapauttaa raskaasta työstä ja häntä olisi

pidettävä pyhänä; sitten saisi hän synnyttää lapsensa levossa ja rauhassa, vaikkapa salaisuudessakin, jos hän niin tahtoo, ja ilman, että häneltä vaaditaan muuta kuin äitinä olemista; parantumisen aikana pitäisi hänen ja lapsen saada hyvä hoito, samoin pitkällisenä imetyaikana, aina siihen asti kuin hän taas voisi ruveta terveeksi ja voimakkaaksi puoliseksi. Sitä varten pitäisi ryhtyä laveisin toimenpiteisiin, perustaa suojakoteja turvattomille naisille, parannuskoteja, laatia suojelulakeja ja panna toimeen avustuskassoja imettäviä äitejä varten. Kuolevaisuuden vastustamiseksi pikkulasten keskuudessa oli ainoastaan yksi pätevä ja vaikuttava keino: ennättää sen edelle. Ainoastaan estävillä keinoilla voisi lopettaa äskensyntyneiden lasten hirveän uhraamisen, parantaa tuon aina ammottavan haavan kansan kyljessä, joka heikontaa sitä, murhaa sen hiljalleen päivä päivältä.

"Ja kaiken tämän", jatkoi tohtori, "voi yhdistää siihen yhteen totuuteen, että äidin pitää itse imettää lapsensa. Meidän kansanvaltaisessa yhteiskunnassamme tulee nainen heti raskaaksi tultuaan pyhäksi. Hän on kaiken suuruuden, kaiken voiman ja kaiken kauneuden symboli. Hänen pitäisi olla meidän uskontomme. Kun me olemme oppineet kunnioittamaan äitiä, niin silloin on ensin isänmaa ja sitten ihmiskunta pelastettu. Sentähden tahtoisin minä, että lastaan imettävän äidin kuva tulisi inhimillisen kauneuden korkeimmaksi ilmaisumuodoksi. Mutta miten me saamme meidän pariisittaret, kaikki meidän ranskattaret vakuutetuksi siitä, että naisen kauneus on siinä, että hän on äitinä lapsi sylissään? Sinä päivänä, jolloin se tulee yhtä muodinmukaiseksi kuin sileäksi kammattut hiukset ja kapeat hameet, olemme me maailman mahtavin kansa!"

Hän näytti aivan epätoivoiselta siitä, kun ei tietänyt, mitenkä voisi muuttaa tavat, ja jatkoi sitten:

"Minun mielestäni on äitien imettäminen tärkeintä kaikista. Jokainen äiti, joka voi imettää eikä tee sitä, on rikksellinen. Erityisissä tapauksissa, kun äiti on aivan kykenemätön täyttämään velvollisuuttaan, on meillä sarvi, joka, jos se pidetään puhtaana ja siihen käytetään steriliseerattua maitoa, voi antaa erittäin hyvät tulokset. Mutta lasten antaminen kasvatusäideille maaseudulle on melkein samaa kuin murhaisi ne, ja imettäjän ottaminen on häpeällinen toimenpide, lukemattomien onnettomuuksien, niin usein rikoksienkin lähde, sillä sen kautta uhrataan tietien ja taitien sekä äidin että imettäjän lapsi."

Vaunut pysähtyivät Roquépine-kadulle erään imettäjätöimistön eteen.

"Minä voin lyödä vetoa siitä, että te ette koskaan ole ollut sisällä imettäjätöimistössä, vaikka te olette viiden lapsen isä."

"En, en koskaan."

"Tulkaa nyt sitten mukaan. Ihmisen pitää tuntee kaikkea."

Roquépinekadun imettäjätöimistö oli paras ja tunnetuin tässä osassa kaupunkia. Sitä johti rouva Broquette, neljänkymmenen vuotias, vaaleahko nainen, jolla oli arvokas ulkonäkö ja joka oli hieman rokonarpinen, aina lujaan nyöritetty ja puettu kellervänruskeaan tahtisilkkinenkiin. Mutta vaikka hän oli talon loistona ja arvona, oli mies kuitenkin sen sieluna. Hän oli pieni viidennelläkymmenellä oleva mies, jolla oli suipponenä ja vilkkaat silmät ja liikkuva kuin kärppä. Hänen toimensa oli järjestyksen ylläpitäminen töimistössä, imettäjien valvominen ja kasvattaminen, hän otti heidät vastaan, teroitti heille puhtautta, opetti heitä hymyilemään ja olemaan rakastettavaisia, esti heidän liijan paljoa syömästä. Hän oli jalkeilla aamusta iltaan, torui heitä ja piti tyrannivaltansa alla koko tuon joukon likaisia, yksinkertaisia, usein valehtelevia ja epärehellisiä naisia. Tuo vanha, ränsistynyt talo kosteine pohjakerroksineen, jossa vieraat otettiin vastaan, ja molempine yläkerroksineen, joissa kummassakin oli kuusi makuuhuoneeksi järjestettyä huonetta, oli oikeastaan jonkinlainen hotelli, jossa imettäjät makasivat yönsä lastensa kanssa. Siellä kulki edestakaisin talonpoikaisnaisia, jotka samana aamuna olivat saapuneet Pariisiin, laahasivat kapsäkkejään ja kantelivat sylilapsiaan ja täyttivät huoneet, käyttävät ja vastaanottosalit melulla ja pahalla hajulla. Sitäpäitise oli talossa neiti Broquette, Hermine, kalpea, viisitoista vuotias tyttö, pitkäkasvuinen heilakka ja vähäverinen, joka sulavana neitsyytenä kulki ympäriinsä tässä osaksi paljastettujen ihmisten kuhinassa, tässä enemmän tai vähemmän maidokkaiden imettäjien tungoksessa.

Boutan, joka tunti talon erittäin hyvin, astui sisään Mathieu seurassaan. Oikealle eteisestä oli konttoori, jossa rouva Broquette halukkaiden pyynnöstä näytteli imettäjiä, jotka oleskelivat seuraavassa huoneessa sylilastensa kanssa. Konttoorissa oli vanhat empiremalliset huonekalut, verhotut punaisella shagilla ja kullattu pöytäkello. Eteisestä oikeaan, keittiön vieressä, oli yhteinen ruokasali, jossa oli kaksi pitkää vahakankaalla päällystettyä pöytää ja muutamia repaleisia olkituoleja. Jo ovessa pisti nenään inhoittava haju, pesuveden, hapantuneen maidon, siivottomain lapsen riepujen ja kaikkein noitten talonpoikaisnaisten likaisten alushameitten löyhkä.

Mutta kun Boutan aukasi konttoorin oven, oli rouva Broquette juuri näyttämässä erälle siellä istuvalle vanhalle herralle kokonaista imettäjäläumää. Hän tunsu heti tohtorin ja teki anteeksi pyytävän liikkeen.

"Ei, ei, jatkakaa te vaan", sanoi tohtori. "Minulla ei ole kiirettä, me voimme odottaa."

Avoimesta ovesta näki Mathieu Herminen, talon tyttären, istuvan ikkunan vieressä shagilla päällystetyssä nojatuolissa ja lukevan romaania, ja äiti seiso tuossa arvokkaan näköisenä ja ylisti tavaraansa vanhalle herralle, joka ei näyttänyt voivan tehdä valintaansa.

"Me menemme puutarhaan", sanoi tohtori nauraen.

Ilmoituksissaan mainitsi tämä liike, että heillä on puutarhakin, raitis ilma, vieläpä puukin, eli sanalla sanoen maaseutu. He aukasivat lasioven ja näkivät puun luona penkillä vahvajäsenen tytön, luultavasti äsken saapuneen, ja tämä pyyhkieli lapsensa takapuolta sanomalehden palasella. Tyttö itse näytti likaiselta, hän ei ollut vielä saavuttuaan ennättänyt peseytyä. Eräässä nurkassa oli läjässä keittiöstä heitettyjä esineitä, särkyneitä vateja, vanhoja rasvaisia ja ruostuneita talouskapineita. Toisella puolen on imettäjiä varten varattu odotussali lasiovineen, ja sieltäkin haisi ulos kloakki, kuivamaan asetettuja repaleita, jo hapantuneita lastenriepuja.

Mutta äkkiä hyökkäsi herra Broquette esiin, ei tiedetty mistä. Hän oli nähnyt äsken Boutanin, hyvän kauppatuttavansa.

"Vai niin, onko minun vaimoni muissa puuhissa. Minä en millään ehdolla voi sallia teidän jäädä tänne. Tulkaahan kaikkiin mokomin minun kanssani."

Hänen pienet karpänsilmänsä olivat huomanneet tuon likaisen tytön, joka oli pyyhkimässä lastaan, ja hän oli hyvin levoton siitä, että herrat saavat noin paljon nähdä talon salaisuuksia. Tohtori oli juuri vienyt toverinsa salin ikkunan eteen, josta oli kaikkea muuta kuin suloista katsella mistään välittämättömiä imettäjiä. He aukasivat lenkinsä napit, venyttelivät, haukottelivat istuessaan tuntikaudet pitkällä penkeillä odotellen ostajaansa; lepuuttaakseen käsiään panivat he lapsensa pöydälle, joka aina oli niitä täynnä; lattialla oli rasvasia papereita, leivän palasia ja likaisia riepua kaikkialla. Nuo molemmat herrat tunsivat tarvetta oksentaa tuossa inhoittavassa lehmänavetassa.

"Seuratkaahan kaikkiin mokomin minua, herra tohtori", sanoi Broquette uudestaan.

Mutta sitten väitti hän, että hänen täytyy talon arvon vuoksi nuhdella tuota vahvajäsenistä tyttöä. Ja hän alkoi:

"Kuulkaa nyt, likaliisa, ettekö voi pestä penikkaanne haalealla vedellä? Miksi ette mennyt heti tuonne ylös puhdistamaan itseänne? Pitääkö minun välttämättömästi kaataa ämpäri vettä niskaanne?"

Hän ajoi pois tytön, joka pakeni pelästyneenä. Viedessään näitä molempia herroja konttooriin, valitteli hän:

"Oi, herra tohtori, jos te tietäisitte, kuinka vaikeata minun on saada nuo tytöt edes pesemään kätensä! Me itse, jotka olemme niin puhtaita, jotka ylpeilemme siitä, että meidän talomme pitää olla vaatimusten mukainen! Jos täällä on ainoakin pölyn hiukkanen, niin ei se ole minun vikani."

Mutta kun tyttö tuli ylös, syntyi kauhea meteli yläkerroksissa. Luultavasti sota ja tappelu. Niitä portaita virtasi alas karkeilla haukkumasanoilla sekoitettu löyhy. Vihdoin muuttui se sietämättömäksi.

"Minä pyydän anteeksi", sanoi herra Broquette. "Vaimoni ottaa heti teidät vastaan."

Hän lensi portaita ylös ketterästi kuin kissa. Hänen ärjyvä äänensä kuului ylhäältä. Sitten syntyi äkkiä kuolonhiljaisuus. Kuului ainoastaan rouvan ääni, joka konttoorissa yhä vaan kehui tavaraansa.

"Niin, ystävänä", sanoi Boutan Mathieulle, kun he kävelivät edestakaisin eteisessä, "ulkopuoli ei juuri paljonkaan herätä huomiota. Minä toivoisin voivani näyttää teille, millaisia nämät ihmiset ovat sisäpuoleltaan. Ja kuitenkin on tämä liike yksi siedettävistä, on muita paljon pahempia, joita poliisin täytyy väliin sulkea liian suurten väärinkäytösten tähden. Luonnollisesti on olemassa poliisimääräyksiä, jotka pakoittavat imettäjiin olemaan varustettuja siveellisyydistuksella ja muilla papereilla, jotka heidän täytyy ensi päivänä näyttää prefektuurissa saadakseen sen suostumuksen. Mutta nuo ovat ainoastaan näennäisiä varovaisuuskeinoja, joka ei estä imettäjiin antamasta vääriä tietoja maitonsa vanhuudesta taikka lainaamasta terveitä lapsia omain sairasten lastensa sijaan. Ette voi ajatellakaan kaikkia niitä vaarallisia valheita, joita nuo naiset keksivät ansaitakseen rahaa. Ja se onkin hyvin luonnollista; jo se seikka, että he ovat valinneet imettäjän ammatin, asettaa heidät minun silmissäni alemmaksi kaikkia muita ihmisiä. Sillä ei ole ainoatakaan muuta niin surkuteltavaa ja alentavaa ammattia. Monet tytöt, jotka ennen ovat olleet siveellisiä, hankkivat itselleen rakastajan aivan samalla tavalla kuin lehmä viedään sonnin luokse, jotta saataisiin maitoa. Lapsi on ammatti-imettäjän silmissä ainoastaan välttämätön sivuasias. Niin pian kuin se on syntynyt, ja äitejä voidaan lypsää, ei lapsesta enään välitetä, ja aivan samantekevää on, vaikka se kuoleekin. Tuo on eläimellisen alentumisen huippu ja siveellisen käsityskannan hullumainen puute. Ja ajatelkaa tämän häpeällisen kaupan surullisia seurauksia, sillä vaikka se lapsi, jolle imettäjä myy maitonsa, usein kuolee tästä maidosta, jota ei luonto ole sille määrännyt, niin sattuu melkein aina, että imettäjän lapsi kuolee myöskin huolimattoman hoidon ja huonon ravinnon tähden; siinä on siis kaksi uhria, ja molemmat äidit ovat syylliset mitä halpamaisimpaan murhaan, noitten juuri äsken syntyneiden olentoparkain murhaan, ja näitten olentojen kuoleminen ei koske kehenkään, vaikka meidän pitäisi kaikkien siitä syystä huudahtaa kauhusta. Niin, siinä on pohjaton kuilu, koko maa syöksee siihen ja se nielee koko kansan, ell'ei laata maksamasta veriveroa tuolle hirviölle."

Kun nuo molemmat miehet keskustellessaan pysähtyivät ruokasalin oven eteen, joka oli auki, näkivät he siellä Couteauskan, joka istui ruokailemassa kahden kauniin, siististi puetun talonpoikaisnaisen kanssa. Aterian aika oli ohitse, ja kaikki kolme söi suurimmalla kiireellä kylmää ruokaa ilman lautasia ja kahveleita. Couteauska oli luultavasti äsken tuonut ja jättänyt konttooriin imettäjälaumansa, ja söi nyt kiireesti jatkaakseen sitten kiertokulkuaan niiden kahden

kanssa, jotka hänellä oli jälellä. Ruokasalista, jossa oli viinipilkuista tahraantunut pöytä ja tapetit rasvapilkkuja täynnä, virtasi vastenmielinen, ummehtunut ilma.

"Vai niin, te tunnette Couteauskan", huudahti Boutan, kun Mathieu oli kertonut kohtaustaan hänen kanssaan. "Sitten olette te jo tehnyt tuttavuutta itse paholaisen äidin kanssa, pahimman noidan kanssa kaikkein velhojen joukossa. Ja ajatelkaahan, että hän on meidän kiitetyssä yhteiskunnassamme hyödyllinen hammasratas, ja minä tulen luultavasti hyvin iloiseksi, jos voin valita yhden niistä imettäjistä, joita hän on tuonut tänne!"

Mutta nyt käski rouva Broquette rakastettavalla tavallaan heidän tulemaan konttooriin. Oltuaan kauvan epätiedossa parhaimpien imettäjien suhteen, joita liikkeellä oli myytävänä, oli tuo vanha herra lähtenyt pois valitsematta ketään; hän oli luvannut tulla toisen kerran.

"Mutta on ihmisiä, jotka eivät tiedä, mitä tahtovat", selitti rouva Broquette. "Mutta se ei ole minun vikani, minä pyydän tuhannesti anteeksi, herra tohtori. Jos te tahdotte hyvän imettäjän, tulette kyllä olemaan tyytyväinen, minä olen juuri saanut tuotetuksi aivan erinomaisia. Minä näytän niitä teille."

Hermine ei ollut edes viitsinyt nostaa silmiään romaaniin. Hän istui nojatuolissaan jatkaen lukuaan, vähäveriset kasvat ikävystyneen näköisinä. Mathieu istahti hieman syrjään ja seurasi Boutania, joka seiso siinä katse terävänä kuin kenraalin, joka tarkastaa rykmenttiään. Ja sitten alkoi joukkojen ohitse marssiminen.

Rouva Broquette aukasi konttoorin ja ruokasalin välisen oven ja johti arvokkaana ja tyyneesti esiin parhaat imettäjänsä, kolme kerrallaan, jokaisella lapsensa sylissä. Tusinan verran kulki tarkastuspaikan ohitse, lyhyitä ja paksuja, pitkiä hongankolistajia, tummaverisiä ja sirohiuksisia, vaaleaverisiä, joilla oli valkea iho, rumia ja kauniita. Mutta kaikkein huulilla oli sama yksinkertainen ja levoton hymy, silmissä sama sellaisen orjattaren tuskallinen katse, joka pelkää, ett'ei kukaan häntä osta. He koettivat kaupita itseään, koettivat liehakoida kömpelöllä tavallaan, heidän kasvonsa loistivat niin pian kuin luulivat ostajan tarttuneen koukkuun, mutta synkkenivät yhtä nopeasti, ja he silmäilivät jurosti kilpailijattariaan heti kuin näytti siltä, että nämä voitaisivat. He marssivat sisään rivissä kuin hanhet ja palasivat takaisin samalla tavalla kolisevine jalkineineen, väsyneinä ja pelokkaan näköisinä. Pienen tarkastelun jälkeen valitsi tohtori noista kahdestatoista erilleen kolme. Sitten alkoi hän tutkia kutakin heistä erikseen.

"Näyttää siltä, että tohtori ymmärtää asiansa", sanoi rouva Broquette kohteliaasti hymyillen. "Minulla ei usein ole sellaisia helmiä kuin tämä. Hän on äskettäin tullut, muutenhan hän jo olisi viety täältä. Hänestä voin mennä takuuseen kuin itsestäni, sillä minä olen jo ennen hankkinut hänelle paikan."

Hän oli noin kuudenkolmatta vuotias tyttö, tummaverinen, keskikokoinen, jotenkin karkeatekoinen ja hänellä oli paksut, yksinkertaiset kasvat ja ulkoneva alaleuka. Ja kun hän jo ennen oli ollut imettäjänä, osasi hän käyttäytyä hyvin.

"Vai niin, tämä lapsi ei ole teidän ensimmäisenne."

"Ei, se on kolmas."

"Ettehän te ole naimisissa?"

"En."

Boutan näytti tyytyväiseltä, sillä vaikka tämä oli kuin kehoitus kevytmielisyyteen, etsittiin naimattomia imettäjiä kuitenkin enemmän. He ovat taipuvaisempia, rakastettavampia, myöskin halvempia pitää, ja heidän selkänsä takana ei ole kokonaista perhettä tai miestä, josta tulee ikävä rasitus.

Kun tohtori oli selaillut hänen todistuksiaan, alkoi hän tarkan tutkinnon. Hän katsoi imettäjän ikeniä ja tuli vakuutetuksi siitä, että hänellä oli valkeat, terveet hampaat. Sitten tutki hän tarkkaan rinnat ja maidon laatua sekä paljouden. Hän oli lypsänyt muutamia pisaroita maitoa käteensä, maisti sitä ja meni sitä sitten katsomaan valoisampaan paikkaan.

"Hyvä on, hyvä on", sanoi hän tuontuostakin.

Vihdoin kääntyi hän lapseen, jonka äiti oli pannut nojatuoliin ja makasi siinä hiljaan silmät avoinna. Se oli poika, korkeintaan kolmen kuukauden vanha, terve ja tukeva. Kun tohtori oli katsellut hänen jalkapohjiaan, tarkasteli hän suun limakalvoa ja anus-reikää, sillä perinnöllistä kuppatautia täytyy aina pelätä. Hän ei huomannut mitään tämän taudin oireita.

Hän katsoi nyt ylös ja kysyi:

"Onko lapsi teidän omanne?"

"Mistähän minä muualtakaan olisin sen saanut?"

"Niitä voi lainatakin."

Tarkastus oli loppunut. Hän ei lausunut päätöstään heti, hän katseli vielä imettäjää hetken jonkinlaisella epäluulolla, vaikka tämä näyttikin täyttävän hänen vaatimuksensa.

"Onko teidän sukunne tervettä, eikö kukaan teidän sukulaisistanne ole koskaan kuollut keuhkotautiin?"

"Ei koskaan."

"Niin, ettehan te luonnollisesti tunnustaisi sitä minulle. Sellainen sarake pitäisi olla todistuskirjoissa. Oletteko te raitis, ettekö te juo?"

"Oo...!"

Nyt suuttui imettäjä ja tohtorin täytyi lepytellä häntä. Mutta hänen kasvonsa alkoivat loistaa suuresta ilosta, kun tohtori kohottaen olkapäitään, joka merkitsi, että tällaisissa tapauksissa on aina vaara tarjona, lausui:

"No hyvä, se on päätetty, minä otan teidän. Jos voitte lähettää lapsenne kotiin heti, saatte jo tänä iltana tulla uuteen paikkaanne. Mikä teidän nimenne on?"

"Marie Lebleu."

Rouva Broquette ei ollut sekaantunut tohtorin tarkasteluihin, mutta hän oli ollut koko ajan hyvin majesteettillisen näköinen, sillä olihan hän talon osoitekilpi, vakuutus sen puhtaasta liikemoraalista. Hän kääntyi nyt tyttärensä puoleen:

"Hermine, mene katsomaan, onko rouva Couteau vielä täällä."

Mutta koska tuo nuori nainen ei liikahtanutkaan paikaltaan, katsoi äiti parhaaksi toimittaa itse asiansa. Hän tuli takaisin Couteauskan kanssa, joka oli juuri ollut lähtemäisillään molempain kauniitten tyttöjensä kanssa. Tytöt jäivät eteiseen odottamaan.

Tohtori sopi raha-asioista, kahdeksankymmentä frankia kuukaudessa imettäjälle, neljäkymmentäviisi frankia välitystoimistolle siihen laskettuna maksu imettäjän asunnosta ja ruuasta, jonka uusi isäntäväki sai vähentää imettäjän palkasta, mutta jota ei kuitenkaan tehty. Sitten vielä kolmekymmentä frankia imettäjän lapsen kotiin lähettämisestä ja juomarahat sille, joka lapsen vei.

"Minä matkustan kotiin illalla", sanoi Couteauska, "ja minä otan mielelläni pienokaisen mukaani. Antinkatu, sanoitte te? Minä tiedän, minä tiedän, siinä talossa on minun kotipaikaltani kotoisin oleva kamarineiti. Marie voi lähteä heti sinne. Kahden tunnin perästä, kun olen toimittanut omat asiani, tulen minä noutamaan hänen lapsensa."

Avonaisesta ovesta näki Boutan nyt nuo molemmat talonpoikaistyöt, jotka nauroivat ja tyrkkivät toisiaan kyynäspäillään.

"Noita ette te ole näyttänyt minulle. He näyttävät sieviltä. Ovatko he imettäjiä?"

"Imettäjiäkö, eivät ole!" vastasi Couteauska ja hymyili. "He ovat tyttöjä, joille minä olen luvannut hankkia paikan."

Kun hän oli tullut sisään, oli hän katsonut kieroon Mathieutä, jota hän muuten ei näyttänyt tuntevan. Mathieu istui yhä nojatuolissaan ja katseli tuota kaupan olevaa karjantarkastusta, kuunteli sitten äänetönnä tinkimistä äidin kanssa, joka myi itsensä, ja hän tunsu vähitellen sydämensä täyttyvän vastenmielisyyden ja säälin tunteilla. Häntä vapisutti, kun Couteauska kääntyi tuohon kauniiseen lapseen ja puheli vievänsä sen mukanaan. Hän oli näkevinään Couteauskan Saint-Lazaren rautatienasemalla lentää koluuttavan matkaansa kuin petolintu noitten viiden muun kanssa, joista jokaisella oli mukanaan äskensyntynyt lapsi. Ja nyt alkoi rosvoisuus taas, yhä enemmän varastettiin elämää ja toivoa suuresta Pariisista, uusi kuolonsaattue lähti matkaan, ja nyt oli kaksi lasta hengenvaarassa, imettäjän ja äidin.

Kun Boutan ja Mathieu poistuivat, kohtasivat he Couteauskan ja herra Broquetten eteisessä vilkkaassa keskustelussa. Jälkimäinen oli vielä kiihoittunut suukupusta, jota hän oli pitänyt teurastajan kanssa, sillä hän oli aina hävytön ruokavarainsa hankkijoille ja antoi imettäjiänsä syödä kelvotonta tavaraa, jota hän oli saanut polkuhinnasta. Samoin säästi hän rahaa puhtauden kustannuksella; kaikki, mikä ei näkynyt, sai olla kuinka likaista tahansa. Ja nyt kuiskutteli hän Couteauskan kanssa ja katseli syrjäsilmin noita kahta kaunista tyttöä, jotka yhä tirskuivat. Hänelläkin oli luultavasti joku ajatus, joku hyvä paikka tytöille tarjottavana.

"Kaikenlaisia ammatteja!" sanoi tohtori, kun he nousivat vaunuihin.

Kun he tulivat konetehtaalle, kohtasivat he konetehtaan portin edessä Morangen ja hänen tyttärensä Reinen, molemmat surupukuun puettuina. Päivää jälkeen Valérien hautajaisten oli kassanhoitaja taas ryhtynyt työhönsä tylsällä mielellä, joka melkein oli unohduksen kaltaista. Nyt näkyi selvästi, että hän oli luopunut kunnianhimoisista unelmistaan, aikomuksestaan jättää paikkansa koetellakseen onneaan toisaalla. Mutta hän ei voinut jättää asuntoaan, joka nyt oli hänelle liian suuri ja kallis: hänen vaimonsa oli asunut siellä, sentähden tahtoi hänkin asua siellä; hän tahtoi säilyttää kaiken ylellisyytensä, antaa sen lahjaksi tyttärelleen. Hänen sydämensä koko heikkous ja hellyys kohdistui tähän lapseen. Hän katseli tuntikaudet tyttöä silmät kyynelissä. Hänellä oli nyt uusi intohimo, hänen ainoa unelmansa oli antaa tyttärelleen suuret myötäjaiset, tulla onnelliseksi tuon lapsen kautta, jos hän enään muuten voi tulla onnelliseksi: hän tuli ahnaaksi, säästi kaikkea, mikä ei koskenut tytärtä, päätti itseksensä hankkia sivutöitä lisätäkseen myötäjäisiä. Ilman Reineä olisi hän kuollut ikävään ja yksinäisyyteensä.

"Niin", vastasi Reine eräisen Boutanin tekemään kysymykseen, "minä saatan pappaa parkaa tänne ollakseni oikein varma siitä, että hän kävelee vähän, ennenkuin ryhtyy työhönsä. Muulloin istuu hän huoneesensa sulkeutuneena eikä liiku paikaltaan."

Kotonaan eli Morange todellakin surun ja omantunnon vaivojen murtamana, sulkeutuneena huoneesensa, jossa oli kokoelma eri aikoina otettuja valokuvia hänen vaimostaan, tusina muotokuvia, jotka hän oli ripustanut seinille.

"Tänään on niin kaunis ilma, herra Morange", sanoi Boutan, "siinä teitte oikein, että tulitte ulos kävelemään."

Tuo miesparka katsoi kummastuneena ylöspäin ja katseli sitten aurinkoa, aivankuin hän ei olisi sitä koskaan ennen nähnyt.

"Niin, se on totta, nyt on kaunis ilma. Ja sen lisäksi on Reinelle hyvin terveellistä käydä ulkona hieman."

Hän katseli hellästi tuota kaunista tyttöä, jolle surupuku sopi niin mainiosti. Morange pelkäsi aina, että Reine ikävystyy niinä pitkinä tunteina, joiksi hän jätti hänen yksinään palvelustytön kanssa. Yksinäisyys oli hänelle itselleen niin kiusoittavaa, se oli aivan täynnä muistoja vaimovainajastaan, jonka tähden hän itki ja jonka kuolemasta hän syytteli itseään.

"Pappa ei tahdo uskoa, että minun ijälläni ei koskaan ole ikävää", sanoi tuo nuori tyttö iloisesti. "Siitä asti kuin äitiparkani kuoli, on minun täytynyt olla pikku emäntänä. Ja muuten tulee paroonitar noutamaan minua väliin."

Hän huudahti nähdessään vaunujen pysähtyvän katukäytävän viereen. Erään naisen pää pistäytyi ulos vaunujen ikkunasta ja Reine tunsu hänen.

"Mutta katsokaapa, pappa, tuossahan paroonitar onkin. Hän on varmaankin ollut meillä, ja Clara on sanonut hänelle, että minä olen saattamassa sinua tänne."

Niin juuri oli tapahtunutkin. Morange vei kiireesti Reinen vaunujen luokse; Sérafine ei astunut uloskaan. Ja kun hänen tyttärensä oli iloisesti hypännyt vaunuihin, jäi Morange siihen vielä hetkeksi seisomaan ja kiitti lämpimin sanoin onnellisena siitä, että hänen rakas tyttärensä sai huvitella. Kun hän oli nähnyt vaunujen vierivän pois, lähti hän konttooriinsa, äkkiä vanhentuneena ja kokoon kyyristyneenä, aivankuin suru olisi taas alkanut painaa hänen hartioitaan ja murtanut hänet siihen määrään, ett'ei hän enään muistanut näitä kahta muuta herraa eikä edes jättänyt jäähyväisiä heille.

"Miesparka!" supatti Mathieu.

Samassa viittasi Beauchêne eräästä ikkunasta Mathieulle, että hän tulisi yhdessä tohtorin kanssa sinne ylös. He tapasivat Constancen ja Mauricen pienessä vierashuoneessa, jossa Beauchênekkin poltti lopun sikaariaan. Boutan kysyi heti pojan vointia, sillä lapsen jalat olivat paljoo paremmat, mutta vatsa epäkunnossa, pieninkin poikkeus ruokajärjestyksestä sai aikaan ikäviä häiriöitä ruuansulatuksessa. Sillä aikaa kuin Constance, joka oli hyvin levoton, vaikka hän ei tahtonut sitä tunnustaa, kyseli tohtorilta lakkaamatta ja kuunteli hartaudella hänen vastauksiaan, otti Beauchêne Mathieun syrjään.

"Kuulkaa nyt, miksi ette ole kertonut minulle, että kaikki on ohitse siellä?"

Hänen kasvonsa olivat punaiset ja hän nauroi puhallellen paksuja savupilviä.

"Se kaunis vaaleanverinen tyttö ... minä tapasin hänen eilen."

Mathieu vastasi tynesti, että hän ei ole aikonutkaan tehdä tiliä toimistaan, ennenkuin häneltä kysyttiin, sillä hän ei ensiksi tahtonut ottaa puheeksi tätä arkaa asiaa. Rahat, jotka hän oli saanut, olivat riittäneet, maksamatta oli enään vaan muutamia laskuja. Ja hän alkoi kertoa yksityisseikkoja, mutta silloin keskeytti Beauchêne hänen:

"Tiedättekö, mitä on tapahtunut? Hän on ollut niin julkea, että on tullut tänne pyytämään työtä, ei minulta luonnollisesti, vaan naisosaston johtajalta. Minä olin onneksi aavistanut sitä ja antanut määräykseni, ja johtaja oli vastannut hänelle, että hän ei voi ottaa Norinea takaisin järjestyksen tähden tehtaassa. Hänen sisarensa Euphrasie, joka menee ensi viikolla naimisiin, on vielä jälellä. Voittehan aavistaa, että siitä tulee uusi tappelu heidän välillään. Ja muuten ... hänen paikkansa ei enään ole täällä minun luonani, ei tuhannen vietävä olekaan!"

Hän meni ja otti konjakkilasinsa kamiinin päältä, tyhjensi sen, tuli takaisin ja sanoi iloisella äänellä:

"Hän on aivan liian kaunis työtä tekemään."

Mathieu vaikeni tämän lauseen kuultuaan. Hän tiesi, että Norine, jolla ei juuri ollut haluakaan vanhaan elämäänsä, riitoihin ja eripuraisuuteen siellä kotona, oli viettänyt yönsä erään ystävättärensä luona, joka asui yhdessä rakastajansa kanssa. Koeteltuaan turhaan päästä takaisin Beauchênen konetehtaaseen, oli hän kuulustellut työtä parista muusta paikasta, mutta erityisemmällä innolla ei hän sentään työtä etsinyt. Niinä laiskuuden kuukausina, jotka hän oli viettänyt rouva Bourdieun luona, oli hän alkanut tuntea vastenmielisyyttä tehdaselämäänsä. Nyt olivat hänen kätensä valkeat ja pehmeät, hänellä ei ollut suurempaa toivoa kuin saada olla elättinäisena, elää helpolla ostetuissa huveissa, ja se oli ollut aina lapsuudesta alkain hänen unelmansa.

"Niin, kuten sanottu", jatkoi Beauchêne, "minä olen kohdannut hänen komeasti puettuna, käsikoukussa erään pitkän parrakkaan herran kanssa, joka oli niellä hänen silmillään. Se on siis sitä myöten valmista. Voitte ajatella, millainen helpotus se oli minulle!"

Hän henkäsi syvään, aivankuin sentnerinpaino olisi poistunut hänen sydämeltään. Tämän ikävän seikkailun jälkeen oli hän ensin koetellut onneaan erään naidun naisen kanssa, mutta lopettanut sitten suhteensa tämän kanssa pelosta, että joutuu uuteen apajaan, ja nyt oli hän palannut takaisin katutyttöihin, muuten samoihin, joitten kanssa hän hänen luonnollaan oikein viihtyi.

"Tuo loppu tälle asialle oli jo edeltäpäin tietty. Muistakaa, mitä minä aina olen sanonut. Norine oli luotu juuri tähän ammattiin eikä mihinkään muuhun. Tuollaiset tytöt ajattelevat ensin säästää itseään jollekin prinssille, joka maksaisi heille hyvin kalliin palkkion; sitten he antautuvat ensimmäiselle kahvilapalvelijalle ja koettavat tämän jälkeen iskeä kiinni johonkin hyväntahtoiseen ja herkkäuskoiseen 'parempaan herraan', jos sellaisia vielä on olemassa. Ja kun se temppu ei onnistu, ottavat he heti uuden rakastajan ja sitten toisen ... loppumattomiin. Hm, sellaisista en minä pidä! Onnellista matkaa ja paljon hauskuutta!"

Hän aikoi mennä takaisin vaimonsa ja lääkärin luokse, mutta muisti sitten erään asian, ja kysyi matalalla äänellä:

"Siis ... lapsi?"

Kun Mathieu kertoi, että hän oli itse seurannut poikaa löytölasten kotiin tullakseen vakuutetuksi siitä, että hän otettiin sinne, likisti Beauchêne voimakkaasti hänen kättään ja sanoi:

"Mainiota! Kiitos, rakas ystäväni. Nyt minä olen levollinen."

Hyräillen palasi hän Constancen luokse, joka yhä vielä keskusteli tohtorin kanssa. Pikku Maurice seisoi nojautuen äitinsä polveen, ja äiti katseli häntä mustasukkaisella hellyydellä, sellaisilla tunteilla, joita tuntee äiti, joka huolehtii ainoan poikansa terveyttä ja toivoo, että pojasta kerran tulee yksi teollisuusruhtinaista. Mutta äkkiä huudahti hän:

"Se olisi siis minun vikani! Luuletteko te todellakin, herra tohtori, että ne lapset, joita äitinsä on imettänyt, tulevat aina voimakkaimmiksi ja voivat paremmin vastustaa kaikkia lastentauteja?"

"Se on aivan varma."

Beauchêne pureskeli sikariaan, kohotti olkapäitään ja purskahti täyttä kurkkua nauramaan:

"Lorua! Poika elää sata vuotta, talonpoikaisihminen, joka imetti häntä, oli oikea nais Herkules. Se on siis päätetty, tohtori, te aijotte pakoittaa kamarit säätämään lain pakollisesta imetyksestä?"

Boutankin nauroi.

"Niin, kernaasti minä puolestani sen tekisin."

Beauchênen tuli nyt oikein hauska, hän kuvaili, mitä muutoksia sellainen laki tulisi aikaan saamaan yhteiselämässä ja tavoissa, seuraelämä lakkaisi, salongit sulettaisiin yleisen imetyksen tähden, ei ainoakaan naisen vartalo pysyisi sellaisena, että sitä voisi näyttää kauvemmas kuin kolmenkymmenen vuoden ikään, miesten täytyisi perustaa yhtiöitä, hankkia itselleen haaremi, josta he sitten voisivat vuokrata ylimääräisiä vaimoja, kun heidän omat vaimonsa sulkeutuvat huoneisinsa imettämään.

"Te aijotte siis panna toimeen vallankumouksen, vai kuinka?"

"Niin juuri, vallankumouksen", sanoi tohtori hiljaisella äänellä. "Eikä se jääkään tulematta."

IV

Mathieu oli nyt ajatellut loppuun suuren suunnitelmansa, hän oli päättänyt ruveta viljelemään Chanteblediä ja herättää sen maaperästä nukkuvan hedelmällisyyden.

Eräänä aamuna ilmoitti hän Beauchênelle, että hän aikoi jättää paikkansa kuukauden loputtua. Hänellä oli edellisenä päivänä ollut pitkä keskustelu Séguinin kanssa ja hän oli saanut varman tiedon siitä, että Séguin luovuttaa vanhan metsästyspaviljonginsa ja kaksikymmentä hehtaaria maata sen ympärillä hyvin huokeilla ehdoilla. Niinkuin Mathieu oli luullut tietävänsä, oli Séguin hyvin sekavissa taloudellisissa asioissa; hänen sanottiin menettäneen suuria rahasummia pelissä, uhrasi paljon rahaa rakastajattariinsa ja vietti hillitsemätöntä elämää aina siitä asti kuin hänen perheellinen onnensa oli tullut häirityksi, ja hän valitteli yhä niitä naurettavan pieniä tuloja, jotka hänellä oli Chantebledin äärettömän suurista, viljelemättömistä maista. Hän ajatteli aina sen myymistä, mutta kelle, mistä hän löytäisi sellaisen miehen, joka haluaisi ostaa rämeitä, hiekkakankaita ja pensaikkoja? Hän ihastui suuresti siitä kaupasta, jota Mathieu hänelle ehdotti, ja toivoi, että jos koetus onnistuu, voisi hän lopulta myydä koko tilan. Hän suostui vuotuisen vähittäismaksuun, ilman nyt heti tapahtuvaa rahamaksua, ja ensimmäinenkin maksu saisi olla kaksi vuotta maksamatta. He päättivät kuitenkin yhtyä vielä kerran keskustelemaan yksityisyyseikoista, ennenkuin tekevät välikirjan. Ja eräänä maanantaina kymmenen aikaan lähti Mathieu Antinkadun taloon päättämään kauppaa.

Samana päivänä kahdeksan aikaan tuli silityshuoneesen Célesten luokse, jossa tämä tavallisesti oleskeli, rouva Menoux, pikkutavarain myyjä, jonka synnytyks oli niin suuresti herättänyt rouva

Séguinin huomiota. Hän ei voinut päästä pienestä myymälästään muulloin kuin näin varhain aamulla, ja silloin antoi hän portinvartijan tyttären katsoa sitä. Hän odotti, kunnes miehensä oli mennyt museoonsa, kiirehti sitten toimittamaan omat asiansa ja palasi myymäläpahaseensa ansaitakseen muutaman soun tervetulleeksi lisäksi miehensä vahtimestaripalkkaan. Hän oli tullut vielä paremmaksi ystäväksi Célesten kanssa sittenkuin Couteauska oli vienyt hänen pikku Pierrensä Rougemontiin täysihoittoon erään imettäjän luokse mahdollisimman huokeilla ehdoilla, kolmellakymmenellä frankilla kuukaudessa. Couteauska oli tarjoutunut nostamaan nämät rahat Pariisiin matkoillaan säästääkseen äidiltä postissa lähettämisen vaivat, ja samalla voisi äiti saada uusimpia tietoja lapsestaan. Jos Couteauska viipyi vaikka päivänkin yli määrätyn ajan, tuli rouva Menoux levottomaksi ja riensi Célesten luokse, jonka kanssa hän muuten pakisi mielellään hetkisen, sillä hän oli kotoisin samoilta seuduilta, jossa Pierre nyt oli.

"Annattehan anteeksi, että minä tulen näin varhain, mutta te olette sanonut, että rouva ei tarvitse teitä, ennenkuin yhdeksän aikaan. Ja te ymmärrätte, minä en ole kuullut mitään sieltä kaukaa. Minä arvelin, että jos joku ehkä on kirjoittanut teille."

Rouva Menoux oli pieni, laiha, vaaleaihoinen, ja hänellä oli kalpeat kasvot. Tästä johtui ehkä hänen intohimoinen rakkautensa jättiläismäiseen mieheensä, joka olisi voinut musertaa hänet sormiensa välissä. Hän olisi voinut tehdä työtä niin, että olisi kuollut, kun vaan hänen miehensä aina saisi kahvinsa ja konjakkinsa ruuan jälkeen.

"Se on joka tapauksessa kovin ikävää, että meidän on täytynyt lähettää Pierremme sinne kauvaksi. Minä, joka en koskaan saa nähdä miestäni päivällä, ja nyt minulla on poika, enkä minä saa nähdä häntä ollenkaan! Mutta täytyyhän sitä elää niinkin. Mitenkä minä olisin voinut pitää lasta puotipahasessani, jossa minä aamusta iltaan asti en saa olla minuuttiakaan yksinäni? Minä en voi muuta kuin itkeä sitä, ett'en saanut itse imettää häntä, ja kun mieheni tulee kotiin, olemme me kuin hupsut, me emme voi puhua mistään muusta kuin tuosta lapsesta. Vai niin, te sanotte, että Rougemont on niin terveellinen paikka ja ett'ei siellä koskaan ole kulkutauteja?"

Mutta tässä tuli hän keskeytetyksi, sillä toinen varhainen vieras tuli sisään, ja rouva Menoux huudahti:

"Ah, rouva Couteau! Kuinka hauskaa on tavata teitä ja miten viisaasti minä tein siinä, että tulin tänne!"

Couteauska kertoi, että hän oli tullut yöjunalla imettäjälauoman kanssa ja että hän oli heti lähtenyt asioilleen, kun oli saanut heidät Roquepinekadun varrella olevaan taloon.

"Minä aijoin juuri käydä rouvan luona pistäydyttyäni ensin täällä katsomassa Célesteä. Mutta koska te olette täällä, niin voimmehan me tehdä tilimme tältä kuukaudelta täälläkin, jos teitä haluttaa."

Rouva Menoux katseli häntä tuskallisesti.

"Minun pikku Pierreni, miten hän voi?"

"Ei huonosti. Hän ei ole, kuten tiedätte, niinkään vahva, eikä voi sanoa, että hän on paksukaan kuin kirkkoenkeli. Mutta hän on niin suloinen, ja hänellä on niin kauniit, kalpeat kasvot. Kyllä niitä on suurempia lapsia, mutta on myös pienempiä."

Hän puhui hitaasti ja tavoitteli sanoja pelottaakseen äitiä saattamatta häntä kuitenkaan epätoivoon. Se oli hänen tavallinen tapansa voidakseen sen kautta viekoitella tuskaantuneilta äideiltä niin paljon rahaa kuin mahdollista. Tällä kertaa luuli hän voivansa mennä niin pitkälle, että antoi lapselle pienen taudinkin.

"Mutta minun täytyy sanoa teille — sillä minä en voi valehdella, ja minun velvollisuutenihan on olla rehellinen, — että hän on ollut sairas, se rakas pienokainen, eikä hän ole oikein terve vieläkään."

Rouva Menoux kalpeni ja pani kätensä ristiin.

"Jumalani, hän kuolee!"

"Ei, ei suinkaan, minähän sanoin, että hän on vähän parempi jo. Häneltä ei totisesti puutu hoitoa, näkisitte vaan, miten rouva Loiseau häntä hellii! Kun lapset ovat kilttejä, alkavat heistä pian kaikki pitää. Koko talon väki hemmoittelee häntä, ja hänen tähtensä uhrataan vaikka mitä. Tohtorikin on ollut hänen luonaan, ja hän on saanut lääkkeitäkin. Mutta kaikki maksaa rahaa, luonnollisesti."

Sanat tulivat hänen suustaan kuin vasaran iskut. Antamatta pelästyneen äidin tointua jatkoi hän.

"Tahdotteko, että nyt teemme tilit?"

Rouva Menoux, joka oli menossa maksamaan erästä velkaa, oli iloinen siitä, että hänellä oli rahaa mukanaan. Mentiin noutamaan paperia, jolle voitaisiin kirjoittaa laskut. Ensin kuukausimaksu, kolmekymmentä frankia; sitten kaksi lääkärinkäyntiä, kuusi frankia, ja lääkkeitten kanssa kymmenen frankia.

"Se on totta. Hän on sairaana ollessaan tahrannut niin paljon linavaatteita, että teidän pitäisi panna kolme frankia lisäksi pesusta. Se ei olisi muuta kuin oikein, ja sitten on vielä muita pienempiä menoja, sokurista, munista ... niin että jos minä olisin teidän sijassanne, sanoisin minä viisi frankia ollakseni oikein hyvä äiti. Neljäkymmentä viisi frankia kaikkiaan, vai kuinka?"

Huolimatta kiihtyneestä mielentilastaan oli rouva Menouxilla kuitenkin sellainen tunne, että häntä petettiin, että hänen tuskaansa käytettiin väärin häntä itseä vastaan. Hän teki hämmästyttä ja vastenmielisyyttä osoittavan liikkeen ajatellessaan niin suurta rahanmenoa, sillä jokainen ropo oli ankaralla työllä ansaittava. Hänen täytyi myydä paljon neuloja ja lankaa, ennenkuin hän sai kokoon sellaisen summan! Hänen sisällinen taistelunsa säästäväisyyden välttämättömyyden ja äidnrakkauden välillä olisi voinut liikuttaa kivikovaakin sydäntä.

"Sehän on puolen kuukauden maksu lisäksi!"

Couteauska muuttui heti raakamaiseksi.

"Entä sitten? Ei se minun vikani ole. Eihän voi antaa lapsenne kuollakaan. Eihän se ole teidän tahtonne, luulen minä. Mutta välttämättömät menot täytyy maksaa. Ja jos te ette enään luota minuun, niin sanokaa se suoraan; lähettäkää sitten rahanne postissa, se on yksinkertaista, ja minulle se on oikea helpotus, minä olen aina liian hyväntahtoinen, minä uhraan aina aikaani ja vaivojani toisten hyväksi..."

Kun rouva Menoux nyt myöntyi, syntyi toinen vaikeus. Hänellä oli mukanaan ainoastaan kultaa, kaksi louisdooria ja kymmenen frankin raha. Nuo kolme rahaa kiilsivät pöydällä. Couteauska ei voinut silmiään irroittaa niistä.

"Minä en voi antaa teille takaisin viittä frankia, minulla ei ole soutakaan pikkurahaa mukamani. Voitko sinä särkeä Céleste?"

Hän teki tämän kysymyksen sellaisella äänellä ja sellaisella katseella, että toinen sen heti ymmärsi.

"Minulla ei ole soutakaan."

Syntyi hiljaisuus. Ja sitten alistui rouva Menoux verta vuotavalla sydämellä kohtaloonsa.

"Pitäkää te sitten itse ne viisi frankia, rouva Couteau, koska teillä on niin paljon vaivaa. Ja olkoot kaikki nämät rahat annetut onnellisella hetkellä ... tulkoon poikaparkani suureksi, komeaksi mieheksi kuin isänsäkin!"

"Sellainen hänestä tuleekin, sen takaan minä!" huudahti Couteauska ihastuneena. "Sellaiset pienet pahoinvoinnit eivät merkitse mitään, ne ovat päinvastoin tarpeellisia. Minä olen totisesti nähnyt pienokaisia minun päivinäni, ja muistakaa, että minä olen sen sanonut: teidän pojastanne tulee aikanaan kunnan mies."

Kun rouva Menoux lähti, oli Couteauska ennättänyt häntä niin paljon imarrella ja tehdä hänelle niin paljon lupauksia, että hän tunsu sydämensä aivan keveäksi eikä katunut tätä suurta rahanmenoa; ja hän uneksi jo sitä päivää, jolloin hänen Pierrensä tulee takaisin punaposkisena ja kukoistavana ja väkevänä kuin karhu.

Kun hän oli sulkenut oven, alkoi Céleste leveästi nauraa.

"Millaisia juttuja sinä taotit hänen päähänsä! Minä voin lyödä vetoa siitä, että hänen pojallaan ei ole ollut edes nuhaakaan?"

Couteauska muuttui ensin hyvin arvokkaan näköiseksi.

"Sano vaan minun puolestani, että minä valehtelen. Lapsi ei voi hyvin, sen minä voin vakuuttaa."

Kamarineidin iloisuus kohosi kaksinkertaiseksi.

"Oh, miten hassunnäköinen sinä olet, kun tuollaista muotoa näyttelet minulle! Minähän tunnen sinut niin hyvin, minä tiedän, mitä se merkitsee, kun nenäsi liikkuu."

"Poika on hyvin heikonlainen."

"No, *sen* minä uskon. Mutta kyllä minä mielelläni tahtoisin nähdä lääkärin reseptin ja munat ja sokurin. Mutta olkoon menneeksi minun puolestani! Mitä minulla on tekemistä rouva Menouxin asiain kanssa? Hänellä on hänen asiansa ja minulla minun omani. Minä suon mielelläni sinun ansaitsevan niin paljon kuin voit."

Mutta Couteauska vaihtoi puheenainetta ja kysyi, eikö Célestellä olisi mitään väkevää tarjottavana, sillä hänen vatsansa oli aina epäkunnossa yömatkojen jälkeen. Céleste nauroi ja otti kaapin alta avatun malagapullon ja keksilaatikon. Siellä oli hänen piilopaikkansa, ja sinne pani hän kaikki, mitä sai keittiöstä varastetuksi. Kun Couteauska sanoi olevansa levoton siitä, että rouva mahdollisesti tulee, teki Céleste halveksivan liikkeen. Vai rouva! Eikö mitä! Hän oli nenä kiinni maljoissaan ja pulloissaan. Eikä hän totisesti huutaisi Célesteä, ennenkuin oli tehnyt kaikki tempunsa pysyäkseen nuorena ja kauniina.

"Ainoastaan lapsia täytyy meidän pelätä, Gastonia ja Lucieä; ne painajaiset ovat aina kintereillä, sillä vanhemmat eivät juuri paljon heistä välitä, vaan antavat heidän aamusta iltaan leikkiä täällä ja keittiössä. Minä en tohdi sulkea tuota oveakaan, silloin he potkivat sitä ja takovat nyrkeillään."

Kun Céleste varmuuden vuoksi oli silmänyt käytävään ja he olivat istuneet pöydän ääreen, tulivat he pian vilkkaiksi ja avasivat kainostelematta sydämensä toisilleen. Céleste maisteli malagaansa ja kyseli uutisia kotipaikoiltaan, eikä Couteauska enään valehdellut, hän kertoi alastoman totuuden pureskellessaan keksiään. Vimeuxskan luona oli Célesten viimeinen lapsi kuollut neljätoista päivää saapumisensa jälkeen Rougemontiin, sama lapsi, jota rouva Rouchen ei

onnistunut saada kuolleena syntymään, ja Vimeuxit, jotka olivat vähän sukua kamarineidille, lähettivät paljon terveisiä ja pyysivät ilmoittamaan, että heidän tyttärensä oli kihloissa. Gavettella oli ukko, joka hoiti lapsia, kaatunut lapsi sylissä tuleen perheen ollessa ulkotöissä, mutta heidät oli temmattu pois, ja ainoastaan pienokainen oli polttanut itseään. Rouva Cauchois pelkäsi ikävyyksiä, sillä hänen luonaan oli kuollut neljä yht'aikaa siitä syystä, että ikkuna oli erehdyksestä jäänyt yöksi auki; kaikki neljä olivat pieniä pariisilaisia, kaksi oli lähettänyt sinne vaivashoitohallitus ja kaksi oli tuotu rouva Bourdieun, kätilön, luota. Lapsia oli kuollut paljon sitten uudenvuoden. Melkein yhtä paljon hautajaisia kuin tuotuja lapsiakin. Pormestarikin oli alkanut puhella, että lapsia kuolee liian paljon ja että kunta tulee lopulta huonoon maineesen. Ja se oli aivan varma, että poliisi jonakin kauniina päivänä tulee Couillardskan luokse, ell'ei hän laita niin, että hänellä silloin tällöin on ainakin yksi elossa.

"Oh, sitä Couillardskaa! Voitko ajatellakaan, minä jätin hänelle erään pikku enkelin, erään neidin pojan; tytöllä oli ollut joitakin vehkeitä oman isänsä kanssa. Neljäsataa frankia ripillepäsypäivään asti. Hän eli viisi päivää! Se on todellakin liian vähän eletty. Oi, miten minä suutuini! Minä kysyin Couillardskalta, tahtooko hän häväistä minua. Hyvä sydämeni tulee vielä minun onnettomuudekseni. Minä en voi vastustaa, kun joku pyytää minun palvelustani, ja Jumala sen itse tietää, että minä pidän lapsista! Minähän olen aina elänyt heidän kanssaan. Ja jos sinä saisit vielä yhden..."

"En, kiitoksia paljon!" huudahti Céleste tuntien vastenmielisyyttä. "Minä olen kaksi kertaa joutunut kiinni, nyt olen varovaisempi."

"Se onkin vaan otaksuma. Jos sinä saisit vielä yhden, niin sanoisin minä: 'Älä lähetä sitä Couillardskan luokse, se olisi Herramme kiusaamista.' Mehän olemme rehellisiä ihmisiä, sinä ja minä, ja minä pesen käteni, sillä vaikka minä vienkin niitä pikku enkeleitä sinne, niin enhän minä ole heidän kasvatuseränsä. Kun omatunto on puhdas, silloin voi nukkua hyvin."

"Niin voikin, se on varma", myönsi Céleste tunteellisella ja vakuuttavalla äänenpainolla.

Ja juodessaan malagaansa eivät he enään ajatelleet tuota hirveätä Rougemontia, jonka kirkkomaa oli täynnä pieniä Pariisin lapsia. Mutta nyt kuului käytävästä juoksuaskeleita, ja kamarineiti hyökkäsi ovelle estääkseen Gastonin ja Lucien tulemasta sisään.

"Menkää matkaanne! Minä en huoli teitä tänne; teidän mammanne on kieltänyt sen!"

Sitten tuli hän raivostuneena takaisin.

"Minä en voi tehdä mitään, ett'eivät nuo aina ole hameeni liepeissä! Olkoot siellä imettäjän kanssa...!"

"Apropos", sanoi Couteauska, "oletko kuullut, että Marie Lebleun penikkakin on kuollut?"

"Olen, hän puhui siitä, että hänelle on kirjoitettu tuosta kuolemasta. Mutta hän pyysi, ett'en minä kertoisi sitä rouvalle, sillä rouva ei siitä pitäisi. Oikeastaan antaa hän palttua koko asialle, pääasia on, että hänellä on nyt maitoa. Mutta jos hänen lapsensa on kuollut, niin ei ole rouvankaan paljoa parempi."

Couteauska heristi korviaan.

"Vai niin, eikö asiat ole hyvin?"

"Eipä tietenkään! Ei silti, että maidossa olisi vikaa, sitä hänellä on enemmän kuin tarvitsekaan. Mutta sellaista äkäpussia kuin hän, ei ole vielä koskaan nähty, aina on hän kiukkuinen ja hävytön, paukuttelee ovia ja uhkaa särkeä kaikki, jos häntä vähänkin vastustaa. Ja sitten juo hän kuin sika!"

Couteauskan silmät kiiluivat ja hän nyökäytti päätään aivankuin olisi tahtonut sanoa, että hän tiesi sen jo edeltäpäin ja odotti juuri kuulevansa tällaisia juttuja. Siinä osassa Normandiaa, jossa Rougemont on, joivat kaikki naiset enemmän tai vähemmän, pikkutyttöillä oli pienet konjakkipullonsa mukanaan vasuissa, kun he menivät kouluun. Mutta Marie Lebleu kuului niihin, joitten oli tapana kellistyä pöydän alle, ja viimeisen raskautensa aikana oli hän ollut ainaisessa humalassa.

"Minä tunnen hänen, rakkaani, hän on mahdoton. Mutta lääkäri, joka hänen valitsi, ei koskaan kysy minun mielipidettäni. Muuten ei se minua liikutakaan, minä tuon hänen Pariisiin, vien lapsen kotiin, ja siinä kaikki. Herrasväet saavat tulla toimeen, miten parhain taitavat."

Céleste ei voinut olla nauramatta.

"Oh, sinä et voi uskoa, millaista sikamaista elämää hän täällä viettää! Hän tappelee tovereittensa kansa, hän on iskenyt kuskia karafiinillä päähän, hän on lyönyt säpäleiksi rouvalta erään suuren vaasin, ja kaikki ihmiset ovat ainaisessa pelossa siitä, että hän panee vielä toimeen jonkun suuren onnettomuuden. Ja jos tietäisit, mitkä metkut hänellä on saadakseen väkijuomia. Sillä herrasväki on luonnollisesti huomannut, että hän juo, ja kaikki väkijuomat on pantu lukkojen taakse. Mutta tiedätkö, minkä tempun hän on nyt keksinyt? Viime viikolla joi hän kokonaisen pullon mikstuuraa ja tuli niin, niin kipeäksi! Toinen kerta huomattiin hänen olevan toalettihuoneessa eaudecolognepulloa ryyppimässä. Nyt luulen minä, että hän voitelee sisikuntaansa sillä väkiviinalla, jota hänen pitäisi käyttää tekeittöön. Tuollaisesta voi nauraa itsensä kuoliaaksi!"

Hän nauraa kitkatti ajatellessaan kaikkia niitä ikävyyksiä, joita hänen herrasväellään oli, ja hänen

iloisuutensa tarttui Couteauskaankin. Mutta äkkiä lakkasi Couteauska nauramasta ja sanoi:

"Hän tulee siis ajettavaksi pois paikastaan?"

"Niin tulee, eikä siihen kauvan viivykään. Jos he olisivat uskaltaneet, olisivat he tehneet sen jo aikoja sitten."

Nyt soitettiin, ja Céleste kirosi.

"Kas niin, tuhat tulimaista, nyt soittaa rouva minua, että menisin häntä hieromaan. Sitä ei saa olla edes minuuttiakaan rauhassa."

Mutta Couteauska, joka vainuili hyvää kauppaa, nousi ylös ja valmistautui lähtemään.

"Ei, mene sinä vaan toimiisi. Minä juoksen noutamaan erään imettäjän, jonka toin mukani aamulla, tytön, josta voin vastata niinkuin itsestäni. Tunnin kuluttua olen täällä taas hänen kanssaan, ja sinä saat vähän juomarahaa, jos autat minua hankkimaan hänelle paikan."

Hän lähti, mutta kamarineiti piilotti verkalleen malagapullon ja keksilaatikon kaapin alle ja antoi rouvan soittaa toistamiseen. —

Samana päivänä kello yhdeksän aikaan piti Séguinin yhdessä vaimonsa ja Santerren kanssa mennä Mantesiin syömään aamiaista ja koettelemaan sähköautobiiliä, jonka hän oli antanut valmistaa itselleen. Hän oli innolla antautunut tähän urheiluun, vähemmän kuitenkin harrastuksesta kuin halusta seurata aina uusimpia muoteja. Neljännessä ennen määrättyä aikaa oli hän jo tuossa kaikellisilla harvinaisuuksilla täytetyssä suuressa salongissa, jota hän käytti kirjoitushuoneenaan, puettuna tilaisuutta varten tehtyyn pukuun, samettihousuihin ja takkiin, keltasiin kenkiin ja pieni nahkahattu päässä. Hän laski leikkiä Santerren kanssa, kun tämä tuli tavallisessa vaaleanharmaassa kävelypuvussa.

Valentine parantumisen jälkeen oli romaanikirjoittaja taas tullut jokapäiväiseksi vieraaksi talossa. Ei mikään häirinyt nyt iloista mielialaa siellä, hänen ei nyt enään tarvinnut nähdä täällä raskaan naisen ikäviä oikkuja, hän voi uudestaan alkaa keskeytyneen romaaninsa ja oli varma voitostaan. Valentine itse, joka nyt oli päässyt kauheasta kuolemanpelostaan ja vapautunut äidinvelvollisuuksistaan, joita hän piti pahimpana onnettomuutena, tunsu itse ääretöntä helpotusta ja sen lisäksi tarvetta saada menetetty aika takaisin heittäytymällä seuraelämän kuohuviin huveihin. Taas oli hän solakka ja kaunis, taas oli hän saanut takaisin nuorekkuutensa ja hieman poikamaisen näkönsä. Hän ei koskaan ennen ollut niin huvihaluinen kuin nyt: oli kuin vastustamaton voima olisi pakoittanut hänet jättämään lapsensa palvelusväen huostaan, lyömään laimiin yhä enemmän kotinsa ja taloutensa ja elämään ulkoelämää, varsinkin kuin hänen miehensä teki samalla tavalla ja sen lisäksi kiusasi häntä aina väliin kohtuuttomilla syytöksillään ja raa'alla mustasukkaisuudellaan. Heidän perheellinen onnensa oli pirstaleina, siteet puolisojen välillä melkein kuin katkenneet, ja Santerre oli tässä kaikessa mukana ja auttoikin hävitystyötä, mies sieti häntä ja tämän kanssa hän laverteli pessimistisestä filosofiastaan ja kirjallisuudesta odotellen, että vaimo heittäytyisi hänen syliinsä.

Hän huudahti ihastuksesta, kun Valentine vihdoinkin tuli näkyviin lievässä urheilupuvussa ja pieni, soma herrainlakki päässä. Mutta hän poistui taas luvaten tulla heti takaisin niin pian kuin oli suudellut pikku Andréetaan ja antanut imettäjälle viimeiset ohjeet.

"Kiirehdi!" huusi Séguin hänen jälkeensä. "Sinä olet sietämätön, sinä et tule koskaan valmiiksi!"

Nyt ilmoitettiin Mathieu, ja Séguin otti hänen vastaan valittaen, että hän ei voi mitään keskustella kaupasta tänään. Mutta ennenkuin hän määräsi toisen päivän, pani hän muistiinsa erään uuden ehdon, jota ostaja halusi, nimittäin sen, että ostajalla olisi yksinomaisen oikeus vastaisuudessa erityisillä ehdoilla ostaa koko maatila pala palalta ja määrättyjen väliaikain kuluttua. Séguin lupasi ajatella asiaa; silloin keskeytyi keskustelu äkinäisen melun tähden, kovaa ääntä kuului etäältä, juoksemista, jalan poljentaa ja ovien paiskimista.

"Mikä nyt on?" huudahti Séguin ja kääntyi ympäri.

Ovi aukeni, ja Valentine tuli sisään purppuranpunaisena pelosta, ja vihasta ja pieni ruikuttava ja potkiva Andréensa sylissä.

"Rakkaani, älä itke, hän ei koskaan enään tee sinulle pahaa ... kas niin, eihän se vaarallista ollut, ole hiljaa nyt!"

Hän laski tyttärensä nojatuoliin, jossa lapsi heti rauhoittui. Hän oli ihana tyttö, mutta vielä niin hento ja pieni ollakseen nelikuukautinen, että hänen pienet, kalpeat kasvonsa tuntuivat kuin ne olisivat muodostuneet ainoastaan kahdesta suuresta, kauniista silmästä.

"No, mitä siellä nyt oli?" kysyi Séguin kummissaan.

"Minä yllätin äsken Marien juovuksissa kuin rantajätkä ja makaamassa kehdon päällä, niin että hän oli tukehduttamaisillaan lapsen. Parin minuutin kuluttua olisi lapsi jo kuollut. Juovuksissa kello kymmenen aamulla, mitenkä sellaista voi enään ymmärtääkään? Minä olen kyllä huomannut, että hän juo, minä olen pannut kaikki väkijuomat lukon taakse ja toivoin voivani pitää hänet, sillä hänen maitonsa on erinomaisen hyvää. Mutta tiedätekö, mitä hän on juonut? Denatureerattua väkiviinaa, pullo oli hänen vieressään."

"No, mitä hän sanoi sitten?"

"Hän tahtoi hyvin yksinkertaisesti lyödä minua. Kun minä pudistelin häntä käsivarresta, lensi hän silmilleni aivan vimmittuna ja haukkui minua raa'oilta sanoilla. Minä pakenin heti lapsen kanssa, ja hän sulkeutui makuuhuoneeseen, jossa hän nyt särkee huonekaluja. Kuulkaa!"

Etäältä kuului todellakin jyskinää ja särkyvään esineitten ääniä.

"No, entä sitten?" kysyi Séguin vihdoin terävästi.

"Niin, ystävänä, mitä sinä tahdot minun sanomaan? Tuo nainen on villipeto, enhän minä voi antaa hänen tappaa Andréeta. Minä otin lapsen häneltä, enkä minä luonnollisesti voi antaa sitä hänelle takaisin. Ja minä myönnän, ett'en minä aijo koskaan mennä hänen huoneeseensa. Sinun täytyy ajaa hänet pois ja maksaa hänelle palkka käteen."

"Minunko?" huudahti Séguin.

Hän alkoi kävellä edestakaisin ja kiihoitti mieltänsä yhä katkerammaksi.

"Minä alan suuttua kaikkiin noihin idioottimaisiin juttuihin. Kiitos siitä sinun raskaudellesi, sinun synnyttämisesi ja sinun imettäjillesi, että meidän kotimme on nyt tullut aivan sietämättömäksi; vihdoin täällä ruvetaan tappelemaan aamusta iltaan. Sillä, jonka minä otin vaivakseni valita, ei ollut hyvää maitoa, sanoit sinä. Ja tämä juo itsensä juovuksiin ja on vähällä tukehduuttaa lapsen. Kolmas luultavasti tekee meidän aivan hulluiksi ja nielee sitten meidät nahkoinemme ja karvoinemme ... ei, ei, se on jo liian paljo, minä en sellaista tahdo!"

Valentine oli tyyntynyt ja vastasi uhmoittelevalla äänellä:

"Mitä? Mitä sinä et tahdo? Se on hulluutta! Meillä on lapsi, ja siis täytyy meillä myös olla imettäjä. Jos minä olisin tahtonut imettää, olisit sinä itse ensimmäisenä sanonut, että se on hulluutta. Jos sinä saisit nähdä minun alituisen lapsi sylissä, pitäisit sinä koko kotionnen menneenä. Muuten minä en tahdo enkä voi imettää. Täytyy siis tapahtua niinkuin sinä sanot, meidän pitää ottaa kolmas imettäjä ja se juuri heti, ensimmäinen, joka tulee."

Séguin pysähtyi äkkiä Andréen eteen, joka pelästyi tuota mustaa, pitkää olentoa ja rupesi huutamaan. Hän ei ehkä nähnyt lasta, sokeana kun oli vihasta, eikä hän myöskään nähnyt Gastonia ja Lucieta, jotka melua kuultuaan olivat tulleet sisään ja jääneet kuin kiinni naulittuina seisomaan oven suuhun; ja kun ei kukaan tullut ajatelleeksi, että heidät olisi pitänyt viedä ulos, jäivät he siihen seisomaan ja saivat kuulla ja nähdä kaikki.

"Vaunut odottaa meitä tuolla alhaalla", sanoi Séguin äänellä, jota hän koetti tehdä tyyneeksi. "Mennään nyt heti."

Valentine katsoi kummastuneena häntä.

"Kas niin, ole järkevä. Enhän minä voi jättää lasta, kun minulla ei ole ketään, jonka huostaan sen uskoisin!"

"Vaunut odottaa tuolla alhaalla", toisti Séguin tulisesti. "Tule heti!"

Kun vaimo nyt ainoastaan kohotti olkapäitään, tuli Séguin vimmaan. Siinä oli taas yksi noita kohtauksia, jolloin hän käyttäytyi aivan hävyttömästi vieraittenkin läsnä ollessa, ja paljasti sen myrkyllisen haavan, joka häntä vaivasi, tuon aiheettoman mustasukkaisuuden, jonka oli saanut aikaan heidän keinotekoinen ja nurinkurinen avioelämänsä. Hän olisi voinut musertaa tuon itkevän lapsen syllisenä kaikkeen, joka esti hänen huvittelusuunnitelmiaan ja sen huvin, joka häntä nyt odotti ja joka hänen silmissään sai äärettömän suuren merkityksen. Oli toki hyvä, että nyt oli läsnä toinen mies, ystävä, joka kuunteli häntä.

"Vai niin, sinä et tahdo tulla mukaan? Mitä tekemistä minun on sinun tyttäresi kanssa? Ymmärräthän sinä, että kun minä olen tunnustavinani hänen, niin tapahtuu se siitä syystä, että saisin rauhan taloon. Mutta minä tiedän, mitä tiedän, eikö niin. Ja sinä tiedät myöskin, koska ainoastaan me kaksi voimme sen tietää. Niin, minä muistan kyllä, miten asiat ovat olleet... Minä olen aivan varma siitä, että minä en ole tuon lapsen isä. Sinä olet portto, lapsesi on äpärä, ja todellakin hassumaista olisi, jos minä välittäisin lapsesta, jonka sinä olet hankkinut Jumala tiesi, kenen avulla. Te kaksi ette tyydy, ennenkuin olette ajaneet minun talostani. Sinä et siis tahdo tulla mukaan? Hyvästi sitten! Sitten lähden minä yksin."

Ja Séguin syöksi matkaansa kuin raketti sanomatta sanaakaan Santerrelle, joka seisoi siinä ääneti, ja muistamattakaan Mathieutä, joka oli vastausta odottamassa. Mathieu, joka oli aivan hämmästynyt siitä, mitä hänen vasten tahtoaan sallittiin kuulla, ei ollut tahtonut mennä pois, ett'ei olisi näyttänyt siltä, että hän paheksuu tätä kohtausta. Hän käänsi päänsä pois päin ja katseli, joko pikku Andréeta, joka yhä huusi, tai molempia toisia lapsia, Gastonia ja Lucieta, jotka kauhusta mykkinä painautuivat toisiaan vastaan sen tuolin takana, jolla heidän sisarensa makasi ja vikisi.

Valentine vaipui tuolille nyyhkien ja kaikki hänen jäsenensä vapisivat.

"Oi, miten hän minua kohtelee, tuo viheliäinen! Ja minä, joka olen ollut kuolemaisillani ja kärsinyt niin paljon tämän onnettoman lapsen tähden, joka todellakin on hänen, sen vannon minä Jumalan kasvojen edessä! Ei, ei, se on loppu nyt, ei koskaan enään saa hän koskea minuun edes sormellaan! Ennen minä kuolen kuin antaudun enään mihinkään näin kauheaan."

Santerre oli tähän asti pysyttäytynyt syrjässä ja näkyi odottavan. Hän lähestyi nyt äänetönnä Valentineä, rohkeni hellällä säälillä tarttua hänen käteensä ja sanoi puoliääneen:

"Kas niin, rakas Valentine, rauhoittukaa ... tähän tiedätte, että ette ole yksinänne, että on olemassa joku, joka ei teitä koskaan hylkää, Jumalan tähden, rauhoittukaa, älkää itkekö enään! Se leikkaa minun sydäntäni."

Santerre tekeytyi näin lempeäksi ja helläksi juuri sentähden, että Séguin oli ollut raaka; hän tiesi, millaista palsamia hellyys on naiselle, jota on kovasti kohdeltu. Hänen rohkea kätensä tarttui jo Valentineen ranteeseen ja hänen viiksiensä käret koskettelivat jo käherrettyjä suortuvia Valentineen ohimoilla. Hän kumartui vielä enemmän eteenpäin ja alensi äänensä kuiskaukseksi. Kuului ainoastaan muutama sana.

"Te teette väärin siinä, että olette suuttunut. Älkää välittäkö hänen tyhmyyksistään. Hän on moukka..."

Sana moukka lausuttiin kaksi kertaa jonkinlaisella pilkallisella säällillä ja Valentine ymmärsi varmaankin häntä, sillä hän hymyili hieman kyynelten välistä, jotka nyt lakkasivat virtaamasta, ja kuiskasi:

"Niin, niin, kyllä minä sen tiedän ... te olette niin hyvä, kiitos. Ja te olette oikeassa, minä olisin todellakin tyhmä ... mitä tahansa, kun vaan saan hituisenkin onnea!"

Mathieu näki selvästi, mitenkä Valentine hitaasti irroitti ranteensa likistettyään ensin Santerren kättä. Valentine otti lohduksen vastaan, tähän asti aina eteenpäin lykätty rendezvous oli nyt päätetty asia. Tuo oli luonnollista kehitystä, se oli sellaisen vaimon välttämätön loppu, jonka miehensä oli turmellut, ja äidin, joka kieltäytyi imettämisen velvollisuudesta. Andréen huuto sai kuitenkin Valentineen kauhistuen hyppäämään ylös. Jos tuo pieni olentoparka oli niin heikko ja voimaton sentähden, että häntä ei ollut ruokittu oman äitinsä maidolla, niin uhkasi turmelus ja lankeemus äitiäkin siitä syystä, että hän kieltäytyi imettämästä ja pitämästä lasta rinnoillaan kuin varmasti suojelevaa kilpeä. Terveys ja elämä molemmilla toistensa kautta, tai onnettomuus kummallekin. Valentine älysi nyt selvästi vaaran, sillä hän irtautui Santerrestä ja kiirehti lapsensa luokse viihdyttääkseen sitä hyväilyillään ja käyttääkseen sitä suojeluksenaan sitä tyhmyyttä vastaan, jonka hän tunsii olevansa tekemäisillään. Ja miten kiusoittavaa! Tuolla seisovat molemmat toiset lapset näkemässä ja kuulemassa! Kun hän huomasi, että Mathieukin oli vielä odottamassa, purskahti hän taas itkuun, koetti selvittää asiaa ja meni niinkin pitkälle, että alkoi puolustaa miestänsä.

"Antakaa hänelle anteeksi, on hetkiä, jolloin ei hän tiedä, mitä puhuu. Jumalani, mihin minä nyt joudun tämän lapsen kanssa? Minähän en voi itse imettää sitä! Eikö se ole hirmuista, että ihminen on niin kiihtynyt, ett'ei tiedä mitä pitäisi tehdä? Jumalani, mihin minä nyt joudun?"

Hämmentyneenä ja aavistaen, että Valentine liukui häneltä pois pitäessään pientä tyttöään sylissään, koetti Santerre valloittaa hänet takaisin mielittelevillä sanoillaan. Mutta Valentine ei kuulustellut häntä, ja Santerre aikoi lykätä ratkaisevan taistelun toiseen aikaan; silloin tuotti eräs odottamaton tapaus hänelle voiton.

Céleste, joka oli tullut hiljaan sisään, seiso siinä odottamassa, että rouva puhuttelisi häntä.

"Eräs ystävätär on tullut tervehtimään minua, rouva tuntee hänen. Sophie Couteau, hän, joka on minun kotipaikoiltani kotoisin, ja hänellä on eräs imettäjä mukanaan..."

"Imettäjäkö?"

"Niin, ja oikein hyvä sittenkin..."

Kun Céleste näki, miten hänen emäntänsä ihastui päästessään niin äkkiä murheistaan, tuli hän hyvin suulaaksi.

"Eihän rouvan pidä väsyttää itseään kantamalla pienokaista, eihän rouva ole siihen tottunut. Jos rouva sallii, niin minä menen noutamaan imettäjän tänne."

Valentine antoi hänelle lapsen ja huokasi helpotuksesta. Taivas ei ollut siis hylännyt häntä! Mutta hän ei tahtonut ensin ottaa vastaan imettäjää, hän pelkäsi, että toinen tulee humalaisena huoneestaan ja kohtaa uuden, ja silloin voi hän ruveta pieksämään heitä kaikkia ja saada aikaan hirmuisen metelin. Sitten tahtoi hän välttämättömästi, että Santerre ja Mathieu lähtevät mukaan, varsinkin Mathieu, jolla pitäisi olla kokemusta. Ainoastaan Lucien ja Gastonin kielsi hän jyrkästi tulemasta mukaan.

"Jääkää te tänne leikkimään; me toiset menemme, mutta hiljaa ja varpailanne, ett'ei Marie aavistaisi mitään."

Silityshuoneessa antoi Valentine tarkasti sulkea ovet. Siellä oli Couteauska ja vahvajäntereinen, siististi puettu viidenkolmatta vuotias tyttö, jolla oli terveen näköinen lapsi sylissä. Hän niiasi sievästi, joka todisti, että hän oli ennen palvellut hienoa herrasväkeä ja että hän osasi käyttäytyä. Mutta Valentine oli hyvin hämmentynyt ja katseli imettäjää sekä tämän lasta epäluulolla; hänhän oli niin kokematon, hänen molempia vanhimpia lapsiaan oli imetetty makuuhuoneen viereisessä huoneessa, eikä hän ollut koskaan sekaantunut mihinkään. Santerre seiso sivulla, mutta Valentine vetosi hyvin usein Mathieuhön, joka kuitenkin vakuutti, ett'ei hän mitään ymmärtänyt. Couteuska katseli kieron tätä herraa, jonka hän tapasi kaikkialla, ja alkoi sitten puhua.

"Rouva voi täydellisesti luottaa minuun. Minä olen kerran ennen ottanut vapauden tarjota rouvalle palvelustani, ja jos rouva silloin olisi noudattanut minun tahtoani, niin olisi säästynyt monelta ikävyydeltä. Mitä Marie Lebleuhön tulee, niin olisin minä voinut antaa rouvalle varmoja

tietoja hänestä silloin kuin minä tulin noutamaan hänen lastaan. Mutta koska rouvan lääkäri oli valinnut hänen, niin enhän minä voinut silloin mitään puhua. Hyvää maitoa hänellä kyllin on, mutta hänellä on myös hyvä kieli, joka ei ole koskaan kuivana. Jos rouva nyt tahtoo luottaa minuun..."

Hän ylisti loppumattomasti kunniallista ammattiaan ja kehui kauppatavaransa ansioita.

"Minä vakuutan, että rouva voi ottaa Catichen vaikka silmät ummessa. Hän on paras, minkä voitte saada, koko Pariisista ei voi saada sen parempaa. Katsokaahan vaan, miten vahvatekoinen hän on, ja lapsi sitten, noin terve ja reipas! Hän on tosin naimisissa ja hänellä on pieni nelivuotias tyttö miehensä kanssa kotona, mutta eihän kunniallisena naisena oleminen ole mikään rikos. Muuten tunnen minä hänen ja voin mennä hänestä takuusen. Jos ei rouva ole tyytyväinen, niin minä maksan rahat takaisin."

Valentine näytti väsyneeltä ja suostui heti. Hän myöntyi vielä maksamaan sata frankia kuukaudessa, koska Catiche oli naimisissa. Muuten selitti Couteaуска, että ei Valentine nyt tarvinnut maksaa mitään imettäjätoimistoon; se oli neljänkymmenen viiden frankin säästö, ellei hän tahtonut antaa Couteauskalle mitään vaivoistaan. Ja sitten tuli kolmekymmentä frankia lapsen kotiin lähettämistä. Valentine lupasi anteliaasti maksaa kaksinkertaisesti. Ja sitten oli kaikki sitä myöten valmista, ja Valentine tunsu sydämensä hyvin keveäksi; silloin tuli hän ajatelleeksi toista imettäjää, joka oli sulkeutunut huoneeseensa. Mitenkä hän saataisiin sieltä pois ja Catiche sijaan?

"Mitä minä kuulen?" huudahti Couteaуска. "Pelkäätkö te Marie Lebleutä? Hänen on parasta pysyä aisoissaan, jos hän toivoo minun hankkivan itselleen toisen paikan. Minä puhuttelen häntä minä!"

Céleste, joka oli asettanut Andréen viltilleen imettäjän lapsen viereen, jonka oli täytynyt panna sinne, kun äidin rintoja tarkastettiin, otti viedäkseen Sophie Couteaun Marien huoneeseen. Siellä vallitsi nyt kuolonhiljaisuus, ja Couteauskan tarvitsi sanoa ainoastaan nimensä, kun hän heti pääsi sisään. Muutaman minuutin ajan kuului ainoastaan hänen karkea äänensä. Kun hän tuli ulos, lohdutti hän Valentineä, joka oli mennyt ovelle kuuntelemaan.

"Voitte luottaa siihen, että minä tein hänen vesiselväksi! Maksakaa hänelle nyt kuupalkkansa. Hän kokoilee parhaillaan tavaroitaan ja lähtee heti."

He palasivat silityshuoneeseen, Valentine maksoi ja antoi Couteauskalle vielä viisi frankia tästä pienestä palveluksesta. Mutta nyt tuli vielä toinen vaikeus, Couteaуска ei voinut tulla takaisin noutamaan illalla Catichen lasta, ja mitenkä hän voisi kuletaa lasta mukanaan koko päivän?

"No niin", sanoi hän, "minä otan kuitenkin lapsen, minä voin jättää sen toimistoon siksi aikaa kuin olen ulkona toimissani. He saavat siellä ruokkia lasta sarvesta, hänenhän täytyy tottua siihen."

"Luonnollisesti", sanoi äiti levollisesti.

Kun Couteauskan piti lähteä ja hän kääntyi ympäri ottaakseen pienokaisen, teki hän liikkeen, aivan kuin olisi epätiedossa, kumman hän noista toistensa vieressä makaavista lapsista ottaa.

"No hiisi", mutisi hän, "näitten suhteen ei sentään voi erehtyä."

Kaikki nauroivat, ja Couteaуска otti pienokaisen väärillä sormillaan ja kantoi hänen pois. Taaskin yksi lapsi uhrattiin petolinnuille.

Mathieu oli ainoa, joka ei nauranut. Hän muisti äkkiä keskustelunsa Boutanin kanssa: koko imettämisjärjestelmän turmelevaisuuden, häpeällisen kaupanteon, noitten molempain äitien tunnottomuuden, jotka pelasivat lapsensa elämä panoksena: laiskan äidin, joka osti toisen maidon, ja toisen, joka myi omansa. Pöyristystä tuntien katseli hän tuota vielä noin tervettä lasta, joka vietiin pois, ja tuota kiihtunutta, joka jäi jällelle. Mikä kohtalo odotti sitä yhteiskuntaa, joka oli siihen määrään turmeltunut ja huonosti järjestetty, että se uhrasi noista toisen tai ehkä molemmat? Hän tunsu inhoa kaikkea ja kaikkia kohtaan.

Mutta Valentine vei molemmat herrat takaisin salonkiin ja oli jo niin täydellisesti rauhoittunut, että hänen katupoikamainen suruttomuutensa oli palannut takaisin ja samoin hänen himonsa meluaviin huvituksiin. Kun Mathieu jätti hyvästit, kuuli hän Santerren riemumielin sanovan pitäessään hetkisen Valentineä kättä omassaan:

"Huomennako?"

"Niin, huomenna!" huudahti Valentine tavalla sellaisella kuin hän olisi ilman epäilyksiä antanut Santerrelle.

Kahdeksan päivää tämän jälkeen oli Catiche jo vastaansanomaton hallitsijatar talossa. Andrée oli tullut värikkäämmäksi, hänen painonsa oli joka päivä lisääntynyt, ja tämän tuloksen nähtyään alistuivat kaikki, ja imettäjän valta tuli rajattomaksi. Siihen määrään pelättiin uuden imettäjän hankkimista, että jo edeltäpäin päätettiin olla huomaamatta nykyisen mahdollisia vikoja. Hän oli kolmas, neljäs imettäjä olisi ollut lapsen kuolema; hänet täytyi siis pitää mihin hintaan tahansa. Hänellä ei muuten näyttäneenkään olevan mitään pahoja tapoja; hän oli sävyisä ja viisas talonpoikaisnainen, joka ymmärsi hallita isäntäväkeään ja nylkeä heiltä niin paljon kuin suinkin. Hän osoitti ihmeteltävää taitavuutta pannessaan Séguinin talon valtansa alle. Alussa oli kaikki mennä hullusti, sillä hän kohtasi kilpailijattaren, Célesten, joka työskenteli saman tarkoituksensa saavuttamiseksi ja samalla uutteruudella. Mutta he olivat molemmat niin viisaita, että rupesivat

lopuksi hyväksi ystäviksi. Heillä oli eri alansa, ja he sopivat siitä, että kaivavat yhdensuuntaisia maanalaisia miinoja. Sitten auttoivat he toisiaan, jakoivat vallan keskenään ja nielivät kahdestaan saaliin.

Catiche oli valtaistuimellaan, toiset palvelijat häntä palvelivat ja isäntäväki makasi hänen jalkainsa juuressa. Caticheille säästettiin parhaat palat, hänellä oli omat viininsä, oma leipänsä, kaikki herkullisimmat ruuat, joita löydettiin. Hän oli laiska, röyhkeä ja rakasti hyviä ruokia sekä makasi ja venytteli kaiket päivät ja antoi toisten tanssia pillinsä mukaan. Hänen tahtoaan noudatettiin kaikessa, jotta hän ei suuttuisi, mikä olisi vaikuttanut pahasti hänen maitoonsa. Heti kun hän tunsu pienintäkin pahoinvointia, oli koko talo epätoivossa. Eräänä yönä kun hänellä oli vatsatauti, juostiin ja telefoonattiin kaikille lähiseudun lääkäreille. Hänen ainoa vikansa oli se, että hän oli hieman pitkäkynsinen; sattui niin, että hän otti saatavissa olevia liinavaatteita, mutta rouva ei tahtonut tietää siitä mitään. Ja sitten kaikki runsaat lahjat, joita hänelle annettiin, jotta hän aina olisi hyvällä mielellä. Paitsi sääntöjenmukaista lahjaa, kun lapsi sai ensimmäisen hampaansa, otettiin kaikki mahdolliset tilaisuudet vaarin, ja hän sai milloin sormuksen, milloin rintasoljen, milloin korvarenkaat. Hän oli korein imettävä koko Champs-Elyséessä, puettu komeaan turkiksilla vuorattuun päällystakkiin ja hänellä oli kalliita myssyjä, jotka olivat reunustetut pitkällä auringon valossa loistavilla nauhoilla. Ja hän kiristi myös lahjoja miehellensä ja pikkutyttönsä siellä maaseudulla. Joka viikko lähetti hän sinne paketin pikatavarana. Sinä päivänä, jolloin hän sai tietää, että hänen lapsensa, jonka Couteauska oli vienyt kotiin, oli kuollut vilustuksesta, annettiin hänelle viisikymmentä frankia, aivankuin maksuksi lapsesta. Sitten tuli hänen miehensä tervehtimään häntä, ja nyt tultiin niin levottomiksi siitä, että puolisojen välillä mahdollisesti tapahtuisi helmiä kohtauksia, että mies lähetettiin heti pois taskut täynnä. Ja kun pikku Andrée tuli päivä päivältä kukoistavammaksi, oli Catiche nyt valtansa kukkuloilla, hän taivutti koko talon tyrannimaisen valtikkansa alle.

Sinä päivänä, jolloin Mathieu tuli allekirjoittamaan kauppakirjaa, jonka kautta hän sai tuon vanhan metsästyspaviljongin ja kaksikymmentä hehtaaria maata sekä oikeuden vastaisuudessa erityisillä ehdoilla lunastaa muutkin osat tästä maatilasta, oli Séguin valmiina lähtemään Havreen, jossa eräs ystävä, rikas englantilainen, odotti häntä huvijahtineen; heidän piti tekemän kuukauden kestävä purjehdusmatkan Espanjan rannikolle. Väitettiin, että herroilla oli naisia mukanaan.

"Niin", sanoi Séguin ajatellen suuria tappioitaan pelissä, "minä jätän Pariisin, jossa minulla nykyään ei ole menestystä. Onnea nyt vaan, hyvä herra Froment! Te tiedätte, miten huvitettu minä olen teidän aikeistanne."

Mathieu meni Champs-Elyséetä pitkin, hänellä oli kiire kotiin Mariannen luokse ja hän oli nyt hyvin kiihtynyt sen päättävän askeleen johdosta, jonka hän oli ottanut; silloin näki hän omituisen näyn eräessä etäisessä lehtokäytävässä. Siellä oli katetut vaunut, joitten ikkunassa hän tunsu Santerren profiilin. Eräs hunnutettu nainen nousi nopeasti vaunuihin. Mathieu kääntyi katsomaan; eiköhän se ollut Valentine? Oli, aivan varmaan ... mutta sitten laskettiin verho ikkunan eteen, ja vaunut katosivat.

Suuressa puistokäytävässä näki hän myöskin tuttavita: ensin Gastonin ja Lucien, jotka näyttivät happamilta ja olivat väsyneet leikkiin; heitä piti huolimattomasti silmällä Céleste, joka parhaillaan kuhersi erään samasta korttelista olevan puotipalvelijan kanssa. Etäämpänä käveli Catiche pikku Andréen kanssa; hän kulki pyylevä ja majesteettillisenä, koreaksi puettuna kuin kauppana olevan imetyksen ylpeä jumalatar, ja antoi pitkäin, purppuranpunaisten nauhainsa liehua auringon paisteessa.

V

Sinä päivänä, jolloin kuokka ja lapiot alkoivat työnsä, tuli Marianne Gervais sylissänsä ja istahti työpaikan ääreen tuntien onnellista liikutusta tästä uskon ja toivon työstä, jonka Mathieu niin rohkeasti oli alkanut. Se oli päivänpaisteinen, lämmin päivä keskellä kesäkuuta, taivas oli korkea ja kirkas ja näytti hyvin kehoittavalta ja rohkaisevalta. Koska lapsilla oli lupa koulusta, leikkivät he ruohostossa; sieltä kuului pikku Rosen kimakka ääni, kun hän juoksi kilpaa kolmen veljensä kanssa.

"Tahdotko sinä kaivaa ensimmäisen lapiollisen?" kysyi Mathieu iloisena.

Mutta Marianne viittasi sylilapseensa.

"En, minulla on minun työni. Tee sinä itse se, sinä, joka olet isä."

Mathieu seisoi siinä kaksi miestä apunaan ja valmiina ryhtymään itse raskaaseen ruumiilliseen työhön toteuttaakseen sen ajatuksen, jota hän oli niin kauvan hautonut. Hän oli asettanut asiansa niin, että hän voi elää kokonaisen vuoden oman työnsä hyväksi, viljellä maataan ja odottaa ensimmäistä satoa. Jos maa kieltäytyy palkitsemasta hänen työtään, riippuu hänen elämänsä tästä tulevasta sadosta. Mutta hän luotti lujasti tulevaisuuteen ja oli varma voittavansa rakkautensa ja tahdonvoimansa avulla. Tämä luova voima oli herännyt hänessä viimeisen lapsen syntymän jälkeen, ja se oli kehittymistään kehittänyt. Kun häntä syytettiin itsepäisyydestä hullumaisten suurten suunnitelmain tähden Chantebledissä, vastasi hän hymyillen, että hänestä kyllä

lopultakin tulee tahtomisen taidon professori. Työnteko, luominen, siinä hänen elämänsä. Ja eräänä päivänä oli hän selittänyt Mariannelle, minkätähden he kaksi tahtoivat ja hankkivat niin paljon lapsia. Se oli heidän tahtonsa ja toimintavoimansa ilmaus, joka on suunnattu suurimpaan päämäärään, elämän raja-aituuksien laajentamiseen ja elämän kruunaamiseen voitolla.

"Siis ... nyt se on tehty!" huudahti hän innostuneesti. "Ja olkoon maa meidän hyvänä äitinämme!"

Hän oli kaivanut ensimmäisen lapiollisen. Se tapahtui vanhan metsästyspaviljongin vasemmalla puolella, tuon suuren, suoperäisen ylängön kulmassa, jossa lähteensilmät kaikkialla kuohuivat ja jossa ainoastaan saraheinää kasvoi. Nyt oli ainoastaan muutamain hehtaarien kuivaaminen kysymyksessä, kanavoida nämät vesistöt ja johtaa vesi kuiville hiekkamaille, jotka ulottuivat aina rautatiehen asti. Tarkan tutkimuksensa kautta oli hän huomannut, että nämät työt ovat helposti tehdyt maaperän laadun tähden. Se oli hänen varsinainen keksintönsä, ja hänen varma vakuutuksensa oli se, että ylämaassa on rikas multakerros, joka tulee äärettömän hedelmälliseksi niin pian kuin aura on sitä saanut kosketella.

Mutta Gervais, jonka raittiissa ilmassa oli tullut nälkä, alkoi huutaa. Hän oli nyt kolmen ja puolen kuukauden, tukeva poika, joka piti tarkkaa huolta ruoka-ajastaan. Hän kasvoi kuin nuori puu metsässä, oli terve ja voimakas, hänen pienet kätensä eivät laskeneet irti sitä, mitä hän niihin kerran oli saanut, hänellä oli kirkkaat silmät, jotka kimaltelivat ilosta ja itkusta, mutta ennen kaikkea aina avoinna oleva linnunsuu, joka oikein karjui, jos äiti antoi hänen odottaa.

"Niin, kyllä minä tiedän, että sinä olet mukana ... ole hyvä ja anna meidän pitää korvamme eheinä." Ja Marianne aukasi leninkinsä ja antoi hänelle rintaa. Nyt kuului ainoastaan kuin kissan kehräämistä, ravitseva lähde oli alkanut taas pulputa, maito lorisi, ja tuntui siltä kuin olisi kuullut sen leviävän lapsen valkeisiin, tukeviin jäseniin sillä aikaa kuin Mathieu yhä kaivoi ojaansa noitten kahden miehen avulla, urheain työmiesten, jotka taisivat ammattinsa.

Hän ojensi itsensä suoraksi, pyyhki otsaansa ja sanoi suoralla tavallaan:

"Tässä on vaan uusi ammatti opittavana. Muutaman kuukauden perästä olen minä jo talonpoika. Katsohan tätä suota, jossa tuo vehreä kasvullisuus kasvaa. Lähde joka sitä elättää ja tekee sen likaiseksi lätäköksi, on tuolla ruohikossa. Ja kun me olemme saaneet kaivetuksi ojan viertomaan reunaan, saat nähdä, miten suo kuivaa ja lähteensuoni johtaa virvoittavan vetensä tuonne kauvaksi."

"Niin", sanoi Marianne, "hedelmöitköön se kaikki nämät kiviperäiset maat, sillä ei ole mitään niin synkkää kuin kuoliaana oleva maa. Mitenkä se ihastuneekaani, kun se saa juoda janonsa sammuksiin ja alkaa taas elämänsä?"

Hän keskeytti äkkiä puheensa ja torui nauraen Gervaisia:

"Kuulkaa nyt, nuori herrani, älkää imekö niin kovasti! Odottakaa, kunnes se tulee itsestään, sillä pitäisihän teidän tietää se hyvin, että kaikki on teidän omaisuuttanne."

Molempain miesten lapiot kilahtelivat, oja piteni nopeasti lihavassa mullassa, pian on vesi virtaava lähellä olevain hiekkamaitten kuivettuneisiin suoniin ja hedelmöitsevä ne. Maito virtasi yhä loristen kuin ikuisen elämän tyhjentyvätön lähde. Se virtasi virtaamistaan, loi lihaa, ajatuksia, työtä ja voimaa. Se oli pian virtaava kilpaa vapautetun lähteen veden kanssa, kun tämä ojaansa pitkin juoksi auringonpolttaman maan ylitse, ja se olisi oleva sama virta, sama paisuva vuoksi, joka lahjoitti elämää koko maalle, se ravitsevan maidon suuri joki, joka juoksee maailman suonissa ja luo lakkaamatta, synnyttää uutta nuoruutta ja terveyttä joka keväänä.

Ja sitten tuli sato neljä kuukautta tämän jälkeen, kun Mathieu ja hänen renkinsä olivat lopettaneet syyskylvönsä. Marianne oli taaskin mukana, ja se oli niin lämmin ja ihana syyspäivä, että hän voi istua alas ja antaa rintaa pikku Gervaisille. Hän oli jo kahdeksan kuukauden, oikea herra. Hän kasvoi joka päivä silmin nähtävästi äitinsä lämpimällä rinnalla, josta hän joi elämää. Hän riippui vielä siitä kiinni niinkuin siemen kuoreessaan, kunnes kasvi on sen kypsyttänyt. Ensimmäisenä marraskuun kylmänä päivänä, talven alussa, jolloin talvi tuodittaa siemenet uneen vaoissansa, painoi Gervais pienet, vilustuneet kasvonsa lämmintä rintaa vasten ja imi hiljempaan, aivankuin elämänvirta olisi kadonnut ja paennut maan sisään.

"Vai niin", sanoi Marianne, "nuoren herran on vilu, on jo aika, että hän menee talvikortteeriinsa."

Siemenpussi vyöllään lähestyi Mathieu heitä kylvään viljan siemeniä suurilla tasaisilla liikkeillä. Hän oli kuullut, mitä Marianne oli sanonut, ja pysähtyi vastaamaan:

"Hänen pitää imeä ja nukkua, kunnes aurinko tulee takaisin. Silloin tulee hänestä mies ensi elonleikkuun ajaksi."

Hän viittasi laveaa kenttää, jota hän kylvi molempain renkiensä avulla.

"Tämä kaikki nousee idulle ja kypsyy, kun meidän Gervais opettelee puhumaan ja kävelemään. Katsohan nyt meidän valloittamaamme maata!"

Hän oli hyvästä syystäkin ylpeä siitä. Nyt oli neljä viisi hehtaaria ylämaasta vapautettu seisovasta vedestä, kynnetty ja ojitettu, ja tämä maa-alue muodosti tumman lihavamultaisen neliön, ja ojat, jotka sitä leikkelivät, johtivat vettä läheisille viertomaille. Ennenkuin näitä kuivia alueita ruvettiin viljelemään, täytyi kosteuden ensin tunkea niitten läpitse ja hedelmöittää ne. Siinä oli tulevain vuosien työt, koko maatilan läpitse täytyi elämän vähitellen tunkeutua. Mutta ensi aluksi oli vaan herätettävä henkiin muutamia hehtaaria, jotta voitaisiin maksaa ensimmäiset kustannukset ja elää

odotuksen aikana.

"Pian on ilta", sanoi Mathieu, "meidän täytyy kiirehtiä."

Mathieu jatkoi matkaansa, kylvi viljan siemeniä suurilla, tasaisilla kädenliikkeillä. Kun Marianne katseli häntä, sai pikku Rose myöskin päähänsä ruveta kylvämään. — Hän seurasi isäänsä, otti käteensä multaa ja kylvi sitä ilmaan. Tämän huomasivat hänen veljensä, ensin tulivat juosten paikalle Blaise ja Denis, Ambroise liittyi heihin, ja kaikki kylvivät, minkä jaksoivat. He nauroivat sydämensä pohjasta ja kiertelivät isänsä ympärillä. Hetkisen näytti siltä kuin Mathieu olisi samoilla liikkeillä, joilla hän uskoi odotetun viljan siemenet maalle, kylvänyt myös noita rakastettuja lapsia, tehnyt heidän lukumääränsä moninkertaiseksi ajattelematta sitä, että kokonainen kylväjäin heimo, joka syntyisi hänestä, oli kerran kansoittava maailman.

Mutta nyt näki Marianne äkkiä hämmästykseen edessään Angelinit, tuon rakastavan avioparin, joka oli hyvin hiljaan lähestynyt polkua pitkin. Ennenkuin he sulkeutuivat koko talveksi pieneen taloonsa Janvillessä, harhailivat he rakkauksineen kaikkialla autioilla teillä, joita viimeiset kellastuneet lehdet peittivät. Kun he siten harhailivat ympäriinsä, toisiinsa painautuneina, oli heillä niin paljon tekemistä toisistaan, että he eivät edes nähneet mitään luonnon muutoksia, ja kun he nyt katsoivat ylös ja heräsivät unelmistaan, kummastuivat he tätä uutta peltoa, näitä uusia teitä, joista he kuitenkin olivat kuulleet puhuttavan. Mathieu tuntui heistä omituiselta mieheltä, jonka, sen sijaan että rakasti maata ja tahtoi sitä hedelmöittää, olisi pitänyt tyytyä ihastuttavaan vaimoonsa. Muuten oli tämä kaikki niin vierasta heille...

He pakisivat, olivat olevinaan ihastuksissaan saavutetuista tuloksista, mutta tämän tekivät he syystä, että näyttäisivät rakastettavilta. He tahtoivat, että kaikki ihmiset olisivat tyytyväisiä ja onnellisia niinkuin he itsekin. Tähän asti oli heidän elämänsä ollut loppumatonta lemmenjuhlaa. Vaimo antautui kokonaan sen autuaallisen tunteen valtaan, jota hän tunsi ollessaan lemmitty, ja mies oli rakastettu, terve, rikas, maalaili ainoastaan silloin tällöin huvin vuoksi muutamiin viuhkoihin kukkia ja kauniitten naisten kuvia.

Rouva Angelin, joka seisoj tukien itseään miehensä käsivarteen ja nojasi hellästi päätänsä hänen olkapäähänsä, näkyi katselevan Mathieuta ja vaipuneen unelmiinsa. Mathieu kylvi yhä, ja rouva Angelin liikuttetuna leikkivästä lapsilaumasta, noista iloisista olennoista, jotka pyörivät kylväjän ympärillä niin, että näytti siltä kuin hän olisi niitä kylvänyt, sanoi äkkiä pidätetyllä äänellä:

"Minulta on äskettäin kuollut täti, ja hän kuoli aivan varmaan siitä surusta, ett'ei hänellä ollut lapsia. Hän oli naimisissa suuren vahvan miehen kanssa ja itse hän oli kookas, vahvaruumiinen ja hyvin kaunis, ja minä muistan hänen epätoivonsa, johon hän joutui tavatessaan pieniä, vähäpätöisiä naisia, joilla oli monta lasta. Mies oli koonnut suuren omaisuuden, heillä oli kaikkea, rahaa, terveyttä ja paljon ystäviä. Mutta he eivät mistään näistä eduista välittäneet, he elivät alituisessa surussa, eivät toivoneet mitään muuta kuin sitä ainoata iloa, jota heillä ei ollut, poikia tai tyttöjä jotka loisivat elämää heidän tyhjään, synkkään kotiinsa. Ette voi ajatellakaan, mitä kaikkea he koettivat, lääkäreitä, kylpymatkoja, lääkkeitä, enemmän kuin viidentoista vuoden taistelu ilman lepoa ja rauhaa; vihdoin häpesivät turhia koetuksiaan, toimivat ainoastaan salaisesti, aivan kuin olisi ollut kysymyksessä jokin rikos. Mutta onnettomuudessaankin olivat he niin hienotunteisia, että eivät syytelleet toisiaan, he elivät kuin kaksi kovanonnen koettelemaa ihmistä ... minä olen kuullut kerrottavan eräästä toisesta avioliitosta, joka oli tullut oikeaksi helvetiksi, jossa ei mies eikä vaimo tahtonut tunnustaa sitä häpeää, että olivat hedelmättömät. Ah, rakas tätiparkani, olen vieläkin näkevinäni hänen, aina surullisena ja kyyneleitään pidättävänä, varsinkin uudenvuoden päivänä, kun me, hänen pienet sisaren tyttärensä, tulimme hänelle toivottamaan onnellista uutta vuotta. Nyt hänen elämänsä on sammunut, aivan kuin poistumattoman omantunnon vaivan kalvamana, ja minä luulen, että hänen vanha miesparkansa seuraa pian häntä, niin yksinäisenä ja erillään elelee hän nyt."

Syntyi hiljaisuus, ja lempeä surumielinen vavahdus kävi läpi harmaan marraskuun ilman.

"Mutta", huomautti Marianne, "minä luulin, että te itse ette tahdo lapsia."

"Kuka sen on sanonut? Minä en tahdo lasta nyt, sillä kaikella on aikansa. Meidän ijällämme saanee hieman nauttia rakkauden ilostakin. Mutta kun me olemme tulleet vakaantuneeseen ikään, niin saattepa nähdä sitten. Me tahdomme, neljä lasta; kaksi poikaa ja kaksi tyttöä."

Hänen iloinen naurunsa kuoli uuteen hiljaisuuteen, jonka aikana oli kuin olisi kuullut nukkuvan maan hengityksen.

"Mutta jos te olette viivytelleet liian kauvan", sanoi Marianne, "jos se on jo myöhäistä?"

Rouva Angelin katsoi häntä hämmästyneenä. Sitten puhkesi hän taas nauramaan.

"Mitä te sanotte? Ettäkö me emme voisi saada lapsia? Jos te tietäisitte, miten hassulta tuo ajatus kuuluu!"

Hän punastui ja kääntyi mieheensä.

"Kas niin, rakkaani, nyt saat sinä puolustaa itseäsi ... emmekö saa lapsia?"

"Se on aivan niinkuin te sanoitte", huudahti Angelin, "että tuolla pellolla, jota teidän miehenne kylvää, ei tule kasvamaan ainoatakaan tähkää."

Nyt tuli Mathieu takaisin molempain renkiensä seuraamana, ja hän heitteli yhä siemeniä, uskoi ne maalle voimakkaalla liikkeellä, aivankuin olisi tahtonut syleillä koko näköalaa. Viikkoja saisi

siemen nukkua, eikä tuo hiljainen, maanalainen työ kehity sadoksi, ennenkuin kesäauringon paisteessa. Se oli välttämätöntä lepoa maanalaisessa aarrekammiossa, jossa tyhjentymätön voimanlähde antaa ravintoa elimistöjen äärettömälle joukolle. Ja Gervaiskin oli puoleksi nukkunut Mariannen rinnoille, hän imi vielä, mutta niin hitaasti ja äänettömästi, että maidon lorina kuului tuskin enemmän kuin siemenjyvän putoaminen maahan, jossa sitä sitten oli ravitseva se ijankaikkisesti elävä virta, joka juoksee maailman suonissa.

Kaksi kuukautta kului, ja nyt oltiin tammikuussa. Silloin tulivat Séguin ja Beauchêne eräänä kylmänä päivänä aivan odottamatta Fromentein luokse; he olivat olleet metsästämissä sorsia ylängön vielä kuivaamattomilla soilla. Se oli sunnuntai, koko perhe oli kokoontunut suureen keittiöön, jossa mahtava takkatuli leimusi. Ikkunasta näkyi lavea maisema, valkeana kuurasta, jäykistyneenä, nukkuvana kristallinkirkkaassa puvussaan kuin kuollut, odottaen kevään herätystä. Ja Gervaiskin nukkui valkeassa kehdoissaan.

Perhe oli mitä iloisimman mielialan vallassa syönyt aamiaisensa ja nyt, ennenkuin pimeä tuli, oli nuo neljä lasta kokoontunut hauskaasti leikkimään ikkunan edessä olevan pöydän ääreen. Molemmat kaksoiset, Blaise ja Denis, rakensivat Ambroisen avulla kokonaisen kylän pahvinpaloista ja kummista, taloja, kirkon, raatihuoneen ja koulun. Ja Rose, joka oli kielletty käyttämästä saksia, sai ainoastaan työskennellä kummilla, mutta sillä tahrasikin hän itsensä aina hiuksiin asti. Mutta syvässä hiljaisuudessa, jota ainoastaan keskeytti leikkiväin lasten nauru, istuivat isä ja äiti tulen edessä ja nauttivat sunnuntain lepoa viikon raskaan työn jälkeen. He elivät täällä mitä suurimmassa yksinkertaisuudessa kuin talonpoikaisväki ilman ylellisyyttä ilman muita huveja kuin yhdessä olon ilo. Ei minkäänlainen rikkaus ja valta olisi voinut korvata tätä suloista lepoa sunnuntain iltapäivällä perheen keskuudessa, ja viimeksi syntynyt nukkui niin raskaasti, että tuskin kuului hänen hengitystäänkään.

Beauchêne ja Séguin hyökkäsivät sisään perin väsyneinä onnistumattomasta metsästyksestä ja kädet kontassa. Kun heitä oli tervehditty kummastuksen huudahduksilla, kiroisivat he tyhmää päähänpistoaan, joka oli saanut heidät lähtemään Pariisista tällaisella ilmalla.

"Ajatelkaahan", sanoi Beauchêne Mathieulle, "me emme ole nähneet ainoatakaan sorsaa. Ilma on luultavasti liian kylmä niillekin. Ettekä te voi aavistaakaan, miten pureva on tuuli tuolla ylämaassa, kaikkien noitten soitten, kuuraisten näreitten keskuudessa. Me olemme heittäneet hiiteen metsästyksen. Antakaa meille nyt lasi lämmintä viiniä, ja me palaamme sitten heti Pariisiin."

Séguin, joka oli vieläkin happamamman näköinen, virkistyi tulen ääressä, ja sillä aikaan kuin Marianne kiirehti lämmittämään viiniä, puheli hän noista kynnetyistä pelloista, jotka hän oli äsken nähnyt. Mutta lumen alta, joka niitä peitti, ei hän mitään nähnyt, eikä mitään aavistanut, hän oli levoton kauppansa tähden, josta näkyi olevan noin huono tulos, ja hän pelkäsi jo, ett'ei saa maksuakaan. Ja hän otti itselleen vapauden olla hieman pilkallinenkin.

"Kuulkaa nyt, ystäväni, minä pelkään, että te olette tuhlannut turhaan aikaanne ja työtänne tuolla ylhäällä. Minä näin kaikki sivumennen, eikä siellä näyttänyt juuri lupaavalta. Mitenkä te voisitte toivoakaan saavanne satoa maasta, jossa sadat vuodet on kasvanut ainoastaan saraheinää?"

"Pitää olla kärsivällinen", vastasi Mathieu tyynesti. "Tulkaa takaisin kesäkuussa katsomaan."

Beauchêne keskeytti heidät.

"Minä luulen, että joku juna lähtee kello neljä. Meidän täytyy kiirehtiä, sillä olisihan ikävää, jos me myöhästyisimme, eikö niin Séguin?"

Hän iski merkitsevästi silmää Séguinille; noilla oli luultavasti mielessä joku alhainen teko, noilla aviomiehillä, jotka tahtoivat käyttää hyväkseen sitä vapautta, minkä metsästyspäivä heille soi. Kun he olivat juoneet ja lämminneet, sanoi Beauchêne:

"Rakas ystäväni, se on hämmästyttävää, miten te voisitte elää tässä yksinäisyydessä keskellä talvea. Täällähän on niin ikävää, että kuolee. Minulla ei ole mitään työn tekoa vastaan, mutta, tuhannen viettä, pitäähän sitä huvittelakin."

"Me huvittelemme äärettömästi", sanoi Mathieu osoittaen talonpoikaiskeittiötään, joka sulki sisäänsä heidän suloisen perhe-elämänsä.

Nuo molemmat herrat seurasivat silmillään hänen viittaustaan, katselivat näitä seiniä, joilla talouskapineita riippui, vaatimattomia huonekaluja ja pöytää, jonka ääressä lapset jatkoivat leikkiään tervehdittyään ensin hajamielisesti vieraita. Ne huvitukset, jotka täällä kohtasivat heidän silmiänsä, olivat luultavasti heistä aivan käsittämättömiä, sillä he pudistivat päätään ja nielasivat pilkallisen hymynsä. Se oli heidän mielestään hyvin omituista elämää, ja täällä asui ihmisiä, joilla oli kummallinen makuaste.

"Tulkaa katsomaan minun pientä Gervaistani", sanoi Marianne hellästi. "Hän nukkuu, älkää häntä sentään herättäkö."

Kohteliaisuudesta kumartuivat nuo molemmat herrat kehdon puoleen ja ihmettelivät, että kymmenen kuukauden vanha lapsi voi olla noin suuri. Hän oli myös hyvin kiltti. Mutta jos hän olisi herännyt, olisi hän saattanut kaikki päästään pyörälle. He menivät takaisin tulen luokse ja ajattelivat ainoastaan lähtöään, nyt kun heille oli tullut vähän lämpimämpi.

"Vai niin", sanoi Mathieu, "ettekö tahdo jäädä syömään päivällistä kanssani?"

"Ei, kiitos, se ei ollenkaan tule kysymykseen!" vastasivat molemmat samalla kertaa.

Lieventääkseen tuossa vastauksessa ilmenevää epäkohteliaisuutta, lupasi Beauchêne käyttää hyväkseen kutsua toisella kertaa, kun tulee lämpimämpi ilma.

"Meillä on tärkeitä asioita toimitettavana Pariisissa. Mutta minä lupaan, että kun tulee kaunis ja lämmin ilma, tulemme me tänne ja viivymme koko päivän rouvaimme ja lastemme kanssa. Silloin saatte näyttää meille, mitä olette täällä saanut aikaan, ja me saamme silloin nähdä, oletteko te ollut oikeassa. Jääkää hyvästi, rakas ystävänä!"

Kun molemmat herrat olivat poistuneet ja hiljaisuus oli taas tullut, istuivat Mathieu ja Marianne entisellä paikallaan leimuavan tulen lämmössä, lapset rakensivat kylänsä valmiiksi, ja Gervais nukkui yhä sitkeästi. Olivatko he nähneet unta? Mikä äkillinen tuulenpuuska Pariisiin liasta ja kärsimyksistä olikaan tunkeutunut heidän syrjäiseen, rauhalliseen sopukkaansa? Ulkona oli maisema lumen ja jään jäykistyttyä. Ainoastaan takkatuli lauloi toivosta ja heräämisestä. Istuttuaan hetken aikaa unelmiinsa vaipuneena alkoi Mathieu äkkiä puhua, aivankuin hän vihdoinkin olisi löytänyt lopullisen selityksen, vastauksen kaikkiin niihin vakaviin kysymyksiin, jotka olivat kauvan olleet hänen mielessään.

"Nuo ihmiset eivät rakasta, he eivät kykene rakastamaan! Rikkauteen, valtaan, kunnianhimoon, huvituksiin — niin, sellaisiin he kykenevät, mutta ei rakastamaan. Nuo aviomiehet, jotka pettävät vaimojaan, eivät rakasta edes jalkavaimojaan. He eivät ole koskaan tunteneet sitä suurta intohimoa, joka on maailman sielu, se soihtu, joka sytyttää ikuisen elämän. Ja se selittää kaikki. Se, jossa ei ole tuota intohimoa, rakkautta, se on ilman rohkeuttakin ja ilman voimaa. Ainoastaan rakkauden avulla voidaan luoda. Mitenkä voidaan vaatiakaan, että meidän aikamme ihmiset olisivat kelvolliset pitämään suuria perheitä, kun heissä ei ole rakkautta, joka yksin ilman kehoja tekosyitä täyttää elämää luovan tarkoituksensa? He valehtelevat ja käyttävät ehkäisykeinoja sentähden, että eivät rakasta. Sitten saavat he kärsiä, mitä pahin henkinen ja ruumiillinen turmio kohtaa heitä sentähden, että he eivät rakasta. Lopputuloksena on pelkkä viheliäisyys, sen yhteiskunnan häviö, jonka saumat natisevat päivä päivältä yhä enemmän. Kas siinä se totuus, jota minä olen etsinyt! Se on intohimo, se on rakkaus, joka pelastaa. Se, joka rakastaa, synnyttää, luo, se on vallankumouksen ritari, ihmisten kasvattaja sitä maailmaa varten, joka tuleva on."

Ei koskaan hän ollut selvemmin kuin nyt huomannut, että heidän avioliittonsa, että hän ja hänen vaimonsa olivat aivan toisenlaiset. Se oli nyt selvinnyt hänelle niin selkeäksi, että hän tuli tehneeksi vertauksia, ja heidän yksinkertainen, kaikesta ahnaasta rahanhimosta vapaa elämänsä, heidän kaiken loisteliaisuuden ja maailman turhuuksien halveksimisensa, heidän yhteiset pyrintönsä elämän sulostuttamiseksi, koko tämä elämä, joka oli heidän ilonaan ja voimanaan, johtui ikuisesta voimanlähteestä, rakkaudesta, jonka jumalallinen intohimo oli heissä sytyttänyt. Jos he voittaisivat, jos he jonakin päivänä jättäisivät jälkeensä täydellisesti valmistuneen työn, jossa olisi terveyden ja voiman leima, olisivat he voittaneet ainoastaan sentähden, että heillä oli ollut voimaa, rohkeutta hankkia ympärilleen useita vesoja, jotka he olivat hankkineet tuekseen ja valloituksiaan vasten. Se oli jumalallinen intohimo, joka kuumassa ilmavirrassa puhalteli heidän päälleen. Mutta Marianne sanoi hellästi hymyillen ja hieman nuhtelevalla äänenpainolla.

"Hiljaa, hiljaa, sinä herätät Gervaisin. Sitten vasta, kun hän ei tarvitse enään minua..."

He istuivat siinä ja likistivät lujasti toistensa käsiä, ja suloinen hiljaisuus vallitsi. Ilta tuli pöytänsä äärestä huudahtivat ihastuksesta, sillä nyt oli heidän kylänsä valmis ja havunoksia oli siinä puina. Ja aviopuolisoiden liikutetut katseet harhailivat ulos ikkunasta kuuran kristallipeitteen alla nukkuvaan satoon, ja palasivat sitten viimeksi syntyneen kehtoon, jossa myöskin toivo uinaili.

—

Ja taas kului kuukausia, Gervais oli täyttänyt ensimmäisen vuotensa ja aikainen kevät kiirehti maan heräämistä. Eräänä aamupäivänä, kun Marianne ja lapset lähtivät kävelemään Mathieuun luokse ylämaalle, hämmästyivät he nähdessään, mitenkä nuo avarat suomaasta valloitetut alueet olivat muuttuneet. Siinä oli nyt tiheästä voimakkaasti kasvavasta viljasta kudottu äärettömän suuri, viheriä samettimatto, joka vivahti smaragdilta. Siitä näkyi tulevan ihana sato. Ja lempeänä, kauniina, sädehtivänä huhtikuun aamuna, jolloin talven unesta herännyt maa vavahteli uudesta nuoruudestaan, riemuitsi perhe tästä raittiudesta, tästä itävästä hedelmällisyydestä, joka näkyi tahtovan kruunata menestyksellä kaikki heidän toiveensa. Ja heidän ihastuksensa lisääntyi vielä enemmän, kun he äkkiä huomasivat, että pikku Gervaiskin oli vapautunut ensimmäisestä siteestään, herännyt voimakkaampaan, itsetietoisempaan elämään. Kun hän potkieli pienissä vaunuissaan ja äiti nosti hänet alas, lähti hän omin voimin liikkeelle, otti neljä horjuvaa askelta eteenpäin ja tarttui sitten molemmilla pienillä käsillään kiinni isän jalkoihin. Siitä syntyi riemu:

"Hän kävelee, hän kävelee!"

Ah, näitä elämän sopertavia ääniä, näitä pienten olentojen ensimmäisiä siiveniskuja, ensi katsetta, ensi hymyä, ensi askelta, miten vanhempain sydämet niistä riemuitsevat! Elämä tekee tehtävänsä, isä ja äiti katselivat ihailusta ja liikutuksesta mykkinä tuota pientä vesaa, johon uusia lehtiä on kasvanut.

"Odotahan", sanoi Marianne, "hänen pitää kävellä takaisin minun luokseni. Gervais! Gervais!"

Ja epäiltyään hieman, tehtyään ensin turhan yrityksen lähti poika uudestaan liikkeelle, käveli neljä askelta takaisin kädet ojossa ja huutoen ilmaa.

"Gervais! Gervais!" huusi nyt Mathieu vuorostaan.

Poika kääntyi, ja kymmenen kertaa annettiin hänen kulkea sama matka yleisen riemun vallitessa, ja hän oli kaikkein mielestä niin kiltti ja hauska, että oltiin melkein kuolemaisillaan naurusta.

Kun Marianne näki, että nuo neljä muuta alkoivat pelkästä ihastuksesta tyrkkiä häntä ja leikkiä liian kovakouraisesti, otti hän lapsen pois. Ja vielä kerran tällä paikalla, kätkeytyneenä lapsensa kanssa nuoreen ruohostoon, antoi Marianne hänelle rintaa, lapsi oli ansainnut tämän juhla-aterian, sanoi hän hymyillen, vaikka sen aika ei oikeastaan vielä ollut. Muuten oli Gervais aina valmis tähän, hän painoi suursyöjän innolla kasvonsa äidin rintoihin, kuului ainoastaan maidon heikko lorina, kun se taas alkoi virrata maailman suonissa antaakseen ravintoa tulevalle sadolle.

Peltojen välissä kulki kapea, kivinen ajotie, joka vei eräsen läheiseen kylään. Sitä pitkin kulki nyt rämisevät rattaat, joissa eräs talonpoika oli ajamassa. Hän oli niin vaipunut äsken viljellyn pellon katselemiseen, että oli vähällä ajaa kivikkoon, ellei hänen vaimonsa, joka istui hänen vieressään, olisi tarttunut ohjaksiin. Hevonen pysähtyi ja mies huudahti pilkallisella äänellä:

"Vai niin, tässäkö nyt on teidän suurtyönne, herra Froment?"

Mathieu ja Marianne tunsivat Lepailleurit, myllyn isäntäväen. He tiesivät aivan hyvin, miten Janvillessä surkuteltiin heidän hullumaista yritystään kasvattaa viljaa ylängön suomaisissa. Ja varsinkin Lepailleurit tekivät pilkkaa tuosta pariisilaisesta, joka oli herrasmies ja jolla oli hyvä paikka, mutta oli kuitenkin niin tyhmä, että rupe si talonpojaksi ja uhrasi pienet penninsä maahan, tuohon lutkaan, joka oli vielä nielevä hänet itse ja lapsensa sekä rahansa antamatta takaisin vakallistakaan jauhoja. Hän oli hämmästynyt nähdessään pelot. Hän ei ollut käynyt täällä pitkään aikaan, hän ei olisi voinut koskaan uskoa, että vilja voisi kasvaa täällä niin tiheään, hän oli tuhannet kerrat sanonut, että ei ainoakaan jyvää tulisi itämään tässä laihassa maassa. Mutta vaikka hän kihisi vihasta siitä syystä, että hänen ennustuksensa olivat tuolla tavalla joutuneet häpeään, oli hän kuitenkin itsepäinen, ei tahtonut myöntää olleensa väärässä, vaan näytti pilkallisen epäilevältä.

"Vai niin, te luulette, että tuo tulee kasvamaan? Niin, sitä ei voi kieltää, ett'ei siinä siemen olisi itänyt. Mutta saammepa nähdä, kypsykö vilja myös."

Mathieu hymyili tyyneesti ja toivehikkaasti.

"Niin, kun te olette oppinut tuntemaan maan", jatkoi Lepailleur, joka välttämättömästi tahtoi myrkyttää Mathieun ilon, "niin saatte nähdä, että se on samanlainen kuin tuo saatanan naisväki, josta ei koskaan tiedä, saako siitä iloa vai harmia. Minä olen nähnyt viljapelloja, jotka ovat näyttäneet suuremmoisilta ja lupaavilta, mutta ei tarvittu kuin huono sää, myrsky ja väliin ei mitään, pieni oikku vaan, niin kaikki oli mennyttä. Mutta te olette vielä liian nuori maanviljelijä, te tulette kyllä vahingosta viisaaksi."

Hänen vaimonsa, joka kuunteli miehen puhetta, nyökäytti hyväksyvästi päätään ja sanoi sitten Mariannalle:

"Minun mieheni ei sano tätä teidän rohkeuttanne masentaakseen. Maan laita on sama kuin lastenkin, toiset elävät, toiset kuolevat, toiset tuottavat iloa, toiset surua. Mutta jos tarkkaan lasketaan, niin aina saa antaa enemmän kuin saa takaisin, ja lopulta tulee kuitenkin petetyksi. Saattepa nähdä sen."

Vastaamatta sanaakaan katsoi Marianne luottavasti Mathieuhön, ollen kuitenkin hieman hämillään noista ilkeämielisistä ennustuksista. Ja Mathieu, joka silmänräpäyksen ajaksi suuttui kaiken tuon tietämättömyyden ja kateuden tähden, vastasi leikillisesti:

"Niin, saammepa nähdä. Kun teidän pojastanne Antoninistä tulee prefekti ja minun kaksitoista tytärtäni on vaan talonpoikaistyttöjä, niin kutsun minä teidät heidän häihinsä, sillä juuri teidän myllynne on täytynyt rakentaa uudelleen ja panna siihen komea höyrymöllylaitos, jotta se voisi jauhaa minun peltojeni viljan, tuolla oikealla ja vasemmalla, kaikkialla!"

Hänen kätensä tekivät samalla niin laajoja liikkeitä, että mylläri melkein suuttui, sillä hän ei pitänyt siitä, että hänestä tehtiin pilaa. Hän iski ruoskallaan hevosta ja rattaat lähtivät eteenpäin kivistä tietä.

"Vasta leikattu vilja ei kelpaa jauhettavaksi. Hyvästi, ja onnea yrityksillenne!"

"Kiitos!"

Sillä aikaa kuin lapset juoksivat etsien orvokkeja ruohostosta, istahti Mathieu hetkeksi Mariannen viereen, joka oli hieman levoton, se näkyi päältäkin. Mathieu ei sanonut hänelle mitään, sillä hän tiesi vaimonsa olevan kylliksi voimakas ja luottavainen, niin että hän voi itsekin voittaa sen pelon, jonka nuo uhkaukset olivat hänessä herättäneet. Mathieu istahti hänen viereensä niin lähelle häntä kuin suinkin, niin että he koskettelivat toisiaan ja hymyillen katseli hän häntä. Marianne rauhoittui heti ja hymyili hänkin, ja pikku Gervais, joka ei vielä voinut loukkaantua ilkeistä sanoista, imi imemistään kehräten tyytyväisenä kuin kissanpoika. Maito virtasi keskeymättä, vahvasti pieniä jäseniä, jotka päivä päivältä tulivat voimakkaammiksi, levisi yli maan, täytti maailman, ravitsi yhä kasvavaa elämää, joka puhkesi ikuisen kukkaan. Eikö tämä ollut uskon ja toivon vastaus kuolemanuhkauksiin, tämä riemulaulu elämän voitosta, kauniista lapsista, jotka aina tulevat kasvamaan auringonpaisteessa, ihanista laihoista, joitten viheriät aallot tulevat aina kohoomaan maasta joka kevät? Huomenna, elonleikkuun suurena päivänä, on vilja kystä, ja lapset miehiä.

Kolme kuukautta tämän jälkeen täyttivät Beauchênet ja Séguinit lupauksensa viettää sunnuntain iltapäivän Chantebledissä. He olivat saaneet Morangenkin tulemaan mukaan Reinen kanssa; he olivat hiljaisuudessa päättäneet viekotella hänet päiväksi siitä synkästä yksinäisyydestä, jossa hän eli. Heti kuin seurue oli saapunut rautatienasemalta, lähdettiin ylängölle, sillä kaikki olivat uteliaat näkemään noita paljon puhuttuja peltoja; Mathieun aate muuttua talonpojaksi tuntui heistä kaikista eriskummalliselta ja käsittämättömältä. Mathieu itse nauroi sydämensä pohjasta, ja sen voiton hän ainakin voitti, että sai nähdä kaikki suuresti kummastuneina, kun hän heille näytti vainion, joka leveni loppumattomiin sinisen taivaan alla, vihreän viljameren, johon jo oli tullut raskaita tähtäpäitä ja joka aaltoili pienimmästäkin tuulen hengähdyksestä. Vuosisatojen kuluessa kokoontunut multa oli ravinnut viljan mehukkailla nesteillään ja synnyttänyt tämän ensimmäisen, eriskummallisen laihon, aivankuin ylistääkseen sitä ijankaikkista elämänlähdeä, joka uinuu maan sisässä. Maito oli tulvinut, vilja kasvoi kaikkialla äärettömän runsaana ja voimakkaasti, todistaen ihmisen työstä ja maailman hyvyydestä ja kiinteydestä. Ei koskaan ole komeampaa viljapeltoa nähty loistavan ihanammassa auringonvalossa. Constance ja Valentine olivat välinpitämättömät katsellessaan kaikkea tätä ruohoa, ja heillä oli pää täynnä muita asioita, ja samoin Morange, joka sammuneilla silmillään katseli näkemättä kuitenkaan mitään. Mutta Beauchêne ja Séguin olivat hämmästyksissään, kun he muistivat käyntiänsä täällä tammikuussa, kun jäänyt maa vielä lepäsi salaperäisessä unessaan. He eivät olleet aavistaneet mitään, he olivat hämillään tämän maan ihmeellisen heräämisen tähden, tämän valloittavan hedelmällisyyden tähden, joka oli muuttanut suoperäisen, villin ylämaan elävän rikkauden kentäksi. Ja varsinkin Séguin ilmaisi mitä kauneimmilla sanoilla ihailunsa nyt, kun hän oli varma siitä, että hän saa maksunsa ja toivoi jo, että Mathieu ostaisi uuden alueen tästä maatilasta.

Kun oli palattu vanhalle metsästyspaviljongille, joka nyt oli muuttunut pieneksi talonpoikaistaloksi, ja istuttu puutarhaan, tuli puhe lapsista. Marianne oli juuri eilen vieroittanut Gervaisin; illalla oli hän viimeisen kerran saanut rintaa, ja hän oli mukana kaikkein näiden vierasten joukossa vielä vähän epävarmana jaloiltaan, mutta hän kulki kuitenkin urhean näköisenä toisen luota toisen luokse, vaikka hän usein kaatuikin selälleen tai kasvoilleen. Hän oli iloluontoinen lapsi, joka ei koskaan itkenyt, luultavasti sentähden, että hän oli terve. Hänen suuret, kirkkaat silmänsä hymyilivät, hän ojensi ystävällisesti pienet kätensä, ja hän oli vaaleaihoinen, ja tavattoman iso ollakseen viidentoistavuotias. Hänkin oli saanut osansa maitovirrasta, hän oli hedelmällisen maan mehevä sikiö, maan, jonka ravitseva äidillinen lähde oli hedelmöittänyt. Constance ja Valentine ihailivat häntä, ja Marianne sysäsi hänet aina leikkillisesti luotaan, kun hänen pienet kätensä tavoittelivat äitinsä rintoja.

"Ei, herrani, siitä on nyt tullut loppu. Nyt ei koskaan anneta enään muuta kuin soppaa."

"Miten kauheata tuo vieroitus on!" sanoi Constance. "Onko hän antanut sinun nukkua yöllä?"

"On, hänellä on järkevät tavat, hän ei koskaan imenyt yöllä. Mutta aamusin hän alkoi huutaa. Näettehän, että hän on jo sangen rauhallinen. Minulla ei hänestä ollut suurempaa vaivaa kuin muistakaan."

Beauchêne seiso siinä polttaen tyytyväisen näköisenä tuota ainaista sikaariaan, ja Constance vetosi häneen.

"Teillä on todellakin ollut onni, sillä muistatko sinä, ystäväni, kuinka Maurice katkeroitti meidän elämämme, kun imettäjä muutti pois. Me emme saaneet nukkua kolmeen yöhön. Minä luulen, Jumala minua armahtakoon, että se on juuri yksi syy, minkätähden emme me ole tahtoneet enemmän lapsia."

Hän nauroi, ja Beauchêne huudahti:

"Katsopas pikku Mauriceasi, kun hän leikkii, ja sano sitten vasta, että hän on sairas!"

"Ei, minä en sanokaan sitä enään, ystäväni, nyt hän on hyvin terve. Muuten en minä koskaan ole ollut levoton hänen tähtensä, sillä minä tiedän, että hän on hyvin terve."

Puutarhassa leikkivät parhaillaan nuo kahdeksan lasta; talon omat, joita oli neljä, ja sitäpäitse Gaston ja Lucie Séguin sekä Reine ja Maurice. Viimeksi mainittu näytti nyt todellakin pysyvän vakavasti jaloillaan, mutta hän näytti yhä kalpealta. Hänen äitinsä katseli ihastuksella, miten hän juoksi, ja tunsu itsensä niin onnelliseksi ylpeissä unelmissaan, että hän tuli rakastettavaksi noille köyhille sukulaisilleenkin, jotka muuttonsa kautta "moukanmaalle" olivat ainaiseksi poistuneet hänen seurapiiristään. Hänen mielestään heitä ei enään ollut olemassakaan.

"Niin", sanoi Beauchêne, "harvoin minun tehtaassani tehdään tuollaisia pieniä korukaluja, mutta kun joskus niin tapahtuu, ovat ne vahvaa työtä ... eikö totta, Mathieu?"

Mutta hän katui kuitenkin heti tätä pilaansa, ja hän säpsähti hieman nähdessään entisen piirustajansa katseen, kirkkaan katseen, jonka syvyydessä hän näki vilahduksen Norinen pojasta, tuosta tuntemattomain kohtaloiden haltuun heitetystä pikku olennosta. Leikkiväin lasten huudot tunkivat läpi hiljaisuuden, ja kirkkaassa auringon valossa kulki kuin jono varjoja, pieniä onnettomuuteen uhrattuja olentoja kättilöitten taloista, yleisistä löytölasten kodeista, äskensyntyneitä, jotka oli koottu yhteen ja viety sitten kaikkiin ilmansuuntiin ja olivat ehkä kuolleet huonoon hoitoon ja nälkään. Siinä jonossa näkyi olevan kaikki, mitä ihmissadosta oli ehdointahdoin hävitetty.

Mathieu ei voinut lausua sanaakaan vastaukseksi. Ja hän kauhistui vielä enemmän huomattuaan Morangen, joka istui kokoon vaipuneena tuolillaan ja silmät kyynelissä katseli pikku Gervaisia,

kun hän nauroi ja hyppi ympäriinsä. Eikö hänkin, Morange, ollut nähnyt kuoleman kulkevan ohitsensa taluttaen kädestä sitä pientä poikaa, jota he olivat kieltäytyneet ottamasta vastaan, heidän ennen niin toivottua poikaansa, joka oli mennyt pois, ennenkuin oli nähnyt päivänvalonkaan? Nämät surulliset haamut johdattivat hänen muistiinsa inhoittavan kopin ja murhatun äidin, hän oli näkevinään vaimonsa makaavan tuolla verissään päivänpaisteisessa puutarhassa, jossa kaikuivat lasten iloiset äänet.

"Miten teidän Reine on sievä!" sanoi Mathieu karkoittaakseen Morangen surulliset ajatukset. "Katsokaa, miten hän juoksee, aivankuin pikkutyttö, vaikka hän on jo valmis naimisiin."

Morange kohotti hitaasti päätään ja katseli tytärtään, ja hänen vielä kyöneisissä silmissään kimalteli epäjumalallisen rakkauden hymy. Mitä enemmän hän kasvoi, tuumi Morange, sitä enemmän hän tuli äitinsä näköiseksi, ja hän oli kiintynyt tyttärensä sellaisella rakkaudella, joka voitti kaikki muut hänen tunteensa ja hänen itsekkäät pyrintönsä. Hänellä ei maailmassa ollut muuta päämäärää kuin tehdä tyttärensä onnelliseksi ja rikkaaksi. Se oli hänestä kuin hyvitys, ainoa ilo, jota hän vielä toivoi. Mutta samalla tunsikin hän kuin mustasukkaisuutta ajatellessaan, että joku mies tulee ja ottaa joskus Reinen häneltä, ja sitten jää hän yksikseen pimeyteen vaimovainajansa haamun kanssa.

"Oh", sanoi hän, "naimisiin ei hän vielä ole valmis, hän on vasta neljäntoista vuotias."

Kaikki ihmettelivät, häntä olisi voinut luulla kahdeksantoista vuotiaaksi, sillä hän oli niin kehittynyt. Ja todellakin tuntui siltä kuin hänen paksut, mustat hiuksensa ja valkea ihonsa olisi tuoksunut liian aikaista erotiikkaa.

"Muuten", jatkoi isä hyvillään, "on hänellä jo ollut sulhanenkin. Paroonitar de Lowicz tulee, kuten tiedätte, noutamaan väliin häntä vaunuillaan, ja hän on sanonut, että eräs ulkomaalainen, jolla on monta miljoonaa, on tulisesti rakastunut Reineen. Mutta hän saa odottaa. Minä tahdon pitää vielä tyttäreni viisi kuusi vuotta."

Hän ei enään itkenyt, hän naurahtikin itsekkään tyytyväisesti huomaamatta sitä, että kaikki näyttivät olevan häpeissään, kun hän mainitsi Sérafinen nimen, vieläpä Beauchênekin, joka piti sisartaan häpeää tuottavana ja sopimattomana seuralaisena nuorelle tytölle.

Marianne, joka ei tahtonut, että keskustelu olisi katkennut, teki kysymyksiä Valentinelle, ja Gervaisin oli vihdoinkin onnistunut kavuta hänen polvilleen.

"Miksi ette ottanut pikku Andréeta mukaanne? Minä olisin niin mielelläni tahtonut nähdä hänen, ja hän olisi saanut leikkiä tämän pikku herran kanssa, joka ei koskaan anna minun olla paria minuuttiakaan rauhassa."

Mutta Séguin ei antanut vaimolleen aikaa vastata.

"Kiitoksia vaan, mutta silloin en minä olisi tullut mukaan. Siinä on kylliksi, että meillä on kaksi kuletettavana. Se kirottu tytöntylyllykkä huutaa ehtimiseen siitä asti kuin imettäjä meni matkaansa."

Valentine myönsi, että Andrée todellakin oli hieman haitallinen. Hän oli vieroitettu alkuvuodesta, ja sitten kuin Catiche oli pitänyt enemmän kuin vuoden ajan koko taloa tyrannillisen valtikkansa alla, oli hän taas pois muuttonsa kautta saattanut sen anarkistiseen häiriöön. Oh, sitä Catichea! Hän oli totta tosiaan tullut heille kalliiksi, hän oli karkoitettu melkein väkivallalla aivankuin kuningatar, jonka täytyy luopua vallastaan, ja hänelle täytyi antaa mukaansa lahjoja itselleen, miehelleen, tyttärelleen ja tuttavilleen siellä maakylässä. Eikä nyt ollut apua siitäkään, että oli hankittu erityinen lapsentyttö, Andrée huusi aamusta iltaan, ja sitten vielä oli huomattu, että Catiche oli vinyt mukanaan suuren joukon linavaatteita ja turmellut siihen määrään muut palvelijat, että täytyi tehdä talossa puhdasta jälkeä. Se hirveä vastus, mikä imettäjistä oli, sen täytyi todellakin peloittaa ihmisiä siihen määrään, ett'eivät hanki lapsia maailmaan.

"Oh", sanoi Marianne, "jos lapset vaan ovat terveinä, niin kyllä kaiken muun unohtaa."

"Ettehän te vaan arvelle, ett'ei Andrée ole terve?" huudahti Séguin kiivaasti. "Catiche teki hänen todellakin hyvin reippaaksi, mutta sitten minä en tiedä, mikä häneen on tullut, hän on pelkkänä luuna ja nahkana."

Kun hänen vaimonsa tahtoi väittää vastaan, suuttui hän.

"Vai niin, valehtelenko minä? Toistenkin lasten nokka on kalpea. Sinä et nähtävästi pidä tarpeeksi huolta heistä. Hylkytavaraksi kutsuu Santerre heitä."

Santerre oli yhä se, johon hän luotti, ja Valentine tyytyi vaan kohottamaan olkapäitään, jotavastoin muut joutuivat hieman hämilleen ja alkoivat katsella Gastonia ja Lucieta, jotka todellakin hengästyivät pikemmin kuin muut lapset ja jäivät kilpajuoksussa jällelle.

Constance kääntyi nyt Valentinen puoleen.

"Eikö meidän hyvä tohtori Boutan ole sanonut teille, että koko onnettomuus on siinä, ett'ette ole itse imettäneet heitä? Minun antaa hän aina sen kuulla."

Kun hän lausui Boutanin nimen, syntyi siitä yleinen virnistely. Boutan! Hän oli yhtä kiivas kuin kaikki muutkin erikoislääkärit. Séguin nauroi pilkallisesti, Beauchêne laski leikkiä pakollisesta imetyksestä, jonka kamarit tulevat muka säätämään. Ainoastaan Mathieu ja Marianne vaikenivat.

"Meidän leikinlaskumme ei luonnollisesti tarkoita sinua", sanoi Constance Mariannelle. "Teidän lapsenne ovat muuten tukevia, kukaan ei voi muuta sanoa."

Marianne teki liikkeen aivankuin olisi tahtonut sanoa, että hänestä itsestä kyllä saisi tehdä pilaa, hänellä ei ollut mitään yleisen iloisuuden lisäämistä vastaan. Mutta nyt huomasi hän, että Gervais oli ottanut tilaisuudesta vaarin, kun hänen huomionsa oli muualle kiinnitetty, ja kaiveli hänen rintojaan etsien kadotettua paratiisiansa. Hän nosti lapsen maahan ja huudahti nauraen:

"Ei, kiitoksia paljon, herrani! Minähän olen sanonut sinulle, että se on loppu nyt. Sinähän näet, että meistä tehtäisiin pilaa."

Mathieu katseli liikutettuna Marianneaan. Hän tuli siis takaisin miehensä luokse täytettyään velvollisuutensa ja täydennettyään lapsen luomisen ravitsemalla häntä elämänsä mehuilla. Se oli puoliso, joka Mariannesssa taaskin heräsi, uusi kevät, uusi levännyt maa, joka uudestaan vavahteli hedelmällisyydestään. Ei koskaan ennen ollut hän nähnyt Marianneansa niin kauniina kuin nyt onnellisen äiteytensä riemuhetkenä, hän oli kuin sen maitovirran jumalalliseksi tekemä, joka kunnian sädekehässä, terveitten ja kukoistavain lastensa keskellä aivankuin hyvä jumalatar, aina hedelmällisenä, tuntui hänestä, että hän jumalallisella tavalla rakasti häntä, tahtoi omistaa hänet yhä suuremmassa intohimossa, kuolemattoman auringon sammumattomassa liekissä. Jumalallinen intohimo puhalsi kuin kuuma tuuli, luonnon hehkuva sielu, joka aaltoilee vedessä ja leijailee tuulessa ja joka hetki synnyttää miljaardeja olentoja. Ehkä hurmasi häntä ainoastaan vaimonsa hiusten tuskin huomattava tuoksu aivan kuin kaukaisen taivaan hekuma. Ehkä oli tämä ainoastaan yhden ainoan katseen vaihto, joka valtasi kokonaisuudessaan toisen ihmisen. Suloinen hurmaus täytti heidät molemmat, he unohtivat koko muun maailman, kaikki nämät ihmiset, jotka olivat heidän ympärillään. He tunsivat ainoastaan vastustamattoman tarpeen sanoa, että he rakastivat toisiaan, että se aika oli taas tullut, jolloin rakkaus puhkesi kukkaansa. Hän kuroitti vaimolleen suutansa, vaimo kuroitti suutaan miehelleen, ja he suutelivat toisiaan.

"No, te ette kainostele, te", huudahti Beauchêne iloisesti. "Mikä teihin nyt tuli?"

"Tahdotteko te, että meidän pitäisi poistua?" lisäsi Séguin.

Ja Valentine nauroi kuin hupsu, ja valhekaino Constance näytti häpeävän, mutta Morange lausui ikävöivällä äänellä ja silmät taaskin kyynelissä:

"Ah, kuinka oikeassa te olette!"

Hämmästyneinä siitä, mitä olivat tehneet, sillä heidän tarkoituksensa ei ollut tehdä siten, tuijottivat Mathieu ja Marianne hetkisen ällistyneinä toisiaan. Sitten purskahtivat he hyväntahtoiseen nauruun ja pyysivät iloisesti anteeksi. Rakastakaa, kun voitte rakastaa! Se on terveyttä, se on kaiken hyvän tahtomista, se on kaiken taitamista!

"Siis ... kuudes!" sanoi Beauchêne pilkallisesti.

Gervais oli horjuvin askelin mennyt pois kolmen suuren veljensä ja suuren siskonsa luokse, jotka johtivat muitten lasten rynnäkköjuoksua päivänpaisteisessa puutarhassa.

"Luonnollisesti ... kuudes!" sanoi Mathieu ja Marianne nyökäytti päätään.

Ja tehden kädellään suuren liikkeen, joka tarkoitti tuota laajaa kenttää tuolla etäämpänä tuulessa aaltoilevine viljoineen, sanoi hän:

"Niin kuudes ... koska meillä nyt on, millä hänen elätämme!"

Se oli tarmokkaan ja lujaluontoisen miehen huudahdus, miehen, joka oli päättänyt, ett'ei hän koskaan enään hanki lasta maailmaan, ell'ei hän samalla hanki hänen osaansa elintarpeita. Se oli oikeus ja kohtuus, ajatteli hän, hän oli saanut takaisin omantunnon rauhansa tehtyään sen päätöksen, ett'ei hän koskaan hanki loisiväkeä maailmaan. Sitä myöten kuin perhe kasvoi, sitä myöten piti peltojenkin kasvaa, valloittaa uusia, hedelmällisiä alueita soista, näreikäistä ja kivistöistä. Maa ja nainen täydentävät yhdessä luomistyön, voittavat hävityksen voimat, synnyttävät aina yhä enemmän elämää, enemmän voimaa, enemmän toivoa.

(Ensimmäisen osan loppu.)

HEDELMÄLLISYYS

Romaani

Kirj.

EMILE ZOLA

Suomennos.

Kuopiossa 1906,
Osakeyhtiö Kuopion Uudessa Kirjapainossa.

TOINEN OSA

NELJÄS KIRJA

I

Kului neljä vuotta. Näinä neljänä vuotena sai Marianne ja Mathieu vielä kaksi lasta, tytön ensimmäisen vuoden ja pojan kolmannen vuoden kuluttua. Joka kerta kuin perhe lisääntyi, kasvoi myöskin Chantebledin viljelty alue, ensi kerralla kahdellakymmenellä hehtaarilla peltomaata, joka valloitettiin ylängön rämeistä, toisella kerralla suurella metsämaalla ja nummella, jota sille johdettu vesi alkoi hedelmöittää. Se oli elämän vastustamatonta valloitusretkeä, hedelmällisyys levisi auringon valossa yhä laajemmalle, työ loi vastuksista, ja vaikeuksista huolimatta yhä uutta, korvasi vauriot, vuodatti joka hetki maailman suoniin yhä enemmän voimaa ja terveyttä.

Sinä päivänä, jolloin Mathieu tuli Séguinin luokse päättämään metsämaan ja nummen kauppaa, kohtasi hän siellä Sérafinen. Tyytyväisenä siitä, että sai täsmälleen määrätynä päivänä maksun, ja iloissaan siitä, että voi pala palalta myydä tuon viljelemättömän alueen, joka oli hänelle ollut raskaana taakkana, allekirjoitti Séguin mielellään jokaisen uuden kauppakirjan. Sinä päivänä tahtoi hän tarjota Mathieulle päivällistäkin. Mutta Mathieulla oli kiire takaisin Chanteblediin, jossa elonleikkuu häntä odotti. Kun hän sanoi aikovansa ottaa hevosen, jotta ei myöhästyisi junasta, lausui Sérafine, joka tähän asti oli ollut ääneti:

"Minun vaununi on tuolla alhaalla, ja minä aijon juuri sinnepäin. Saanko minä kyyditä teitä sinne?"

Mathieun katse kohtasi Sérafinen katseen, mutta hän ei tahtonut saattaa itseään naurun alaiseksi osoittamalla pelkäävänsä Sérafineä vielä niin monen vuoden kuluttua, ja sitäpaitsi oli hän varma haavoittumattomuudestaan.

"Kyllä, kiitos ystävällisestä tarjouksestanne."

Kun nuo silkillä vuoratut vaunut läksivät liikkeelle, esiintyi Sérafine hyvin rakastettavasti, suorasti ja avomielisesti.

"Oi, ystäväni, miten iloiseksi te teette minun, kun suostuite tulemaan yhdessä minun kanssani. Aina on näyttänyt siltä kuin te välttäisitte minua ja pelkäisitte alituisen, että minä heittäytyisin teidän syliinne. Minua halutti kyllä jonkun aikaa uudistaa se suhde, josta minulle jäi niin suloiset muistot. Mutta, Herra Jumala, siitähän on jo niin pitkä aika, ja te teette aivan oikein siinä, ett'ette tahdo saattaa omaa elämäänne epäsointuun. Minä vakuutan, että minun ainoa toivoni on saada olla teidän ystävättärenänne, ja minä tahdon lisätä, että te olette ainoa mies, jota varten minä olen säilyttänyt paikan sydämessäni. Minua ilahuttaisi suuresti, jos voisin uskoa salaisuuteni teille, sanoa teille sen, mitä en muille sano, en miehille enkä myöskään naisille. Jos te olette hyvä, niin olemme me avomielisiä ystäviä, ja se tekee minulle niin hyvää."

Hän oli todellakin liikutettu. Tämä mies, joka häntä halveksi oltuaan ensin hänen rakastajanaan; mistä se tuli, että sama mies teki hänen sydämensä niin helläksi, tuon naisen, joka oli muuten niin

julma miehille, joka metsästi miehiä kuluttaakseen heidän voimansa ja heittääkseen heidät sitten pois? Nyt puheli tämä nainen aivan toverillisesti ja tunsu tähän asti aavistamatonta hupia siitä, että sai tunnustaa kaikki ja keventää sydäntään.

"Minä en ole enää, rakas ystäväni, onnellinen, niinkuin luullaan, minä elän nyt ainaisessa levottomuudessa. Ette te, eikä kukaan muukaan tiedä, että minä olin vähällä saada lapsen. Sattuma kuitenkin pelasti minun, minä sain kahden kuukauden vanhan keskoson. Mutta nyt minua uhkaa koska tahansa sama vaara. Te, joka olette vakaantunut mies, kehoittaisitte minua luonnollisesti menemään naimisiin ja synnyttämään lapsia. Mutta siihen minusta ei ole, minä olen vaan rakkauden papitar ja jotenkin vaativainen luonteeltani, sen voin minä tunnustaa teille, joka tiedätte sen ennestäänkin."

Surumielisyydestään huolimatta nauroi Sérafine taaskin, ja hänen silmänsä alkoivat taas hehkua intohimoa valkean otsan ja tuuhean tulenvärisen tukan alla. Hänen eroottiset tarpeensa olivat todellakin kasvaneet mitä vanhemmaksi hän tuli. Hän tunnusti ylpeydellä olevansa viidenneljättä vuotias; hän oli vielä hurmaavan kaunis täyteläisine vartaloinen ja marmorinvalkeine rintoineen. Hän ei surrut vanhentumisestaan, mutta hän kärsi ainoastaan siitä, ett'ei tiennyt, miten hän voisi vapaasti tyydyttää himonsa tarvitsematta pelätä seurauksia. Tähän asti oli hän voittamattomalla taitavuudella ymmärtänyt säilyttää hienon asemansa rikkaana leskenä, joka mielellään otettiin kaikkialla vastaan ja joka voi vaihtaa rakastajaa kerran kuukaudessa, pitää kahtakin yht'aikaa ja vieläpä koko tusinankin, kun hän vaan ei näyttänyt sitä julkisesti ja säilytti hyvästi pienen hermeettisesti sulletun asuntonsa salaisuudet. Ihmiset kuiskailivat keskenään, että hän väliin iltasin, kuten vanhan Rooman himokkaat keisarinnat, pukeutui palvelustytöksi, kuljeskeli epäilyttävään kaupunginosain kaduilla ja etsi raakoja rakastajia. Raskauden vaarat kasvoivat luonnollisesti näissä seikkailuissa, yhdessä villien miesten kanssa, jotka väliin olivat humalassakin.

Mathieu kummasteli ensin vähän osakseen saamaansa luottamusta, mutta sitten valtasi hänen jonkinlainen säälintunne aivankuin sairasta ihmistä kohtaan.

"Mutta tähän olitte niin varma ehkäisykeinoistanne!" sanoi hän vähän pilkallisesti.

"Varma niistä ei voi koskaan olla."

Hän unohti olevansa nainen, he olivat nyt ainoastaan kaksi miestä, jotka keskustelivat kainostelematta, ja Sérafine jatkoi ujostelemattomalla rohkeudella:

"Muuten minä inhoon ja halveksin noita ehkäisykeinoja. Voiko mitään tyhempää ajatellakaan? Ne silpovat, häpäisevät, murhaavat koko rakkauden. Minä en koskaan suostuisi niitä käyttämään, ell'en pelkäisi häpeää ja levollisuuteni menettämistä. Se seikka tekee minun yhtä raukkamaiseksi kuin muutkin."

Hänen ihanteensa oli saada rankaisematta, ilman pakkoa ja pelkoa tyydyttää himonsa ja riemuita siitä, että on voittanut luonnon.

Kun hän puhui keskosensa synnyttämisestä mainitsematta, että sikiön ulosajaminen oli ollut tämän yhteydessä, alkoi Mathieu aavistaa asian oikean laidan.

"Pahinta on, että tuo keskonen on saanut minun aivan epäkuuntoon. Minun on täytynyt etsiä lääkärin apua, ja onneksi olen minä samasta korttelista, jossa itse asun, löytänyt hyvätapaisten nuoren miehen, vielä aivan tuntemattoman lääkärin, mutta minä käännyin mieluummin hänen kuin suurten kuuluisain lääkärin puoleen, sillä hänen kanssaan olen minä vapaampi ja varmempi siitä, että asiani eivät tule maailman tietoon, sillä kukaan ei pane huomiota siihen, että hän käy luonani. Hän on hoitanut minua lähes kolme kuukautta eikä hän ole juuri rauhoittavakaan, sillä hän väittää, että minä voin tulla raskaaksi pienimmästäkin syystä, koska muka minussa on jotakin joutunut pois paikoiltaan. Voittekohan te kuvitellakaan, millaisessa levottomuudessa minä tästä syystä aina elän? Minä tohdin tuskin suudellakaan enään miestä. Lääkäri on puhunut leikkauksesta, mutta minä pelkään niin hirveästi..."

Mathieu teki kummastusta osoittavan liikkeen.

"Oletteko te niin sairas?"

Sérafine ymmärsi puhuneensa liian paljon ja tuli nyt murheellisen näköiseksi.

"Olenhan minä, minä olen aivan epäkuunnossa, senhän jo äsken sanoin. Väliin on minulla kauheita tuskia. Ja kun minun lääkäri nyt on ruvennut puhumaan leikkauksesta, niin on se siksi, että hän epäilee minussa olevan jonkun vakavan taudin, en tiedä minkä. Muuten on hän kirurgi ja hän seuraisi varmaankin minua tuon kuuluisan tohtori Gauden luokse, jotta tämä tutkisi minun ja tekisi leikkauksen, jos on tarvis. Mutta tuo ajatuskin jo kauhistaa minua, ja minä luulen, että minä en koskaan saa mistään sitä rohkeutta."

Hänen leimuavat silmänsä muuttuivat pelokkaiksi ajatellessaan veistä. Hänen sydämessään kävi ankara taistelu tämän pelon ja unelmoidun vaarattomuuden välillä.

Mathieu katseli häntä eikä epäillyt enään.

"Minä luulen tietäväni", sanoi hän, "että sellaiset leikkaukset ovat hyvin vaarallisia. Niihin ei saa ryhtyä kuin viime tingassa, kun henki on kysymyksessä. Muuten tulevat ne onnettomat, joita on leikeltä, hirveästi petetyiksi."

"Oh", huudahti Sérafine, "ymmärtänettehän te, että jos minä annan silpoa itseäni, niin teen sen ainoastaan sentähden, että se on aivan välttämätöntä. Ja minä olen luonnollisesti tiedustellut tarkemmin asiaa. Gaude tekee pian leikkauksen Moineaudin toisessa tyttäressä, tähän tiedätte, sen ukko Moineaudin tyttäressä, joka on vielä työssä veljeni tehtaassa. Jos se minua haluttaa, niin menen sitten tervehtimään tätä naista perehtyäkseni siten tarkemmin asiaan."

"Moineaudin tyttäressäkö", kysyi Mathieu kummastuneena. "Se ei voi olla kukaan muu kuin Euphrasie, joka meni naimisiin tuskin neljääkään vuotta sitten ja on jo saanut kolme lasta, niistä yhdet kaksoset. Ollakseni pieneksi avuksi näille ihmisparoilta, olen minä juuri ottanut luokseni Cécilen, yhden nuoremista sisaruksista, joka on äsken täyttänyt kuusitoista; mutta minä pelkään, että hän ei voi suorittaa tehtäviään, sillä pieninkin ponnistus saa hänet vuoteen omaksi. Kansan tyttäret ovat meidän päivinäme yhtä hermostuneita kuin herttuattaretkin. On vanhempia, joilla ei ole onnea lapsistaan, ja se surettaa minua, sillä ottamatta ollenkaan huomioon onnettomia yhteiskunnallisia oloja käytätte te tätä seikkaa aseena minua vastaan, te, jotka tahdotte rajoittaa tai paremmin hävittää perheen."

Sérafine unohti kärsimyksensä ja purskahti nauruun.

"Joko me nyt olemme rautatienasemalla? Ja minulla kun olisi ollut niin paljon puhuttavaa teidän kanssanne! — Niin, ette voi aavistaakaan, miten iloinen minä olen, kun olen saanut tehdyksi rauhan teidän kanssanne! Mitenkä tyhmää se oli, kun te näytitte pelkäävän minua, aivankuin ette olisi uskonut minun voivan olla teille ainoastaan ystävänä. Minä vakuutan, että tämä ystävänä olo tuottaa minulle todellista lepoa, ja minä olen iloissani siitä, että minulla nyt on uskottu, jolle voin puhua kaikki. Kas niin, puristakaamme nyt rehellisesti toistemme käsiä kuin kaksi miestä!"

He löivät kättä, ja Mathieu jäi katsomaan vaunujen jälkeen kummastellen Sérafinen tarvetta avata hänelle sydämensä. Sérafine oli ehkä arvellut olevan hauskaa riisuutua henkisessä suhteessa alasti entisen rakastajansa silmäin edessä. —

Mainfroy, Sérafinen lääkäri, oli kolmenkymmenen vuotias korkeakasvuinen mies ja hyvin säännöllinen elämäntavoissaan. Hänen kasvonsa olivat kapeat ja vakavan näköiset. Hän oli ruvennut hankkimaan itselleen sellaisia naispotilaita, jotka tuottavat muutamille keskinkertaisille ja tuntemattomille lääkäreille sangen suuret tulot. Hänen periaatteensa oli se, että hän aina näyttäytyi hyvin huolestuneelta pienimmänkin pahoinvoinnin suhteen ja pani suuren painon mitättömämpiinkin hermotaudin oireisiin. Hän kuunteli väsymättä potilaattensa valituksia ja määräili runsaasti lääkkeitä. Hän ei koskaan tehnyt sitä tyhmyyttä, että olisi antautunut lempiseikkailuihin minkään potilaansa kanssa, sillä nainen, joka tulee lääkärinsä rakastajattareksi, on potilas, joka ei koskaan maksa. Siihen perustui hänen valtansa Sérafinen ylitse; Sérafine kuunteli tuota kylmäluonteista Adonista, joka taas puolestaan ei tahtonut ymmärtää Sérafineä. Sattumalta oli Sérafinen kamarineiti käynyt kutsumassa juuri häntä emäntänsä luokse eräänä yönä, kun tämä kärsi keskosen synnyttämisen seurauksista, ja tohtori oli tutkittuaan heti huomannut, että tässä oli kysymyksessä se, että oli koetettu ulosajaa sikiö. Mutta hän ei sanonut siitä mitään, hän peloitteli Sérafineä ollen epäilevinään Sérafinessä häiriöitä, jotka tekisivät hänen onnettomaksi koko elinajakseen, jos ne vaan muuttuisivat kroonilliseksi. Ja Sérafine antautuikin lopulta tykkänään hänen käsiinsä ja hän oli levoton nähdessään tohtorin pudistavan päätään ja peloittavilla sanoilla kuvailevan kaikenlaisia hirveitä tauteja. Tämä tohtori tahtoi muuten näyttäytyä täydellisesti kunniallisena lääkärinä, ei parempana eikä huonompana kuin muutkaan, mutta se ei estänyt häntä olemasta työn hankkijana eräille kuuluisille kirurgeille, kalastamasta heille potilaita ja kantamasta tästä työstä palkkansa aivan häikäilemättä. Mitä sen jälkeen tapahtui, se ei kuulunut hänelle. Hän oli ainoastaan ollut välittäjänä, ja sitten oli suuren leikkausmestarin ja tiedemiehen asiana toimia.

Lähes vuoden ajan näyttelivät Mainfroy ja Sérafine pitkälistä ilveilyä, jolloin kumpikin kuvitteli mielessään pettäneensä toistaan. Ei kumpikaan heistä olisi voinut sanoa, kumpi oli ensin puhunut mahdollisesta leikkauksesta. Tohtori tuli melkein säännöllisesti joka viikko. Sérafine kutsui häntä, jos hän viivähti, pakotti hänen jatkamaan käsittelyään, liioitteli tautiaan ja puheli hirveistä kärsimyksistään. He olivat vähitellen ruvenneet puhumaan tästä leikkauksesta, jonka piti muka vapauttaman Sérafinen kaikista kivuistaan. Tohtori oli kauvan ravistellut päätään, sillä hän tahtoi mielellään venytellä aikaa ja pitää tämän potilaan, joka maksoi niin hyvin. Mutta lopulta alkoi hän ehkä pelätä, että Sérafine liukuu hänen kynsistään, tulee riippumattomaksi hänen välityksestään ja menee itse sitä vapautta kohden, josta hän uneksi. Hän oli ymmärtänyt Sérafinen erittäin hyvin ja hän epäili, että Sérafinen tuskat olivat niinkään suuret. Mutta hän oli itse olevinaan epätoivossa Sérafinen paranemisen suhteen ja sanoi, että siihen kuuluu vielä useita kuukausia. Muuten ei muka koskaan voinut olla varma sellaisten tautien suhteen; ehkä oli tässä monimutkainen tapaus, josta hän ei voinut päästä selville. Tohtori Gauden nimeä alettiin mainita yhä useammin heidän keskusteluissaan, ja leikkaus hyväksyttiin periaatteelliselta kannalta. Mutta päivät kuluivat, sillä Sérafine pelkäsi oikein todellisuudessa muun muassa myöskin leikkauksen seurauksia. Joka kerta kuin tohtori kävi hänen luonaan, teki hän yhä innokkaimpia ja rohkeimpia kysymyksiä. Ystävättäret olivat peloittaneet Sérafineä ja kertoneet, että nainen leikkauksen jälkeen ei enään ole nainen, vaan kylmä olento, joka ei kykene tuntemaan mitään intohimoja. Se oli levottomuus tästä, joka sai hänen horjumaan. Hän tahtoi hyvin mielellään tulla kykenemättömäksi synnyttämään lapsia, ja senpätähden hän juuri oli valmis antautumaan veitsen silvottavaksi, mutta jos se samalla kertaa kuolettaisi nautinnon tunteen, jonka hän innokkaasti tahtoi säilyttää vapautettuna siitä seuraavista velvollisuuksista, niin oli se huono kauppa, ja hän kuolisi silloin häpeästä ja raivosta. Mutta tohtori nauroi ja kohotti olkapäitään, kutsui noita varoituksia tyhmäksi löppöttelyksi ja vakuutti, että leikatut naiset tulevat yhdeksässä tapauksessa kymmenestä uudestaan nuoriksi, terveiksi ja kukoistaviksi aina viidenkymmenen vuoden ikään,

niin, heidän intohimonsa tulivat tulisemmiksikin kuin ennen.

Sérafine kuumeiset kasvot sädehtivät.

"No niin, pitänee minun sitten taipua, vaikka pelkäänkin. Sillä kauheatahan on ajatellakin elämistä kuolettavasti sairastuneena. Tehän voitte seurata minua Gauden luokse, ja minä annan hänen käsitellä itseäni, koska te sanotte hänen tekevän ihmeitä."

"Niin tekee", vastasi Mainfroy, "kaikki sanomalehdet puhuvat hänen viimeksi leikkaamastaan potilaasta. Viime kuukausina on hänellä ollut suurenmoinen menestys. Niinkuin tiedätte, on hän pelastanut tuon työläisnaisen hengen, Euphrasien, josta minä olen kertonut. Nyt on Euphrasie muuttanut takaisin kotiinsa ja hän on terveempi kuin koskaan ennen. Teidän laitanne tuntuu olevan melkein sama kuin hänenkin."

"Niin", huudahti Sérafine, "minähän olin päättänyt mennä tervehtimään häntä ja puhumaan hänen kanssaan. Viipykää vielä hetki, ennenkuin pyydätte tohtori Gauden ottamaan minut vastaan."

Euphrasie Moineaud asui miehensä tuon nuoren ja iloluontoisen muurari Auguste Bénardin kanssa Carolinekadun varrella Grenellessä; heillä oli suuri huone, jota käytettiin samalla kertaa keittiönä, ruokasalina ja makuuhuoneena. Siinä oli myöskin pieni, pimeä seimi, jota myöhemmin, kun he neljässä vuodessa olivat saaneet kolme lasta, käytettiin hyödyksi siten, että molempain vanhempain lasten, kaksosten vuode sijoitettiin sinne. Nuorimman lapsen kehtoa pitivät vanhemmat vuoteensa vieressä. Ja Euphrasie, jonka oli täytynyt jäädä pois tehtaasta, koska hänellä oli liian paljon tekemistä omassa kodissaan, teki siellä ihmeitä puhtauden harrastuksellaan ja hallitsi itsevaltiana kuningattarena kaikkein pelkäämänä ja tottelemana. Viimeisen lapsivuoteensa jälkeen oli hän kuitenkin saanut kuin halvauksen tautinsa johdosta. Hän oli luultavasti ryhtynyt työhön liian aikaiseen. Kauvan taisteli hän tautiaan vastaan, mutta lopultakin täytyi hänen mennä sairashuoneeseen, ja nyt oli hän palannut Gauden klinikasta leikattuna ja parannettuna, kuten väitettiin. Neljätoista päivää olivat sanomalehdet jo puhuneet tuon kuuluisan kirurgin viimeisestä ihmetyöstä, kertoneet liikuttavia juttuja tuosta nuoresta naidusta työläisnaisesta, jolla oli ollut hirveä tauti, mutta oli nyt pelastunut varmasta kuolemasta, ja miehensä ja lapsensa olivat saaneet hänen takaisin terveempänä ja voimakkaampana kuin hän koskaan ennen oli ollut. Se oli ollut Gauden mestarinäyte ja ratkaiseva todistus kaikille niille naisille, jotka tahtoivat uskaltaa antautua leikkauksen alaiseksi.

Samana aamupäivänä kuin Sérafine tuli Bénardille saamaan tietoja, tapasi hän koko perheen. Bénard, jonka työpaikka oli lähellä, oli kotona syömässä aamiaista; Euphrasie lakaisi lattiata ja torui aina väliin kolmea lastaan, jotka aina roskasivat. Eukko Moineaud, joka pikimiltään oli tullut tervehtimään tytärtään, istui tuolilla kädet esiliinan alla; hän näytti yhtä sääliävältä kuin ennenkin ja viime vuosina oli hän vanhentunut paljon.

"Kun minä sain kuulla, että te olette parantunut", sanoi Sérafine, "niin tahdon minä ennen kaikkea toivottaa teille onnea; minähän olen nähnyt teidät tehtaassa silloin kuin te olitte hyvin nuori; ja kun minulla on eräs ystävätär, jolla on melkein sama tauti kuin teilläkin, niin tahdon minä myös kysellä teiltä hieman."

Nuo köyhät ihmiset olivat aivan ihmeissään tästä odottamattomasta vierailusta. He tunsivat paroonittaren, työläisnaisten keskuudessa oli kierrellyt juttuja hänen satumaisista rikkauksistaan ja hänen omituisesta elämästään. Mutta kun Sérafine oli suvainnut istuutua, istahti muurariakin pöytänsä ääreen lopettaakseen ateriansa, jotavastoin akka Moineaud istahti vanhalle paikalleen ja vaipui tylsään äänettömyyteen.

"Niin, totta se on, että leikkaus onnistui erinomaisen hyvin", kertoi Euphrasie, joka seisoi luutaansa nojautuneena. "Minä en ensin tahtonut mennä sairashuoneeseen, sillä tohtori Boutan, joka usein on hoitanut meitä ilmaiseksi, sanoi, että minä voin helposti tulla terveeksi kotonakin, kun minulla vaan on paljon kärsimystä ja olen varovainen. Mutta hän sanoi, että minä en saa tehdä työtä, ja mitenkö minä voisin olla työtä tekemättä, kun minulla on mies ja lapsia? Ja eräänä päivänä, kun minulla oli vaikeat tuskat, tein minä päätökseni."

"Tapahtuiko leikkaus heti?" kysyi Sérafine.

"Eihän toki, siitä ei edes ollut puhettakaan silloin. Ensi kerran kun he siitä puhuivat, suutuinkin minä ja tahdoin lähteä pois, minä luulin, että he silpovat minun niin, että mieheni alkaa minua inhota. Mutta herrat nauroivat ja lopuksi he sanoivat, että jos minä mieluimmin tahdon kuolla, niin on se minun oma asiani. Kahdeksan päivän kuluessa he alinomaa sanoivat minulle, että minä varmaan kuolen kuukauden perästä. Ymmärrättehän, ett'ei ole niinkään hauska elää tuollaisissa ajatuksissa, ja kun minä kysyin, mitä he aikoivat minulle tehdä, eivät he vastanneet mitään tai puhuivat asiasta kuin jostakin turhanpäiväisyydestä, jollaista tehdään joka päivä ja joka ei edes satu. Ette voi aavistaakaan, kuinka monta naista käy tuon kiirastulen lävitse, niitä vietiin kolme neljä joka päivä sairashuoneesta leikkaushuoneeseen, ja kun he kannettiin takaisin, sanottiin, että he olivat parantuneet. Ja niin päätin minäkin antautua leikattavaksi, ja nyt olen minä oikein iloinen, että tein sen päätökseni."

"Joka tapauksessa", keskeytti Bénard, "olisi heidän pitänyt ilmoittaa sinun miehellesi, mitä he aikoivat sinulle tehdä. Etkä sinä tiennyt siitä itsekään, sinähän aivan hämmästyit, kun sait tietää, kuinka paljon he olivat leikanneet pois..."

Euphrasie suuttui ja viittasi miehelleen, että tämä vaikenisi.

"Tietysti olivat he puhuneet siitä minulle! Niin, tietysti ei kuitenkaan aivan selvästi. Mutta minähän kuulin, miten toisten laita oli, ja minä käsitin hyvin, että..."

"Mutta joka tapauksessa olisi heidän pitänyt sanoa sinulle, ett'et sinä enään koskaan voisi synnyttää lapsia."

"Vaiti! Sinähän teet minun uudestaan sairaaksi. Eikö kolmessa lapsessa ole tarpeeksi? Luuletko sinä, että meillä pitäisi niitä olla kokonainen liuta niinkuin mammaparalla? Kolme lasta, eikö siinä ole tarpeeksi köyhille ihmisille?"

"On kyllä", huudahti Sérafine iloisesti, "kolmessakin on jo liikaa. No, tuottaako leikkaus paljon tuskaa?"

"Sitä ei tunnekaan, kun on nukutettu. Kun herää, niin silloin ei ole juuri hauska olla, mutta kyllä sen sentään voi kestää."

"Ja oletteko te nyt terve?"

"Olen, niin he ainakin sanovat. Ennen oli minulla alituisesti tuskia, niin että minun täytyi huutaa. Nyt tunnen minä niitä ainoastaan vähän silloin tällöin, mutta he ovat sanoneet, että minä en tule tuntemaan niitä sitten enään, kun olen täydellisesti parantunut."

Ikävintä oli se, ett'ei Euphrasie voinut saada takaisin voimiaan. Koko päivä meni siivoukseen, aina oli hänellä luuta kädessä; hänen puhtaudenharrastuksensa oli tullut ainaiseksi kiusaksi hänen miehelleen, joka ei saanut koskaan sylkeäkään ja jonka täytyi riisua jalkineensa jo oven suussa. Ja sitten pesi Euphrasie vielä kolme lastansa, niin pian kuin he olivat vähänkin lianneet itsensä. Mutta palattuaan kotiin sairashuoneesta, väsyi hän aina pian ja hänen oli pakko istua tuolille; hän oli suruissaan ja kiukuissaan siitä, ett'ei hän koskaan enään kelvannut mihinkään.

"Kymmenen minuutin työskentelyn jälkeen olen minä aivan väsynyt", jatkoi hän. "Mutta tässä täytyy vaan koettaa kärsiä, koska he ovat luvanneet, että minä tulen vielä voimakkaammaksi kuin ennen."

Nämät sivuasiat eivät juuri huvittaneet Sérafineä, joka ainoastaan ajatteli yhtä asiaa, vaikka hän ei vielä ollut voinut saada kysymystään sopivaan muotoon. Vihdoin rohkaisi hän itsensä ja katsoen julkeasti Bénardin silmiin sanoi hän:

"Aviomiehet ovat kylläkin taipuvaisia, kun on kysymyksessä se, ett'ei enään saada lapsia, mutta niin pian kuin vaimot eivät enään tahdo ottaa vastaan heidän hyväilyjään, tulevat he tyytymättömiksi ja etsivät korvausta kodin ulkopuolelta."

Muurari ymmärsi hänen ja vastasi nauraa hohottaen:

"Niin, mitä siihen tulee, niin ei ainakaan minulla ole valittamisen syytä."

Sérafine ihastui tästä selityksestä, hän tiesi nyt, mitä tahtoikin tietää, ja aikoi lähteä. Nyt alkoi akka Moineaud, joka tähän asti oli istunut hiljaa ja puoliuunisena seuraamatta ollenkaan keskustelua, purkaa itsestään tulvanaan sanoja.

"Niin, se on totta, sinun äitiparallasi on ollut kokonainen liuta lapsia. Mutta niistä ei meille ole ollut paljoakaan onnea, ei minulle eikä miehellenikään. Hän yhä vaan raataa ja tekee työtä yksinään tehtaassa nyt, kun Victorista tuli sotamies — ja hänkin kuolee ehkä jossakin kaukana niinkuin Eugènekkin. Kolmesta pojastamme on ainoastaan nuorin kotona, tuo Alfred veitikka, joka on poissa koulusta niin usein kuin hän voi, lurjstelee kaduilla aamusta iltaan ja on jo seitsemän vuoden vanhana turmeltuneempi kuin ennen oltiin viidentoista vuotiaina. Ja neljästä työstämme on ainoastaan Irma jälellä, ja hän on vielä liian nuori mennäkseen naimisiin, ja minä pelkään, että hän saa huonon lopun, sillä hänellä ei ole halua työhön. Sinä olet ollut kuoleman kynsissä. Nyt on Cécilen vuoro tulla sairashuoneeseen. Ja mitä onnettomaan Norineen tulee..."

Hän ravisti surullisena päätään ja jatkoi valitusvirsiään. Hänen miehensä oli nyt viisikolmatta vuotta seisonut ja polkenut maata samalla paikalla kuin sirkushevonen, ja lapsistaan ei hänellä ole ollut mitään iloa. Ja lapsiparat, jotka olivat lentäneet pesästään, heille ei todellakaan ollut sattunut parempaa onnea kuin isälle ja äidillekään; hekin olivat nyt alkaneet hankkia lapsia maailmaan, he myös, eikä näistäkään lapsista tulisi onnellisia. Kun hän nyt taaskin mainitsi liikutetulla äänenpainolla Norinen, keskeytti Euphrasie hänen äkkiä.

"Minähän olen kieltänyt sinun, mamma, mainitsemasta hänen nimeään minun läsnä ollessani! Se on häpeällistä, ja jos minä tapaan hänen, saa hän korvapuustin. Hän lienee taaskin saanut lapsen, ja minä ihmettelen, mihin hän on sen pannut. Jos sinun laiska Irmasi tulee jonakin päivänä vikuriksi, niin se on Norinen esimerkki, joka hänen on vietellyt."

Koko hänen hehkuva vihansa vanhempaa sisartaan, tuota täyteläistä, kaunista, huvinhaluista tyttöä kohtaan heräsi tuossa laihasa, kuivassa talousihmisessä, joka musersi koko ympäristönsä hyveillään. Ei äiti eikä mies tohtinut sanoa enään sanaakaan peläten saavansa aikaan taudin pahennuksen suuttamalla häntä.

"Ettekö te sanonut, että teidän tyttärenne Cécilekin on viety sairashuoneeseen?" kysyi Sérafine taaskin uteliaana.

"On, sen pahempi. Herra Froment oli niin hyvä, että otti hänen palvelukseensa maalle. Mutta sitten tuli hän sairaaksi, ja hän sanoo, että hänellä on kuin tulppa kurkussa, joka tahtoo hänen tukahuttaa, ja hänestä tuntuu kuin hänellä vielä olisi terävä naula päässä. Ja sitten meni tauti

vyötäisiin ja reisiin, ja nyt hän huutaa, kun liikuttaa jäsentäänkin, ja kysymyksessä on nyt tehdä hänessä sama leikkaus kuin Euphrasiessäkin."

"Seitsentoista vuotias tyttö, se on joka tapauksessa synti", sanoi Bénard, joka nyt oli laannut syömästä ja nousi ylös.

"Ei hän ole hienommasta aineesta tehty kuin minäkään", huudahti sisar yrmeästi, "ja miksi ei hän sitten saisi alistua siihen, mikä on välttämätöntä? Tahtoisiko hän sitten mieluummin kuolla?"

"Ei, kaksi minun tyttöistäni, se on liian paljon", sopersi akka Moineaud ja vaipui sitten taas tylsään mietiskelyyn.

Sérafine kiitti tiedonannoista, heitti hyvästit ja antoi joka lapselle frankin torttujen ostamiseen, josta teosta hän sai koko perheen siunauksen.

Seuraavana päivänä antoi hän Mainfroyn toimeksi tiedustella Cécilen tilaa; hän ei tahtonut päättää mitään, ennenkuin oli saanut tietää tulokset tästä uudesta leikkauksesta. Kun Mainfroy oli hankkinut varmuuden siitä, että Cécile todellakin oli Gauden klinikassa, odotti Sérafine, kunnes hän oli leikattu, ja antoi sitten lääkäriinsä toimeksi hankkia itselleen pääsy tervehtimään Cécileä parannushuoneessa. Tämä oli kaikki jännittävää kuin sensatsiooninäytelmä.

Sairashuoneessa oli Gaude kaikkivaltias hallitsija. Hän oli ensi luokan kirurgi, ihmeen hyvälahjainen, ilomielinen ja häikäilemätön, ja hän oli verrattoman ripeä ja päättävä toimissaan. Hän oli ylpeä taidostaan, jota hän käytti epäröimättä hyväkseen, mutta taipumaton alhaisiin, rikoksellisiin suunnitelmiin, ja vaikka hän käytti asiamiehiä ja nylki rikkaita potilaitaan, halusi hän kuitenkin enemmän kunniaa ja mainetta kuin rahoja. Hän toimi julkisesti, ja hän olisi voinut kutsua vaikka koko Pariisin leikkauspöytänsä ääreen. Maalattujen ja painettujen muotokuvain kautta oli hän tullut yleisesti tunnetuksi, ja niissä esitettiin hän aina työpuvussa, hihat ylös kierrettyinä, valkea esiliina edessä, ja ylpeänä kuin jumala, joka on herrana elämän ja kuoleman ylitse. Ei kukaan voinut niin taitavasti kuin hän leikata auki vatsaa, tutkia sitä ja ommella taas kiinni. Väliin leikkasi hän sen auki toistamiseen nähdäkseen paremmin. Hänen käyttämänsä antiseptisen menettelytavan tähden muuttui leikkaus lastenleikiksi, mitättömäksi asiaksi, johon hän voi ryhtyä pelkästään huvinkin vuoksi. Kaikki naiset, jotka tulivat hänen klinikkaansa, leikkasi hän. Vaikka hän olisikin tullut tutkimuksessaan väärään tulokseen, leikkasi hän kuitenkin heistä jotakin. Koko Pariisissa puhuttiin hänen mestaritoistaan, siitä ihmeellisestä taitavuudesta, jonka hän oli saavuttanut kokeillessaan tuhansilla köyhillä naisilla ja joka teki hänen nyt kaikkein miljoonanaisten epäjumalaksi.

Kun Sérafine astui Mainfroyn kanssa suureen valkeaan saliin, jossa oli valkeita sänkyjä ja niissä valkeita naisia, näki hän hämmästykseseen Mathieun Cécilen luona, jossa oli tehty leikkaus useita päiviä sitten. Mathieu oli tullut tervehtimään Cécileä osanotosta hänen surulliseen kohtaloonsa. Ja hiljaa seisoi hän tuon itkevän tytön vuoteen ääressä. Hän oli seitsemäntoista vuotias, hentorakenteinen, ja hänen piirteensä olivat vielä kehittymättömät. Hänen laihat, kalpeat, kärsimyksistä ja suruista laihtuneet kasvonsa lepäsivät tyynyllä vaaleain hajalla olevain hiusten ympäröiminä. Hän itki, itki katkerasti, aivankuin hänen sydämensä olisi ollut pakahtumaisillaan.

"Mikä hänen on?" kysyi Sérafine. "Eikö leikkaus ole onnistunut? Onko hänellä tuskia?"

"Leikkaus on onnistunut hyvin", vastasi Mathieu. "Se kuuluu olleen oikea mestarityö, jolle ympärillä olevat olisivat voineet taputtaa käsiään. Ja hän sanoi äsken, ett'ei hänellä ole ollenkaan tuskaa."

"Mutta miksi hän sitten itkee noin katkerasti?"

Mathieu oli hetken vaiti. Sitten lausui hän surkuttelevalla äänellä:

"Hänelle ilmoitettiin äsken, että jos hän menee naimisiin, ei hän voi koskaan saada lasta."

Sérafine katseli hämmästyneenä Cécileä.

"Senkötähden? Onko hänen mielensä siitä syystä niin paha?"

Mutta Mathieu kääntyi vakavana Sérafinen puoleen nähdessään, että tämä koetti pidätellä hymyään.

"Niin, näkyy löytyvän sairaita ja köyhiä tyttöparkoja, jotka surevat ajatellessaan, ett'eivät koskaan voi saada lasta."

Sérafine meni vuoteen ääreen ja tahtoi lievittää hänen suruaan, estää hänen kyneleensä virtaamasta voidakseen itse tehdä muutamia kysymyksiä. Tuo nuori tyttö vastasikin lopulta koettaen tukahuttaa nyyhkytyksiään.

"Ettekö tunne enää mitään tuskia, pikku ystäväni?"

"En."

"No tuntuiko kipeältä leikkauksen aikana?"

"Ei, sitä en voi sanoa, minä en tiedä..."

Ja hän purskahti taas itkuun vielä valtavampaan kuin ennen. Sana leikkaus muistutti häntä taaskin siitä, ett'ei hän koskaan voisi saada lasta, ei koskaan, ei koskaan! Hän tiesi kaikki

rakkaudesta ja äiteydestä, hän, tämä katutyttö, joka oli säilyttänyt puhtautensa, vaikka hän oli ollut niin paljon liian kanssa tekemisissä. Ja se oli äiteyden suru, joka välitteli tuossa neitseessä, äärettömän epätoivon parkaisu, joka puhkaisi melkein tiedottomasti itselleen tien kyynelvirran kautta, mikä ei kuitenkaan voinut sitä vaimentaa.

Nyt syntyi salissa iloista hälinää. Gaude näyttäytyi säännöllisten kiertokulkujensa väliaikana, ja hän teki väliin siten todistaakseen totteleville uhreilleen isällistä huolenpitoaan. Hänen mukanaan oli ainoastaan yksi alilääkäri nimeltä Sarraille, vahvajäseninen nuorimies, jolla oli viekkaat silmät ja yksinkertaiset kasvot. Gaude itse sitävastoin oli pitkä, kaunis, vaaleanverinen mies, joka säteili intelligenssia ja voimaa, hyvin juhlallisen näköinen ja ystävällinen kuin kansanmiehen ruhtinas. Kun hän näki, että yksi hänen naisistaan, se, jota hän kutsui "pieneksi helmekseen", itki noin katkerasti, tuli hän esiin kysymään syytä. Kun hän oli saanut tietää sen, hymyili hän rakastettavasti ja anteeksiantavasti.

"Te kyllä tulette lohdutetuksi, pikku helmeni. Tämä on sellaista, johon hyvin helposti tyytyy, sen saatte tulevaisuudessa nähdä."

Hän oli itse naimaton ja eli ihmiskuntaa halveksuvassa aviottomuudessa. Mitä vähemmän ihmisiä hankitaan maailmaan, sitä parempi. Aina oli sittenkin tarpeeksi tyhmiä ja lurjuksia. Ja paljon puhuttiin hänen lempiseikkailuistaan leikkaamiensa naisten kanssa, hänellä oli kokonainen haaremi hedelmättömiä naisia, jotka antautuivat tekemisiin hänen kanssaan varmana siitä, että se ei ollut heille vaarallista.

Mainfroy vei hänen hetkeksi syrjään ja esitteli sitten paroonitar de Lowiczin. He alkoivat vaihtaa hymyilyjä ja kohteliaita lauseparsia, jo ensi näkemällä ymmärsi kumpikin toisensa, ja käynti tämän kuuluisan kirurgin luona määrättiin joksikin päiväksi ensi viikolla. Kun Gaude lähti, likisti hän vaatimattoman virkaveljensä Mainfroyn kättä erityisen lujasti, ja kauppa oli valmis. Cécile yhä itki kasvot tyynyyn painettuina. Hän ei vastannut, hän ei kuullut, kun häntä puhuteltiin.

"Minä näen, että te olette tehnyt päätöksenne" sanoi Mathieu Sérafinelle, kun hän saattoi häntä ulos. "Se on vakava asia."

"En voi auttaa sitä, minulla on liian vaikeat tuskat", vastasi Sérafine tyyneesti. "Muuten en minä voi päästä tuosta omituisesta mielipiteestäni, ja siitä täytyy tulla loppu."

Neljätoista päivää tämän jälkeen tehtiin Sérafinessa leikkaus eräässä pensionaatissa, jota nunnat pitivät de Lillen kadun varrella. Se oli eräänlainen puutarhain ympäröimä luostari, ja siellä Gaude liljanvalkeassa luostarielämässä käsitteli "ylhäisiä naisiaan". Hänellä ei ollut muuta apumiestä kuin Sarraille, joka häränkorvineen, lyhyine kauloineen, liehupartoineen ja sileine hiuksineen ei juuri ollut naisten mieleinen, mutta Gaude tiesi, että hänellä Sarraillessa on uskollinen koira, innokas kätyri, joka alistuu mihin tekoihin tahansa, kun hän vaan pääsee eteenpäin. Ja leikkaus oli luonnollisesti ihmeteltävä, näppäryyden mestarinäyte, joka tuntui melkein ylenluonnolliselta. Sérafine, joka oli terve ja vahva, kesti leikkauksen sangen helposti, parani nopeasti ja näyttäytyi taaskin seuraelämässä riemuitsevana, terveyttä uhkuvana, aivan kuin vuoristomatkan tai kylpykauden jälkeen. Mathieu, joka nyt tapasi hänen kerran, näki hänen hehkuvan ja sädehtivän julkeaa iloa ja voitonriemua siitä, että hän vihdoinkin oli hedelmätön, että hän pelotta voi antautua kelle tahansa.

Eräänä aamupäivänä kun Mathieu oli aamiaisella Boutanin luona, puhelivat he tästä asiasta. Tohtori tunsu tarkalleen kaikki nämä jutut ja lausui alussa surullisella mutta sitten yhä vihaisemmalla äänellä:

"Gaude on ensi luokan kirurgi, ja minä uskon mielelläni, että hän toimii ainoastaan suuresta harrastuksesta taitoonsa. Mutta jos te tietäisitte, millaisiin väärinkäyttöihin muut ryhtyvät, nuo muut, jotka vetoavat hänen esimerkkiinsä, ja tekevät hirveitä vahinkoja isänmaalle ja ihmiskunnalle! Sellainen naisten silpominen on aivan yksinkertaisesti rikoksellista, jos se nimittäin ei ole ehdottomasti välttämätöntä hengen pelastamiseksi. Kahdestakymmenestä naisesta, jotka meidän päivinäme leikataan, voisi vähintään viisitoista parantaa huolellisella hoidolla. Katsokaa esimerkiksi molempia Moineaudin tyttäriä: minä olen käynyt Euphrasien luona, häntä vaivasi epäilemättä ainoastaan kroonillinen tulehdus, tosin hyvin kipuja tuottava, mutta jonka olisi voinut parantaa ankan tarkalla hoidolla, ja mitä tulee Cécileen, jota minä myöskin olen hoidellut, niin hän on hermosairas, hän kärsi nähtävästi vaikeasta neuralgiasta. Kalvetustautisten ja hermoheikkoisten leikkeleminen on hulluutta, sellainen teko ansaitsisi kuritushuonevankeutta! Kaikkialla, kaikkien yhteiskuntaluokkien keskuudessa ansaitaan rahaa tuolla kauhealla teollisuudella, hedelmättömyyden luomisella. Mitäkö se merkitsee, jos on yksi nainen vähemmän, yksi puoliso tai äiti? Mutta tiedättekö, kuinka pitkälle jo on menty? Sairashuoneissa kuohitaan kaksi tai kolme tuhatta joka vuosi. Tämä luku on vähintään kaksinkertainen yksityisissä klinikoissa, joissa ei ole pelättäviä todistajia eikä minkäänlaista tarkastusta. Yksistään Pariisissa on leikkausten lukumäärä viitenätoista vuotena noussut kolmeenkymmeneen tai neljäänkymmeneen tuhanteen. Koko Ranskassa lasketaan sen nousevan viiteen sataan tuhanteen, siis puoli miljoonaa naista, joitten äiteyden kukka on kitketty pois kuin rikkaruoho. Puoli miljoonaa ... suuri Jumala ... puoli miljoonaa hyödyttömiä, kummituksen tapaisia olentoja!"

Hän lausui nuo sanat vihaisella äänellä ja hän lopetti puheensa tuskaa tuottavan halveksumisen tunteilla:

"Pahinta on, että tuo kaikki on ainoastaan valhetta, petosta ja varkautta. Heidän virallinen, kopeileva tilastotieteensä valhettelee. He petävät tulevia potilaitaan, he varastavat heiltä, sillä

he eivät melkein koskaan voi täyttää niitä toiveita, joita ovat herättäneet. Koko tämä kuohitsemismuoti perustuu suureen petokseen, sillä ei siinä ole kylliksi, että itse leikkaus onnistuu, vaan pitäisi myöskin pitää silmällä leikkattuja, tiedustella, mitä heistä tulee, millaiset ovat lopulliset tulokset yksilölliseltä ja yhteiskunnalliselta näkökannalta katsottuina. Ja mitkä kauheat pettymykset, mihinkä surun, viheliäisyyden ja turmeluksen kuiluun uhrit syöksyvät! Lopputuloksena on ainoastaan se, että menetetään äärettömän paljon ihmiselämää. Naisten silpoojain veitsi on kymmenenä vuotena tehnyt keskuudessaamme suurempia tuhoja kuin preussilaisten luodit onnettomuusvuonna." — —

Chantebledissä Mathieu ja Marianne yhä viljelivät, loivat ja hankkivat lapsia. Niinä neljänä vuotena, jotka taas olivat kuluneet, olivat he suoriutuneet voittajina elämän ikuisessa taistelussa kuolemaa vastaan, ja kiitos siitä perheen ainaiselle kasvamiselle ja hedelmälliselle maalle, joka heitä elätti ja antoi heille iloa ja voimaa. Jumalallinen intohimo puhalteli heihin kuin kuuma tuuli teki heidät hedelmällisiksi, antoi heille voimaa rakastaa, kykyä olemaan hyvinä ja terveinä, ja muun teki heidän tahdonlujutensa, heidän tyyni kestävyytensä välttämättömässä, luovassa ja maailmaa järjestävässä työskentelyssään. Mutta kahtena ensi vuonna eivät he saaneet voittoa ilman alituista taistelua. Tuli kaksi ankaraa talvea lumineen ja pakkasineen; kun maaliskuun tuulet puhaltelivat, satoi rakeita ja rankka sade löi viljan lakoon. Tapahtui niin kuin Lepailleur oli kateellisesti nauraen ennustanut: näytti siltä kuin maa olisi ollut äitipuoli, kiittämätön heidän työstään ja välinpitämätön heidän tappioistaan. Nämä kaksi vuotta voivat he tulla toimeen ainoastaan niitten kahdenkymmenen hehtaarin avulla, jotka he äskettäin olivat ostaneet Séguinilta ylämäen itäpuolelta, uuden suomaasta valloitetun peltomaan avulla, jonka ensimmäinen sato hallasta huolimatta tuli äärettömän runsaaksi. Heidän maatilansa kasvoi nopeasti, ja kun se nyt oli laajentunut, voi se kestää onnettomuudetkin. Heillä oli myöskin perheensä keskuudessa ollut suuria suruja, nuo viisi lasta tuottivat yhä enemmän huolta ja paljon vaivaa. Samoin maan oli lastenkin tähden joka päivä taistelua, huolia, pelkoja ja jokapäiväistä pelastustyötä. Gervais, nuorin poika, oli vähällä kuolla tulirokkoon. Myöskin Rose sai heidät pahanpäiväisesti pelästymään, hän kun putosi puusta; onneksi oli tästä seurauksena ainoastaan pieni nyrjähdys. Mutta kolme muuta, Blaise, Denis ja Ambroise olivat terveitä kuin nuoret tammet. Ja kun Marianne synnytti kuudennen lapsensa, tytön, joka sai tuon iloisen nimen Claire, otti Mathieukin ilolla vastaan tämän heidän rakkautensa uuden lahjan ihastuneena tästä vallan ja rikkauden uudesta lisäyksestä.

Kahden seuraavan vuoden kuluessa jatkuivat alituiset taistelut vaihdellen ilon ja surun välillä, ja samaan voittoon johtivat ne. Marianne sai vieläkin lapsen, Mathieu valloitti uutta maata. Aina paljon työtä ja suuria voittoja elämälle. Nyt täytyi laajentaa peltoja nummeen päin, noille hiekkasille ja kivisille viertomailla, joilla vuosisatoihin ei ollut mitään kasvanut. Ylämaan vesi, joka johdettiin näille viljelemättömille alueille, teki ne vähitellen hedelmällisiksi ja peitti ne yhä lisääntyvällä kasvullisuudella. Alussa he toiveissaan pettyivät ja he melkein pelkäsivät jo tappiota, niin että heidän kärsivällisyytensä ja tahdonlujutensa tuli kovaan koettelemukseen. Mutta näittenkin alueitten sadot tulivat runsaiksi, ja ostetuissa metsäpalstoissa ryhdyttiin viisaihin, voittoa tuottaviin hakkauksiin, niin että he alkoivat ajatella vastaisuudessa viljellä avarat, aukeat paikat niitten sisällä, joilla tähän asti oli kasvanut ainoastaan ohdaketta. Lapset kasvoivat sen mukaan kuin maatila laajeni. Kolme vanhinta poikaa oli täytynyt lähettää Pariisiin alkeiskouluun; he lähtivät aina ensimmäisellä junalla ja palasivat illalla. Kolme muuta lasta, Gervais, Rose ja Claire, kasvoivat vielä täydellisessä vapautessaan. Heistä oli ainoastaan pikkuhuolia: he voivat pahoin, joka tauti parannettiin hyväilyllä, he itkivät, mutta auringon säde kuivasi heidän kyynelensä. Mutta kun seitsemäs lapsi syntyi, silloin oli Mariannella ankara taistelu, niin että Mathieu hetken aikaa pelkäsi kadottavansa hänen. Ainoastaan hänen vahva ruumiinrakennuksensa pelasti hänen. Kun hän taas oli terve ja Mathieu näki hänen istuvan hymyilevänä urhea, pieni Grégoire sylissänsä, niin suuteli hän innokkaasti puolisoaan; hän oli taaskin saanut voiton kaikista suruista ja kärsimyksistä. Taaskin lapsi, taaskin enemmän rikkautta ja valtaa, uutta voimaa, jota oli lahjoitettu maailmalle, uusi sarka, joka oli kylvetty tulevaisuutta varten.

Heillä oli yhä vaan sama suuri ja jalo elämäntehtävä; hedelmällisyys laajeni naisen ja maan kautta, se voitti kuoleman, toi uusia elinehtoja jokaiselle uudelle lapselle, loi alituisesti yhä enemmän elämää ja yhä enemmän toivoa.

II

Taaskin kului kaksi vuotta. Näinä kahtena vuotena saivat Mathieu ja Marianne vielä yhden lapsen, tytön, ja tällä kertaa lisääntyi yhdessä perheen kanssa myöskin Chantebledin alue kolmellakymmenellä hehtaarilla uutta metsää, ja kolmekymmentä hehtaaria uutta nummea viertomaalla sai maatilalla rajat ulottumaan aina Monvalin kylän luokse, rautatien varteen. Kun tuo vanha metsästyspaviljonki ei nyt enään ollut riittävä, täytyi rakentaa lisää, tehdä asuntohuoneita, latoja, talleja ja navetoita palvelusväkeä ja karjaa varten, joitten lukumäärä lisääntyi joka kerta, kun uutta maata hankittiin. Se oli vastustamatonta elämän valloitusta, hedelmällisyys leveni päivänpaisteessa, työ loi ehtimiseen esteistä ja suruista huolimatta, korvasi tappiot, vuodatti joka hetki maailman suoniin enemmän voimaa, terveyttä ja iloa.

Mathieun täytyi matkustaa Pariisiin useammin kuin hän olisi tahtonut Séguinin kanssa tehtyjen

kauppojen tähden tai myymään ja ostamaan kaikenlaista tavaraa. Eräänä polttavan kuumana elokuun aamupäivänä tuli hän konepajaan katsomaan uudenaikaista leikkuukonetta. Hän ei tavannut Constancea eikä Mauricea, he olivat matkustaneet pois yhdessä Beauchênen kanssa, jonka piti jätettyään heidät johonkin merikylypaikkaan Houlgaten seuduilla palata takaisin maanantaina. Kun hän oli nähnyt koneen, jonka suunnittelu ei häntä miellyttänyt, meni hän tervehtimään Morangea, joka yhä vaan oli kesät ja talvet sulkeutuneena konttooriinsa.

"Se on hyvin rakastettavaa, että aina käynte tervehtimässä minua, kun tulette tänne ylös. Meidän ystävyyskämme ei ole eilispäivän lapsia."

"Ei, ja te tiedätte, että minä suuresti pidän teistä."

Morange oli rauhoittunut, palannut elämään, hän hymyilikin nyt aivankuin vanhaan, hyvään aikaan. Vaimonsa hirveä kuolema oli tehnyt hänen ainoastaan yhä heikommaksi, tunteellisemmaksi ja hellämielisemmäksi. Ainoastaan Reine oli voinut saada aikaan tämän ihmetyksen, hän oli nyt isänsä koko onni, ja hänessä löysi isä joka päivä yhä enemmän rakastamansa vainajan luonnetta ja piirteitä. Kaksikymmenvuotias Reine oli ilmielävä Valérie sellaisena kuin tämä oli ollut mennessään naimisiin Morangen kanssa. Tuo kauhea näky — verinen ruumis lavitsalla — oli kadonnut, ja sen sijaan oli tullut tämä päivänpaisteinen, uudestaan syntynyt ilo, joka täytti koko talon. Morange ei enään säpsähtänyt pienimmästäkin äänestä, hänen omantunnon vaivoistaan oli jällellä ainoastaan raskaus sydämessä, nukkuva suru, jota kauhu ei enään herättänyt. Hän rakasti Reineä hulluuteen asti menevällä kiihkolla ja kaikilla rakkauden eri lajeilla. Hän tuli uudestaan nuoreksi, hänestä tuntui kuin hän olisi ollut vasta eilen sulhasena, hän eli uudestaan rakastamansa naisen kanssa, joka oli lahjoitettu hänelle nuorena neitseenä. Ja kaiken tämän kiihkonsa tuhlassi hän pyhälle olenolle, saavuttamattomalle jumaluudelle, jota hän polvillaan voi rukoilla.

"Tulkaa aamiaiselle minun kanssani, niin olette hyvin kiltti", sanoi hän. "Te ette tiedäkään, että minä olen eilisestä alkaen leski."

"Leskikö?"

"Niin, Reine on matkustanut kolmeksi viikoksi erääseen linnaan Loiretissa. Paroonitar de Lowicz pyysi niin itsepintaisesti minulta saada Reine mukaansa maalle erään tutun perheen luokse. Minä suostuin lopulta, kun näin, miten tämä rakas lapsi halusi kuljeskelemaan metsissä ja niityillä. Ajatelkaahan, minä ja hän emme ole koskaan ollut Versailles kauempana! Mutta kyllä minulla oli suuri halu kieltää."

Mathieu hymyili.

"Oh, ettehän te voi vastustaa mitään, jota teidän tyttärenne tahtoo."

Se olikin totta. Niinkuin Valérie oli muinoin hallinnut itsevaltaisesti kodissa, samoin oli Reinekin nyt tullut siksi kaikkivaltiaaksi tahdoksi, jota hän kuunteli.

"Ja hän tulee kihlattuna takaisin", sanoi Mathieu hieman pilkallisesti.

Nyt hermostui Morange.

"Ei, minä toivon, että hän ei sitä tee, minä olen puhellut paroonittaren kanssa. Reine on vielä lapsi eikä hänellä ole vielä niitä myötäjäisiä, jotka minä olen hänelle tahtonut antaa, jotta hän saisi sellaisen miehen, jonka hän ansaitsee. Mutta minä teen työtä noitten myötäjäisten tähden, ja jonakin päivänä saamme sitten nähdä. Ei, ei, hän pitää liian paljon minusta, hän ei saata minulle sitä surua, että menee naimisiin minun suostumukseksi. Ja hän tietää, että se päivä ei ole vielä tullut, että se olisi nyt minulle kuolemaksi, ell'en minä voisi toteuttaa unelmaani ja luoda koko sitä onnea, jota toivoin vaimoparkani eläessä ja jonka rakas tyttäreni nyt lahjoittaa minulle. Ja jos te tietäisitte, miten onnellisia me olemme pienessä asunnossamme! Minun täytyy luonnollisesti jättää hänen koko päiväksi yksikseen, mutta näkisittepä meidän ilomme, kun me taas illalla tapaamme toisemme. Hän on niin lapsellinen ja viaton, hänen ei tarvitse vielä mennä naimisiin; siihen ei ole kiirettä."

Hän hymyili taas ja jatkoi:

"No, teidän tulette siis aamiaiselle minun kanssani. Me puhumme sitten Reinestä, minä kerron pieniä salaisuuksiani, mitä minä suunnittelen ja valmistelen, ja sitten näytän minä teille hänen viimeisen valokuvansa, joka ei vielä ole edes kahdeksan päivän vanha. Olisi niin hauskaa, jos te pitäisitte minulle seuraa, kun hän on poissa. Me panemme kukkavihon hänen paikalleen pöydässä. Niin, se on siis päätetty; te tulette noutamaan minua täältä kello kaksitoista."

Mutta Mathieu ei voinut valmistaa hänelle tätä iloa.

"Ei, se on mahdotonta, minulla on tänään liiankin paljon juoksemista. Mutta ylihuomenna täytyy minun taaskin tulla Pariisiin. Jos se päivä sopii teille, niin lupaan minä silloin syödä aamiaista teidän kanssanne."

He päättivät niin ja likistivät toistensa kättä, ja Mathieu toimitti asiansa ja söi sitten aamiaista pienessä ravintolassa de Clichyn kadun varrella, jolla suunnalla hänellä oli ollut asioita. Kulkiessaan alas Amsterdam katua erään Gaumartin kadun varrella asuvan pankkiirin luokse, jolle hänellä oli asiaa, johtui hänen mieleensä kulkea Londreskadulta oikotietä Tivolin käytävän kautta, autiota, katettua kujaa myöten, jota tuskin muut jalankulkijatkaan käyttävät kuin tämän korttelin asukkaat; itse ei hän muistanut vuosikausiin kulkeneensa sitä. Hän katseli uteliaana

ympärilleen tässä vanhan Pariisin unohdetussa sopukassa, tässä kosteassa kujassa, joka on pimeä auringonpaisteisinakin päivinä, hän silmäili noita köyhiä, ummehtuneita taloja, joissa oli pieniä, hämärän verhoomia myymälöitä.

Silloin sattui hänen silmiinsä odottamaton näky. Komeat, katetut vaunut olivat siinä odottamassa pyörät katuojassa, ja inhoittavimmasta talosta tuli ulos kaksi naista, jotka astuivat vaunuihin ja katosivat. Hunnuista huolimatta tunsu Mathieu Sérafinen ja Reinen. Hän epäili hetken, oliko se todellakin Sérafine, sillä hän ei ollut nähnyt Sérafineä moniin kuukausiin ja nyt näytti hän omituisesti muuttuneelta; mutta hän ei voinut erehtyä Reinen suhteen, jonka kauniit kasvot olivat olleet häneen päin kääntyneinä ilman että tyttö kuitenkaan tunsu häntä. Sérafinen vaunut olivat jo sekaantuneet Saint-Lazarekadulla viliseväin vaunujen joukkoon, mutta Mathieu seiso i vielä kuin kiinni naulittuna samassa paikassa. Mitä? Tuo kaunis tyttö, jonka isänsä luuli olevan jossakin linnassa lähellä Orléansia, ei siis ollutkaan lähtenyt Pariisista! Ja tänne, tuohon inhoittavaan pesään oli paroonitar kulettanut hänet salaisesti sen sijaan, että olisi kävellyt hänen kanssaan suuressa puistossa satavuotisten puitten siimeksessä! Mathieu tunsu hengenahdistusta ja aavisti jotakin kauheata. Hän katseli tuota rappeutunutta kaksikerroksista taloa, joka näytti hyvin epäilyttävältä. Uteliaisuus voitti vihdo i, hän hiipi pimeään, likaiseen eteiseen ja tuli sitten pihalle, joka oli vihertävä kuin kaivon pohja; siellä ei ollut portinvartijaa, jonka puoleen olisi voinut kääntyä. Ei ainoatakaan elävää olentoa, ei ääntäkään kuulunut. Hän kääntyi takaisin yhtä viisaana kuin sisään mennessäänkin; silloin näki hän eräällä ovella messinkilevyn, johon oli kaiverrettu kirjoitus: Tohtori Sarraillen klinikka. Nyt ymmärsi hän. Hän muisti tohtori Gauden apulaisen, jolla oli härän kuono, ja muutamia tohtori Boutanin lausumia sanoja, joka tunsu miehen. Mitähän tämä kaikki merkitsi? Ehkä jotakin tautia, jota tahdottiin pitää salassa, tai ehkä täällä oli suurimmassa salaisuudessa pidetty joku neuvottelu? Ja Mathieu läksi sieltä tuntien pöyristystä eikä tahtonut päästä epäluulojaan valtaan, mutta äkkiä hämmästytti häntä hirveä yhdennäköisyys: sama vastenmielinen näky täällä Tivolin kujassa Sarraillen luona kuin rouva Rouchen luonakin Rocherkadun varrella, samallinen haiseva eteinen, samallinen likainen pihamaa, sama rikoksien ja häpeän leima. Oi, miten hauskaa oli päästä lämpimän elokuun auringon paisteesen Pariisin leveille kaduille, joilla oli työn iloa ja elämän halua!

Tässä oli aivan loogillinen juttu siitä johtuvine välttämättömine seurauksineen. Reine, joka koko lapsuutensa ajan oli ahminut sisäänsä rahan ja huvitusten himoa, oli kasvanut ylellistä elämää varten, joka kuitenkin yhä odotutti itseään ja kiihoitti hänen halujaan äärimmäisyyksiin asti. Niin kauvan kuin äiti eli, ei Reine kuullut hänen puhuvan mistään muusta kuin komeista puvuista, vaunuista, ainaisista juhlista, ja sitten kuin hän jäi yksikseen isänsä kanssa, oli hän yhä himoinnut samain kunnianhimoisten unelmain toteutumista. Pahimmaksi tuli asia silloin kun häntä ei enään valvottu, kun hän päiväkaudet oli yksikseen piikatyön kanssa. Hän väsyi pian pianoon ja kirjoihin, oleskeli balkongilla tähystellen hänelle luvattua prinssiä, jonka piti tulla kullalla kuormitettuna vapauttamaan hänet vaatimattomasta elämästään ja lahjoittamaan hänelle ihanan elämän huvituksissa, joita hänen vanhempansa olivat luvanneet hänelle. Kaiken muun suhteen oli hän välinpitämätön, hän vaati, että hänen unensa heti toteutuisi, ja hänen ennen aikaansa herännyt aistillisuutensa vaati täyttämistä. Ja Sérafine oli ainoa, joka koetti häntä huvittaa, hän vei hänet Boulognen metsään ja teatteriin huvitettuna itsekin tuon lapsen yksinkertaisesta ilosta, tuon lapsen, jossa hän aavisti olevan samaa hehkuvaa nautinnonhimoa kuin itessäänkin. Ja kun Reine sitten kasvoi naiseksi, tulivat hänen ja Sérafinen välit vieläkin ystävällisemmiksi, he unohtivat eroituksen ijässä, ja lopulta ei heidän välillään enään ollut mitään salattavaa toisiltaan. Huvitus oli kummankin uskontona. Paroonitar, jolla oli suuri kokemus, antoi nuoremmalle ystävättärelleen hyviä neuvoja, miten häväistysjuttuja on vältettävä, mitenkä hieno yhteiskunnallinen asema voidaan säilyttää loukkaamattomana, mitenkä voidaan olla koskaan paljastamatta elintapojaan, ja ennen kaikkea, mitenkä voidaan välttää lapsen synnyttämistä, joka oli auttamaton onnettomuus. Melkein vuoden ajan kävi tämä nuori tyttö usein viiden ja seitsemän välillä juomassa teetä ystävättärensä salaperäisessä asunnossa Marignonkadun varrella, ja siellä tapasi hän rakastettavia kavaljeereja ilman että sattui tuota niin pelättyä onnettomuudentapausta.

Mutta välttämättömyys oli lähestymässä. Eräänä päivänä selvisi Reinelle, että hän oli raskaana. Hän oli näkevinään isänsä muserrettuna tämän häpeän tähden, itkevänä ja kuolevana. Ei mikään hyvityskään ollut mahdollista, sillä miehellä oli jo vaimo ja lapsia, hän oli korkea virkamies, joka mielellään kävi ulkona salaisissa seikkailuissa. Kun Reine kyynelissä kylpien ripitti itsensä ystävättärelleen Sérafinelle, suuttui tämä niin, että oli vähällä lyödä häntä. Mutta pelko siitä, että joutuu itse häpeään ja menettää hienon naamarinsa, palautti taas Sérafinen julkean kylmäverisyyden. Hän suuteli ja lohdutteli tyttöparkaa ja vakuutteli, ett'ei hän jätä Reineä, vaan tahtoo auttaa hänet pulasta onnellisesti ja hyvin. Sérafine ajatteli heti sikiön ulosajoa, hän odotti muutamia päiviä, puhui sitten Reinen kanssa asiasta, mutta sai aikaan ainoastaan uuden kauhun purkauksen ja hysteeristä itkua. Reine oli kauvan uskonut, että hänen äitinsä oli kuollut keskosen synnyttämisen tähden, niinkuin oli kerrottu, ja vasta Sérafinen varomattomuuden tähden heidän kerran luottavasti keskustellessaan keskenään sai hän tietää totuuden; taikauskoinen kauhu valtasi nyt Reinen ja hän väitti kuolevansa samalla tavalla kuin äitinsäkin, jos antautuisi saman käsittelyn alaiseksi. Sérafine tuli itsekin lopulta siihen mielipiteeseen, että kättilö on liian vaarallinen liittolainen, johonka ei ole luottamista. Toinen rohkeampi tuuma syntyi hänen ajatuksissaan; Reinen pitäisi käyttää tilaisuutta hyväkseen ja antaa leikata itsensä samoin kuin hänkin oli tehnyt, sillä se pelastaisi hänen samalla nykyisestä tilastaan ja vapauttais hänen ainaisesti tulemasta äidiksi. Hän puhui tästä Reinelle ensin varovin sanoin, kertoili, mitä hän oli kuullut eri kirurgeista, jotka olivat erehtyneet luullessaan olevansa tekemisissä kasvannaisen kanssa, mutta leikkauksessa ovatkin huomanneet sen sikiöksi. Eiköhän voitaisi kääntyä jonkun puoleen näistä lääkäreistä? Leikkauksestahan ei olisi mitään vaaraa, siitä oli Sérafine itse

ilmielävänä esimerkkinä. Ja kun hän näki, että Reine oli epätiedossa, alkoi Sérafine puhua hänen isästään, huomautti, että Reine asiain näin ollen voisi jäädä isänsä luokse, koska isää niin suuresti vaivasi se ajatus, että Reine joskus menisi naimisiin ja Reine itse piti vapaata, siteistä ja velvollisuuksista vapaata elämää parempana. Eikö olisi ihanata saada rakastaa hetkellisen oikun vaatimuksesta, antautua mille miehelle tahansa tahtois, aina varmana siitä, ett'ei koskaan tule äidiksi? Reine olisi silloin elämänsä itsevaltainen hallitsijatar ja hän saisi tyhjentää pohjaan ilon pikarin ilman pelkoa ja omantunnon vaivoja. Hänen tarvitsisi ainoastaan salata iloisen elämänsä, joka olisikin täydellisesti luvallista ja helposti näyteltyä ilveilyä helläsydämiselle ja heikolle Morangelle, joka muuten vietti koko päivät konttoorissaan. Ja kun Sérafine näki, että Reine oli rauhoittunut ja tehnyt päätöksensä, suuteli hän häntä intohimoisesti ja oli ihastunut nuoren, kauniin proselyyttinsä tähden, jota hän nyt kutsui rakkaaksi tytökseen.

Nyt piti vaan etsiä kirurgi, joka toimittaisi leikkauksen. Sérafine ei hetkeäkään ajatellut Gaudea, hän oli liian suuri mies, hän ei luonnollisesti tohtisi ryhtyä näin uhkarohkeaan juttuun. Mutta pian löysi Sérafine oikean miehen, Sarraillen, Gauden oppilaan, joka oli ollut avustamassa häntä itseäänkin leikattaessa. Hän tunsi tämän miehen erittäin hyvin, hän oli ollut parantumisaikanaan hänen uskottunsa, hän tiesi, että Sarraille oli vimmoissaan rumuutensa, karkeain piirteittensä ja liuhupartansa tähden, jotka estivät hänen koskaan saamasta naispotilaitten suosiota. Hän oli köyhän talonpojan ainoa poika, hänen oli lukiessaan lääketiedettä Pariisissa täytyntä elää kuin isännätön koira etsien luunpalastaan ja yönsä vietti hän yksinkertaisessa työssään voidakseen suorittaa tutkintonsa. Vaikka Gaude, joka osasi antaa arvon hänen uutteruudelleen, suojaasi häntä, oli hän kuitenkin nyt lopetettuaan palveluksensa sairashuoneessa aivan turvaton. Ollen ilman praktiikkaa, joka olisi voinut saada osakseen julkisen tunnustuksen, oli hän pelastuakseen nälkään nääntymästä avannut tämän epäilyttävän klinikan Tivolin kujassa, ja siellä eli hän niistä muruista, jotka putoilivat toisten pöydiltä, vaarallisista sairaustapauksista, jotka jätettiin hänen huostaansa. Pahinta oli se, että häntä poltti tarve päästä nopeasti kohoamaan, hän etsi aina tilaisuutta tähän, uneksi maailman ja sen nautintojen valloittamista, vaikka se olisikin maksanut hänen henkensä. Hän oli siis juuri sellainen mies, jota Sérafine etsi. Sérafine oli katsonut tarpeelliseksi kertoa Sarraille keksimänsä jutun, sillä olihan tarpeetonta panna Sarraillen omaatuntoa liian kovaan koettelemukseen tekemällä hänen julkisesti kanssarikokselliseksi. Reine oli muka Sérafinen sisarentytär, jonka vanhempansa olivat lähettäneet maaseudulta kysymään neuvoa omituisen säryn suhteen, joka hänellä oli vatsanpohjassa, vaikka hän näyttikin terveeltä. Sérafine tarjosi Sarraille tuhannen frankia, ja ensi tarkastuksen jälkeen selitti tohtori, että hänessä oli kasvannainen. He tapasivat toisensa usein, Reinellä oli olevinaan aina vaikeammat tuskat, ja hän parkasi pienimmästäkin kosketuksesta. Lopuksi päätettiin panna toimeen leikkaus, joka muka oli ainoa tepsivä keino. Päätettiin, että sairass leikattaisiin itse Tivolin kujanteen klinikassa, ja siellä saisi hän sitten olla parantumassa kaksi tai kolme viikkoa. Ja senjälkeen oli Sérafine keksinyt jutun kutsuista erääsen linnaan Loiretissa, ja sinä päivänä, jolloin Mathieu oli nähnyt heidän tulevan Sarraillen luota, olivat he käyneet siellä huomispäivän valmistuksia varten. Samana iltana kuin Reine sitten saapui paroonittaren kotiin, kirjoitti hän isälleen hellän kirjeen, joka oli täynnä iloisia pikkujuttuja, ja erään palvelukseen halukkaan henkilön piti panna tämä kirje postiin kysymyksessä olevan linnan läheisessä kylässä.

Kun Mathieu kaksi päivää tämän jälkeen tuli lupauksensa mukaan syömään aamiaista Morangen luokse hänen asunnossaan Grenellen bulevardin varrella, tapasi hän Morangen iloisena kuin lapsi.

"Vai niin, te tulette täsmällisesti, mutta nyt saatte odottaa hieman, sillä palvelijatar on myöhästynyt. Tulkaa sisään saliin!"

Se oli yhä vaan sama sali kullalla kukitettuihin tapetteineen, valkeaksi kiilloitettuihin huonekaluineen à la Ludvig XIV, ja siellä oli vielä tuo musta piano samalla paikalla, johon Valérie oli antanut asettaa sen monta vuotta sitten. Tomua oli paksulta kaikkialla, huomasi, että se oli tarpeeton huone, jota ei koskaan käytetty.

"Tämä asunto on luonnollisesti liian suuri meille kahdelle", sanoi Morange. "Mutta muuttaminenkin olisi koskenut kipeästi sydämeen. Ja sitten on meillä omat pienet tapamme. Reine asuu makuuhuoneessa. Tulkaa katsomaan, miten kauniisti hän on kaikki järjestänyt. Minä näytän teille parin vaaseja, jotka olen antanut hänelle."

Tuo vaaleansininen makuuhuoneeseen ei ollut muuttunut. Molemmat emaljeeratusta kristallista tehdyt vaasit olivat hyvin kauniit. Siellä oli muuten joukko kaikenlaisia hienoja esineitä, lahjoja, joita isä oli antanut tyttärelleen. Morange kulki varpaillaan kuin pyhätössä, puhui hiljaan, hartaalla äänenpainolla. Sitten vei hän salaperäisen näköisenä Mathieun asumuksen toiseen päähän, jossa hänen oma huoneensa oli ja sekin vaimon kuoleman jälkeen muuttumattomassa kunnossa. Mutta kamiinihylly, pöydät ja seinät olivat täynnä valokuvia, siellä olivat kaikki vaimovainajan valokuvat, jotka hän oli saanut kokoon haalituiksi, sekä lukemattomia tyttären valokuvia, joita oli otettu joka seitsemäs kuukausi tytön lapsuudesta asti.

"Tulkaa, niin saatte nähdä... Minähän lupasin näyttää teille Reinen viimeisen valokuvan."

Ja hän antoi Mathieun asettua eräänlaisen pienen pyhimyskappelin eteen, joka oli rakennettu pöydälle. Kaikkein kauniimmat valokuvat olivat siinä järjestetyt sopusointuisasti kahden muun ympärille, jotka olivat keskipisteinä: tyttären viimeinen valokuva ja äidin samanikäisenä otettu valokuva toistensa vieressä kauniina ja hymyilevinä kuin kaksoispari.

Kyyneleet olivat tulleet Morangen silmiin. Hän änkytti liikutuksesta:

"Mitä te tästä sanotte? Eikö siinä ole minun rakas, kauvan itketty Valérieni, jonka pikku Reineni on lahjoittanut minulle takaisin? Minä vakuutan teille, että he ovat sama nainen. Nyt te itsekin näette, että minä en näe unta, vaan että toinen on toisen ylösnousemus, samat silmät, sama suu, samat hiukset. Ja miten kaunis hän sitten on! Minä seison tässä tuntikaudet, hän on minun jumalani."

Mathieu, joka itsekin oli tullut liikutetuksi nähdessään tuollaista hartautta, kauhistui ajatellessaan näitä molempia naisia, joista toinen oli kuollut ja toista uhkasi salaperäinen, hirveä kohtalo, jonka Mathieu oli toissapäivästä asti tietänyt. Mutta nyt tuli palvelijatar sanomaan, että pöytä oli katettu, ja Morange pyysi Mathieun lähtemään ruokasaliin, jossa Morange välttämättömästi tahtoi, että balkongin ovi olisi auki, jotta voitaisiin nauttia kauniista näköalasta. Pöytä oli katettu ainoastaan kahdelle, mutta Reinen tavallisella paikalla oli vihko valkeita ruusuja.

"Istukaa Reinen oikealle puolelle", sanoi Morange hyväntahtoisesti nauraen. "Meitä on joka tapauksessa kolme."

Hän oli mitä herttaisimmalla mielellä aina jälkiruokaan asti. Hummerin jälkeen tarjosi palvelustyttö kotletteja ja sitten latvusherneitä. Ja Morange, joka muuten aina oli vaitelias, oli nyt erinomaisen puhelias, aivankuin hän olisi tahtonut saada vieraansa vakuutetuksi siitä, että hän oli viisas ja varovainen mies, jonka kohtalo kaikesta huolimatta kuitenkin vielä kerran palkitseisi. Hän puhui taaskin vaimonsa vanhoista suunnitelmista, selitti, että hän oli tehnyt aivan oikein siinä, ett'ei ole hankkinut useampia lapsia huolehdittavakseen, ja mainitsi, että hänen suurin onnensa oli yksinomaan pikku Reinensä ajatteleminen. Jos hän nyt olisi voinut alkaa alusta elämänsä, niin ei hän olisi tahtonut ketään muuta kuin Reinen. Jos ei tuo kauhea onnettomuus olisi niin kauvan pitänyt hänen voimiaan lamassa, olisi hän mennyt Crédit Nationaliin ja ollut nyt ehkä miljoonain omistaja. Mutta vieläkin ei kaikki toivo ollut lopussa ja juuri sentähden, että hänellä nyt oli ainoastaan yksi tytär; ja hän puheli suunnitelmistaan, myötäjaisista, joita hän kokosi tyttärelleen, loistavasta avioliitosta, johon hän koetti saada tyttärensä, korkeasta yhteiskunnallisesta asemasta, jonka hän voittaisi itselleen, korkeammista piireistä, jonne hän lopulta itsekin pääsisi Reinen kautta, ell'ei Reine pitäisi parempana olla naimisiin menemättä; siitä tulisi paratiisi heille molemmille, sillä tuo salainen suunnitelma, että hän pitäisi Reinen yksinään itseään varten, oli hänessä synnyttänyt kunnianhimoisia tunteita, jotka hän nyt ilmaisi. Hän totteli tyärtään kaikessa, hän tunsu, että tyttären ajatukset liitelivät korkealla, kuten äidinkin, ne himoitsivat yllestä elämää, huvituksia, juhliä, ja Morange oli saanut nyt päähänsä ryhtyä pörsseihin, voittaa jossakin onnellisessa kaupassa ja vetäytyä sitten syrjään, ostaa omat vaunut ja oman huvilan maaseudulta. Tyhmemmätkin miehet kuin hän olivat saavuttaneet sillä tavalla onnensa. Hän odotti ainoastaan onnellista sattumaa.

"Te saatte sanoa mitä tahansa, rakas ystäväni, mutta yhden lapsen omistaminen on oikea tie menestykseen. Yksi ainoa rakastettu olento ja vapaat kädet omaisuuden ansaitsemiseen."

Kun palvelijatar tarjosi kahvia, huudahti hän iloisesti:

"Se on totta, minä en ole kertonut teille, että Reine on jo kirjoittanut minulle niin iloisen ja lempeän kirjeen, jossa hän laveasti kertoo tulostaan sinne ja pitkästä kävelymatkasta, jolla hän oli samana päivänä. Minä sain sen aamulla."

Morangen kaivaessa taskujaan tunsu Mathieu taaskin samaa hirveätä tunnetta kuin hetki sitten. Hän oli toissapäivästä asti koettanut päästä siitä ja koettanut jollakin hyvällä tavalla selvittää itselleen tuota kohtausta Tivolin kujanteessa. Iloinen aamiainen yhdessä tämän kunnan miehen kanssa oli vihdoin karkoittanut hänen pahat aavistuksensa. Mutta tämä valhe, tämä Pariisissa ilmeisesti kirjoitettu kirje herätti taas hänessä levottomuutta ja surkuttelua tuota rakastavaa ja onnellista isää kohtaan, jonka tytär oli kulkemassa surullista kohtaloaan kohden.

"Pikku lemmikkini!" sanoi Morange lukiessaan osia Reinen kirjeestä, "he ovat olleet hänelle hyvin ystävällisiä, hän asuu komeassa huoneessa, jossa on punaiset huonekalut ja sänky niin suuri, että hän aivan katoaa siihen. Hänellä on kirjaillut lakanat, tiedättekö, ja parfyymipulloja toilettipöydällä sekä mattoja kaikkialla. Siellä on äärettömän rikas perhe ja se on ylhäistä sukua, niinkuin paroonitar on sanonut. Rakas lapseni ja hänen ystävättärensä tekivät heti pitkän kävelymatkan puistossa, jossa on mitä ihanimpia kukkia, puistokäytäviä, satavuotisia puita, korkeita kuin kirkonholvi. Siellä on suuria lampia, joissa ui joutsenia, ansareita, joissa on harvinaisia, tuoksuavia kasveja. Minä en ole juuri turhamainen, kuten tiedätte, mutta minua ilahuttaa joka tapauksessa, että tyttäreni on vieraana sellaisessa linnassa. Niin, huvitelkoon hän vaan, pikku lemmikkini, ja olkoon iloinen ja onnellinen!"

Hän unohti kahvin juomisen. Äkkiä aukeni ovi, ja paroonitar tuli aivan odottamatta sisään. Syntyi äänettömyys.

Morange katseli häntä suu ammoltaan ymmärtämättä mitään.

"Mitä minä näen? Oletteko te täällä? Onko Reinekin kotona, onko hän palannut takaisin?"

Hän nousi koneellisesti ja katsoi eteiseen siinä luulossa, että hänen tyttärensä oli jäänyt sinne riisumaan hattuaan. Sitten tuli hän takaisin ja kysyi taas:

"Onko Reine palannut takaisin? Missä hän on?"

Sérafine oli hyvin kalpea eikä kiirehtinyt vastaamaan, mutta hän näytti päättäväiseltä ja seiso siinä pää pystyssä valmiina uhmaillemaan suurimpiakin vaaroja ja voittamaan ne. Hän tervehti Mathieutä jääkylmällä kädellään, mutta se ei vapissut, ja hän tuntui tyytyväiseltä nähdessään

Mathieun täällä. Vihdoin sanoi hän tyyneesti:

"Niin, minä tulen hänen kanssaan takaisin. Hän tuli äkkiä pahoinvointiseksi, ja minä katsoin viisaimmaksi tuoda hänet takaisin Pariisiin."

"Vai niin", oli kaikki mitä Morange vastasi hämmästyneellä äänenpainolla.

"Hän on hieman väsynyt matkan jälkeen, hän odottaa teitä."

Morange katseli yhä Sérafineä silmät hareillaan eikä näkynyt huomaavan tuota kertomusta valheelliseksi, hän ei edes ajatellut kysyä, miksi ei hänen tytärtään, jos hän kerran oli sairas, tuotu kotiin.

"Te tulette siis noutamaan minua?"

"Niin tulen, kiirehtikää."

"Minä otan vaan hattuni ja sanon palvelustyttöille, että hän panee huoneen kuntoon."

Hän katosi hetkeksi eikä ollut vielä liiaksi peloissaan; hän ajatteli ainoastaan hattunsa ja hansikkaittensa löytämistä, jotta häntä ei tarvitsisi odottaa.

Sérafine katsoi Morangen jälkeen, ja kun hän oli poistunut, muuttui Sérafine amatsooniksi, joka vetää henkeään sitä ankaraa taistelua varten, jota hän odottaa. Hänen kullalta kimaltavissa silmissään paloi synkkä tuli. Hänen ja Mathieun katseet kohtasivat toisensa, ja he katselivat vaieten toisiaan. Mathieu oli kalpeampi kuin Sérafine, ja hirveä epäluulo sai hänen vapisemaan.

"Mitä on tapahtunut?" kysyi Mathieu vihdoin.

"Hirveä onnettomuus, ystäväni. Hänen tyttärensä on kuollut."

Mathieu tukahutti äänensä ja pani kauhistuksissaan kätensä ristiin.

"Kuollutko! Kuollut siellä Sarrailen luona, tuossa hirvittävässä pesässä!"

Sérafine säpsähti ja oli vähällä päästää hämmästyksen ja pelon huudahduksen.

"Tiedättekö *te* sen? Kuka sen on sanonut teille, kuka meidät on pettänyt?"

Mutta hän tyyntyi pian, suoristi taaskin vartalonsa ja tunnusti kaikki nopeasti ja hiljennetyllä äänellä:

"Te saatte nähdä, että minä en ole arkalasta. Minä en hiivi pakoan, ja näettehän te sen, että juuri minä olen tullut noutamaan isää. Kun Reine tuli raskaaksi, niin se olin juuri minä, jonka päähän tuli ensin se ajatus, että Reinen pitäisi antaa leikata itsensä päästäkseen tuosta lapsesta ... ja muistakin. Miks'ei se olisi hänelle onnistunut, koska minäkin siitä niin hyvin suoriuduin? Ja kaikki oli seurauksena hullumaisesta ja aivan odottamattomasta seikasta, yhdestä valtimon sulkijasta, jonka ponsi katkesi yöllä sairaanhoitajattaren nukkuessa, niin että tuo tyttöparka löydettiin aamulla makaamassa kuolleena kokonainen meri verta ympärillään. Hän oli niin kaunis ja elämänhaluinen! Minä pidin paljon, paljon hänestä..."

Sérafinen ääni petti ja hänen täytyi vaieta, ja suuret kyneleet sammuttivat hänen silmistään kullan kimalluksen. Mathieu ei ollut koskaan nähnyt hänen itkevän sillä tavalla, ja nämät kyneleet lisäsivät vielä enemmän hänen hämminkiään.

"Minä painoin äsken viimeisen suudelman hänen kalpeille huulilleen ja kylmille poskilleen", jatkoi Sérafine, "ja sitten käskin minä heti ajaa tänne. Mutta tästä täytyy tulla loppu, tuon miesparan täytyy saada tietää kaikki, ja minä tiedän sen hyvin, ett'ei kukaan muu voi sitä tehdä kuin minä. Minä uhoittelen sitä vaaraa. Mutta koska te olette täällä, niin voitte seurata mukana. Morange pitää teistä, eikä ole haitaksi, vaikka meitä on kaksi. Meidän täytyy jo matkalla sinne valmistaa häntä vastaan ottamaan tämä ankara isku."

Hän vaikeni, sillä Morange tuli sisään. Hän huomasi luultavasti, että Mathieu ja Sérafine kuiskuttelivat, ja siitä syystä katseli hän heitä epäluuloisesti. Hänen äänensä tuntui levottomalta, kun hän yhä vielä hansikkaitaan etsiessään kysyi:

"Hänen pahoinvointinsa ei liene niinkään vaarallista, vai kuinka?"

"Ei", vastasi Sérafine, joka ei vielä tohtinut antaa hänelle ensimmäistä iskuja.

"Teidän olisi pitänyt tuoda hän rautatienasemalta tänne. Se olisi ollut yksinkertaisempaa."

"Niin olisi, mutta hän ei sitä tahtonut, hän pelkäsi säikähdyttävänsä teitä. Jos te nyt olette valmis, niin lähdetään."

Morange lähti raskain askelin portaita alas sanomatta enään sanaakaan. Mutta hänen aivonsa työskentelivät, ja hänen mieleensä johtui kaikenlaisia seikkoja. Hänhän oli ollut aamupäivällä konttoorissaan, ja Reine olisi kyllä silloin voinut tulla kotiin ja mennä vaikka vuoteeseenkin; hänen ei siis olisi tarvinnut pelätä säikähdyttävänsä isäänsä. Morangen levottomuus kasvoi niin suureksi, että hän ei tohtinut enään mitään kysyäkään. Mutta kun hän näki, että Mathieukin nousi vaunuihin, kalpeni hän vielä enemmän eikä voinut olla huudahtamatta:

"Tuletteko tekin mukaan? Minkätähden?"

"Ei, hän ei tule mukaan", vastasi paroonitar kiireesti. "Me jätämme hänen matkan varrelle,

hänellä on asiaa samalle taholle."

Morange ei voinut istua hiljaan, hänen levottomuutensa kasvoi kasvamistaan. Kun vaunut jo lähestyivät siltaa, ajatteli Sérafine, että Morange luonnollisesti huomaisi, ett'ei pysähdytkään hänen asunnolleen, vaan jatketaan matkaa Antinkatua pitkin. Nyt täytyi Sérafinen ruveta kertomaan jotakin, hän puhui taas Reinen sairaudesta ja antoi ymmärtää, että tämä rakas lapsi oli vaarallisesti sairastunut, mikä teki leikkauksen välttämättömäksi. Morange kuunteli ja katseli tuskallisena Sérafineä. Kun vaunut vierivät Champs-Élyséesin poikki, huomasi Morange, että häntä ei vietykään paroonittaren luokse, ja silloin tunkeutui hänen rinnastaan sydäntäsärkevä huokaus; nyt ymmärsi hän, että hänen tyttärensä oli jo leikattu, koska leikkauksesta kerran oli puhuttu. Mathieu tarttui Morangen vapiseviin käsiin ja itki yhdessä hänen kanssaan, mutta Sérafine alkoi ripittää itseään, kertoi, että leikkaus todellakin oli jo toimitettu ja että oli keksitty tämä juttu kutsuista maaseudulle, jotta isälle ei tuotettaisi tuskaa. Hän väitti, että leikkaus varmaan onnistuu hyvin, ja sitten tahtoi hän, ennenkuin antaisi Morangelle viimeisen iskun, myöntää hänelle hieman armon aikaa käskien ajamaan vielä jonkun matkaa. Mutta Morange ei rauhoittunut, hän katseli ulos kummastakin vaunun ikkunasta, aivan kuin häkkiin sulettu eläin, hän tahtoi nähdä, mihin tuntemattomaan, peloittavaan paikkaan häntä vietiin. Kun vaunut olivat kulkeneet Boétie- ja Pépinèrekadun, tunsu hän äkkiä jyrkästi kaltevan Rocherkadun mustine taloineen. Ja nyt oli kuin salama olisi leimahtanut, totuus oli kaikessa hirmuisuudessaan hänen silmänsä edessä, hän oli näkevinään kuolleen vaimonsa makaamassa likaisella, verisellä lavitsalla.

"Tyttäreni on kuollut, tyttäreni on kuollut, he ovat tappaneet hänen!"

Ja vaunut vierivät muitten vaunujen ja jalankulkijain välitse, kääntyivät sitten Tivolin ummehtuneelle, melkein ihmisistä tyhjälle, likaiselle ja mustalle kujanteelle. Morange pyristeli ja huitoi raivokkaasti ympärilleen, Mathieun täytyi pidellä kiinni hänen käsistään, mutta Sérafine, jolla oli peittämätön mielenmalttinsa jäljellä, käski hänen olemaan vai ja oli valmis peittämään kädellään hänen suunsa, jos hän jatkaa vaikerruksiaan. Mitä Morange tahtoi tehdä? Sitä ei hän itsekään tiennyt, mutta hän halusi huutaa, hypätä pois vaunuista ja juosta tietämättä itsekään minne. Ja kun vaunut pysähtyivät ja pyörät joutuivat katujoaan tuon viheliäisen talon edustalla, lakkasi Morange äkkiä riehumasta, hän antautui seuralaistensa valtaan, ja he auttoivat hänen ulos sekä veivät mukanaan kuin tahdottoman esineen. Mutta pimeässä, haisevassa porttikäytävässä, jonka kylmyys verhosi hänen hartiansa kuin käärinliina, heräsi taas tuo hirveä muisto kauhealla voimalla: tässä oli sama porttikäytävä repeytyneine ja homehtuneine seinineen, ja sitten seurasi sama vihertävä, ummehtunut piha, joka muistutti kaivon pohjaa. Kaikki tuli esiin uudestaan, tuo kauhea näytelmä näyteltiin toisen kerran ja vielä hirveämpänä.

Sarraille seisojien pienessä vastaanottohuoneessaan ja odotteli kasvot ankarana ja päättäväisen näköisinä. Morange katsoi hupsumaisella ilmeellä ympärilleen, hänen hampaansa vapisivat ja hän kysyi:

"Missä hän on? Näyttäkää hän minulle, minä tahdon nähdä hänen."

Turhaan koetti Sérafine rauhoittaa häntä kauniilla sanoilla voittaakseen aikaa vielä jonkun minuutin ja toivossa saada lieventää viimeistä iskua, sitä näkyä, joka odotti Morangea. Mutta Morange työnsi muut syrjään, alkoi taaskin soperrella samoja sanoja kävellen pitkin huonetta itsepäisenä kuin eläin, joka etsii ulospääsyä.

"Näyttäkää hän minulle, minä tahdon nähdä hänen. Missä hän on?"

Kun Sarraille aikoi puhutella ja valmistella häntä, äkkäsi Morange äkkiä hänen ja kävi nyrkit pystyssä häntä vastaan lyödäkseen häntä.

"Vai niin, te olette lääkäri, te olette se, joka olette murhannut hänen!"

Nyt syntyi hirmuinen meteli: Morange huitoi käsillään, lateli haukkumasanoja, uhkauksia, kaikkea, mitä kielelle sattui, antoi täyden vallan sellaiselle rajulle surulle, jota tuntee ihminen, jonka sydän on revitty rinnasta. Tohtori oli alussa hyvin arvokkaan näköinen ja malttavainen, mutta vihdoinkin muuttui hänkin, kiljui, että häntä on petetty, että hänen ei tarvitse vastata mistään, koska tuo nuori nainen oli sellaista ilveilyä harjoittanut hänen kanssaan. Vaaralliset sanat tulivat lausutuiksi, tohtori kertoi kaikki, raskaudesta, teeskennelystä taudista, ja mainitsi siitä vaikeasta asemasta, johonka Reine oli saattanut hänen antamalla leikata kasvannaista, vaikka hän hyvin yksinkertaisesti oli raskaana. Hän oli antanut viedä itsensä harhaan, mutta hänen opettajallaankin oli samanlaisia erehdyksiä omallatunnollaan. Ei kukaan ole erehtymätön. Kun Morange kutsui häntä valehtelijaksi ja murhaajaksi ja karjui, että hän vie sellaisen lääkärin oikeuden tuomittavaksi, lausui Sarraille, että hänellä ei ole mitään sitä vastaan, sillä silloin saa hän tilaisuuden kertoa koko jutun. Tuo onneton isä horjui ja vaipui vihdoinkin hirmuisen todellisuuden musertamana. Hänen tyttärensä raskaana, rikoksellinen, samalla kertaa uhri ja kanssarikoksellinen! Tuntui kuin koko maailma olisi musertanut hänen alleen. Hän nyyhkytti ja huitoi kuin hullu ympärilleen aivan kuin olisi koettanut suojella itseään kukistuneen maailman palasilta.

"Te olette murhaaja! Te olette murhaajia kaikki! Teidän pitää joutua kuritushuoneeseen, teidän kaikkien!"

Sérafine, joka istui Morangen vieressä, tahtoi taaskin tarttua hänen käteensä ja taisteli urhoollisesti saadakseen hänen asettumaan.

"Ei, ei, te olette murhaaja! Ja teidän täytyy tulla tuomituksi kuritushuoneeseen, teidän ennen muita!"

Mutta Sérafine ei kuulustellut häntä, vaan puhui yhä, kertoi kauniita asioita, muistutti, miten hän aina oli pitänyt paljon Reinestä ja miten hän aina oli koettanut tehdä tämän tytön onnelliseksi.

"Ei, ei, te juuri olette murhannut hänen! Kuritushuoneeseen, kuritushuoneeseen te kaikki!"

Sairaille oli sillä välin vienyt Mathieun syrjään, sillä hän vainusi hänestä todistajaa, jos asia alkaisi kallistua huonoon suuntaan.

"Minä olen itseni suhteen täydellisesti levollinen", sanoi hän, "ja paroonitar de Lowicz on parhaana suojanani, sillä hän on valehdellut, hän myöskin, kertomalla jutun sisarentyttärestään, jonka vanhemmat muka olivat lähettäneet, maaseudulta hänen luokseen. Haastettakoon minä vaan oikeuteen, minä olen valmis vastaamaan puolestani. Erinomainen, täydellisesti onnistunut leikkaus, jota opettajani Gaudekin olisi kadehtinut."

Mutta hän oli kalpea, hänen häränkuononsa vavahteli hermostuneesti, ja hänen suurista, harmaista silmistään leimusi katkeruuden tuli kohtaloo vastaan. Hän oli ryhtynyt tähän vaaralliseen yritykseen toivossa, että hän sitten aina voi luottaa paroonittaren suojelukseen, ja nyt pakoittaa hullumainen sattuma hänen ehkä vastaamaan teostaan tuomioistuimen edessä! Hän ei edes ollut varma saavansa sitä tuhatta frankia, jonka tuo nainen oli hänelle luvannut, sillä hän tunsikin hänen kitsautensa, ja ainoastaan pienen ystävättärensä tähden olisi hän sen maksanut. Sarraille oli kärsinyt auttamattoman tappion, ja hän raivosi voimattomuutensa tähden silloin kuin oli kysymyksessä onnen väkisin ottaminen.

Mathieu palasi Sérafinen luokse, joka yhä oli jaellut Morangelle hyviä neuvojaan ja lohduttavia sanojaan. Hän otti päälleen osan vastuunalaisuutta ja puhui ikuisista omantunnon vaivoistaan. Mutta kaikki tuo pitää tulla haudatuksi lapsiparan kanssa, hänen haudallaan ei saa kasvaa muuta kuin kauniita viattomia kukkia. Ja vähitellen alistui Morange, sana "murhaaja", jota hän hullun itsepäisyydellä oli toistellut, tuli yhä harvemmin hänen huulilleen ja nyt kuului se vaan pelkkänä kuiskauksena, jonka kyyneleet tukahduttivat. Hänen tyttärensä asia tuomioistuimen käsiteltäväksi, hänen ruumiinsa leikeltäväksi, hänen harha-askeleensa koko maailman tietoon, sanomalehtien kertomukset hänen rikoksestaan, niitten kuvaukset tästä inhoittavasta pesästä, josta isä hänen sitten oli löytänyt ... ei, ei sitä hän ei voi tahtoa, tuo nainen oli oikeassa. Hänen kykenemättömyytensä kostamaan tyttärensä puolesta vei häneltä viimeisetkin voimat, hänen kaikki jäsenensä olivat niin veltot kuin olisi hän saanut kovasti selkäänsä, hänen päänsä oli tyhjä, ja hänen sydäntään paleli. Hän pani kätensä ristiin ja kerjasi ja rukoili kuin pilattu lapsi, kuin tunnon vaivoja kärsivä rikoksellinen, joka rukoilee armahdusta.

"Minä en tee kellekään ihmiselle mitään pahaa, mutta älkää tekään tehkö pahaa minulle. Näyttäkää hän minulle, antakaa minun nähdä hänet!"

Sérafine, joka nyt vihdoinkin oli voittanut, tahtoi nousta ylös. Mutta Mathieun täytyi auttaa häntä, sillä hän oli niin väsynyt. Kylmä hiki virtasi hänestä, ja hetkeksi täytyi hänen nojata Mathieun käsivarteen. Mathieutä kummastutti se, että Sérafine näytti niin vanhalta; tuntui siltä kuin ne kuihtumisen oireet, jotka Mathieu jo oli huomannut, olisivat äkkiä voittaneet ja peittäneet hänen kasvonsa tuhansilla rypyillä.

Morange ojensi vapisevan kätensä ja toisti lapsellisen valitusvirtensä:

"Minä pyydän, antakaa minun nähdä hänet ... minä en kellekään tee mitään pahaa, minä istun aivan hiljaan hänen vieressään."

Sarraille täytti vihdoin hänen tahtonsa, koska hän nyt näytti kohtaloonsa alistuvaisemmalta. Tartuttiin kiinni hänen käsivarsiinsa ja hän talutettiin tuohon kauhistuttavaan huoneeseen pienen käytävän päässä. Mathieu ja Sérafine seurasivat häntä sinne sisään, ja tohtori seisahtui avoimen oven luokse.

Tässä oli nyt samanlainen kauhun huone, jollaisessa sama mies kahdeksan vuotta sitten oli tavannut kuolleen vaimonsa. Samanlaiset pölyiset ikkunat päästivät sisään samanlaista vihertävää valoa pihalta, samanlaiset rasvaiset hotellihuonekalut olivat vieretysten neljän seinän vieressä, joitten punakukkaiset tapeetit olivat kosteudesta irtaantuneet irralleen. Ja likaiselta lavitsalta löysi nyt isä tyttärensä, pienen Reinensä, epäjumalansa, jonka palvelus oli ollut koko hänen elämänsä sisältönä. Lapsen vahankalpeat kasvot pistivät jyrkästi silmiin mustien hiuksien keskeltä. Hänen pyöreät kasvonsa, jotka hänen elämänsä aikana olivat ilmaisseet niin paljon iloa ja nautinnonhalua, olivat kuolemassa muuttuneet hirveän vakaviksi, ja ne ilmaisivat epätoivoista kaipuuta kaikkeen siihen, minkä hänen nyt oli noin hirmuisella tavalla jättäminen. Hän oli kuollut ja yksinään, ilman ainoatakaan elävää olentoa luonaan, ilman vahakynttilääkään. Lakana oli vedetty leukaan asti, ja pois oli pesty verikin, joka oli tunkeutunut läpi patjain ja vuotanut lattialle. Ja tuo suuri, kostea, punainen täplä lattialla oli todistajana hirveästä näytelmästä.

Horjuen, surusta humalaisena oli Morange seisahtanut. Valérikö vai Reine, kumpi heistä? Hän tiesi, että äiti oli noussut tyttäressään ylös kuolleista, että he molemmat eivät koskaan olleet muu kuin sama nainen, ja tämä oli nyt tullut todistetuksi sillä, että tytär oli saanut saman lopun kuin äitikin. Hetkeksi oli äidin kauneus puhjennut kukkaan kirkkaassa päivänpaisteessa, mutta nyt astui hän taas kuolon valtakuntaan samasta kauheasta portista. Kaksi kertaa oli hän murhattu. Ja Morange, tuo onneton, sai kärsiä sellaisen kidutuksen, jota yksikään mies ei ennen häntä ole kestänyt, sillä kaksi kertaa oli hän menettänyt rakastamansa naisen, kaksi kertaa oli hän saanut

nähdä saman hirmuisen häpeän, tämän rikoksien ja häväistyksien hirmumyrskyn, joka kiskoi sydämen hänen rinnastaan.

Hän lankesi polvilleen ja itki hillitsemättömän katkerasti, ja kun Mathieu tahtoi häntä nostaa ylös, mutisi hän tuskin kuuluvasti:

"Ei, ei, antakaa minun olla, kaikki on mennyttä. He ovat jättäneet minun, toinen ensin, toinen sitten, ja minä yksin olen syypää kaikkeen. Minä valehtelin Reinelle sanoessani, että hänen äitinsä oli matkoilla, ja nyt valehteli hän minulle, että hän muka olisi ollut kutsuttu tuohon linnaan vieraaksi. Jos minä kahdeksan vuotta sitten olisin vastustanut Valérie raukkani tyhmää ajatusta, jos minä en toimettomuudellani olisi auttanut, kun hän murhattiin, niin ei Reine parkani olisi tänään joutunut saman kauhean kohtalon alaiseksi. Se on minun vikani, se olen minä, yksinään minä, joka olen tappanut heidät. He eivät tienneet itse mitään, nuo naisparat, ja eikö minun olisi silloin pitänyt suojella heitä, neuvoa heitä ja tehdä heidät onnellisiksi? Mutta minä olen tappanut heidät, minä se olen murhaaja!"

Hän nieli nyyhkytyksiään, koko hänen ruumiinsa vapisi, ja kuoleman kylmyys jäykistyi hänen jäsenensä.

"Ja minä viheliäinen hullu, liian suurella rakkaudellani olen minä tappanut heidät! He olivat niin kauniit, heillä oli niin paljon syitä päästäkseen rikkaiksi, iloisiksi, onnellisiksi! He olivat valloittaneet koko sydämeni, minä elin ainoastaan heitä varten ja heidän kauttaan. Kun Valérie meni pois, tuli Reine minun tahdokseni, minä aloin uudestaan uneksia samoja kunnianhimoisia unelmia, joita hänen äitinsäkin oli uneksintu, ja ajattelin ainoastaan, miten voisni ne toteuttaa tyttäreni suhteen, johonka koko hellyyteni oli suunnattuna. Ja minä olen tappanut heidät, tämä kaksinkertainen rikos oli seurauksena siitä minun hulluudestani, että tahdoin kohota uhraamalla ensin sen olentoparan, joka poistettiin väkivallalla tieltä ja vei äidin mukanaan, ja sitten tyttärenti, joka esimerkin turmelemana ja saman intohimon saastuttamana eli ja hengitti samaa verivirtaa. Oh, kun minä ajattelen, että vielä tunti sitten voin sanoa itseäni onnelliseksi siitä syystä, että minulla muka on vaan tämä tytär, että minulla on ainoastaan hän rakastettavanani! Millainen typerä elämän ja rakkauden pilkka! Ja nyt hän on kuollut, hän niinkuin äitinsäkin, ja minä olen aivan yksin, minulla ei ole ketään rakastettavanani, ei ketään, joka minua rakastaisi. Ei vaimoa eikä tyttärtä, ei toivoa, ei tahtoa, yksin olen, yksin ikuisesti!"

Hän vaipui lattialle, tyhjänä, veltona kuin riepu, ja tuskin oli hänellä voimia likistää Mathieun molempia käsiä ja kuiskata:

"Ei, ei, älkää sanoko mitään. Te yksin olette oikeassa. Minä olen ajanut luotani elämän, ja elämä on lopulta vienyt minulta kaikki." —

Mutta Chantebledissä Mathieu ja Marianne yhä viljelivät, loivat ja synnyttivät. Niinä kahtena vuotena, jotka nyt olivat taas kuluneet, olivat he voitokkaita elämän ikuisessa taistelussa kuolemaa vastaan, ja kiitos siitä perheen ainaiselle lisääntymiselle ja hedelmälliselle maalle, joka oli heidän elämänsä, heidän ilonsa ja heidän voimansa. Jumalallinen intohimo teki heidät hedelmällisiksi heidän kykeneväisyydessään rakastamaan, olemaan hyviä, elämään terveellisesti, ja heidän tarmonsä teki muun, heidän työhalunsa, heidän tyyni kestäväisyytensä niissä välttämättömissä töissä, jotka luovat ja järjestävät maailman. Mutta ilman ainaista taistelua eivät he voittoa saaneet näinä kahtenakaan vuotena. He olivat vieläkin valloitusretkensä vaikeassa alussa, he saivat usein itkeä ja tuntea tuskia. Kun ahdas metsästyspaviljonki ei enään riittänyt, tuli heille suuria murheita, koska oli saatava aivan uusi maalaistalo rakennuksineen ja ulkokuoneineen. Kustannukset olivat melkoiset, ja usein uhkailivat laihot olla maksamatta käsityöläisten laskuja. Ja sitä mukaan kuin maanviljelys kasvoi tarvittiin lisään karjaakin, hevosia, palvelusväkeä, lukuisa väestö, jonka silmällä pitäminen sai heidät usein nääntymään työtaakan alle, niin kauvan kuin eivät vanhimmat lapset vielä kyenneet ottamaan kannettavakseen osaa taakasta. Mathieu oli ottanut maanviljelyksen johdon ja paransi viljelystä ehtimiseen uhraten sille kaiken ajatus- ja työvoimansa saadakseen maan antamaan itsestään kaiken sen elämän, joka sen povessa uinuili. Marianne hoiti navettaa, maitokamaria, kanalaa ja osoitti samalla olevansa ensi luokan kirjanpitäjä; hän maksoi kaikki maksettavat ja keräsi kaikki saatavat. Ja kaikista murheista, vastoinkäymisistä ja välttämättömistä erehdyksistä huolimatta, palkitsi onni kuitenkin menestyksellä heidän ponnistuksensa.

Maatila laajeni taaskin kolmellakymmenellä hehtaarilla hiekkamaata aina Monvalin kylään asti, ja ylämaalla lisääntyi metsä kolmellakymmenellä uudella hehtaarilla Mareuiliin päin. Mathieun taistelu tuli vaikeammaksi ja ankarammaksi näitä hedelmättömiä mäkiä vastaan, aina sen mukaan kuin hänen toiminta-alansa laajeni, mutta hänen onnistui kuitenkin tehdä ne vuosi vuodelta hedelmällisemmiksi, ja kiitos siitä vedelle, jolla hän niitä kaikilta puolin kasteli. Ylämaalle oli hän laittanut leveitä teitä äsken hankkimiensa metsäin kautta, hän tahtoi saada liikehteyttä ja toteuttaa suunnitelmansa, joka oli sellainen, että hän käyttäisi metsässä olevia aukeita paikkoja laidunmaina, jonne hän laskisi karjansa, kunnes voisi ryhtyä suuremmassa määrässä karjanhoitoon. Taistelu riehui siis kaikilla suunnilla, ja voiton mahdollisuudet lisääntyivät yhä enemmän, sillä jos toisen pellon viljasta ei tullut satoa, korvautui vahinko siten, että toinen antoi sitä suuremman tulon. Sama oli lasten laita, jotka kasvoivat yhä talon tilusten laajetessa; ne, jotka olivat hitaampikasvuisia, näyttivät ikäänkuin kiihoittavan toisten edistymistä. Molemmat kaksoset, Blaise ja Denis, jotka jo olivat neljäntoista vuotiaita, saivat alituisen palkkioita koulussa ja saattoivat häpeään kahta vuotta nuoremman Ambroisen, joka oli liian vilkas ja ajatteli sentähden usein kaikkea muuta kuin läksyjään. Neljä muuta lasta, Gervais, Rose ja Claire sekä nuorin, Grégoire, olivat liian pieniä lähetettäväksi joka päivä Pariisiin, ja he viettivät

reipasta ulkoelämää saamatta kuitenkin liian paljon naarmuja ja sinimarjoja. Ja kun Marianne näiden kahden vuoden lopulla synnytti kahdeksannen lapsensa, pikku Louisen, ei hänen henkensä ollut vaarassa, niinkuin Grégoiren syntyessä, mutta hän toipui hyvin hitaasti, sillä hän oli noussut vuoteesta liian aikaiseen pyykinpesun tähden. Kun Mathieu näki hänen taas jalkeilla pienoinen sylissään, vietti hän taaskin riemun hetken kaikista suruista ja huolista huolimatta. Taaskin lapsi, taaskin enemmän rikkautta ja valtaa, uutta voimaa maailmalle, uusi sarka kylvetty tulevaisuutta varten.

Hedelmällisyyden suuri ja hyvä työ levisi yhä maan ja naisen kautta, voittaen kuoleman voimat, loi uusia elinehtoja jokaiselle uudelle lapselle taistelun ja työn avulla ja synnytti alituisesti enemmän elämää ja toivoa.

III

Kului taaskin kaksi vuotta. Mathieu ja Marianne saivat vieläkin lapsen, tytön. Ja samalla kertaa kuin perhe lisääntyi, kasvoi myöskin Chantebled ylämaan länsipuolella kaikella sillä rämeiköllä, joka ei vielä ollut tullut kesytetyksi. Mutta tämä puoli maatilaa oli nyt valmiina, enemmän kuin sata hehtaaria maata, jossa tähän asti oli kasvanut ainoastaan saraheinää ja ruokoa, oli viljelty ja kantoi runsaita satoja. Ja kanavoittu vesi johdettiin alas hiekkaisille viertomaille, ja siitä ne muuttuivat hedelmällisiksi. Se oli elämän vastustamatonta valloitusta, hedelmällisyys levisi päivänpaisteessa, työ loi ehtimiseen kaikista esteistä huolimatta, korvasi vahingot ja vuodatti joka hetki maailman suoniin yhä enemmän voimaa, terveyttä ja iloa.

Nyt oli se Séguin, joka kehoitti Mathieutä hankkimaan itselleen uuden maakappaleen, hän koetti oikein houkuttelemalla saada Mathieun ottamaan yhdellä kertaa kaiken jällellä olevan maan, metsät ja nummet, lähes kaksisataa hehtaaria. Hän oli aina rahapulassa, hän tarjosi erityisiä etuja ja lupasi halvemmalla hinnalla. Mutta Mathieu oli varovainen eikä ottanut tarjousta vastaan, hän oli siksi viisas, ett'ei tahtonut luopua alussa tekemästään suunnitelmasta, jonka mukaan hän viljeli ainoastaan asteettain, tarpeen mukaan. Ja koko nummen ostamisessa itäpuolella rautatien varrella oli eräs vaikeus: siellä oli muutaman hehtaarin suuruinen maa-ala, joka leikkasi nummen keskeltä kahtia ja joka kuului Lepailleurille. Lepailleur ei kuitenkaan ollut koskaan käyttänyt tätä maata hyödykseen. Kun Mathieun nyt oli valittava uusi maa-ala itselleen, valitsi hän länsipuolella sen alueen, joka oli vielä ostamatta tuosta ylhäällä olevasta suomaasta; hän tahtoi vastaisuudessa, lausui hän, keskustella nummimaan ostosta, kun mylläri ensin olisi luovuttanut alueensa. Mathieu tiesi muuten, että mylläri kadehti ja inhosi häntä siihen määrään, aina siitä asti kuin hänen viljelysryityksensä olivat alkaneet kukoistaa, että hän ei voinut ajatella yrittääkään tuon alueen ostamista ja oli varma siitä, että keskusteluista ei tulisi mitään. Séguin taas väitti, että hän kyllä saa tuon miehen järkiinsä, häntä huvitti ajatus saada tuo maa-alue ilmaiseksikin, kun hän vaan ryhtyisi asiaan. Mutta Mathieu oli itsepäinen ja tahtoi ensin keskustella Lepailleurin kanssa, ennenkuin hän allekirjoittaa kontrahdin nummimaan ostosta.

Kului muutamia viikkoja. Sinä päivänä, jolloin Mathieu tuli Antinkadun varrella olevaan taloon kauppakirjaa tekemään, ei hän tavannut Séguinia, vaikka tämä oli kirjeessä ilmoittanut olevansa kotona. Palvelija, joka vei hänen toisessa kerroksessa olevaan suureen saliin, sanoi, että herra tulee varmaankin pian kotiin. Mathieu katseli ympärilleen hämmästyneenä siitä huolimattomasta siivosta, joka oli tässä loistavassa huoneessa ja jota hän ennen oli ihailnut, siinä kun oli komeita huonekaluja, harvinaisia taideteollisuuskokoelmia, tinaesineitä ja kirjoja. Nämä aarteet olivat tosin vielä jällellä, mutta ne olivat pölyssä ja oman onnensa huomaaan heitettyinä. Ahdasmielinen Séguin, joka ajatteli ainoastaan, mitenkä hän voisi tulla huomatuksi, eikä voinut kauvankaan pysyä kiinni samassa oikussaan, oli luopunut taiteentuntijan rollista, joka ei häntä paljon huvittanut, ja oli nyt palannut ainoaan, todelliseen, kiihkoonsa: hevosiin. Kilpa-ajohivoset täydensivät nyt hänen rappiutilansa, jonka alkusyynä oli ollut peli ja rakastajattaret. Lopullinen perikato lähestyi kuitenkin yhä enemmän, ja tuosta salonkifilosoofista, joka oli ollut lukemattomissa keskusteluissa Santerren kanssa kirjallisuudesta ja yhteiskuntaopista, oli nyt jällellä ainoastaan ytimetön pessimisti, joka itse oli tuhonnut itsensä ja jonka viha elämään oli vähitellen tullut todelliseksi oltuaan ensin ainoastaan teeskenneltyä.

Mathieun tarkastellessa huonetta astui sisään pitkäkasvuinen, vaaleanverinen, kaunis tyttö, joka oli puettu yksinkertaiseen, mustaan silkkileninkiin, mikä teki hänen miellyttävän arvokkaaksi.

"Minä luulin lasten olevan täällä."

Hän hymyili vieraalle ja alkoi järjestellä papereita Séguinin kirjoituspöydällä sellaisen emännän arvokkaisuudella, joka tahtoo päästä oikeuksiinsa ja olla ylikomentajana.

Mathieu tunsu hänen, sillä hän oli nähnyt tämän tytön viime vuoden kuluessa ottavan talossa komennon, jotavastoin Valentinen vastenmielisyyss talouden hoitoon kasvoi kasvamistaan. Hänen nimensä oli Nora ja hän oli saksalainen, kotiopettajatar, musiikkiopettajatar, ja Valentine oli ottanut hänen oikeastaan hoitamaan lapsia, sittenkun hänen oli täytynyt eroittaa palveluksestaan Céleste, joka varovaisuuskeinoistaan huolimatta oli taaskin tullut raskaaksi. Muuten se oikeastaan olikin Séguin joka oli hankkinut Noran, helmen, jonka hän oli varastanut eräältä perheen ystävättäreltä, kuten hän iloisesti sanoi. Ja pian kävi selville, että Nora olikin Séguinin jalkavaimo ja että Séguin oli nähtävästi ottanut hänen kotiinsa ainoastaan sentähden, että voisi

tavata häntä sitä useammin ja ennen kaikkea voidakseen paremmin vartioida häntä, sillä Séguin oli hänen suhteensa hyvin mustasukkainen. Tuo kaunis tyttö, jolla oli aistillinen suu ja lapsellisen julkeat silmät, näkyi luodunkin herättämään levottomuutta ja epäluottamusta.

"Te odotatte herra Séguinia", sanoi hän vihdoin. "Minä tiedän, että hän on kutsunut teidät tänne; hän tulee varmaankin pian kotiin."

Mathieu, joka oli tarkastellut tyttöä, tahtoi tehdä kokeen.

"Hän on ehkä mennyt ulos vaimonsa kanssa", sanoi Mathieu. "Hän käyvätkin usein yhdessä kaupungilla..."

"Hekö!" huudahti tyttö nauraen, mikä oli hyvin sopimatonta kotiopettajattarelle. "Teille on kerrottu väärin, herrani. Heillä ei koskaan ole sama matka. Minä luulen, että rouva on kirkossa, ellei hän ole jossakin muualla."

Julkeana ja pilkallisen näköisenä alkoi hän taaskin kävellä huoneessa järjestellen esineitä, ja ehtimiseen antoi hän hameittensa kosketella Mathieutä; hänessä näytti asuvan vaistomainen tarve tarjota itseään heti, kun hän vaan oli tullut kahden kesken jonkun herran kanssa.

"Oh, millainen talo!" jatkoi hän matalalla äänellä, aivankuin olisi puhunut itsekseen. "Näin vähän täällä välitetään herraparasta! Parasta olisi, ett'ei rouva olisi aamusta iltaan niin paljon muissa hommissa."

Valentine muissa hommissa! Voidakseen käsittää näitten sanain pilkallisuuden, täytyi tietää — niinkuin Mathieu tiesikin — että Valentine oli puoli vuotta sitten parantanut Santerren kanssa välinsä, jotka lähes kolme vuotta olivat olleet särkyneinä. Nyt tahtoi Valentine ottaa Santerren vastaan kotonaankin, hän sulkeutui koko iltapäiväksi Santerren kanssa pieneen salonkiinsa, ja nähtävästi tarkoitti kotiopettajatar juuri tätä sanoissaan, että rouva on "muissa hommissa." Santerre oli valloittanut Valentine sinä aikana, jolloin hän piti tätä tarpeellisenä saadakseen menestystä romaanikirjailijana, mutta kun Valentine tuli tarpeettomaksi ja vieläpä haitalliseksi, oli Santerre lopettanut raa'alla ja häikäilemättömällä tavalla kaikki suhteet hänen kanssaan. Epätoivoisena tästä välien rikkoontumisesta oli Valentine sitten alkanut kummastuttaa ystävättäriään uskonnollisella hartaudellaan ja hänestä tuli yhtä ahkera kirkonkävijä kuin hän oli ennenkin ollut ollessaan kotona äitinsä luona ankaran uskonnollisessa Vaugeladen perheessä. Kun hän oli luopunut siitä vapaasta käytöstavasta, jota hän oli noudattanut miehensä ystäväin keskuudessa, vaipui hän liioiteltuun ahdasmielisyyteen. Samoin kuin Wagnerin musiikki oli roomalaiskatoollisuuskin vanhanaikuista ja vanhentunutta; hän odotti uutta verenhimoista Antikristusta, joka pesisi pois maailman synnit. Tosin väitettiin, että hän oli koettanut saada itselleen toista rakastajaa, mutta sitä ei voitu todistaa. Séguin, joka piti uskontoa yksinomaan muotiasiana, oli hetkiseksi lähestynyt häntä ja mennyt sovinnollisuudessaan niin pitkälle, että hän seurasi vaimoan kirkkoonkin. Mutta alkooviriidat alkoivat sitten melkein heti, vielä kiivaampina kuin ennen, ja nyt tuli kaikki sovinto mahdottomaksi. Sittenkuin Nora oli saanut Séguinin valtaansa, oli Séguin palauttaukseen rauhan kodissaan saanut päähänsä tuoda taaskin perheensä entisen ystävänsä Santerren, jota hän yhä kohtasi klubissa. Tämä kävi päinsä hyvin luonnollisesti ja yksinkertaisesti. Romaanikirjailija tiesi, että hänellä oli ollut niin suuri apu naisista kuin hän suinkin voi toivoa ja että hänen nyt täytyi joko mennä naimisiin tai tehdä vuoteensa toisen miehen pesään. Mutta hän hylkäsi vieläkin avioliiton sekä periaatteittensa että persoonallisen vastenmielisyytensä tähden. Hän oli niinkuin Séguinkin neljänkymmenen yhden vuotias, Valentine lähenteli kolmeakymmentä kuutta; eikö nyt ollut se ikä, jolloin etsitään lepoa ja jolloin on viisainta ajatella yhtä niistä kestävimmistä ja lujimmista siteistä, joita maailma sallii? Niin Valentine kuin muutkin. Santerrehan tunsivat Valentine, joka oli rikas, joka otettiin mielellään vastaan hienoimmissakin seurapiireissä, sen lisäksi vielä nykyään uskonnollinen, ja täytti siis kaikki toivottavat vaatimukset. Ja sillä välin kuin taloudellinen perikato talossa alkoi tulla yhä uhkaavammaksi, olivat olot siellä järjestyneet seuraavalla tavalla: mies ja kotiopettajatar, vaimo ja miehen hyvä ystävä; nuo kolme lasta kasvoivat Jumalan kaitselmuksen alaisina ilman pienintäkään huolenpitoa.

Äkkiä kuului kimakkaa huutoa, ja Andrée hyökkäsi sisään Gastonin takaa ajamana.

"Nono! Nono! Hän tahtoo tukistaa minua!"

Hänellä oli mitä ihanimmat, vaaleat hiukset, jotka liehuivat pienten kasvojen ympärillä; veli, joka oli neljäntoista vuotias, siis neljä vuotta vanhempi siskoaan, oli hoikka ja laiha kuin isänsäkin, ja hänellä oli kylmät, siniset silmät kalpeissa kasvoissaan. Hän sai vihdoin kiinni sisarensa ja tukisti häntä kaikesta voimastaan.

"Oi, miten paha hän on, estä häntä, Nono!" huusi tyttö itkien ja tarttui kotiopettajattaren hameisiin.

Mutta Nora tyrkkäsi hänen luotaan ja torui:

"Hiljaa, Andrée! Aina te tappelette! Tämä on sietämätöntä."

"Minä en sanonut hänelle mitään, minä istuin lukemassa", selitti pikku tyttö itkien. "Silloin tuli hän ja otti minulta kirjan ja tuli minun päälleni..."

"Hän on tyhmä, hän ei tahdo koskaan leikkiä", vastasi Gaston ja nauroi ilkkuvasti. "Se on sinun omaksi hyödyksesi kun minä sinua hiuksista vedän, sillä siten tulevat ne pitemmiksi."

Kotiopettajatar yhtyi hänen nauruunsa, ja hänen mielestään tämä oli hyvin hauskaa. Hänen mielestään Gaston oli aina oikeassa, ja hän antoi pojan itsevaltaisesti hallita molempia sisariaan, sekä myöntyi siihenkin leikkiin, jota tämä hänen itsensä kanssa harjoitti hypäten esimerkiksi hänen olkapäilleen tai pannen kylmän kätensä hänen niskaansa.

Mathieu oli kummissaan, vieläpä hieman suuttunutkin. Silloin tuli sisään tohtori Boutan. Pikku Andrée, joka piti tohtorista hänen iloisen hyväsydämisyytensä tähden, juoksi jo rauhoittuneena häntä vastaan ja tarjosi poskensa suudeltavaksi.

"Hyvää päivää, lapseni. Minä odotan äitiäsi, joka lähetti minulle aamulla sähkösanoman, mutta ei liene vielä itse tullut kotiin. Minä olen muuten tullut liian aikaiseen. Vai niin, rakas Mathieu, tekin olette täällä."

"Niin olen. Minä odotan herra Séguinia."

He löivät kättä sydämellisesti. Sitten katsahti tohtori Noraan ja kysyi, oliko rouva Séguin pahoinvointinen, koska hän oli kutsunut häntä luokseen sähkösanomalla. Nora vastasi kylmästi, että hän ei tiedä. Kun tohtori nyt kysyi Lucietä, jota hän ei nähnyt, vastasi Nora vihdoin:

"Lucie makaa."

"Makaako hän? Sittenhän se onkin hän, joka on sairaana?"

"Ei, hän ei ole sairas."

Boutan tarkasteli taas Noraa viisailla silmillään, jotka näyttivät tahtovan tunkeutua tuon tytön sydämeen. Hän ei kuitenkaan kysynyt enempää.

"Hyvä on, minä odotan."

Nora lähti vihdoinkin matkaansa ja vei mukanaan Gastonin ja Andréen, jonka hän hieman yrmeästi tyrkkäsi edelleen. Nora oli hieman hämmästyksissään tuosta tutkivasta katseesta, joka lakkaamatta seurasi häntä, kunnes hän sai oven kiinni.

Boutan oli kääntynyt Mathieun päin. Hetken seisoivat he ääneti ja katsoivat toisiaan. Kumpikin tunsu olosuhteet ja kumpikin pudisti päätään.

"Mitä te sanotte tuosta naisesta?" kysyi tohtori vihdoin hiljaan. "Minua hän pelottaa. Oletteko tarkastanut hänen suutaan ja silmiään, jotka muuten ovat kauniit? Minä en koskaan ennen ole noin selvästi nähnyt rikoksellisuuden leimaa noin hurmaavilla kasvoilla. Mutta toivokaamme, että minä olen erehtynyt!"

Taas syntyi hiljaisuus; tohtorikin teki kierroksen huoneessa, ja kun hän palasi Mathieun luokse, huomautti hän viittauksella sitä siivottomuutta, joka vallitsi kaikkialla.

"Se oli välttämätön seuraus, ja tekin olette seurannut tätä rappeutumista sen koko kehityskautena, eikö totta? Minä tiedän kyllä, että minua nauretaan, että minua kutsutaan intoilijaksi, ja väitetään, että kaikki erikoislääkärit ovat samanlaisia. Mutta jos minä olen itsepäinen, niin olen minä sitä sentähden, että olen vakuutettu olevani oikeassa. Mitä näihin Séguineihin tulee, niin on aivan selvää, että koko onnettomuus johtuu avioliitossa käytetyistä ehkäisykeinoista, kun mies ja vaimo ovat turmelleet ja kiihoittaneet toisiaan siinä itsepäisyydessään, ett'eivät tahdo lapsia. He ovat kuitenkin varomattomuutensa tähden saaneet yhden, ja sitten tulee mies aivan hulluksi mustasukkaisuudesta, räähkää vaimoan, hylkää hänen ja jättää alttiiksi lankeemukselle ja turmelukselle. Molemmipuolinen aviorikos on loogillisena seurauksena sellaisten luonteitten kesken siitä syystä, että he lakkaamatta ärsyttävät toisiaan ja myrkyttävät toistensa elämän kiihoittavissa huvitteluissaan. Nyt on ero täydellinen, perhesiteet katkenneet, herran rakastajatar ja rouvan rakastaja ovat asettuneet perhelieden ääreen, ja nyt he kaikki neljä käyttävät inhoittavia ehkäisykeinojaan. Minä tunnustan, että tuollainen saa minut raivostumaan, ja minä puhun tästä vaan sydäntäni keventääkseni enkä sanoakseni mitään uutta."

Hän oli suuttunut, hän, joka muuten oli niin lempeä. Hänen hillitty äänensä tuli tavattoman teräväksi ja innokkaaksi:

"Puhutaan paljon meidän muodinmukaisesta hermostumisestamme, meidän heikontumisestamme, meidän heikoista lapsistamme, jotka syntyvät maailmaan sairaista, epänormaalista, hysteerisistä naisista. Mutta paitsi muita pienempiä ja tärkeitä syitä ovat avioliitossa käytetyt ehkäisykeinot se suuri syy, joka myrkyttää elämän ja terveyden. Juuri ne syöksevätkin meidät tähän ennenaikaiseen turmelukseen ja tuhoavat lopuksi meidät tykkänään. Petetty luonto kostaa sillä, että se saa aikaan sisällisiä häiriöitä ja tauteja. Monta sellaista naista, jotka ovat tulleet sairaiksi, kiihkomielisiksi ja turmeltuneiksi näitten salaisten keinojen kautta, olen minä nähnyt tulevan terveiksi raskauden jälkeen. Mitä enemmän näitä keinoja käytetään, sitä enemmän heikontuu ja huononee kansa, ja meitä uhkaa uudenaikainen hermosairaus, ruumiillinen ja henkinen vararikko. Katsokaa meidän naisia ja verratkaa heitä muinaisajan tukevaan naisväkeen. Meidän sukupuolettomia, vapisevia, helposti pelästyviä naisia luomme me itse ehkäisykeinojemme avulla, taiteemme ja kirjallisuutemme avulla, perheitten lapsien lukumäärän rajoittamisyrityksillämme ja rahanhimon voimalla. Ja sanokaa minulle, oletteko koskaan nähnyt selvempää esimerkkiä yhteiskunnan kukistumisesta? Täällä näytellään nyt juuri aikamme suurinta murhenäytelmää, turmeltumista elämään kyllästymisen ja tahallisen ja järjestelmällisen hedelmättömyyden kautta. Mitä kannattaa eläminen, koska jokainen syntyvä olento on onneton raukka? Ah noita lapsiraukkoja, niitä minä enimmin surkuttelen, enkä minä voi

tulla tänne tuntematta sydämeni kouristuvan."

Boutan jatkoi sitten hiljaisemmin, lausui, että hän sydämestään rakasti pikku Andréeta, joka oli niin hellämielinen ja toisenlainen kuin muut, niin että äiti väliin leikillään syytti hänen imettäjäänsä Catichea, joka muka oli tehnyt hänet omaksi lapsekseen tyhmällä talonpoikaismaidollaan, joka näkyi siitäkin, että hän tuli niin vähän sukuunsa, oli aina tyyni ja iloinen eikä koskaan kiihoittunut, vaikka veli häntä ehtimiseen ärsytteli. Gastonista sitävastoin ei tohtori pitänyt, sillä hän oli ahdasmielinen, raaka, itsevaltainen ja itserakas. Mutta kaikkein enin pani hän huomiota Lucieen, joka nyt oli kahdentoista vuotias, kalpea, hoikka tyttö, jolla oli vaaleahkot hiukset ja uneksivat, vaaleansiniset silmät. Hän oli tavattoman aikaiseen kehittynyt, ja hänen oli vallannut kauhistus ja vastenmielisyys siihen verivirtaan, joka teki hänet naiseksi. Tohtori oli huomannut hänessä mitä omituisempia oireita, yhä kasvavan vastenmielisyyden lihallisiin aistintoihin, jonkinlaisen aikaiseen kypsyneen mystismin, joka sai hänen haaveilemaan enkeleistä, puhtaista neitseistä ja eetterisestä viattomuudesta. Kaikki elämä — muurahaispesä, mehiläiskeko, linnunpesä, jossa oli pieniä, alastomia poikasia — vaivasi häntä, inhoitti häntä siihen määrään, että hän väliin suorastaan oksenti. Ja tohtori sanoi, että hän oli pessimistisien vanhempainsa oikea lapsi, vanhempain, jotka kauhistuivat elokasta ja lämmintä hedelmällisyyttä.

Nyt hyökkäsi Valentine sisään kuin tuulispää. Hän tuli aina kaikkialle liian myöhään ja oli aina pää pyörällä jonkun odottamattoman asian tähden. Hän oli yhtä laiha ja elokas kuin ennenkin, ja vaaleat hiukset olivat vielä kuin sädekehänä hänen hienojen, kuoppaisten kasvojensa ympärillä.

"Hyvää päivää, herra Froment, hyvää päivää, tohtori Boutan. Pyydän anteeksi, että olen antanut teidän odottaa. Minä menin Madeleinekirkkoon kuulemaan abbé Levasseurin saarnan alkua ja aijoin poistua hetken kuluttua — minähän olin pyytänyt teitä tänne —, mutta sitten minä aivan unohdin teidän, abbé puhui niin kauniisti, että hän sai minut kokonaan valtaansa."

Hän oli vielä aivan haltioissaan ja hänen katseensa oli puoliksi sammunut. Hänen mielestään oli abbé kuitenkin ollut liian maltillinen, hän oli vertaillut nykyajan aatteita toisiinsa ja ollut sitä mieltä, että sovinto uskonnon ja tieteen välillä on mahdollista.

"Eikö teillä ole minkäänlaista hermotautia?"

"Minullako? Ei! En minä ole pyytänyt teitä tänne itseni vaan Lucien tähden, joka on suurena surun aiheena. Minä en ymmärrä häntä. Voitteko ajatellakaan sellaista, että hän kieltäytyi aamulla nousemasta ylös vuoteestaan. Kun minä sain kuulla sen, menin itse hänen luokseen; ensin ei hän vastannutkaan vaan kääntyi seinään päin. Sitten sanoi hän vähintään parikymmentä kertaa, että hän tahtoo mennä luostariin; mitään parempaa selitystä ei hän antanut, vaan oli vaalea kuin palttina ja tuijotti eteensä. Mikä teidän mielipiteenne on näitten uusien oikkujen suhteen?"

"Onko yöllä tai eilen illalla tapahtunut jotakin?" kysyi tohtori.

"Yölläkö, ei, ei mitään, ei ainakaan minun tietääkseni. Ei eilen illalla myöskään. Minä olin yksin kotona enkä käynyt ulkona; ystävämme Santerre tuli tänne aikaiseen ja joi kupin teetä, minä menin hänen kanssaan pieneen salonkiini sanottuamme ensin lapsille hyvää yötä päästäksemme kuulemasta heidän meluaan. He menivät levolle tavalliseen aikaan."

"Nukkuiko Lucie hyvin, eikö hän valitellut?"

"Sitä minä en tiedä. Hänellä ei näytä olevan kärsimyksiä. Minä en luule, että hän on sairas, sillä voittehan ymmärtää, että minä en olisi nyt mennyt iltapäivällä ulos, jos olisin ollut vähänkin levoton hänen suhteensa. Mutta minä tahdoin joka tapauksessa kysyä neuvoa teiltä, sillä tämä on joka tapauksessa hyvin kiusallista, tuo hänen itsepäisyytensä, ett'ei hän tahdo nousta ylös. Mennään nyt hänen huoneesensa, ja torukaa häntä ankarasti, tohtori, laittakaa niin, että hän heti nousee ylös!"

Séguin oli juuri tullut sisään. Hän oli kuullut vaimonsa viimeiset sanat, hän likisti vaan hiljaan Boutanin kättä, jotavastoin Valentine lähti huoneesta tohtorin kanssa. Sitten pyysi Séguin anteeksi Mathieulta.

"Anteeksi, rakas herra Froment, että olen antanut teidän odottaa. Minun yksi hevosistani on kipeä, eräs erinomainen juoksija, josta minä toivon paljon. Niin, kaikki menee päin mäntyä... Puhukaamme nyt keskinäisistä asioistamme. Niittenkään suhteen ei minulla ole ollut onnea."

Hän alkoi sättiä Lepailleuria, joka maastaan oli vaatinut niin suurta hintaa, että kaikki keskustelut siitä tulivat mahdottomiksi. Mylläri ei muuten ollut voinut salata kiukkuaan Mathieun voiton johdosta: suurten, viljelemättömäin alueitten tähden, joilla ohdakkeet olivat vuosisatoja esteettömästi kasvaneet, mutta jotka nyt tuottivat runsaita satoja. Hän oli ollut aivan raivostunut maahan, tuohon sydämettömään äitipuoleen, joka oli niin ankara hänelle, talonpojan pojalle, ja niin hyväntahtoinen tuota herrasmiestä kohtaan, joka oli pudonnut sinne taivaasta kääntäkseen ylösalaisin koko paikkakunnan. Hän oli virnistellyt ja sanonut, että nuo orjantappurapensaavat ovat nyt kullan arvoisia, koska kerran löytyi loitsijoita, jotka voivat loihia viljaa kivistä.

"Niinkuin tiedätte, olen minä itse ottanut vaivakseni matkustaa hänen luokseen. Hän on itse kerran tullut minun luokseni tarjoamaan kaupaksi maatilkkuaan, mutta silloin en minä luonnollisesti tahtonut ostaa sitä, sillä minä halusin jo silloin myydä koko maatilani. Eikä hän tietysti jättänyt minuakaan pilkkaamatta ja muistutti minulle, miten tyhmästi minä silloin olin menetellyt. Minun teki oikein mieleni antaa hänelle korvapuustin. — Vai niin, hänellä on nyt pieni tyttö?"

"Niin on, pikku Thérèse", vastasi Mathieu ja hymyili, sillä hän oli jo edeltäpäin ollut varma keskustelujen tuloksesta. "Se onnettomuus, niinkuin hän sanoo, kohtasi häntä viime vuonna. Hän on siitä vieläkin hyvin suuttunut; ensin oli hän hävytön vaimolleen, sitten koko yhteiskunnalle, kaikille pyhimyksille ja itse meidän Herrallemmekin. Hän on itserakas ja kostonhimoinen mies."

"Niin, ja minä loukkasin häntä myöskin siten, ett'en alkanut ihailia hänen poikaansa, Antoninia, joka lienee terävapäisimpiä oppilaita Janvillen koulussa."

Mathieu hymyili yhä.

"No, sitten en minä ihmettelekään, että ette onnistunut. Eräänä päivänä kun minä neuvoin vanhempia lähettämään Antonin maanviljelyskouluun, luulin minä, että he alkavat piestä minua. Heidän unelmansa on tehdä hänestä herrasmies."

Lyhyesti, siitä kaupasta ei siis tullut mitään, ja Séguinin täytyi tyytyä tähän eikä hän voinut myydä Mathieulle muuta kuin viimeisen suomaan ylämaan länsipuolelta. Kauppakirja oli muuten valmis, ja se allekirjoitettiin nyt. Vielä oli Séguinilla jälellä kaksi maapalstaa, toinen lähes sadan hehtaarin suuruinen metsä Lillebonnen luona, ja toinen alue, joka oli nummimaata ja ulottui aina Vieux-Bourgiin ja jonka Lepailleurin sarka eroitti Mathieun jo ostamasta maasta.

"Minä olisin antanut teille paremmilla ehdoilla, ja se olisi ollut teille todellinen voitto", sanoi Séguin, joka oli vaikeassa rahapulassa. "Mutta te olette viisas mies, minä tiedän, ett'en voi saada teitä tekemään vastoin alkuperäisiä suunnitelmianne, jos te kerran olette päättänyt odottaa. Onnea nyt vaan! Teidän onnenne on minunkin onneni."

He olivat aina olleet mitä parhaimmissa suhteissa, ja he käittelivät juuri, kun ovi aukeni ilman että kukaan palvelija olisi ottanut vaivakseen ilmoittaa uutta tulijaa.

"Ei, mutta oletteko te täällä?" sanoi talon herra aivan tyyneesti. "Minä luulin teidän olevan ystävänne Maindronin pääharjoituksissa."

Santerre astui sisään hieman väsähtänyt hymy huulillaan. Hän oli melkoisesti lihonnut, menestys oli lannoittanut häntä, mutta hänen kauniit, ruskeat silmänsä olivat vielä hyväilevän näköiset, ja hänen hyvin hoidettu partansa peitti hänen pahan suunsa. Hän oli ensimmäinen, joka oli vainunnut alkooviromaaniin pikaista kuperikeikkaa, ja hän oli tullut uskonnolliseksi samaan aikaan kuin Valentinekin, hän kirjoitteli nyt kääntymysjuttuja, romaaneja, joissa uudenaikainen katoollilainen suunta sai aina voiton. Se oli muuten ainoastaan lisännyt hänen halveksumistaan ihmiskuntaa kohtaan.

"Maindronin näytelmä!" vastasi hän. "Ette voi aavistaakaan, miten inhoittava se on! Taaskin aviorikos, sellainen alkaa lopulta todellakin inhoittaa. On käsittämätöntä, ett'ei yleisö, jonka täytyy tuollaisia katsella, tee kapinaa. Meidän viheliäiset psykologimme, jotka niin surkuteltavalla naamalla seuraavat vanhaa yhteiskuntaa hautaan, ovat tosiaankin onnistuneet turmella sen perinpohjin, koska se noin makaa liejussa ja kamppailee kuoleman kanssa. Minä puolestani olen sama, mikä aina olen ollut. Kidutus on ainoa, joka voi kuolettaa himon. Jumala on tuhoava maailman, ja siinä on ihmiskunnan ainoa onni..."

Kun hän huomasi, että Mathieu katseli hämmästyneenä häntä, muisti hän luultavasti vanhan rollinsa romaanikirjailijana, joka oli puettu hännystakkiin valkea liina kaulassa ja joka johti tanssia ja saattoi hautaan valtaansa saamansa hienon maailman, ja sentähden lopetti hän nyt äkkiä puheensa ja lisäsi:

"Minä pakenin teatterista. Nyt on kaunis ilma, minulla on vaunut tuolla alhaalla, tuletteko mukaan pastellimaalarein näyttelyyn?"

"Ei, rakas ystäväni, en minä tule", sanoi Séguin huolettomalla äänenpainolla, "minä en tiedä mitään ikävämpää kuin pastellimaalarit. Tiedustelkaa, onko Valentine vapaa tulemaan."

Ja kädenliikkeellä, joka seurasi näitä sanoja, lahjoitti hän pois vaimonsa. Kymmenet kerrat oli hän ollut tappamaisillaan Valentine järjettömän mustasukkaisuutensa tähden ja oli syyttänyt häntä mitä inhoittavimmista aviorikoksista. Mutta hän oli aivan epäloogillisesti sietänyt aina Santerrea. Häntä ei otettu laskuihin, tai jos aviomies oli kauvan ollut tietämätön heidän keskinäisistä suhteistaan, oli hän sittemmin tyytynyt asiaan, joka jo oli tapahtunut. Ja varsinkin nyt, kun hän oli saanut sen hyvän ajatuksen päähänsä, että hän antaa rakastajan takertua kiinni kotiinsa voidakseen sitten itse elää mielensä mukaan, salli hän Santerren tulla ja mennä koska tahansa, lähteä Valentine kanssa ulos ja palata taas takaisin; kaikki kolme elivät he kuin hyvät toverit, laskivat leikkiä ja keskustelivat kuin ennenkin ja olivat yhtä hienoja pessimistejä.

"En minäkään pidä pastellimaalareista, mutta pääasia on saada iltapäivänsä kulumaan. Maindron on perin väsyttänyt minun ensimmäisellä näytöksellä. Oi, Jumalani, miten jotkut päivät voivat olla ikäviä!"

"Meneväthän nekin mukiin, jos ne eivät ole muuta kuin ikäviä. Mutta Sirius on sairas, ja koko tallini on ylösalaisin. Minä en onnistu missään. Parasta olisi paneutua kuolemaan."

"Mitä? Onko Sirius sairas? Rakas ystävä! Jos tahdotte, niin kuolla yhdessä. Minä haukottelen itseni kuoliaaksi."

"Ja minä syljeskelen ja oksennan henkeni ulos. Oh, miten inhoittavaa tämä elämä on!"

Syntyi hiljaisuus, ja sitten alkoi Séguin taas pitkävetteisellä äänellä:

"Onko tänään tapahtunut useampia onnettomuuksia?"

"Ei. Eivät savupiipputkaan ole vielä kaatuneet ja pudonneet päähäni. Mutta kyllä sekin pian tapahtuu."

"Toivokaamme sitä. Ja tuo vanha lutka maa, jossa kihisee inhoittavan paljon olentoja, pyörii yhä vaan. Sirius sairas ... siinä onnettomuuksien huippu!"

Mathieu oli perin ikävystynyt ja nousi lähteäkseen. Silloin toi eräs palvelija terveisiä rouvalta, että herra tulisi heti neiti Lucien luokse; tyttö tahtoi yhä itsepintaisesti maata vuoteessaan. Ja Séguin laski yhä hidasta pilaansa ja pyysi molempia herroja tulemaan mukaan auttamaan häntä koettaessaan saada tuota pientä naista aikanaan vakuutetuksi miesten kaikkivallasta.

Lucien huoneessa tapahtui omituista. Tuo pieni tyttö makasi selällään ja piti suonenedontapaisesti peitettä leukansa kohdalla aivankuin tehdäkseen siten vastarintaa, estääkseen kenenkään nostamasta häntä tuosta sängystä, jossa hän välttämättömästi tahtoi maata. Hänen pienet, kalpeat kasvonsa olivat ainoastaan näkyvissä, ja niitä ympäröivät vaaleahkot hiukset; hänen vaaleansiniset silmänsä tuijottivat itsepintaisesti kattoon todistaen hurjaa päättäväisyyttä. Kun hän näki äitinsä ja tohtori Boutanin tulevan sisään, ilmaisi hänen synkkä katseensa kiduttavaa kärsimystä, mutta hän ei liikahantukaan, hänen keveä hengityksensä ei kohottanut peitettäkään, ja useita minutteja makasi hän siinä jäykistynein kasvoin eikä vastannut mitään.

"Te olette siis sairas, rakas lapseni? Äitinne on sanonut, ett'ette te tahtonut nousta ylös aamulla. Mikä paikka teillä on kipeänä?"

Mutta hän makasi kuin kuollut liikahantamatta ja lausumatta sanaakaan.

"Kas niin, te teette hyvin pahasti siinä, että teette vanhempanne levottomiksi ettekä anna minun auttaa itseänne. Olkaa nyt hyvä ja sanokaa, mikä teidän on. Onko tauti vatsassa?"

Hän makasi kuin kuollut liikuttamatta huuliaan tai sormiaan.

"Minä luulin todellakin, että te olette järkevempi kuin olette. Te pahoitatte meidän kaikkein mielen. Minunhan täytyy tietää, mikä teidän on, voidakseni parantaa teidät."

Kun tohtori nyt oli tarttuvinaan Lucien toiseen käteen irroittaakseen sen peitteestä, vapisi tyttö ja piti niin lujasti peitettä kaulansa ympärillä, että tohtorin täytyi luopua yrityksestään koetella hänen valtimoaan, sillä väkivaltaa ei hän tahtonut käyttää.

Valentine, joka oli seisonut vieressä hiljaa odotellen, suuttui nyt.

"Sinä käytät väärin meidän kärsivällisyyttämme, tämä on mielettömyyttä, minun täytyy kutsua tänne isäsi, niin että hän saa rangaista sinua. Aina aamusta asti olet sinä virunut vuoteessasi, etkä edes tahdo sanoa meille, mitä on tapahtunut. Puhu nyt ainakin, kerro, mikä sinun on, niin että tietäisimme, mitä meidän on tehtävä. Onko sinulla jotakin valittamisen syytä? Mitä sinulle on sanottu tai tehty?"

Kun Lucie taas muuttui kuolon kankeaksi, lähetti äiti tohtorin kehoituksesta noutamaan Noraa, kotiopettajataria, jotta häntä voitaisiin kuulustella. Kun tuo pitkäkasvuinen, vaaleaverinen tyttö tuli sisään, oli tohtori huomaavinaan lapsessa saman vapistuksen kuin silloinkin, kun hän itse oli tahtonut koskettaa häneen, ja samaa ikävöimistä saada hautautua, kadota pois ainaseksi.

Nora asettui vuoteen jalkapäähän ja vastaili tyyneesti, itsekin tietämättään julkeasti hymyillen tohtorin kysymyksiin.

"Minä en tiedä mitään, herrani. Minä en luonnollisesti vie lapsia vuoteeseen. Neiti Lucie näytti aivan terveeltä illalla. Hän meni luultavasti nukkumaan tavalliseen aikaan sanottuaan pienessä salongissa hyvää yötä äidilleen, jolla oli vieraita. Minä menin sitten, kuten tavallista, hetkeksi hänen huoneensa sanomaan hänelle hyvää yötä. Mihin kysymykseen minun pitäisi nyt vastata? Minä en tiedä."

Puhuessaan katseli hän yhä tyttöä ja hymyili tahtomattaan, aivankuin olisi muistanut jonkun hauskan asian. Mutta se oli liiaksi, lapsi purskahti katkeraan itkuun, kun hän lakkasi tuijottamasta kattoon ja huomasi nuo terävät, pilkalliset silmät, joitten katse oli häneen kiinnitettyä.

"Antakaa minun olla, älkää puhutelko minua, älkää katselko minua! Minä tahdon mennä luostariin! Minä tahdon mennä luostariin!"

Se oli sama huudahdus, jonka tuo liiaksi aikaiseen kehittynyt tyttö oli aamulla inhosta huudahtanut. Hän kertasi sen nyt ehtimiseen yhä kasvavalla kiihkolla. Ja hänen itsepäisyytensä olla enään ylös nousematta, olla kenellekään näyttämättä edes kättensä ihoa, sisälsi sen lujan päätöksen, että hän menee hautaan, kuolee koko maailmalta. Hän toivoi, että vuodeverhot vedettäisiin eteen, jotta ei päivänvalo koskaan enään näkisi häntä, hän olisi tahtonut olla yksinään, ikuisesti unohdetussa haudassa, päästäkseen erilleen kauhustaan kaikkeen aistillisuuteen, inhostaan elämää ja kaikkeen elolliseen.

"Minä tahdon mennä luostariin! Minä tahdon mennä luostariin!"

Valentine, joka luuli hänen menettäneen järkensä, lähetti nyt kutsumaan Séguinia. Ja odotellessaan miestään alkoi hän taas puhella lapselleen äidillisellä ja arvokkaalla äänellä:

"Sinä saatat minun todellakin epätoivoon. Sinun ijälläsi ei puhuta luostariin menosta, aivankuin ei perhe-elämässä olisi saanut kokea muuta kuin suruja ja kärsimyksiä. Minä olen mielestäni tehnyt aina velvollisuuteni, minä en onneksi voi syyttää itseäni mistään. Sinä tunnet tarpeeksi minun syvän uskonnollisuuteni, minä olen kasvattanut sinun sellaisessa kunnioituksessa uskontoon, että voin täydestä syystä sanoa sinulle, että sinä teet syntiä Jumalaa vastaan sekoittamalla hänet sairaan lapsen oikkuihin. Joka ei ole tottelevainen, se ei mene luostariin, eikä Jumala tahdo tietää tytöstä, joka tekee syntiä äitiään vastaan, vaikka hän ei äidiltään ole koskaan saanut muita kuin hyviä esimerkkejä."

Lucien silmät kääntyivät nyt äitiin ja sitä mukaa kuin tämä puhui, laajenivat lapsiparan viattomat silmät kauhusta, ne ilmaisivat mitä katkerinta kipua, sellaista lapsen sielun tuskaa, jota tuntee, kun kunnioitus ja hellyys äitiä kohtaan on saanut surman iskun.

Nyt tuli Séguin sisään Santerren ja Mathieun kanssa. Kun Valentine teki selvää asioista ja vetosi Séguinin isälliseen arvokkaisuuteen, hymyili tämä vaan, aivankuin olisi tahtonut sanoa: "Entä sitten? Sinä, rakas ystäväni, olet kasvattanut heidät niin huonosti, että heillä nyt on noin tyhmiä oikkuja." Kun äiti oli lopettanut, kääntyi Séguin lääkäriin, joka liikkeellä ilmaisi olevansa voimaton, sillä tyttö ei tahtonut antaa tutkia itseään. Silloin teki Santerre yrityksen lyödä asia leikiksi, jotta päästäisiin tästä pulasta.

"Onko kaikki totta, mitä mammasi on kertonut, rakas Lucieni? Ei, ei, hän erehtyy, eikö totta? Sinä olet hyvin, hyvin kiltti ja tottelevainen. Kas niin, nyt annan minä sinulle suutelon, ja sitten on kaikki hyvin taas. Minä puhun sinun puolestasi papallesi ja mammallesi, he kyllä antavat sinulle anteeksi."

Hän lähenei nauraen tyttöä kasvot eteenpäin kumarrettuina. Mutta kun Lucie näki nuo miehen kasvot, nuo suuret loistavat silmät ja partaan puoleksi peittyneen lihavan suun, tuli hän ihan mielettömäksi kauhusta.

"Älkää tulko tänne, minä en tahdo ... ei, älkää suudelko minua ... te ette saa suudella minua!"

Santerre ei ollut häntä kuulevinaankaan, hän oli vaan leikillisesti kietovinaan kätensä tytön ympärille.

"Miksi en minä saisi suudella sinua, Lucette? Minähän suutelen sinua joka päivä."

"Ei, minä en tahdo ... päästäkää minut, olkaa armelias! Ei, ei, te ette saa, ei koskaan enään!"

Ja kun Santerre tahtoi kuitenkin saada tahtonsa perille Lucien vastalauseista huolimatta, nousi tyttö istualleen vuoteessansa, heittäytyi sitten takaperin ja vältti siten Santerren suuta, aivankuin se olisi ollut tulikuumasta raudasta tehty.

Ja kun hän tunsi, että Santerre kuitenkin tulisi suutelemaan häntä, alkoi hän kertoella siitä häpeällisestä salaisuudesta, joka aamusta alkaen oli jäätänyt häntä, ryöstänyt häneltä puhelahjan ja vienyt kaiken halun elämään.

"Älkää suudelko minua! Ei koskaan, ei koskaan enään! Minä näin teidän eilen illalla pienessä salongissa yhdessä mamman kanssa... Saastaisuutta! Saastaisuutta!"

Santerre kalpeni ja vetäytyi taaksepäin. Tuntui siltä kuin nyt syntynyt hiljaisuus olisi levittänyt kuoleman kylmyyttä huoneeseen. Kaikki olivat hämmästyksissään ja odottivat, ei kukaan yrittänytkään estää tyttöä lausumasta noita välttämättömiä ja musertavia sanoja.

Lucie jatkoi epätoivoisena ja mieletönnä:

"Nono tuli noutamaan minua juuri kuin minä olin nukkumaisillani, ja sanoi näyttävänsä minulle jotakin hauskaa. Hän on lävistänyt suuren reijän oveen, ja siitä hän huvikseen katselee iltasin. Minä luulin, että Gaston tekee jotakin tyhmyyksiä Andréelle, ja minä seurasin häntä varpaillani ja olin vaan paitasillani. Mutta mitä minä näin, mitä minä näin ... oi, minä olen niin onneton, viekää minut luostariin, viekää minut luostariin!"

Hän heittäytyi taas pitkälleen vuoteessaan, veti peitteen kasvojensakin eteen, aivankuin olisi tahtonut hautautua sen sisään, kääntyi seinään päin eikä tahtonut kuulla eikä nähdä mitään enään. Ja kun ne pitkät vavahdukset, jotka vielä liikuttivat hänen ruumistaan, loppuivat, näytti hän kuolleelta.

Kuultuaan tämän julkisen paljastuksen sellaisesta suusta, oli veri noussut Séguinin päähän, ja hänet valtasi taas sama raaka mustasukkaisuus, joka sai hänen väliin ajattelemaan murhaa. Hän oli jo kääntynyt Valentineä kohden niin uhkaavan näköisenä, että Mathieu valmistautui käymään heidän väliinsä. Mutta hän sai sitten itsensä heti hillityksi, ja hän hymyili pilkallisesti nähdessään Noran seisovan vuoteen jalkapuolessa hieman kalpeana ja kummastuneena siitä, että lapsi oli tohtinut kertoa tapahtumasta, mutta yhä vaan itseensä luottavana ja julkeana. Ainoastaan Valentine tohti ilmaista suuttumuksensa ja inhonsa, ja hänen äänessään kajahteli vielä hieman vanhan Vaugeladen suvun ylpeys.

Hän meni kotiopettajattaren luo ja sanoi tälle vasten kasvoja:

"Teidän käytöksenne on inhoittavaa. Pahin portto saastaisimmassa bordellissa ei olisi voinut saada päähänsä niin häpeällistä ajatusta, niin tyhmää ja niin halpamaista, että hän saastuttaisi lapsen mielen, hävittäisi kaiken kunnioituksen, kaiken hellyyden äidin ja tyttären väliltä. Te olette joko hullu tai viheliäisin olento maailmassa. Menkää matkaanne, minä ajan teidät pois talosta."

Séguin, joka ei vielä ollut avannut suutaan, suvaitsi nyt vasta ryhtyä asiaan ja esiintyä isäntänä.

"Ei, anteeksi, rakas ystäväni, minä en tahdo, että Nora jättää meidät. Älkäämme me kääntäkö taloa ylösalaisin ja muuttako tapojamme, joihin olemme tottuneet, joka kerta kuin hupsumainen Lucie näkee yöllä mielettömiä unia. Antakaa hänelle lakseeraavaa lääkettä, tohtori, ja sitten hyvä vesisuihku päälle. Mutta ennen kaikkea, ei enään mitään näkyjä, ei mitään hulluja juttuja, taikka minä suutun."

Kun Mathieu taas tuli kadulle tohtorin kanssa, joka oli Lucielle määrännyt jotakin hermoja viihdyttävää lääkettä, kättelivät he pitkään ja sanaakaan sanomatta toisiaan. Astuissaan vaunuihinsa sanoi Boutan:

"Onko kaikki valmista nyt? Siinä on nyt se onnettomuus, jota minä olen odottanut! Yhteiskunta kuolee vihasta säännölliseen ja terveelliseen elämään. Mitä inhoittavimmat kauheudet jouduttavat sen lopullista perikatoa, kaksitoista vuotiaat tytöt tulevat hysteerisiksi, ja ennen aikaansa valtaa heidät inho kaikkea hedelmällisyyttä vastaan ja he ikävöivät lihansa kuolettamista varten luostariin! Niin, kyllä tämä on kaunista ... nuo viheliäiset ihmiset tahtovat välttämättömästi tehdä lopun maailmasta!" —

Mutta Chantebledissä Mathieu ja Marianne yhä loivat, laskivat perustusta ja synnyttivät. Niinä kahtena vuotena, jotka nyt olivat kuluneet, olivat he taaskin voittaneet elämän ikuisessa taistelussa kuolemaa vastaan, ja kiitos siitä perheen lisääntymiselle ja hedelmälliselle maalle, joka oli koko heidän elämänsä, heidän ilonsa ja heidän voimansa. Jumalallinen intohimo puhalsi heihin kuin hehkuva tuuli ja teki heidät hedelmällisiksi, antoi heille voimaa rakastamaan, olemaan hyviä ja terveitä, ja heidän tarmonsä sai aikaan muun, heidän työvoimansa, tuo tynni kestävyys välttämättömyyksissä, maailmaa luovassa ja maailmaa järjestävässä työssä. Mutta näinä kahtena vuotena eivät he saaneet voittoa ilman taisteluita. Mitä enemmän maatalo kasvoi, sitä suuremman pääoman vaati se. Ne velat, joita heidän alussa oli tekeminen, olivat nyt kuitenkin maksetut. Kaiken puuhan etupäässä oli patriarka, jonka tarkoitus oli panna perheensä tulevaisuus maaomaisuuden perustukselle, niin ettei hänellä olisi muita apulaisia tai yhtiömiehiä kuin omat lapsensa. Jokaiselle heistä hankki hän oman maakappaleen; hän antoi pienelle kansalleen isänmaan. Vastaisuudessa tuli kaikkein juuret — kaikki, mitkä kiinnittävät ja ottavat ravintoa — olemaan siellä, vaikka useat hajaantuisivatkin, menisivät maailmaan, eri yhteiskunnallisiin asemiin. Ja kuinka suuri laajennus olikaan tuo viimeinen alue suomaata, joka teki mahdolliseksi koko ylängön viljelemisen, enemmän kuin sata hehtaaria! Jos vieläkin lapsi syntyisi, olisi hänelläkin osansa, viljaa kasvaisi heidän jokapäiväiseksi leiväkseen. Ja kun työt oli loppuun suoritettu, viimeiset vesistöt kanavoidut, maa kesytetty ja kynnetty, näytti kaikki seuraavana keväänä ihmeelliseltä, koko tuo laaja maa-alue oli vihreä ja lupasi hyvän sadon. Siinä oli korvaus kaikista ensimmäisen vaivalloisen ajan kyyneleistä ja murheista.

Marianne ei ollut ainoastaan kunnan emäntä, joka hoiti kirjanpitoa ja sisällisiä asioita. Hän oli yhä vielä rakastettu ja rakastettava puoliso, äiti, joka synnytettyään lapsen maailmaan ja imetettyään sen täydellisesti valmiiksi tuli sen opettajattareksi ja kasvattajaksi, antoi sille intelligensinsä ja sydämensä. Marianne, joka oli niin viisas ja ilomielinen, piti kunnian asianaan saada lapsensa tottelemaan oman lempeytensä ja rakastettavuutensa avulla. Siihen vaadittiin ainoastaan, että lapset pitivät hänestä, ja häntä toteltiin ja kunnioitettiin, koska hän oli kaunis, hyvä ja rakastettu. Eikä hänen tehtävänsä ollutkaan helppo. Samoin kuin muissakin asioissa menetteli hän tässäkin hyvin järjestelmällisesti, käytti vanhempia nuorempain kaitsijoina, antoi jokaiselle määrätyn osansa lempeästä vallasta, suoriutui voittaen pahimmistakin vaikeuksista antamalla totuuden ja oikeuden vallita kaikkialla. Vanhimmat lapset, Blaise ja Denis, jotka jo olivat kuudentoista vuotiaita, ja lähes neljäntoista vuotias Ambroise olivat hieman eronneet hänestä, he olivat nyt enimmäkseen isän kanssa. Mutta nuo viisi muuta lasta muodostivat yhä vielä lauman hänen ympärilleen, uusi lapsi korvasi aina sen, joka oli lentänyt pois, kun siivet olivat kasvaneet.

Ja kun Marianne näitten kahden vuoden kuluttua synnytti yhdeksänlapsensa, oli tämä taaskin tyttö, Madeleine. Synnytys tapahtui helposti, mutta kymmenen kuukautta sitä ennen oli hän liikanaisen työn tähden saanut keskosen. Ja kun Mathieu näki hänen siinä hymyilevänä, pieni, rakas Madeleine sylissänsä, suuteli hän kiihkeästi vaimoaan; taaskin oli heillä riemun hetki kaikkien surujen jälkeen.

Ja yhä vaan laajeni tuo suuri ja hyvä työ, hedelmällisyyden työ, maan ja naisen avulla, voittaen kuoleman, luoden elinehtoja jokaiselle uudelle lapselle, synnyttäen alituisen yhä enemmän elämää, enemmän toivoa.

IV

Kului kaksi vuotta. Ja näitten kahden vuoden kuluessa saivat Mathieu ja Marianne vielä lapsen, tyttären. Samalla kertaa kuin perhe lisääntyi, kasvoi myöskin Chantebled, tällä kertaa kaikilla tähän asti ostetuilla metsäpalstoilla ylämaan itäpuolella, aina kaukaiseen Mareuiliin ja Lillebonneen asti. Nyt oli koko pohjoinen osa tästä maatilasta ostettu, verkko teitä yhdisti lähes kaksi sataa hehtaaria metsää, jonka sisässä oli aukeita, avaroita alueita. Nämät puitten aitaamat, luonnolliset laidunmaat, joille tuli vettä läheisistä lähteistä, tekivät mahdolliseksi karjan

lisäämisen kolminkertaiseksi ja ryhtymisen suurempaan karjanhoitoon. Se oli elämän vastustamatonta valloitusretkeä, hedelmällisyys leveni päivänpaisteessa, työ loi ehtimiseen uutta vastuksista ja suruista huolimatta, korvasi vahingot, vuodatti alituisesti maailman suoniin enemmän voimaa, terveyttä ja iloa.

Aina siitä asti kuin Fromentit olivat muuttuneet valloittajiksi, perustelivat pientä kuningaskuntaansa ja loivat itselleen vakavinta kaikista rikkauksista, maaomaisuutta, eivät Beauchênet enään tehneet pilaa heidän hullumaisesta aatteestaan muuttaa maaseudulle ja ruveta maanviljelyksen harrastajiksi, vaan he kohtelivat heitä nyt kuin rikkaita sukulaisia ja kävivät väliin heitä tervehtimässä; he näyttivät silloin ihailevan tätä suurta toimeliasta talonpoikaistaloa meluavine hyvinvointineen.

Eräänä kertana taas täällä käydessään tapasi Constance vanhan koulukumppaninsa, rouva Angelinin, joka muuten ei ollut koskaan oikein poistunut hänen näköpiiristään. Tämä nuori pari, joka kymmenen vuotta sitten oli rakkauksineen kuljeskellut kaikilla Janvillen yksinäisillä poluilla ja vaihtanut ahnaita suuteloita jokaisen pensaan takana, oli vihdoin ostanut itselleen pienen talon kylän ulkopuolelta, ja siellä viettivät he joka vuosi vuoden kauniimman ajan. Mutta he eivät enään olleet yhtä lempeän suruttomia kuin ennen; rouva Angelin oli lähes kolmenkymmenen kuuden, he olivat pysyneet kiinni vanhassa lupauksessaan, että kun rouva tulee kolmenkymmenen vuotiaaksi, lakkaavat he käyttämästä ehkäisykeinojaan ja niinä kuutena vuotena, joina he nyt olivat odotelleet lasta, ei tämä lapsi tahtonutkaan syntyä. Vaikka he kuinkakin sydämellisesti sitä toivoivat, olivat heidän syleilynsä kuitenkin hedelmättömiä; näytti siltä kuin hedelmättömyys olisi ollut seurauksena heidän pitkällisestä, itsekkästä nautinnonhimostaan. Yhä kasvava surumielisyys sai talossa vallan: mies, tuo kaunis musketööri, oli jo harmahtava, ja hänen näkönsä oli heikontunut niin, että hän tuskin näki maalata viuhkojaan; vaimo, joka ennen oli nauranut niin iloisesti, oli nyt kauhuissaan tuon uhkaavan sokeuden tähden, ja se hiljaisuus ja synkkä varjo, joka vähitellen levisi taloon, jäät i häntä.

Nyt kun tuttavuus oli uusittu, meni rouva Angelin väliin käydessään asioilla Pariisissa kello neljän aikaan juomaan kupin teetä Constancen luokse, ja siellä odotti hän Janvilleen menevän junan lähtöä. Kun he eräänä päivänä olivat kahdestaan, purskahti rouva Angelin itkemään ja uskoi Constancelle kaikki heidän surunsa.

"Ah, rakas ystäväni, te ette voi aavistaakaan, miten me kärsimme. Se, jolla on lapsi, ei voi ymmärtääkään millaisessa tuskassa ovat lapsettomat puoliset siitä syystä, että he niin sydämestään haluaisivat lasta. Minun miesparkani pitää vielä minusta, mutta minä näen sen kyllä, että hän on vakuutettuna siitä, että se on minun vikani, ja se koskee niin minun sydämeeni, että minä voin tuntikaudet istua ja itkeä. Minunko vikani! Kukahan tohtii koskaan sanoa, kenen vika se on, miehen vaiko naisen? Mutta sitä minä en koskaan sano hänelle, sillä silloin tulisi hän aivan hurjaksi. Näkisittepä vaan, miten yksinäisinä me molemmat olemme autiossa kodissamme, varsinkin siitä asti kuin hänen näkönsä heikontuminen on alkanut vaikuttaa hänen luonteeseensa. Oh, me antaisimme kaiken veremme, jos meillä vaan olisi lapsi, joka meluaisi ja pitäisi sydämemme lämpimänä nyt, kun elämä meissä ja meidän ympäristössämme on jäykistynyt."

Constance katseli häntä kummastuneena.

"Mitä minä kuulen, rakas ystäväni, ettekö te voi saada lasta, te, joka tuskin olette vielä kolmenkymmenen kuuden vanha? Minä olen aina luullut, että lapsen voi saada milloin tahansa, kun vaan on terve ja voimakas niinkuin te. Muuten, onhan tuollaista vastaan keinoja, niitähän on aina ilmoituksia sanomalehdissä..."

Rouva Angelin alkoi taaskin katkerasti itkeä.

"Tehän pakoitatte minun puhumaan kaikki. Minä olen, sen pahempi, ollut kolme vuotta erityisen käsittelyn alaisena; puolen vuotta olen minä luottanut erääseen kättilöön Miromesnilkadun varrella, ja se, että te saatte niin usein tavata minua näin kesällä, se on siitä syystä, että minä käyn tuon kättilön luona. Hänellä on aina lupauksia, mutta niistä ei sen valmiimpaa tule. Tänään oli hän avomielisempi ja näkyi menettäneen toivonsa, ja sentähden minä en voinut pidättää kyynleitäni. Antakaa minulle anteeksi!"

Ja sitten jatkoi hän kiihkoissaan kädet ristissä:

"Jumalani, ajatelkaa että on olemassa onnellisiakin naisia, naisia, joilla on niin monta lasta kuin he vaan itse haluavat ... teidän sukulaisellanne rouva Fromentilla esimerkiksi! Ja kuinka hänestä on tehty pilaa ja häntä moitittu, minä itse en suinkaan vähimmin! Mutta nyt pyydän minä häneltä sitä anteeksi, se on lopultakin kaunista ja suurenmoista tuo ainainen lasten synnyttäminen maailmaan, tynesti ja ylpeästi. Minä kadehdin häntä siihen määrään, että tahtoisin mennä varastamaan yhden hänen lapsistaan, jotka nousevat idulle hänestä yhtä luonnollisesti kuin hedelmä voimakkaasta puusta. Jumalani, onko tämä sentähden, että me olemme odottaneet liian kauan? Onko se meidän molempain vika, että me olemme antaneet oksan kuivettua estämällä sen kantamasta hedelmää vuoden mahla-aikana?"

Constance muuttui vakavaksi ja pudisti päätään kuullessaan Mariannen nimen. Hän ei vielääkään hyväksynyt Marianneen hänen monien, häpeällisten raskauksiensa tähden, joita vielä varmaankin seuraisi katumus.

"Ei, ei, rakas ystäväni, älkää menkö päinvastaiseen liiallisuuteen. Lapsi, niin, varmaankaan ei ole ainoatakaan naista, joka ei toivoisi lasta. Mutta tuollainen lauma ... ei, ei, se on häpeällistä, se on hullutusta. Nyt, kun Marianne on rikas, voi hän luonnollisesti vastata, että hänellä on oikeus olla

siitä välittämättä. Minä myönnän, että se on jonkunlainen puolustus. Mutta minä pidän kuitenkin joka tapauksessa kiinni mielipiteestäni, ja saattepa nähdä, että Marianne jonakin päivänä saa hirmuisen rangaistuksen."

Mutta kun rouva Angelin oli mennyt, ei Constance voinut olla ajattelematta sitä, mitä hän oli puhunut. Hän kummasteli sitä, että heidän ijällään ei voinut saada lasta, vaikka he sitä halusivat. Ja mistä tuli se kylmä väre, jonka Constance nyt tunsu kulkevan läpi ruumiinsa? Mikä tulevaisuuden aavistus se oli, joka oli saanut hänen sydämensä arimmat kielet väräjämään? Se oli ainoastaan hämärä, muodon vaisto, eikä hän olisi sitä huomannutkaan, ell'ei hän kerta ennenkin olisi tuntenut omituista tuskaa siitä, ett'ei hänellä ole toista poikaa, nimittäin sinä päivänä, jolloin onneton Morange oli jäänyt tyttärensä surullisen kuoleman kautta yksinään maailmaan. Siitä asti oli Morange elänyt jonkinlaista unielämää ja hänen aikansa kului kaikki virkansa täsmälliseen täyttämiseen. Hän ei puhunut juuri koskaan; hyvin säännöllisesti ja hiljaisena oli hän palannut takaisin kassanhoitajan tehtäviin; hän oli hyvin keskinkertainen ihminen, jonka kohtalona on alituisen seista samassa paikassa, eikä hän koskaan pääsisi pois konehtehtaalta, jossa hänen palkkansa nyt nousi kahdeksaan tuhanteen frankiin. Tuskin tiedettiinäkään, mihin hän käytti tuon summan, joka oli hyvin suuri noin yksinäiselle, säännölliseen ja vaatimattomaan elämään tottuneelle miehelle, jolla ei ollut muuta yllisyyttä kuin hänen hyvin avara asuntonsa, jonne hän itsepintaisesti sulkeutui ja eli luokse pääsemättömässä yksinäisyydessään. Tämän miehen lohduttamaton suru se juuri oli tehnyt Constanceen niin syvän vaikutuksen, että hän oli ensimmäisinä päivinä itkenyt Morangen kovaa kohtaloa, hän, jolta muuten eivät kyöneleet helposti vuotaneet. Constance tuli varmaankin tietämättään vertailleeksi itseään häneen, ajatus toisesta lapsesta, joka hänellä lienee ollut ennenkin, sukelsi nyt esiin tänä liikituksen hetkenä, jolloin hänen äidinsydämensä vapisi synkistä aavistuksista, jollaisia hän ei ennen ollut kokenut. Hänen poikansa Maurice oli kasvamisajallaan ollut heikko, mutta nyt hän oli kaunis yhdeksäntoista vuotias nuorukainen, yhä kalpea, mutta vahvan näköinen; hän oli äskettäin suorittanut sangen hyvällä menestyksellä ylioppilastutkinnon, hän auttoi nyt jo isäänsä liikkeen hoidossa, ja hänen äitinsä, joka jumaloitsi häntä, ei ollut koskaan ennen toivonut hänestä niin paljon kuin nyt, sillä hän näki mielikuvituksissaan poikansa liikkeen päämiehenä, joka yhä suurentaisi perheen rikkautta ja tulisi kuninkaaksi rahan ja vallan maailmassa.

Constancen rakkaus poikaansa, tulevaisuuden sankariin, kasvoi varsinkin siitä lähtien kuin pojan isä vajosi päivä päivältä yhä syvemmälle ja tuli vaimonsa inhon ja halveksumisen esineeksi. Siinä oli täydellisestä loogillinen turmelukseen vajoaminen, jota Constance ei kyennyt estämään, vaan jota hän päinvastoin edisti. Beauchêne oli neljänkymmenen kahden vuotias, hän joi liiaksi, söi liiaksi, poltti tupakkaa liiaksi. Hän lihoi ja pöhöttyi, huulet olivat veltot ja silmälaudat raskaat, ei huolehtinut ulkoasustaan niinkuin ennen ja alentui alhaiseen pilantekoon ja nauraa hohotti raakojen ihmisten tavalla. Mutta erittäinkin kotinsa ulkopuolella käyttäytyi hän halpamaisesti; siellä antautui hän roskaväen hurjiteluihin, joihin hänellä aina oli ollut halua. Nyt kun hänestä kotona ei paljoakaan välitetty, haki hän korvausta mitä julkeimpain katutyttöjen seurasta. Hän katosi kotoaan, oli poissa koko öitä, valehteli sitten kömpelösti tai ei edes välittänyt ryhtyä siihenkään vaivaan. Miten olisi Constance voinut vastustaa tätä, hän, joka ainoastaan harvoin voi antautua ottamaan vastaan miehensä vastenmielisiä hyväilyjä, ja tähänkin alistui hän ainoastaan siitä syystä, ett'ei ero heidän välillään tulisi täydelliseksi. Hän tunsu itsensä voimattomaksi ja hän antoi miehelleen vihdoon täyden vapauden, vaikka hän tiesikin erittäin hyvin miehensä raaosta huvitteluista. Ja pahinta Constancen mielestä oli tuo henkinen ja ruumiillinen rappeutuminen, joka ilmeni tuossa vahvassa miehessä epäsiiveellisen elämän seurauksena ja jätti jälkiään liikkeeseenkin, joka myöskin oli rappeutumassa. Entinen työteliäs, tarmokas ja kestävä isäntä tuli hitaaksi, menetti aistinsa edullisten kauppain tekoon eikä hänellä ollut enään voimia suuriin yrityksiin. Hän makasi aamut sängyssään, jätti kolme neljä päivää perätysten käymättä tehtaassa, antoi epäjärjestyksen ja huolimattomuuden kasvaa siihen määrään, että ennen niin iloisilta näyttäneet kirjat osoittivat nyt joka vuosi tulojen vähenemistä. Tällainen oli tuon itsekkään, nautintoja rakastavan miehen loppu, miehen, joka aina oli puolustanut sitä mielipidettä, että raha, toisten työn kautta kymmenkertaiseksi kasvanut pääoma, oli ainoa raha, jota ansaitsi tavoitella, mutta joka valta nyt oikeutetulla ironialla saattoi liika suurien rahojen ja nautintojen avulla miehensä vitkalleen lähestyvään perikatoon ja ruumiillisen veltostumisen tilaan.

Ja vielä oli Constancea kohtaava viimeinen isku, joka saattoi hänen inhoomaan miestänsä. Eräs nimetön kirje, erään palveluksesta eroitetun palvelijan halpamaisen kostonhimon hedelmä, ilmaisi hänelle Beauchênen rakkausjutun Norinen kanssa, tehdasnaisen, joka oli tullut Beauchênesta raskaaksi ja synnyttänyt sitten salaisuudessa pojan, joka heti oli kadonnut tietämättömiin. Vaikka tästä oli jo kulunut kymmenen vuotta, ei Constance voinut ajatellakaan tätä likaista asiaa ilman että koko hänen sisällinen ihmisensä nousi sitä vastaan. Mihin tämä lapsi oli pantu? Elikö se vielä? Ja jos, niin millaisessa rikkaläjässä? Constance oli hyvin kuohuissaan tästä kohtalon sallimasta äiteydestä, jonka miehensä oli varastanut häneltä itseltä ja jota hän hämmästykseseen tunsu kadehtivansa, sillä olihan hän itsekin itsepintaisesti kieltäytynyt siitä. Hänestä tuntui, että mitä enemmän vastenmielisyys ja inho eroitti häntä miehestään, sitä enemmän kasvoi hänessä äidin sydän, johon yhdistyi mustasukkainen hellyyden tunne, rakkauden leimuava rovio, kieltäytymistä ja kiihkoa, joita hän ei koskaan ollut puolisona tuntenut. Hän omisti nyt koko elämänsä rakkaalle Mauricelleen, hän teki pojan jumalakseen, uhrasi hänen tähtensä oikeutetun vihansakin. Hän oli päättänyt, että poika ei saa kärsiä isänsä kunnottomuuden tähden, ja poika oli suurena synnä siihen ylhäiseen käytöstapaan, jota äiti erinomaisella mielenlujuudella noudatti; hän näytti olevan tietämätön kaikesta, ei koskaan moittinut miestänsä ja oli maailman silmissä tätä kohtaan sama kunnioitettava vaimo kuin ennenkin. Vieläpä ollessaan kahdenkesken miehensä kanssa vaikenä hän ja vältteli selvittelyjä ja riitoja. Tämä porvarillisesti siiveellinen ja kunniallinen nainen ei ajatellutkaan rakastajaa eikä

kostoa, vaan päinvastoin viha miehensä hurjisteluihin näytti kiinnittäneen hänen yhä lujemmin kotilieden ääreen, jossa hän turvautui poikaansa ja tuli tämän kautta suojelluksi yhtä paljon kuin ankarain periaatteittensakin kautta. Loukattuna, salaten vastenmielisyytensä ja inhonsa odotti hän poikansa iloista tulevaisuutta: hän olisi puhdistava ja pelastava talon. Äidillä oli palava usko hänen voimaansa, ja hän hämmästyti ja tuli aivan levottomaksi, kun tuo ihmeellinen, selittämätön vapistus väliin kulki äkkiä läpi koko hänen ruumiinsa ja sai aikaan ikäänkuin omantunnon vaivoja vanhain rikosten tähden, joita hän ei muistanut.

Se oli Constance, joka taaskin otti puheeksi ne asiat, joista rouva Angelin oli kertonut. Hän näytti hyvin uteliaalta ja osanottavaliselta. Kun tämä hedelmätön naisparka, joka kärsi siitä, että hänellä ei ollut lasta, tunnusti, että jokainen käynti kättilön luona oli vaan uusi pettymys, niin näytti Constance tahtovan lohduttaa häntä ja teki hänelle erään ehdotuksen.

"Sallitteko te, rakas ystäväni, minun tulla jonakin päivänä teidän mukanaan? Hän voi ehkä sanoa minulle sen, mitä hän ei tohdi sanoa teille."

Rouva Angelin teki hämmästyneenä hitaan ja kieltävän liikkeen.

"Mitä hyötyä siitä olisi? Te ette saa tietää enemmän kuin minäkään. Minusta olisi ikävää, jos te turhaan kuluttaisitte aikaanne."

"Eikö mitä! Te saatte täydellisesti määrätä minun aikani, kun on kysymyksessä näin vakava asia. Enkä minä kielläkään, että olen hieman halukas keskustelemaan tuon kättilön kanssa; tehän olette kertoneet minulle niin merkillisiä asioita..."

He päättivät vihdoin mennä yhdessä ja määräsivät tätä tarkoitusta varten ensi tuorstain iltapäivän. Silloin lähtevät he yhdessä rouva Bourdieun luokse Miromesnilkadun varrelle.

Samana tuorstaina oli Mathieu matkustanut Pariisiin katsomaan Beauchênen luokse erästä puimakonetta. Kulkiessaan kello kahden aikaan Boétiekatua pitkin, kohtasi hän Cécile Moineaudin, joka kantoi pientä pakettia. Cécile oli kahdennellakymmenennellä ensimmäisellä ikävuodellaan ja vielä laiha, kalpea ja voimaton leikkauksen jälkeen, mutta hänellä ei enään ollut tuskia. Aina siitä asti kuin hän oli ollut muutamia kuukausia heidän luonaan maalla, tunsii Mathieu myötätuntoisuutta häntä kohtaan, ja tämä myötätuntoisuus oli yhä kasvanut siitä lämpimästä säälistä, jota hän oli tuntenut nähdessään Cécilen epätoivon siitä syystä, ett'ei hän koskaan voi tulla äidiksi. Kun Cécile oli päässyt pois sairahuoneesta, otti Mathieu turvatakseen häntä ja hankki hänelle keveää työtä eräältä tehtailijalta, jonka hän tunsii. Cécile sai liisteröidä kartonkeja, ainoa työ, jota hän voi tehdä aina väsyvillä käsillään. Kun hän ei enään ollut nainen, näytti hän lapselta, joka oli pysähtynyt kasvussaan. Hän voi ansaita kartonkityöllään aina kahteen frankiin asti päivässä. Koska hänellä oli hyvin vaikea olo kotonaan vanhempainsa luona ja hänen joka ilta täytyi antaa neljäkymmentä soutaan heille, halusi hän nyt omaa kotia ja uneksi voivansa säästää niin paljon, että voi vuokrata kamarin, jossa hän voisi olla rauhassa ja päästä epäyhtävällisestä kohtelusta. Mathieu oli päättänyt hämmästyttää häntä jonakin päivänä antamalla hänelle sen pienen rahasumman, jota hän tarvitsi.

"Mihin te menette?" kysyi Mathieu.

Hän hämmästyti hieman ja vastasi sitten vältellen:

"Minulla on asiaa Miromesnilkadun varrelle."

Mutta sitten tuli hän ajatelleeksi, miten hyvä ja auttavainen Mathieu oli ollut, ja hän puhui kaikki. Norine parka oli äskettäin saanut kolmannen lapsensa rouva Bourdieun luona. Se oli taaskin surullinen juttu. Eräs herra oli elättänyt häntä ja vuokrannut hänelle hienon huoneen, sekä ostanut siihen Norinelle omat huonekalut, mutta kun tämä herra sitten oli hylännyt hänet, oli hänen täytynyt myydä omaisuutensa, ja niitten viimeisten kahdensadan frankin avulla, jotka hänellä oli vielä jäljellä, oli hän mennyt täysihoitoon rouva Bourdieun luokse, sillä hän pelkäsi lapsenpäästölaitosta, ja siellä oli hän nyt synnyttänyt lapsensa. Mutta kun hänen nyt taas piti jättää kättilö, oli hän aivan turvaton. Se ei ollut ollenkaan hauskaa, kun hän jo oli lähes kolmenkymmenen yhden vanha.

"Hän ei ole koskaan ollut paha minulle", jatkoi Cécile. "Minä olen käynyt väliin häntä tervehtimässä, sillä minä olen niin pahoillani hänen tähtensä. Tänään vien minä hänelle vähän suklaata. Oh, ette voi ajatellakaan, miten kaunis hänen pieni poikansa on!"

Hänen silmänsä loistivat, ja koko hänen pienet, kalpeat kasvonsa loistivat hellyydestä. Oli oikein ihmeellistä, että leikkausveitsi oli tehnyt tämän Grenellen korttelista olevan katulapsen hienosti tunteelliseksi ihmiseksi, neitseelliseksi lapseksi, jossa sykki äidin sydän, ja niin hennoiksi, että hän tuntui voivan musertua pienimmästäkin äänestä, joka oli liian voimakas. Näytti siltä kuin äidillinen vaisto olisi kehittänyt hänessä korkeimpaan määräänsä siitä asti kuin hän itse ei enään voinut tulla äidiksi.

"Mutta onnetonta on, että Norine tahtoo päästä hänestäkin niinkuin kahdesta edellisestä lapsestaankin! Tämä poika on kuitenkin huutanut niin paljon, että Norinen täytyi lopultakin antaa hänelle rintaa. Mutta sen on hän vaan tehnyt tilapäisesti, sanoo hän, sillä hän ei voi nähdä poikansa kuolevan nälkään. Minusta on se liikuttavaa, että vaikka ihminen kerran on äiti, ei hän tahdo pitää lastansa. Ja minä olin suunnitellut kaikki niin hyvin. Niinkuin tiedätte, aijon minä muuttaa pois vanhempaini luota. Minä vuokraisin jotenkin suuren huoneen, ottaisin sisareni ja hänen poikansa luokseni ja opettaisin sisareni leikkaamaan ja liisteröimään kartonkeja; silloin eläisimme me onnellisina me kaikki kolme. Ajatelkaahan, miten iloisesti me tekisimme työtä

tietäessämme, että olemme vapaat ja että meitä ei pakoteta tekoihin, jotka ovat meille vastenmielisiä!"

"No, eikö Norine ollut suostuvainen?" kysyi Mathieu.

"Hän sanoi minulle, että minä olen hullu, ja siinä hän lienee oikeassakin, sillä eihän minulla ole soutakaan, millä vuokraisin huoneen. Oh, jospa vaan tietäisitte, miten se minun mieltäni pahoittaa!"

Mathieu taisteli liikutustaan vastaan ja sanoi tynnosti:

"Yhden huoneenhan nyt aina voi vuokrata. Te kyllä kohtaatte jonkun ystävän, joka teitä auttaa. Mutta sitä minä epäilen, että voitte saada sisarenne pitämään lapsensa; minä tunnen hänen mielipiteensä siinä asiassa. Sehän olisi oikein ihmetyö, jos onnistuisitte."

Cécile katseli kiinteästi Mathieutä. Hän se oli ystävä. Täytyisikö Cécilen unelma? Vihdoin rohkaisi hän itsensä ja sanoi:

"Ah, te olette niin hyvä meitä kohtaan ... jos te tahtoisitte tehdä minulle sen suuren ilon ja tulla minun kanssani Norinen luokse. Te yksin voitte puhella hänen kanssaan ja saada hänen mielensä kääntymään. Mutta kulkekaamme hitaasti, sillä minä olen niin iloinen, että voin tuskin hengittää!"

Mathieu oli alkanut astella hänen rinnallaan, he kääntyivät Miromesnilkadulle, ja Mathieunkin sydän tykytti heidän mennessään kättilön portaita ylös. Jo kymmenen vuotta! Kaikki, mitä Mathieu oli saanut nähdä täällä, muisti hän nyt niin selvästi kuin olisi ollut täällä eilen, sillä talo ei ollut muuttunut, ja hän oli tuntevinaan samat rasvapilkutkin seinissä ja portaissa.

Tuolla toisen kerroksen huoneessa sai Mathieu vielä selvemmin sen vaikutuksen, että hän oli käynyt täällä eilen. Huone oli aivan entisen näköinen, ja siinä oli samat harmaat tapetit ja sieltä täältä haalitut huonekalut. Kolme rautasänkyä oli aivan samoissa paikoissaan kuin ennenkin, kaksi vieretysten ja kolmas niistä erillään. Yhdessä sängyssä oli pieni, kiinnitetty kapsäkki ja matkalaukku, joita hän ei ensin huomannut, mutta jotka täydensivät yhdennäköisyyden. Ja päivänpaisteisten ikkunain ulkopuolelta, korkean, harmaan muurin takaa kaikuivat samat torventoitotukset läheisestä kasarmirakennuksesta.

Norine istui puettuna sänkynsä laidalla ja antoi rintaa lapselleen.

"Tekö se olette, herra Froment?" huudahti hän tunnettuaan Mathieun. "Te olitte oikein hyvä, kun seurasitte Cécileä tänne. Herra Jumala, mitä kaikkea on tapahtunutkaan siitä, kun viimeksi tapasimme toisemme!"

Mathieu katseli häntä, ja Norine tuntui hänestä hyvin vanhentuneelta ja lakastuneelta, mutta hän näytti kuitenkin vielä sangen hyvännäköiseltä, vaikka olikin lihonnut hieman liiaksi ja oli huolettomammin puettu kuin ennen.

Cécile meni suoraan asiaan.

"Tässä on suklaata. — Minä tapasin herra Fromentin kadulla, ja hän on niin kiltti, häntä huvittaa minun ajatukseni, että me vuokraisimme yhdessä huoneen, jossa sinä ja minä sitten tekisimme yhdessä työtä. Minä pyysin hänen tulemaan tänne puhumaan vähän sinun kanssasi ja koettamaan taivuttaa sinua pitämään lapsesi. Niinkuin näet, ei meidän aikomuksemme ole viekoitella sinua, koska minä puhun suoraan asiasta."

Norine pahastui ja alkoi vastustella.

"No, joko me taas siinä ollaan? Ei, minä en tahdo, että te minua kiusaatte, minä olen muutenkin jo tarpeeksi onneton..."

Mathieu ryhtyi nyt asiaan ja muistutti, että rakastajatarelämä kadottaa loistoaikansa hänen ijällään, että hän vaipuu yhä syvemmälle, jos hän vielä heittäytyy katuelämään. Ja Mathieu näki, että Norine oli tässä suhteessa aivan yhtä mieltä hänen kanssaan. Norine alkoi katkerin sanoin kertoella kevytmielisestä elämästään, aivan kuin hän olisi nyt vaan odottanut miehiltä viheliäisyyttä, valheita ja pahoinpitelyä. Siinä oli taas se ankara todellisuus, joissa Pariisin työläisnaisten unelmat tekevät haaksirikon; he ovat turmeltuneita jo tehtaissa ollessaan, koettavat myydä itsensä kalliiseen hintaan saadakseen sitä loisteliaisuutta, jota he näkevät rikkaitten kaupunginosain myymäläin ikkunoissa, ja sitten joutuvat he kadulle, kun eivät ole voineet kiristää miehiltä muuta palkkiota kauneudesta kuin pettyneitä toiveita ja lapsiraukkoja, jotka he sysäävät luotaan raivoissaan siitä, että he ovat tulleet petetyiksi. Norine oli nyt kuohuksissa katkeruudesta, ilman leipää, ilman minkäänlaista ammattitaitoa, ilman nuoruutta ja ilman toivoa. Mutta mitä voisi hän tehdä? Kun kerran on joutunut allikkoon, niin täytyyhän sinne jäädä.

"Niin kyllä, minä olen todellakin suuttunut tähän kirottuun elämään, jota ensin nuorena ollessaan luulee niin hauskaksi, mutta jossa ei edes saada tarpeeksi ruokaakaan, puhumattakaan muusta likaisuudesta. Nyt on aivan kuin kivi olisi kaulassani. Muuten ei tästä elämästä voi päästä erilleen, se odottaa minua, ja minä palaan sen syliin takaisin ja elän sitä, kunnes löytävät minun jostakin nurkasta ja vievät kuolemaan sairashuoneeseen."

Nämät sanat lausui hän rajulla kiihkolla, niinkuin nainen, joka äkkiä näkee kovan kohtalon edessään, mutta ei voi sitä välttää.

"Parasta on, että poika kulkee omia teitään ja minä omiani. Siten emme me ole haitaksi toisillemme."

Hänen äänensä alkoi nyt vapista liikutuksesta, ja hänen surulliset kasvonsa muuttuivat sanomattoman lempeiksi. Mathieu kummasteli tätä, hän aavisti, että Norinessa liikkui tunteita, joista hän ei puhunut, ja sentähden kiirehti Mathieu vastaamaan:

"Jos poikanne saa lähteä omia teitään, on pojallanne lyhin tie kuolemaan, nyt kun te olette itse ruvennut imettämään häntä."

Norine suuttui taaskin.

"Onko se minun syyri? Minä kieltäydyin antamasta hänelle rintaa. Te tunnette minun mielipiteeni tämän asian suhteen. Minä suutuin, minä olin vähällä lyödä rouva Bourdieutä, kun hän väkivallalla pani lapsen syliini. Ja sitten huusi poika vielä niin hirveästi nälkänensä vuoksi, tuo lapsiparka, hän näytti niin pahastuvan minun kiellostani, että minä hellyin antamaan hänen imeä ainoastaan vähän, mutta sillä vakaalla aikomuksella, että seuraavana päivänä en sitä enää tee. Mutta seuraavana päivänä huusi poika taas, ja minun täytyi vasten tahtoaan antaa hänen imeä. Ja tämä kaikki tekee minun entistään onnettomammaksi, sillä nyt lähestyy pian se päivä, jolloin minun täytyy luopua tästä lapsesta niinkuin edellisistäkin."

Kyynleet tulivat hänelle silmiin. Siinä oli taas sama vanha juttu aviottomasta äidistä, joka lopulta saadaan imettämään lastaan muutaman päivän ajan siinä toivossa, että hän kiintyisi siihen eikä voisi siitä enään erota. Tämä tehdään varsinaisesti lapsen pelastamisen tähden, sillä ei ole ainoatakaan niin hyvää imettäjää kuin oma äiti. Norine oli vaistomaisesti aavistanut tätä paulaa, hän vastusteli, huomautti aivan oikein, että ei kannata alkaa sellaista työtä, koska se kuitenkin myöhemmin täytyy lopettaa. Mutta niin pian kuin hän oli myöntynyt, oli hän kiinni, se hellyyden ja toivojen virta, joka täytti hänen sydämensä, voitti hänen itsekkäisyytensä. Tuo pikku raukka ei ollut kovinkaan raskas sinä aamuna, jolloin hän sai ensi kerran imeä Norinea. Sittemmin oli hän punnittu joka aamu, ja seinään naulattuun paperiin oli merkitty eri painomäärät. Alussa ei tämä juuri ollenkaan huvittanut Norinea, ja hän silmäsi numeroita välinpitämättömästi. Mutta sitä mukaan kuin numerot suurenivat ja osoittivat selvästi, että lapsi kehittyi, alkoi Norine enemmän välittää niistä. Äkkiä aleni paino lapsen pahoinvoinnin tähden, ja siitä asti oli äiti levottomasti odottanut punnitsemisen tulosta, ja kun paino taaskin lisääntyi, naureskeli hän ihastuksesta: tämän painon, tämän kootun voiman sai lapsi hänestä, hänen maidostaan, hänen lihastaan ja verestään. Hän, Norine, täydensi luomistyötä, äidillinen sydän puhkesi vihdoinkin kukkaan hänessä.

"Jos te tahdotte riistää lapselta hengen, niin ei teidän tarvitse muuta kuin kieltäytyä imettämästä häntä", sanoi Mathieu. "Katsokaahan, miten ahnaasti hän syö, tuo pikku enkeli!"

Hän imikin kaikin voimin. Norine purskahti itkemään.

"Herra Jumala, rupeatteko te nyt taas kiusaamaan minua? Luuletteko te, että minä nyt luovun ilolla hänestä? Te pakoitatte minun puhumaan asioista, joitten tähden sitten saan koko yön itkeä ajattellessani niitä. Minä en koskaan ole ollut paha, sen te tiedätte, eikö totta? Kun tätä lasta tullaan noutamaan minulta, tuntuu siltä kuin minulta kiskaistaisiin sydän rinnasta. Oletteko tyytyväiset nyt, te kaksi, kun olen sanonut tämän teille? Mitä iloa teillä nyt on siitä, että olette saattaneet minun näin murheelliseksi, koska yksikään ihminen ei kuitenkaan voi tehdä mitään, vaan lapsi täytyy joka tapauksessa heittää maailmaan, ja minä joudun katuojaan ja makaan siellä, kunnes luuta tulee ja lakaisee minun pois!"

Cécilekin itki, hän suuteli sisartaan, suuteli lasta ja rupesi taas laveasti puhelemaan unelmastaan, miten onnellisiksi he kolme tulisivat suuressa kauniissa huoneessa, jossa he saisivat nauttia kaikkia paratiisin iloja. Pieniä kartonginpalasia ei olisi niinkään vaikea leikellä ja liisteröidä. Kun Norine olisi oppinut taidon, voisi hän ehkä ansaita kolme frankia, koska hän oli niin voimakas ja kunnollinen. Viisi frankia heille yhteensä, eikö se jo ollut koko omaisuus? He voisivat kasvattaa lapsen ja päästä kaikista ikävyyksistä.

Norine, joka väsyi yhä enemmän, antoi houkutella itseään eikä enään vastustanut.

"Te saatte pian minun myöntymään, minä en nyt tiedä sitä enkä tätä, tehkää te, niinkuin tahdotte. Niin, kyllä siitä on minulle suuri ilo, jos saisin pitää pikku lemmikkini!"

Cécile taputti ihastuksissaan käsiään, ja Mathieu sanoi liikutetulla äänellä:

"Te pelastatte hänen ja hän pelastaa teidän."

Mutta samassa tuli huoneeseen pitkä, synkkä olento, kuiva ja laiha nainen, jolla oli yrmeät kasvot, laimeat silmät ja vaaleat huulet. Missähän Mathieu oli ennen nähnyt tuon hongankolistajan, jolla ei ollut rintoja eikä lantioita? Äkkiä tunsin hän hämmästykseseen tuon naisen, se oli Amy, englannitar, jonka Mathieu nyt näki aivan samanlaisena kuin kymmenen vuotta sitten. Hän näytti olevan saman ikäinen kuin silloinkin, samanlainen puku, samanlaisen hitaan välinpitämätön: hän ei edes tainnut sen maan kieltä, johon hän tuli synnyttämään lapsensa. Ja nyt tunsin Mathieu myös tuon pienen, kiinnitetyn kapsäkin ja matkalaukun tuolla sängyssä. Neljännen kerran oli hän synnyttänyt lapsen tässä talossa, ja nyt neljäntenä kertana oli hän samoin kuin ensimmäisenäkin tullut sinne aivan aavistamatta, kahdeksan päivää ennen synnytystä. Maattuaan kolme viikkoa vuoteessa ja toimitettuaan lapsensa löytölastenkotiin, palasi hän aivan tyyneenä takaisin kotimaahansa, astui samaan höyrylaivaan, jolla hän oli tullutkin.

Kun hänen piti lähteä matkakapineittensa kanssa, pidätti Norine hänet.

"Vai niin, te olette suorittanut asianne tuolla alhaalla ja aijotte nyt jättää meidät? Suudelkaa ensin minun pientä poikaani..."

Englannitar suuteli sivumennen äsken syntyneen paljasta, lämmintä päälakea.

"Onnellista matkaa!" sanoi Norine.

"Yes ... hyvästi, hyvästi."

Hän meni matkaansa eikä heittänyt silmäystäkään tähän huoneeseen, jossa hän oli kärsinyt. Ja Mathieu ihmetteli nyt niinkuin ennenkin tätä pitkää naista, joka niin vähän näytti luodulta rakkautta varten ja joka niin säännöllisesti teki matkoja Ranskaan synnyttääkseen lapsen höyrylaiivan kahden matkavuoron välillä. Kukahan oli isä? Ja mitenkä sydämettömän välinpitämättömältä tuo nainen näytti kotimatalle lähtiessään, hän ei edes ajatellutkaan hylättyä lastaan!

"Hän tulee synnyttämään puolen tusinaa", sanoi Norine, kun Amy oli poistunut. "Eikä hän opi ranskaakaan näillä lapsivuodematkoillaan; minä olen turhaan kysellyt häneltä, mikä toimi hänellä on Englannissa, mutta en ole voinut saada edes neljää sanaa vastaukseksi. Jos hän on luostarainen, kuten hän sanoo, niin todistaa se vaan, että kaikkialla voi elää rosvoisesti. Hänen pitäisi todellakin imettää itse lastaan, jotta hänen ei tarvitsisi tehdä niin usein näitä höyrylaivamatkoja!"

Norine laski leikkiä nyt, hän oli iloinen ja onnellinen, sillä suuri paino oli pudonnut hänen sydämeltään. Ja hän tahtoi välttämättömästi tulla alas lapsi sylissä, saattaa sisartaan ja heidän yhteistä ystäväänsä edes portaita alas. —

Puolen tuntia olivat Constance ja rouva Angelin olleet huoneeseen sulkeutuneina rouva Bourdieun kanssa ja heillä oli hänen kanssaan vakava keskustelu. Edellinen oli välttänyt esittelemistä, hän näytteli ainoastaan apuaan tarjoovan ystävättären osaa, joka lähtee mukaan, kun arkaluontoiset asiat ovat kysymyksessä. Mutta tavallisella tarkalla aistillaan vainusi kättilö tulevaa potilasta tuossa uteliaassa naisessa, joka teki niin useita merkillisiä kysymyksiä. Siellä oli äsken ollut kiusallinen kahakka, kun kättilö väsyneenä rouva Angelinin itsepäisyyteen ja nähden, ett'ei hän voi kauvemmin pitää tätä rouvaa petollisissa toiveissa, oli päättänyt sanoa, että minkäänlainen käsittely ei enään häntä auta. Tuo naisparka oli sitten hedelmättömyytensä tähden ollut sulaa kyyneliksi, jotavastoin Constance teki muistutuksia ja pyysi selityksiä hämmästyneenä siitä, että sellaista voi tapahtua heidän ijällään. Silloin oli rouva Bourdieu alkanut ylistellä taitoaan ja kertonut merkillisiä tapauksia, maininnut nimeltään kaksi naista, jotka, vaikka olivatkin täyttäneet viisikymmentä vuotta, olivat hänen käsittelynsä kautta tulleet raskaiksi. Jumalan kiitos, useimmissa tapauksissa oli mahdollisuus auttaa, hän onnistui tavallisesti kahdeksassa tapauksessa kymmenestä, ja ainoastaan erinomaisen harvinaisissa tapauksissa voi hän katsoa itsensä voitetuksi. Rouva Angelin itki vieläkin katkerammin ajatellessaan, että hän kuului tuohon kirottujen pieneen laumaan. Constance koetti turhaan lohdutella häntä ja tunsu itse sydämensä hyvin keventyneeksi tästä keskustelusta. Lapsia voi siis saada vielä viidenkymmenen vanhana, hänellä oli siis vielä kymmenen vuotta jälellä sen tapauksen varalta, että hän muuttaisi mielipiteitään. Ja hän koetti antaa salaa kättilölle viittauksia, jotta tämä armeliaisuudesta yhä pitäisi hänen ystävättäressään toivoa vireillä.

Kun naiset nousivat ylös ja rouva Bourdieu läksi heitä saattamaan ulos, tahtoi hän Constancen toivomuksesta sivellä rouva Angelinia hieman jäniksenkypälällä ja sanoi:

"Te olette vahvarakenteinen, rouvani, teidän olisi pitänyt voida saada vaikka tusinoittain lapsia. Te olette tosiaankin saanut odottaa liian kauan, mutta minä olin väärässä äsken, ei koskaan pidä heittää toivoa. Minä olen nyt tullut ajatelleeksi, että sähkö ehkä vaikuttaisi teissä hyvää. Tulkaa pian takaisin taas!"

Mathieu ja Cécile seisoivat vielä portailla vilkkaassa keskustelussa Norinen kanssa, jonka pieni poika oli nukkunut kuin Jeesuslapsi äitinsä rinnoille. He puhuivat juuri huoneen vuokraamisesta, ja silloin tulivat Constance ja rouva Angelin esiin. He hämmästyivät siihen määrään tavatessaan Mathieun tuossa kahden tytön seurassa, että he eivät edes olleet näkevinään häntä. Mutta äkkiä tunsu Constance Norinen; hän tiesi, että Mathieu oli kymmenen vuotta sitten hänen miehensä asiain kanssa tekemisissä. Koko hänen sisällinen ihmisensä kuohahteli vastenmielisyydestä ja hupsumaisia ajatuksia tuli hänen mieleensä. Mitä oli Mathieun tekemistä tässä talossa? Kenenkä oli lapsi, jota tuo tyttö piti sylissään? Toinen lapsi tuli esiin menneisyydestä, hän oli näkevinään sen kapalossa niinkuin tämänkin, hän sekoitti ne keskenään, eikä enään lopulta tiennyt, oliko tämä, jonka hän nyt näki edessään, sama menneisyyden lapsi. Ja koko hänen ilonsa rouva Bourdieun toivehikkaista sanoista oli poissa, hän meni vihasta raivokkaana ulos, häpeissään, aivankuin kaikkein niitten ikävyyksien saastuttamana ja uhkaamana, jotka hän viime aikoina oli tuntenut ympärillään, voimatta itsekään saada selville, mistä tuo jääkylmä tuuli puhalsi.

Mathieu, joka huomasi, ett'ei Norine eikä Cécile ollut tuntenut hunnutettua rouva Beauchênea, puheli yhä tyyneesti edelliselle, että hän hankkii hänelle kehdon, liinavaatteita ja vakinaisen apurahan löytölastenkodista, koska hän tahtoo pitää lapsen luonaan ja imettää itse sitä. Sitten hankkisi hän vielä Norinelle kasvatusapua kolmekymmentä frankia kuukaudessa, ainakin yhden vuoden aikana. Siitä olisi sisaruksille hyvä apu varsinkin alussa. Kun hän vielä sanoi itse ostavansa huonekalut siihen huoneeseen, jonka he nyt olivat päättäneet vuokrata, tahtoi Norine suudella häntä.

"Se suutelo ainakin tulee sydämeistä. Oh, se on melkein kuin pesisi itsensä puhtaaksi noista muista, kun on tekemisissä sellaisen miehen kanssa kuin te olette. Suutele häntä sinäkin, pikku poika parkani, se tuottaa hänelle onnea!"

Mathieu piti nyt mennä Beauchênen tehtaaseen. Boëtiekadulla tuli hän ajatelleeksi ottaa vaunut ja viedä Cécile kotiinsa vanhempain luokse, koska hänen muutenkin piti mennä sinne. Mutta Cécile sanoi, että hänen ensin pitäisi mennä sisarensa Euphrasien luokse Carolinekadun varrella. Ja koska tämä katu oli läheisyydessä, antoi Mathieu hänen kuitenkin nousta vaunuihin ja sanoi jättävänsä hänen sisarensa portille.

Vaunuissa oli Cécile niin haltioissaan, niin onnellinen nähdessään unelmansa vihdoinkin toteutuvan, että hän ei tiennyt miten kiittää Mathieuta. Kyyneleet tulivat hänen silmiinsä, hän nauroja ja itki samalla kertaa.

"Mutta älkää te uskoko, herra Froment, että minä olen paha tyttö, vaikka minä näytänkin näin iloiselta, kun pääsen pois vanhempain luota. Pappa tekee vielä tehtaassa työtä niin paljon kuin hän voi, vaikka hän ei juuri paljokaan siitä ansaitse. Mamma työskentelee myös kotona niin paljon kuin hän jaksaa, vaikka ei hänelläkään paljoa voimia ole. Sitten kuin Victor tuli kotiin sotapalveluksesta, meni hän naimisiin ja hänellä on lapsia; niin, minä luulen, että hänellä on niitä useampia kuin hän voi elättää, sillä rykmentissä näkyy hän menettäneen halun työhön. Vikkelin kaikista meistä on tuo laiska Irma, minun nuorin sisareni, joka näyttää niin hienolta, ehkä sentähden että hän on aina sairas. Te muistatte ehkä, että mamma pelkäsi hänen joutuvan harhateille niinkuin Norinekin. Mutta sellaisesta ei koskaan ole ollut puhuttakaan, hän yksin on löytänyt onnensa, hän on kihloissa erään postivirkamiehen kanssa, jonka pään hän on pannut aivan pyörälle ja joka ei ole saanut edes suudella hänen sormen päitänsäkään. Minä ja Alfred olemme siis ainoastaan kotona. Hän ... niin, hän on oikea rosvo. Minä sanon suoraan, mitä ajattelen. Näinä päivinä varastikin hän, ja meillä oli täysi syy saada hänet pois poliisin kynsistä. Ja mamma pitää niin paljon hänestä, että antaa hänen ottaa kaikki, mitä minä ansaitseen. Ei, minä olen saanut kaikesta tästä tarpeekseni, varsinkin kun minä pelkään Alfredia, sillä hän uhkaa lyödä minua ja tappaa; hän tietää sen hyvin, että minä olen leikkauksen jälkeen vähällä pyörtyä pienimmästäkin metelistä. Ja koska ei isä eikä äiti tarvitse minua, niin onhan anteeksi annettavaa, että tahdon elää itsekseni rauhassa. Eikö totta, herra Froment, onhan se minun oikeuteni?"

Sitten puhui hän sisarestaan Euphrasiesta.

"Ja rakas sisareni, jos te tietäisitte, millaiseksi hän on tullut leikkauksen jälkeen! Minulla puolestani ei ole mitään valittamisen syytä paitsi se hirvittävä asia, ett'en voi koskaan saada lasta. Minähän voin kävellä ja seisoa ja olen hyvin voimakas, eikä vatsassakaan ole enään mitään kipua, mutta kyllä minä tunnen vieläkin tuon naulan niskassani ja solmun kurkussani, joka uhkaa tukehtuttaa minut. Sellaista voi kuitenkin sietää, ja se on koko paratiisi sen viheliäisyyden rinnalla, johon Euphrasie parka on joutunut. Ette voi aavistaakaan, millaisena rauniona hän nyt on, koko hänen perhe-elämänsä on turmeltu, hänen miehensä asuu samassa huoneessa kuin hänkin, yhdessä erään toisen naisen kanssa, joka laittaa ruuan ja hoitaa lapset. Euphrasie itse on tullut kaksikymmentä vuotta vanhemmaksi, hän on vetelä kuin riepu, ei jaksakaan edes lakaista lattiata. Oh, se on oikein kauheata!"

Kun vaunut pysähtyivät Carolinekadulla, sanoi hän:

"Ettekö tahdo tulla ylös tervehtimään häntä? Voisitte sanoa hänelle jonkun ystävällisen sanan. Se olisi niin hupaista minuunkin nähden, sillä minulla on hänelle ikävää asiaa. Minä luulin että hän voisi tehdä muutamia pieniä kartonkeja niinkuin minäkin, niin että hän saisi ansaituksi edes muutaman soun, mutta nyt hänellä on ollut työ enemmän kuin kuukauden, ja kun hän ei voi saada sitä valmiiksi, niin täytyyhän minun ottaa se pois häneltä."

Mathieu suostui. Tuolla kamarissa kohtasi häntä sitten sydäntä särkevin näytelmä kuin hän koskaan ennen oli nähnyt.

Keskellä tuota ainoata huonetta, jossa perhe sekä söi että nukkui, istui Euphrasie olkituolissa, ja hän näytti pieneltä viidenkymmenen vuotiaalta akalta, vaikka hän vasta oli tuskin kolmenkymmenen vanha; hän oli niin laihtunut ja kuihtunut, että hän näytti hedelmältä, josta äkkiä on puserrettu pois mehu ja joka on jäänyt puuhun kuivamaan. Hänen hampaansa olivat pudonneet pois, ja hänen vielä jäljellä olevat haituvansa olivat harmaat. Mutta tuossa ennenaikaisessa vanhuksessa veti erittäinkin huomiota puoleensa uskomaton voimain puute ja se, että häneltä puuttui melkein tykkänään tahto ja työhalu. Hän taisi istua tylsänä ja toimetonna koko päivät voimatta nostaa sormeaanakaan.

Kun Cécile oli sanonut hänelle, että tänne oli tullut herra Froment, entinen ensimmäinen piirustaja tehtaassa, niin ei hän edes näyttänyt tuntevan Mathieuta. Kun sisar oli sitten lausunut asiansa ja pyytänyt takaisin työtä, jonka hän oli antanut Euphrasielle, vastasi tämä ääretöntä väsymystä todistavalla liikkeellä:

"Niin, herra Jumala, kaikkein noitten pienten pahvipalasten yhteen liisteröimisessä on hirvittävä työ. Minä en jaksakaan, minä tulen siitä työstä läpimäräksi."

Paksu nainen, joka seisoi siinä tekemässä voileipää lapsille, yhtyi nyt puheeseen sanoen arvonsa tuntevalla äänellä:

"Ottakaa vaan pois työ, neiti Cécile. Hän ei voi saada sitä valmiiksi. Pahvipalat tulevat lopulta likaisiksi, ja silloin ei niitä ehkä enään oteta takaisin."

Hän oli rouva Joseph, neljäkymmenen vuotias leski, joka oli apuihmisenä tässä korttelissa ja jonka Auguste Bénard, Euphrasien mies, oli pyytänyt tulemaan luokseen, ensin pariksi tunniksi aamupäivällä hoitamaan kotia, koska ei hänen oma vaimonsa enään jaksanut vetää edes sukkia lasten jalkaan, laittamaan ruokaa ja lakaisemaan lattiata. Ensi päivinä oli Euphrasie vimmatusti vastustanut sitä, että vieras nainen tulee hänen kotiinsa, hän taisteli, tuli raivoihinsa, melkein sairaksi siitä, ett'ei itse kyennyt tyydyttämään puhdistushaluaan. Mutta sitä myöten kuin hänen ruumiinsa veltostui, oli hänen täytynyt tyytyä siihen, että vieras vähitellen otti hänen paikkansa. Ja niinkuin usein tapahtuu köyhissä perheissä, joissa on pakko tyydyttää tarpeet suorinta tietä, niin oli rouva Joseph tässäkin perheessä saanut ensin Euphrasien paikan lasten suhteen ja sitten miehen. Sairas oli satunnaisen kiihoituksen kautta tullut sellaiseksi, että hän ei enään voinut olla vaimona miehellensä, ei sittenkään, vaikka hirmuinen mustasukkaisuus antoi hänelle hieman voimia. Ensin oli ollut suuria meteleitä, mutta vähitellen oli tuo silvottu naisparka muuttunut änkyttäväksi, vapisevaksi ja alistuvaksi pieneksi akaksi, joka oli melkein kuin lakaistu pois maailmasta. Silloin oli hän vapaaehtoisesti luopunut aviovuoteesta ja paennut pieneen, pimeään seimeesen pelokkaana ja toivossa saada hautautua sinne kuin haavoitettu eläin. Ett'ei Bénard eikä rouva Joseph olleet pahanluontoisia, sitä todistaa parahiten se, että he pitivät luonaan Euphrasien, tuon hyödyttömän, tiellä olevan olennon, jonka moni muu olisi jo heittänyt kadulle.

"Istutteko te nyt taas keskellä lattiata?" sanoi paksu nainen, joka ketterästi liikkui edestakaisin ja oli joka kerta pakotettu väistämään tuolia. "Omituista on, ett'ette te voi istua johonkin nurkkaan! Auguste tulee kotiin kello neljä saamaan välipalaa, eikä hän ole tyytyväinen, ell'ei hänen juustonsa ja viinilasinsa ole silloin pöydällä."

Levoton ja vastaamatta sanaakaan nousi Euphrasie horjuen ylös, ja hänestä oli suurin vaiva maailmassa siirtää tuolinsa vähän tuonemmaksi. Sitten istui hän taas ja painui kuolemaan asti väsyneenä tuoliinsa.

Juuri kuin rouva Joseph oli saanut juuston pöydälle, tuli sisään Bénard, jonka työpaikka oli aivan läheisyydessä. Hän oli yhä vaan sama iloinen sielu, hän alkoi laskea leikkiä kälänsä kanssa ja oli hyvin kohtelias Mathieulle, jota hän kiitti siitä, että tämä otti osaa hänen vaimoparkansa kohtaloon.

"Herra Jumala, eihän se hänen oma vikansa ole, sen sanon minä hänelle usein. Vika on niitten, jotka leikkasivat hänet sanomatta siitä mitään minulle. Vuoden ajan me melkein uskoimme, että hän oli parantunut, ja nyt te näette, mikä hänestä on tullut. Pitäisi kieltää turmelemasta naista tuolla tavalla, varsinkin kun hänellä on mies ja lapsia eikä hän voi elää koroillaan. Tiedättehän te, mitä he ovat Cécillelle tehneet. Ja sitten vielä yksi, jonka he ovat tehneet kauniiksi, eräs paroonitar, jonka te kyllä tunnette. Hän oli äsken katsomassa täällä. Minä en tahtonut häntä tunteakaan, ajatelkaahan, niin kaunis nainen, ja nyt hän näyttää aivan hirveältä, hän näyttää jo sadan vuoden vanhalta! Ne miehet pitäisi tuomita linnaan kaikesta pahasta, minkä he ovat tehneet meille, sen sanon minä."

Kun hän aikoi istua pöydän ääreen, sattui hän tyrkkäämään Euphrasien tuolia.

"Oletko sinä siinä taas? Minkätähden sinä aina olet tiellä? Kas niin, väistypäs nyt hieman."

Bénard ei ollut niinkään pelättävän näköinen. Mutta Euphrasie rupesi kuitenkin vapisemaan lapsellisesta pelosta, aivankuin häntä olisi uhattu kurittaa. Nyt sai hän voimia laahata tuolinsa aina siihen pimeään nurkkaan asti, jossa hän tavallisesti makasi. Ovi tähän seimeen oli auki, hän pakeni sinne sisään, istui sinne pimeyteen, ja sieltä näytti hän ainoastaan pieneltä, epäselvältä haamulta, vanhalta isoäidiltä, joka vielä saisi monta, monta vuotta odottaa kuolemaansa.

Mathieu tunsi sydämensä kutistuvan, kun hän näki tuon vanhuksille omituisen pelon, tuon vapisevan tottelevaisuuden naisessa, jonka hän muisti ilkeäsisuisena, ankarana ja kovana, aina riidassa vanhemman sisarensa ja sitten miehensä kanssa. Miestään oli hän kauvan pitänyt kurissa. Ja nyt hän itse vapisi, kun miehensä hiemankin oli huonolla päällä. Hän ei ollut enään nainen, vaan pelkkä riepu. Ja tämä leikattu nainen oli vieläkin lääketieteellisissä aikakauskirjoissa mainittuna yhtenä Gauden mestarinäytteen esineenä, tohtori kerskaili yhä vieläkin tästä kunniallisesta työmiehen vaimosta, jonka hän muka oli pelastanut varmasta kuolemasta ja lahjoittanut entistään terveempänä ja voimallisempänä takaisin miehelleen ja lapsilleen! Boutan oli oikeassa, hän oli ensin tahtonut odottaa tuollaisten kuuluisain leikkauksien todellista tulosta, ennenkuin hän niistä lausuu mielipiteensä!

Cécile oli liikuttavalla hellyydellä suudellut noita kolmea lasta, jotka kasvoivat Jumalan huostaan heitettyinä tässä onnettomassa kodissa. Kyyneleet tulivat hänen silmiinsä, ja kun rouva Joseph oli antanut hänelle työn takaisin, pakeni hän pois vieden Mathieun mukanaan. Kun he olivat tulleet kadulle, sanoi Cécile:

"Kiitos, herra Froment, nyt minä menen kotiin! Minähän sanoin jo teille, että meidän elämämme tulee paratiisilliseksi siinä rauhallisessa kamarissa, josta minä olen puhunut." —

Mathieu meni suoraan tehtaaseen, mutta ei saanut siellä tarkkoja tietoja puimakoneesta, jonka hän oli tilannut useita kuukausia sitten. Hänelle sanottiin, että isännän poika, herra Maurice oli mennyt ulos liikeasioissa eikä kukaan voi antaa pyydettyjä vastauksia, varsinkin kun itse Beauchêneta ei ole näkynyt koko viikkoon. Vihdoin sai hän tietää, että jälkimäinen, joka oli äsken tullut kotiin eräältä matkalta, oli luultavasti rouvansa luona. Hän päätti sentähden mennä Beauchênen kotiin, ei niin paljon puimakoneen tähden, vaan toisen asian tähden, joka oli lähempänä hänen sydäntään: oli nimittäin puheltu siitä, että toinen hänen kaksoisistaan, Blaise, saisi paikan tässä liikkeessä. Tämä yhdeksäntoista vuotias nuori mies, joka juuri oli lopettanut

lukunsa, aikoi mennä naimisiin erään nuoren varattoman tytön, Marthe Desvignesin kanssa, johon hän oli lapsuudestaan asti ollut rakastunut. Pojan vanhemmat eivät olleet tahtoneet vastustaa tätä rakkautta, sillä he löysivät hänessä oman, entisen suruttomuutensa. Mutta jotta poika voisi mennä naimisiin, täytyi hänelle ensin saada paikka. Ja Denisen, toisen kaksosen jatkaessa opinnoitaan erikoiskoulussa, oli Beauchêne tarjonnut paikkaa Blaiselle iloisena siitä, että voi täten antaa "kitsaille sukulaisilleen", joiksi hän heitä kutsui, todistuksen kunnioituksestaan.

Kun Mathieu vietiin Constancen keltaiseen salonkiin, oli tämä siellä juomassa teetä rouva Angelinin kanssa. He olivat juuri äsken palanneet kättilön luota. Beauchênen odottamaton palaaminen oli varmaankin vaikuttanut häiritsevästi heidän keskusteluihinsa. Beauchêne oli ollut tekevinään pienen matkan ja tuli nyt kotiin käytyään yöllisillä tervehdyksillä satunnaisten ystävättäriensä luona, ja hän väsytti molemmat naiset kovalla äänellä puhutuilla valheillaan sekä oli vielä hieman hutikassa, sopersi puhuessaan, ja hänen silmälautansa olivat punaiset.

"Hyvää päivää, rakas ystäväni", huudahti hän, "minä kerron juuri näille naisille olostani Amiensissa. Sieltä saa erinomaista ankkapasteijia."

Kun Mathieu puhui hänen kanssaan Blaisesta, alkoi Beauchêne vakuutella ystävytyttään; asia oli päätetty, tuo nuori mies voi tulla koska tahansa, hän voisi ensin työskennellä Morangen johdolla, niin että hän saisi yleissilmäyksen liikkeen käynnistä. Beauchêne puhkuili, syljeskeli, haisi tupakalta, väkijuomilta ja myskiltä, joita hajuja hän aina toi mukanaan kotiin porttojensa luota. Vaimo hymyili hänelle kuten tavallista vieraiden läsnä ollessa, mutta kun rouva Angelin käänsi pois päänsä, oli Constancen katse täynnä inhoa.

Beauchênen puhellessa liian paljon ja tunnustaessa, että hän ei tiedä, miten puimakoneen laita on, näki Mathieu, että Constance kuunteli levotonna. Se, että Blaise tulisi liikkeeseen, oli jo saanut hänen vakaviin ajatuksiin; nyt vaivasi häntä miehensä tietämättömyys töitten kulusta, ja sitten sukelsi taas esiin Norinen kuva, Constance pelkäsi, että herrat taaskin olivat jonkinlaisessa salaliitossa. Mathieu huomasi hänen ajatuksensa ja rupesi nyt puhumaan Gauden leikkauksien kauniista tuloksista, hän kertoi kohtauksestaan Cécilen kanssa sekä käynnistään Euphrasien luona. Naiset kauhistuivat, mutta Beauchêne näkyi suuresti nauttivan noista arkaluontoisista yksityisseikoista, joista hän pakoitti rakkaan sukulaisensa kertomaan. Äkkiä huudahti Constance helpotuksesta:

"Oh, tuolla on Maurice!"

Siellä tuli sisään hänen poikansa, jumala, hänen kaiken hellyytensä ja ylpeytensä esine, kruununprinssi, josta huomenna tulisi kuningas, joka pelastaisi uhatun kuningaskunnan ja antaisi hänen istua sivullaan kimaltelevassa sädekehässä. Hänen mielestään oli poika kaunis, iso, vahva, voittamaton kuin satujen ritari. Kun Maurice kertoi, että hän oli edullisella tavalla sopinut erästä ikävästä kaupasta, johon hänen isänsä oli taitamattomasti sekaantunut, oli Constance jo näkevinään hänen korvaavan tappiot ja voittavan voittoja. Ja hänen riemunsa tuli täydelliseksi kun hän kuuli Mauricen lupaavan, että puimakone on valmis lopulla viikkoa.

"Sinun pitäisi juoda kuppi teetä, rakkaani. Sinä väsyvät liiaksi aivojasi, ja tee tekisi sinulle hyvää."

Maurice suostui ja lisäsi sitten iloisesti:

"Tiedätkö, eräs omnibus oli äsken ajaa minun päälleni Rivolikadulla."

Constance tuli kalman kalpeaksi ja hänen täytyi panna kuppi kädestään. Suuri Jumala, voisiko satunnainen tapaus murskata hänen onnensa? Taaskin tunsu hän luissaan ja ytimissään saman jääkylmän, salaperäisen pöyrityksen...

"Hupsu", sanoi Beauchêne, "sehän oli poika, joka näytti omnibukselle pitkän nenän, koska hän nyt on tässä kertomassa asiasta. Maurice parka, sinulla on kovin omituinen äiti. Mutta minä tiedän, kuinka vankaksi olen tehnyt sinut, ja minä olen levollinen sinun puolestasi, kuten näet."

Rouva Angelin ja Mathieu istuivat samassa vaunussa kotimatallaan Janvilleen; he olivat kahdestaan. Rouva Angelin purskahti ilman mitään näkyvää syytä itkuun, pyysi sitten anteeksi ja sanoi uneksivalla äänellä:

"Kun ihmisellä kerran on lapsi ja hän menettää sen, niin senhän täytyy olla hirmuisen surullista. Mutta hänellä on kuitenkin ollut lapsi, joka on kasvanut, joka on vuosikaudet tuottanut verratonta, sanomatonta onnea. Mutta kun lasta ei ole koskaan ... oi, sellaista kärsimystä, sellaista surua! Ennen mitä tahansa kuin tällaista tyhjyyttä!"

Chantebledissa Mathieu ja Marianne yhä rakensivat, loivat ja synnyttivät lapsia. Ja niinä kahtena vuotena, jotka nyt taas olivat kuluneet, voittivat he elämän taistelussa kuolemaa vastaan perheen alituisen lisääntymisen ja viljavan maan avulla, joka oli koko heidän elämänsä, heidän ilonsa ja voimansa. Intohimo puhalteli kuin kuuma tuuli, tämä jumalallinen intohimo teki heidät hedelmällisiksi, sillä he osasivat rakastaa, he osasivat olla hyviä ja terveitä, ja heidän tarmonsaa sai aikaan muun, heidän toimeliaisuutensa, heidän tyyni kestäväisyytensä siinä välttämättömässä työssä, joka luo ja järjestää maailman. Mutta näinäkään kahtena vuotena eivät he ilman ainaista taistelua voittoa voittaneet. Mutta voitto tuli yhä suuremmaksi ja varmemmaksi aina sen mukaan kuin valloitettu alue laajeni. Ensi ajan pienet murheet olivat kadonneet, nyt oli vaan ohjattava kaikkea ymmärryksellä ja oikealla tavalla. Pohjoisessa, ylämaalla, Mareuilin ja Lillebonnen talonpoikaistalojen välillä oli kaikki maa ostettu, siellä ei ollut kantoakaan, joka ei olisi kuulunut heille; siellä oli noin kahden sadan hehtaarin suuruinen metsä, joka muodosti aaltoilevan

viljapeltojen lisäksi satavuotisia puita kasvavan puiston. Mathieun mielestä ei sitä ole jätettävä käyttämättä hyödyksi ja pidettävä ainoastaan koristuksena; hän yhdisti sentähden aukinaiset kentät toisiinsa teillä ja päästi sinne karjansa, ja karjanhoito menestyi erinomaisesti. Elämän arkki siellä kohisi, se lisääntyi sadoilla elukoilla, jotka pian etsivät majansa mahtavain puitten siimeksessä. Nyt sai syntyä kuinka monta lasta tahansa, maito kohisi koskina, lukemattomat elukat vaatettasivat ja elättäisivät heidät. Kypsiens viljapeltojen vieressä suhisivat synkät metsät vavahdellen siitä ikuisesta kylvöstä, joka nousi idulle sen siimeksessä sädehtivän auringon alla. Ja ostamatta oli ainoastaan yksi maakappale, viimeiset nummet itäpuolella, ja silloin olisi kuningaskunta täydellinen. Siinä oli palkka entisistä kyynelistä, ensimmäisen vaikean ajan hivuttavista murheista.

Sillä välin kuin Mathieu täydensi valloitustaan, oli Mariannella ilo naittaa ensimmäisen lapsensa, ja hän itse oli raskaana ja lähellä synnytystänsä. Niinkuin maa, oli hänkin hedelmällinen, vieläpä hedelmän kypsymisen aikaanakin, jolloin hänestä itäneet vesat vuorostaan alkoivat tehdä siementä. Yhdeksäntoista vuotiaan Blaisen naiminen hurmaavan, kahdeksantoista vuotiaan tytön kanssa — heidän rakkautensa, raitis kuin toukokuun aamu, oli herännyt Chantebledin kukkaisilla metsäteillä heidän ollessaan kahdentoista vuotiaita — muodostui ääretöntä toivoa täynnä olevaksi rakkaaksi juhlaaksi. Kahdeksan muuta lasta oli läsnä: suuret veljekset, Denis, Ambroise ja Gervais, jotka olivat lopettamaisillaan lukunsa, Rose, vanhin neljäntoista vuotias sisar, josta näkyi tulevan kukoistava kaunotar, Claire, joka vielä oli lapsi, Grégoire, joka juuri oli alkanut koulunsa, ja molemmat nuorimmat lapset, Louise ja Madeleine. Lähikylistä kokoontui sinne kansaa katsomaan tuota iloista siskoparvea, joka seurasi isoa veljeään pormestarin luokse. Siinä oli kaunis kulkue, kukkia, keväänraittiita kasvoja, onnea, joka liikutti kaikkein sydämiä. Väliin kun Fromentin perhe läksi johonkin kylään markkinoille, oli teillä sellaista liikettä, ratsain, vaunuilla, polkupyörillä ja lisäksi vielä kaikuvaa naurua ja liehuvia hiuksia, että kansa pysähtyi katsomaan tätä kaunista näytelmää ja sanoi: "Nyt tulee sotajoukko!" aivankuin kaikki olisivat arvelleet, että heitä ei voi kukaan vastustaa, että koko seutu kuului valloittajan oikeudella heille, koskapa heitä syntyi aina yksi lisää joka vuosi. Ja näitten kahden viimeisen vuoden kuluttua synnyttikin Marianne taas tyttären, ja tämä hänen kymmenes lapsensa kastettiin Margueriteksi. Ja kun Mathieu näki hänen parantumisensa jälkeen hymyilevänä ja pieni tyttönsä sylissään, suuteli hän innokkaasti häntä tuntien voitonriemua kaikkien huolien ja tuskien jälkeen. Taaskin lapsi, taaskin enemmän rikkautta ja valtaa, uutta voimaa maailmaan, uusi sarka kynnetty huomista varten.

Hedelmällisyyden suuri ja hyvä työ levisi yhä, kiitos siitä maalle ja naiselle, voittaen kuoleman, luoden elinehtoja jokaiselle uudelle lapselle, taistellen, tehden työtä, yhä synnyttäen enemmän elämää ja enemmän toivoa.

V

Oli kulunut kaksi vuotta. Näitten kahden vuoden kuluessa saivat Mathieu ja Marianne vielä lapsen, pojan. Samalla kertaa kuin perhe lisääntyi, laajeni myöskin Chantebled kaikilla niillä nummimailla, jotka olivat itäpuolella, aina Vieux-Bourgin kylään asti. Mutta nyt olikin viimeinen pala ostettu, koko maatilan valloitus oli vihdoinkin loppuun saatettu: noitten useitten satojen ennen viljelemättömän maitten, jotka Séguinin isä ensin oli ostanut rakentaakseen sinne ruhtinaallisen linnan. Nyt olivat nämät maat päästä päähän hedelmälliset, ihmisten loppumattomat ponnistukset olivat synnyttäneet sinne ennen aavistamattoman hedelmällisyyden, ja ainoastaan Lepailleurin pieni alue, jota tämä ei suostunut myymään, oli kivisenä ja surumiellisenä, kuivana kohtana tällä viheriällä kentällä. Elämä tunki voitonriikkaana eteenpäin, hedelmällisyys laajeni päivänpaisteessa, työ loi ehtimiseen kaikista esteistä huolimatta, korvasi tappiot ja vuodatti joka hetki maailman suoniin enemmän voimaa, terveyttä ja iloa.

Blaise, jolla nyt oli pieni, kymmenen kuukauden vanha tyttö, oli viime talvesta asti asunut konetehtaan piirissä, samassa sivurakennuksessa, jossa hänen äitinsä oli synnyttänyt Gervaisin maailmaan. Charlotte, hänen vaimonsa, oli hurmannut Beauchènen perheen vaaleanverevällä, nuorekkaalla kauneudellaan, niin että Constance itse oli ehdottanut, että he rupeisivat niin läheisiksi naapuruksiksi. Rouva Desvignes oli todellakin kasvattanut molemmat tyttärensä Charlotten ja Marthen hyvin viehättäviksi naisiksi. Kun hänen miehensä oli kuollut jättäen hänet huonoihin varoihin, oli hän muuttanut takaisin kotiseudulleen Janvilleen ja antautunut siellä tykkönään tyttäriensä opettamiseen. Koska hän tiesi, että he olivat melkein ilman myötäjäisiä, oli hän antanut heille mitä huolellisimman kasvatuksen siinä toivossa, että tämä auttaisi heitä pääsemään naimisiin, mikä todellakin oli jo toteutunut toiseen tyttäreeseen nähden. Ystävälliset suhteet oli solmittu hänen ja Fromentin perheen välillä, lapset leikkivät yhdessä, ja se lapsellinen rakkausromaani, joka johti Blaisen ja Charlotten avioliittoon, oli alkanut näistä leikeistä. Kun Charlotte oli kahdeksantoista vuotiaana mennyt naimisiin, oli hänen neljäntoista vuotias sisarensa tullut Rose Fromentin erkanemattomaksi ystävättäreksi, ja Rose oli yhtä kaunis kuin Marthe ja yhtä tummaverinen kuin Marthe vaaleanverinen. Charlotte oli hyvin taitava pienten muotokuvain maalaamisessa — hätäkeino, jos joutuu köyhyyteen, sanoi hänen äitinsä — ja hän oli maalannut kauniin medaljongin Constancesta, ja se ystävällisyys, jolla Constance kohteli häntä, oli suureksi osaksi seurauksena hyvästä kasvatuksesta, jonka Charlotte oli saanut.

Blaise, joka oli perinyt Fromentien luomishalun ja työnnon, oli pian tullut hyväksi avuksi Mauricelle sittenkuin tämä — oltuaan pienen aikaa Morangen opissa — oli ryhtynyt liikehommiin.

Maurice, jota hurjisteleva isänsä aina vähemmässä määrässä auttoi, oli vaatinut, että nuori pari saisi asua sivurakennuksessa, jotta hän voisi milloin tahansa tavata Blaisen, ja äiti, joka kaikessa teki poikansa tahdon mukaan, oli kunnioittavasti alistunut noudattamaan hänen toiveitaan. Constancelle oli rajaton luottamus poikansa suurenmoisiin lahjoihin. Huolimatta sairaalloisuudestaan nuorempana oli tämä poika kuitenkin suoriutunut erittäin hyvin opinnoissaan, sillä vaikka hänellä tosin oli hieman hidas ajatuksen juoksu, oli hän sen sijaan hyvin ahkera. Hän puhui vähän, ja sentähden kuvitteli äiti häntä itseensä sulkeutuneeksi neroksi, jonka teot vihdoinkin saavat maailman hämmästyttämään. Ja kun Maurice oli viidentoista vuotias, sanoi Constance häntä katsellen ja ihailevalla äänellä: "Oi, miten hyvä pää hänellä on!" Ja Blaise otettiin luonnollisesti liikkeesen ainoastaan välttämättömäksi sijaiseksi, halvaksi palvelijaksi, kädeksi, joka täyttää kaikkietävän ja kaikkivaltiaan isännän tahdon. Maurice oli nyt niin vahva, niin huomiota herättävä, ja hän yritti kohottaa liikettä siitä rappiotilasta, johon isä sen oli saattanut; hän oli tulossa tuoksi jumalalliseksi "ainoaksi pojaksi", josta Constance oli uneksunut ja jota hän itsekkäässä suuruudessaan oli niin monta vuotta valmistellut!

Mutta sitten tuli salaman isku. Blaise ei ollut ilman epäroimista suostunut muuttamaan tuohon sivurakennukseen, sillä hän tiesi, että häntä ajottiin käyttäjä tottelevaisena hammasrattaana. Mutta kun hänen tyttärensä oli syntynyt, teki hän rohkean päätöksen ja ryhtyi taisteluun aivankuin isänsäkin ajatellen, että ehkä hänellekin tulee suurilukuinen perhe. Eräänä aamupäivänä, kun hän meni saamaan määräyksiä Mauriceelta, sai hän itse Constancelta tietää, että tämä oli estänyt poikansa nousemasta vuoteesta, koska hän oli väsynyt unettoman yön jälkeen. Constance ei kuitenkaan näyttänyt liiaksi levottomalta, sillä olihan Maurice vaan hieman väsynyt, sillä molemmat nuoret miehet olivat viime viikkoina tehneet työtä kuin orjat saadakseen suoritetuksi erään suuren tilauksen, joka sai aikaan paljon puuhaa koko tehtaassa. Toiselta puolen oli Maurice ollut niin varomaton, että oli jäänyt illalla eräisen vetoiseen suojukseen, jossa koeteltiin uutta konetta. Illalla tuli häneen ankara kuume, ja heti lähetettiin noutamaan tohtori Boutania. Levoton taudin nopeasta kiihtymyksestä, tahtoi Boutan pitää seuraavana päivänä lääkärien neuvottelun, kaksi muuta lääkäriä saapui paikalle, ja heidän mielipiteensä oli sama kuin Boutaninkin. Mauriceella oli ankara keuhkokuume. Beauchêne oli poissa matkoillaan kuten tavallista. Huolimatta lääkärien vakavista kasvoista ja omasta yhä kasvavasta levottomuudestaan, toivoi Constance kuitenkin itsepintaisesti, että hänen poikansa, sankari, jumala, joka oli hänelle välttämätön omaa elämäänsä varten, ei ole vaarallisesti sairastunut eikä kuolinvuoteessaan. Mutta kaksi päivää tämän jälkeen kuoli Maurice äitinsä syliin, samana yönä, jolloin sähkösanomalla kutsuttu Beauchêne saapui. Tämä kaikki oli kuitenkin vaan voimattoman veren viimeinen heikkoneminen, veren, joka oli heikonnettu jo lähteessään, keskinkertaisilla luonnonlahjoilla varustetun ihmisen äkkinäinen katoaminen, ihmisen, joka terveestä ulkonäöstään huolimatta oli jo lapsesta asti ollut sairas. Mutta millainen isku tämä oli äidille, millainen isälle, joitten kaikki suunnitelmat nyt menivät myttyyn! Ainoa perillinen, teollisuuden ruhtinas, josta he itsepintaisessa itsekkäisyydessään olivat niin paljon uneksineet, meni pois kuin varjo, ja heidän kätensä syleilivät tyhjyyttä. He olivat lapsettomat.

Blaise oli yhdessä vanhempain kanssa Mauricen vuoteen pääpuolella, kun tämä kello kahden aikaan aamulla kuoli, ja niin pian kuin hän voi sen tehdä, sähköitti hän kuolemasta Chanteblediin. Jo kello yhdeksän tuli Marianne kalpeana ja liikuttettuna pihalle ja huusi Mathietä.

"Maurice on kuollut! Herra Jumala, ainoa lapsi ... ihmisparat!"

He olivat molemmat syvästi liikuttettuja, he olivat tuskin tietäneet hänen olevan sairaanakaan.

"Minä menen pukeutumaan", sanoi Mathieu, "ja sitten matkustan minä kymmenen junalla Pariisiin. Minun täytyy osoittaa heille osanottavaisuuttani."

Marianne päätti seurata mukana, vaikka hänellä oli kahdeksas kuukausi menemässä. Häntä olisi vaivannut, ellei hän olisi voinut osoittaa sukulaisilleen osanottavaisuuttaan; heidän olivat joka tapauksessa olleet hyviä Blaiselle ja hänen nuorelle rouvalleen. Ja tämä onnettomuus teki todellakin surullisen vaikutuksen Marianneen. Kun aviopuolisot olivat sijoittuneet junaan, äkkäsivät he Lepailleurin puoliset ja heidän poikansa Antonin, jotka matkustivat samassa vaunussa.

Mylläri luuli, että Fromentit matkustaisivat johonkin juhlatilaisuuteen, koska he matkustivat noin yhdessä, mutta kun hän sai tietää, että kysymyksessä oli surun ilmaisu, sanoi hän:

"No, sittenhän se on ihan päinvastoin. Mutta joka tapauksessa on hauskaa päästä täältä ihmisten joukkoon..."

Aina siitä asti kuin Mathieun oli onnistunut saada koko suunnaton maatila viljelykseen, kohteli Lepailleur tätä herrasmiestä jonkinlaisella kunnioituksella. Mutta vaikka hän ei voinutkaan kieltää saavutettuja tuloksia, ei hän kuitenkaan antanut perään, hän näkyi virnistelevän nyt salaisesti ja odottavan jonkinlaista maanjäristystä, joka saisi hänen ennustuksensa toteutumaan. Hän ei tahtonut myöntää olleensa väärässä, hän sanoi aina tietävänsä jotakin ja että vielä jonakin kauniina päivänä saadaan nähdä maanviljelijän ammatin olevan viheliäisintä kaikista ammasteista, sittekuin maa, se lutka, oli niin tyhjiin imetty, ettei se enää tahtonut antaa mitään itsestään. Muuten saihan hän kostaa sillä, että piti omanaan tuon laihaan, viljelemättömän maapalstan, aivankuin vastalauseena sen ympärillä olevia viljamaita vastaan. Tieto tästä teki hänen pilkalliseksikin.

"Niin", sanoi hän kerskuvalla äänellä, "me matkustamme myös Pariisiin ... me saatamme tätä nuorta herraa sinne."

Hän osoitti poikaansa Antoninia, punatukkaista kahdeksantoista vuotiasta nuorukaista, jolla oli isänsä pitkulaiset kasvot, vaikka veltommat, ja leuka muutamain harvain, värittömäin partakarvain peittämä. Hän oli puettu kuin kaupungin herra: silinterihattu päässä, käsineet ja sininen kaulaliina. Saatuaan Janvillen ihmettelemään koulussa saavuttamaansa edistystä, oli hän nyt alkanut ilmaista sellaista vastenmielisyyttä kaikkeen ruumiilliseen työhön, että isä oli päättänyt tehdä hänestä pariisilaisen, kuten hän sanoi.

"Vai niin, te olette nyt siis tehnyt päätöksenne", sanoi Mathieu, joka tunsivat asiat.

"Niin, minkätähden minä pakoittaisin hänen orjan työhön otsansa hiessä ilman pienintäkään toivoa koskaan rikkaaksi pääsemisestä? Ei isäni enkä minäkään ole koskaan voinut säästää soutakaan tuon kirokun myllyn käyttämisestä. Ja meidän viheliäisillä pelloillamme on enemmän kiviä kuin viljaa. Ja koska hän nyt on lukumies, niin onhan parasta, että hän saa pitää tahtonsa ja koetella onneaan Pariisissa. Ainoastaan kaupungissa voi edistyä."

Rouva Lepailleur, joka ei voinut irroittaa silmiään pojastaan ja ihaili tätä nyt yhtä paljon kuin hän ennen oli ihailnut miestänsä, sanoi nyt vuorostaan autuaallisen näköisenä:

"Niin, hän on saanut apulaisen paikan asianajaja Rousseletin luona. Me olemme vuokranneet hänelle pienen huoneen, minä olen pitänyt huolta huonekaluista ja liinavaatteista, ja tänään on suuri päivä, sillä illalla panee hän ensi kerran maata siellä, sittenkuin me kaikki kolme ensin olemme syöneet päivällistä jossakin hienossa ravintolassa. Oi, miten iloinen minä olen, kun hän nyt pääsee alkuun!"

"Ja hänestä tulee ehkä vielä ministeri", sanoi Mathieu hymyillen. "Kuka tietää? Kaikki on mahdollista."

Siinä näkyi taas maaseutuväestön tavallinen tulviminen kaupunkiin, heidän kuumeentapainen kiihkonsa saada äkkiä kootuksi itselleen rikkautta; itse vanhemmatkin riemuitsivat lähdöstä ja saattoivat karkuria kappaleen matkaa ylpeässä innossaan saada hänen kauttaan kohota askeleen. Tämä riemukulku sai hymyilemään Chantebledin omistajan, herrasmiehen, joka päinvastoin oli muuttanut talonpojaksi: mylläriin poika meni Pariisiin, jotavastoin hän itse oli palannut maan, kaiken voiman ja kaiken uudestisyntymisen äidin turviin.

Antonin purskahti nauruun.

"Ministerikö! Ei, se virka ei minua juuri puoleensa viekoittele, se on liian vaikea. Mieluimmin tahdon minä ansaita miljoonan saadakseni sitten levätä."

Lepailleurit nauroivat ääneensä tuolle suurelle sukkeluudelle. Oh, se poika menee vielä pitkälle, se on varma!

Marianne, joka oli istunut ääneti ja ajatellut surutaloa, jonne hän aikoi mennä, tahtoi kuitenkin sanoa pari sanaa hänkin ja kysyi sentähden, minkätähden ei pikku Thérèse saanut olla mukana juhlassa. Lepailleur vastasi yrmeästi, että hän ei ollenkaan tahdo vaivaa kuusivuotisesta penikasta, joka ei vielä ole edes oppinut ihmisten tapoja. Tuo tyttö olisi mielellään saanut jäädä sinne, missä hän oli, sillä hän oli saanut koko talon ylösalaisin. Kun Marianne oli toista mieltä ja sanoi, että hän harvoin on nähnyt niin iloista ja hyvälahjaista pikku tyttöä, vastasi rouva Lepailleur hiljaisella äänellä:

"No niin, kyllä hänellä päätä on, mutta tyttöjä ei voi kuitenkaan missään tapauksessa lähettää Pariisiin, ne täytyy vaan naittaa, ja siitä on paljon suruja ja se maksaa paljon rahaa. Mutta älkäämme puhuko siitä nyt, sillä tänään on ilon päivä!"

Pariisin pohjoisella rautatienasemalla nieli kansan joukko Lepailleurit, ja he katosivat.

Kun vaunut olivat pysähtyneet Orsaykadulle Beauchênen talon ulkopuolella, huomasivat Mathieu ja Marianne Séguinin vaunut jalkakäytävän vieressä. Lucie ja Andrée istuivat vaaleissa puviissa vaunujen ikkunan ääressä odottamassa. Kun Fromentit lähestyivät porttia, näkivät he Valentinen tulevan ulos kiirehtivän näköisenä. Mutta kun hän oli tuntenut Fromentit, muuttuivat hänen kasvonsa surullisen näköisiksi ja hän lausui:

"Mikä kauhea onnettomuus ... ainoa lapsi!"

Ja sitten tuli sanoja tulvimalla.

"Te olette niinkuin minäkin kiirehtineet tänne, se on luonnollista. Ajatelkaahan, minä sain hetki sitten sattumalta tietää onnettomuudesta. Ja sellainen onni sitten, tyttäreni olivat jo puetut ja minä pukeuduin parhaallaan mennäkseni vihkiäisiin ... ystävämme Santerren orpana menee naimisiin erään diplomaatin kanssa. Tätä tilaisuutta varten olin varannut koko aamupäiväni. Vaikka vihkiminen toimitetaan neljännessä yli yhdentoista, en minä epäillytkään, vaan ajoin tänne, ennenkuin lähdemme kirkkoon ja minä kävin luonnollisesti yksin sisällä, minun tyttäreni istuvat vaunuissa odottamassa. Me tulemme vähän liian myöhään vihkiäisiin. Saatte nähdä ... nuo surulliset vanhemmat ruumiin vieressä, joka vielä on sängyssä ... kaikki on hyvin kauniisti järjestetty ... se on sydäntäsärkevää."

Mathieu katseli häntä ja ihmetteli, ett'ei hän ollut enemmän vanhentunut; näytti siltä kuin hän olisi kuivannut kiihdyttävän elämänsä liekissä. Mathieu oli kuullut puhuttavan siitä hajoomistilasta, missä hänen kotinsa nyt oli. Séguin eli nyt julkisesti yhdessä Noran, entisen opettajattaren kanssa, joka oli katsonut parhaaksi, että Séguin varusti hänelle oman pienen kodin, ja siellä asui hän nyt siitä asti kuin elämä Antinkadun varrella oli tullut häirityksi.

Rakastajattarensa luona oli Séguin päättänyt ottaa vastaan Mathieunkin, kun tämä tulisi allekirjoittamaan kauppakirjaa koko Chantebledistä. Ja siitä asti kuin Gaston oli ruvennut kadetiksi Saint-Cyrin sotakouluun, oli Valentinella kotona suuressa talossaan ainoastaan molemmat tyttärensä, ja hävitys tuli siellä yhä täydellisemmäksi.

"Parasta on", sanoi Valentine, "että Gaston pyytää lomaa ollakseen läsnä hautajaisissa, sillä minä en ole varma, onko hänen isänsä silloin Pariisissa. Ystävämme Santerre lähtee myöskin huomenna pienelle matkalle. Eivät ainoastaan kuolleet lähde pois; se on hirveätä, miten paljon eläviäkin ihmisiä katoa. Eikö totta, rouvani, että elämä on hyvin surullista?"

Hänen kasvonsa vavahtelivat. Monta kuukautta oli hän jo huomannut, että välit rikkoutuvat, sillä Santerre oli ollut viekkaissa valmisteluissa, hän hautoi salaista suunnitelmaa, jota Valentine ei vielä tuntenut. Mutta sitten teki hän syvää uskonnollisuutta ilmaisevan liikkeen ja sanoi:

"Me olemme Jumalan hallussa."

Marianne, joka hymyili molemmille vaunuissa istuville tytöille, vaihtoi puheenainetta.

"Mitenkä he ovat kasvaneet ja voimistuneet! Andrée on hurmaava. Kuinka vanha on Lucie? Hän on varmaankin pian naimisiin kelvöllinen."

"Vielä mitä!" huudahti Valentine. "Hyvä on, ett'ei hän kuullut teitä, sillä silloin olisi hän sulannut kyyneliksi. Hän on seitsentoista vuotias, mutta ymmärrykseltään on hän vasta kahdentoista. Tiedättekö, aamulla itki hän ja kieltäytyi tulemasta näihin vihkiäisiin, hän sanoi, että hän tulee sellaisesta sairaaksi. Hän puhuu aina päätöksestään mennä luostariin. Kolmentoista vuotias Andrée on paljon enemmän naismainen. Mutta hän on yksinkertainen kuin pieni karitsa. Väliin hän ihan hermostuttaa minua."

Hän nousi vaunuihin ja pusersi juuri Mariannen kättä jäähyväisiksi, kun hän huomasi Mariannen olevan raskaana.

"Oh, miten ajattelematon minä olen, minähän en edes kysy, kuinka te voitte. Teillä on kahdeksas kuukausi, eikö ole? Ja siitä tulee teille yhdestoista lapsi. Se on hirmuista, hirmuista! Mutta koska se on välttämätöntä teidän terveydellenne, niin... Ah, noita ihmisparkoja tuolla, heidän kotinsa tulee todellakin sitä ikävämmäksi!"

Kun vaunut olivat vierineet pois, tulivat Mathieu ja Marianne ajatelleeksi käydä sivurakennuksessa, ennenkuin menevät Beauchênen luokse, sillä voisivathan heidän lapsensa siellä antaa heille joitakin tietoja. Mutta ei Blaise eikä Charlotte ollut kotona. He tapasivat ainoastaan palvelijattaren, joka hoiti Bertheä, pikku tytärtä. Hän ei ollut nähnyt herraa sittenkuin eilen, herra oli ollut tuolla ylhäällä ruumiin luona. Rouva oli myöskin aamulla mennyt sinne, ja hän oli antanut määräyksen, että Berthe on tuotava sinne kahdentoista aikaan saamaan rintaa, niin että hänen ei itse tarvitsisi tulla alas. Mariannen kummasteleviin kysymyksiin vastasi palvelijatar:

"Rouva otti mukaansa värilaatikon. Minä luulen, että hän maalaa muotokuvan nuoresta herrasta, joka on kuollut."

Kun Mathieu ja Marianne kulkivat tehtaan pihamaan ylitse, ahdisti heitä se haudan hiljaisuus, joka nyt vallitsi tässä suuressa työn kaupungissa, missä muulloin oli niin paljon pauhinaa. Kuolema oli äkkiä tehnyt vaikutuksensa sinnekin, ja kaikki toiminta oli kerrassaan pysähtynyt, koneet olivat kylminä ja mykkinä, työpajat hiljaisina ja autioina. Ei ääntäkään, ei ihmissieluakaan, ei höyrypilveäkään, joka muuten oli kuin tämän talon hengitystä. Kaikki oli kuollutta isännän kuoltua. Ja heidän ahdistuksensa lisääntyi vielä enemmän, kun he tulivat suureen rakennukseen; kaikkialla oli autiota, portailla synkkä hiljaisuus, ja tuolla ylhäällä olivat kaikki ovet avoinna aivankuin asumattomassa, aikoja sitten hylättyssä talossa. Eteisessä eivät he tavanneet ainoatakaan palvelijaa. Salonki näytti tyhjältä ja pimeältä, kirjaillut musliiniuutimet peittivät tykkänään ikkunoita, nojatuolit olivat asetetut puoliympyrään aivankuin vastaanottopäivinä, jolloin odotettiin paljon vieraita. Vihdoin kohtasivat he ihmisolennon, tumman miehen, joka käveli hitaasti edestakaisin huoneessa. Se oli Morange, joka oli saapunut tänne saatuaan kuulla kauhean uutisen. Hän näytti luulevan olevansa kotonaan, hän oli tullut aivan tylsäksi ja päästään pyörälle ainoan pojan kuolemasta, se muistutti häntä luultavasti oman tyttärensä hirveästä kuolemasta. Hänen haavansa olivat auenneet, hänen kasvonsa olivat tuhkanharmaat, hän tallusteli ehtimiseen edestakaisin, unehtui sinne, otti kaiken surun omakseen.

Mutta kun hän näki tulijat, lausui hänkin samat sanat, jotka olivat kaikkein huulilla:

"Tällainen hirveä onnettomuus ... ainoa lapsi!"

Hän likisti heidän käsiään, hän kuiskaili, puheli, että surun murtama rouva Beauchêne oli hetkeksi poistunut, ja Beauchêne ja Blaise olivat joissakin puuhissa tuolla alhaalla. Sitten alkoi hän taas kävellä edestakaisin aivankuin houruinhuonelainen kopissaan ja viittasi seuraavaan huoneeseen, jonka ovet olivat auki.

"Hän makaa tuolla, sängyssä, jossa hän kuoli."

Se oli Mauricen makuuhuone. Paksut uutimet oli laskettu alas, jotta olisi tullut pimeää. Vuoteen vieressä paloi vahakynttilöitä, jotka levittivät lempeää valoansa vainajan kalpeille, vakaville kasvoille. Hän ei ollut muuttunut, ainoastaan laihempi. Kädet olivat ristissä, ja niiden välissä ristiinnaulitun kuva. Ruusuja oli siroteltu peitteelle. Niiden tuoksu yhteydessä palaneen vahan

hajun kanssa oli tukahduttava. Huone oli muuten hiljainen ja pimeä, ainoastaan vuode oli valaistu, eikä ilman löyhähdyksään pannut vahakynttiläin korkeita, suoria liekkejä värähtelemään.

Kun Mathieu ja Marianne olivat tulleet sisään, huomasivat he erään verhon takana miniänsä Charlotten, joka istui siellä piirustuslauta polvillaan ja piirusti pienen lampun valossa vainajan ruusujen keskellä lepäävää päätä. Charlotte oli noudattanut vainajan äidin palavaa toivomusta, vaikka tämä olikin kolkkoa työtä kaksikymmen vuotiaalle nuorelle rouvalle. Hän oli istunu siellä jo kolme tuntia ja työskennellyt ahkerasti, sillä hän tahtoi suorittaa hyvin tehtävänsä. Kun Mathieu ja Marianne lähestyivät, ei hän tahtonut puhutella heitä vaan kumarsi ainoastaan keveästi päätänsä. Mutta hänen poskensa muuttuivat värikkäimmiksi, hänen silmänsä leimusivat, ja kun Mathieu ja Marianne palasivat takaisin salonkiin katseltuaan hetken surullisina vainajaa, jatkoi hän työtään, yksinään kuolleen kanssa, ruusujen ja palavain vahakynttiläin keskellä.

Salongissa käveli Morange yhä vaan edestakaisin kuin eksyksiin joutunut varjo. Marianne, joka ei saanut väsyttää itseään istahti oven luokse. Ei kukaan lausunut sanaakaan, he odottivat vaan surullisina pimeäin huoneitten tukahduttavassa hiljaisuudessa. Kymmenen minuutin kuluttua tuli uusia vieraita, eräs herra ja nainen, joita he eivät ensin tunteneet. Morange kumarsi heille tylsän näköisenä. Kun nainen ei päästänyt herran kättä, vaan johti häntä kuin sokeaa huonekalujen väliin, jotta hän ei kompastuisi niihin, huomasivatkin he ne Angelineiksi. Nämät olivat talvella myyneet Janvillessä olevan talonsa ja muuttaneet Pariisiin, kun heille ensin oli tapahtunut uusi onnettomuus; he olivat nimittäin menettäneet melkein kaiken pienen omaisuutensa erään suuren liikkeen vararikossa. Rouva oli hakenut itselleen paikkaa ja päässyt yleisen lastenkodin tarkastajaksi, jolloin hänen oli käytävä niitten äitien luona, jotka saivat avustusta, pitää silmällä heidän lapsiaan ja laatia kertomukset niistä; ja kaikkien näitten pienokaisten kaitseminen oli, niinkuin hän itse surullisesti hymyillen sanoi, jonkinlaisena lohdutuksena hänelle, jonka hedelmättömyyttä ei nyt enään voinut epäillä. Kipeäsilmäisen miehen oli täytynyt laata kaikesta työnteosta, hän eli nyt ainoastaan surrakseen mennyttä elämäänsä.

Lyhyillä askelilla, aivankuin olisi johtanut lasta, talutti rouva Angelin miehensä Mariannen luokse ja pani hänen istumaan nojatuoliin Mariannen viereen. Angelinilla oli vielä jälellä reipas musketöörin käytös, mutta hänen kasvoillaan asui levottomuus, ja neljänkymmenen neljän vuotiaana oli hän jo harmaahapsinen. Ja minkälainen muisto oli tämä niille, jotka muistivat tuon nuoren, kauniin avioparin, joka surutonna retkeili Janvillen metsäpoluilla vapaine rakkauksineen!

Pitäessään Mariannen käsiä omissaan ei rouva Angelinkaan löytänyt muita sanoja kuin nuo synkät:

"Mikä kauhea onnettomuus ... ainoa lapsi!"

Ja kyyneleet täyttivät hänen silmänsä eikä hän voinut istua, ennenkuin oli ollut hetken sisällä vainajan ruumiin luona. Kun hän tuli takaisin, tukahutti hän nenäliinalla itkuaan ja vaipui sitten nojatuoliin Mariannen ja miehensä väliin, joka istui siinä liikkumatta silmäparat jäykkänä. Ja sitten syntyi taas tässä kuollessa talossa hiljaisuus, eikä sinne kuulunut enään hälinää sammuneesta, autiosta ja jääkylmästä tehtaastakaan.

Vihdoin tuli Beauchêne Blaisen seurassa sisään. Hän näytti kymmentä vuotta vanhemmalta sen iskun johdosta, joka häntä oli kohdannut. Näytti siltä kuin taivas olisi äkkiä sortunut hänen päälleen. Ylpeässä itsekäisyydessään ja huviensa pyörteessä ei hän ollut hetkeäkään ajatellut sellaisen sortumisen mahdollisuutta. Hän ei ollut koskaan tahtonut kuulla puhuttavankaan siitä, että Maurice oli sairaaloinen, sellainen ajatus oli kuin murhayritys hänen omaa terveyttään vastaan, hänen omaa varmaa vakaumustaan vastaan siitä, että hän voi olla ainoastaan voimakkaan lapsen isä. Hän luuli, ett'ei onnettomuus voi häntä voittaa. Ja ensi isku oli näyttänyt kuitenkin hänen olevan heikon kuin nainen, säännötön elämä ja sielunvoimain vähitellen tapahtunut tylsistyminen oli heikontanut hänen ja vienyt häneltä kaiken vastustusvoiman. Hän oli poikansa ruumiin ääressä itkenyt kuin lapsi kaikkein kunnianhimoisten unelmaansa ja tyhjiin rauenneitten suunnitelmainsa perikatoa. Salama oli iskenyt alas, ja nyt oli kaikki mennyttä. Yksi ainoa hetki oli riistänyt häneltä elämän, koko maailma tuli mustaksi ja autioksi. Ja nyt oli hän kuin pelon lamauttama, hänen paksut kasvonsa olivat turvonneet itkusta ja hänen silmälautansa raskaat ja punaiset.

Kun hän huomasi Fromentit, meni hän horjuen heitä vastaan, kädet syleilyyn valmiina, ja itku oli tukahduttamaisillaan hänen äänensä.

"Ah, ystäväni, mikä kauhea onnettomuus! Enkä minä ollut edes paikallakaan! Kun minä tulin kotiin, oli hän tajuttomassa tilassa, hän ei enään tuntenut minua. Mitenkä tämä on mahdollista? Niin terve ja voimakas poika! Minä luulen uneksivani ja luulen, että hän vielä nousee ylös ja lähtee tehtaasen minun kanssani."

Mathieu ja Marianne syleilivät häntä ja surkuttelivat hänen suurta onnettomuuttaan. Äsken kotiutuneena hurjasteluistaan, ehkä vielä juopuneena, oli häntä vastassa tämä kauhea suru. Hänen kyynelten kostuttama partansa haisi vielä tupakansavulta ja myskiltä.

Sitten syleili hän Angelineja, joita hän tuskin tunsikaan.

"Ah, ystäväni, tällainen kauhea isku, tällainen kauhea isku!"

Blaisekin tuli esiin tervehtimään vanhempiaan. Vaikka hän oli valvonut koko yön, olivat hänen silmänsä kirkaat ja hänen kasvonsa nuoruuden kukkeat. Mutta kyyneleitä vieri hänen poskilleen,

sillä yhteinen, jokapäiväinen työ oli liittänyt hänet Mauriceen.

Ja taaskin syntyi hiljaisuus. Morange käveli yhä edestakaisin kuin unissakulkija, eikä hänellä näyttänyt olevan aavistustakaan siitä, mitä hänen ympärillään tapahtui. Beauchêne katosi ja tuli pian takaisin kirjoitettu lista kädessä. Hän käveli ensin vähän aikaa edestakaisin, mutta istahti sitten kirjoituspöydän ääreen, joka oli tuotu pois Mauricen huoneesta. Hän oli niin vähän tottunut suruun, että hän vaistomaisesti tunsu tarvetta päästä muihin ajatuksiin; sentähden alkoi hän selailta osoitekalenteria kirjoittaakseen kutsumuskortteja. Mutta hänen silmänsä hämärtyivät, ja hän kutsui luokseen Blaisen, joka nyt tuli salonkiin käytyään katsomassa vaimonsa piirustamista. Nuori mies asettui kirjoituspöydän viereen ja saneli nimiä matalalla äänellä, ja sitten kuului tässä syvässä hiljaisuudessa ainoastaan tuota säännöllistä, yksitoikkoista nimien lausuntaa.

Minuutit kuluivat vitkaan. Vieraat odottivat yhä Constancea. Ruumishuoneesen aukesi tapeettiovi, ja äänettömästi tuli Constance sinne sisään kenenkään tietämättä, että hän oli tullutkaan sinne. Hän oli kuin aave, joka tuli pimeydestä vahakynttiläin keveään valoon. Hän ei ollut vielä voinut itkeä, hänen kasvonsa olivat kalpeat, vääristyneet, jäykistyneet kylmästä raivosta. Hän ei alistunut kohtalon iskun alle, päinvastoin tuntui siltä kuin hän olisi uhmaillut, hänen pieni vartalonsa näytti kasvaneen. Mutta häntä ei ollut suru yllättänyt valmistautumattomana: hän oli heti tuntenut odottaneensa sitä, vaikka hän vielä minuuttia ennen kuolemantapausta ei ollut tahtonut uskoa sitä. Se oli ollut kuukausmäärät salassa hänen sydämensä syvyydessä, ja nyt oli tuo salaperäinen aavistus äkkiä muuttunut hirveäksi todellisuudeksi. Hän ymmärsi noita kuiskailevia sisällisiä ääniä, tuon jääkylmän puistutuksen, tuon synkän ja levottoman kaipuun sen johdosta, että hänellä ei enään ollut lasta. Uhkaus oli toteutunut, järkähtämätön kohtalo oli tahtonut, että tämä ainoa poika, tämä uhatun liikkeen pelastaja, tuleva raharuhtinas, jonka vallan äidin ylpeys olisi jakanut hänen kanssaan, lakaistiin pois kuin kuihtunut lehti. Maa aukeni äidin jalkain alla, ja hän syöksyi syvyyteen. Pahinta oli se, että ei hän voinut itkeä, raivo oli polttanut hänen kyyneleensä, hänen hellä äidinsydämensä oli kuin myrkytetty siitä asti kuin hän oli menettänyt lapsensa.

Hän lähestyi Charlottea, asettui hänen taakseen ja katseli kuolleen poikansa profilia kukkien keskellä. Mutta vielä ei hän itkenyt. Hän katseli kuolinvuodetta, täytti silmänsä tällä surullisella näyllä, siirsi sitten silmänsä takaisin paperille aivankuin katsoakseen, paljoko hänellä vielä oli jällellä rakastamastaan pojasta, muutamia liituviivoja sittenkuin maa huomenna ottaa hänet ainiaksi helmaansa. Charlotte tunsu Constanceen selkänsä takana, hän säpsähti ja käänsi päätään. Charlotte oli pelästynyt eikä lausunut sanaakaan. Yhden ainoan silmäyksen he vaan vaihtoivat. Mitenkä sydäntäsärkevää lieneekään ollut äidistä nähdä näitten hautajaisvalmistelujen keskellä, tämän vainajan kasvojen edessä, nuo hellät, terveet, kukoistavat kasvot, jotka näyttivät nuorelta, säteilevältä tulevaisuuden tähdeltä kultaisten suortuvain keskellä.

Nyt kuuli Constance muutamia sanoja, jotka kuiskattiin salongissa aivan oven vieressä ja jotka selvästi kuuluivat tänne. Hän seisoi yhä liikkumattomana Charlotten selän takana, ja Charlotte oli taaskin alkanut jatkaa työtään. Constance kuunteli jännitettynä, mutta ei näyttäytynyt vielä, vaikka hän jo oli nähnyt Mariannen ja rouva Angelinin, jotka istuivat oven suussa, melkein oviverhojen poimuissa.

"Ah", sanoi rouva Angelin, "sillä äitiparalla oli kuin joku aavistus. Minä näin, että hän oli hyvin levoton, kun minä uskoin hänelle surulliset salaisuuteni. Minun toivoni on rauennut. Ja kun kuolema nyt on täyttänyt tehtävänsä tässä talossa, ovat hänenkin toiveensa rauenneet."

Syntyi hiljaisuus. Sitten sai uusi ajatusten yhteys rouva Angelinin kysymään:

"Ja teille tulee taas perheen lisäys ensi kuussa? Se on siis yhdestoista, ja molempain keskosten kanssa olisi se kolmastoista. Yksitoista lasta; tuo luku ei ole tasainen, te saatte kyllä täyden tusinan."

Hän unohti olevansa surutalossa, ja vieno hymyily väreili hänen huulillaan, aivankuin tuollainen hedelmällisyys olisi riistänyt aseet hänen salaiselta kateudeltaan.

Mutta Marianne ei ollut samaa mieltä.

"Ei, kahdettatoista ei enään tule. Ajatelkaa sitäkin, että minä olen neljänkymmenen yhden vuotias. Minun aikani on jo laata, minä olen näytelmäni näytellyt. Nyt on minun poikaini ja tyttäreni vuoro saada lapsia."

Constance tunsu uuden raivon puuskauksen, joka poltti hänen kyyneleensä. Jos hän katsoi hieman sivullensa, voi hän nähdä tämän kymmenen elossa olevan lapsen äidin, joka pian synnyttäisi yhdennentoista ja esiintyi tässä kuolon majassa syli tulvillaan vielä syntymätöntä elämää. Hän oli yhä vaan nuori ja hänessä kukoisti ilo, terveys ja ääretön toivo. Ja nyt kun Constance itse oli menettänyt ainoan poikansa, istui tuo toinen aivan kuolinvuoteen läheisyydessä, tuo loppumattomain satojen jumalatar, ijankaikkisesta hedelmällisyydestä tulvillaan.

"Muuten unohdatte te", sanoi Marianne hymyillen, "että minä jo olen isoäiti. Katsokaa tuonne! Se on perääntymismerkki minulle..."

Hän viittasi Charlotten palvelijattareen, joka käskyn mukaan toi tänne pikku Berthen, jotta rouvan ei tarvitsisi tulla alas antamaan hänelle rintaa. Tyttö ei uskaltanut mennä kaikkein noitten surevain joukkoon, vaan jäi salongin ovelle. Mutta lapsi huitoili pienillä pulleilla käsillään ja nauroi. Ja Charlotte, joka kuuli hänen tulleen, nousi nopeasti, kulki keveillä askelilla läpi salongin viedäkseen pienokaisen mukanaan saliin saamaan rintaa.

"Miten kaunis tuo lapsi on!" sanoi rouva Angelin. "Tuollaiset pikku olennot ovat kuin kukkia, he levittävät ympärilleen valoa ja terveyttä, missä ikinä he näyttyvätäkään."

Constance oli kuin salaman iskun musertama. Puolipimeässä, jossa vahakynttiläin valot loistivat kuin tähdet, kuoleman ja raskaan ruusujuon turmelemassa ilmassa, oli lapsi kuin raikas tuulahdus keväästä ja elämästä. Siinä oli uusi lisä hedelmällisten äitien voitoille: lapsen lapsi, Marianne hedelmällisenä lapsensa kautta. Marianne oli hymyillen sanonut olevansa isoäiti. Mutta hän tuli kaksi kertaa kauniimmaksi, kaksi kertaa majesteettillisemmaksi sen virran kautta, joka oli tulvinut hänestä ja joka leviäisi loppumattomiin asti. Ja kirveen isku kajahti vieläkin kolkkommalta Constancen sydämessä; puu oli juuresta hakattu poikki, ainoa vesa leikattu, hänestä ei enään mitään nousisi idulle.

Vielä hetken seisoivat hän yksinään tässä hävityksessä, tässä huoneessa, jossa olivat hänen poikansa jäännökset. Sitten päätti hän mennä salonkiin. Kaikki nousivat ylös tuon jääkylmän haamun edessä, he suutelivat häntä ja heitä puistatti kosketus hänen jääkylmiin poskiinsa, joita ei mikään veri lämmittänyt. Kaikkein mielet valtasi syvä sääli, niin kauhistuttava oli Constancen tyyneys. He tavoittelivat lohduttelevia sanoja, mutta Constance esti heidät siitä pienellä, jyrkällä huomautuksella.

"Kaikki on mennyttä", sanoi hän. "Entä sitten? Mikä on mennyttä, se on mennyttä."

Rouva Angelin itki, ja Angelinkin kuivaili kankeita, sumuisia silmäparkojoaan. Marianne ja Mathieu pitivät Constancen käsiä omissaan ja itkivät. Mutta Constance oli kivettynyt niinkuin ennenkin, hän ei voinut itkeä, hän ei huolinut lohdutuksesta ja puheli vaan yksitoikkoisesti:

"Se on mennyttä, ei kukaan voi antaa häntä minulle takaisin, eikö niin? Minun elämälläni ei enään ole mitään arvoa, kaikki on mennyttä, mennyttä!"

Mutta hänen täytyi pysyä maltillisena, sillä vielä oli odotettavissa paljon vieraita. Mutta vielä oli hän saapa pistoksen sydämeensä. Beauchêne, joka Constancen sisään tullessa oli ruvennut uudestaan itkemään, ei nähnyt nyt itse kirjoittaa. Hänen kätensä vapisi, hänen täytyi nousta ylös kirjoituspöydän äärestä, heittäytyi nojatuoliin ja sanoi Blaiselle:

"Istu tuohon ja jatka!"

Ja Constance näki Blaisen istahtavan poikansa kirjoituspöydän ääreen, ottavan hänen poikansa paikan, kastavan kynänsä mustepulloon ja kirjoittavan samoin kuin hän oli niin usein nähnyt Mauricenkin kirjoittavan, aivan kuin Maurice itse. Tämä Blaise, Fromentin vanhin poika. Vainaja parka ei ollut vielä haudattu, ja jo tuli yksi Fromenteista hänen paikalleen aivankuin mehukas kasvillisuus valloittaa lähellä olevan aution kentän. Ja Constance tunsu tämän elämän virran vieläkin uhkaavammaksi, sillä se lainehti hänen ympärillään ja tahtoi valtaansa kaiken: isoäidit olivat vielä raskaina, miniät jo imettivät, pojat valloittelivat hallitsijattomia kuningaskuntia. Ja hän oli yksinään, hänellä ei ollut muuta kuin kelvoton, turmeltunut miehensä, ja tuo puolihupsu Morange, joka tuolla käveli edestakaisin, oli täydellinen kuva hänen viheliäisyydestään, sillä Morangekin oli erotettu ainoastaan tyttärestään. Ei ääntäkään kuulunut tyhjästä, kylmästä tehtaasta; tehdaskin oli kuollut.

Kahden päivän perästä oli suuret hautajaiset. Tehtaan viisisataa työmiestä oli mukana saattamassa vainajaa viimeiseen leposijaansa, ja kaikenlaista ylhäisöä oli muodostamassa surusaaton. Suurta huomiota herätti se, että eräs vanha työmies, Moineaud, tehtaan vanhin, kantoi paarivaatetta; sitä pidettiin hyvin liikuttavana, vaikka tuo kunnan mies laahasi jalkojaan perässään ja näytti tylsältä ja menehtyneeltä mustissa vaatteissaan. Kun tultiin haudalle, puhutteli Mathieutä eräs vanha nainen, joka oli tullut ulos erästä surusaattueen vaunuista.

"Minä näen, ystäväni, että te ette tunne minua."

Mathieu teki liikkeen aivankuin olisi anteeksi pyytänyt. Se oli Sérafine, yhä pitkä ja hoikka, mutta niin kuihtunut ja vanhentunut, että hän näytti satavuotiaalta, satujen vanhalta vallastaan erotetulta kuningattarelta. Mathieu ei olisi koskaan voinut odottaakaan niin nopeaa rappeutumista; Sérafinen ylpeä, punahiuksinen kauneus oli näyttänyt voivan uhoitella aikaa.

"Ah, ystäväni", sanoi Sérafine, "minä olen kuolleempi kuin tuo vainaja, joka nyt haudataan. Tulkaa jonakin päivänä minun luokseni kotiin pakisemaan hieman. Te olette ainoa mies, ainoa uskottu, jolle voin kertoa kaikki."

Arkku laskettiin alas, nuorat kitisivät, ja sitten kuului kumea, pieni sysähdys, viimeinen. Beauchêne, joka nojautui eräsen sukulaiseensa, katseli tätä sammunein katsein. Constance, jolla oli ollut kolkkoa rohkeutta seurata mukana, oli nyt aivan itkettynyt ja pyörtyi. Hän kannettiin pois, vietiin tyhjiin kotiin, ikuisesti tyhjiin kotiin, joka muistutti sellaisia loihdittuja maita, joissa ei mitään kasva. Maa oli ottanut omansa takaisin.

Mutta Chantebledissä Mathieu ja Marianne yhä rakensivat, loivat ja synnyttivät lapsia. Ja niinä kahtena vuotena, jotka nyt olivat kuluneet, olivat he voitokkaita elämän ikuisessa taistelussa kuolemaa vastaan, ja nyt oli heidän voittonsa täydellinen. Séguin oli pala palalta luovuttanut koko maatilan, ja Mathieu oli sen kuningas, kiitos siitä viisaille keinoille, joita hän oli sen valloituksessa käyttänyt. Se rikkaus, jota laiskuri oli halveksinut ja tuhlanut, joutui ahkeran työmiehen käteen. Ainoastaan Lepailleurin pieni, viljelemätön osa oli siellä todistamassa tästä ihmetyöstä, inhimillisestä työstä, joka oli saanut nämä hiekkaiset ja saviset erämaat hedelmällisiksi ja joitten sadot tästälähin elättivät kokonaisen pienen, onnellisen kansan.

Ja Mathieun lopettaessa valloitustaan oli Mariannella onni näiden kahden vuoden kuluessa nähdä poikansa Blaisen tyttären syntyvän, ja hän itse oli vielä raskaana, synnyttämässä vielä yhden lapsen maailmaan. Mahtavan puun oksat alkoivat jakautua tullakseen sitten loppumattomiin asti monilukuisiksi, aivankuin kuninkaallinen tammi, joka varjollaan peittää suuren alan maata. Lastenlapset, lastenlasten lapset, koko tuo polvesta polveen yhä laajeneva perhe alkoi pitkän jononsa. Ja varovaisella ja hellällä kädellään kokosi Marianne vielä ympärilleen nuo yksitoista ensimmäisestä pesäkunnasta, molemmista vanhemmista, kaksosista Blaisesta ja Denisestä, jotka jo olivat yhdenkolmatta vuotiaita, viimeksi syntyneeseen, hentoon, tuskin vielä elävään olentoon asti, jonka ahnaat huulet imivät hänestä melkein verenkin. He näyttivät pihamaalla valloilleen päästetyiltä varsoilta, jotka eri tavalla laukkasivat toistensa perässä. Marianne tiesi kyllä, että hän ei voi heitä aina pitää ympärillään, mutta hän oli onnellinen, jos kaksi tai kolmekin jäisi kotiin, ja hänen täytyi ehkä tyytyä siihen, että nuorimmat, jotka eivät voineet saada paikkaa kotona, lähtisivät valloittamaan maata lähiseudulta. Maa-alueen laajentaminen oli välttämätöntä, vaikkakin Blaise oli asunut jo pari vuotta kaupungissa, konetehtaan luona, ja hänen veljensä olivat jo valloittamassa muita aloja. Koska heitä oli monta, niin tulisivat he voimakkaiksi; maailma kuului heille. Heidän vanhempansakin olivat tunteneet itsensä jokaisen uuden lapsen syntyessä voimakkaammiksi. Kukin lapsi oli lähentänyt heitä toisiinsa. Se, että he suurista murheista huolimatta olivat aina voittaneet, se oli seuraus heidän rakkaudestaan, heidän työstään, heidän sydämensä ja tahtonsa ainaisesta kehityksestä. Hedelmällisyys on suuri valloittaja, se synnyttää rauhallisia sankareita, jotka panevat maan valtansa alle ja kansoittavat sen. Ja kun Marianne näitten kahden vuoden kuluttua oli synnyttänyt yhdennentoista lapsensa, pojan, joka sai nimekseen Nicolas, suuteli Mathieu vaimoan kiihkeämmin kuin tavallista iloiten kaikkien surujen ja murheitten voitosta. Taaskin lapsi, taaskin enemmän rikkautta ja valtaa, uutta voimaa maailmaan, uusi sarka kylvetty huomispäivää varten.

Ja yhä vaan sama suuri ja hyvä työ, hedelmällisyyden työ, laajeni maan ja naisen kautta, voittaen kuoleman, luoden uusia elinehtoja jokaiselle uudelle lapselle, rakastaen, tahtoen, taistellen, tehden kärsimyksissäänkin työtä, synnyttäen alituisen yhä enemmän elämää ja yhä enemmän toivoa.

VIIDES KIRJA

I

Suuresta surusta huolimatta palasi elämä taas säännölliseen uraansa konetehtaalte. Häntä kohdanneen hirmuisen iskun musertamana Beauchêne pysytteli ensimmäiset viikot kotonaan, hän oli kuin mennyttä miestä, ilman intohimoja. Hän näytti parantaneen itsensä, hän ei enään valehdellut, hän ei enään ollut ehtimiseen olevinaan matkoilla saadakseen sammuttaa vuosi vuodelta yhä enemmän kasvavaa haluaan törkeihin rakkausseikkailuihin. Hän oli uudestaan ryhtynyt töihin, hän hoiti yksityisasiotaan, meni joka aamu työpajoihin Blaisen kanssa, joka oli hänen ahkerana ja tarmokkaana sijaisenaan ja joka yhä useammin sai vaikeimmat työt tehdäkseen. Mutta perheen ystäviä kummastutti ennen kaikkea se, että puoliset olivat lähestyneet toisiaan. Constance hoiteli hellästi miestänsä, ja Beauchêne oli alituisesti vaimonsa seurassa; he elivät mitä suurimmassa sovussa maailmalta suletussa, aivankuin mustiin verhotussa talossaan, jossa ainoastaan sukulaisia otettiin vastaan.

Mauricen kuoleman jälkeen oli Constance mielestään kuin verta vuotava ja hänestä tuntui siltä kuin joku ruumiin osa olisi leikattu pois. Hän tunsu jonkunlaista häpyä siitä, että häneltä muka oli sahattu joku jäsen pois. Hänen suruunsa oli myöskin sekoittunut loukattua ylpeyttä siitä, että hän ei enään ollut äiti, ett'ei hänen rinnallaan enään ollut kruununprinssiä, joka perisi valtakunnan. Ja hän oli itse yksipintaisesti tahtonut synnyttää ainoastaan tämän yhden pojan, jotta poika yksin saisi periä koko omaisuuden ja tulisi kaikkivaltiaaksi hallitsijaksi! Mutta häpeemätön kuolema oli varastanut häneltä pojan, talo ja tehtaantuntuivat kuuluvan Constancelle vähemmän kuin ennen ja varsinkin nyt, kun Blaise oli muuttanut sinne vaimoineen ja lapsineen, valloittavien Fromentien koko hedelmällisyyden kera. Constance ei voinut antaa itselleen anteeksi sitä, että hän oli ottanut heidät vastaan; hänessä paloi halu varjella itseään, herättää kuolleista poikansa, synnyttää uuden pojan, joka valloittaisi takaisin omaisuutensa, paikkansa, kuninkaallisuutensa. Hän oli petetty ja ryöstetty äiti, eikä hän voisi tyydyttää hehkuvaa rakkauden janoaan, ell'ei hän uudestaan tule äidiksi. Sydämensä, ylpeytensä, kunnianhimonsa tähden täytyi hänellä olla lapsi. Se oli juuri sentähden kuin hän melkein tietämättään oli lähestynyt miestänsä.

Ja uusi kuherruskuukausi alkoi tässä hiljaisessa talossa, jossa kaikki olivat mustiin puettuina. Constance oli ainoastaan vähän yli neljäkymmenen. Beauchêne, joka oli kuusi vuotta vanhempi, piti itseään pohjaltaan oikein terveenä miehenä, joka muka kyllä voisi hankkia itselleen lukuisasti perillisiä. He nähtiin aina yhdessä. Kuusi kuukautta elivät he säännöllistä ja yksimielistä kotielämää. Mutta toivottua lasta ei tullut. Vielä kului puolen vuotta, mutta nyt näytti siltä kuin vanha sopu olisi rikkoutunut; kotirauhaa häiritsivät torat, vihanpurkaukset, ja Beauchêne alkoi

taaskin käydä ulkona tuuleutumassa, niinkuin hän sanoi, ja Constance istui yksin kotona hermostuneena ja itketyin silmin.

Eräänä päivänä kun Mathieu oli käynyt tervehtimässä miniäänsä Charlottea ja jäi puutarhaan leikkimään pikku Berthen kanssa, joka oli kiivennyt hänen polvilleen, näki hän hämmästykseseen Constance tulevan alas; hän oli luultavasti nähnyt ikkunasta Mathieun. Hän vei Mathieun mukaansa jollakin tekosyyllä ja piti häntä neljännestantunin luonaan voimatta puhua mitään. Äkkiä sanoi hän sitten:

"Rakas Mathieuni, antakaa anteeksi, että puhun asiasta, joka ei voi olla muuta kuin kiusallista teille. Mieheni sai viisitoista vuotta sitten lapsen erään tehtaassa olleen työläisnaisen kanssa. Minä tiedän myös, että te siihen aikaan teitte miehelleni palveluksen ja otitte tytön ja hänen lapsensa hoitoon ... pojan, eikö niin?"

Hän jäi odottamaan vastausta. Mutta Mathieu, joka oli hämmästyksissään nähdessään hänen niin hyvin tietävän kaikki eikä ymmärtänyt, miksi Constance näin monen vuoden kuluttua tiedustelee häneltä tuota ikävää juttua, teki ainoastaan hämmästyä osoittavan liikkeen.

"Oh", sanoi Constance, "minä en nuhtele teitä, minä olen vakuutettu siitä, että te toimitte ainoastaan hyvässä tarkoituksessa ja ystävällisistä syistä, että te pelkäsitte jonkinlaista häväistystä, joka olisi kohdannut minuakin. Muuten enhän minä tahdo luonnollisesti soimata niin vanhasta uskottomuudesta. Minä toivoisin vaan saavani selityksiä. Minä olen kauvan ollut käyttämättä hyväkseni niitä ilmiäntoja, jotka ovat vieneet minun asian jälille. Mutta nyt en enään voi olla ajattelematta tätä, ja luonnollista on sentähden, että käännyn teidän puoleenne, sillä minä en siitä ole koskaan puhunut sanaakaan miehelleni, en tahdo häiritä kotirauhaa koettamalla saada häntä tunnustukseen. Mutta minä päätin ryhtyä asiaan sinä päivänä, jolloin kävin rouva Angelinin kanssa kättilön luona Miromesnilkadun varrella ja näin teidän yhdessä tuon tytön kanssa, jolla taaskin oli lapsi käsivarrella. Te olette siis tavannut tytön, te luultavasti tiedätte, minkälaiseksi hän on tullut, eläkö hänen ensimmäinen lapsensa, ja jos elää, niin missä hän on ja mitä hän toimii."

Mathieu ei vastannut vielä. Constance kuumeinen into teki hänen varovaiseksi, sai hänen ajattelemaan syytä tähän merkilliseen avomielisyyteen, jota tuolla ylpeällä ja harvapuueisella naisella harvoin oli. Mitähän lienee tapahtunut? Minkätähden koetti hän saada Mathieulta selvityksiä, joitten tuloksista hän ei ollut varma. Ja kun Constance yhä katseli Mathieutä läpituunkevin silmäyksin, koetti tämä etsiä joitakuita ystävällisiä asiasta pois johtavia sanoja.

"Te saatte minun hämmästykseni. Muuten en minä tiedä mitään, mikä teitä huvittaisi. Mitähän hyötyä olisi noitten vanhain asiain uusimisesta? Unohtakaa, mitä olette kuullut, te, joka aina olette niin viisas ja ymmärtäväinen..."

Mutta Constance keskeytti hänen puheensa, tarttui hänen käsiinsä, piti niitä omissaan ja pusersi lujasti.

"Minä vakuutan, ett'ei kenelläkään ole mitään peljättävää minun puoleltani, ei miehelleni, ei tuolla työllä eikä lapsella. Asia kiusaa minua muuten kauheasti, minä kärsin siitä, ett'en saa tietää mitään, ja minä luulen että rauhottuisin, jos saisin tietää kaikki. Minä kysyn tätä itse tähteni, oman rauhani tähden. Oh, jos minä kertoisin teille...!"

Mathieu alkoi aavistaa jotakin, Constance ei tarvinnut sanoa hänelle kaikkea. Sovinto puolisojen kesken oli jo kaikkein tiedossa, heti Mauricen kuoleman jälkeen oli Mathieu ymmärtänyt, että heidän harras toivomuksensa oli saada uusi poika. Vuosi oli kulunut ilman, että poikaa oli kuulunut. Mathieu oli voinut seurata heidän yhä kasvavaa pettymystään ja vihaansa ja hän ymmärsi, että nyt oli sopu loppu. Ja nyt sai Mathieu nähdä vanhentuneen vaimon mustasukkaisuuden, miten tämä vaimo ei voinut olla ajattelematta lasta, jota hänen miehensä ei voinut nyt hankkia hänelle, vaan jonka hän on hankkinut tuolle työlle. Constance tiesi, että Norine oli yhtä kaunis ja kukoistava kuin hän itse oli kuiva ja keltainen ja ennen aikaansa kuihtunut, mutta loukatusta naisellisesta turhamielisyydestä ei hän ollut lausunut sanaakaan, ainoastaan äiti kärsi hänessä, se oli lasta, jota hän niin katkerasti kadehti kilpailijaltaan. Hän ei voinut poistaa sitä muististaan, se tuli aina kuin pilkkana, kuin loukkauksena hänen mieleensä joka kerta kun hän havaitsi odottaneensa turhaan omaa lasta ja toivonsa joutuneen häpeään. Kuukausi kuukaudelta alkoi hän yhä himokkaammin ajatella tuon toisen lasta, hän tahtoi sen, hän ajatteli, missä lapsi lienee, mikä hänestä on tullut, onko hän terve ja isänsä näköinen.

"Minä vakuutan teille, rakas Mathieu", sanoi hän, "että te teette minulle hyvän palveluksen, jos vastaatte kysymyksiini. Eläkö hän? Sanokaa minulle vaan, eläkö hän. Mutta älkää koettakokaan pettää minua. Jos hän olisi kuollut, luulisin minä tulevani levollisemmaksi. Ja kuitenkin en minä toivo hänelle mitään pahaa, sen tietää Jumala."

Mathieu tuli vihdoinkin liikutetuksi ja kertoi todenmukaisesti koko asian.

"Koska te pyydätte minulta noita tietoja oman rauhanne tähden ja kaikki jää meidän keskemme, niin ett'ei se vaikuta pahaa teidän avioliittoon, niin en minä luule siinä mitään pahaa olevan, vaikka puhunkin teille, mitä tiedän, ja siitä ei ole paljon puhumista. Minä olin itse läsnä, kun poika jätettiin löytölastenkotiin. Siitä asti ei lapsen äiti ole koskaan tiedustellut häntä eikä myöskään kuullut hänestä mitään. Minun ei tarvitse sanoakaan, että teidän miehennekään ei tiedä tuon lapsen kohtaloista mitään, eikä hän ole koskaan tahtonut kuulla puhuttavankaan siitä. Eläkö poika vielä? Missä hän on? Niihin kysymyksiin en minä voi vastata. Siihen tarvitaan laajoja tiedusteluja. Mutta minun mielipiteeni mukaan on hyvin mahdollista, että hän on kuollut, sillä

kuolevaisuus on suuri sellaisten pikkulasten joukossa."

Constance katseli terävästi Mathieutä.

"Puhuttehan te totta, ettehän vaan salaa mitään?"

Kun Mathieu oli puolustanut itseään tuollaista epäluuloa vastaan, jatkoi Constance:

"Niin, minä uskon teitä. Te luulette siis, että hän on kuollut? Ah, kaikki nuo lapset kuolevat, vaikka on tuhansittain naisia, jotka olisivat onnellisia voidessaan pelastaa yhdenkin ja saada yhdenkin heistä? Mutta jos asian laita ei olekaan siten, on se kuitenkin selvitystä. Kiitos."

Seuraavina kuukausina tapasi Mathieu useat kerrat Constanceen yksinään, mutta hän ei koskaan palannut tähän asiaan. Hän näytti koettavan unohtaa kaikki. Mutta Mathieu aavisti kuitenkin, että sama ajatus yhä vaivasi häntä, eikä ollut vaikea arvata, että puolisojen väliset suhteet olivat tulleet sitä huonommiksi mitä enemmän toivo lapsen saamisesta katosi, ainoa seikka, joka oli lähentänyt heitä toisiinsa. Maailman silmissä olivat he vieläkin olevinaan hyviä ystäviä, mutta tosiasiat todistivat, että eripuraisuus tuli joka viikko yhä suuremmaksi. Beauchêne oli melkein tykkänään alkanut seurata taaskin vanhoja tapojaan. Constance taisteli kaikesta huolimatta niitä vastaan, koetti pidätellä häntä kotona, eikä tahtonut antaa perään. Voisiko se olla mahdollista, että he olivat hedelmättömät niinkuin Angelinitkin? Täytyisivätkö kaikki Constanceen aavistukset? Tulisiko hänen kotinsa olemaan yhtä hirmuisen tyhjä kuin hänen ystävättärensäkin. Ajatus heidän voimattomuudestaan saattoi Constanceen vimmoihinsa. Itse ei hänessä ollut muka vikaa, mutta hänen miehensä oli elänyt niin kuluttavaa elämää ... ja nyt alkoivat alkooviriidat uudestaan, he syyttelivät toisiaan tästä hedelmättömyydestä, joka sai heidät epätoivoon.

Beauchêne sanoi, että sellainen vika voidaan auttaa. Mutta keltä kysyä neuvoa? Kun hän mainitsi Boutanin nimen, vastusti Constance tätä ensin, sillä hän pelkäsi Boutanin riemuitsevan voitostaan, hänen, jolla oli omat mielipiteensä ja joita hän oli niin kauvan puolustanut. Sitten hän kuitenkin antoi myöten häveliäisyydestä, koska hän ei muka tahtonut antaa muitten lääkärien tarkastaa itseään kuin sen, joka hänet jo tunsi.

Boutan oli sitä mieltä, että vika oli Constanceessa. Hän oli usein nähnyt samanlaisia tapauksia. Ne olivat avioliitossa käytetyt ehkäisykeinot, jotka turmelivat elimet ja saivat aikaan kroonillisia, sisällisiä häiriöitä. Tohtori epäili jotakin tällaista varsinkin sitten, kun hän oli hoitanut Constancea vatsanpohjatulehduksessa. Ja hedelmättömyyden täytyi olla parantamattomana seurauksena tästä.

Kun Boutan taaskin oli tarkastanut Constanceen, vakaantui hän mielipiteessään, vaikkakaan hän ei voinut selvittää vakaumustaan muuten kuin hyvin mahdollisena hypoteesina, sillä nämät elämän lähteet ovat niin hämärät, että niitä on mahdotonta selvästi nähdä. Constanceen täytyi nyt antautua erityisen käsittelyn alaiseksi kaksi kertaa viikossa, ja tuskallisessa jännityksessä odotti hän, mutta pettyi aina.

Vihdoin muutti Constance luottamuksensa tähän lääkäriin, jonka tiede ei voinut tehdä häntä äidiksi. Hänen mielestään Boutan oli liiaksi varovainen ja käytti liian lieviä keinoja. Ja hän päätti koettaa toista keinoa, hän antautui rouva Bourdieun käsiin, joka oli luvannut varmasti parantaa hänet. Nyt alkoi uusi lääkitsemistapa, uusi odotus. Constance kävi useita kuukausia Miromesnilkadun varrella ja antautui tuskia tuottavan käsittelyn alaiseksi. Mutta tuloksia ei kuulunut, niin kauvan narrattu luonto kieltäytyi tekemästä häntä uudestaan hedelmälliseksi, hän vaipui taaskin epätoivoonsa ja kärsi helvetintuskia ollen aina toivon ja toivottomuuden välillä. Hän oli menettämäisillään järkensä, hän juoksi puoskaroitsijain luona, haki sanomalehdistä ilmoituksia jos jonkinlaisista keinoista, osoitteita huijareista, jotka saivat hyviä tuloja hedelmättömistä äideistä, kun toiset heistä taas pettivät liian hedelmällisiä. Eräänä iltana meni hän rouva Rouchen luokse, joka paitsi erikoisalaansa — kuolleina syntyneitä — ylvästeli myöskin pettämättömästä lääkkeestään kroonillista hedelmättömyyttä vastaan ja joka siis hankki ja tappoi lapsia aina kauppatuttavansa toivomuksen mukaan. Tämä häveliäs rouva, joka ei tahtonut antaa edes lääkäriinsä tarkastaa itseään, kävi nyt puoskarien klinikoissa, pyysi ehtimiseen tarkastamaan itseään, ja olisi riisuutunut alastomaksi vaikka keskellä toria, jos hän olisi ollut varma siitä, että hän jollakin merkillisellä tavalla voi tulla raskaaksi. Ja kun hän oli koettanut kaikkea, kylpypaikkoja ja hartaudenharjoituksia ja lahjoittanut vahakynttilöitä pyhälle neitsyeelle, ei hän vielääkään tahtonut tunnustaa itseään voitetuksi, vaan odotti yhä itsepintaisesti ihmeen tapahtuvaksi.

Kaksi vuotta oli Constance sillä tavalla taistellut; silloin syttyi taaskin hänessä toivo. Hän oli saanut luottamusta Sérafineelta, joka oli lähennellyt sukulaisiaan ja oli nyt usein niin sairas, niin väsynyt ja vanhentunut, että hän mielukkaimmin jäi toisten luokse kuin istui yksinään kotonaan. Kun Constance oli kuullut hänen purevalla katkeruudella kertoilevan tuon kuuluisan kirurgin Gauden leikkauksista, oli hän tullut ajatelleeksi, että mies, joka voi tehdä sellaisia ihmetöitä, kun on kysymyksessä lapsen syntymisen estäminen, voi myöskin taikasormillaan saada lapset syntymään. Miksi ei hän voisi kysyä Gauden neuvoa? Mutta kun hän pyysi Sérafineä mukaansa tuon suuren leikkelijän luokse, kieltäytyi tämä vihaisesti ja sanoi, että hän repisi silmät tuolta naisten turmelijalta, jos hän vaan vielä kerrankin näkisi hänen. Constance näytti luopuvan ajatuksestaan, mutta hän odotti ainoastaan, että saisi rohkeutta panna omin voimin tuumansa täytäntöön.

Eräänä päivänä, kun Sérafine tuli Beauchênelta, kohtasi hän Mathieun ja pyysi tätä tulemaan kanssaan kotiinsa. Hän tunsi tarvetta ripittää itsensä Mathieulle, joka kaksikymmentä vuotta sitten oli ollut hänen ystävänsä.

"Ah, ystäväni, minä en enään kuulu elävään ihmisten joukkoon, suokaa anteeksi, että minä olen näin menehtynyt", sanoi hän viedessään Mathieun asuntoonsa Marignankadun varrella, jossa muinoin oli vallinnut niin ylellinen loisteliaisuus.

Mathieu hämmästyi. Sérafine ei nähtävästi ottanut täällä enään vastaan salaperäisiä vieraitaan, joita varten koko asunto näytti olleen sisustettu. Kaikkialla oli pölyä ja kylmää; se oli kuin kuoleman asuinsija.

"Istukaa, mihin teitä haluttaa", jatkoi Sérafine. "Minulla ei ole enään kotia, minun elämäni kuluu täällä taistelussa katumusta ja katkeruutta vastaan."

Hän riisui hattunsa, käsineensä ja huntunsa. Mathieu ihan kauhistui katsellessaan häntä läheltä. Hän muisti Sérafinen muutamia vuosia sitten, viidenneljättä vuotiaana, punatukkaisena, ylpeänä kaunottarena, jolla oli korkea vartalo, hiukset kuin päivänpaiste, kaula ja rinta loistavan valkeat. Mitenkä oli mahdollista, että hän oli voinut vanheta noin nopeasti, hänhän oli pelkkä luuranko siitä kauniista naisesta, jonka Mathieu oli tuntenut. Hän oli nyt satavuotias.

"Niin, te katselette minua, te ette voi uskoa tätä. Minä itsekin pelkään itseäni, kun katson kuvaani peilistä. Sentähden olenkin minä peittänyt kaikki peilit täällä, minua pöyristyttää ajatellessanikin näkeväni oman haamuni."

Mathieu oli istunut matalalle tuolille, ja Sérafine tuli istumaan hänen viereensä sekä otti ystävällisesti Mathieun kädet laihain sormiensa väliin.

"Nythän te ette pelänne, että minä aikoisin vietellä teitä? Minä olen liiaksi vanha, ja nyt voin minä kertoa teille kaikki. Niin, tehan tunnette minun elämäkertani. Minä en ollut syntynyt äidiksi enkä vaimoksi. Minä en koskaan surrut miestäni, hän oli hullu ja vaarallinen ihminen. Tultuani leskeksi oli minulla oikeus elää, miten minua halutti, eikä niin? Minua ei voida syyttää mistään julkisen pahennuksen aikaan saamisesta, minä olen säilyttänyt arvoni, minä olen tehnyt, mitä minua on haluttanut, sulettujen ovien takana. Kaunis nainen, joka nauttii täysin siemauksin rakkautta, sellainen minä olen tahtonut olla, siihen päämäärään pyrin kaikin voimin ja siihen tähtäsivät kaikki polttavat himoni. Ja minä valehtelin teille silloin kuin sanoin olevani sairas voidakseni jollakin tavalla selittää syyn leikkaukseen, jota minä olin alistuvaisesti odottavinani. Muuten ette te antanut minun pettää itseänne, se näkyi selvästi. Niin, minä tunnustan, että minä tyydytin hullun haluni saada itse määrätä huvitukseni, rakastaa milloin ja kuinka paljon hyvänsä tahdoin ilman että tyhmä pelko lapsen synnyttämisestä olisi minua estänyt. Ja minä annoin leikata itseni tullakseni erillaiseksi kuin muut ihmiset, sellaiseksi, joka ei ole luonnon laeista riippuvainen, yläpuolella muita olevaksi, jumalattareksi, joka on lakien ulkopuolella. Ja vaikka minä olen tullut turmelluksi, tekisin saman tempun vielä huomennakin, minä en voisi vastustaa himoani saada vielä kerran esteettömästi nauttia täysin siemauksin."

Tämän yliluonnollisen huudahduksen päästettyään ojentautui hän ylpeästi tuolillaan. Hän kertoi nyt riemuhetkistään leikkauksen jälkeen, jolloin kaikki hänen intohimonsa olivat kiihtyneet, tulleet kymmenkertaisiksi. Luonto oli voitettu, hän voi vaaratta käyttää kuinka monta rakastajaa tahansa. Sitten oli rappeutuminen alkanut hitaasti, ennenaikainen vanhuus, jonka oireet tulivat näkyviin yksi kerrallaan. Hän ei enään ollut nainen, ja näytti siltä, että samalla kertaa kuin hän oli menettänyt sukupuolensa, oli hän myöskin menettänyt suloutensa naisena. Koska hän ei enään voinut olla puolisona eikä äitinä, ei hän tarvinnut puolisojen ja äitien valloittavaa kauneuttakaan. Hänen hiuksensa putoilivat pois, hänen hampaansa tulivat keltasiksi ja irtaantuivat. Hän tuli myös yhä likinäköisemmäksi ja tunsu sietämätöntä, melkein alituista suhinaa korvissaan. Mutta ennen kaikkea kauhistutti häntä tuo ennen kuulumaton laihuminen: hän kuihtui, muuttui luuksi ja nahaksi, hänen keltainen, ryppyinen ihonsa oli kova ja karkea kuin perkamentti.

"Ah, tässä, mikä näkyy, ei ole kaikki, ystäväni ... katsokaa tänne!"

Ja molemmilla käsillään aukasi hän lenkinsä. Kaula ja rinta tulivat paljaiksi, siinä oli rauniot hänen turmeltuneesta kauneudestaan, joka muinoin oli ollut niin huikaiseva, niin tuoksuava ja lämmin, ja nyt kurttuinen, kuiva kuin liiaksi kypsynyt hedelmä, joka putoaa puusta ja turmeltuu. Hän oli ainaiseksi mahdoton rakkauteen. Ja hänen molemmat kätensä vapisivat häpeästä ja kiukusta, kun hän taas pani kiinni leninkiään peittääkseen ennenaikaisen vanhuutensa kuin häpeällisen mätähaavan.

"Niin, ystäväni, mitä minä nyt teen? Minä en edes voi käyttää käsiäni, enkä tiedä mitä tekisin. Minulla on vaan yksi halu, halu saada nukkua aina, ilman unennäköjä. Mutta heti kun nukun, näen mitä kauheimpia unia. Minä kulutan päiväni niinkuin yönikin muuttelemalla tuolilta tuolille, ainaisessa vihan vimmassa, joka tekee elämäni sietämättömäksi. Eikä tässä vielä ole kaikki. Vanhuuteni, ruumiini raukenemisen, sen minä kyllä voisin kestää. Jos tuo Gaude olisi ainoastaan edistänyt ryppyjen saantia, voisin minä antaa hänelle anteeksi ja lohduttaa itseäni sillä, että kaikesta täytyy maksaa. Mutta se tekee minun hulluksi, että hän on tappanut himoni, ainoan, mikä antoi elämälleni jotakin arvoa. Siinä on tapahtunut rikos, ja se on hirmuisempaa kuin kaikki kidutukset."

Sérafine oli noussut ylös ja käveli Mathieun edessä puhuen yhä rohkeammin, sellaisen kärsimyksen raatelemana, että hänen hävytön rippinsä tuntui melkein villiltä suuruudelta. Kaikessa tässä piilevä julma pilkka, pilkatun luonnon kosto, ajatus että hän oli murhannut nautinnan antaessaan leikellä naista, täytti hänen silmittömällä raivolla. Hän, hillitsemätön rakkauden bacchantinna, jolla ei ollut omaatuntoa eikä siveyttä, tällainenkö olisi hänen loppunsa? Hän oli kuulevinaan äänen, joka huusi hänelle: "Ei lapsia, mutta ei myöskään aistillista nautintoa!" Ja tätä menetettyä autuutta rukoilee hän nyt ikuisiksi ajoiksi laihuneena olentona,

joka kävelee tyytymättömänä edestakaisin tässä pienessä salongissa, jossa hän ennen on tyhjentänyt pohjaan kuohuvia nautinnon maljoja.

Hän pysähtyi äkkiä Mathieun eteen.

"Minä menetän lopulta järkeni. Väitetään, että meitä on Pariisissa enemmän kuin kaksikymmentä tuhatta leikattua naista. Kaunis joukko! Minä toivoisin tuntevani heidät kaikki, niin silloin ottasin minä heidät mukaani Gauden luokse, ja siitä syntyisi hauska keskustelu!"

Sitten vaipui hän taaskin sohvaan Mathieun viereen.

"Oh, sitä Gaudea! Olenko minä kertonut teille, että Constance on pyytänyt minua tulemaan mukanaan hänen luokseen siinä toivossa, että Gaude saisi hänen synnyttämäänsä lapsen? Constance parka, hän on varmaankin yhtä hullu kuin minäkin, sillä niin hurjasti pitää hän kiinni siitä ajatuksesta, että hänen pitää saada toinen poika Mauricen sijaan. Hän on puhunut salaisuuksiaan minulle, hän kertoo minulle ennen kuulumattomia asioita, minä en koskaan ole ollut hurjemmissa seikkailuissa Pariisissa kuin hän, en edes hulluimpana aikani. Äidiksi tulemisen himon täytyy todellakin olla yhtä voimakas ja kuluttava kuin tuo toinenkin himo, minun himoni. Mutta joka tapauksessa minä kärsin enemmän. Lapsi! Se voidaan aina korvata, otettakoon pieni koira. Mutta ilman ruumiin tarpeitten tyydyttämistä ei voi elää. Se olen minä, joka kärsin pahimpia tuskia, minun kärsimykseni ovat ainoat, jotka todellakin ovat jotakin!"

Hän purskahti itkuun. Mathieu tarttui hänen käsiinsä ja koetti lohduttaa häntä. Mutta hän oli itse liikutettu, sillä hän ei ollut koskaan ennen kuullut hätähuutoa, joka olisi tullut niin sydämen syvyydestä. Häntä pöyristytti katsellessaan tätä epätoivoista olentoa, joka oli tahtonut tulla hedelmättömäksi ja jonka elämä oli sen kautta turmeltunut.

He olivat vielä syventyneinä keskusteluunsa, kun saapui odottamaton vieras. Se oli Constance, joka tuli suoraan Gauden luota. Hänellä ei koskaan ollut tapana näyttäytyä Marignankadun varrella tähän aikaan päivästä. Mutta kirurgin sanat olivat sattuneet hänen sydämeensä, ja kun hän tuli ulos hänen luotaan tunsu hän sellaista tarvetta sydämensä keventämiseen, että hän oli melkein mieletönnä kiirehtinyt tänne.

Jo oven suussa huudahti hän Mathieun läsnä oloa ihmettelemättä:

"Ah, rakas ystäväni, minä pelkäsin ett'en tapaa sinua. Tiedätkö, mitä hän sanoi minulle tuo sinun Gaudesi? 'Minulla ei ole varastossa lapsia.' Ja sitten se viheliäinen vielä nauroi!"

"Senhän minä sanoin sinulle jo edeltäpäin", keskeytti Sérafine. "Hän on tehnyt sinusta pilkkaa, siitä minä olen varma. Lapsia varastossa ... no eipä todellakaan ... hänen toimensa on niitten tappaminen!"

Constance oli vaipunut sohvaan samalle paikalle, jonka hänen kälynsä oli jättänyt. Hän kertoi nyt koko käyntinsä Gauden luona, sanoi, että hän lopulta oli kuitenkin saanut Gauden tarkastamaan itseään. Ja hänen epätoivonsa oli tullut äärettömän suureksi, kun Gaude oli hyvin ra'asti sanonut, ett'ei hän koskaan voi saada lasta. Hän oli siis tuomittu. Puoskarit voivat siis ainoastaan viekotella häneltä rahaa ja ajaa hänen päänsä täyteen valheita.

"Kun minä tulin ulos hänen luotansa", jatkoi Constance, "luulin minä pyörtyväni. Mutta hän teki joka tapauksessa oikein sanomalla minulle puhtaan totuuden. Nyt minä tiedän, mitä minun pitää tekemän; kaikki on mennyttä, ainaiseksi mennyttä!"

Ja nyt oli hänen vuoronsa itkeä. Hän itki menetettyä äidiniloaan samassa paikassa, jossa Sérafine oli itkenyt menetettyä nautintoaan, ja Mathieu näki heidän lepäävän toistensa sylissä, häveliään porvarinaisen ja porton, äidin ja rakastajattaren, saman epätoivon valtaamina.

Kun Constance jätti kälynsä pyysi hän saada nojata Mathieun käsivarteen. Hän oli lähettänyt vaununsa kotiin, hänen oli vaikea hengittää, ja hän tahtoi mieluummin kävellä. Mathieu ymmärsi heti, missä salaisessa tarkoituksessa Constance oli pyytänyt hänen seuraansa.

"Rakas Mathieuni", sanoi hän äkkiä, kun he olivat tulleet autiolla sivukadulle, "antakaa anteeksi, että minä palaan takaisin erääseen ikävään asiaan, mutta minä kärsin liian paljon, tämä viimeinen isku oli minulle kuin surmanisku. Minun mieheni lasta, sitä lasta, joka hänellä oli tuon tytön kanssa, en minä voi olla ajattelematta. Tahdotteko te tehdä minulle suuren palveluksen? Ruvetkaa tiedustelemaan häntä, hankkikaa tieto, elääkö lapsi, vai onko hän kuollut. Kun minä saan sen tietää, luulen rauhoittuvani."

Mathieu aikoi vastata, että vaikka tämä lapsi löytyisikin, ei se kuitenkaan voisi korvata sitä lasta, jota Constance ei voinut synnyttää ja joka seikka saattoi hänet epätoivoon. Mathieu ymmärsi, mitenkä Constance kärsi siitä, että Blaise oli ottanut Mauricen paikan liikkeessä, ja varsinkin nyt, kun Beauchêne taaskin oli alkanut elää siveetöntä elämäänsä ja antoi päivä päivältä yhä suuremman vallan Blaiselle. Ja tämä nuori aviopari oli vielä hedelmällinen, Charlotte oli äsken saanut toisen lapsen, pojan, ja tässä oli siis valloittavan hedelmällisyyden uusi pesäpaikka, ja se uhkasi nyt sitäkin enemmän, kun Constance itse oli hedelmätön, kun hän ei koskaan voinut saada perillistä, kruununprinssiä, joka sulkisi tien vierailta valloittajilta! Käsittämättä tarkalleen Constancen tunteita arveli Mathieu, että tämä tahtoo tutkia häntä, nähdä, oliko Mathieu poikansa Blaisen selän takana johtamassa salaliittoa. Jos niin olisi ollut laita, olisi Mathieu ehkä tullut levottomaksi ja kieltäytynyt tiedusteluista. Tämä seikka sai hänen tekemään päätöksensä.

"Minä olen teidän palveluksessanne, jos te toivotte voivanne saada hieman rauhaa näistä

tiedusteluista. Ja jos poika elää, niin tuonko minä hänen teidän luokseenne?"

"Ei, ei, sitä minä en tahdo!"

Sitten lisäsi hän avuttomalla äänellä:

"Minä en itsekään tiedä, mitä tahdon ... minä kärsin niin, että tahtoisin kuolla."

Constancella ei todellakaan ollut mitään määrättyä suunnitelmaa. Ajatteliko hän poikaa mahdollisesti perijäksi? Menisikö hän vihassaan vierasta valloittajaa vastaan niin pitkälle, että hän ottaisi äpärän siipiensä suojaan? Jos lapsi ei ollutkaan hänen oma poikansa, niin olihan hän hänen miehensä poika. Ajatus, että valtakunta on pelastettava, tehdas annettava oikeutetulle perilliselle, antoi hänelle ehkä voimia asettua ennakkoluulojen ja taikauskon yläpuolelle. Mutta vielä oli kaikki hänen mietteensä hajanaisia, hänessä asui sellaisen äidin halu, jolta on viety oma lapsi ja joka tahtoo anastaa sen sijaan vieraan lapsen.

"Kerronko minä Beauchênelle tiedusteluitani?" kysyi Mathieu.

"Tehkää miten tahdotte. Mutta kyllä se sittenkin olisi parasta."

Samana iltana rikkoi Constance välinsä miehensä kanssa. Hän ajoi miehensä makuuhuoneesta. Koska hän näki miehensä kykenemättömäksi johtamaan liikettä eikä enään odottanut saavansa lasta hänen kanssaan, olisi hän voinut sylkeä hänelle vasten kasvoja kaiken sen halveksumisen, kaiken sen inhon, jota hän vuosikaudet oli tuntenut hänen hyväilyistään. Ajatus päästä vapaaksi tuosta miehestä, ajatus, että tuo mies ei koskaan enään saisi koskea häneen, oli niin voimakas, että Constance soi itselleen hetken kostonhimoista nautintoa sanomalla miehelleen, mitenkä inhoittavalta tämä aina oli tuntunut hurjasteluista tuomine hajuineen. Ja Beauchêne pelästyi, hän vietti yönsä poissa kotoa, sillä niin pelottavalta tuntui hänestä Constance, tuo hento, mustaihoinen olento huutaissaan, että hän ei enään huoli miehestään, että tämä sai mielellään palata takaisin likaansa, pysyä siellä niin kauvan kuin halutti, hukuttaa itsensä tuohon likaisuuteen. Siinä oli taas välttämätön, loogillinen seuraus heidän avioliitossa käyttämistään ehkäisykeinoista: mies koettaa tyydyttää himojaan kodin ulkopuolella, hänen järkensä ja työkykynsä heikkonee vähitellen, ja hän vaipuu raakoihin nautintoihin; ainoan pojan kuoleman jälkeen katkeavat kaikki kotielämän siteet, äiti on hedelmätön, hän ajaa pois miehensä, jonka loppu on henkinen ja ruumiillinen rappeutuminen. Mutta elämä kulkee säännöllistä uraansa.

II

Kun Mathieu tahtoi alkaa salaiset tiedustelunsa, oli hänen ensimmäinen ajatuksensa — ennenkuin hän kysyi Beauchênenkaan mieltä — mennä heti tiedustelemaan löytölasten kodista. Jos lapsi oli kuollut, niinkuin hän luuli, niin asia päättyisi siihen. Onneksi muisti hän pienimmätkin yksityisseikat, lapsen nimen Alexandre Honoré, päivän, jolloin poika vietiin löytölastenkotiin, ja kaikki muut pikkuseikat sinä päivänä, jolloin hän oli kuletellut Couteauskaa vaunuissaan. Kun laitoksen johtaja oli ottanut hänen vastaan ja hän oli maininnut tiedustelujensa tarkoituksen, sai hän ihmeekseen heti selvän ja varman vastauksen: Alexandre Honoré, joka oli annettu hoidettavaksi vaimo Loiseaun luokse Rougemontiin, oli ollut samassa paikassa, kunnes täytti kaksitoista vuotta, ja oli kolme vuotta sitten annettu oppiin vaunujentekijä Montoirin luokse Saint-Pierressä, eräässä läheisessä kylässä. Poika siis eli, hän oli nyt viidentoista vuotias; siinä kaikki, Mathieu ei voinut saada lähempiä tietoja hänen terveydestään eikä luonteestaan.

Kun Mathieu tuli kadulle, muisti hän Couteauskan sanoneen kuulleensa erältä hoitajattarelta, että lapsi lähetetään Rougemontiin. Mathieu oli aina ajatellut ottaneensa osaa niin monen äskensyntyneen kohtaloihin ja luuli olevansa pienten pariisilaislasten hautausmaalla. Sentähden hämmästyikin hän suuresti kuulleensa Alexandre Honorén pelastuneen murhaajain käsistä, ja sentähden tuli hän samalla levottomaksi peläten jotakin pahempaa onnettomuutta. Mutta koska lapsi eli ja hän tiesi, missä se oli, alkoi hän epäröidä ja piti tarpeellisena ilmoittaa Beauchênelle asiasta, ennenkuin menee tiedusteluissaan pitemmälle. Tämä olikin arka asia, hänen mielestään ei ollut sopivata toimia lapsen isän tietämättä.

Ennenkuin hän meni kotiinsa Chanteblediin lähti hän konetehtaaseen, jossa hänellä olikin onni tavata isäntä, jonka Blaisen poissa olon takia täytyi olla kirjoituspöytänsä ääressä. Hän oli siis huonolla tuulella, haukotteli ja ähkyi sekä oli melkein puolinvuorissa. Kello löi kolme, mutta hän väitti, ett'ei hän voi sulattaa ruokaa, koska ei päässyt aamiaisen jälkeen kävelemään. Asian laita oli oikeastaan siten, että hän välien säryttyä vaimonsa kanssa oli kaiket iltapäivät erään kahvilatyön seurassa, jolle hän oli vuokrannut asunnon.

"Niin", huokasi hän venytellen itseään, "minun vereni on sakeata. Minun täytyy liikkua, muuten minä kuolen."

Mutta kun Mathieu sanoi käyntinsä tarkoituksen, silloin hän heräsi. Ensin ei hän tosin ymmärtänyt mitään, sillä asia tuntui hänestä niin omituiselta ja tyhmältä.

"Mitä te sanotte? Onko minun vaimoni puhunut teille tuosta pojasta? Onko hän saanut sellaisen ajatuksen päähänsä, että poikaa pitäisi etsiä?"

Hänen paksut, verekkäät kasvonsa tulivat veltoiksi, hän oli niin kiukkuinen, että änkytti puhuessaan. Mutta kun hän sai kuulla, että Constance oli antanut Mathieulle varman ja määrätyn tehtävän, silloin tapahtui räjähdys.

"Vaimoni on hullu! Hän on tukkihullu, sanon minä! Onko koskaan ennen kuultu puhuttavankaan tuollaisesta päähänpistosta? Joka päivä minua kiusataan uudella hulluudella!"

Mathieu lopetti hyvin tyyneästi puheensa.

"Minä tulen nyt löytölastenkodista, jossa sain tietää, että poika elää. Minulla on hänen osoitteensa. Mitä minä nyt teen?"

Mutta nyt oli mitta täysi. Beauchêne oli aivan vimmoissaan, hän teki liikkeitä nyrkeillään.

"No, tämäpä on hauskaa! Mikä tuhannen vietävä on hänen tarkoituksensa, kun hän tuolla lapsella kiusaa minua? Poikahan ei ole hänen, niin eikö hän voi antaa minun ja pojan olla rauhassa? Minun lasteni kanssa ei muilla kuin minulla ole mitään tekemistä. Ja sitten minä kysyn, onko se sopivaista, että vaimoni antaa teidän juosta minun lapsieni perässä? Ettehän te vaan aijo viedä poikaa vaimoni luokse, toivon minä? Mitä me tekisimme tuolla talonpoikaispojalla, jossa on ehkä kaikki paheet? Voitteko te kuvitella mielessännekään häntä meidän kodissamme? Vaimoni on hullu, sanon minä, rutihullu!"

Ja hän alkoi vimmoissaan kävellä edestakaisin. Sitten seisahtui hän äkkiä.

"Rakas ystäväni, tehkää minulle se palvelus, että sanotte vaimolleni pojan kuolleen."

Mutta nyt hän kalpeni ja astui askeleen taaksepäin. Constance seisoi oven luona ja oli kuullut kaikki. Jonkun aikaa oli Constance jo tuolla tavalla kävellyt hiljalleen konttoorihuoneustoissa, ilmaantui äkkiä milloin missäkin, aivankuin olisi pitänyt salaista tarkastusta. Hän seisoi hetken äänetönnä, sitten kysyi hän edes katsomattakaan mieheensä:

"Hän elää, eikö niin?"

Mathieu ei voinut sanoa muuta kuin totuuden. Hän vastasi pään nyökähdyksellä. Beauchêne teki epätoivoissaan viimeisen ponnistuksensa.

"Kas niin, rakas ystävä, ole nyt järkevä. Minä sanoin juuri äsken, ett'emme edes tiedä, millainen tuo poika onkaan. Ethän sinä tahtone ainoastaan huvin vuoksi turmella koko elämäämme."

Mutta Constance oli järkähtämättömän kylmä ja katseli miestänsä ankarin silmäyksin. Sitten käänsi hän selkänsä miehelleen ja pyysi saada tietää pojan sekä vaunujentekijän ja kylän nimen.

"Siis Alexandre Honoré, vaunujentekijä Montoirin luona Saint-Pierressä lähellä Rougemontia. No hyvä, ystäväni, tehkää minulle se palvelus, että jatkatte tiedustelujanne, hankkikaa minulle luotettavat tiedot pojan tavoista ja luonteesta. Olkaa varovainen, älkää mainitko nimiä. Minä kiitan jo etukäteen teitä siitä, mitä teette hyväkseni!"

Ja hän meni pitemmittä selityksittä matkaansa, mainitsematta edes miehelleen suunnitelmistaan; ehkä ei hän vielä itsekään ollut niistä selvillä. Beauchêne oli tyyntynyt vaimonsa musertavan halveksumisen edessä. Minkätähden häiritsisi hän itsekästä nautintoelämänsä koettelemalla vastustaa hullumaista vaimoaan? Hänenhän tarvitsi vaan ottaa hattunsa ja lähteä tavallisiin huvituksiinsa. Hän kohotti olkapäitään.

"No niin, etsiköön hän vaan pojan, sellaista tyhmyyttä en minä ainakaan olisi tehnyt. Totelkaa häntä, rakas ystäväni, jatkakaa tiedustelujanne, tehkää hänelle mieliksi. Ehkä minä saan sitten olla rauhassa. Minä olen todellakin saanut tarpeekseni ... hyvästi! Minä menen matkaani."

Mathieun ensi ajatus oli nyt kääntyä Couteauskan puoleen, jos hän vaan voisi löytää tuon vaimon. Vaikeneminen kuului Couteauskan ammattiin, kun hänelle maksoi, vaikenen hän. Jo seuraavana päivänä aikoi hän mennä kuulustelemaan rouva Bourdieun luokse; mutta sitten tuli hän ajatelleeksi toista tietä, joka hänestä tuntui varmemmalta. Siitä asti kuin hän oli ostanut Chantebledin kokonaisuudessaan, ei hän ollut nähnyt pitkiin aikoihin Séguinejä, mutta nyt oli hän erityisistä syistä taas solminut siteet heidän kanssaan, ja ihmeekseen oli hän Valentinin luona nähnyt ennen erotetun kamarineidin Célesten, joka muutamia kuukausia sitten oli päässyt armoihin. Hän päätti nyt Célesten kautta kääntyä suoraan Couteauskan puoleen.

Onnellinen kohtalo oli taas solminut välit Séguinien ja Fromentein välillä. Ambroise, joka oli syntynyt kaksosten jälkeen ja oli pian yhdenkolmatta vuotias, oli kouluopintojensa jälkeen kahdeksantoista vuotiaana saanut paikan Séguinin sedän Thomas du Hordelin luona, joka oli Pariisin rikkaimpia tukkukauppiaita. Tämä vanha mies, joka vielä nuoruuden innolla hoiti liikettään, oli alkanut suuresti pitää erinomaisen lahjakkaasta Ambroisesta, jolla oli oikea liikemiehen äly. Ukolla oli ollut ainoastaan kaksi tyttäretä, joista toinen oli kuollut aikaiseen, ja toinen oli joutunut naimisiin erään hullumaisen miehen kanssa, joka ampui luodin otsaansa ja jätti jälkeensä lesken, myöskin mielenvikaisena. Tämä selittää sen hellän, isällisen huolen, jota Du Hordel piti Ambroisesta, tuosta ihmelapsesta, kauniimmasta Fromentin lapsista, nuorukaisesta, jolla oli valkea iho, suuret, mustat silmät, tummat, luonnostaan kiharat hiukset ja täydellisesti komea vartalo. Mutta ennen kaikkea viehätti häntä tuon nuoren miehen yritteliäisyys, se, että hän kuin leikillä vaan puhui neljää eri kieltä, näköjään aivan suunnaton kyky, jolla hän joskus oli johtava kauppahuonetta, joka olisi tekemisissä kaikkein viiden maanosan kanssa. Aivan nuorena oli Ambroise jo sisarustensa joukossa ollut rohkein, vastustamattomin valloittaja. Toiset olivat ehkä parempia kuin hän, mutta hän oli kaikkivaltias. Hänen sydämellinen rakkautensa ja neronsa

oli muutamain kuukausien kuluessa valloittanut vanhan Du Hordelinkin, aivan kuin hän vastaisuudessa tulisi valloittamaan kaikki, jotka hän luulisi tarvitsevan edistystään varten. Hänen voimansa oli toiminnassa, keveässä suloudessa ja lujassa työkyvyssään.

Samaan aikaan lähentelivät Séguin ja hänen setänsä toisiaan. Setä ei ollut kertaakaan tullut veljenpoikansa kotiin Antinkadun varrella siitä asti kuin elämä siellä oli käynyt niin eripuraiseksi. Muuten oli tämä näennäinen ystävyys seurauksena eräästä häpeällisestä asiasta, joka kuitenkin saatiin salatuksi. Velkaisena ja Noran hylkäämänä, joka vainusi vararikkoa, oli Séguin joutunut vielä ahnaampien porttojen käsiin, ja hän oli vihdoinkin kilpa-ajoissa tehnyt sen epähienon teon, jota kunnialliset ihmiset kutsuvat varkaudeksi. Du Hordel, jolle asiasta ilmoitettiin, sekaantui heti siihen ja maksoi hirmuista häväistystä välttääkseen, ja häneen vaikutti siihen määrään veljenpoikansa muinoin niin varakkaassa talossa vallitseva sekasorto, että hänelle tuli ankarat omantunnon vaivat; hän tunsi itsensä hieman vastuunalaiseksi siitä, mitä siellä oli tapahtunut, siitä syystä, että itsekkäisyydessään ja jott'ei hänen rauhansa tulisi häiriytyksi, oli päättänyt pysyä sieltä poissa. Mutta erittäinkin oli Andrée, hurmaava, lähes kahdeksantoista vuotias tyttö valloittanut väkiryynnäköllä hänen sydämensä; yksistään Andrée olisi voinut pitää hänet siellä, sillä siihen määrin tuli hän murheelliseksi nähdessään miten tätä tyttöä lyötiin laimiin. Isä eli enimmäkseen kodin ulkopuolella. Äiti, Valentine, oli äskettäin saanut kärsiä paljon, sillä lopullinen välien rikkoutuminen Santerren kanssa, joka oli kyllästynyt avioliiton ikävyyksiin saamatta nauttia sen etuja ja joka nyt oli mennyt naimisiin vanhan, hyvin rikkaan naisen kanssa. Tämä oli luonnollinen seuraus tuon viekkaan naisten valloittajan ja pessimistin tavoista, hänen, joka teki kultaa ihmisten tyhmyydestä. Valentine, joka oli neljäkymmenen kolmen vuotias ja pelkäsi, ett'ei häntä enään kukaan rakastaisi, oli tullut vieläkin uskonnollisemmaksi ja hän näytti melkein heti löytäneen lohdutuksen hiljaisten, uskonnollisten miesten seurassa. Nyt oli hänen koko päivät poissa, hänen sanottiin olevan vanhan kreivi de Navarèden uskollinen auttaja, ja kreivi oli katolilaisuutta levittävän yhdistyksen puheenjohtajana. Gaston, joka kolme kuukautta sitten oli päässyt Saint-Cyristä, oli nyt korkeammassa sotilaskoulussa Fointainebleaussa, ja hän oli siihen määrään innostunut sotilasuraan, että hän jo puheli jäämisestään poikamieheksi, koska upseerilla ei muka saa olla muunlaista rakkautta eikä muunlaista puolisoa kuin miekkansa. Lucie oli vihdoinkin yhdeksäntoista vuotiaana muuttanut erääseen ursuliittein luostariin, jossa hän ottaisi nunnan hunnun ihastuneena siitä, että saa uhrata Jumalalle ruumiinsa ja elää hedelmättömänä sekä sukupuolettomana. Ja tässä suuressa, tyhjässä talossa, jonka isä, äiti, veli ja sisar olivat jättäneet ei ollut jällellä muita kuin lempeä ja rakastettava Andrée, ja hän oli niin yksinään ja niin onneton perheolojen tähden, että setä Du Hordel oli säälivässä hellyydessään saanut päähänsä ajatuksen naittaa hänen ja Ambroisen.

Célesten paluu kiirehti vaan asiaa. Kahdeksan vuotta oli kulunut siitä kuin Valentine oli täytynyt eroittaa tämän kolmannen kerran raskaana olevan kamarineitinsä, jonka nyt ei onnistunut salata ruumiinsa muotoa. Näinä kahdeksana vuotena oli Céleste koetellut kaikenlaisia epäiltäviä ammatteja, joista hän ei puhellut. Muun muassa oli hän kerran ollut erään bordellin johtajattarena, jota hän piti yhdessä Couteauskan kanssa, joka imettäjänsä keralla toi sinne nuoria, kauniita ja alistuvia talonpoikaistyttöjä Normandiasta. Mutta kun tämä liike oli vetänyt puoleensa poliisin huomion, oli Célesten täytynyt hypätä ulos ikkunasta ja paeta. Sitten oli hänen elämässään puolentoista vuoden aukko, jonka hän näytti viettäneen täydellisessä salaisuudessa. Vihdoinkin löydettiin hän Rougemontista sairaana ja köyhänä; hän meni vaivaishuoneeseen voidakseen elää, mutta parani vähitellen ja pääsi taaskin arvoon kirkkoherran avulla; kirkkoherran oli Céleste valloittanut erinomaisella jumalaapelkääväisyydellään. Siellä hän luultavasti laati suunnitelmansa päästä takaisin Séguinin palvelukseen; ehkä oli hän saanut tietää, mitä Séguinin perheessä tapahtui, Couteauskan kautta, joka yhä seurusteli rouva Menouxin kanssa, puotirouvan, joka asui läheisyydessä. Seuraavana päivänä kuin Valentine ja Santerren välit olivat rikkoutuneet, oli Valentine vihansa vimmassa ajanut pois kaikki palvelijansa, ja silloin tuli hänen luokseen Céleste, joka nyt näytti niin katuvaliselta ja vakavalta, että se vaikutti suuresti Valentineen. Kun Valentine muistutti hänelle harha-askeleestaan, vakuutti hän itkien, että hän ei koskaan enään siten tee, sillä hän kävi nykyään ripillä ja herranehtoisella, ja Rougemontin kirkkoherra oli antanut hänelle todistuksen suuresta hurskaudesta ja siveellisistä tavoista. Tämä todistus vaikutti Valentineen, joka ymmärsi, kuinka suureksi avuksi tämä tyttö voisi olla, sillä hän oli itse suuttunut kaikkiin taloushommiin. Céleste olikin suunnitellut saavansa tätä tietä vallan käsiinsä. Kahden kuukauden kuluttua oli hän saanut Lucien tekemään päätöksen luostariin menemisestään kiihoittamalla tytön muutenkin liiallisia hartaudenharjoituksia. Gaston näyttäytyi ainoastaan niinä päivinä, jolloin hänellä oli vapautta, Andrée oli siis yksin kotona, ja hänen läsnä olonsa esti vielä sitä suurta ryöstöä, josta Céleste oli uneksinnut. Kamarineidistä tuli siis se, joka innokkaimmin puuhasi neidin avioliiton hyväksi.

Ambroise oli muuten jo valloittanut Andréen, hän, joka valloitti kaikki. Andrée oli jo vuoden ajan tavannut Ambroisea setä Du Hordelin luona, ennenkuin setä sai päähänsä naittaa heidät. Tyttö oli hyvin hiljainen, pieni karitsa, joksi äitinsä häntä sanoi. Tämä kaunis, nuori mies, joka oli niin hellä häntä kohtaan, oli aina hänen ajatuksissaan, hän oli tytön ainoana toivona, kun hylätty asemansa häntä liian paljon rasitti. Hän tiesi, että perhesiteet olivat katkenneet, hän tunsi elävänsä häpeällisissä ja epäilyttävissä olosuhteissa, jotka vahingoittivat häntä. Kun hänen setänsä oli varovaisesti kysellyt hänen mielipiteitään Ambroisesta, oli hän heittäytynyt sedän syliin ja itkenyt kyyneleitä, jotka paljastivat hänen tunteensa. Valentine ihmetteli alussa tuollaista ehdotusta: Fromentin poikako? Fromentit olivat vieneet heiltä Chantebledin, tahtoivatko he nyt vielä viedä heiltä tyttärenkin? Mutta hän ei voinut keksiä syytä kieltoonkaan, sillä järkkyyhän talon taloudellinen perustus. Hän ei muuten ollut koskaan pitänyt Andréestä, ja syytteli hänen imettäjäänsä Catichea, joka muka oli talonpoikaismaidolla tehnyt tytön omakseen. Tuo pieni, hiljainen karitsa ei voinut olla Séguinejä. Céleste oli puolustavinaan tyttöä, mutta ärsytti sillä sitä

enemmän äitiä tytärtään vastaan ja herätti äidissä halun päästä irti tyttärestään avioliiton avulla, niin että hän itse voisi sitten häiritsemättä omistaa elämänsä toisiin tarkoituksiin. Du Hordel puhui asiasta Mathieulle, joka suostui tuumaan, ja sitten oli jällellä enään Séguinin suostumuksen hankkiminen, ennenkuin Fromentit virallisesti pyysivät Andréen kättä pojalleen. Mutta helppoa ei ollut tavata Séguinia sopivassa mielentilassa. Kului viikkoja, täytyi rauhoitella Ambroisea, joka oli hyvin rakastunut ja aavisti luultavasti sitä kuningaskuntaa, jonka tuo hellä, vaatimaton morsian oli tuopa hiljaisuudessa mukanaan hameensa poimuissa.

Eräänä päivänä kun Mathieu kulki Antinkadun ohitse, sai hän päähänsä mennä sisään tiedustelemaan, oliko Séguin palannut Italiasta, jonne hän aivan odottamatta oli matkustanut. Hän kohtasi Célesten yksinään ja päätti nyt käyttää tilaisuutta hyväkseen tiedustellakseen Couteauskaa. Ensin puheli hän hetken muista asioista, mutta kysyi sitten Célesten ystävätärtä; hän väitti erään tuttavansa tarvitsevan hyvää imettäjä.

"Sopii mainiosti", vastasi kamarineiti kohteliaasti, "Sophie Couteau tuo juuri tänään kotiin rouva Menouxin lapsen. Kello on pian neljä, ja siihen aikaan pitäisi hänen tulla. Tunnettehan te rouva Menouxin, kolmas myymälä ensimmäisellä kadulla, vasemmalla."

Hän pyysi anteeksi, ett'ei voi tulla saattamaan Mathieutä sinne.

"Minä olen yksin talossa. Herraa ei ole vielä kuulunut. Keskiviikkosin on rouvalla johtokunnan kokous hoitolassaan, ja neiti Andrée on äsken mennyt ulos setänsä kanssa."

Mathieu lähti kiireesti rouva Menouxin luokse. Jo kaukaa näki hän tuon rouvan puotinsa ovella. Hän oli vuosien kuluessa yhä enemmän kutistunut, neljäkymmenen vuotiaana näytti hän pieneltä tytöltä, niin oli hän hento ja laihtunut. Hiljainen työinto oli aivankuin kärventänyt hänet, kaksikymmentä vuotta oli hän uskollisesti myynyt kahdella soulla lankaa ja kolmella soulla neuloja voimatta kuitenkaan säästää mitään, mutta ihastuneena siitä, että voi joka kuukausi lisätä pienet ansionsa miehensä palkkaan saadakseen hankituksi miehelleen hyvää ruokaa. Miehen luuvalo pakoittaa luultavasti hänen erkanemaan museosta; mitenkä he silloin voisivat elää miehen pienellä eläkkeellä, ell'ei hän jatka kauppaansa? Ja sitten oli heillä vielä ollut onnettomuutta; heidän ensimmäinen lapsensa oli kuollut, ja toisen täytyi heidän nyt ottaa kotiin kasvatuseäidin luota. Ja nyt seiso rouva Menoux myymälänsä ovella tuskallisesti odotellen ja katsellen kadun kulmaan päin.

"Ei, rouva Couteau ei ole vielä tullut, mutta minä odotan hänen saapuvaksi minä hetkenä tahansa. Olkaa hyvä ja käykää sisään..."

Mathieu ei tahtonut istua siellä olevalle ainoalle tuolille, jolloin olisi sulkeutunut tie ostajilta. Lasiseinän takaa näkyi pimeä, pieni huone, jossa puoliset asuivat, joka oli samalla kertaa keittiönä, ruokasalina ja makuuhuoneena ja jonka ikkuna oli päin pientä, kosteata pihamaata.

"Niinkuin näette, herrani, ei meillä ole juuri paljon tilaa. Mutta emme tästä maksakaan enempää kuin kahdeksansataa frankia, ja mistähän me voisimme saada minkäänlaista myymälää siihen hintaan? Muuten on minulla tässä korttelissa ostajia, jotka ovat kaksikymmentä vuotta tehneet kauppoja minun kanssani. Minä puolestani en valita, minä en ota suurta sijaa, eikä mieheni tule kotiin, ennenkuin iltasin, ja silloin istuu hän tuolla nojatuolissa poltellen piippuaan, niin että hänellä on jotenkin siedettävä olo. Minä hoitelen sitten vielä häntä niin hyvin kuin voin. Mutta lapsen kanssa tulee elämä aivan mahdottomaksi."

Ja kyöneleet tulivat hänen silmiinsä, kun hän muisti ensimmäistä poikaansa Pierreä.

"Siitä on nyt kymmenen vuotta. Minä olen vielä näkevinäni rouva Couteaun tulevan tänne pienokaisen kanssa, niinkuin hän pian tulee toisen lapsenikin kanssa. He olivat paljon puhuneet Rougemontin raittiista ilmasta ja lasten terveellisestä elämästä siellä sekä minun pikku poikani punaisista poskista, niin että minä annoin hänen jäädä sinne, kunnes hän oli täyttänyt viisi vuotta, ja minä olin ihan epätoivossa, kun en voinut saada häntä kotiin. Oi, miten paljon lahjoja ja rahaa minä annoin kasvatuseäidille, sitä te ette voi aavistaakaan, se oli viedä minun häviöön. Ja parasta kaikesta oli, että minun täytyi ottaa hänen vihdoon kotiin, ja silloin oli hän niin laiha, kalpea ja pieni niinkuin ei hän koskaan koko elämässään olisi saanut leivän palaakaan. Kaksi kuukautta tämän jälkeen kuoli hän minun syliini. Isä tuli sen jälkeen sairaaksi, ja ell'emme olisi niin paljon pitäneet toisistamme, luulen minä, että me molemmat olisimme hukuttaneet itsemme."

Hän meni taaskin myymälän oven eteen kyöneleet silmissä ja katseli kadulle, mutta sitten tuli hän takaisin näkemättä mitään.

"Voittehan arvata, mitenkä me ihastuimme, kun minä kaksi vuotta sitten eli täytettyäni seitsemänlajettä, sain vieläkin pojan. Me olimme hulluina ilosta, aivankuin äsken naineet. Mutta millaista vaivaa ja räsitystä siitä oli! Meidän täytyi lähettää hänetkin maaseudulle, sillä täällä me emme häntä voineet pitää. Vaikka me olimme vannoneet, että emme lähettäisi häntä Rougemontiin, mutta sitten päätimme me, että sen paikan me tunnemme eikä hänellä olisi pahempi olo siellä kuin muuallakaan. Minä annoin siis hänen täysihoitoon rouva Vimeuxille, minä en tahtonut kuulla puhuttavankaan Loiseauskasta, joka oli antanut minulle takaisin Pierreni sellaisessa tilassa. Ja kun hän tuli kolmen vuotiaaksi, en minä tahtonut enään kuulustella kauniita sanoja ja lupauksia, vaan tahdoin hänen takaisin kotiin, vaikka minä en oikein tiedä, mitä hänellä täällä teen. Nyt olen minä jo tunnin odottanut häntä, ja minä oikein pelkään, että jotakin on tapahtunut..."

Hän ei voinut jäädä myymälään, hän asettui ovelle kaula eteenpäin ojennettuna ja silmät kohden

kadunkulmaa. Äkkiä huudahti hän:

"Ah, tuolla he ovat!"

Kiirehtimättä ja happamen näköisenä tuli Couteauska sisään ja laski nukkuvan lapsen rouva Menouxin syliin.

"Hän on oikein raskas, tuo teidän Georges", sanoi hän. "Nyt ette voi sanoa, että saatte tämän takaisin pelkkänä luuna ja nahkana."

Ilosta vapisten oli äidin täytynyt istuutua pienokainen sylissään, hän suuteli poikaa, tutki häntä, oli halukas näkemään, oliko lapsi terve ja tuleeko hän elämään. Pojalla oli paksut, hieman kalpeat kasvot ja hän näytti hyvin vahvalta. Mutta kun äiti oli riisunut häneltä vaatteet levottomuudesta vapisevilla käsillään, tuntui hänestä, että pojalla oli hoikat jalat ja käsivarret mutta liaksi suuri vatsa.

"Ja siitä te olette tyytymätön!" huudahti Couteauska. "Toinen oli liian laiha, ja tämä liian lihava. Äidit eivät ole koskaan tyytyväisiä."

Mathieu oli ensi silmäyksellä nähnyt, että tässä oli yksi niitä lapsia, joita säästäväisyydestä ruokitaan vedellä ja leivällä tai sopalla ja joilla luonnollisesti on huono vatsa. Hän muisti nyt kaikki, mitä hän oli kuullut tuosta kauheasta Rougemontista, jossa huonolla hoidolla murhattiin joukottain lapsia, avattiin ovet ja ikkunat auki, jotta kehdoissa makaavat pienokaiset sitä pikemmin tekisivät tilaa Pariisista tuotaville uusille lapsille. Mutta kaikki eivät kuitenkaan kuolleet, ja tässäkin oli yksi, joka oli tullut sieltä elävänä takaisin. Mutta vaikka ne palasivatkin elävinä, toivat useimmat kuitenkin sieltä mukanaan kuoleman siemenen, ja siinä oli uusi hekatombiuhri yhteiskunnallisen itsekkyyden alttarilla.

"Ei, minä en jaksa enään, minun täytyy istua", sanoi Couteauska ja istahti kapealle penkille tiskin taakse. "Oh, millainen virka! Ja aina me otetaan epäystävällisesti vastaan, aivankuin olisimme sydämettämiä, rosvoavia velhoja!"

Hänkin oli kuihtunut ja hänen parkitut kasvonsa näyttivät linnunnokalta. Hänen silmänsä olivat kuitenkin yhtä vilkkaat kuin ennenkin, mutta niissä oli ilkeä, pahansuova ilme. Häntä ei luultavasti ollut onni seurannut, sillä hän valitteli yhä ammattiaan, vanhempain kitsautta, viranomaisten vaatimuksia, sitä sotaa, jota kaikkialla käytiin imettäjien hankkijoita vastaan. Se oli viheliäistä virkaa, ja sen, joka vielä viidenviidettä vanhana jaksaisi olla siinä, sen täytyi olla meidän Herramme hylkäämä, vaikka hän ei olisi saanut soutakaan säästöön.

"Vaikka minä raataisin itseni kuoliaaksi, en minä sittenkään saisi muuta palkkaa kuin hävyttömyyksiä ja pienen maksun. Ajatelkaa, miten väärin se on! Minä tuon teille poikanne takaisin paksuna ja hyötyisän näköisenä, mutta ette te ole sittenkään tyytyväinen. Tästä voi todellakin ikävystyä omantunnon vaatimusten mukaisena olemiseen."

Hänen ruikutustensa tarkoitus oli ehkä viekoitella rouva Menouxilta mahdollisimman suurta lahjaa. Lapsi heräsi horrosunestaan ja alkoi itkeä täyttä kurkkua. Sille annettiin vähän lämmintä maitoa. Ja kun asiat oli selvitetty, muuttui Couteauska leppeämmäksi, sillä hän sai kymmenen frankia juomarahoiksi.

Kun hänen piti ottaman jäähyväiset, osoitti rouva Menoux Mathieutä ja sanoi:

"Tuo herra odottaa teitä ... hänellä on teille asiaa."

Couteauska tunsu erittäin hyvin Mathieun, vaikka hän ei ollut useaan vuoteen nähnyt häntä. Ja hän sanoi:

"Jos herra tahtoo sanoa, mistä on kysymys, niin olen minä tykkönään teidän palveluksessanne."

"Minä saatan teitä", sanoi Mathieu. "Saamme sitten matkalla puhua."

"Sitä parempi; minulla onkin vähän kiire."

Kun he tulivat kadulle, päätti Mathieu olla käyttämättä viekkautta. Parasta oli sanoa asia Couteauskalle suoraan ja maksaa sitten hänelle, jotta hän ei puhuisi siitä muille mitään. Couteauska ymmärsi jo ensi sanoista Mathieun. Hän muisti hyvin Norinen lapsen, vaikka hän oli tusinoittain vienyt lapsia löytölastenkotiin; mutta hän muisti nyt hyvin erityiset yksityisseikat, että Mathieu oli kyydinyt häntä ja asiat, joista he olivat puhuneet. Hän oli muuten nähnyt saman lapsen viisi päivää tämän jälkeen Rougemontissa, jonne hänen hyvä ystävänsä sairaanhoitajatar oli vienyt sen täysihoitoon rouva Loiseaun luokse. Sen jälkeen ei hän ollut ajatellut poikaa, hän luuli, että lapsi oli kuollut niinkuin niin monet muutkin. Ja kun hän nyt kuuli puhuttavan Saint-Pierrin kylästä, vaunujentekijä Montoirista ja viidentoista vuotiaasta Alexandre Honorésta, niin näytti hän aivan hämmästyneeltä.

"Ei, te erehdytte varmaankin, herrani. Minä tunnen Montoirin Saint-Pierressä. Hänellä on todellakin luonaan eräs löytölastenkodin lapsi, joka on samanikäinen. Mutta hän on tullut rouva Cauchoisin luota ja hän on pitkä ja punatukkainen ja nimeltään Richard. Hän vietiin löytölastenkotiin muutamia päiviä aikaisemmin kuin tuo toinen. Minä tiedän, kuka hänen äitinsä on, hän on se englannitar, Amy, joka asui rouva Bourdieun luona ja on yksi hänen päävieraitaan. Tuo punatukkainen poika ei ole teidän Norinenne poika. Alexandre Honoré oli tumma verinen."

"No, sitten on vaunuintekijällä toinenkin oppipoika", sanoi Mathieu. "Minun tietoni ovat tarkat, ne ovat kotoisin virallisista lähteistä."

Couteauska antoi heti myöten.

"Mahdollista on, että Montoirilla on kaksi oppipoikaa. Hänellä on hyvä liike, ja kun en minä ole käynyt moneen vuoteen Saint-Pierressä, en voi mitään varmuudella sanoa. Mitä te tahdotte minun tekemään?"

Mathieu antoi hänelle toimeksi hankkia täydelliset tiedot pojasta, hänen terveydentilastaan, käytöksestään ja onko koulun opettaja ja hänen isäntänsä olleet aina tyytyväisiä häneen. Mutta ennen kaikkea piti Couteauskan tiedustella näitä asioita siten, ett'ei kukaan aavista mitään, ei poika eikä hänen tuttavansa.

"Se on hyvin helposti tehty, herrani. Minä ymmärrän varsin hyvin teitä, ja parasta on, että minä suullisesti ilmoitan teille tiedustelujeni tulokset, ja sen minä teen neljäntoista päivän kuluttua, jolloin taaskin käyn Pariisissa. Jos tahdotte, niin voitte neljäntoista päivän kuluttua tästä päivästä kello kaksi tavata minun Broquetten konttoorissa Roquépinekadun varrella. Siellä olen minä kuin lapsi talossa, eikä kukaan sivullinen voi meitä kuulla."

Muutaman päivän kuluttua kun Mathieu oli tervehtimässä poikaansa Blaisea, sai Constance nähdä hänen. Hän huusi Mathieun luokseen ja teki niin suoria kysymyksiä, että Mathieun täytyi kertoa hänelle, kuinka pitkälle hän oli tullut niissä tiedusteluissa, jotka Constance oli hänen toimekseen antanut. Kun hän sai tietää, että Mathieu oli päättänyt kohdata Sophie Couteaun seuraavan viikon keskiviikkona, sanoi hän päättävällä äänellä:

"Tulkaa noutamaan minua. Minä tahdon itse kysellä asiasta tuolta naiselta. Minun täytyy saada tietää totuus."

Broquetten liike Roquépinekadun varrella oli viidentoista vuoden kuluttua aivan entisensä näköinen ainoastaan sillä eroituksella, että rouva Broquette oli kuollut ja hänen tyttärensä Hermine oli tullut hänen sijalleen. Ensimmäinen tuntui se melkoiselta tappiolta, että liikettä koristava kilpi, tuo majesteettillinen, vaaleanverinen rouva oli poissa, mutta pian huomattiin, että pitkä, vähäverinen, romaaneja lukenut Hermine, joka raukean näköisenä ja äitelän neitseellisenä oli kasvanut noitten maitoa tihkuvien imettäjien keskuudessa, oli kyllin arvokas edustamaan liikettä ja herätti luottamusta. Vaikka hän jo oli kolmenkymmenen vuotias, ei hän vielääkään ollut joutunut naimisiin; näytti siltä kuin hän itse olisi tuntenut vastenmielisyyttä avioliittoa kohtaan nähtyään niin paljon korkearintaisia naisia kirkuvat penikat sylissä. Isä, herra Broquette, oli huolimatta kuudestakymmenestä viidestä ikävuodestaan yhä vieläkin liikkeen sieluna; hän piti yllä sisällistä poliisitarkastusta, opetti uusia imettäjiä kuin rekryyttejä, pisti nenänsä ja sormensa kaikkialle, kulki ehtimiseen portaita ylös ja alas.

Couteauska odotti porttikäytävässä Mathieutä. Kun hän sai nähdä Constancen, jota hän ei tuntenut, näytti hän kummastuneelta. Kuka tuo nainen oli, mitä hänellä oli tekemistä tämän asian suhteen? Mutta hän sammutti kuitenkin heti sen pienen uteliaisuuden, joka oli loistanut hänen silmistään. Ja sillä aikaa kuin Hermine istui konttoorissa ja antoi välinpitämättömän arvokkaan näköisenä imettäjälaumansa kulkea kahden herran ohitse, vei Couteauska molemmat vieraat ruokasaliin, joka sattumalta oli vapaa.

"Anteeksi, herrasväkeni, täällä ei ole nurkkaakaan tyhjänä, koko talo on täpötäynnä väkeä."

Sitten silmäili hän tarkasti terävillä silmillään Mathieutä ja Constancea; hän katsoi edullisemmaksi odottaa, että häneltä kysyttäisiin, koska uusi henkilö oli otettu osalliseksi salaisuuteen.

"Voitte puhua vapaasti. Oletteko tiedustellut niitä seikkoja, joita minä pyysin teitä tiedustelemaan?"

"Olen, herrani. Olen tehnyt kaikki ja luullakseni hyvin."

"Sanokaa meille sitten tulos. Minä sanon teille vielä kerran, että te voitte puhua vapaasti tämän naisen läsnä ollessa."

"No, minulla ei ole paljon kertomista. Te olitte aivan oikeassa, vaunujentekijä Montoirilla Saint-Pierressä oli kaksi oppipoikaa, ja toinen niistä oli todellakin sen kauniin vaaleanverisen naisen poika. Hän on ollut kaksi kuukautta siellä opissa, hän oli ennen koetellut kolmea, neljää muuta ammattia, ja sentähden en minä tuntenut häntä. Mutta hän ei voi pysyä missään, ja nyt on hän kolme viikkoa sitten lähtenyt sieltäkin..."

Constance ei voinut olla levottomuudesta huudahtamatta.

"Onko hän lähtenyt sieltä?"

"On, hän on mennyt karkuun, ja hän on aivan varmasti jättänyt ainiaaksi sen paikkakunnan, sillä hän vei mukanaan kolme sataa frankia, jotka olivat hänen isäntänsä Montoirin rahoja."

Hän lausui tämän terävällä äänellä aivankuin olisi tahtonut antaa puukonpiston. Vaikka hän ei ymmärtänyt Constancen äkillistä kalpenemistä ja ankaraa epätoivoa, näytti se kuitenkin tuottavan hänelle julmaa nautintoa.

"Oletteko varma, että nämät tietonne ovat tosia?" sanoi Constance. "Ne ovat ehkä kylän juoruja."

"Kylän juorujako? Ei, kun minä otan toimittaakseni jonkun asian, teen minä sen perusteellisesti. Minä olen puhutellut poliisia. Poliisit ovat nuuskineet koko paikkakunnan, ja aivan varmaa on, että Alexandre Honoré ei jättänyt osoitettaan, kun hän läksi pois nuo kolme sataa frankia

taskussaan."

Se oli salaman isku Constancelle. Tämä poika, jonka hän luuli löytäneensä ja johonka hän perusti monet salaiset kostonsuunnitelmansa, hän irtaantui nyt hänestä ja katosi pimeyteen. Kohtalo vainosi häntä ankarasti; tämä oli auttamaton tappio.

"Oletteko te kääntynyt ainoastaan poliisin puoleen?" kysyi Constance taas. "Teidän tehtävänänne oli kysyä kaikilta ihmisiltä..."

"Sen minä olen tehnytkin. Minä olen puhutellut koulunopettajaa ja toista isäntää, jota hän myöskin on palvellut. Kaikki ovat he sanoneet minulle, että hän ei ollut hyvä poika; koulunopettaja muistelee häntä valehtelijana ja tappelupukarina. Ja nyt hän on myöskin varas; se vielä puuttui. Minä en voi sanoa mitään muuta, sillä totuuttahan te tahdoitte tietää."

Ja hän antoi kielensä luistaa nähdessään, miten tuo toinen nainen kärsi. Ja jokainen hänen syytöksensä oli kuin puukonpisto Constancen sydämeen; hänestä tuntui siltä kuin hänen miehensä lapsi olisi nyt, kun hän itse oli hedelmätön, tullut hänen omaksi lihakseen ja verekseen. Lopulta ei hän enään tahtonut kuulla enempää.

"Kiitos. Poika ei ole enään Rougemontissa, ja sitä minä juuri tahdoin tietää."

Couteauska kääntyi nyt Mathieun puoleen; hän tahtoi antaa Mathieulle tietoja niitten rahain edestä, joita hän oli saanut.

"Minä puhuttelin myös toista oppipoikaa, sen englannittaren pitkää, punatukkaista poikaa Richardia, josta minä olen teille puhunut. Hän on myöskin sellainen, että minä en tahtoisi antaa hänelle herranehtoollista ilman rippiä. Mutta hän ei tiedä, mihin toverinsa on mennyt. Poliisi luulee, että Alexandre on Pariisissa."

Mathieu kiitti ja antoi hänelle viidenkymmenen frankin setelin, joka teki hänen mykäksi ja alistuvaksi, "äänettömäksi kuin hauta", niinkuin hänellä oli aina tapa sanoa. Ja kun nyt tuli sisään kolme imettäjä, jotka alkoivat levitellä ruokavarojaan pöydälle, ja kun samalla keittiöstä kuului, kuinka vimmatusti herra Broquette hakkasi käsillään neljättä opettaakseen tätä pysymään erillään liasta, niin alkoi Constance kiirehtiä seuralaistaan lähtemään. Mutta ennenkuin hän nousi vaunuihinsa, seisahtui hän käytävälle ja näytti miettivän viimeksi kuulemiaan sanoja.

"Kuulittehan te, että se onneton poika on ehkä Pariisissa."

Hän vaikeni taaskin, näkyi miettivän, epäröivän, mutta lopulta teki hän päätöksensä ja lausui vavahtelevalla äänellä:

"Ja pojan äiti, te tiedätte, missä hän asuu. Ettekö te ole sanonut, ystäväni, että te olette pitänyt vähän huolta hänestä?"

"Olen."

"Kuulkaa nyt sitten ... ja ennen kaikkea älkää hämmästykö, älkää surkutelkokaan minua, sillä minä kärsin todellakin hirveästi. Minä ajattelen, että jos poika on Pariisissa, niin on hän ehkä äitinsä luona, tai tietää äiti, missä poika on. Ei, ei, älkää sanoko minulle, että se on mahdotonta. Kaikki on mahdollista."

Kummastuneena siitä, että näki Constancen tuolla tavalla olevan mielikuvitustensa ohjaamana, vaikka hän muuten oli niin tyyni, ei Mathieu tahtonut kiihoittaa häntä enempää, vaan lupasi tiedustella. Mutta ei Constance vielääkään noussut vaunuihinsa, vaan katseli katukäytävää. Ja kun hän vihdoin nosti silmänsä ylös, katseli hän Mathieutä alakuloisin ja rukoilevin katsein sekä lausui nöyrällä äänellä:

"Tiedätkö, mitä meidän pitäisi tehdä? Antakaa minulle anteeksi. Te voitte minulle tehdä palveluksen, jota minä en koskaan unohda. Jos minä saisin tietää sen heti, niin se rauhoittaisi minua vähän... Niin, mennään heti sen tytön luokse. Oi, minä en luonnollisesti tule sisään, te menette sisään yksin, ja minä istun sillä aikaa vaunuissani kadun kulmassa. Ehkä saatte te tietää jotakin."

Se oli hulluutta. Ensin tuumi Mathieu näyttää toteen, että se oli hulluutta. Mutta kun hän katseli Constancea, näki hän, että tällä oli hirmuiset tuskat, ja silloin suostui hän sanallakaan vastustamatta ja ilmaisten vaan hyväntahtoisella viittauksella suostumuksensa.

Se suuri huone, jossa Norine ja Cécile asuivat yhdessä, oli Grenellessä, Fédérationkadun päässä lähellä Marskenttää. He olivat asuneet siinä lähes kuusi vuotta ja alussa oli heillä siellä ollut paljon kurjuutta ja murheita. Mutta lapsi, joka oli heillä pelastettavana ja kasvatettavana, oli pelastanut heidät itse. Norinen uinuva äidinsydän oli hereillä siitä asti kuin hän oli alkanut itse imettää pienokaistaan, ja omituista oli nähdä, että Cécilekin, joka oli epätoivoissaan siitä, että hänen itse aina täytyi olla hedelmättömänä neitseenä, oli rakastunut poikaan ja piti tätä kuin omanaan. Lapsella oli kaksi äitiä, jotka eivät muuta ajatelleet kuin häntä. Vaikka Norine oli ensi kuukausina pitänyt sietämättömänä istumisen koko päivät pieniä kartonginpalasia liimaamassa ja usein ajatellut pakoakin, oli kuitenkin kaksi pientä käsivartta, jotka kietoutuivat hänen kaulansa ympäri, pidättäneet hänet kotona. Nyt oli hän tyyni, ymmärtäväinen, työnhaluinen, ja hän oli tullut hyvin taitavaksi tässä keveässä työssä, jota Cécile oli hänelle opettanut. Ja he elivät yhdessä mitä suurimmassa sovussa ja ilossa, ilman miehistä seuraa, aivankuin luostarissa, ja aamusta iltaan istuivat he vastapäätä toisiaan pienen pöydän ääressä, ja heidän välissään oli lapsi, heidän onnensa, heidän elämänsä.

Rouva Angelin oli tullut näitten sisarusten hyväksi ystäväksi. Yleisen köyhäinhoidon tarkastajana oli hän saanut osalleen erään korttelin Grenellessä, ja Norine oli niitten joukossa, joita hänen oli tarkastettava. Hän oli alkanut pitää noista "kahdesta äidistä", joiksi hän heitä kutsui, ja hän oli saanut toimeen, että lapsi sai kolme vuotta pitää kuukautiset apurahansa kolmekymmentä frankia. Sitten oli hän hankkinut pojalle kouluapua puhumattakaan ainaisista lahjoista, joita hänellä oli mukanaan nimittäin erilaisia esineitä, liinavaatteita ja vieläpä melkoisia summia rahaakin, joita kaikkia hän kokosi ihmisystävällisiltä ihmisiltä ja jakeli niille äideille, jotka parahiten ansaitsivat apua. Hän tuli vieläkin väliin tervehtimään heitä, istui mielellään hetken tässä rauhallisessa työhuoneessa, jonka aurinkona oli lapsen nauru ja leikit. Siellä tunsu hän olevansa kaukana maailmasta, siellä kärsi hän vähimmin omain toiveittensa raukenemisesta. Ja Norine suuteli hänen kättään ja sanoi, että ilman häntä ei kumpikaan äiti voisi elää.

Kun Mathieu tuli, otettiin hän ilohuudolla vastaan. Hänkin oli yksi ystävästä, pelastaja; sehän oli hän, joka oli vuokrannut ja kalustanut tämän suuren huoneen. Huone oli hyvin siisti ja kaunis, siinä oli valkeat uutimet molemmissa suurissa ikkunoissa, joista iltapäivän aurinko tulvi sisään. Norine ja Cécile istuivat pöytänsä ääressä työtä tekemässä; pienokainen, joka oli tullut kotiin koulusta, istui korkealla tuolilla heidän keskessänsä ja työskenteli vakavan näköisenä saksilla siinä luulossa, että hän oli avuksi.

"Ah, oletteko se te! Miten hauskaa oli, että tulitte meitä tervehtimään! Täällä ei viiteen päivään ole käynyt ainoatakaan ihmistä. Mutta me emme valita, me viihdymme niin hyvin yksinäisyydessä. Irma halveksii meitä päästyään naimisiin postivirkamiehensä kanssa. Euphrasie ei pääse portaistaankaan alas. Victor asuu kaukana kaikessa kunniaassa ja rehellisyydessä vaimonsa kanssa. Ja mitä tuohon lurjukseen Alfrediin tulee, niin ei hän tule koskaan muulloin tänne paitsi katsomaan, voisiko täältä jotakin varastaa. Mamma oli muutamia päiviä sitten täällä ja kertoi, että pappa oli edellisenä iltana vähällä kuolla eräässä tehtaalla tapahtuneessa onnettomuudessa. Mamma parka, hän on niin loppuun kulunut, että hän tuskin jaksaa enään kävellä."

Sillä aikaa kuin tytöt puhuivat yhteen ääneen katseli Mathieu Norinea, joka säännöllisessä ja rauhallisessa elämässään oli alkanut uudestaan kukoistaa ja muistutti nyt kuudennekjättä vanhana auringon kultaamaa täysikypsää hedelmää. Cécilekin, joka yhä oli hento kuin pieni tyttö, näytti terveemmältä kuin ennen.

Cécile huudahti äkkiä kauhistuksesta.

"Hän on loukannut itsensä!"

Hän otti saksen pojalta, joka istui siinä veripisara sormessa ja naureskeli.

"Herra Jumala", huudahti Norine aivan kalpeana, "minä luulin jo, että hän oli leikannut poikki koko kätensä."

Mathieu ajatteli, maksoiko hänen ollenkaan vaivaa puhua asiastaan. Mutta sitten arveli hän, että olisi hyvä ainakin valmistella Norinea, ja hän menetteli varovasti eikä kertonut yhdellä kertaa koko totuutta. Kun hän oli ottanut puheeksi Alexandre Honorén, sanoi hän Norinelle, että poika eli.

Norine katseli häntä hämmästyneenä.

"Hän elää! Minkätähden te sitä minulle sanotte? Oli niin rauhallista, kun en tiennyt mitään siitä!"

"Niin kyllä, mutta parasta on, että saatte sen tietää. Väitetäänpä muuten, että hän on Pariisissakin, ja minä ajattelin, että hän mahdollisesti on käynyt täällä teitä tervehtimässä."

Norine menetti nyt tykkänään mielenmalttinsa.

"Ettäkö hän olisi käynyt tervehtimässä minua! Ei, ei ollenkaan... Ja luuletteko te, että hän tulee? Ei, sitä minä en tahdo, minä tulisin siitä aivan onnettomaksi. Viidentoista vuotias poika, joka tulee noin odottamattomasti, jota minä en tunne ja jota en rakasta! Ei, ei, estäkää hän tulemasta, minä en sitä salli, minä en sitä salli!"

Ja hän oli sulaa kyöneleihin, hän syleili pienokaistaan, joka istui hänen vieressään, ja painoi häntä rintaansa vasten, aivankuin olisi tahtonut puolustaa häntä toiselta, tuolta tuntemattomalta, vieraalta, jonka ylösnousemus uhkasi viedä osan hänen paikastaan.

"Ei, ei, minulla on vaan yksi lapsi, minä en pidä kenestäkään muusta niin paljon kuin hänestä, minä en tahdo nähdä sitä toiste, en koskaan, en koskaan!"

Cécile nousi ylös hyvin liikutettuna ja koetti saada häntä järkiinsä. Mutta jos hän kuitenkin tulisi, niin miten voisivat he ajaa hänen pois? Cécile itsekin itki jo heidän onnensa menoa, vaikka häntä säälittikin hylätty poika. Mathieun täytyi rauhoittaa heitä ja sanoa, että hän piti Alexandre Honorén tuloa hyvin epävarmana. Sanomatta koko totuutta kertoi hän pojan katoamisesta ja huomautti, että poika tuskin tietääkään äitinsä nimeä. Ja kun Mathieu poistui, olivat molemmat sisaret jo rauhoittuneet, he liimailivat taaskin kartonkejaan, hymyilivät pojalle ja olivat antaneet hänelle taaskin saksen ukkojen leikkelemistä varten.

Constance istui vaunuissaan kadunkulmassa ja katseli kärsimättömästi ulos ikkunasta.

"No?" kysyi hän vilkkaasti, kun Mathieu oli tullut hänen luokseen.

"Äiti ei tiedä mitään, hän ei ole nähnyt poikaa; sen minä tiesin jo edeltäpäin."

Constancen pää kohosi kuin viimeistä iskua vastaan ottamaan, ja hänen kasvonsa vääristyivät.

"Olette oikeassa, sen voi tietää jo edeltäpäin. Mutta ihminen toivoo aina."

Hän teki liikkeen aivankuin olisi ollut perin väsynyt.

"Nyt on kaikki mennyttä, kaikki toiveeni ovat murskana, viimeinen unelmani on rauennut."

Mathieu tarttui hänen käteensä ja odotti, että Constance mainitsisi jonkun osoitteen, jotta hän saisi ilmoittaa sen ajurille. Mutta Constance oli aivan pyörällä päästään eikä näyttänyt itsekään tietävän, minne hän käskisi ajaa. Kun hän sitten kysyi Mathieulta, tahtoiko tämä ajaa jonnekin, vastasi Mathieu aikovansa Séguinille. Ja luultavasti yksinäisyyden pelosta sai Constance päähänsä käydä myöskin tervehtimässä Valentineä, jota hän ei ollut pitkiin aikoihin nähnyt.

"Tulkaa vaunuihin, niin ajamme yhdessä Antinkadulle."

Vaunut vierivät pois, ja nyt syntyi kolkko hiljaisuus, sillä kummallakaan ei ollut sanaakaan sanottavana toisilleen. Kun he olivat saapuneet perille, sanoi Constance katkeralla äänellä:

"Viekää tämä iloinen viesti minun miehelleni, sanokaa hänelle, että lapsi on kadonnut. Oi, kuinka suuri helpotus se on hänelle!"

Mathieu toivoi tapaavansa koko Séguinin perheen koossa. Kahdeksan päivää sitten oli Séguin vihdoin tullut takaisin, mistä, sitä ei kukaan tietänyt. Virallinen kosinta oli voinut tapahtua, sillä Séguin oli ollut hyvin myöntäväinen, kun setä Du Hordel oli asiasta puhunut hänelle. Olipa heti määrätty hääpäiväkin, vaikka se oli lykätty toukokuuhun, koska Fromentit silloin naittivat vanhimman tyttärensäkin Rosen; noista Chantebledin kaksoishäistä oli tuleva hupaisa juhla. Sulhasmiehenä sai Ambroise nyt käydä tervehtimässä morsiantaan joka iltapäivä viiden aikaan. Juuri siitä syystä toivoi Mathieu koko perheen olevan koolla.

Mutta kun Constance kysyi Valentineä, ilmoitti palvelija, että rouva on poissa, ja kun Mathieu kysyi Séguiniä, sai hän sen vastauksen, että tämäkään ei ole kotona. Ketään muita ei ollut kotona kuin neiti Andrée ja hänen sulhasensa. Molemmat vieraat läksivät siitä syystä heti sisään.

"Mitenkä teidät jätetään aivan yksin?" huudahti Mathieu nähdessään nuorten istuvan vieretysten pienellä sohvalla suuressa salongissa toisessa kerroksessa.

"Niin, me olemme aivan yksin koko talossa", vastasi Andrée sydämellisesti hymyillen. "Eikä meillä mitään sitä vastaan olekaan."

He olivat ihastuttavat istuissaan siinä toisiinsa nojaten, Andrée lempeänä ja sirona, Ambroise miehekkään kauniina. He istuivat siinä käsikoukussa aivankuin olisivat aikoneet lähteä yhdessä pitkälle matkalle.

"Céleste lienee ainakin kotona?"

"Ei, ei Célestekään. Hän on kadonnut, me emme tiedä, missä hän on."

He nauroivat ja olivat iloisia kuin vapaat ja laulavat linnut metsän viileässä yksinäisyydessä.

"No mutta mitä te sitten teette täällä aivan yksinänne?"

"Oh, eihän meillä ikävä ole, meillä on niin paljon tekemistä. Ennen kaikkea puhelemme me. Ja sitten katselemme me toisiamme. Ja siihen kuluu aikaa, sillä koskaan ei saa tarpeekseen katselluksi!"

Constance ihaili noita nuoria, mutta hänen sydämensä vuoti verta. Ah, miten paljon suloa, terveyttä ja toivoa! Hänen kotonaan oli hedelmättömyyden erämaantuuli polttanut ja hävittänyt kaikki, mutta noitten Fromentien hedelmällinen suku näytti aina lisääntyvän ja laajenevan. Sitte siinä oli taas uusi valloitus, kun nuo molemmat nuoret saivat rakastaa toisiaan vapaasti ja olla kahdestaan tässä komeassa talossa, jossa he pian olisivat haltijoina.

"Ettekö te myös naita vanhinta tytärtänne?" kysyi Constance.

"Naitan", vastasi Mathieu iloisesti, "toukokuussa tulee Chantebledissä suuri juhla! Ja teidän täytyy kaikkein tulla silloin sinne."

Niin se on, monilukuiset ovat yhdessä vahvoja, elämä voittaa. Chantebled oli valloitettu Séguinilta, Ambroise oli pian tuleva heidän taloonsa, konetehdas oli puoleksi Blaisen käsissä.

"Me tulemme", vastasi Constance vapisten. "Ja seuratkoon hyvä onnenne teitä edeskinpäin, sitä minä toivon."

III

Iloissaan kaksoishäistä, joista oli tuleva kuin Chantebledin kunniakas vihkiäisjuhla, oli Rose saanut päähänsä koota sinne koko suvun kymmenen päivää ennen häitä. Aamulla tahtoi hän sulhasensa ja koko perheen seurassa mennä Janvillen rautatienasemalle noutamaan toista paria,

Ambroisea ja Andréeta, jotka sitten riemusaatossa tuotaisiin kotiin, missä aamiainen odottaisi. Siitä tulisi pääharjoitus sanoi Rose suloisesti nauraen, silloin keskusteltaisiin ja laadittaisiin ohjelma suurta päivää varten. Ja hän oli niin ihastunut tuumaansa ja odotti siitä niin suurta iloa, että Mathieu ja Marianne suostuivat.

Rosen avioliitto oli kuin perheen onnen kruununa. Hän oli tyttäristä kauniin, hänellä oli tummat hiukset, kultainen hipiä, pyöreät ja kukoistavat kasvot, iloiset silmät ja suloinen suu. Hänen lempeytensä oli aina yhtä tasaista, hänen naurunsa aina yhtä heläjävä; hän oli tämän suuren, eloisan talon sielu, sen hyvä hengetär, sen voitonlaulu. Mutta hänen puolison valintansa oli ennen kaikkea todistanut, miten viisas ja hellä hän oli, hän, tuo aina iloluontoinen tyttö, joka lauloi aamusta iltaan. Kahdeksan vuotta sitten oli Mathieu ottanut palvelukseensa erään lähellä asuvan maanviljelijän pojan, Frédéric Berthaudin, joka oli kunnollinen nuori mies ja suuresti huvitettu Chantebledin uudisviljelyksistä, sai täältä oppia ja oli muuten toimelias ja ymmärtäväinen. Mutta hänellä ei ollut omaisuutta. Rose, joka oli kasvanut yhdessä hänen kanssaan, tiesi, että hän oli hänen isänsä paras apumies, ja kun hän sotapalveluksen suorittuaan oli palannut takaisin Chanteblediin, oli Rose aivan yksinkertaisesti viekoittelut hänet kosimaan, sillä hän tunsi pojan rakkauden. Rose määräsi siis itse kohtalonsa, hän oli vakaasti päättänyt olla jättämättä vanhempiaan vaan jäädä tänne maaseudulle, jossa hänen onnensa juuret olivat. Ei Mathieu eikä Marianne hämmästyneet tätä päätöstä. Kyyneliin asti liikutettuina olivat he hyväksyneet tämän valinnan, joka suureksi osaksi oli viisas ja perustui rakkauteen heitä itseään kohtaan. Perhesiteet tulivat täten yhä vahvemmiksi, ilo kodissa kasvoi yhä suuremmaksi.

Kaikki oli siis päätetty. Oli sovittu siitä, että Ambroise lähtisi sunnuntaina kymmenen junalla Janvilleen yhdessä Andréen ja hänen äitinsä, rouva Séguinin kanssa. Kahdeksan aikaan aamulla oli Rosella pieni taistelu taisteltavana saadakseen koko perheen marssimaan rautatienasemalle kihlattuja vastaan ottamaan.

"Kas niin, lapseni, se on hullutusta", sanoi Marianne hiljaa. "Jonkunhan täytyy jäädä kotiin. Minä pidän Nicolaksen kotona, viiden vuoden vanhain lasten ei tarvitse juoksennella maanteillä. Ja Gervaisin ja Clairen pidän minä myöskin kotona. Toiset saat hyvin mielelläsi ottaa isäsi kanssa mukaan."

Mutta Rose piti puoliaan eikä tahtonut luopua aatteestaan, joka huvitti häntä niin paljon.

"Ei, ei, mamma, sinun täytyy tulla mukaan, kaikkein täytyy tulla. Etkö sinä ymmärrä, että Ambroise ja Andrée ovat kuin satujen ruhtinaallinen parikunta naapurivaltakunnasta? Veljeni Ambroise on kihloissa ulkomaalaisen prinsessan kanssa, ja hän tulee tänne näyttämään morsiantaan. Jotta *meidän* valtakunta tulisi arvokkaalla tavalla edustetuksi lähden minä ja Frédéric heitä vastaan koko hovin kanssa. Te olette hoviväkeä, ja teidän täytyy tulla mukaan. Ajattele, kuinka komea kulkue siitä tulee, kun me kaikki sitten lähdemme asemalta kotiin!"

Marianne ei voinut muuta kuin nauraa ja suostua.

"Tässä on marssisuunnitelma", jatkoi Rose. "Minä olen järjestänyt kaikki. Frédéric ja minä menemme polkupyörällä, se on nykyaikaista. Meidän seurassamme kulkee myöskin polkupyörillä minun hovineitini, minun pikku siskoni, Louise, Madeleine ja Marguerite; siitä tulee vilkasta liikettä minun ympärilläni. Me voimme myöskin ottaa mukaamme Grégoiren, kolmentoista vuotiaan hovipojan, joka saa myöskin ajaa polkupyörällä ja päättää meidän ylhäisyytemme kulkueen. Kaikki muu hoviväki pakataan suuriin perhevaunuihin, joihin mahtuu kahdeksan. Sinä, hänen majesteettinsa kuningatar, saat ottaa nuorimman pikku prinssisi Nicolaksen polvillesi. Papalla ei ole valtakunnan päämiehenä muuta kannettavana kuin kuninkaallinen arvonsa; Gervais, nuori seitsentoista vuotias atleetti saa ajaa, ja hänen vieressään ajopukilla istuu Claire, kukoistava, viidentoista vuotias kuninkaallinen neiti. Mitä molempiin vanhimpiin tulee, noihin kuuluisiin kaksosiin, prinssi Blaiseen ja prinssi Denisiin, niin me käymme heitä noutamassa Janvillessä rouva Desvignesin luota, jossa he odottavat meitä."

Ja hän tanssi ja nauroi ja taputti käsiään.

"Siitä tulee suurenmoinen juhlakulkue, luulen minä!"

Hänellä oli sellainen kiire, että hän antoi joukon lähteä aivan liian aikaiseen, niin että Janvillessä oltiin jo kello puoli kymmenen. Mutta siellä piti tavattaman muut perheen jäsenet.

Se talo, jonne rouva Desvignes oli miehensä kuoleman jälkeen muuttanut ja asunut siellä jo kaksitoista vuotta, omistaen aikansa yksinomaan tyttäriensä kasvatukseen, oli tien varrella ja ensimmäinen kylään tullessa. Kahdeksan päivää aikaisemmin oli hänen vanhin tyttärensä Charlotte, Blaisen vaimo, tullut sinne molempain lastensa Berthen ja Christophen kanssa, jotka tarvitsivat raitista ilmaa, ja illalla oli Blaise itse saapunut heidän luokseen. Hän oli jättänyt tehtaansa oman onnensa nojaan maanantaihin asti ja oli hyvin iloissaan saadessaan viettää sunnuntain yhdessä perheensä kanssa. Siitä oli suuri ilo nuoremmalle sisarelle Marthelle, kun iso sisar oli tullut asumaan muutamiksi viikoiksi vanhaan pesänsä ja tuonut mukanaan pienet lapsensa, joita varten oli tuotu kaksi kehtoa hänen vanhaan tyttöhuoneeseensa. Leikittiin ja naurettiin kuin ennenkin, ja kiltti rouva Desvignes ei ajatellut muuta kuin täyttää suunnitelmansa ja näyttää Marthenkin. Yhteen aikaan oli todellakin näyttänyt siltä kuin Chanteblediin olisi saatu kaksien häiden asemasta kolmet. Denis, joka käytyään läpitse opistonsa oli antautunut uusiin teknillisiin tutkimuksiin, oli tavannut melkein joka sunnuntai Marthen, joka oli samanikäinen kuin Rosekin — nuo toisistaan erkanemattomat —, ja tämä nuori tyttö, joka oli vaaleanverinen ja soma kuin Charlottekin, mutta käytännöllisempi, oli erinomaisine luonnonlahjoineen tehnyt niin suuren vaikutuksen Denisiin, että hän oli päättänyt mennä naimisiin tytön kanssa, vaikka tällä ei ollut

myötäjäisiäkään. Mutta he olivat molemmat niin tyynet ja viisaat, että eivät kiirehtineet; varsinkin Denis ei tahtonut sitoa nuoren naisen kohtaloa itseensä, ennenkuin hän voi tarjota tälle naiselle turvatun aseman. Ja sentähden olivat he omasta ehdostaan lykänneet yhdistymisensä tuonnemmaksi ja hymyillen vastustaneet Rosen kiihkeitä kehoituksia, sillä Rose oli tullut aivan haltioihinsa ajatellessaan kolminkertaisia häitä. Denis kävi kuitenkin yhä tervehtimässä rouva Desvignesin luona, joka otti hänen vastaan kuin oman pojan. Tänään oli Denis lähtenyt Chantebledistä kello seitsemän valloittaakseen Blaisen vuoteessaan, kuten hän sanoi; hän oli siis myöskin tavattavana Janvillessä.

Janvillen suuri kansanjuhla sattui juuri täksi sunnuntaiksi, toukokuun toiseksi päiväksi. Suuri tori rautatien aseman edustalla oli täynnä puuhevosia, karuselleja, markkinakojuja ja ampumaratoja. Yöllä oli sadekuuro lakaissut taivaan pilvistä puhtaaksi, se oli kirkkaan sininen ja siltä loisti sädehtivä aurinko, niin että päivä oli liian lämmin tähän vuodenaikaan verraten. Siellä oli myöskin jo kansaa, kaikki paikkakunnan tyhjäntoimittajat, joukottain lähiseudun lapsia ja talonpoikia, jotka olivat tulleet katsomaan markkinain komeutta. Ja tämän väkijoukon keskitse täytyi Fromentin perheen raivata tiensä, ensin polkupyöräilijäin, sitten vaunujen, ja lopuksi sen hännän, joka oli liittynyt kulkueeseen kylän ulkosyrjästä.

"Me herätämme huomiota", sanoi Rose hypäten alas polkupyörältään.

Se olikin totta. Ensi vuosina oli koko Janville ollut kylmäkiskoinen Fromenteja, tuota herrasväkeä kohtaan, joka oli tullut Jumala tiesi mistä, ja oli niin hävytön, että tahtoi viljellä viljaa siellä, missä ennen oli ollut ainoastaan kiviä. Sitten oli Fromentein merkillinen ja ihmeellinen voitto loukannut heidän itserakkauttaan ja kiihoittanut heidän vihaansa yhä enemmän. Mutta kaikki kuluu, menestystä ei voi vihata, ne, jotka tulevat rikkaiksi, ne ovat aina lopulta oikeassa. Ja nyt hymyili Janville hyväntahtoisesti tälle lapsirikkaalle perheelle, joka oli lisääntynyt heidän keskuudessaan, ja unohti, että jokainen tässä perheessä syntynyt lapsi oli aikanaan ollut häväistysjuttujen aiheena kylässä. Mitenkä muuten olisi voinutkaan vastustaa tämän perheen raitista iloa, kun koko perhe, niinkuin tänä juhlapäivänäkin, tuli esiin kokonaisena laumana, joka otti haltuun kaikki tiet, kadut ja torit? Isä ja äiti, yksitoista lasta, joista kuusi poikaa ja viisi tyttöä, ja sen lisäksi vielä kaksi lastenlasta eli yhteensä viisitoista. Molemmat vanhimmat, kaksoset, olivat neljänkolmatta vuoden vanhoja ja vielä niin yhdennäköiset, että ihmiset vieläkin sekoittivat heidät toisiinsa, vaikka he eivät enään olleetkaan niin täydellisesti yhdennäköiset kuin kehdoissa ollessaan, sillä eroittaakseen heitä toisistaan täytyi silloin avata heidän silmänsä; Blaisella oli nimittäin harmaat ja Denisillä mustat silmät. Nuorin lapsi, Nicolas, oli ainoastaan vuoden vanha, ja hän oli pieni, pikkuvanha vekkuli, jonka jyrkkä miesmäisyys näytti huvittavalta. Vanhimpain lasten ja nuorimman välillä olivat nuo kahdeksan muuta kuin askeleet portaissa, aina kahden vuoden eroituksella ijässä: Ambroise, vastustamaton sulhasmies, joka juuri oli alkanut valloittajaretkensä; elämänhaluinen Rose, joka myöskin oli tulemassa vaimoksi ja äidiksi; Gervais, jolla oli tarmokas otsa ja jättiläismäiset jäntereet ja josta oli tuleva järjellisen maanviljelyksen esitaistelija; hiljainen, työnhaluinen Claire, jolla ei ollut kauneutta, mutta oli luonteeltaan eheä ja innostunut taloustoimiin; Grégoire, vallaton koulupoika, joka aina tiesi, mitä hän tahtoi, ja enimmäkseen kuleskeli seikkailuja etsimässä; vihdoin nuorimmat tyttäret, hyvänluonteinen, vahvarakenteinen Louise, hieno, uneksiva Madeleine ja Marguerite, jolla oli kaikkein vähimmin kauneutta mutta hellin sydän. Ja kun nämät yksitoista tulivat yhteen riviin isän ja äidin taakse ja jonon lopettivat Berthe ja Christophe, toisen sukupolven ensimmäiset vesat, niin oli siinä koko paljon väkeä. Ja niiltäkin, jotka happamen näköisinä katselivat ihmeellistä muutosta Chantebledissä, oli hauskaa nähdä Chantebledin asukkaat noin yhdessä ja täyttävän koko kylän. Sillä he toivat mukanaan sellaisen terveyden, ilon ja voiman tuulahduksen, että tuntui siltä kuin maa itse tulvivassa elämänvimmassaan olisi synnyttänyt heidät ikuisiksi tulevaisuuden toivoksi.

"Ne, joita on enemmän kuin meitä, astukoot esiin, että saamme laskea!" sanoi Rose iloisesti.

"Olepas nyt hiljaa!" sanoi Marianne, joka nyt oli tullut vaunuista ja pannut Nicolaksen maahan. "Sinähän saat ihmiset suuttumaan meihin!"

"Suuttumaanko? Nehän ihailevat meitä. Miten hassua se on, mamma, ett'et sinä ole ylpeämpi itsestäsi ja meistä!"

"Minä olen siihen määrin ylpeä, että pelkään nöyryyttäväni muita."

Kaikki nauroivat, Mathieukin oli ylpeä, vaikka hän pysyi hyväntahtoisen tyynenä ollessaan näin julkisesti "pyhän joukkonsa" keskuudessa, joksi hän leikillä kutsui poikiaan ja tyttäriään.

"Muuten on meillä nyt vaan ystäviä", sanoi hän. "Kaikki pitävät meistä."

"Kaikkiko!" mutisi Rose. "Katsokaahan Lepailleureja tuolla tombolan luona!"

Lepailleurit olivat todellakin siellä, isä, äiti, Antonin ja Thérèse. Jotta ei heidän tarvitsisi nähdä Fromenteja olivat he olevinaan hyvin huvitettuja arpajaisista, joissa oli voittoina kauniita porsliiniesineitä. He muuten eivät enään tervehtineetkään Fromenteja, voimattomassa vimmassaan toisten suuren menestyksen tähden olivat he käyttäneet pientä riitaa hyväkseen ja luopuneet tuttavuudesta. Lepailleur piti Chantebledin viljelemistä persoonallisena loukkauksenaan, sillä hän ei ollut unohtanut monia pilkkasanojaan noista nummimaista, joista ei muka koskaan pitänyt saada muuta kuin kiviä. Ja kun hän oli tarkasti katsellut porsliiniesineitä, teki hänen mielensä ruveta hävyttömäksi, hän kääntyi sentähden ympäri ja katseli Fromentin perhettä, joka oli tullut liian aikaiseen ja käyskenteli väkijoukossa odotellen junan tuloa.

Myllärin mieli oli tullut vieläkin vihaisemmaksi siitä syystä, että hänen poikansa Antonin oli kaksi

kuukautta sitten palannut Janvilleen. Tämä nuori mies, joka kerran oli lähtenyt valloittamaan Pariisia, oli neljä vuotta ollut kirjurin apulaisena asianajaja Rousseletin luona, mutta osottautunut olevan hidas ymmärrykseltään ja hyvin laiska. Hän ei ollut edistynyt muualla kuin paheitten tiellä; ensin sortui hän kahvilain viettelyihin ja sitten vierähti hän kaltevaa pintaa yhä alemmaksi juoppouteen, peliin ja irstasten naisten syliin. Hänen valloituksensa rajoittuivat niihin alhaisiin huvituksiin, joista hän kotonaan oli uneksinut ja joita hän nyt oli ahnaasti nauttinut. Kaikki hänen rahansa olivat kuluneet niihin ja kaikki ne rahat, jotka hän oli viekotellut äidiltään, joka sokeasti uskoi häneen kuin itse meidän Herraamme. Vihdoin murtui hänen terveytensä, hän tuli laihaaksi ja keltaiseksi sekä menetti hiuksensa kolmenkolmatta vanhana. Äiti pelästyi ja otti hänen kotiin, sanoi ihmisille, että poikansa teki liian paljon työtä, eikä hän voi sallia tuon nuoren miehen raatavan itseään kuoliaaksi. Myöhemmin saatiin tietää, että asianajaja Rousselet oli aivan yksinkertaisesti ajanut hänet pois. Mutta tämä viheliäinen palaaminen kotilieden ääreen sai Lepailleurin kuitenkin tyytymättömäksi, sillä hän alkoi ymmärtää, mitenkä asian oikea laita oli. Ja vaikka hän ei vielä julkisesti ilmaissutkaan suuttumustaan, niin oli se siitä syystä, että hän oli liaksi ylpeä myöntämään pettymystään ja epäluottamustaan Antoninin suurenmoiseen tulevaisuuteen. Mutta seinien sisällä kosti hän tämän kaiken vaimolleen ja syyti tälle vasten silmiä joukottain haukkumasanoin varsinkin siitä asti kuin hän oli huomannut vaimon lähettelevän rahaa pojalle. Vaimo kuitenkin uhoitteli miestänsä, hän ihaili poikaansa niinkuin ennen pojan isää, uhrasi isän pojan tähden, sillä jälkimäisen suurempi oppi sai hänet nyt vielä hämmästyneemmäksi. Perheessä vallitsi siis epäsopeus, se oli seurauksena juuri heidän halustaan tehdä pojastaan herrasmies, pariisilainen. Antonin puolestaan virnisteli kaikelle, kohotteli olkapäitään, käveli päivänpaisteessa inhoittavaa tautia sairastavana ja odotti aikaa, jolloin hän tulisi tarpeeksi vahvaksi voidakseen palata takaisin paheittensa helmaan.

Kun Fromentit kulkivat ohitse, niin oli hauska nähdä Lepailleurein keikuttavan päätään ja nielevän heidät katseillaan. Isä irvisti pilkallisesti ja äiti heitti pöyhkeästi päätään. Poika seisoi siinä kädet taskuissa ja näytti paljaspäisenä ja köyryselkäisenä hyvin surkuteltavalta sekä oman itsensä rauniolta. Kaikki kolme ajattelivat sanoa jotakin epämiellyttävää; samassa tarjoutui heille tilaisuus.

"Missä Thérèse on?" huudahti Lepailleur äkkiä. "Hän oli äsken tässä, mihin hän nyt on joutunut. Minä en salli hänen menevän pois luotani, kun kaikki nuo ihmiset tulevat..."

Thérèse oli todellakin kadonnut. Hän oli äsken täyttänyt yhdeksän vuotta ja oli kaunis kuin kerubi, hänen vallattomat hiuksensa olivat vaaleat ja silmänsä mustat ja säteilevät. Mutta hän oli hirveän rajuluontoinen ja itsepäinen, voi olla tuntikaudet kateissa ja harhaili silloin metsissä etsimässä lintuja, kukkia ja hedelmiä. Ja siihen, että äiti nyt pelästyi ja läksi etsimään tytärtään, kun Fromentit kulkivat ohitse, oli syynä se, että hän oli edellisellä viikolla keksinyt erään hävyttömän seikan. Thérèse halusi polkupyörää varsinkin nyt kun hänen vanhempansa olivat sen jyrkästi kieltäneet ja sanoneet, että sellaiset koneet sopivat herrasväelle vaan ei kunnollisille tytöille. Eräänä iltapäivänä kun Thérèse tavallisuuden mukaan oli ulkona, tuli hänen äitinsä kotiin torilta ja näki eräessä syrjäisessä kujassa tyttärensä pikku Grégoire Fromentin kanssa, joka oli samanlainen huimapäjä kuin Thérèsekin ja kohtasi Thérèsen usein sellaisissa paikoissa, jotka ainoastaan lapset tunsivat. He nähtiin aina yhdessä metsissä ja joen rantamilla. Ja sinä päivänä oli Grégoire pannut Thérèsen istumaan polkupyörälleen, piteli häntä tukevasti vyötäristä, juoksi vieressä ja opetti tyttöä ajamaan polkupyörällä. Tuo pieni lurjus antoi oikean oppitunnin pienelle lutkalleen, joka oli siihen hyvin ihastunut. Mutta sellainen lasten leikki voi päättyä sangen huonosti. Ja Thérèse olikin saanut muutamia kipenöitsemiä korvapuusteja, kun hän illalla tuli kotiin.

"Mihin se kirottu penikka on mennyt?" kirkui rouva Lepailleur. "Häntä ei voi hetkeksikään päästää silmistään, sillä heti hän karkaa!"

Antonin, joka oli mennyt katsomaan kojun taakse, tuli laahustaen takaisin, kädet yhä taskuissa ja virnisteli:

"Katso tuonne, mamma. Siellä on jotenkin..."

Ja kojun takana näki äiti Thérèsen ja Grégoiren taaskin yhdessä. Grégoire piteli toisella kädellään polkupyörää, jonka rakennetta hän luultavasti selitti tytölle; tyttö seiso i hastuksesta henkeään pidätellen ja katseli himoitsein silmin konetta. Thérèse ei voinut vastustaa kiusausta, ja Grégoire nosti pienillä käsillään ja nauraen hänen polkupyörälle; silloin kuului äidin uhkaava ääni:

"Kirottu lutka, mitä sinulla siellä taas on tekeillä? Tuletko sieltä heti, tai minä annan sinulle, että sen vielä muistat!"

Mathieu, joka myöskin oli huomannut lasten vehkeet, huusi ankaralla äänellä Grégoirelle:

"Pane koneesi muitten viereen ja muista, että minä olen kieltänyt sinua! Älä tee sitä toista kertaa!"

Se oli sodanjulistus. Lepailleur karjui hävyttömiä uhkauksia ja karkeita sanoja, jotka voittivat posetiivinkin äänen. Ja molemmat perheet erkanivat toisistaan ja sekaantuivat pyhäpukuisen kansan joukkoon.

"Herra Jumala, eikö se juna koskaan tule?" sanoi Rose joka iloisessa kärsimättömyydessään kääntyi joka hetki ympäri ja katsoi torin syrjään pienen asemarakennuksen tornikelloa. "Vielä kymmenen minuuttia; mitä meidän pitää tekemän?"

Hän oli pysähtynyt erään miehen eteen, joka kadun kulmassa myi rapuja; siinä oli kokonainen korillinen eläviä rapuja hänen jalkainsa juuressa. Ne olivat varmaankin kotoisin Yeusen lähteistä, puolen peninkulman päästä; ne eivät olleet suuria, mutta hyvänmakuisia, Rose tunsu tuon lajin erittäin hyvin, sillä hän oli itse pyytänyt samanlaisia purosta. Ja hänen päähänsä tuli uusi ajatus.

"Mamma, ostetaan koko korillinen... Ymmärräthän, tervetuliaisjuhla, siinä olisi meidän lahjamme sille kuninkaalliselle parille, jota me odotamme. Kukaan ei saa sanoa, ett'ei meidän majesteettimme tekisi parastaan, kun odotetaan naapurimajesteetteja. Minä keitän ne itse, kun saavumme kotiin, ja saattepa nähdä, että ne maistuvat herkullisilta!"

Hänen kanssaan laskettiin leikkiä, eivätkä vanhemmat voineet kieltää tätä huvia tuolta suurelta lapselta, joka onnellisuudessaan piti kaikkea leikkinä ja jonka mielestä elämä oli yhtä ainoata juhlaa. Hän tahtoi nyt itse laskea ravut, ja siitä tuli suuri puuha, sillä kun ne nipistivät häntä, huusi hän ja päästi ne irti, ja kaatoi vihdoin koko korin ja ravut alkoivat lähteä pakoon. Pojat ja tytöt ajamaan niitä takaa, tuli ankara takaa-ajo, ja perheen vanhemmatkin jäsenet yhtyivät leikkiin. Ja hauskaa ja virkistävää oli kuulla heidän nauravan, nähdä heidän kaikesta sydämestään innostuvan tähän metsästykseseen, sekä suurten että pienten, koko tuon iloisen joukon, Janvillen kerääntyvän heidän ympärilleen ja ottavan suurimmalla hyväntahtoisuudella osaa heidän huviinsa.

Mutta äkkiä kuului höyryveturin puuskuutus etäältä.

"Oi, Jumalani, tuolla he tulevat!" huusi Rose hämmästyneenä. "Pian, pian! Meiltä jää muuten vastaanotto!"

Nyt tuli kiire, mies sai maksunsa, ja tuskin ennätettiin saada kansi korin päälle ja se viedyksi vaunuihin. Ja sitten lähti koko perhe juoksemaan, täytti koko pienen asemarakennuksen ja asettui hyvään järjestykseen junasillalle.

"Ei, ei, ei niin", sanoi Rose muutellen heidän seisontapaikkojaan. "Te ette seuraa arvojärjestystä. Kuningatar puolisonsa kuninkaan viereen, sitten prinssit pituutensa mukaan. Frédéric asettuu minun viereeni. Me olemme kihlatut. Ja minä luonnollisesti pidän tervehdyspuheen."

Juna pysähtyi. Kun Ambroise ja Andrée tulivat vaunusta, hämmästyivät he ensin nähdessään kaikki rivissä ja juhlallisen näköisinä odottavan heitä. Mutta kun Rose oli pitänyt heille pienen, komeilevan puheen ja sanonut morsianta pitkämatkaiseksi prinsessaksi, jota hän oli itse tullut tervehtimään isänsä valtakunnan rajalle, niin purskahtivat nuoret nauruun, yhdistyivät leikkiin vastaamalla samalla tavalla. Rautatien virkamiehet seisoivat siinä suu ammollaan ja kuuntelivat. Tämä oli sanomattoman hauskaa, ja kaikki olivat ihastuksissaan oikein lapsellisena olemiseen.

Mutta nyt huudahti Marianne kummastuneena.

"Mitä? Eikö rouva Séguin ole mukana? Ja hän kun lupasi niin varmaan..."

Ambroisella ja Andréella ei todellakaan ollut muita kuin Céleste seurassaan. Céleste selitti asian:

"Rouva käski minun tuoda terveisiä ja sanoa, että hän on aivan epätoivoissaan. Vielä eilen toivoi hän saavansa olla mukana. Mutta eilen illalla tuli hänen vieraakseen herra Navarède joka pitää tänään esitelmän laitoksessa, ja rouvan oli luonnollisesti mahdotonta jäädä pois sitä kuulemasta. Hän käski sentähden minun saattamaan nuoret tänne, ja nyt olen minä tehnyt tehtäväni, he ovat turvallisessa satamassa."

Oikeastaan ei kukaan kaivannut Valentinea, sillä hän oli aina maaseudulla ollessaan pahalla päällä. Mathieu lausui kuitenkin muutamia kohteliaita sanoja:

"Olkaa hyvä ja sanokaa hänelle, että meillä on hyvin ikävä ilman häntä... Eespäin nyt!"

Mutta Céleste puuttui puheeseen:

"Anteeksi, herrani, minä en voi jäädä tänne. En, sillä rouva käski minun kaikin mokomin tulla takaisin, minun täytyy auttaa häntä pukeumisessa. Ja muuten on hänen ikävä yksinään. Eikö kello kymmenen ja kymmenen minuuttia lähde juna Pariisiin? Sillä minä matkustan. Minä tulen takaisin kello kahdeksan illalla noutamaan neitiä. Hyvästi siihen asti!"

He jättivät kamarineidin pieneen, tyhjään odotussaliin ja menivät torille, jossa vaunut ja polkupyörät odottelivat.

"Kas niin, nyt me olemme täysilukuiset", sanoi Rose. "Nyt alkaa varsinaisen juhla. Antakaa minun nyt järjestää juhlakulkue kotiin, isäimme linnaan."

"Minä pelkään, että sinun juhlakulkueesi tulee läpimäräksi", sanoi Marianne. "Tuolla sataa!"

Äsken niin kirkkaalle taivaalle oli noussut musta pilvi lännestäpäin, ja myrskytuuli kiidätteli sitä. Se oli kuin jatkoa yölliseen myrskyyn.

"Satakoon! Siitä me emme välitä!" vastasi tuo nuori tyttö ylpeästi. "Tänne ei sade tohdi tulla, ennenkuin me olemme kotona."

Hän sijoitti leikillisen arvokkaana kaikki siihen arvojärjestykseen, jonka hän kahdeksan päivää sitten oli keksinyt. Kulkue lähti liikkeelle, kulki läpi Janvillen, jossa kaikki akat katselivat sitä porteistaan hymyillen, tuli sitten valkealle maantielle, raivasi tiensä läpi hedelmällisten kenttäin ja sai liikkeelle leivosparvia, joitten iloinen laulu täytti ilman. Se oli todellakin suurenmoista.

Rose ja Frédéric ajoivat etunenässä, alkoivat majesteettillisina hääkulkueen. Heidän jälessään tuli kolme morsiusneitiä, Louise, Madeleine ja Marguerite polkupyörillä, jotka olivat heidän suuruudelleen sopivia; he olivat ihastuttavia urheilulakeissaan, heidän hiuksensa liehuivat hajallaan ja he olivat kuin joutsenparvi, joka lentää lähellä maata ja tuo hyviä uutisia. Mutta hovipoika Grégoire, joka aina oli kuin tuli tappuroissa, ei käyttäytynyt oikein hyvin, hän unohti väliin asemansa siihen määrään että tahtoi ajaa ruhtinaallisen parikunnan ohitse, joka kulki etunenässä, ja tästä sai hän ankaria nuhteita, kunnes vihdoin oppi tuntemaan velvollisuutensa ja tyytyi vaatimattomaan paikkaansa rivissä. Mutta kun nuo kolme morsiusneitiä nyt alkoivat laulaa Cendrillonin laulua hänen ollessaan matkalla prinssin linnaan, suvaitsi ruhtinaallinen pari pitää tätä tilaisuuteen hyvin sopivana, vaikka se olikin etikettiä vastaan. Rose, Frédéric ja vieläpä Grégoirekin yhtyivät vihdoin lauluun.

Jonkun matkan päässä tulivat vanhat, täyteen ahdatut perhevaunut. Juhlamojen ohjelman mukaan oli Gervais niitä ajamassa, ja hänen vieressään vasemmalla puolella istui Claire. Molemmat väkevät hevoset juoksivat tavallista, hyväntahtoista juoksuaan välittämättä ruoskasta, jonka Gervais antoi iloisesti paukahdella heidän korviensa lähettyvillä ottaakseen siten hänkin osaa musiikkiin. Vaunujen kuudella istumasijalla oli seitsemän henkilöä, joitten joukossa kolme lasta, mutta he tarvitsivat ainoastaan pienen tilan, sillä ne olivat niin pieniä. Ennen kaikkea kunnioitettiin kihlattuja, Ambroisea ja Andréeta, tällä juhlallisella vastaanotolla; he istuivat vastapäätä toisiaan. Sitten — myöskin toisiaan vastapäätä — maan korkeat hallitsijat, Mathieu ja Marianne, jolla jälkimmäisellä oli sylissään pikku Nicolas, nuorin prinssi, joka kirkui ihastuksesta kuin pieni aasi. Jällellä olevilla sijoilla istuivat korkean herrasväen lastenlapset, neiti Berthe ja herra Christophe, jotka vielä olivat liian nuoret kulkeakseen jalan näin pitkää matkaa. Ja suurella komeudella vierivät vaunut eteenpäin, vaikka sateen pelosta oli jo vedetty verhoiksi korkeat, valkeat liinautumet, niin että vaunut etäänpä näyttivät myllärin kuormalta.

Vaunujen jälkeen tuli pieni joukko jalan: Blaise ja Denis, rouva Desvignes ja hänen molemmat tyttärensä, Charlotte ja Marthe. He olivat itsepäisesti kieltäytyneet ottamasta vaunuja, sillä heidän mielestään oli hauskeempaa kulkea jalan nuo kaksi kilometriä, Janvillen ja Chantebledin välin. Jos tulisi sade, niin voisivathan he jonnekin päästä suojaan. Rose oli muuten sanonut, että tämä oli erittäin hyvä, sillä tarvitsivathan he jalkaisiin kulkevan seurueenkin, jotta juhlakulkue näyttäisi oikein komealta; nämät viisi olivat suurena kansanjoukkona, joka saattoi hallitsijoitaan eläköötä huutaen. Taikka voivat he myös olla välttämättömänä sotilassaattueena, joka torjuisi kaikkein vihamielisten naapuriruhtinaitten hyökkäykset. Onnettomuudeksi ei rouva Desvignes voinut kävellä nopeasti, jotenka jälkijoukko jäi niin paljon jällelle, että se pian näytti pieneltä, mitättömältä ryhmältä etäisyydessä.

Mutta tästä ei Rose välittänyt; pettymykset tekivät hänen iloisuutensa vaan kaksinkertaisiksi. Tien ensimmäisessä mutkassa kääntyi hän katsomaan taakseen, ja kun hän näki jälkijoukkonsa enemmän kuin kolmensadan metrin etäisyydessä, huudahti hän ihmetellen:

"Mutta katsohan, Frédéric, mikä ääretön joukko meitä on! Paljon tilaa tarvitsemme me! Ja se suurenee yhä, eikä koko kenttäkään sitten enään meille riitä!"

Ja kun morsiusneidit ja hovipoika alkoivat tehdä pilaa hänestä, sanoi hän:

"Ei, kuulkaahan nyt, teillä täytyy olla kunnioitusta tätä joukkoa kohtaan —! Laskekaa, niin saatte nähdä! Meitä on kuusi etujoukossa, eikö niin? Vaunuissa on yhdeksän, se on yhteensä viisitoista. Lisätkää tähän jälkijoukko, jossa on viisi, niin siitä tulee yhteensä kaksikymmentä. Oletteko kuullut puhuttavankaan sellaisesta perheestä? Kaniinit, jotka näkevät meidän kulkevan ohitsensa, ovat mykkänä hämmästyksestä ja nöyryytyksestään."

Ja sitten nauroi hän taas, ja kaikki alkoivat yhdessä laulaa Cendrillonin laulua matkasta prinssin linnaan.

Yeusen sillalla alkoivat ensimmäiset suuret sadepisarat tipahdella. Mustansinervä pilvi kulki taivaalla huimaa vauhtia. Pisaroita alkoi tulla yhä tiheämmin ja yhä ne suurenivat, ja vihdoin syöksyi sade taivaasta virtana, aivankuin ääretön sulku olisi siellä ylhäällä avattu. Eteensä ei voinut nähdä kahdenkymmenenkään metrin päähän. Parissa minuutissa oli maantie muuttunut järveksi.

Juhlasaattue joutui hirveään epäjärjestykseen. Vasta jälestäpäin saatiin kuulla kerrottavan jälkijoukon kohtalosta; sade oli kohdannut sen erään talonpoikaistalon lähellä, ja levollisesti ja rauhallisesti oli se mennyt sinne sisälle. Ne, jotka istuivat vaunuissa, vetivät verhot suojakseen ja pysäyttivät vaunut erään puun alle, jotta hevoset eivät pelästyisi sadekuuroa. He huusivat polkupyöräilijöille, jotka yhä jatkoivat matkaansa, että nämät pysähtyisivät eivätkä menisi sellaiseen sateeseen, mutta veden kohina voitti heidän äänensä. Pikkutyöt ja hovipoika etsivät kuitenkin koneilleen ja itselleen suojaa korkean pensaikon takana, mutta kihlatut jatkoivat vimmatulla vauhdilla matkaansa.

Frédéric, joka näistä kahdesta oli ymmärtäväisempi, sanoi:

"Tämä ei ole järjellistä. Pysähdytään niinkuin muutkin."

Mutta kiihoittunut Rose, joka ei näyttänyt välittävänkään sateesta, vastasi:

"Nythän me jo olemme läpimärät. Jos me pysähdymme, niin voimme vilustua. Eteenpäin vaan! Kolmessa minuutissa olemme kotona, ja silloin saamme me nauraa niille muille hidastelijoille, kun he saapuvat neljännestuntia myöhemmin..."

He olivat kulkeneet Yeusen sillan ylitse, he lensivät rinnatusten eteenpäin, vaikka tie oli jyrkkää viimeisen kilometrin matkalla poppelein välissä.

"Minä vakuutan sinulle, että me teemme tyhmästi", sanoi Frédéric. "Minä saan vielä nuhteita ja syystä kyllä."

"Niin, mutta minulla on hauskaa!" huudahti Rose. "Tämä kylpy polkupyörällä on hupaista! Sinä voit pysähtyä, ellet rakasta minua niin paljon, että seuraisit mukana!"

Ja hän seurasi Rosea, ajoi aivan tyttönsä vieressä, koetti vähän suojata häntä vinosti lankeavaa sadetta vastaan. Ja vimmittua vauhtia kulkivat he, heidän kyynärpäänsä melkein koskivat toisiinsa, ja näytti siltä kuin taivaasta syöksyvä vinha sade olisi ajanut heitä eteenpäin. Oli kuin ukkosen siivet olisivat kannatelleet heitä. Juuri kuin he hyppäsivät kotinsa pihalle polkupyöriltään, taukosi sade äkkiä, ja taivas muuttui taas siniseksi.

Rose nauroi sydämellisesti, hän oli kasvoiltaan hyvin punastunut ja hengästynyt sekä siihen määrään märkä, että vesi valui virtana hänen vaatteistaan, hiuksistaan ja käsistään; hän näytti lähteenhaltijalta, joka on kaatanut päälleen vesiastian.

"Kas niin, nyt on juhla täydellinen! Mutta me saavuimme joka tapauksessa ensimmäisinä perille!"

Ja Rose juoksi huoneesensa kampaamaan hiuksiaan ja muuttamaan pukuaan. Mutta hän ei tahtonut muuttaa liinavaatteitaan, sillä hänellä oli niin kiire keittiöön saamaan vettä tulelle rapujen keittämistä varten. Hän tahtoi saada tämän tehdyksi, ennenkuin koko perhe saapuisi kotiin. Hän kulki edestakaisin, pani puita tuleen, täytti koko keittiön iloisella toimeliaisuudellaan ja oli iloinen siitä, että sai näyttää taitavuuttaan emäntänä. Hänen sulhasensakin oli tullut sinne ja seurasi hänen toimiaan ihailevin katsein.

Kun muut perheen jäsenet saapuivat, ne, jotka olivat olleet vaunuissa, ja ne, jotka jalan olivat kulkeneet, syntyi vielä enemmän vilkkautta, sillä vanhemmat olivat hyvin suutuksissaan siitä syystä, että olivat saaneet olla kovin levottomia tuosta kilpa-ajosta sateessa.

"Tuo oli hyvin järjetöntä, Rose", sanoi Marianne. "Olethan sinä ainakin muuttanut liinavaatteesi?"

"Olen kyllä ... missä ravut ovat?"

Mathieu puolestaan torui Frédériciä.

"Te olisitte voineet taittaa niskanne; eikä ole juuri hyödyllistä saada tuollaista kylmää kylpyä kun on läpimärkä. Sinun olisi pitänyt estää Rosea."

"Rose tahtoi välttämättömästi jatkaa matkaa, ja kun hän tahtoo jotakin, ei minulla ole voimaa vastustaa."

Mutta nyt teki Rose iloisesti lopun nuhdesaarnasta.

"Kas niin, nuhteita on jo tullut tarpeeksi, minä käyttäydyin tyhmästi. Eikö kukaan tahdo sanoa minulle yhtään kohteliaisuutta ruuan laittamisen suhteen? Onko kukaan ennen huomannut rapujen tulevan noin hyviltä, kun ne ovat tulella?"

Aamiainen oli erinomaisen hauska. Koska heitä oli kymmenen ja he tahtoivat pitää juhla-aterian pääharjoituksen, niin oli pöytä katettu suureen saliin, tavallisen ruokasalin viereen. Sen seinät olivat vielä aivan paljaat, mutta koko aterian aikana puhuttiin vaan siitä, miten se olisi koristeltava kukilla ja köynnöksillä. Jälkiruokaa syödessä annettiin tuoda saliin tikapuu, jotta seinille voitaisiin piirtää koristussuunnitelma.

Rose, joka tähän asti oli ollut hyvin puhelias, oli äkkiä muuttunut aivan harvasanaiseksi. Hän oli kuitenkin syönyt hyvällä ruokahalulla. Mutta hänen kasvonsa olivat vahankalpeat ja hiukset vielä märät. Ja kun hän aikoi kiivetä tikapuita ylös, horjahti hän ja pyörtyi. Hän pantiin nojatuoliin, ja kaikki häärivät hänen ympärillään. Useita minutteja oli hän tajuttomassa tilassa. Kun hän sitten tuli tajuntaansa, istui hän hetken äänetönnä eikä näyttänyt ymmärtävän, mitä oli tapahtunut. Mathieu ja Marianne olivat levottomia ja kyselivät häneltä paljon. Hän oli nähtävästi vilustunut, siinä oli kaunis seuraus järjettömästä kilpajuoksusta. Mutta tuo nuori tyttö tointui kuitenkin ja hymyili, ja hän sanoi, ett'ei hän mistään paikasta ole sairas, hän oli vaan äkkiä tuntenut ahdistusta rinnassaan, mutta nyt se oli ohitse ja hän hengitti helpommin. Hän jaksoi taas nousta, hän lausui mielipiteensä salin koristamisesta, kaikki rauhottuivat lopulta, ja iltapäivä kului piirustusten ja suunnitelmain tekemisessä. Kukaan ei syönyt paljon päivällistä, sillä siksi paljon oli rapuja syöty. Kello yhdeksän aikaan kun Céleste tuli noutamaan Andréeta, erosivat kaikki. Ambroise palasi samana iltana Pariisiin. Blaisen ja Denisen piti matkustaa seuraavana aamuna seitsemän junalla. Rose saattoi rouva Desvignes ja hänen tyttäriään maantielle ja jätti iloisena heille hyvästit vielä pyörällä päästään ajatellessaan sitä iloista tapahtumaa, joka ensi kerralla kokoisi perheen.

Ei Mathieu eikä Marianne mennyt heti maata. He eivät puhuneet mitään, mutta heistä tuntui, että Rose oli niin omituinen ja hänen silmänsä kuumeesta loistavat. Hän oli taaskin ollut kaatumaisillaan tullessaan sisään ja vanhemmat saivat hänen käymään vuoteesensa, vaikka hän valitteli vähän ainoastaan sitä, että hänen oli vaikea hengittää. Kun hän oli mennyt huoneesensa, joka oli vanhempain huoneen vieressä, jäivät vanhemmat odottamaan ja äiti meni sisään katsomaan, että hän peittäisi itsensä kunnollisesti ja nukkuisi rauhallisesti; isä istui lampun ääressä ja odotteli levottoman näköisenä. Vihdoin nukkui Rose, ja vanhemmat jättivät hänen ovensa puoleksi auki ja puhelivat keskenään hiljaisella äänellä rauhoittaakseen toinen toistaan;

eihän se lie ollut vaarallista, se kyllä menee ohitse, jos hän saa nukkua hyvin. Ja vanhemmatkin menivät nukkumaan, syntyi hiljaisuus, koko talo nukkui kukon ensi lauluun asti. Mutta kello neljän aikaan ennen päivän sarastusta heräsivät vanhemmat puoleksi tukahdettuun ääneen, joka huusi: "Mamma! Mamma!" He juoksivat vuoteestaan ja etsivät kynttilää. Rose oli saanut uuden, ankaran kohtauksen. Muutaman minuutin kuluttua näytti hän tulleen paremmaksi, ja levottomuudesta huolimatta eivät vanhemmat tahtoneet herättää ketään, vaan päättivät odottaa päivään asti. Suurinta levottomuutta herätti se seikka, että Rosen kasvot olivat melkein tuntemattomat, turvonneet ja vääristyneet, aivankuin joku pimeyden voima olisi vaihtanut hänet, varastanut hänet yöllä vanhemmiltaan. Hän oli nukkunut väsyneen näköisenä, ja vanhemmat eivät olleet liikahtaneetkaan paikaltaan, jotta eivät häiritseisi hänen lepoaan, he valvoivat ja odottivat, kuuntelivat elämää, joka sitä mukaa heräsi heidän ympärillään mitä valoisammaksi aamu tuli. Kello löi viisi, kuusi. Kun Mathieu näki Denisen alhaalla pihalla, juoksi hänkin alas ja pyysi poikaansa menemään heti kun saapuu Pariisiin tohtori Boutanin luokse ja kehoittamaan Boutania hetkeäkään hukkaamatta tulemaan Chanteblediin. Ja kun poika oli mennyt, palasi hän Mariannen luokse, mutta ei vielä kukaan herättänyt muita. Silloin sai Rose kolmannen kohtauksen, ja se oli salaman isku.

Rose oli noussut istumaan, huitoi käsillään ja ähkyi:

"Mamma! Mamma!"

Elämä leimahti liekkiin viimeisen kerran, ja aivankuin uhotellakseen kuolemaa juoksi tyttö sängystään, tahtoi kävellä, pääsikin ikkunan ääreen, johon nouseva aurinko lähetti kultaisia säteitään. Hetken nojasi hän ikkunaan, jalat paljaina, hiukset hajallaan, ja hiukset peittivät hänen paljaat hartiansa kuin kuninkaallinen mantteli. Ei koskaan ennen ollut hän näyttänyt niin kauniilta, niin voimaa ja lempeä uhkuvalta.

"Ah, miten minä kärsin! Kaikki on mennyttä, minä kuolen!"

Isä syöksi esiin, äiti tuki häntä, kietoi molemmat kätensä hänen ympärilleen aivankuin suojellakseen häntä lävistämättömällä haarniskalla kaikista vaaroista.

"Ole vaiti, onneton lapsi! Ei se mitään ole, pian se on ohitse. Tule maata, minä pyydän! Vanha ystäväsi Boutan on matkalla tänne; huomenna olet sinä taaskin terve."

"En, en, minä kuolen, kaikki on mennyttä!"

Ja hän kaatui heidän syliinsä, he ennättivät ainoastaan panna hänet maata. Ja näytti siltä kuin salama olisi iskenyt alas, hän kuoli sanaakaan sanomatta, silmäystäkään heittäemättä, muutamassa hetkessä veren tukkeutumisesta keuhkoissa.

Siinä oli se sokea viikate, joka yhdellä iskulla niittää pois koko kevään. Se oli raakamaista, se oli niin odottamatonta, että vanhempain hämmästys oli alussa suurempi kuin heidän epätoivonsa. Mariannen ja Mathieun huudoista säikähtyneinä hyökkäsivät kaikki sisään, melu täytti koko talon, ja sitten se vaipui kuoleman hiljaisuuteen, aivankuin kaikki työ ja elämä olisi loppunut. Kaikki olivat kauhistuksissaan, murtuneita. Ja äkkiä, kun kaikki olivat kuin kivettyneinä, kuului Frédéricin parkaisu. Hän oli mieletön, hän tahtoi ottaa hengen itseltään, hän sanoi, että hän oli murhannut Rosen, sillä hänen olisi pitänyt estää tytön tulema kotiin rankkasateessa. Häntä täytyi pidellä kiinni, viedä pois Chantebledistä, jotta ei uutta onnettomuutta tapahtuisi. Hänen äkinäinen raijoutensa oli musertanut kaikkein sydämet, nyt virtasivat kyneleet, vanhempain ja sisarusten sydäntärkevä valitus täytti koko Chantebledin, jossa nyt ensi kerran kuolema oli käynyt vieraana.

Suuri Jumala, Rose tuossa kuolinvuoteellaan, valkeana, kylmänä, kuolleena! Hän, tuo kauniin, iloisin, rakastettavin! Hän, jota kaikki muut ihailivat ja josta he ylpeilevät! Ja tämä kaikki pitkän elämän ja pysyväisen onnen toivojen keskellä, kymmenen päivää ennen häitä, suuren ja kauniin ilopäivän jälkeisenä yönä, sen päivän jälkeen, jolloin hän oli niin iloisesti laskenut leikkiä ja nauranut! Kaikki olivat vieläkin näkevinään hänen elämänhaluisena ja rakastettavana, lapsellisten tempujen keksijänä, keskellä ruhtinaallista juhlakulkuettaan! Pian pidettävät kaksoishäät olisivat olleet aivankuin perheen pitkällisen onnen ja ilon kukkaan puhkeaminen. Heillä oli tähänkin asti ollut surunsa ja väliin oli itkettykin, mutta silloin oli aina liiyytty lähemmäksi toisiaan ja lohduteltu toinen toistaan; vielä ei ollut ketään puuttunut illalla niistä hellistä, viimeisistä syyleilyistä, jotka parantavat kaikesta. Ja nyt oli paras mennyt pois, kuolema oli tullut heille sanomaan, että kenenkään onni ei ole täydellinen ett'eivät vahvimmat ja onnellisimmatkaan koskaan saa nähdä kaikkein toiveittensa toteutuvan. Elämä ei voi olla olemassa ilman kuolemaa. He saivat nyt osansa ihmiskunnan kurjuudesta, ja se oli sitä suurempi, mitä enemmän elämää he olivat varanneet itseään varten, he, jotka olivat luoneet niin paljon eläkkeen samalla paljon. Kun kaikki nousee ihmisen ympärillä idulle ja kasvaa, kun hän on antanut hedelmällisyyden ilman esteitä virrata, niin silloin saa hän hirmuisen muistutuksen siitä ikuisesta, pimeästä kuilusta, johonka koko maailma on joutuva, ja tämän muistutuksen saa hän sinä päivänä jolloin onnettomuus iskee hänen kimppuunsa, kaivaa ensimmäisen haudan ja vie mukanaan rakastetun olennon. Toiveet, jotka tuntuivat olevan äärettömän monet ja suuret, musertuvat pirstaleiksi, ja ihminen jää hämmästyneenä ajattelemaan sitä, minkätähden kukaan ei saa elää ja rakastaa ijankaikkisesti.

Oi, miten hirmuisilta tuntuivat ne kaksi päivää, jotka seurasivat tätä! Koko talo oli kuin kuollut, ei kuulunut muuta ääntä kuin elukkain hengitys; koko yhteen kokoontunut perhe oli menehtynyt itkusta ja tuskallisesta odotuksesta niin kauvan kuin vainajaparka lepäsi tuolla kukkain alla. Illalla ennen hautausta tuotiin ruumis saliin, jossa kerran oli niin iloisina nautittu aamiaista ja

keskusteltu, mitenkä sama sali olisi koristettava kaksoishäitten suurta juhlaa varten. Nyt siellä viimeistä yötä valvottiin ruumiin ääressä, siellä ei ollut lehtiä, ei köynnöksiä, ainoastaan neljä palavaa vahakynttilää ja joukko valkeita ruusuja, jotka samana aamuna oli tuotu sinne. Ei isä eikä äiti tahtonut tänä viimeisenä yönä mennä levolle. He istuivat vieretysten lapsensa luona, jonka maa oli pian ottava takaisin. He olivat näkevinään Rosensa aivan pienenä, kuudentoista kuukauden vanhana, heidän ensi aikoja asuessaan Chantebledin metsästyspaviljongissa, kun hän äsken oli vieroitettu ja he nousivat öisin vuoteestaan peittelemään häntä. He olivat näkevinään hänen sitten Pariisissa, mutta vielä aivan pienenä, tulevan laahustaen aamusin heidän luokseen ja tahtovan kiivetä heidän vuoteesensa, valloittaakseen heidät väkirynnäköllä ja nauraen ihastuksesta. He olivat näkevinään hänen suurena ja täysikasvuisena, päivä päivältä kauniimpana, mitä enemmän Chantebled laajeni, aivankuin yhä hedelmällisemmäksi käynyt maa olisi antanut terveytensä ja mehunsa hänen kauneutensa lisäämiseksi. Ja nyt ei häntä enään ollut olemassa, ja kun he ajattelivat, ett'eivät koskaan enään saa nähdä häntä, etsivät heidän kätensä toisiaan, likistivät epätoivoisina toisiaan, ja heistä tuntui siltä kuin koko heidän elämänsä, kaikki heidän tulevat päivänsä olisivat vierähtäneet pimeyden kuiluun. Nyt oli aukko murrettu, seuraisiko heidän muu onnensa mukana? Heidän kymmenen muuta lastaan olivat tosin koossa, mustapukuisina ja kyyneleet silmissä nukkuvan siskonsa ympärillä, mutta ei isä eikä äiti nähnyt heitä eikä heidän lukuaan laskenut. Ja tähän suureen, paljaaseen, vahakynttiläin himmeästi valaisemaan huoneesen lähetti aamuaurinko säteensä, valaisi ruumiin ääressä valvovia, koko perheen viimeistä hyvästijättöä.

Ja päivällä sitten kulki hautausaatto eteenpäin valkeata tietä poppelein varjossa, samaa tietä, jota Rose oli ajanut pyörällään myrskyn siivillä. Kaikki sukulaiset ja ystävät olivat tulleet saapuville, koko seudun väestö tahtoi näyttää osanottoaan tämän surullisen kuolemantapauksen johdosta. Kaikki lähimmät saattoivat vainajaa kirkkomaalle, vieläpä äiti ja sisaretkin olivat sanoneet, että he eivät tahdo erota rakkaasta vainajasta, ennenkuin haudan reunalla. Tällä kertaa oli saattue todellakin suuri, mutta Mathieu ja Marianne eivät tunteneet ketään. Seuraavana päivänä muistelivat he nähneensä Morangen, mutta eivät olleet aivan varmat siitä, että se todellakin oli Morange, tuo äänetön herra, joka oli likistänyt heidän käsiään ja itkenyt. Mathieu oli myöskin muistavinaan, että Constance oli kirkkomaalla tullut hänen luokseen ja sanonut muutamia sanoja riemuitsevan vahingonilon salama silmissään.

Mitä hän oli sanonut? Sitä hän ei tiennyt. Luonnollisesti muutamia hyvin sopivia sanoja, aivankuin murheellisen sukulaisensa suru olisi ollut hänen omansa. Mutta Mathieu muisti suureksi tuskakseen toisia sanoja, joita hän oli lausunut sinä päivänä, jona hän oli luvannut tulla kaksoishäihin ja jolloin hän katkeralla äänellä oli toivonut, että Chantebledin hyvä onni jatkuisi. Nyt he siis olivat muserretut, nuo onnelliset ja hedelmälliset Fromentit! Heidän hyvä onnensa oli ehkä ainaseksi lopussa! Ja ankara väristys puistatti Mathieun ruumista, hänen luottamuksensa tulevaisuuteen oli alkanut horjua, häntä peloitti, että onni ja hedelmällisyys loppuvat ja virtaavat pois nyt avatusta aukosta.

IV

Vuosi tämän jälkeen antoivat Ambroise ja Andrée kastaa ensimmäisen lapsensa, pojan, joka sai nimekseen Léonce. He olivat antaneet vihkiä itsensä kuusi viikkoa Rosen kuoleman jälkeen kaikessa hiljaisuudessa. Ja tämä lapsen kaste oli ensimmäinen tilaisuus, jolloin Mathieu ja Marianne tulivat muitten ihmisten joukkoon; he olivat vielä surupuvussa ja olivat tuskin vieläkään tointuneet saamastaan hirveästä iskusta. Muuten oli sovittu siitä, että kasteen jälkeen syötäisiin yksinkertainen aamiainen nuoren parin luona ja jokainen menisi sitten kotiinsa. Koko perhe ei ollut voinut saapua tähän tilaisuuteen, ainoastaan isoisä ja isoäiti, molemmat vanhimmat lapset, Blaise ja Denis, jälkimmäinen vaimonsa kanssa. Beauchêne, mieskummi, oli valinnut rouva Séguinin naiskummiksi, sillä Constance parkaa värisytti Mauricen kuoleman jälkeen ajatuskin pieneen lapseen koskemisesta. Hän oli kuitenkin myöntynyt tulemaan aamiaiselle, joihin ei Séguin voinut ottaa osaa. Ja sillä tavalla tuli heitä olemaan kuitenkin kymmenen, juuri riittävä määrä täyttämään pienen ruokasalin siinä pienessä asunnossa, jonka nuoret olivat vuokranneet Boëtiekadun varrelta.

Silloin oli hyvin kaunis aamupäivä. Mathieu ja Marianne, jotka eivät olleet tahtoneet edes tässä iloisessa tilaisuudessa esiintyä ilman surupukua, tulivat vihdoinkin iloisemmiksi pienokaisen kehdon ääressä. Alkupalvesta oli uusi onnettomuus kohdannut perhettä. Blaisen pikku Christophe oli kuollut kurkkumätään. Mutta jonkinlaiseksi korvaukseksi tästä oli Charlotte taaskin raskaana jo neljättä kuukautta, ja ensi ajan suru oli vaihtunut vapisevaan odotukseen. Tämä pieni asumus oli kuin Andréen vaaleanverisen sulon parfymeeraama, kuin päivänpaisteinen Ambroisen voitoniloisesta rakastettavuudesta; siinä oli kaunis aviopari, he rakastivat toisiaan, ja käsi kädessä läksivät he valloittamaan maailmaa. Aamiaista elähytti sitäpaitsi Beauchênen vahva ruokahalu ja hänen raikuva naurunsa. Hän oli hyvin ihastunut naiskummiin Valentineen, hän laski leikkiä, oli hänelle ylenmäärin kohtelias ja Valentine oli tästä kovin mielissään. Vaikka Valentine oli neljänkymmenen viiden vuotias, näytti hän kuitenkin vielä nuorelta tytöltä. Ainoastaan Constance oli ja pysyi vakavana, hänen ohuet huulensa vetäytyivät vaan harvoin pakolliseen hymyyn, mutta silloin tällöin peitti hirveän kärsimyksen varjo hänen kuivettuneet kasvonsa hänen katsoessaan ympärilleen tässä iloisessa pöydässä, jossa uusi tulevaisuuden toivo

vastustamattomalla voimalla tahtoi tunkeutua esiin viimeisestä surusta huolimatta. Kello kymmenen aikaan nousi Blaise ylös. Hän ei tahtonut antaa Beauchênen juoda enempää Chartreuseä.

"Hän on oikeassa, hyvät ystävät", sanoi Beauchêne vihdoin myöntäväisesti. "Täällä teidän luonanne on hyvin hauskaa, mutta meidän täytyy välttämättömästi mennä tehtaaseen. Ja me otamme teiltä mukaamme Denisin, me tarvitsemme välttämättömästi hänen laveita tietojaan eräässä suunnittelussa. Niin, sellaisia me olemme. Velvollisuus ennen kaikkea muuta!"

Constancekin oli noussut.

"Vaunut ovat tuolla alhaalla; otatko sinä ne?"

"En, me kävelemme, se selvittää ajatuksia."

Oli pilvessä, ja Ambroise, joka oli mennyt ikkunan ääreen, sanoi:

"Te kastutte."

"Äh, sade on ollut tulemaisillaan aamusta asti; me ennätämme kyllä tehtaaseen."

Päätettiin, että Constance ottaa Charlotten vaunuihinsa ja kyyditsee hänen pieneen sivurakennukseensa. Valentinellä ei ollut kiirettä; hänellä oli vaan pari askeletta Antinkadulle. Marianne ja Mathieu olivat taipuneet Andréen helliin pyyntöihin ja päättäneet syödä täällä päivällistäkin sekä palata vasta illalla viimeisellä junalla Chanteblediin. Se oli juhlan huippu, nuoret aviokumppanit olivat ihastuksissaan, tanssivat ja taputtivat käsiään.

Mutta toisten lähtiessä sattui pieni seikka, jolle paljon naurettiin, sillä niin iloisia oltiin vielä runsaan aamiaisen vaikutuksesta. Constance kääntyi Denisin puoleen ja sanoi aivan tyyneesti:

"Blaise, ystäväni, anna minulle boani, minä olen varmaankin jättänyt sen eteiseen."

Kaikki nauroivat hänen erehdystään, mutta hän ei itse ymmärtänyt naurun syytä. Ja samalla levollisella äänellä kiitti hän sitten Denistä saatuaan boan.

"Kiitos, Blaise, se oli kiltisti tehty."

Mutta nyt tapahtui kokonainen naururäjähdyks, sillä niin hassulta näytti hänen varmuutensa. Mitä se on? Mitä he niin nauravat? Vihdoin alkoi hän aavistaa erehdystään ja katseli tarkemmin tuota nuorta miestä.

"Niin oikein, sehän ei ollutkaan Blaise vaan Denis. Minä erehdyn aina heidän suhteensa, varsinkin kun he pitävät samanlaista partaa."

Lieventääkseen naurussa mahdollisesti ilmaantunutta loukkaavaisuutta muistutti Marianne suvussa kerrottua kaskua, että kun pojat olivat pienet ja makasivat yhdessä, herätti hän heidät voidakseen silmien väristä eroittaa heidät. Sitten olivat Beauchêne ja Valentine vielä hänelle avullisena Constancen rauhoittamisessa, he kertoilivat, mitenkä uskomattoman monta kertaa noitten kaksosten suhteen oli erehdytty, sillä erityisinä päivinä ja erityisessä valaistuksessa olivat he aivan samannäköiset. Sitten erottiin mitä hauskimalla mielellä, ja jäähyväisiksi vaihdettiin suuteloja ja kädenpuristuksia.

Vaunuissa ei Constance sanonut monta sanaa Charlottelle, hän valitteli ankaraa päänsärkyä, joka oli vielä pahentunut liian pitkän aamiaisen aikana. Ja hän istui väsyneen näköisenä, silmät puoleksi ummessa ja ajatteli. Heti Rosen kuoleman jälkeen, ja kun vielä Christophekin oli mennyt pois ja siten repinyt Fromentien sydänhaavan yhä suuremmaksi, oli hän tuntenut aivankuin uuden toivon heräävän. Hän oli kuumeinen, veri nousi usein hänen päähänsä; olikohan se ehkä hänen hedelmällisyytensä, hänen äiteytensä, joka palasi takaisin? Eikö usein tapahdu niin, että lehtensä varistaneet puut kauniina syyspäivinä peittyvät uusiin lehtiin ja kukkiin? Ja hurmaava ilo valtasi hänen mielensä. Gaude oli epäilemättä erehtynyt. Constance tunsu elämän sykkivän suonissaan, hän seurasi innokkaasti tätä veressään tapahtuvaa muutosta, tätä kuumuutta, tätä selittämätöntä levottomuutta, jota hän luuli uudeksi kevääksi. Mutta sitten tuli hänelle ankarat kärsimykset, täytyi noutaa Boutan, ja silloin tapahtui viimeinen onnettomuus, silloin sai hän viimeisen kirveeniskun: Boutan sanoi, että ennenaikainen vanhuus oli alkanut neljäkymmenen kuuden vuoden ijässä, ja vielä antoi hän ymmärtää, että avioliitossa käytetyt ehkäisykeinot olivat luultavasti jouduttaneet sitä. Nyt oli siis elämän puu täydellisesti kuollut, mitään ei enään kasvaisi kuihtuneesta oksasta.

Kaksi kuukautta oli Constance ollut salaisesti raivoissaan siitä, että hän ei enään ollut nainen. Aamupäivällä ristiäisissä ja nyt vaunuissa tämän raskaan, nuoren rouvan vieressä oli hänen vielä salassa pidetty vanhuutensa myrkyttänyt hänen naurunsa, tehnyt hänen katkeraksi ja ilkeäksi ja taipuvaiseksi millaisiin alentaviin tekoihin tahansa. Lapsi, jonka hän oli menettänyt, lapsi, jota hän ei enään voinut saada, kauvan levossa ja rauhassa tyydytetty, mutta nyt petetty ja turhaan riutuva äidinrakkkaus, kaikki tämä sai hänessä aikaan sairalloisen taipumuksen pahuuteen, halun hirveään koston, jota hän ei tohtinut itsekään ajatella. Hän syytti koko maailmaa, onnea ja ihmisiä, jotka muka ovat liitossa musertaakseen hänet. Hänen oma miehensä oli kehnoin ja tyhmin kaikista peppureista, sillä hän petti vaimoansa antamalla joka päivä aina uuden osan liikkeestä Blaisen haltuun, jonka vaimo heti synnytti uuden lapsen, kun oli menettänyt poikansa. Häntä suututti nähdä miestänsä noin iloisena ja onnellisena saatuaan vapauden antautua raakojen huvitustensa valtaan kodin ulkopuolella. Sillä Beauchêne oli vielä voittajan näköinen ja sanoi itse, että hän oli entisensä kaltainen, ja se olikin totta, sillä vaikka entinen tarmokas isäntä oli

muuttanut vanhaksi tyttöjen takaa ajajaksi, joka oli edistynyt hyvän matkaa tiellä aivojen pehmenemiseen, oli hän kuitenkin yhä sama itsekäs sielu, joka koetti nauttia elämästään niin paljon kuin suinkin. Hän vieri kaltevaa pintaa eteenpäin, hän otti Blaisen pojakseen ainoastaan siitä ihastuksesta, että oli tavannut ymmärtävän ja työnhaluisen nuoren miehen, joka säästi häneltä ne huolet, jotka olivat hänen väsyneelle ruumiilleen tulleet liian rasittaviksi, ja ansaitsi samalla tarpeeksi rahaa hänen huvejaan varten. Constance tiesi, että oli kysymyksessä ehdotus liikekumppanuudesta, hänen miehensä oli varmaankin jo saanut suuren summan tukkiakseen niitä salaisia aukkoja, jotka olivat syntyneet hänen tyhmäin yritystensä ja häpeällisten velkainsa tähden. Ja vaunujen vieressä eteenpäin myrkytti hän silmät ummessa mieltään kaikilla näillä ajatuksilla. Hän olisi voinut karjua raivosta ja repiä silmät päästä tuolta naiselta, tuolta Charlottelta, rakastetulta vaimolta, hedelmälliseltä äidiltä, joka istui hänen rinnallaan.

Sitten tuli hän ajatelleeksi Denistä. Mitä hänellä oli tekemistä tehtaassa? Tulisiko hänkin varastamaan? Kuitenkin tiesi Constance, että vaikka Denisillä ei vielä ollutkaan mitään paikkaa oli hän kuitenkin kieltäytynyt rupeemasta veljensä avustajaksi, koska hänen mielestään ei siellä ollut sijaa kahdelle. Muuten oli hänellä hyvin laveat tiedot mekaniikissa, hän tahtoi päästä jonkun suuren konetehtaan johtajaksi; hänen tietojensa tähden kysyttiin halukkaasti hänen neuvojaan, kun oli kysymyksessä piirustusten teko jotakin uutta maanviljelyskonetta varten. Mutta häntä ei siis tarvinnut ottaa lukuun, hän oli täällä ainoastaan tilapäisenä vieraana, joka ehkä jo huomenna muuttaa Ranskan toiseen päähän. Mutta Blaisea ei Constance voinut olla ajattelemaan, tuo ajatus kiusasi häntä aina, ja äkkiä tuli hänen mieleensä, että jos hän kiirehti kotiin, ennenkuin herrat olivat ennättäneet saapua perille, voisi hän ehkä tavata Morangen yksinään konttoorissa ja saada häneltä tietoja monesta asiasta. Hän, kassanhoitaja, tunsikin ehkä yhtiövälikirjan, vaikka se olisikin vasta ehdotuksena. Ja hän innostui, paloi halusta päästä perille ja oli varma siitä, että saavuttaa Morangen luottamuksen, sillä hän luuli voivansa menetellä tuon miehen kanssa mielensä mukaan.

Kun vaunut kulkivat yli Jenan sillan, katsoi hän ikkunasta ulos.

"Jumalani, miten hitaasti me kulemme! Jos alkaisi sataa, lieventyisi ehkä minun päänsärkynikin!"

Hän ajatteli, että hyvän sadekuuron kautta hän saisi enemmän aikaa, ja se pakoittaisi herrat etsimään suojaa jossakin porttikäytävässä. Ja kun he olivat tulleet tehtaalle, pysäytti hän vaunut kyditsemättä edes seuraajaansa sivurakennukseen.

"Tehän annatte anteeksi, eikö niin? Teidän on tarvis vaan kulkea nurkan ympäri."

Charlotte hymyili, ja kun he olivat tulleet ulos vaunuista, piti hän hetken Constancen kättä kädessään.

"Tuhansia kiitoksia. Te olette liian kohtelias. Olkaa hyvä ja ilmoittakaa miehelleni, että olette saattanut minun turvalliseen satamaan, hän nimittäin tulee hyvin helposti levottomaksi siitä syystä, että minä nyt taas olen tällaisessa tilassa."

Constancenkin täytyi hymyillä ja luvata toimittaa asia.

"Hyvästi sitten ... ja kiitoksia."

"Hyvästi!"

Siitä oli jo kahdeksantoista vuotta kuin Morange oli kadottanut vaimonsa, ja hänen tyttärensä Reine oli ollut kuolleen yhdeksän vuotta. Mutta hänestä itsestä tuntui kuin kaikki olisi tapahtunut eilen. Hän oli yhä mustiin puettu, eli yksinään, sulkeutui asuntoonsa, ei puhunut muulloin kuin silloin kun se oli välttämätöntä. Mutta yhä oli hän sama velvollisuuksilleen uskollinen työmies, turhamaisuuteen asti säännöllinen ja huolellinen, hän istui kuin kiinni naulattuna samaan konttoorituoliinsa, johon hän pian kolmekymmentä vuotta oli joka aamu istahtanut, sillä hänen molemmat vaimonsa, joiksi hän vaimoaan ja tytärtään kutsui, olivat vieneet muassaan hänen tarmonsensa ja kunnianhimonensa, kaikki hänen unelmansa rikkaudesta ja loistosta. Hän, joka nyt oli yksin maailmassa, tahtoi mielukkaimmin kuolla vanhassa, huomaamattomassa asemassaan, jossa ollen hän joka aamu alkoi yhä uudestaan yksitoikkoiset työnsä aivankuin karusellihevonen, joka pyörittää pyöräänsä. Mutta ihmiset epäilivät, että hän asunnossaan Grenellen bulevardin varrella, jonka hän itsepuoleisesti vuokrasi vuodesta vuoteen, vietti salaperäistä ja hupsun elämää. Palvelijatar oli saanut määräyksen, ett'ei ketään saa päästää sisään, mutta mitään muuta ei hän tiennyt. Ruokasalin ja salongin oli hän jättänyt palvelijattaren hoostaan, mutta ei sallinut hänen tulla makuuhuoneeseen eikä Reinen kamariin; sinne ei päässyt kukaan muu kuin hän itse. Hän sulkeutui näihin huoneisiin siivotakseen niitä, mutta kukaan ei tiennyt, miten hän tämän työn suoritti. Ne olivat kuin pelättäviä pyhättöjä, joitten ainoana pappina hän itse oli. Palvelijatar oli turhaan yrittänyt silmätä näihin huoneisiin; kun Morange niissä vietti vapaapäiviään, kuunteli palvelijatar turhaan oven takana; hän ei nähnyt mitään, hän ei kuullut mitään. Ei yksikään sielu olisi voinut sanoa, mitä pyhäinjäännöksiä nämä kappelit sisälsivät tai millä uskonnollisilla menoilla Morange niitä palveli. Toisena aiheena ihmetykseen oli hänen kitsautensa, joka kasvoi yhä enemmän; hänen ainoat menonsa olivat kuusitoista sataa frankia vuokraan, palvelijattaren palkka ja ne muutamat soutu päivässä, jotka kuuluivat ruokaan ja joita palvelijattaren oli yhä vaikeampi saada kiristetyksi häneltä. Morangen palkka nousi nyt kahdeksaan tuhanteen frankiin, eikä hän tarvinnut elantoonsa siitä puoltakaan. Mihinkä hänen suuret säästönsä joutuivat? Mihinkä salaiseen paikkaan hän ne pani? Minkä salaisen himon tai minkä hullumaisen unelman toteuttamiseksi hän niitä säästi? Hän oli hyvin hiljainen, hyvin sores näköinen, hänen aivan valkea partansa oli erittäin hyvin hoidettu ja hän tuli konttoriinsa hieno hymy huulilla ilman että mikään ilmaisi tuossa säännöllisessä, turhantarkassa mieheessä

sisällistä häviötä, kaikkea sitä tuhkaa ja huonosti sammutettuja kekäleitä, jotka tulipalo oli jälkeensä jättänyt.

Jonkinlainen suhde oli vähitellen muodostunut Constancen ja Morangen välillä. Kun Constance oli nähnyt hänen tyttärensä kuoleman jälkeen palaavan murtuneena takaisin konttooriinsa, oli hän alkanut tuntea syvää sääliä tuota miesparkaa kohtaan, ja itsekään tietämättään oli tähän sääliin sekoittunut suuri määrä levottomuutta hänen oman itsensä suhteen. Hänen oma Mauricensa oli elävä viisi vuotta kauvemmin, mutta Constance tunsu jo silloin tuskaa, hän ei voinut vapistuksetta kohdata Morangea; sillä hän oli se mies, joka oli menettänyt ainoan lapsensa. Suuri Jumala, oliko sellainen onnettomuus siis mahdollinen? Kun hän sitten itse oli saanut tutustua tähän hirmuiseen, parantumattomaan suruun, oli hän lähestynyt onnettomuusveljeään ja kohdellut häntä sellaisella hyväntahtoisuudella, jollaista ei riittänyt kenellekään muulle. Väliin kutsui Constance hänen iltaan luokseen, ja he puhelivat keskenään olivatpa väliin äänettöminäkin ja yhdistivät ainoastaan yhteisen surunsa hiljaisuuteensa. Myöhemmin oli Constance käyttänyt tätä ystävyyttä hyväkseen siten, että hän sen kautta onki tietoja liikkeen asioista, joista Beauchêne vältti keskustelua. Ja varsinkin siitä asti kuin hän oli alkanut epäillä miehensä hoitavan tehdasta huonosti, tekevän tyhmyyksiä ja saattavan itsensä velkaan, oli hän koettanut saada kassanhoitajan uskotukseen, vieläpä vakoilijakseenkin, joka auttaisi häntä niin paljon kuin mahdollista johdon saamisessa omiin käsiinsä. Sentähden oli hänellä niin kiire kotiin tänään, hän tahtoi olla yksinään Morangen kanssa ja vekoitella häneltä tietoja isännän poissa ollessa.

Hän ennätti tuskin riisua hattuaan ja käsineitään. Hän tapasi Morangen konttoorissaan köyristyneenä kuten tavallista kassakirjain ylitse.

"Joko ristiäiset ovat päättyneet?" kysyi Morange kummastuneena.

"Ovat. Tai toisin sanoen minä tulini kotiin, kun minulla oli niin hirveä päänsärky. Toiset jäivät vielä sinne. Kun me nyt olemme yksinämme, niin ajattelin minä, että minulle tekisi hyvää saada vähän puhella teidän kanssanne, ystäväni. Ah, minä en ole onnellinen!"

Hän vaipui tuolille ja kyyneleet, jotka toisten onni oli synnyttänyt, olivat nyt tukehduttaa hänet. Morange pelästyi ja aikoi mennä noutamaan kamarineitiä sen tapauksen varalta, että Constance pyörtyisi. Mutta Constance esti sen.

"Minulla ei ole muita kuin te, ystäväni. Kaikki ihmiset hylkäävät minun, kaikki ihmiset ovat minua vastaan. Minä tiedän sen, ne saattavat minun vararikkoon, ne valmistavat minulle perikatoa, aivankuin minä en vielä olisi menettänyt kaikkea menettäissäni lapseni. Ja koska te olette ainoa, joka minulla on jälellä, ja te ymmärrätte minun suruni te, joka olette kadottanut tyttärensä, niin täytyy teidän olla minun puolellani! Sanokaa minulle totuus. Silloin voin minä ainakin puolustaa itseäni."

Kun Morange kuuli Constancen puhuvan tyttärestään, alkoi hänkin itkeä. Ja nyt voi Constance tehdä kysymyksiä, Morange oli vastaava, sanova kaikki, sillä hänellä ei ollut voimia silloin, kun Constance muistutti heidän yhteisestä surustaan. Hän kertoi siis Constancelle, että Blaise ja Beauchêne todellakin rupeisivat liikekumppaneiksi tai ainakin oli jotakin sentapaista tekeillä. Beauchêne oli salaisiin menoihinsa ottanut kassasta melkoisia summia; kysymyksessä oli luultavasti joku kiristysjuttu, erään pienen tytön äiti uhkasi häntä kuritushuoneella. Beauchênen oli täytynyt uskoa salaisuutensa Blaiselle ja antanut hänelle toimeksi hankkia jonkun lainanantajan; silloin oli tuo nuori mies lainannut itse hänelle rahat, jotka varmaankin olivat hänen isänsä, Mathieu Fromentin, joka oli iloissaan siitä, että sai panna liikkeesen rahoja poikansa nimeen. Asian järjestämistä varten oli nyt päätetty jakaa liikkeen varat kuuteen osaan ja antaa näistä yksi Blaiselle maksuksi rahoistaan. Blaisesta oli siis tuleva liikkeen kuudennen osan omistaja, ell'ei Beauchêne määrätyn ajan kuluessa ostaisi tätä kuudetta osaa takaisin. Mutta suurin vaara oli siinä, että Beauchêne, sen sijaan että koettaisi päästä velattomaksi, joutuisi kiusaukseen myydä muutkin osat, yhden kerrallaan, sillä hän oli todellakin kaltevilla pinnalla.

Constance oli kuulustellut kalmankalpeana ja vapisten.

"Onko kauppakirja allekirjoitettu?"

"Ei, ei vielä. Mutta paperit ovat valmiit, ne allekirjoitetaan minä päivänä tahansa. Se on muuten järjellistä ja aivan välttämätöntä asiain järjestämiseksi."

Mutta nähtävästi ei Constance ollut samaa mieltä, koko hänen sisäinen ihmisensä nousi tätä vastaan, ja hän koetti keksiä esteitä ja sivuteitä tämän häpeän välttämiseksi.

"Jumalani, mitä minun pitää tekemän? Mihinkä minä nyt ryhtyisin?"

Ja suutuksissaan siitä, ett'ei hän keksinyt mitään keinoa, että hän huomasi itsensä voimattomaksi, pääsi häneltä huudahdus:

"Oh, sitä viheliäistä Blaisea!"

Tuo hyväntahtoinen Morange tuli hyvin liikutetuksi. Hän ei ollut vielä ymmärtänyt mitään. Hän koetti rauhoittaa Constancea, sanoi, että Blaise oli kunnan mies, että hän tässä asiassa oli menetellyt moitteettomasti, koettanut estää häväistystä, vieläpä osoittautunut olevansa hyvin omaa etuaan katsomaton. Tyytyväisenä siitä, että oli saanut tietää, mitä tahtoi, ja haluten päästä pois, ennenkuin herrat saapuisivat, nousi hän tuoliltaan; kassanhoitajakin nousi ylös ja saattoi Constancea galleriaan, jonka kautta hänen täytyi kulkea päästäkseen omiin huoneisiinsa.

"Minä panen kunniasanani panttiin siitä, että tuolla nuorella miehellä ei ole ollut mitään alhaisia tarkoituksia. Kaikki paperit käyvät minun kätteni kautta, kukaan muu ei tiedä asioita paremmin kuin minä. Ja jos minä olisin epäillyt jotakin salajuontaa, niin olisin siitä ilmoittanut teille, joka olette ollut niin hyvä minua kohtaan."

Mutta Constance ei kuunnellut, vaan koetti päästä erilleen Morangesta. Samassa puhkesi kauvan odotettu sade, ja vesipisarat pieksivät raivokkaasti ikkunoita. Taivas oli tullut niin mustaksi, että oli melkein pimeä, vaikka kello oli vasta tuskin neljääkään. Ja Constance tuli ajatelleeksi: tällaisessa rankkasateessa täytyy noitten kolmen herran ottaa vaunut. Hän kiirehti askeliaan, ja kassanhoitaja yhä seurasi häntä.

"Minä tahdon mainita teille yhden esimerkin", jatkoi Morange. "Kun oli kysymyksessä välikirjan laatiminen..."

Äkkiä vaikenä hän, huudahti käheällä äänellä, pysähdytti Constancen tuuppaamalla hänen kauhistuttavalla liikkeellä taaksepäin.

"Varokaa!"

Syvyiden kuilu oli ammollaan heidän edessään. Gallerian päässä, ennenkuin tultiin käytävään, joka yhdisti konttorihuoneuston asuinhuoneisiin, oli höyryn voimalla käypä hissi, josta laskettiin alas erityisiä koneosia alahuoneisiin. Muuten ei sitä käytetty joka päivä. Siinä oleva suuri luukku oli tavallisesti sulettuna, ja kun hissi oli käynnissä, oli siellä aina erityinen vahti pitämässä vaaria, ett'ei kukaan olisi kulkenut tätä tietä ja pudonnut luukusta alas.

"Varokaa! Varokaa!" huusi Morange uudestaan kauhusta aivan mieletönnä.

Hissin kori oli alhaalla, mittaamaton syvyys ammoitti heidän edessään. Ei kaidepuita, ei mitään, mikä olisi voinut heitä varoittaa tai estää tekemästä kauhean kuperkeikan. Sade pieksi yhä ikkunoita, pimeys käytävässä tuli täydelliseksi, niin että heidän täytyi kulkea umpimähkään eivätkä nähneet muutamia kyynäriäkään eteensä. Askel vielä, ja he olisivat vaipuneet syvyyteen. Se oli oikein ihme, että kassanhoitaja oli aavistanut tämän ammottavan kuilun olemassa oloa.

Constance, joka ei vielä ymmärtänyt mitään, tahtoi päästä irti Morangesta, joka oli tarttunut häneen.

"No, ettekö te näe...?" huudahti Morange.

Hän kumartui eteenpäin, pakoitti Constancenkin kumartumaan aukon ylitse. Kuilu ulottui läpi kahden kerroksen aina alas kellarikerrokseen asti aivankuin pimeyden kaivo. Sen pohjalla paloi lyhty, aivankuin se olisi vielä selvemmin tahtonut näyttää kuinka syvä, kuinka kauhea syvyys oli. He vetäytyivät taaksepäin ja kalpenivat.

Mutta nyt suuttui Morange.

"Tämä on hulluutta! Mitä he tekevät? Miksi eivät he tottele ohjesääntöjä? Täällä pitäisi aina olla yhden miehen, erityisen miehen, joka ei saa jättää paikkaansa, ennenkuin hissi on paikoillaan. Missä hän on? Mitä hän tekee?"

Hän meni uudestaan aukon suulle ja huusi vimmatusti:

"Bonnard!"

Ei kukaan vastannut, kuilu oli pohjaton, musta ja tyhjä. Tämä äänettömyys sai hänen raivoon.

"Bonnard! Bonnard!"

Ei vieläkään vastausta, ei äännähdystäkään, ainoastaan pimeyden kostea hengähdys nousi sieltä ylös kuin haudasta.

Silloin teki hän päätöksen.

"Minä menen alas, sillä minun täytyy löytää Bonnard. Ajatelkaa, jos me olisimme pudonneet tuonne! Ei, tätä ei saa sallia. Hänen täytyy sulkea luukku tai tulla paikoilleen tänne. Mitä hän tekee? Missä hän lienee?"

Morange oli jo pienen matkan kulkenut alas kierreportaita, jotka veivät kaikkein kerrosten läpitse hissien vierestä; silloin huusi hän etäisyyden hieman vaimentamalla äänellä:

"Jumalan tähden, rouva, odottakaa minua, jääkää sinne ja varoittakaa, jos joku tulee!"

Constance oli yksin. Sade pieksi yhä ikkunanruutuja, mutta sitä mukaa tuli ilma yhä valoisammaksi mitä enemmän tuuli ennätti hajoitella pilviä. Äkkiä ilmaantui Blaise käytävän toiseen päähän ja tähän hämäryyteen. Hän oli äsken saapunut kotiin, hän jätti hetkeksi toiset mennäkseen alas tehtaasen pyytämään erästä tietoa, jota hän tarvitsi. Hajamielisenä, mieli tykkänään työssä, joka nyt taas oli valloittanut hänen ajatuksensa, kulki hän vakavin askelin ja pää hieman kumarassa. Kun Constance näki hänen, tunsu hän ainoastaan vihan kiehuvan sydämessään, ja se oli yhä kiihtynyt niistä tiedoista, joita hän oli äsken saanut kuulla välikirjasta, joka allekirjoitettaisiin ehkä jo huomenna ja murskaisi hänen toiveensa. Blaise oli vihollinen, jonka Constance olisi sisällisen pakoituksen vaikutuksesta tahtonut ajaa talostaan ja tuhota kuin petollisen ja valheellisen vallananastajan.

Hän lähestyi. Constance seisoi pimeässä varjossa seinän vieressä, niin että Blaise ei voinut nähdä

hüntä. Mutta mitä lähemmäksi hän tuli, sitä selvemmin näki Constance hänen harmaassa valaistuksessa. Ja äkkiä hämmästyi hän ja loistavan selväksi kävi hänelle se tosiasia, että Blaise kulki aukkoa kohden huomaamatta sitä, että hän syöksyisi siitä alas, ell'ei Constance häntä estäisi. Aivan äsken oli Constance itse niinkuin hänkin, tullut tuolta, hän olisi pudonnut alas, ell'ei ystävän käsi olisi häntä pidättänyt, ja hän tunsu vieläkin hirveän vapistuksen ruumiissaan, hän näki yhä tuon mustan, ammoittavan kidan ja siellä pohjalla pienen lyhdyn. Ja hänen kauhistuksensa sai määrätyn muodon, maa, joka katoaa jalkain alta, putoaminen, huuto, ruumis verisenä riepuna.

Hän lähestyi. Mutta sellainen oli mahdotonta. Constance pidättäisi hänen, siihen tarvittiin vaan pieni käden liike. Kun Blaise saapuu hänen luokseen, niin silloin ennättää hän kyllä ojentaa kätensä. Mutta eräästä hänen sydämensä mustasta kolkasta kohosi selvä, kylmä ääni, joka lausui muutamia lyhyitä sanoja, jotka hän kuuli aivankuin torvi olisi toittanut ne hänen korviinsa. Jos Blaise kuulee, niin ei hän koskaan saisi tehdasta. Constance, joka oli epätoivoissaan siitä, ett'ei voinut sitä estää, piti ainoastaan antaa kohtalon ratkaista asian. Ääni lausui uudestaan kimakan terävästi samat sanat. Sitten olisi kaikki hyvin. Sitten olisi jällellä ainoastaan murskautunut, tieltä pois saatettu mies, pimeä, veren tahraama kuilu; ja enempää ei Constance nähnyt, enempää ei hän ajatellut, ei välittänyt seurauksista. Mitä tapahtuisi huomenna? Sitä ei hän tahtonut tietää, huomenna ei edes tapahtuisikaan mitään. Ainoastaan tätä raakaa, välitöntä työtä vaati ääni hänen tekemään. Kun Blaise on kuollut, olisi kaikki mennyt, hän ei voisi koskaan saada tehdasta.

Hän lähestyi. Kauhea, sisällinen taistelu raivosi Constance sydämessä. Kauvanko se kesti? Päiviäkö vai vuosia? Luultavasti tuskin kauvemmin kuin muutamia sekunteja. Hän oli itse yhä varmana siitä, että hän pidättää Blaisen, että hän voittaa hirmuisen ajatuksensa, kun se hetki on lähestynyt, jolloin hän voi tehdä pelastavan liikkeen. Mutta ajatus voitti hänet itse, se muuttui fyysilliseksi tarpeeksi, janoksi, näläksi. Hän janosi sitä, hän kärsi siitä, syntyi sellainen hiljaisuus, joka siittää rikoksia, saa ihmisen ryöväämään ja murhaamaan ohitsekulkijan kadunkulmassa. Hänestä tuntui, että ell'ei hän saa tyydyttää haluansa, maksaa se hänen oman henkensä. Palava halu, villi himo saada tappaa tuo mies valtasi hänet sitä enemmän, mitä lähemmäksi Blaise tuli. Hän näki nyt paremmin Blaisen, ja se kiihoitti häntä yhä enemmän. Blaisen otsa, hänen silmänsä, hänen suunsa kiusasivat sanomattomasti Constancea. Vielä askel, vielä yksi, ja Blaise olisi hänen edessään. Vielä askel ja Constance ojentaisi kätensä ja olisi valmis pidättämään häntä.

Hän lähestyi. Mitä nyt tapahtui? Kun Blaise oli Constance luona ja niin hajamielisenä, että hän kosketti Constancea ilman että hän kuitenkaan huomasi siinä ketään, muuttui Constance kiveksi. Hänen kätensä olivat jääkylmät, hän ei voinut kohottaa niitä, ne olivat liian raskaat. Jäätävä väristys kävi läpi hänen ruumiinsa, vaikka hän oli kuumeessa. Käskevä, sisällinen ääni esti hänen tahtomasta ja tekemästä mitään. Blaise kuolisi, hän ei saisi tehdasta. Constance oli jäykkänä, hän painautui seinää vastaan, hän ei hengittänyt eikä pidättänyt Blaisea. Hän kuuli Blaisen keveän hengityksen, hän näki Blaisen profiilin ja sitten hänen niskansa. Hän oli kulkenut ohitse. Vielä askel, vielä yksi. Jos Constance olisi huutanut varoitushuudon, olisi hän vielä viimeisessä silmänräpäyksessä voinut muuttaa kohtalon. Hän luuli, että se olikin hänen tarkoituksensa, mutta hän puri hampaansa yhteen niin että ne olivat murtumaisillaan rikki. Vielä askel, ja maa katosi, ja sitten kuuli Constance kauhean huudon, tunsu ilmanlöyhähdyksen, kun Blaise putosi, ja sitten kumean jysähdyksen tuolta alhaalta pimeydestä.

Constance ei liikahtanut. Hetken seisoi hän kivettyneenä, kuunteli, odotteli. Mutta syvyydestä ei kuulunut mitään, siellä vallitsi vaan syvä hiljaisuus. Hän kuuli sateen pieksevän uudella vimmalla ikkunoita. Silloin pakeni hän, palasi salonkiinsa. Siellä tuli hän taas tajuunsa ja tutkisteli itseään. Oliko hän tahtonut tätä kauheaa onnettomuutta? Ei, hänen tahtonsa oli ollut kuin halvattuna, kykenemätön toimimaan. Kaikki oli tapahtunut hänen ulkopuolellaan, hänen poissa ollessaan. Tämä ajatus rauhoitti häntä. Hän iski siihen kiinni, ajatteli sen yhä uudestaan. Niin, niin, niinhän se oli, hän oli ollut poissa. Hän näki koko elämänsä, jossa ei ollut harha-askelta eikä huonoa tekoa. Hän ei ollut koskaan tehnyt syntiä, tähän päivään asti ei mikään tahallinen huono teko ollut hänen omallatunnollaan. Hän oli rehellinen nainen, hän oli kunnioitettava miehensä hurjasteluista huolimattakin. Aina poikansa kuolemasta asti oli hänen elämänsä ollut raskaan ristin kantamista. Ja ainoastaan Mauricen muisto herätti hänet hetkeksi tunnottomasta tilastaan, niin että kyyneleet tulivat hänen silmiinsä; siinä oli syy hänen hulluuteensa, selitys rikokseen, jota hän itse turhaan itsestään etsiskeli. Ja taas valtasivat houreet hänen: hänen oma poikansa oli kuollut, toinen isäntänä hänen sijallaan, koko tuo sairaaloinen halu pitää ainoastaan yhden lapsen, koko tämä myrkyttävä, kiehuva raivo pojan kukistumisen johdosta valtaistuimelta ... oh, nämät seikat tekivät hänen teoistaan vastaamattomaksi, ajoivat hänen mielettömyyteen ja murhaan. Olivatko nämät tunteet jo vaikuttaneet hänen aivoihinsa? Yksi ainoa veriaalto on kylliksi pimittämään omantunnon. Mutta hän ajatteli itsepintaisesti olleensa sieltä poissa, hän nieli kyyneleensä ja pysyi jääkylmänä. Ei minkäänlaisia omantunnon vaivoja kuulunut. Työ oli tehty, ja se oli paras, mikä oli tapahtunut. Sen oli täytyntä tapahtua. Constance ei ollut tuupannut Blaisea, hän oli itsestään syöksynyt syvyyteen. Ja vaikka hän ei olisi seisonutkaan siellä, olisi Blaise sittenkin pudonnut. Siis, koska hän ei ollut siellä, koska hänen sydämensä ja aivonsa eivät olleet mukana teossa, niin se ei kuulunut häneen. Ja hän kuuli alituisesti saman vapauttavan, voitosta riemuitsevan äänen huutavan: Blaise oli kuollut, hän ei voi saada tehdasta.

Constance seiso keskellä salongin lattiata ja kuunteli. Miksi hän ei kuullut mitään? Mitenkä hitaita ihmiset ovat, kun eivät mene nostamaan häntä ylös! Se melu, jota hän odotti, se yhä kasvava kauhistus, joka kuuluisi tehtaasta, raskaat askeleet, karkeat äänet, kaikki ne saivat hänen pidättämään henkeään ja vapisemaan pienimmästäkin äänestä. Mutta hiljaisuus oli

loppumaton, hän kuuli ainoastaan äännettömyyttä. Minuutit kuluivat, ja Constance nautti salongin lempeästä hiljaisuudesta. Se oli kuin porvarillisen kunniallisuuden ja loisteliaan arvokkaisuuden pesäpaikka, jossa Constance tunsivat olevansa turvassa ja pelastettuna. Hyvin tutut esineet, haju-uolapullo, jossa oli opaali, paperiveitsi, jonka pää oli oksideeratusta hopeasta, rauhoittivat hänet tykkänään. Hän näki ne, kummastui, tuli liikutetuksi nähdessään ne, aivankuin ne olisivat saaneet uuden merkityksen. Sitten pöyristytti häntä, hän huomasi kätensä jääkylmiksi. Hän hieroi niitä hiljaan, hän tahtoi saada ne lämpimiksi. Minkätähden tunsivat hän itsensä niin väsyneeksi? Hänestä tuntui kuin hän olisi tullut pitkältä matkalta, että hän oli kärsinyt jonkun onnettomuuden, että häntä oli lyöty, että hän oli aivan ruhjottu. Ja kun väsymys yhä enemmän valtasi ja lamautti hänen, ei hän toivonut mitään, hän ainoastaan kummasteli itsekään tietämättään mitään. Kuitenkin oli hän taas alkanut kuulustella, ja hän tuli siihen päätökseen, että jos tämä kauhea hiljaisuus jatkuu, istahtaisi hän, sulkisi silmänsä ja nukkuisi. Ja hän luuli nyt hyvin kaukaa kuulevansa pientä melua, heikkoa kuin tuulahdus.

Mitä se oli? Ei vielä mitään! Ehkä oli hän vaan uneksinut kaikkia näitä kauheuksia, miehestä, joka lähestyi, ammoittavasta syvyydestä, hirveästä parkaisusta. Ehkä ei ollutkaan mitään tapahtunut, koska hän ei mitään kuullut. Mutta nyt kuuli hän taas tuon kaukaisen melun, ja nyt se lähestyi. Se ei ollut mikään kansanjoukko, luultavasti vaan yksinäinen mies, joka käveli kadulla. Mutta ei, ääni kuului tehtaasta, nyt sen kuuli aivan selvästi, ensin kapusi se portaita ylös, sitten lähestyi se käytävää. Askeleet tulivat nopeammiksi, Constance kuuli läähättävää hengitystä, ja nyt ymmärsi hän, että kauhea hetki oli tullut. Ovi aukeni vimmatun nopeasti.

Morange tuli sisään. Hän oli yksin, liikutettu, kuolonkalpea ja änkytti puhuessaan.

"Hän hengittää vielä, mutta pääkallo on murskana; hän on mennyt." "

"Mitä?" kysyi Constance. "Mitä on tapahtunut?"

Morange katseli häntä suu ammoltaan. Hän oli juossut tänne ylös saadakseen Constancelta selityksen. Sillä hän ei itse ymmärtänyt vähääkään, miten tämä onnettomuus oli saattanut tapahtua. Constancen näennäinen tietämättömyys ja levollisuus lisäsi vielä Morangen hämminkiä.

"Mutta", huudahti hän sitten, "minähän jätin teidän hissini luokse."

"Aivan oikein. Te lähditte alas, ja minä tulini suoraan tänne."

"Mutta ennenkuin minä tulini alas", jatkoi Morange epätoivon kiihkolla, "pyysin minä teidän odottamaan minua siellä, vartioitsemaan aukkoa, jotta kukaan ei putoisi siitä alas."

"Ei, te ette sanoneet mitään, tai en ainakaan minä kuullut enkä ymmärtänyt mitään."

Morange katseli kauhistuksissaan Constancea suoraan silmiin. Tuo nainen valehteli aivan varmaan. Vaikka hän olikin tyyni, kuuli Morange hänen äänensä värähtelevän. Ja äkkiä muisti hän heidän keskustelunsa, ne kysymykset, joihin Constance oli pyytänyt vastausta, hänen vihansa sitä miestä kohtaan, joka nyt oli löydetty verissään syvyyden pohjalta. Jäädyttävässä kauhistuksessaan ei tuo mies parka voinut lausua kuin pari sanaa:

"No hyvä, rouvani, Blaise parka tuli, kun te olitte menneet pois, ja musersi pääkallonsa."

Constance näytteli erinomaisen taitavasti osaansa, hän löi kätensä yhteen ja huusi kauhua ilmaisevalla äänellä:

"Jumalani! Mikä hirveä onnettomuus!"

Mutta nyt täyttyi talo melusta. Salongin ovi oli auki, ja kuului lähestyviä askeleita, suriseva kansanjoukko tuli yhä lähemmäksi. Portailta kuului käskyjen jakamista, rintain läähätystä, raskas, varovaisesti kannettu taakka lähestyi yhä.

"He kantavat hänen siis tänne!" sanoi Constance kalveten, ja tämä epähuomiosta lähtenyt huuto olisi ollut kylliksi saattamaan kassanhoitajan varmuuteen. "He kantavat hänen tänne!"

Mutta se ei ollut Morange, joka vastasi, hän oli aivankuin kivettynyt tästä kirveeniskusta. Beauchêne näyttäytyi ovela kalpeana, kasvot vääristyneinä, sillä niin kauhistunut hän oli tästä kuoleman äkinäisestä tervehdyksillä käynnistä.

"Rakas ystäväni, Morange on ehkä kertonut sinulle tästä hirveästä tapahtumasta, Denis oli onneksi saapuvilla. Ja juuri kuin me aijomme kantaa onnettoman kotiinsa sivurakennukseen, vastusti Denis sitä ja sanoi, että me tappaisimme Charlotten, jos me veisimme sinne hänen kuolevan miehensä — hänhän on raskaana. Silloin ei meillä ollut muutakaan tekemistä kuin kantaa hänet tänne ylös."

Hän meni taaskin eteiseen ja siellä kuultiin hänen vapisevalla äänellä antavan komentosanoja.

"Hiljaa, hiljaa ... varokaa käsipuita..." Tämä kamala kulkue tuli salonkiin. Ruhjoutunut Blaise lepäsi paareilla, matrassi allaan. Kalmankalpea Denis seurasi mukana ja kannatti tyynä, jolla hänen veljensä pää lepäsi suletuin silmin ja verinaarmu otsassa; neljä miestä, tehtaassa työmiehiä, kantoi paareja. Heidän karkeat jalkineensa turmelivat mattoa, hienoja huonekaluja sysättiin syrjään, jotta olisi saatu sijaa tälle surulliselle taakalle.

Beauchêne, joka yhä komensi liikkeitä, sai nyt päähänsä erään ajatuksen.

"Ei, ei, älkää laskeko häntä sinne. Viereisessä huoneessa on sänky, nostetaan hän varovasti

matrassin kanssa ylös ja pannaan sitten kaikki sänkyyn."

Se oli Mauricen huone, se oli sama sänky, jossa Maurice oli kuollut ja jonka Constance äidillisestä kunnioituksesta poikansa muistoa kohtaan, oli säilyttänyt koskematta: hän oli pyhittänyt koko huoneen poikansa muistolle, ja se oli samassa kunnossa kuin Mauricen kuollessa. Mutta mitä hän nyt sanoisi? Mitenkä voisi hän estää tuon Blaisen kuolemasta samassa sängyssä hänen itsensä murhaamana?

Tämä pyhyiden saastutus, jota kostava kohtalo vaati, täytti Constancen ristiriitaisilla tunteilla, ne pieksivät häntä ja pakoittivat hänen olemaan ylhäällä, vaikka hän tunsi kaiken mustuvan silmissään ja lattian pakenevan jalkainsa alta. Ja hän osoitti nyt ihmeteltävää voimaa ja tahdonlujutta. Kun haavoitettu vietiin hänen ohitsensa, suoristui hänen pieni, laiha ruumiinsa ja näytti kasvavan. Hän katseli Blaisea, hänen keltaiset kasvonsa olivat melkein liikkumattomat, ainoastaan vasen suupieli värähteli hieman. Mutta siinä olikin kaikki, sitten hillitsi hän taas ihmeteltävän hyvin itsensä, hän puhui ja teki ainoastaan mikä oli välttämättömintä, ei tehnyt liian paljon, ja hän näytti ainoastaan olevan säikähtynyt onnettomuuden äkkinäisyydestä.

Mutta sisällä huoneessa oli Blaise autettu Mauricen sänkyyn, ja kantajat poistuivat. Heti onnettomuuden tapahduttua oli sanottu ukko Moineaudille, että hän ottaisi ajurin ja menisi kiireesti noutamaan tohtori Boutania sekä jonkun haavurin, jos hän tapaisi sellaisen matkallaan.

"Minun mielestäni on hänen parempi maata täällä sängyssä kuin tuolla alhaalla", sanoi Beauchêne koneellisesti seisoeissaan vuoteen ääressä. "Hän hengittää yhä vielä. Katsokaa, nyt esimerkiksi! Nyt se näkyi hyvin selvästi. Kuka tietää? Boutan voi ehkä pelastaa hänen."

Mutta Denis ei turhia haaveillut. Hän oli tarttunut veljensä kylmään käteen, ja hän tunsi sen tulevan yhä veltommaksi. Vielä seiso i hän silmänräpäyksen liikahattamatta ja kumartuneena sängyn ylitse, vielä oli hänessä se häipyvä toivo, että hänen syleilynsä veisi kuolevaan vähän hänen omasta sydänverestään. Eikö tämä veri ollut kaksoisveljeksillä yhteistä? Puoli hänestä itsestä oli nyt kuoleva. Tuolla alhaalla oli hän ainoastaan huudahtanut kauhusta, vaan sen jälkeen ei hän ollut puhunut mitään. Mutta nyt alkoi hän äkkiä puhua:

"Meidän täytyy mennä Ambroisen luokse ilmoittamaan asiasta minun vanhemmilleni. Koska hän hengittää vielä, niin ennättävät he ehkä tänne vielä jäähyväisille."

"Tahdotko sinä, että minä menen heitä noutamaan?" kysyi Beauchêne.

"Ei, kiitos, minä aijoin ensin pyytää teiltä sitä palvelusta, mutta sitten muutin mieltä, ei kukaan muu kuin minä voi puhua tästä hirveästä onnettomuudesta mammalle. Älkää puhuko myöskään mitään Charlottelle. Saammepa sitten nähdä, kun minä tulen takaisin. Ja odottakoon kuolema niin kauvan, että minä vielä kohtaisin veliparkani hengissä!"

Hän kumartui, hän suuteli liikkumatonta Blaisea, joka vielä hengitti keveästi. Sitten suuteli hän myös hehkuvalla kiihkolla hänen kättään ja lähti.

Constance hankki itselleen tointa, hän huusi kamarineitiään, hän tahtoi haaleaa vettä pestäkseen kuolevan verisen otsan. Takin ottamista hänen päältäään ei voinut ajatella, tyydyttiin vaan lääkäriä odotellessa puhdistamaan häntä niin hyvin kuin voitiin. Ja näitten valmistusten aikana alkoi Beauchêne taaskin puhua onnettomuuden tapauksesta, hän ei voinut muuta ajatellakaan, hän oli aivan suunniltaan.

"Mitenkä tätä voi ymmärtää? Kohtalo on väliin hyvin oikullinen. Remmi liukuu paikaltaan tuolla alhaalla, kone ei voi nostaa hissiä, Bonnard suuttuu ylhäällä ja huutaa, ja vihaisena siitä, ett'ei kukaan vastaa, päättää hän mennä alas. Sitten tulee Morange, hän suuttuu myöskin vuorostaan siitä, että on saanut turhaan huutaa Bonnardia saamatta vastausta. Ja vihdoin tulee Blaise ... ja putoo. Bonnard parka! Hän itkee, hän tahtoi tappaa itsensä nähtyään, mitä hän on saanut aikaan."

Mutta sitten keskeytti hän äkkiä puheensa ja kysyi Constancelta:

"Mutta sano minulle, missä sinä olit? Morange sanoo, että hän oli jättänyt sinun hissien luokse."

Constance seiso i miehensä edessä ikkunan valossa. Hänen vasen suupielensä värähteli vaan hieman.

"Minäkö? Minähän lähdin heti tänne. Sen tietää Morange aivan hyvin."

Morangen oli täytynt istua tuolille. Voimatta olla avuksikaan oli hän ääneti ja odotti loppua. Mutta kun hän kuuli Constancen noin kylmäverisesti valehtelevan, katseli hän häntä. Sillä tuo nainen oli murhaaja, sitä ei hän enään epäilytkään. Ja samassa hetkessä tunsi hän tarvetta sanoa sen, huutaa sen koko maailmalle.

"Mutta Morangehan sanoo, että hän oli pyytännyt sinun olemaan paikoillasi eikä menemään minnekään", jatkoi Beauchêne.

"Missään tapauksessa en minä ole kuullut sanaakaan siitä", vastasi Constance kylmästi. "Jos hän olisi pyytännyt minulta sellaista, niin kuinka minä silloin olisin voinut liikahtakaan paikastani?"

Ja hän kääntyi kassanhoitajaan sekä katsoi häntä rohkeasti silmiin.

"Ajatelkaa asiaa, Morange. Te juoksite alas kuin hullu, ette sanonut minulle mitään, ja minä jatkoin matkaani."

Morange pelästyi hänen teräksenkovaa katsettaan. Nyt palasi takaisin koko hänen heikkoutensa, hänen lempeän ja taipuvan sydämensä arkuus. Voiko hän syyttää Constancea näin hirveästä rikoksesta. Hän oli näkevinään syytöksensä sietämättömät seuraukset. Muuten hän tuskin itsekään tiesi, miten asian laita oli, hänen pehmeä pääparkansa oli aivan pyörällä. Hän ännäkösi:

"Se voi olla mahdollista, minä vaan luulin sanoneeni sen teille. Niinhän se sitten lienee, koska se ei muuten voi olla."

Hän tuli taas äänettömäksi ja hänen liikkeensä ilmaisi sanomatonta väsymystä. Hän alistui olemaan kanssarikoksellinen. Kerran tunsu hän halun nousta ylös ja mennä katsomaan, hengittikö Blaise vielä. Mutta hän ei tohtinut. Huoneessa oli syntynyt täydellinen hiljaisuus.

Oi, mikä epätoivo, mikä tuska seurasi mukana niissä vaunuissa, joissa Denis toi tänne Mathieun ja Mariannen! Aluksi oli Denis ainoastaan puhunut heille hyvin ankarasta onnettomuudentapauksesta. Mutta sitä mukaan kuin vaunut olivat vierineet eteenpäin oli hän menettänyt kylmäverisyytensä, hän itki ja tunnusti kaikki vastatessaan heidän epätoivoisiin kysymyksiinsä. Ja kun he vihdoinkin saapuivat tehtaaseen, niin eivät he enään voineet epäilläkään, että heidän poikansa oli kuollut. Kaikki työt oli siellä keskeytetty, he muistivat käyntiään täällä Mauricen kuoleman jälkeen. Täällä vallitsi nyt sama äänettömyys, sama haudan hiljaisuus. Koko meluisa elämä oli äkkiä vaiennut, koneet olivat kylmät ja mykät, työpajat pimeät ja autiot. Ei ääntäkään kuulunut, ei yhtään sielua näkynyt, ei ainoatakaan höyryn puhkausta, joka oli kuin tämän talon hengitys. Kun päällikkö oli kuollut, oli tehdaskin kuollut. Heidän kauhunsa lisääntyi tullessaan asuinrakennukseen ja nähdessään sen hiljaisena ja autiona, kaikki ovet avoinna kuin talossa, jonka asukkaat olivat aikoja sitten hylänneet. Eteisessä ei ollut ainoatakaan palvelijaa. Sama kalman näytelmä kohtasi heidät, mutta tällä kertaa löytäisivät he oman poikansa samasta sängystä ja samasta huoneesta jääkylmänä, kalpeana ja hengettömänä.

Blaise oli juuri äsken kuollut. Boutan seisoi hänen pääaluksensa vieressä ja piti kiinni kuolleen kädestä, jonka viimeinen valtasuonen tykähdyksellä kuoli. Ja kun hän näki Mathieun ja Mariannen tulevan sisään, voi hän ainoastaan kuiskata suuret kyynelleet silmissään:

"Ystävärakani, suudelta häntä, te voitte ehkä tuntea vielä vähän hänen viimeistä hengähdystään."

Ja surun murtamat vanhemmat hyökkäsivät vuoteen ääreen, suutelivat noita huulia, joilta äsken oli lähtenyt elämän viimeinen värähtelevä leyhähdys, ja he itkivät, he nyyhkyttivät surunsa ilmoille. Heidän Blaisensa oli kuollut. Niinkuin Rose vuosi sitten, oli hänkin kuollut äkkiä juhlapäivänä. Heidän huonosti parantunut sydänhaavansa, revittiin taas auki. Heidän pitkäikäisessä onnessaan oli tämä toinen, hirveä muistutus ihmiskunnan kurjuudesta, toinen kirveenisku, joka kohtasi tätä järkevää ja onnellista perhettä keskellä sen kukoistusaikaa. Ja heidän pelkonsa lisääntyi, eivätkä he vielääkään olleet saaneet maksetuksi onnettomuudelle kertynyttä velkaansa? Aina siitä asti kuin heidän Rosensa peitettiin kukkiin, olivat he tunteneet pelkoa siitä, että saavat vielä nähdä onnen ja hedelmällisyyden loppuvan ja kuihtuvan, nyt kun aukko kerran oli murrettu. Ja tästä verisestä aukosta oli nyt heidän Blaisensa temmattu pois hirmuisella tavalla aivankuin kateellisen kohtalon vihan murskaamana. Ja huomenna tulisi ehkä jonkun muun lapsen vuoro.

Mathieu ja Marianne olivat kauvan polvillaan sängyn vieressä ja itkivät. Constance oli vähän etäämpänä äänettömänä, mutta osanottavaisen näköisenä. Aivankuin vastustaakseen kuolemanpelkoa oli Beauchêne istahtanut Mauricen pienen kirjoituspöydän ääreen, jota pidettiin muistona salongissa, ja koetti kirjoittaa työvälille ilmoitusta, että tehtaasta pidetään suljettuna hautajaisten jälkeiseen päivään asti. Hän koetti turhaan ajatella sanoja, mutta silloin äkkäsi hän Denisin, joka tuli ruumishuoneesta itkettyään kaikki kyynelensä ja suudeltuaan kaikkea sydämestään veljensä otsaa.

"Istukaa ja jatkakaa!"

Constancekin kuuli nämät sanat. Samat sanat oli hänen miehensä lausunut silloin, kun Blaise istahti saman pöydän ääreen ja kun Maurice paran ruumis vielä oli tuolla viereisessä huoneessa. Ja kun hän näki Denisin istahtavan tämän pöydän ääreen ja kirjoittavan, hätkähti hän kauhusta. Eikö siinä nyt ollut kuolleista ylös noussut Blaise? Tänään viimeksi noilla illoilla aamiaisilla oli hän erehtynyt kaksoisten suhteen, ja nyt tuli Blaise takaisin, otti entisen paikkansa, ottaa vielä tehtaankin, vaikka hän oli tappanut hänen. Constance oli pettynyt, siitä ei ollut apua, että hän oli kuollut, hän veisi sittenkin tehtaasta. Hän oli tappanut yhden Fromenteista, mutta paikalla ilmaantui uusi. Kun yksi kuoli, täytti toinen aukon. Ja hänen rikoksensa näytti nyt niin hyödyttömältä, niin tyhmältä, että hän jäi suu ammoltaan seisomaan, hiukset nousivat pystyyn hänen päässään, ja hän hikoili kauhusta sekä vetäytyi taaksepäin kuni kummituksen tieltä.

"Siinä on tiedonanto työvälille", sanoi Beauchêne. "Me naulaamme sen porttiin."

Constance tahtoi olla urhoollinen, hän meni miehensä luokse ja sanoi:

"Tee se itse. Minkätähden vaivaat Blaisea tällaisessa tilaisuudessa?"

Hän oli sanonut Blaisea, ja jäätävä kylmyys valtasi hänet taas. Hän oli kuulevinaan itsensä lausuvan siellä eteisessä: "Blaise, minne minä olen pannut boani?" Ja Denis oli sitten tuonut hänelle sen. Mitä hyötyä oli Blaisen tappamisesta, koska oli Denis? Kun kuoleman viikate niittää pois yhden elämän sotilaista, astuu aina toinen riviin syntyneeseen tyhjään paikkaan.

Mutta vielä odotti häntä viimeinen tappio. Morangen kävellessä tylsän näköisenä edestakaisin,

tulivat Mathieu ja Marianne ulos.

"Minä menen alas", sanoi Marianne värähtelevällä äänellä ja koettaen kuivata kyyneliään ja seisoa pystyssä. "Minä tahdon puhutella Charlottea, valmistella häntä. Minä yksin keksin oikeat sanat, jotta hän ei kuolisi, hän ja se lapsi, joka hänellä on sydämensä alla."

Mutta täynnä levottomuutta pidätteli Mathieu häntä koettaen säästää häneltä tämän uuden koettelemuksen.

"Ei, minä pyydän. Denis saa mennä alas, tai menen minä itse."

Leppeän yksipäisenä meni Marianne yhä portaita kohden.

"Minä vakuutan sinulle, että ainoastaan minä voin sanoa sen. Minulla on kyllä voimia siihen."

Mutta äkkiä horjahti Marianne ja pyörtyi. Hänet täytyi panna salongin sohvalle. Kun hän taas virkosi, oli hän kalpea, kasvot vääristyneet, ja hänelle tuli ankara oksennuskohtaus.

Kun Mathieu näki, että Constance soitti kamarineitiään lähettääkseen tämän noutamaan pientä kotiapteekkiansa, tunnusti hän asian oikean laidan, josta puoliset eivät vielä olleet muille puhuneet.

"Hän on neljättä kuukautta raskaana, yhtä kauvan kuin Charlottekin. Tässä ijässään, kolmenviidettä vanhana, on hän siitä hieman häpeissään, emmekä me ole asiasta puhuneet kenellekään. Ah, rakas, kunnan vaimoni, hän tahtoi säästää poikansa vaimolta liian ankaran iskun, kun hän ei nyt vaan itse murtuisi sen alle!"

Suuri Jumala, raskaana! Se oli surmanisku Constancelle. Siis, jos hän nyt tappaisi Denisinkin, tulisi uusi Froment, joka astuisi kuolleen sijaan! Ja yhä uusi ja uusi, loppumattomiin! Se oli voiman ja ehtymättömän elämän myllerrystä, jota vastaan taistelu oli mahdotonta. Ja hämmästyksissään siitä, että äsken murrettu aukko tuolla tavalla tuli korjatuksi, tunsu hän oman hedelmällisyytensä viheliäisen voimattomuuden. Hän oli voitettu, taikauskoinen kauhu valtasi hänet, tuntui siltä kuin tämän rajattoman hedelmällisyyden voitollinen virta olisi lakaissut pois hänen itsensä.

V

Neljätoista kuukautta tämän jälkeen oli Chantebledissä juhla. Denis, joka konetehtaalla oli tullut Blaisen jälkeläiseksi, nai Marthe Desvignesin. Ja tämä oli ensimmäinen hymy perheen katkerassa surussa, ja se oli kuin kirkas, lempeä kevään aurinko ankaran talven jälkeen. Mathieu ja Marianne tunsivat iloista ja hellää liikutusta elämän ainaisesta kukkaan puhkeamisesta. Siitä oli jo enemmän kuin kaksi vuotta kuin Rose oli uinunut Janvillen pienessä kirkkomaassa, ja enemmän kuin vuosi siitä kuin Blaisekin oli sinne viety. Ja rakkaitten vainajain muiston piti nyt myöskin olla läsnä juhlassa, tämän muiston piti tulla vainajille varatuille paikoille aivankuin he itse olisivat yhdessä päättäneet, että aika häitten pitoon oli tullut, niin että heidän kaipuunsa ei enään saisi himmentää kaikkein yhteistä onnea.

Denisin tulo konetehtaaseen oli tapahtunut aivan yksinkertaisesti. Kun hän ei ollut tullut sinne heti suoritettuaan kolmivuotisen oppikurssin teknillisessä koulussa, niin oli se sentähden, että tämä paikka oli hänen veljellään. Mutta kaikki hänen opintonsa tekivät hänen veljensä jälkeläiseksi, hänen piti vaan muuttaa sivurakennukseen, josta Charlotte oli muuttanut pois kauhuissaan onnettomuudesta ja asettunut asumaan Chanteblediin. Denisin tulon kautta liikkeesen voitiin nyt helposti järjestää Beauchênen rahalaina, joka maksettaisiin kuudennella osalla tehtaasta. Koska Fromentin perhe oli antanut rahat, niin astui toinen veli vaan toisen sijalle, allekirjoitti sen välikirjan, jonka toisen piti allekirjoittaa. Sen lisäksi sitoutui hän itsestään maksamaan eläkettä Charlottelle, veljen leskelle. Kaikki tämä oli suoritettu kahdeksassa päivässä ilman riitoja; se oli loogillinen seuraus asiain kulusta. Constance ei edes ollut voinut keksiä mitään tekosytitä, sillä hänen miehensä sai hänen vaikenemaan sanomalla: "No mitä minun sitten pitäisi tekemän? Minulla täytyy olla joku apumies, ja se voi yhtä hyvin olla Denis kuin joku vieraskin, ja muuten ostan minä vuoden kuluessa hänen osansa takaisin, ja ajan hänen ulos portista, jos hän minua suututtaa!" Ja Constance vaikenä, jotta ei olisi tullut olleeksi hävytön miehelleen, ja hän oli epätoivossaan tuntiessaan talon seinien pala palalta kukistuvan.

Nyt katsoi Denis ajan tulleeksi, että hän voi mennä naimisiin Marthensa kanssa. Tämä Charlotten nuorempi sisar, Rosen eroittamaton ystävä, oli jo odottanut kolme vuotta ollen aina päivänpaisteisen hymyilevä ja hellän viisas. Yleistä kummastusta herätti se seikka, että niin hyvillä tulevaisuuden toiveilla varustettu nuori mies itsepintaisesti päätti mennä naimisiin tytön kanssa, jolla ei ollut soutakaan. Mutta Mathieu ja Marianne hymyilivät ja hyväksyivät tämän avioliiton, sillä he tunsivat poikansa hyvät periaatteet. Hän ei tahtonut rikasta tyttöä, joka olisi maksanut hänelle enemmän kuin myötäjaiset, hän oli iloinen siitä, että oli löytänyt kauniin, terveen, ymmärtäväisen ja käytännöllisen naisen, josta oli tuleva hänelle seuralainen ja apu, lohdutus kaikissa elämän vaiheissa. Hän ei valmistaisi miehelleen ikäviä hämmästyksiä, sillä Denis oli tutkinut häntä: hän oli rakastettava, viisas ja hyvänluontoinen, jotka luovat kodin pysyvän onnen. Myöskin Denis oli hyvänluontoinen ja ymmärtäväinen, sanoivat ihmiset, ja

Marthe tiesi sen, hän oli iloinen saadessaan kulkea läpi elämänsä tien tämän nuoren miehen rinnalla varmana siitä, että he vaeltaisivat yhdessä tässä elämässä, vakavin askelin maltillisen ja järjellisen rakkauden kirkaudessa päivänpaisteessa.

Päivää ennen häitä tehtiin Chantebledissä suuria valmistuksia. Surun vuoksi oli vieraiksi kutsuttu ainoastaan Séguinit ja Beauchênet, jotka olivat sukulaisia. Aamiainen valmistettaisiin ainoastaan kahdellekymmenelle henkilölle. Mutta jokainen tahtoi olla hellällä tavalla kohtelias aivankuin solmiakseen perhesiteet vielä lujemmiksi. Aamiaispöydästä puhuttiin paljon, mihin se pantaisiin ja miten se koristettaisiin. Nämät ensimmäiset heinäkuun päivät olivat aurinkoiset ja niin lämpimät, että heti päätettiin kattaa pöytä ulos puitten siimekseen. Vanhan metsästyspaviljongin edustalle, jossa vanhemmat olivat ensin asuneet muuttaessaan Janvilleen, oli ihana paikka. Se oli kuin perheen pesäpaikka, se liesi jonka äärestä se sitten oli levinnyt yli koko seudun. Tämän paviljongin, joka jo oli ollut menemäisillään raunioiksi, oli Mathieu äsken antanut korjata ja laajentaa siinä mielessä, että hän vetäytyy sinne Mariannen kanssa ja pitää luonaan ainoastaan Charlotten ja hänen poikansa. Hän aikoi nimittäin pian antaa maanviljelyksen poikansa Gervaisin huostaan ja tunsu itsensä onnelliseksi, kun sai aikaiseen ruveta elämään patriarkana, kuninkaana, joka on luopunut kruunustaan, mutta jonka viisaita neuvoja vielä toteltaisiin. Vanhan, villiäntyneen puutarhan asemasta oli siellä nyt tuores nurmi, joita ihanat puut ympäröivät, jalavat ja pyökkipuut, jotka olivat kuin soreavartaloisia ja hyväntahtoisia ystäviä. Mathieu oli itse istuttanut nämä puut, hän oli nähnyt niiden kasvavan, ne olivat kuin hänen omaa lihaansa ja vertansa. Mutta hänen rakkain lapsensa oli voimakas, pian kahdenkymmenen vuotias tammi keskellä nurmea, ja sen oli hän Mariannen avulla istuttanut silloin, kun hän laski perustuksen Chantebledin maatilalle. Heidän työnsä oli itänyt, yhdessä tammen oksain kanssa oli se levinnyt yhä laajemmalle aivankuin heidän vaivainsa hiki ja veri olisi joka kevät muodostunut kasvavaksi mahlavirraksi. Ja tämän tammen vieressä, joka siis kuului heidän voimakkaaseen perheeseensä, oli myöskin suihkulähde, johon kanavoitu ylänkömaa antoi vetensä ja jonka heikko, kristallinkirkas ääni sai mielet iloisiksi.

Siellä pidettiin siis neuvottelua häitten edellisenä päivänä. Mathieu ja Marianne olivat tulleet ensin katsomaan, millaisiin valmistuksiin olisi ryhdyttävä, ja he tapasivat siellä Charlotten, joka istui albumi polvella ja piirteli rivakasti tuota suurta tammea.

"Mitä siitä tulee, yllätyskö?"

Charlotte hymyili hieman hämillään.

"Niin, yllätys, saattepa nähdä."

Sitten tunnusti hän maalanneensa neljatoista päivää pieniä akvarelleja hääaamiaisten ruokalistoihin. Hänellä oli hieno ja kaunis ajatus: hän ei ollut maalannut muuta kuin leikkiviä lapsia, lasten kasvoja, kaikki perheen lapset, ja vanhain valokuvain avulla oli hän osannut maalata kunkin muotoiseksi. Tuo suuri tammi oli oleva pohjana kahden viimeksi syntyneen, pikku Benjaminin ja pikku Guillaumen kuvalle.

Iloisina ja liikutettuina katselivat Mathieu ja Marianne kaikkia noita ruusuksia kasvoja, jotka he aivan hyvästi tunsivat. Siinä olivat molemmat kaksoset kehdoissa sylitysten, siinä Rose, tuo rakas vainaja pienessä yöpuvussa, siinä Ambroise ja Gervais alastomina ja painimassa ruohostossa, siinä Grégoire, siinä Nicolas, joka kiipesi puuhun hakemaan harakanpesää, siinä Claire, siinä kolme muuta heidän tyttäriään, Louise, Madeleine ja Marguerite taloustoimissa tai ajamassa kanoja tai ratsastamassa satulatta. Mutta enimmin liikutti Mariannen mieltä hänen kuopuksensa, Benjamin, jonka Charlotte oli piirustanut tammen alle makaamassa samassa pienessä vaunussa kuin hänen oma poikansakin, aivan yhdenikäinen Guillaume.

"Setä ja veljenpoika", sanoi Mathieu leikkillisesti. "Mutta setä on joka tapauksessa arvokkaamman näköinen, hän on viikkoa vanhempi."

Marianne hymyili kyöneleet silmissä, ja akvarelli vapisi hieman hänen käsissään.

"Rakkaat lemmikkini! Rakas poikani, rakas pojanpoikani! Nuo rakkaat pikku olennot ovat taaskin tehneet minut äidiksi ja isoäidiksi! Ah, nuo kaksi ovat meidän lohdutuksemme, he ovat parantaneet haavat, heitä saamme me kiittää siitä, että meidän toivomme ja rohkeutemme on uudestaan herännyt."

Ja se olikin totta. Minkälainen suru olikaan ollut niinä ensimmäisinä aikoina, jolloin Charlotte jätti tehtaansa ja pakeni Chanteblediin! Ollen niinkuin Mariannekin neljättä kuukautta raskaana, oli hän ollut kuolemaisillaan sen surullisen onnettomuuden johdosta, joka vei Blaiselta hengen. Hänen suurin lohdutuksensa oli nähdä, että hänen pikku Berthensä, joka Pariisissa oli heikonlainen, oli saanut poskillensa punaa Chantebledin raittiissa ilmassa. Hän oli muuten määritellyt elämänsä tehtävän, hän tahtoi vanheta täällä, tässä rauhaisessa, vieraanvaraisessa talossa, antautua kokonaan molemmille lapsilleen, ja hän oli onnellinen siitä avusta ja turvasta, jota hän sai helliltä appivanhemmiltaan. Hän oli aina ollut hieman itseensä sulkeutunut ja haaveksiva, hänellä oli ainoastaan tarve rakastaa ja olla rakastettu. Hän alkoi vähitellen elää uudestaan muutettuaan appivanhempainsa kanssa tuohon vanhaan paviljonkiin, jonka Mathieu oli varustanut heitä ja itseään sekä vaimoaan varten. Hän alkoi taas tehdä töitäkin, hän tahtoi toimia jotakin, ja hän maalaili pienoiskuvia, joita eräs Pariisin taidekauppias osti häneltä. Mutta kaikkein surujen lohdutuksena ja lääkkeenä oli ennen kaikkea hänen pieni Guillaume, hänen miesvainajansa lahja, lapsi, joka oli kuin kuolleista herännyt isänsä. Ja samoin oli Mariannen laita, kun hänen Benjamininsa syntyi, uusi poika, joka korvasi menetetyt ja täytti tyhjän sijan hänen sydämessään. Molempain äitien oli äärettömän hauskaa saada yhdessä imettää molempia lohduttajiaan. He

unohtivat itsensä heidän tähtensä, näkivät heidän rinnatusten kasvavan, antoivat heille rintaa samana tuntina aivankuin eivät olisi tahtoneet eroittaa heitä. Vaikka toinen äideistä oli melkein kaksi kertaa vanhempi kuin toinen, tuli heistä kuitenkin kuin sisarukset. Ja heidän suruunsa tuli valoa, he voivat nauraakin, kun heidän pienet enkelinsä nauroivat, ja liikuttavaa oli nähdä isoäidin ja miniän kumartuneina saman kehdon ylitse.

"Ole varovainen, kätke akvarellisi", sanoi Mathieu. "Tuolla tulevat Gervais ja Claire."

Yhdeksäntoista vuotias Gervais oli jättiläinen, perheen suurikasvuisin ja väkevin poika, jolla oli mustat, kiharat hiukset, kirkkaat silmät ja suuripiirteiset, täyteläiset kasvot. Hän oli isän suosikki, hedelmällisen maan poika, jonka isä oli kasvattanut rakkauteen maatilaa ja järkevää maanviljelystä kohtaan, niin että hän kerran voisi jatkaa aloitettua viljelystyötä. Hän oli antanut pojalle jo osan töistä, hän odotti ainoastaan hänen naimistaan antaakseen sitten koko maanviljelyksen hänelle. Hän olisi mielellään tahtonut antaa pojalleen avuksi Clairen, sittenkuin tämä olisi joutunut naimisiin kunnollisen ja tarmokkaan miehen kanssa, joka ottaisi osalleen osan tehtävistä. Kaksi toisilleen sopivaa miestä ei ollut liiksi niin suuren tilan hoitoon. Aina siitä asti kuin Marianne oli taaskin alkanut imettää, hoiti seitsentoista vuotias Claire hänen toimiaan; hänkin oli kelpo tyttö, ei kaunis, mutta erinomaisen terve ja voimakas. Hän hoiti etupäässä sisätehtäviä ja kirjanpitoa, oli ankaran taloudellinen, josta syystä perheen muut tuhlaavammat jäsenet tekivät usein hänestä pilaa.

"Tähänkö se pöytä sitten pannaan?" sanoi Gervais. "Silloin täytyy minun antaa niittää tästä ruoho."

Claire puolestaan ajatteli vieraitten lukumäärää ja aamiaispöydän rakentamista, joka oli hänen huolenaan. Ja kun Gervais oli kutsunut Frédéricin niittämään ruohoa, jatkoivat kaikki kolme keskustelua siitä, mitä olisi tehtävä.

Rosen kuoleman jälkeen ei ollut Frédéric, hänen sulhasensa, voinut jättää taloa, hän oli taaskin ryhtynyt työskentelemään yhdessä Gervaisin kanssa, jonka tarmokkaaksi ja ymmärtäväiseksi toveriksi hän oli tullut. Viimeisinä kuukausina olivat Mathieu ja Marianne huomanneet, että hän oli hyvin paljon yhdessä Clairen kanssa aivankuin hän olisi tahtonut menetettyään vanhemman sisaren saada korvausta nuoremasta, joka tosin ei ollut yhtä kaunis, mutta kunnan emännän alku. Ensin tämä seikka oli murehduttanut heitä, sillä kuinka voivat he unohtaa rakkaan Rosen. Mutta sitten tulivat he liikutetuiksi ajatellessaan, että perhesiteet tulevat vahvemmiksi, jos Frédéric ei anna sydäntänsä muille, vaan he itse saavat pitää hänen. Ja he ummistivat silmänsä, hymyilivät ja ajattelivat, että Frédéric oli juuri sellainen mies ja auttaja, jonka Gervais tarvitsi.

Mutta juuri kuin pöydän kattamiskysymys oli ratkaistu, alkoivat tammen alla hameet ja irralleen päästetyt hiukset liehua päivänpaisteessa.

"Kuulkaahan", huusi Louise, "ei ole yhtään ruusuja!"

"Ei ole", yhtyi puheeseen Madeleine, "ei ainoatakaan valkeaa ruusua!"

"Ja me olemme etsineet kaikista ruusupensaista", sanoi Marguerite. "Ei ainoatakaan valkeata ruusua, ainoastaan punaisia!"

Kolmetoista, yksitoista ja yhdeksän vuotta. Vahvarakenteinen ja iloinen Louise näytti jo pieneltä naiselta. Hento, sievä Madeleine istui tuntikaudet uneksivana pianon ääressä. Marguerite, jolla oli liian iso nenä ja liian leveä suu, mutta komeat kultaiset hiukset, otti talvisin käsiinsä palelevia lintuja lämmittäääkseen niitä. Ja kaikki kolme, jotka olivat olleet keittiöpuutarhassa, jossa oli sekä kukkia että vihanneksia, tulivat juosten ja epätoivossa turhasta etsinnästään. Ei ainoatakaan valkeaa ruusua häihin, se oli mitä suurinta kurjuutta! Mitä nyt morsiamelle annettaisiin? Mitä pantaisiin pöydälle?

Kolmen tytön jälessä tuli viidentoista vuotias Grégoire pilkallisen näköisenä ja kädet taskuissa. Hän oli perheen kiusanhenki, aina valmis keksimään ilkeitä juonia. Hänen terävä nenänsä ja ohuet huulensa todistivat samalla kertaa tahdonlujuutta ja nopeaa ymmärrystä. Häntä näytti huvittavan sisarten alakuloisuus, hän unohti omat asiansa ja huusi kiusoittaakseen heitä:

"Minä tiedän, missä on valkeita ruusuja, ja ne ovatkin hyvin kauniita!"

"Missä sitten?" kysyi Mathieu.

"Myllyn luona. Siellä on kolme suurta ruusupensasta, jotka ovat aivan täynnä valkeita ruusuja, ruusuja suuria kuin kaalinpäät."

Sitten punastui hän ja joutui hämilleen, kun isänsä katseli häntä ankaran näköisenä ja sanoi:

"Mitä minä kuulen? Oletko sinä taaskin ollut myllyn luona? Minähän olen sen sinulta ankarasti kieltänyt. Ja sinun on taaskin täytyntä olla siellä, kun tiedät, että siellä on valkeita ruusuja."

"En minä ole ollut, minä olen vaan katsonut muurin ylitse."

"Sinä olet ollut muurin päällä, sitä vielä puuttui. Sinä tahdot siis hankkia minulle ikävyyksiä Lepailleurein, noitten tyhmien ja ilkeäin ihmisten puolelta. Sinulla on todellakin paholainen ruumiissasi."

Mutta sitä ei Grégoire sanonut, että hän oli siellä tavannut pienen, kolmentoista vuotiaan myllärin tyttären Thérèsen, tuon pikkusen vaaleanverisen tytön, joka näytti niin hauskalta punasine poskineen ja jauhun tahraamine kasvoineen. Heidän leikkensä olivat muuten vielä hyvin

lapsellisia ja viattomia. Mutta siellä oli päärynäpuun alla ihana paikka, jossa voi puhella ja nauraa ja pitää oikein hauskaa.

"Kuuletko", sanoi Mathieu, "minä en salli sinun käydä siellä leikkimässä Thérèsen kanssa. Se rakas lapsi on hyvin kiltti. Mutta se on talo, jonne sinä et saa mennä. Nyt he jo tappelevatkin keskenään, sen minä olen kuullut."

Se oli totta. Kun Antonin oli luullut parantuneensa siitä inhoittavasta taudista, josta Janvillen juorukellot olivat niin paljon puhuneet, oli hän alkanut ikävöidä Pariisiin, ja hän oli tehnyt kaikkensa päästäkseen sinne takaisin ja voidakseen alkaa uudestaan laiskan ja hurjastelevan elämänsä. Alussa oli Lepailleur tätä ankarasti vastustanut. Mutta mitä tekisi hän kotonakaan tuolla lurjuksella, jonka hän oli itse opettanut vihaamaan maata ja puolimädännyttä myllyä? Muuten oli äiti häntä vastaan; äiti ihaili vielä sokeasti poikaansa ja hänen suurta sivistystään ja oli aivan varma siitä, että poika tällä kertaa saa hyvän paikan. Ja isän oli täytynyt myöntyä; Antonin juhli nyt viimeisetkin voimansa Pariisissa, jossa hän oli konttoristina eräällä kauppialla Mailkadun varrella. Mutta kotiriidat tulivat pahaa pahemmiksi, varsinkin kun Lepailleur epäili vaimoiaan siitä, että tämä varastelee voidakseen lähettää rahaa pojalleen. Yeusen sillalle voi väliin kuulla kirouksia ja korvapuustien läimähdyksiä. Sielläkin oli tuhlattu voimaa ja turmeltu perheonni.

Mathieu jatkoi vihaisella äänellä:

"Noilla ihmisillä on kaikki, mitä he tarvitsevat ollakseen onnelliset! Mitenkä kukaan voi olla niin tyhmä, että välttämättömästi tahtoo saada asiansa noin pahoinpäin. Heidän toivonsa, että heillä olisi ainoastaan yksi poika, jotta voisivat kerskailla tehneensä hänet herrasmieheksi, on toteutunut kauniisti ja he ovat ihastuksissaan siitä nyt. Se on samanlaista kuin hänen vihansa maahan, hänen tyhmä tapansa viljellä sitä, hänen itsepäisyytensä siinä, että antaa nummet, joita hän ei tahdo myydä, olla viljelemättöminä; voiko tyhempää ajatellakaan. Ja mylly sitten, jonka hän tyhmyydessään ja laiskuudessaan antaa mennä raunioiksi! Ennen oli hänellä ainakin yksi syy, hän sanoi, että kun viljaa tuskin viljelläänkään paikkakunnalla, ei talonpojilla ollut mitään jauhattamista. Mutta nyt on runsaasti viljaa; meidänkin tähtemme voisi hän nyt hajoittaa vanhan myllynsä ja rakentaa sen sijaan kunnollisen höyrymyllyn. Ah, olisinpa minä hänen sijassansa, niin olisi siellä nyt jo aivan uusi höyrymylly, ja se olisi yhdistettynä Janvillen rautatien asemaan haararadalla, joka ei tulisi kovinkaan kalliiksi."

Grégoire kuunteli ja oli ihastuksissaan siitä, että tuuli oli kääntynyt toisaalle, ja kun Marianne näki kolmen tyttärensä mielipahan siitä, ett'ei ollut valkeita ruusuja, lohdutti hän heitä:

"Huomen aamulla poimimme me pöytään vähemmin punaiset ruusut, vaaleat, ja siitä tulee oikein kaunista."

Silloin rauhoittui Mathieukin ja sanoi iloisella äänellä:

"Poimikaa myös punaiset ruusut, kaikkein punaisimmat. Ne ovat elämän verta."

Marianne ja Charlotte puhelivat vielä valmistuksista; silloin kuului taaskin pienten jalkain askelia ruohostossa. Seitsenvuotias Nicolas tuli taluttaen veljensä tytärtä Bertheä, pientä, kuuden vuotiasta naista. He sopivat erittäin hyvin yhteen. Tänään olivat he olleet talosilla sisällä huoneessa Benjaminin ja Guillaumen kehdon ääressä; nämät molemmat pienet pojat olivat olleet heidän lapsinaan. Mutta kun pienokaiset heräsivät, huusivat he nälästä. Silloin olivat Nicolas ja Berthe pelästyneet ja jussotet noutamaan äitejä.

"Mamma!" huusi Nicolas. "Benjamin odottaa sinua. Hänen on jano."

"Mamma, mamma!" sanoi Berthe. "Guillaumen on jano, tule pian, hänen on kiire!"

Marianne ja Charlotte nauroivat. Huomiset häät oli saanut heidän unohtamaan pienet, rakkaat lemmikkinsä, ja he kiirehtivät sisään, sillä nyt olikin aika antaa pienokaisille rintaa.

Oi, millaiseksi helläksi ja sydämelliseksi juhlaaksi muuttui huomispäivän häät! Heitä oli pöydässä suuren tammen alla nurmella ainoastaan yksikolmatta henkeä, ja heidän ympärillään olivat suojaavat puut, niin että he olivat kuin lehtimajassa. Koko perhe oli koossa, ensin kaikki Chantebledissä asuvat, sitten Denis, jota saatiin harvemmin nähdä, sillä hänellä oli paljon työtä tehtaassa, sekä Ambroise ja hänen vaimonsa Andrée, joilla oli mukanaan pikku Léonce; hekin kävivät täällä harvoin, sillä Pariisin toimielias elämä kahlehti heitä. Oli iloista nähdä näitten pesästään lentäneitten lintujen palaavan pesäänsä takaisin, nähdä heidät kokoontuvan täysilukuisina, vaikka elämä heidät aina hajoittaa. Muuten ei siellä ollut muita kuin Beauchêne ja Constance, Séguin ja Valentine sekä luonnollisesti myöskin morsiamen äiti, rouva Desvignes. Kolme pienokaista istui erityisen pöydän ääressä. Léonce, joka oli viidentoista kuukauden vanha ja oli äsken vieroitettu sekä molemmat rintalapsen Benjamin ja Guillaume; ja jotta hekin voisivat olla mukana juhlassa, oli heidän kehtonsa sijoitettu erikoiseen paikkaan. Tilaisuudessa oli siis läsnä kaksikymmentäneljä henkilöä eli kaksi tusinaa. Ruusuilla koristeltu pöytä tuoksuili viileässä varjossa ja kesän aurinko lähetti lehtien välistä sille runsaan kultasateen. Ihana heinäkuun taivas peitti koko seudun sinertävällä teltalla, joka ulottui taivaanrannasta taivaanrantaan, ja Marthen valkea leninki, suurten ja pienten tyttöjen vaaleat puvut ja nuoruuden ruusut poskilla olivat tämän vihannoivan, onnellisen sopukan kukkakoristeina. Syötiin mitä rattoisamman mielialan vallitessa ja juotiin morsiusparin ja kaikkein läsnä olevain malja.

Sillä aikaa kuin palvelijattaret korjasivat ruokia pöydältä, tahtoi Séguin, joka oli olevinaan huvitettu hevossiitoksesta, että Mathieu näyttäisi hänelle tallinsa. Séguin ei ollut koko aamiaisten

aikana puhunut muusta kuin hevosista, hän tahtoi ennen kaikkea nähdä muutamia työhevoseja, joita isäntä oli kehunut hyvin väkeviksi. Ja hän kehoitti Beauchênen tulemaan mukaan. Constance ja Valentine, joilla ei ollut muutakaan tekemistä, lähtivät heidän mukanaan ja jättivät muut puun alle.

Navetta ja talli olivat oikealla puolella. Mutta sinne täytyi mennä pihan kautta, josta näkyi koko maatila. Pihalle seisahduttiin äkkiä ihaillemaan, sillä niin suurelta näytti tämä täydelliseksi kehittynyt viljelys auringon valossa. He olivat nähneet tämän maan ainoastaan pensaikkona, kuivaneena, hedelmättömänä, ja nyt saivat he nähdä sen aaltoilevana viljamerenä. Tuolla ylhäällä, soisessa ylämaassa, oli sellainen hedelmällisyys vallalla sinne vuosisatojen kuluessa kokoontuneen ruokamullan vuoksi, ett'ei siellä vielä ollut tarvinnut käyttää lanta-aineita. Oikealla ja vasemmalla olivat entiset hiekkanutmet, mutta ne olivat nyt viheriät ja niitten hedelmällisyys lisääntyi ehtimiseen runsaasta kastelusta. Etäällä olevat metsätkin, jotka olivat hyvästi hoidetut ja saivat tarpeeksi ilmaa aukkopaikoistaan, näyttivät kuohuvan mahlasta aivankuin kymmenkertainen elämä niitten ympärillä olisi lisännyt niitten omaa elinvoimaa.

Syntyi pitkällöinen hiljaisuus. Séguin sanoi ainoastaan kuivasti nauraen, ja hänen naurunsa oli hänen oman köyhtymisensä tähden muuttunut katkeraksi:

"Te olette tehnyt hyvän kaupan. Tätä minä en olisi koskaan uskonut."

Sitten jatkoivat he matkaansa. Mutta tallissa ja navetassa tuntui elinvoima yhä suuremmalta. Täällä oli niin paljon kaikenlaisia kotieläimiä, että arkki tuli joka vuosi ahtaaksi, ja oli pakko laittaa uusia hakoja ja uusia rakennuksia. Täälläkin näkyivät ehtymättömän, valloittavan hedelmällisyyden rikkauudet.

Tallissa ihaili Séguin suuresti väkeviä työhevoseja. Sitten alkoi hän puhua hevossiitoksesta käyttäen paljon ammattitermejä, hän kertoili eräästä ystävästään, joka erityisen ristisiitoksen avulla saavutti erinomaisia tuloksia. Ja viitaten siihen aineeseen, josta heillä usein oli ollut puhetta, sanoi hän:

"Niin, kun on kysymys eläimistä, hyväksyn minä sen periaatteen, että 'lisääntykää ja täyttäkää maa'."

Valentine ja Constance olivat ääneti ja tunsivat vastenmielisyyttä koko tätä elämän mehukasta kuohumista vastaan; kun he sitten hitaasti kävelivät takaisin samaa tietä kuin olivat tulleetkin, alkoi Séguin moittia nykyistä vuosisataa ja ryhtyi suorastaan puhumaan vanhoista periaatteistaan. Ehkä joku salaperäinen, kateellinen viha pakoitti hänen panemaan vastalauseensa tätä elämän riemulaulua vastaan, joka kaikkialla kaikui hänen ympärillään. Kansan väheneminen, niin, se ei tapahtunut kylliksi nopeaan. Tuo Pariisi, joka tahtoi kuolla, vaati tähän tarkoitukseen todellakin riittävästi aikaa. Mutta hän huomasi kuitenkin muutamia hyviäkin merkkejä, sillä taantumus oli vallalla kaikkialla, tieteellisellä alalla, politiikassa vieläpä kirjallisuuden ja taiteenkin alalla. Vapaus oli kuollut. Kansanvaltaisuus oli kiihoittanut kunnianhimoa, ja sytyttänyt luokkataistelun vallasta, ja tästä johtuisi yhteiskunnan pikainen perikato. Ainoastaan roskaväki, köyhät ja alempiarvoiset, hankkivat nyt enään lapsia maailmaan. Mitä taas tuli valiojoukkoon, sivistyneisiin ja rikkaisiin, niin saivat he yhä harvemmin lapsia, niin että ennen lopullista häviötä voi toivoa olevan jotenkin siedettävän sivistyksen, jolloin löytyisi pieni, valittu seura, muutamia harvoja miehiä ja naisia, jotka ovat ennättäneet hienostumisen äärimmäiselle rajalle ja elävät ainoastaan hyvistä tuoksuista. Mutta itse oli hän varma siitä, ett'ei koskaan näe tätä aikakautta, se tulee liian hitaasti.

"Jos ainakin kristinusko palaisi alkuperäiseen muotoonsa ja tuomitsisi naisen saastaiseksi, perkeleelliseksi ja onnettomuutta tuottavaksi, niin silloin voisi elää hurskasta elämää erämaissa ja silloin loppuisi maailma paljoa pikemmin. Mutta varsinkin suututtaa minua poliittinen katoollisuus, joka saadakseen itse elää sallii avioliittoa ja kehoittaa ihmisiä sillä tavalla tuohon häpeälliseen rikokseen, lasten siirtämiseen. Ja vaikka minä itse olen tehnyt syntiä, vaikka minä itse olen saattanut onnettomia olentoja maailmaan, on minulla Jumalan kiitos kuitenkin se ihana usko, että lapseni sovittavat minun vikani jäämällä itse hedelmättömiksi. Gaston sanoo, ett'ei hän mene ikinä naimisiin, että upseerilla ei saa olla muuta morsianta kuin miekkansa, ja Lucien puolesta olen minä rauhassa siitä asti kuin hän rupesi nunnaksi P. Ursulan luostariin. Minun sukuni on kuollut ja se on minun iloni."

Mathieu kuunteli hymyillen. Hän tunsu tuon kirjallisen pessimismin. Ennen olivat sellaiset puheet —sivistyksen taistelusta syntyväisyyttä vastaan, sivistyneitten verrattain pienestä hedelmällisyydestä — saaneet hänen horjumaan. Mutta siitä asti kuin hän oli alkanut taistella omaistensa puolesta, oli itse työn ilo muuttunut hänen uskonnokseen ja varmuudeksi siitä, että hän oli oikeassa. Ja nyt sanoikin hän vaan hieman ilkkuvalla äänellä:

"Entäs Andrée sitten ja hänen pieni Léoncensa?"

"Äh, Andrée...!" vastasi Séguin ja teki liikkeen aivankuin Andréeta ei otettaisi lukuun, aivankuin hän ei olisi hänen tyttärensä.

Valentine seisahtui ja katseli pitkään miestänsä. Siitä asti kuin he olivat kumpikin eläneet omaa elämänsä eikä heillä ollut mitään yhteistä, ei Valentine enään alistunut kärsimään hänen järjetöntä raakuuttaan ja hänen vanhaa mustasukkaisuuttaan. Ja heidän nykyisissä vaikeissa taloudellisissa oloissaan oli Valentinella keinoja, joilla hän voi pitää miestänsä kurissa: miehensä pelko eräitten liikeasiainsa suhteen.

"Niin", myönsi Séguin, "meillähän on kyllä Andrée, mutta tyttöjä ei oteta lukuun."

He lähtivät taas liikkeelle. Beauchêne, joka tähän asti oli vaan puhkaillut ja pureksinut sikaariaan, varsinkin kun hänen omat surulliset asiansa vaativat jonkinlaista varovaisuutta, kun tästä seikasta oli kysymys, ei voinut enään olla ääneti, hän unohti kaikki ja alkoi puhua lapsellisella varmuudella:

"Minulla ei ole Séguinin mielipiteitä. Mutta hän lausuu joka tapauksessa hyvin sattuvia mielipiteitä. Ette voi aavistaakaan, miten tuo syntyväisyyskysymys huvittaa minua. Minä voin sanoa tuntevani tämän kysymyksen perinpohjin. Selvää on, että Mathieu oli oikeassa, ei kellään ole oikeutta saattaa lapsia maailmaan kuinka paljon tahansa, ell'ei voi niitä elättää. Jos köyhät kuolevat nälkään, niin on se heidän oma asiansa eikä meidän, sillä emmehän me hanki lapsia heidän vaimoilleen."

Ja hän nauraa hohotti sekä luki ulkoa vanhan, tavallisen esitelmänsä tästä kysymyksestä. Ainoastaan johtavilla kansanluokilla oli ymmärrystä olla pidättäväisiä. Mikään maa ei voi tuottaa elatusvaroja enempää kuin määrätyn määrän, ja asukasluvun täytyy siis myöskin olla rajoitettu. Ja kaikki kurjuus oli seurauksena siitä, että köyhillä oli liian paljon lapsia. Syytetään omaisuuden epätasaista jakoa, mutta hulluutta on toivoa sellaista pilventakaista yhteiskuntaa, jossa ei enään olisi isäntiä vaan ainoastaan veljiä, tasa-arvoisia työmiehiä, jotka jakaisivat keskenään yhteisen onnen aivankuin nimipäiväkakun. Vika oli aivan varmaan köyhäin ajattelemattomuudessa, mutta samalla hän raa'an avomielisesti antoi työnantajille oikeuden käyttää hyväkseen tätä liian suurta syntyväisyyttä, jotta saataisiin halvempaan hintaan työmiehiä.

Hänen puheensa viehätti häntä siihen määrään, että hän aivan unohti puhuvansa omista asioistaan.

"Ihmiset sanovat, ett'emme me ole isänmaan ystäviä siitä syystä, kun meillä ei ole kokonaista laumaa nälkiintyneitä penikoita perässämme. Mutta tuollainen puhe on yksinkertaista; jokainen palvelee omalla tavallaan isänmaataan. Köyhät antavat isänmaalle sotamiehiä, me taas rahaa, teollisuutemme ja kaupamme tuloksia. Muuten jokainenhan itse parahiten tietää, mikä hänelle parahiten sopii. Kaunis voitto olisi isänmaalle siitä, että me tekisimme itsemme varattomiksi hankkimalla lapsia, jotka estäisivät rikastumisemme ja hävittäisivät kuolemamme jälkeen työmme hedelmät jakamalla ne! Nykyisten lakien ja tapojen ollessa voimassa ei voi eheästä omaisuudesta puhuakaan, ell'ei ole ainoastaan yksi poika. Niin, siinä juuri on ainoa viisas ja mahdollinen tie onneen!"

Synty tuskallinen hiljaisuus, kaikki olivat ääneti ja hämillään. Beauchêne ylvästeli, luuli saaneen muut uskomaan ajatuksiaan.

"Minä esimerkiksi..."

Constance keskeytti hänet. Hän oli ensin kulkenut pää kumarassa miehensä saarnatessa, sillä hän tunsu häpeävänsä ja hänen tappionsa tuntui vieläkin musertavammalta. Nyt kohotti hän päänsä, ja hänen kasvojaan pitkin vierähti alas kaksi suurta kyyneltä.

"Alexandre!"

"Mitä nyt, rakas ystäväni?"

Beauchêne ei vielä ymmärtänyt. Mutta kun hän näki Constancea itkevän, joutui hänkin hämilleen. Hän katsahti toisiin, mutta tahtoi kuitenkin sanoa viimeisen sanan.

"Niin kyllä, meidän poikaparkamme ... mutta yksityiset tapaukset eivät kumoa sääntöä, periaate on aina periaate."

Taas syntyi painostava hiljaisuus; muuten oli seurue jo saapunut nurmelle, johon muut perheen jäsenet olivat jääneet. Mathieun mieleen oli johtunut Morange, joka myöskin oli kutsuttu häihin, mutta joka oli kieltäytynyt, aivankuin olisi pelännyt toisten iloa; ehkä ei hän tahtonut senkään tähden matkustaa, että pelkäsi vieraitten tunkeutuvan pyhättöönensä. Olisiko Morangekin pysynyt vanhoissa periaatteissaan, olisiko hänkin puolustanut yksiläpysijärjestelmää, tuota inhoittavaa itsekästä ajatusta, joka oli vienyt häneltä vaimon ja tyttären? Mathieu oli näkevinään Morangen kalpeat kasvot ja pystyiset silmät, joista mielipuolisuus tirkisteli. Mutta tuo pöyristyttävä näkö katosi, nurmikko näkyi taas iloisessa päivänpaisteessa ja puitten ympäröimänä muodosti se sellaisen terveyden, onnen ja riemuitsevan kauneuden taulun, että Mathieu katkaisi kolkon äännettömyyden ja huudahti melkein itsekään sitä tahtomatta:

"Katsokaa, katsokaa! Eikö tuo ole virkistävä, eikö tuo ole ihanaa, kaikki nuo rakastavat naiset ja lapset keskellä vihannuutta! Tämä pitäisi maalata, jotta ihmiset saisivat siitä oppia, miten elämä on tervettä ja ihanaa!"

Sillä aikaa kuin Beauchênet ja Séguinit olivat tallissa, ei nurmikolla oltu aikaa turhaan kulutettu. Ensin oli jaettu ruokalistat, joille Charlotte oli maalannut hienoja akvarelleja. Ja palvelijattarien korjatessa ruokia pöydältä, oli Grégoirella ollut suuri onni, hän oli antanut morsiamelle suurista, ihanista valkeista ruusuista tehdyn kukkavihon, joka tähän asti oli ollut piilossa pensastossa. Hän oli luultavasti odottanut sitä, että isä poistuisi. Ne olivat myllyn ruusuja, hän oli luultavasti ryöstänyt ruusut yhdessä Thérèsen kanssa siellä olevista ruusupensaista. Marianne, joka ymmärsi, kuinka suuren rikoksen hän oli tehnyt, aikoi torua. Mutta todellakin olivat ne komeita, valkeita ruusuja ja niinkuin Grégoire oli sanonutkin, suuria kuin kaalinpäät.

"Ne ovat liian kauniita", sanoi poika sitten varmallalla äänenpainolla, "pappa ei sano niistä mitään."

Benjamin ja Guillaume, jotka olivat heränneet, huusivat nälästä. Oli aivankuin joku olisi sanonut, nyt on heidän vuoronsa. Koska toiset olivat syöneet aamiaista suuren pöydän ääressä niin hyvällä ruokahalulla, niin oli aivan oikeuden mukaista, että ruokaa tarjoihtiin myöskin pienen pöydän vieraille. Ja koska nyt oltiin perheen kesken, niin voi se tapahtua aivan luonnollisesti, häikäilemättä. Marianne istahti suuren tammen siimekseen, otti Benjaminin polvilleen, aukasi lenkinsä rinnan ja antoi pojan imeä; hänen oikealle puolelleen istahti Charlotte ja noudatti yhtä häikäilemättä hänen esimerkkiään. Vasemmalle puolen istahti Andrée pikku Léonce sylissään; poika oli tosin jo vieroitettu kahdeksan päivää sitten, mutta hän viihtyi niin hyvin lämpimällä rinnalla, josta hän tähän asti oli elänyt. Puhuttiin imettämisestä. Ambroise kertoi, että hänen vaimonsa oli ollut vakuutettuna siitä, että hän ei voi imettää, että hänellä ei olisi maitoa; jos Ambroise ei olisi kehoittanut, ei hän edes olisi yrittänytkään. Mutta maitoa oli ollut, ja hän oli aivan mainiosti imettänyt. Siihen vaadittiin vaan hyvää tahtoa.

"Se on totta", sanoi Andrée nauraan. "Minua imettäminen ihan kauhistutti, kaikki minun ystävättäreni sanoivat, että se on mahdotonta. Ensin tuntui se minusta vaikealta, mutta nyt minä olen niin iloinen siitä, että tein sen!"

Ja hän antoi Léoncelle perinpohjaisen suutelon. Nyt lausui morsian, Marthe, epähuomiosta muutamia sanoja, jotka herättivät yleisen riemun.

"Kuuletko sinä, mamma! Minä en ole niin voimakas kuin sisareni Charlotte, joka jo imettää kolmatta lastaan. Mutta se ei tee mitään, minä tulen kuitenkin imettämään."

Parhaan naurun aikana, joka tuli sitäkin iloisemmaksi, kun nähtiin, miten Marthe punastui, tulivat Beauchênet ja Séguinit takaisin Mathieun kanssa. He pysähtyivät tuon kauniin näytelmän hurmaamina. Suurten puitten piirittämänä, patriarkallisen tammen alla, istui koko perhe aivankuin saman maan synnyttämänä kuin puutkin, siinä istui perhe rehevässä ruohostossa iloitsevana, voimakkaana ja kauniina. Gervais ja Claire, jotka aina puuhailivat jotakin, olivat Frédéricille avuliaina palvelijattarien kiirehtimisessä, sillä he eivät näyttäneet koskaan saavan ruokia pöydältä ja kahvia esille. Nuo kolme pikku tyttöä ja heidän hovipoikansa Grégoire keksivät uuden koristuksen kahvipöytää varten, ja he olivat kaikki neljä peittyneinä kukkiin, veripunaisiin ja vaaleisiin ruusuihin. Muutamia askelia taampana keskustelivat keskenään vastanaineet, Denis ja Marthe, ja rouva Desvignes kuunteli ääneti heitä ja hymyili sanomattoman lempeästi. Keskessä istui Marianne ja antoi rintaa kahdennelletoista lapselleen, hän oli vielä kukoistavan nuori, hymyili Benjaminille, joka imi ahnaasti, ja samoin hymyili hän tämän edelliselle lapselle, Nicolakselle, joka istui hänen toisella polvellaan, sillä poika tahtoi mustasukkaisena pitää tämän paikan itseään varten. Mariannen molempain poikain vaimot näyttivät olevan uusia painoksia hänestä itsestä, Andrée vasemmalla puolella leikitellen Léoncen ja Ambroisen kanssa, Charlotte oikealla puolen molempain lastensa kanssa, Guillaume rinnalla ja Berthe puoleksi hänen hameittensa peitossa. Usko elämään oli siellä puhjennut äärettömän onnen ja rikkauden kukkaan, siinä esiintyi iloisen hedelmällisyyden jumalallisuus.

Séguin kääntyi Marianneen ja sanoi leikillisesti:

"Tuo pieni herra on siis neljästoista, jota te imetätte?"

Marianne purskahti nauruun.

"Älkää tehkö pilaa! Minullahan on ollut kaksi kertaa keskoset. Minä olen imettänyt kahtatoista, se on oikea luku."

Beauchêne, joka taas oli saanut takaisin varmuutensa, lausui:

"Siis tusinaa! Se on järjetöntä!"

"Samaa mieltä olen minäkin", sanoi Mathieu nauraan. "Ell'ei se ole aivan järjetöntäkään, niin on se ainakin säännötöntä. Kun vaimoni ja minä olemme yksinämme, niin tunnustamme me toisillemme, että olemme menneet hieman liian pitkälle. Me emme kuitenkaan tahdo, että kaikkein pitäisi seurata meidän esimerkkiämme ... emme suinkaan! Mutta meidän aikanamme voi aivan hyvin mennä kohtuuden rajain ulkopuolelle. Liian paljon on tuskin tarpeeksikaan. Niin, me olemme näyttäneet liiankin hyvää esimerkkiä, mutta maatumme voisi onnitella siitä, jos meidän hulluutemme joskus muuttuisi tarttuvaksi. Ainoastaan yhtä asiaa täytyy tässä pelätä, ja se on sitä, että ihmiset ovat liian viisaita ja ajattelevia."

Marianne kuunteli yhä hymyillen, mutta kyyneleet tulivat hänen silmiinsä. Hellä surumielisyys valtasi hänen mielensä, hänen sydämensä vielä verestävä haava oli auennut nähdessään tänä ilonhetkenä kaikki lapsensa kokoontuneina ympärilleen.

"Niin", mutisi hän, "niitä olisi kaikkiaan kaksitoista, mutta minulla on vaan kymmenen. Kaksi uinuu jo nurmen alla, ja he odottavat meitä."

Tässä äidin muistutuksessa tuosta pienestä, rauhallisesta Janvillen hautausmaasta ja perhehaudasta, jossa kaikki lapset toivoivat kerran saavansa vieretysten levätä, niin siinä ei ollut mitään peloittavaa, se oli kuin suloinen lupaus hääilon vallitessa. Molempain vainajain rakas muisto eli vielä, ja kaikki muuttuivat hellän vakaviksi keskellä iloaankin, vaikka haava jo oli parantunutkin. Sillä eihän voinut ajatellakaan elämää ilman kuolemaa. Jokaisen täytyisi suorittaa elämänsä työ, ja kun päivätyö on loppu, niin saa hän yhdistyä vanhempiin ikuisessa unessa, joka tekee kaikki ihmiset veljiksi.

Mutta kun Mathieu kuuli Beauchênen ja Séguinin laskevan leikkiä, tuli kokonainen sanavirta hänen huulilleen, hän olisi tahtonut vastata, tehdä puolestaan pilkkaa heidän vääristä periaatteistaan, joita he tappioistaan huolimatta vieläkin rohkenivat puolustaa. Heidän pelkonsa siitä, että maa tulisi liian tiheään asutuksi, että liian suuri paljous elämää saisi aikaan nälänhädän, eikö se ollut hullutusta? Piti ainoastaan tehdä niinkuin hänkin oli tehnyt, piti hankkia välttämättömät elintarpeet joka kerta kuin hankittiin uusi lapsikin maailmaan; hänen teki mielensä näyttää Chanteblediä, omaa työalaansa, jossa vilja lainehti päivänpaisteessa sitä mukaa kuin lapsia syntyi. Hänen lapsiaan ei ainakaan saisi syyttää siitä, että he syövät toisten osuuden, koska jokainen heistä on syntynyt oma leipä mukanaan. Miljoonia uusia ihmisiä voisi syntyä, maa oli suuri, enemmän kuin kaksi kolmatta osaa oli vielä viljelemättä, kylvämättä, siinä oli vielä ääretön hedelmällisyys, joka riittäisi äärettömän suurelle ihmiskunnalle. Ja eikö kaikki sivistys, kaikki edistykset olleet syntyneet kansanjoukkojen pakoituksesta? Ainoastaan köyhien ajatteleamattomuus oli pakoittanut vallankumoukselliset kansanainekset valloittamaan totuuden, oikeuden ja onnen. Ihmisvirta pusertaa joka päivä esiin enemmän hyvyyttä, enemmän oikeutta, rikkauksien loogillisen jaon oikeudenmukaisten lakien mukaan, jotka järjestävät yleisen työn. Ja jos oli totta, että sivistys on liian suuren syntyväisyyden estäjä, niin tämä seikka juuri antaa aihetta toivomaan lopullista tasapainoa kaukana tulevaisuudessa, jolloin täydellisesti asutussa maassa elämä on tarpeeksi vakaantunut, jotta ihmiset voivat elää jumalallisessa koskemattomuudessa. Mutta tämä koski vaan tulevaisuutta; nykyhetken velvollisuus oli luoda kansat uusiksi, suurentaa alituisesti niitä ja odottaa ihmiskunnan veljesliiton solmiamista. Siinä suhteessa oli hän itse ja Marianne antaneet hyvän esimerkin, he olivat antaneet esimerkin, miten ajatusten tavoista, siveydestä ja kauneudesta pitäisi muuttua.

Mathieu aukasi jo suunsa. Mutta äkkiä huomasi hän, miten tarpeetonta keskustelu on tuon ihailtavan taulun ääressä, jossa äitiä ympäröivät kaikki hänen kukoistavat, voimakkaat lapsensa, ja hän itse vielä imettää yhtä heistä sen suuren tammen alla, jonka hän itse on istuttanut. Hän työskenteli yhä suuressa elämän tehtävässään, joka oli jatkamista ja luomista rajattomiin asti. Hän oli itse korkein kauneus.

Ja Mathieu voi keksiä ainoastaan yhden asian, joka oli hyödyllinen ja tyydyttävä, ja se oli se, että hän suuteli koko hääjoukon läsnä ollessa kelpo tavalla vaimoaan.

"Rakas vaimoni, sinä olet kaunein ja sinä olet myös paras. Jospa kaikki tekisivät niinkuin sinä!"

Marianne vastasi tunteellisesti hänen suuteloihinsa, ja nyt puhkesi ilmoille iloisen naurun myrsky. He olivat kaksi sankaria, jotka olivat viettäneet elämänsä suuremmissa sankaritoissa, ja siitä saivat he kiittää uskoaan elämäänsä, toimeliaisuuttaan ja kykyään rakastamaan. Ja vihdoinkin ymmärsi Constancekin tämän, hän ymmärsi hedelmällisyyden valloittavan voiman, hän näki jo Fromentit herraina tehtaassa Denisin kautta, herraina Séguinin talossa Ambroisen kautta, herraina koko paikkakunnalla muitten lastensa kautta. Niin se on, monilukuiset voittavat. Ja sen hellyyden hivuttamana, jota hän ei enään voisi saada tyydytetyksi, tappionsa katkeruuden runtelemana, mutta toivoen vielä jotakin hirveätä kosta, kääntyi hän pois päin salatakseen kahta suurta, katkeraa kyyneltä, hän, joka muuten ei koskaan itkenyt.

Benjamin ja Guillaume imivät yhä. Jos olisi naurettu vähemmän, niin olisi kuultu maidon lorina tuossa pienessä mahlan mahtavan virran putkessa, ja tämä mahla sai maan paisumaan ja korkeat puut vavahtelemaan heinäkuun auringon voimakkaassa paisteessa. Joka taholta kokosi hedelmällinen elämä joukottain siemeniä, se loi, siitti, elätti. Ja elämän ikuisen työn tähden juoksi ikuinen maitovirta läpi maailman.

KUUDES KIRJA

I

Eräänä sunnuntain aamuna istuivat Norine ja Cécile pyhäpäivästä huolimatta kumpikin omalla puolellaan pientä yhteistä pöytänsä ja he liimailivat kartonkejaan, sillä joulukiireet olivat jo alkaneet. Silloin saapui eräs vieras, joka sai tytöt kalpenemaan hämmästyksestä ja kauhusta.

Tähän asti oli heidän elämänsä kulunut huomaamattomassa rauhassa, eikä heillä ollut muita huolia kuin miten saisivat tulonsa ja menonsa sopimaan yhteen ja säästetyksi vuokrat rahat. Kahdeksan vuotta olivat he asuneet Fédérationkadun varrella, lähellä Marskenttää, suuressa, valoisassa huoneessa, jonka somuudesta he kovin ylpeilivät. Norinen poika oli kasvanut molempain äitiensä turvissa ja molemmat he olivat yhtä hellät hänelle; vihdoinkin alkoi poika sekaantua äiti Norinen ja äiti Cécilen suhteen, hän tuskin tiesi, kumpi heistä oli hänen äitinsä. Ja nämä äidit elivät ja tekivät työtä ainoastaan tätä poikaa varten. Norine oli vielä neljäkymmenen ijässä kaunis, hänen myöhään herännyt äidinrakkautensa oli pelastanut hänet, ja Cécile näytti kolmenkymmenen vuotiaana vielä pieneltä tytöltä ja hän rakasti Norinen poikaa sillä intohimoisella hellyydellä, jota hän ei voinut uhrata omalle lapselleen.

Kello kymmenen aikaan naputettiin kaksi kertaa kovasti ovelle. Kun he avasivat oven, tuli sisään lyhyenlöntä, noin kahdeksantoista vuotias nuorukainen. Hän oli tummaverinen, kasvot leveät, leuat suuret ja silmät vaalean harmaat. Hänen yllään oli vanha, repaleinen takki ja päässä musta lakki, joka paljosta käyttämisestä oli muuttunut ruskeanväriseksi.

"Anteeksi", sanoi hän, "asuvatko tässä sisaret Moineaud, jotka ovat kartongityöntekijöitä?"

Norine, joka seiso siinä ja katseli häntä, tuns i äkkiä vastenmielisyyttä tuota poikaa kohtaan. Hänen sydäntänsä kouristi, aivankuin häntä olisi uhattu. Hän oli varmaankin joskus ennen nähnyt nuo kasvot, mutta hän ei muistanut milloin. Tuntui siltä kuin joku vanha vaara olisi palannut takaisin uhkaavampana kuin ennen ja kuin koko hänen elämänsä olisi vaarassa.

"Kyllä he täällä asuvat", vastasi hän.

Tuo nuori mies ei näyttänyt pitävän kiirettä, hän katseli ympärilleen huoneessa. Hän oli luultavasti odottanut näkevänsä täällä suurempaa varallisuutta, sillä hänen kasvoinsa ilme muuttui nyt hieman. Sitten sattui hänen katseensa pikku poikaan, joka oli lukemassa ja vilkaisi nyt vieraasen. Ja vieras päätti tarkastelunsa vilkaisemalla sivumennen tuohon toiseen naiseen, joka seiso siinä pienenä ja hentona ja katseli levottoman näköisenä tulijaa.

"Tämän huoneen pitikin olla neljännessä kerroksessa vasemmalla", sanoi hän. "Mutta minä pelkäsin kuitenkin eksyvänä, sillä asiaani en minä voi sanoa kelle tahansa. Ei ole helppoa ilmaista sitä, ja minä olenkin sitä paljon ajatellut, ennenkuin päätin tulla tänne."

Hän venytteli sanojaan, katseli herkeämättä Norinea tultuaan vakuutetuksi siitä, että tuo toinen nainen oli liian nuori ollakseen se, jota hän etsi. Se yhä kasvava tuska, josta vieras näki Norinen vavahtelevan, Norinen selvästi näkyvä muistinsa jännittäminen, sai vieraan yhä pitkittämään kidutustaan. Vihdoin teki hän päätöksensä:

"Minä olen se lapsi, joka annettiin täysihoitoon Rougemontiin, minun nimeni on Alexandre Honoré."

Hänen ei tarvinnut sanoa muuta. Norinen koko ruumis alkoi vavahdella, hän pani kätensä ristiin ja kalpeni. Suuri Jumala, Beauchêne! Hän oli niin Beauchênen näköinen — petolinnun silmät, suuri leuka —että Norine ihmetteli, ett'ei hän heti ensi näkemältä ollut huutanut hänen nimeään. Ja Norinen polvet tulivat voimattomiksi, hänen täytyi istuutua.

"Te olette siis se, jota etsin", sanoi Alexandre aivan levollisesti.

Kun Norine yhä vapisi voimatta lausua sanaakaan, ja kauhu ja epätoivo kuristivat häntä kurkusta, tuns i Alexandre tarvetta ruveta hieman lohduttelemaan.

"Älkää noin pelästykö, ei teidän tarvitse minun puoleltani pelätä mitään, minun tarkoitukseni ei ollut tuottaa teille ikävyyksiä. Mutta kun minä vihdoinkin sain tietää, missä te olette, tuntui minusta hauskalta tutustua teihin, sehän on aivan luonnollista. Minä ajattelin, että teistäkin olisi hauskaa nähdä minut. Ja muuten ovat asiat siten, että minä en ole juuri varoissakaan. Siitä on pian kolme vuotta, kun minä olin niin tyhmä, että palasin Pariisiin, jossa saan vaan kärsiä nälkää. Niinä päivinä, jolloin en ole saanut aamiaista, on minua haluttanut etsiä vanhempiani, jotka ovat heittäneet minun kadulle, mutta jotka eivät kuitenkaan liene niin kovasydämiisiä, että kieltävät pojaltaan ruoka-aterian."

Kyöneleet tulivat Norinen silmiin. Se oli kurjuuden huippu, että tuo poika oli tullut takaisin, tuo pelkoa herättävä heittiö, joka syytti häntä ja sanoi olevansa nälissään. Suuttuneena siitä, ett'ei voinut viekoitella Norinelta muuta kuin kyöneleitä, kääntyi hän Cécileen:

"Minä tiedän, että te olette hänen sisarensa. Sanokaa hänelle, että hän tekee siinä tyhmästi, että noin pelkää. En minä aijo murhata häntä. On hauskaa nähdä, miten iloinen hän on, kun saa taas nähdä minun. Minähän en nosta mitään melua, minä en ole sanonut sanaakaan portinvartijalle tuolla alhaalla, sen voin vaikka vanhoa."

Kun Cécile sanaakaan vastaamatta nousi ylös ja meni Norinen luokse, alkoi Alexandre taaskin katsella poikaa, joka myöskin pelästyi nähdessään molempain äitiensä surun.

"Vai niin, tuo poika on minun veljeni?"

Äkkiä asettui Norine hänen ja lapsen väliin. Hänestä tuntui kuin katto olisi ollut romahtamaisillaan alas. Hän ei tahtonut olla epäystävällinen, hän toivoi voivansa sanoa edes muutamia ystävällisiä sanoja. Mutta hän menetti kuitenkin tykkänään mielenmalttinsa, hän joutui aivan suunniltaan, koko hänen sydämensä kuohui uhkaa ja vihamielisyyttä.

"Minä en sitä ihmettelekään, että tulitte tänne ... mutta se on niin ikävää ... enkä minä mitään sille voi! Näin monen vuoden kuluttua ... me emme tunne toisiamme, eikä meillä ole mitään sanottavaa toisillemme. Ja muuten, minä en ole rikas, sen te kyllä näette."

Alexandre vilkasi vieläkin kerran huonetta.

"Minä näen sen. Ja minun isäni ... ettekö voi sanoa minulle hänen nimeään?"

Norine hämmästy i ja kalpeni vielä enemmän, kun Alexandre jatkoi puhettaan:

"Sillä jos minun isälläni on rahoja, niin minä voin kyllä pakoittaa hänen jakamaan ne kanssani. Minä näytän, ett'ei kenenkään pidä heittää lastaan kadulle tällä tavalla."

Norine näki äkkiä edessään koko menneisyyden, Beauchênen, tehtaan, ukko Moineaudin, joka äskettäin oli jättänyt tehtaan, kivulloisena, jotavastoin hänen poikansa Victor työskenteli siellä vielä. Ja hän tuli vaistomaisesti varovaiseksi ajatellessaan, että jos hän lausuu Beauchênen nimen, joutuisi koko hänen onnellinen elämänsä karille niitten uusien olosuhteitten tähden, jotka silloin syntyisivät. Ja Norinen pelko tuota epäiltävää heittiötä kohtaan, joka jo pitkän matkan päähän haisi laiskuudelta ja paheilta, synnytti hänen päässään ajatuksen.

"Teidän isänne on monta Herran vuotta ollut kuolleena."

Alexandre ei luultavasti tietänyt mitään, hän ei ollut kuullut asioista mitään, sillä hän ei epäillyt Norinen sanoja, jotka lausuttiin niin varmalla äänellä. Hän teki ainoastaan liikkeen, joka ilmaisi hänen suuttumustaan siitä, että hänen toiveensa olivat rauenneet.

"Sitten saan minä kuolla nälkään!"

Norine toivoi ainoastaan, että hän lähtisi, että hän ei enään läsnäolollaan kiusaisi häntä, sillä hänen verta vuotava sydän parkansa oli täynnä omantunnon vaivoja, sääliä ja kauhua. Hän aukasi laatikon, otti sieltä kymmenen frankia, joita säästääkseen hän oli tarvinnut kolme kuukautta ja joilla hän oli aikonut ostaa joululahjan pojalleen. Hän antoi nämät rahat Alexandrelle ja sanoi:

"Kuulkaa, minä en voi tehdä mitään teidän hyväksenne. Meitä asuu kolme tässä huoneessa, ja tuskalla voimme me ansaita jokapäiväisen leipämme. Minua surettaa suuresti, kun kuulen teidän asianne olevan huonosti, mutta te ette saa luottaa meidän apuumme. Tehkää niinkuin mekin, tehkää työtä."

Alexandre oli pannut rahat taskuunsa, hän jäi vieläkin seisomaan paikalleen ja näytti uhkamieliseltä sekä sanoi, ett'ei hän sen tähden ollut tullutkaan, hänellä oli kyllä sen verran ymmärrystä pääkallossaan. Kun ihmiset olivat hyviä hänelle, oli hänkin vuorostaan hyvä muille. Ja hän lausui vielä kerran, ett'ei hänen mieltensä ollenkaan tehnyt panna toimeen mitään häväistyksiä, koska hän oli hyvänluontoinen. Äiti, joka jakoi osansa poikansa kanssa, oli täyttänyt velvollisuutensa, vaikka hän vaan olisikin antanut ainoastaan kymmenen frankia.

Kun hän vihdoinkin valmistautui lähtöön, sanoi hän:

"Ettekö tahdo suudella minua?"

Norine suuteli häntä kylmillä huulilla ja hänen sydämensä oli kuollut. Hän tunsu kuin pientä vavahdusta poskillaan niistä voimakkaista suuteloista, joilla Alexandre vastasi hänen suuteloihinsa.

"Mehän tapaamme vielä toisemme, eikö totta? Vaikka me olemme köyhiä, emmekä asu yhdessä, tiedämme me nyt kuitenkin, että vielä elämme. Ja minä käyn kaiketi joskus täällä tervehtimässä teitä."

Kun hän vihdoinkin oli mennyt, syntyi huoneessa pitkälinen äänettömyys; hän oli jättänyt jälkeensä tuskallisen mielialan. Norine oli vaipunut tuoliin aivankuin jonkun onnettomuuden runtelemana. Cécilenkin oli täytnyt istuutua, sillä hän oli niin suunniltaan. Ja hän alkoi ensin puhua.

"Sinä et kysynyt häneltä mitään, me emme tiedä mitään hänestä. Mistä hän tulee, mitä hän toimii, mitä hän tahtoo? Ja ennen kaikkea, miten on hän voinut löytää sinun? Se olisi ollut hyvin hauska tietää."

"Minä en voi sitä nyt auttaa", vastasi Norine, "kun hän sanoi nimensä, tulini minä aivan kankeaksi ja masennetuksi. Kyllä se todellakin oli hän, tunsithan sinäkin hänessä hänen isänsä, eikö totta? Ja sinä olet oikeassa, me emme tiedä mitään, ja me tunnemme nyt aina hänen uhkauksensa, me saamme nyt elää ainaisessa pelossa, että katto romahtaa päällemme."

Hän purskahti taas itkuun, ja hän nyhykytti niin, että voi tuskin saada sanaa sanotuksi.

"Kahdeksantoista vuotias poika, joka ilmestyy noin äkkiä ja odottamatta! Ja minä en todellakaan pidä hänestä, minä en edes tunne häntä. Kun hän suuteli minua, en minä tuntenut muuta kuin jääkylmyyttä, aivankuin sydämeni olisi jäätynyt. Herra Jumala, miten onneton minä olen! Tämä kaikki on niin rumaa, likaista ja kiusallista!"

Kun pikku poika näki hänen itkevän, heittäysi hänkin pelästyneenä äitinsä rinnoille ja itki. Ja Norine painoi häntä tulisesti rintaansa vasten.

"Poika parkani! Poika parkani! Kun sinä vaan et saisi kärsiä siitä, kun kärsimykset eivät vaan kohtaisi sinua! Oi, se olisi julma rangaistus! On todellakin parasta elää siivosti, jos tahtoo päästä vapaaksi vastaisista ikävyyksistä!"

Illalla olivat molemmat sisaret rauhoittuneet hieman, ja he päättivät nyt kirjoittaa Mathieulle. Norine muisti, että Mathieu oli muutamia vuosia sitten käynyt hänen luonaan kysymässä, oliko Alexandre käynyt tervehtimässä heitä. Mathieu yksin tunsu asiat ja tiesi myös, mitä hän kulloinkin tiedustele. Niin pian kuin Mathieu oli saanut kirjeen, kiirehti hän Fédérationkadun varrelle levottomana siitä, mitä tämä vaikuttaisi Beauchênen asioihin, jotka päivä päivältä tulivat yhä huonommiksi. Kun Mathieu oli tehnyt Norinelle joukon kysymyksiä, arvasi hän, että Alexandre oli saanut Norinen osoitteen Couteauskalta, mutta hän ei vielä ymmärtänyt asiain oikeaa laitaa, sillä hänen tutkimuksissaan oli vielä paljon aukkoja. Muutamain kuukausien salaisten tiedustelujen jälkeen ja puhuteltuaan rouva Menouxia, Célesteä ja rouva Couteauta itseä, voi hän jotenkuten

päästä selvytyteen. Syynä kaikkeen oli varmaankin se tiedustelu, jonka Mathieu oli antanut Couteauskan toimittaa Rougemontissa, ja kun tämä oli lähtenyt Saint-Pierren kylään saamaan selvää pojasta, jonka piti olla vaunujentekijä Montoiren oppipoikana. Couteauska oli lörpötellyt liian paljon varsinkin toiselle oppipojalle, Richardille, joka myöskin oli löytölastenkodin lapsia ja jolla oli niin huonot taipumukset, että hänkin oli karannut seitsemän kuukauden perästä ja niinkuin Alexandrekin varastanut mestariaan. Sitten kului useita vuosia ja heidän jäliltään eksyttiin. Mutta myöhempään olivat nämät molemmat nuoret heittiöt luultavasti kohdanneet toisensa Pariisin kaduilla, ja nyt oli tuo pitkä, punatukkainen kertonut pienelle, tummaveriselle, että hänen vanhempansa olivat etsineet häntä ja maininnut ehkä hänen äidistään sekoittaen kertomukseensa tiesi mitä lörpötyksiä ja valheita. Mutta tämä ei riittänyt selittämään sitä, miten nuorukainen oli saanut Norinen osoitteen, hänen oli täytynyt saada se Couteauskalta, joka Célesten kautta tiesi yhtä ja toista, sillä Broquetten liikkeestä oli Mathieu saanut tietää, että eräs lyhyenlöntä, lujaleukainen nuori mies oli käynyt kaksi kertaa siellä ja keskustellut imettäjän hankkijain kanssa. Monet seikat olivat vielä selvittämättä, kaikki oli tapahtunut Pariisin loan pimeydessä ja liassa, ja sentähden oli siihen epäterveellistä kajotakin. Mutta se seikka rauhoitti Mathieutä, että vaikka nuorukainen löysi äitinsä, Norinen, ei kellään ollut aavistustakaan isän, Beauchênen nimestä ja asemasta.

Kun Mathieu tapasi Norinen, pelästyi hän tytön niillä muutamilla selvityksillään, joita hän oli tilaisuudessa antamaan.

"Minä rukoilen, minä rukoilen teitä, älkää salliko hänen enään palata! Keksikää joku keino, estäkää hän tulemasta uudelleen ... hänen näkemisensä on liian katkerata."

Mathieu ei voinut luonnollisesti tehdä mitään. Kaikki hänen ponnistuksensa kävivät siihen suuntaan, että Alexandre ei löytäisi Beauchênetä. Kaikki se, mitä hän oli kuullut tuosta nuorukaisesta, oli niin karkeaa ja sietämätöntä, että hän päätti säästää Constancelta sen häväistyksen, ett'ei hän joudu tuon kiristäjän käsiin. Hän oli näkevinään Constancen kauhun tuon lapsen tähden, jota hän oli niin innokkaasti tiedustellut, hän häpesi Constancen puolesta ja hän katsoi välttämättömäksi haudata ainaiseksi tämän salaisuuden. Mutta tämä ei tapahtunut ilman pitkällistä sisäistä taistelua, sillä hänestä tuntui myöskin kovalta hylätä tuo viheliäinen nuorukainen. Olikohan pelastus vielä mahdollinen? Sitä hän tuskin luuli. Sillä kukahan tahtoi ja voisi ottaa huostaansa tuon pojan ja kasvattaa hänestä työn avulla rehellisen ihmisen? Taaskin yksi ihminen mereen! Verta vuotavalla sydämellä lausui hän tuomionsa tuon pojan suhteen, sillä hän epäili, ett'ei ole mitään pelastuksen mahdollisuutta.

"Minun neuvoni on se", sanoi hän Norinelle, "että te pidätte toistaiseksi hänen isänsä nimen salassa. Saammepa sitten nähdä. Nyt olisi siitä vaan ikävyyksiä kaikille ihmisille."

Norine oli samaa mieltä:

"Oh, älkää pelätkö. Minä olen jo sanonut hänelle, että hänen isänsä on kuollut. Kaikki kohdistuisi minuun, ja minä tahtoisin niin mielelläni olla rauhassa pienessä nurkassani yhdessä poikani kanssa!"

Mathieu näytti murheelliselta, hänen oli vaikeata päättää jättää nuorukainen kohtalonsa valtaan.

"Minä voisin kyllä hankkia hänelle jotakin tointa, jos hän vaan tahtoi tehdä työtä. Vastaisuudessa voisin minä käyttää häntä työssä maatilallanikin, kun minun ei vaan tarvitsisi pelätä, että hän turmelee minun väkeni. Minä ryhdyn kuulustelemaan, minä tunnen erään vaunujentekijän, joka varmaankin ottaisi hänen palvelukseensa, ja minä kirjoitan teille, kun olen vaan saanut häneltä vastauksen, niin että te voitte sanoa, minne Alexandren on parasta kääntyä, kun hän taas palaa tänne."

"Kun hän palaa tänne!" huudahti Norine epätoivoissaan. "Te luulette siis, että hän palaa takaisin? Oi, Jumalani, silloin on onneni mennyttä!"

Alexandre tuli todellakin takaisin. Mutta kun Norine antoi hänelle vaunujentekijän osoitteen, kohotti hän vaan olkapäätään ja virnisteli. Hän tunsu Pariisin vaunujentekijät, he olivat kaikki nylkyreitä, laiskureita, jotka antoivat köyhäparkain tehdä työtä puolestaan. Hän ei ollut muuten päättänyt oppiaikaansa, hän kelpasi ainoastaan asioita juoksemaan, hän tahtoi mieluummin saada paikan jossakin suuressa kauppaliikkeessä. Ja kun Mathieu oli hankkinut hänelle sellaisen paikan, pysyi hän siinä ainoastaan neljätoista päivää ja katosi vihdoin vieden mukanaan ne mytyt, jotka hänen oli määrä kantaa ostajille. Sitten oli hänellä paikka erään leipurin luona, sitten muurarin, sitten hallissa, mutta missään ei hän pysynyt; hän väsytti suojelijansa ja jätti aina jälkeensä ikäviä asioita tämän selviteltäväksi. Hänen pelastamisestaan täytyi luopua. Kun hän taas ilmestyi repaleisena, kalpeana ja nälkiintyneenä, täytyi avunannon rajoittua siihen, että hän sai vähän rahaa, jolla voi ostaa itselleen leipää ja takin.

Norine eli nyt kuolettavassa tuskassa. Viikkokaudet voi Alexandre olla kuin kuollut. Mutta siitä huolimatta hätkähti Norine pienimmästäkin äänestä, jonka hän kuuli portailta. Hän tunsu aina, milloin Alexandre oli läheisyydessä, ja kun hän sitten äkkiä tuli, tunsu Norine heti hänen ovelle naputuksesta ja alkoi vapista, aivankuin hän olisi tullut pieksämään häntä. Alexandre oli huomannut, mitenkä Norine häntä pelkäsi, ja hän käytti tätä hyväksensä sekä viekoitteli äidiltään kaikkea, mitä tällä oli laatikoissaan. Kun Norine oli antanut hänelle viisi frankia, sen almun, minkä Mathieu oli tätä tarkoitusta varten jättänyt, ei tuo nuorukainen tyytynyt siihen, vaan tahtoi itse tarkastella paikkoja. Väliin oli hän aivan kuin vimmattu, kun hän tuli, kertoi hän, että poliisi veisi hänen ennen iltaa, ell'ei hän saisi kymmentä frankia, uhkasi särkeä kaikki huonekalut ja myydä pienen kellon. Ja silloin täytyi Cécilen astua väliin ja ajaa hänet ulos, sillä tuo tyttö oli

hyvin rohkea, vaikka hän olikin pieni ja hento. Muutamain päivän kuluttua palasi Alexandre uudestaan ja hänellä oli uudet vaatimukset, hän uhkasi kertoa kovalla äänellä portailta elämäkertansa, ell'ei hänelle annettaisi kymmentä frankia. Eräänä päivänä kun hänen äitinsä itki eikä hänellä ollut soutakaan, tahtoi poika ratkoa patjat ja väitti, että Norine on niihin kätkenyt säästönsä. Molempain sisarusten elämä muuttui helvetiksi.

Mutta onnettomuudeksi joutui Alexandre Fédérationkadun varrella tuttavuuteen Alfredin, Norinen nuorimman veljen kanssa. Alfred oli silloin kahdenkymmenen vuotias, kaksi vuotta nuorempi kuin sisarenpoikansa, joksi hän leikillisesti kutsui Alexandriaa; toista pahempaa rosvon alkua ei ollut kuin Alfred, tämä kalpea, parraton lurjus, jolla oli tirkistelevät silmät ja vino suu, tuo rikkaruoho, joka oli saanut kasvaa villinä Pariisin liassa. Seitsenvuotiaana varasti hän jo sisariltaan ja pieksi Cécileä lauvantain iltoina saadakseen hänen pienistä, heikoista käsistään temmaksi viikkopalkan. Akka Moineaud, joka oli väsynyt ja vanha eikä voinut pitää vaaria pojastaan, ei ollut saanut tätä koskaan käymään koulua tai oppimaan jotakin ammattia, ja poika kiusasi häntä niin, että äiti itse vihdoinkin ajoi hänen kadulle saadakseen olla rauhassa. Suuret veljet antoivat hänelle korvapuusteja, isä oli työssä aamusta iltaan, laimiin lyöty lapsi kasvoi kodin ulkopuolella paheitten ja rikoksien helmassa, samanikäisten poikain ja tyttöjen suuressa joukossa, jotka turmelivat toinen toisensa. Hän oli tämän köyhän perheen rikkaruoho, lika, joka kaadetaan likavesijohtoon, turmeltunut hedelmä, joka turmelee muutkin.

Niinkuin Alexandre eli hänkin ainoastaan siitä, mitä hän sattumalta sai käsiinsä, ei tiedetty edes, missä hän vietti yönsäkään siitä ajasta alkaen, jolloin akka Moineaud oli kuollut sairashuoneeseen loppuun kuluneena ja väsyneenä monen lapsen köyhyyteen synnyttämisenstä. Hän oli ainoastaan kuudenkymmenen vuotias, mutta hän oli jo köyryselkäinen kuin satavuotias vanhus. Kaksi vuotta vanhemman Moineaudin jalka oli viidenkymmenen vuotisen orjantöön jälkeen tullut halvatuksi, ja hänen oli täytynyt jättää tehdas, ja nyt hajoitettiin koko heidän pieni omaisuutensa kaikkiin ilmansuuntiin. Moineaudilla oli onneksi pieni eläke, jonka sääliväinen Denis oli hankkinut hänelle. Mutta hän oli tullut uudestaan lapseksi, pitkä orjanelämä oli tylsistyttänyt hänen; hän joi pienet rahansa, hän ei voinut olla yksinään, hänen jalkansa olivat halvautuneet, ja kädet vapisivat niin, että hän oli aikaan saamaisillaan tulipalon sytyttäessään piippuaan; hän oli sentähden joutunut molempain tyttärensä, Norinen ja Cécilen, luokse, sillä he olivat ainoat perheen jäsenistä, jotka olivat niin hyväsydämiä, että ottivat vastaan hänen. He olivat vuokranneet hänelle pienen kamarin oman huoneensa yläpuolelta, viidennestä kerroksesta, he hoitivat häntä, hankkivat hänelle ruokaa hänen pienillä eläkerahoillaan ja panivat hyvin paljon omistaan lisäksi. Tästä oli seurauksena, niinkuin he leikillisesti sanoivat, että heillä nyt oli kaksi lasta, pieni ja vanha, joka oli suurena rasituksena kahdelle naiselle, jotka ansaitsivat neljä frankia päivässä kartonkityöllään. Kohtalon ivaa oli se, ett'ei ukko Moineaud ollut löytänyt turvapaikkaa muitten kuin Norinen, sen tyttären luona, jonka hän kerran oli ajanut ulos ja jota hän oli kironnut huonon elämän tähden, tuon lutkan luona, joka oli häpäissyt hänen nimensä ja jonka käsiä hän nyt suuteli, kun tämä sytytti hänen piippunsa, jotta hän itse ei polttaisi nenäänsä.

Mutta Moineaudin vanha, ränsistynyt pesä oli hävinnyt, koko perhe oli hajonnut, lentänyt eri suunnille. Ainoastaan Irmalla oli hyvä olla, sillä hän oli naimisissa postivirkamiehen kanssa; hän oli nyt hieno nainen eikä hän enään ollut tuttavuudessa sisarustensa kanssa. Victor oli tehtaassa alkanut samaa elämää kuin isäkin, hän toimi samoissa orjantöissä kuin isäkin ja ponnisteli yhtä tylsästi ja itsepintaisesti. Hän oli naimisissa ja hänellä oli jo kuusi lasta, hänen vaimollaan oli edessä sama kohtalo kuin hänen äidilläänkin, ainaisia lapsivuoteita ja voimia kuluttava työ taloudenhoidossa; molemmat tulisivat he päättämään päivänsä raajarikkoina ja heidän lapsensa tulisivat lisäämään nälkiintyneitten kirottua sukukuntaa. Euphrasieta kohtaan oli välttämätön kohtalo vieläkin kovempi. Tämä leikattu naisparka ei ollut niin onnellinen, että olisi saanut kuolla. Hänen oli vähitellen täytynyt antautua kokonaan vuoteen omaksi, ja vuoteessaan makasi hän nyt liikkumattomana, voimatta kohottaa sormeaankaan, mutta hän eli kuitenkin, hän kuuli ja näki ja ymmärsi kaikki. Tästä avoimesta haudastaan oli hän monet kuukaudet katsonut kotinsa häviötä. Hän oli kuollut kapine, jota miehensä haukkui ja rouva Joseph kidutti; hänen annettiin olla koko päivät ilman vettä, hänelle heiteltiin leivänsyrjiä kuin sairaalle elukalle, jonka alle ei edes muuteta uusia olkia. Omasta puolestaan oli hän alistuvainen, mutta pahinta oli se, että hänen kolme lastaan lyötiin laimiin ja he saivat viettää kaduilla päiviään. Bénard, hänen miehensä, oli ruvennut juomaan yhdessä rouva Josephin kanssa aina siitä asti kuin koti oli tullut näin ikäväksi. Sitten tappelivat he, ajoivat ulos lapset, ja nämä palasivat takaisin repaleisina ja taskut täynnä varastettuja tavaroita. Kaksi kertaa oli Bénard kateissa kahdeksan päivää. Kolmannella kerralla ei hän enään palannut takaisin. Kun vuokra olisi ollut maksettava, lähti rouva Josephin vuorostaan erään toisen miehen kanssa. Nyt oli mitta täysi. Euphrasien täytyi antaa kantaa itsensä la Salpetrièreeseen, ja kodittomat lapset joutuivat katujojaan. Poikaa ei koskaan enään näkynyt; näytti siltä kuin joku likaviemäri olisi niellyt hänen. Toinen kaksosista kuoli seuraavana vuonna sairashuoneessa. Toinen heistä, Toinette, laiha ja sairaalloinen vaaleanverinen tyttö, jolla oli silmät ja hampaat kuin sudella, asui siltojen alla, kivilouhimoissa, oli jo kymmenen vanhana prostitueerattu ja kuudentoista vuotiaana vanhentunut. Siinä oli taas Alfredin historiasta uusi ja vielä inhoitavampi painos: hylätty tyttö, jonka katuelämä turmelee ja joka vihdoin joutuu rikoksien helmaan. He olivat kohdanneet toisensa, tämä eno ja sisarentytär, ja he elivät yhdessä jossakin, ei kukaan tietänyt missä, ehkä Molineauxin puolella, sillä siellä oli kalkkiuuneja.

Eräänä päivänä sattui, että Alexandre kohtasi Norinen luona Alfredin, joka tuli väliin sinne koettamaan viekoitella ukko Moineaudilta muutaman soun. Molemmat nuoret rosvot lähtivät sieltä pois yhdessä ja tulivat pian tuttaviksi. Tästä johtuivat he perustamaan kokonaisen rosvojoukon. Alexandre eli yhdessä Richardin kanssa, ja Alfred vei heidän Toinetten luokse. Heitä oli nyt neljä, ja Toinette rakastui Richardiin, nuoreen jättiläiseen, jolle Alfred antoi tytön kuin

hyvälle ystävälle. Sitten sai Toinette joka ilta korvapuusteja uudelta herraltaan, jos hän ei tuonut mukanaan viittä frankia kotiin. Mutta Toinettesta maistuivat korvapuustit hyviltä, vaikka hän muuten kovasta tyrkkäyksestäkin olisi ollut valmis repimään ihmisiltä silmät päästä kuin vihainen kissa. Ja heidän historiansa oli nyt se vanha tavallinen: nuo kolme lurjasta pakoittivat tämän vielä alakäisen tytön kerjäämään, ja itse he olivat illalla väijymässä ja pelättivät myöhästyneet kävelijät antamaan itselleen almuja; kun tyttö tuli suuremmaksi, alkoi hän elämänsä prostitueraattuna, viekoitteli miehiä mukaansa lankun taakse ja jätti heidät sitten ystäväinsä käsiteltäväksi, ell'eivät he maksaneet; sitten alkoivat varkaudet, ensin pienet näpistelyt myymälöissä ja sen jälkeen vakavammat toimenpiteet edeltäpäin tehtyjen suunnitelmain mukaan. Joukko nukkui missä kulloinkin sattui, milloin inhoittavissa hotelleissa, milloin rakentamattomilla tonteilla. Kesäsin kuleskelivat he päivät läpeensä metsissä, odotellen yötä, jolloin Pariisi joutui heidän ryöstöretkiensä uhriksi. Heitä nähtiin halleissa, ihmistungoksessa bulevardeilla, epäilyttävissä kahviloissa, autioilla kaduilla, kaikkialla, missä he vainusivat jotakin voittavansa. Kokonainen lauma villejä laskettuna irti keskellä sivistyksen keskipistettä, parvi tiikerinpoikasia, jotka retkeilivät metsissä ja tyydyttivät vuosituhansien takaa perimänsä vaiston ryöstää ja murhata!

Sellainen lapsi saa kiittää sattumaa elämästään, hän kasvaa ilman hoitoa, ja joutuu kadulle. Siellä syntyy pian yhteiskunnallisen turmeluksen inhoittava hapatusaine. Kaikki nuo katuojan lapset, jotka kerjäävät, varastavat ja harjoittavat haureutta, muodostavat sen lantakan, josta rikos nousee idulle. He ovat hirmuisena ruton pesänä Pariisin loan traagillisessa pimeässä kuilussa. Nämä ihmissiemenet, jotka on heitetty kadulle, nousevat siksi kaiken pahuuden ja rikoksien laihoksi, joka uhkaa särkeä yhteiskunnan kaikista liitoksistaan.

Kun Norine sai Alexandren ja Alfredin suukovusta vähän vihiä tämän rosvojoukon urotöistä, pelästyi hän niin, että pani varmuuslukon oveensa. Ja pimeän tultua ei hän aukaissut ovea kenellekään, joka ei sanonut nimeään. Pian kaksi vuotta oli jo kestänyt hänen kidutusaikansa, hänen ainainen tuskallinen odotuksensa, että Alexandre tulee. Alexandre oli kahdenkymmenen vuotias, hän puhui käskevällä äänellä, uhkasi Norinea julmalla kostolla, kun hänen täytyi lähteä tyhjin käsin. Eräänä päivänä tempasi hän, ilman että Cécile voi sitä estää, kaapin oven auki, otti sieltä joukon liinavaatteita, nenäliinoja, pyyhinliinoja ja lakanoita myydäkseen ne. Eikä kumpikaan sisar tohtinut juosta hänen perässään portaille, he jäivät istumaan tuoleilleen masentuneina ja itkien.

Talvi tuli hyvin ankaraksi. Nämä molemmat ryöstetyt työläisnaiset olisivat saaneet kärsiä nälkää ja vilua pienen poikansa kanssa — jolla kaikesta huolimatta piti kaikki olla hyvin — ell'eivät he olisi saaneet säännöllistä apua vanhalta ystävaltään, rouva Angeliniltä. Hän oli yhä vaan yksi yleisen köyhäinhoidon tarkastusrouvista, hänen toimensa oli valvoa naimattomien äitien lapsia Grenellen korttelissa. Mutta hän ei ollut pitkään aikaan voinut saada virastoilta mitään apua Norinelle. Se, että hän kuitenkin joka kuukausi voi antaa Norinelle kaksikymmentä frankia, se tuli siitä, että ihmisystävälliset henkilöt uskoivat almunsa hänen huostaansa, vielä melkoisen suuriakin summia, ja tämän tekivät he siitä syystä, että tiesivät rouva Angelinin osaavan jakaa ne viisaasti köyhille, joitten kanssa hänen toimensa toi hänet aina yhteyteen. Rouva Angelinin viimeinen, suuri lohdutus yksinäisessä lapsettomassa elämässään oli se, että hän voi antaa apua köyhille äideille, joitten pienet lapset hymyilivät hänelle nähdessään hänen tulevan kädet täynnä hyviä lahjoja.

Eräänä päivänä, jolloin tuuli ja satoi ankarasti, jäi rouva Angelin istumaan Norinen luokse. Kello oli tuskin kaksi, hän oli äskettäin alkanut kiertokulkunsa, ja polvillaan oli hänellä pieni laukku, jossa hänellä oli köyhille jaettavia kulta- ja hopearahoja. Ukko Moineaud istui vastapäätä häntä imien piippuaan, ja rouva Angelin puheli Moineaudille, mitenkä hän olisi mielellään tahtonut hankkia tälle vanhukselle kuukautisen apurahan.

"Mutta", sanoi hän, "jos te tietäisitte, miten suurella kurjuudessa köyhät ovat näinä talvikuukausina! Meidän on mahdotonta tehdä enemmän heidän hyväkseen, me emme voi antaa kaikille. Te olette niitten joukossa, joiden on hyvä olla. Mutta minä saan nähdä sellaisia, jotka elävät kuin koirat ja joilla ei ole hiiliä, millä lämmittää, eikä perunaakaan syötäväksi. Ja sellaisten kotien lapsiparat, he ovat syöpäläisten vallassa, ilman jalkineita, ilman vaatteita, he kasvavat vankilaa ja mestauslavaa varten, ell'eivät sitä ennen kuole keuhkotautiin!"

Häntä puistutti ja hän sulki silmänsä aivankuin olisi tahtonut päästä näkemästä noita kurjuuden, häpeän ja rikoksien näytelmiä, joita hän ehtimiseen näki kulkiessaan köyhäin äitien maailmassa. Hän palasi sieltä takaisin kalpeana ja mykkänä, ei tohtinut kertoa kaikkea, kun hän oli tunkeutunut inhimillisen kurjuuden kuilun pohjaan asti. Väliin ajatteli hän, eikö joku kostava maanjärjestys niele tätä Jumalan kiroomaa kaupunkia.

"Ah", huokasi hän, "he kärsivät niin hirveästi, että täytyy antaa anteeksi heidän hairahduksensa."

Moineaud kuunteli tylsän näköisenä ja ymmärtämättä. Hän otti vaikeasti piipun suustaan, tämä liike vaati häneltä melkoista ponnistusta, häneltä, joka viisikymmentä vuotta oli käsitellyt moukaria ja alasinta.

"Kunniallinen ja siveellinen elämä on pääasia", sanoi hän värähtelevällä äänellä. "Työ palkitsee tekijänsä."

Mutta kun hän taas tahtoi panna piipun suuhunsa, ei hän voinutkaan sitä tehdä. Hänen raskaitten työkapineitten lamauttama kätensä vapisi liian paljon. Ja Norinen täytyi nousta auttamaan häntä.

"Isä parka!" sanoi Cécile, joka ei ollut keskeyttänyt työtään, pahvin leikkelemistä. "Mihin hänkin

olisi joutunut, ell'emme me olisi ottaneet häntä hoitoomme? Irma hattuineen ja silkkileninkeineen ei todellakaan olisi tahtonut häntä luokseen."

Norinen pieni poika oli sillä välin asettunut rouva Angelinin eteen, sillä hän tiesi, että niinä päivinä kuin tuo kiltti rouva oli käynyt heidän luonaan, sai hän jälkiruokaa päivälliseksi. Hän hymyili, ja hänen kirkkaat silmänsä sädehtivät vallattomien, vaaleain suortuvain alta. Kun rouva Angelin näki, miten huvitettuna poika odotteli, että hän avaisi laukkunsa, tuli hän liikutetuksi.

"Tule suutelemaan minua, pikku ystäväni!"

Rouva Angelin ei tuntenut suloisempaa palkintoa kuin suutelot köyhäin kotien lapsilta, joille hän tullessaan toi aina vähän iloa. Ja kyynelleet täyttivät hänen silmänsä, kun pienokainen heittäytyi hänen kaulaansa, ja lapsen äidille sanoi hän:

"Älkää surko; on onnettomampiakin naisia kuin te. Minä tunnen erään, joka, jos hän saisi omakseen tämän pikku lemmikin, mielellään eläisi teidän köyhyydessänne, teidän kartonkityöllänne aamusta iltaan ja suletussa elämässä tässä ainoassa huoneessa, jonka pienokainen täyttää päivänpaisteellaan. Ah, Jumalani, jos te tahtoisitte, jos te voisitte vaihtaa!"

Hän vaikenä hetkeksi ja pelkäsi purskahtavansa itkuun. Se oli hänen parantumaton surunsa, ett'ei heillä ollut lasta. Nämät aviopuolisot vanhentuivat nyt katkerassa yksinäisyydessään. He asuivat kolmessa pienessä huoneessa Lillekadun varrella, pihan puolella, ja elivät rouvan palkasta, köyhäinavusta ja niistä pienistä omaisuutensa pirstaleista, jotka olivat saaneet pelastetuiksi. Ennen niin iloinen viuhkojen maalaaja oli nyt täydellisesti sokea; hän oli kuin kuollut kapine, jonka hänen vaimonsa pani aamulla nojatuoliin ja löysi siitä illalla tultuaan kotiin ainaisilta kiertoretkiltään köyhäin kaupungin osissa. Hän ei voinut syödä eikä panna maata ilman vaimonsa apua, hän oli vaimonsa lapsi, niinkuin hän itse lausui terävällä ivalla. Lapsiko? Rouva Angelin oli siis vihdoinkin saanut lapsen, ja se oli hänen miehensä! Vanha, viidenkymmenen vuotias lapsiparka, joka näytti kahdeksankymmenen vuotiaalta, joka uneksi auringosta ikuisessa pimeässä yössään niinä pitkinä hetkinä, jolloin hän istui yksinään. Eikä rouva Angelin kadehtinut tuota köyhää työläisnaista ainoastaan pienen pojan tähden, hän kadehti häntä myöskin ukon tähden, joka poltti piippua, tuon työn invaliidin tähden, joka ainakin voi nähdä.

"Älä kiusaa rouva Angelinia", sanoi Norine pojalleen, levottomana siitä, että näki rouvan noin liikutettuna. "Mene leikkimään!"

Mathieun kautta tunsu Norine osaksi rouva Angelinin olosuhteet. Hän tunsu hyväntekijätärtään kohtaan sydämellistä kiitollisuutta, joka teki hänen kainoksi ja kunnioittavaksi joka kerta kuin hän näki rouva Angelinin tulevan aina mustiin puettuna, entisen kauneuden jälkiä kasvoillaan ja ennen aikaansa surusta vanhentuneena.

"Mene leikkimään, rakkaani. Sinä väsyttät rouva Angelinin."

"Väsyttääkö ... ei, ei suinkaan!" huudahti rouva Angelin ja hänen onnistui nyt voittaa mielenliikutuksensa. "Hän päinvastoin ilahuttaa minua. Suutele minua, suutele minua vielä kerran, kiltti poikani!"

Sitten tuli hänelle kiire, ja hän oli oma itsensä taas.

"Täällä minä istun näin kauvan, ja minulla kun on niin paljon juoksemista ennen iltaa! Niin, tässä on nyt tämä, minkä minä voin antaa teille..."

Mutta juuri kuin hän otti kultarahaa pienestä laukustaan, lyötiin nyrkillä oveen. Norine muuttui kalmankalpeaksi; hän oli tuntenut Alexandren nyrkin iskun. Mitä hän nyt tekisi? Jos hän ei avaisi, jatkaisi tuo rosvo jyskytystään ja panisi toimeen jonkun häväistyksen. Hänen täytyi avata, eikä Alexandre ollut ollenkaan niin pelättävä kuin hän oli luullut. Hämmästyneenä siitä, että näki vieraan naisen täällä, ei Alexandre lausunut sanaakaan, hän hiipi vaan sisään ja asettui seinän viereen. Rouva Angelin oli vaan vilkaissut tulijaan ja kääntynyt sitten pois päin; hän ymmärsi, että nuorukainen, joka otettiin tällä tavalla vastaan, oli ystävä tai sukulainen. Ja salaamatta ollenkaan asiataan jatkoi hän:

"Tässä on kaksikymmentä frankia, minä en voi antaa enempää. Mutta minä lupaan, että koetan saada tämän summan kaksinkertaiseksi ensi kuussa. Se on se kuukausi, jolloin vuokrat ovat maksettavat, ja minä olen siitä jo muistuttanut ystäviäni, he antavat kyllä niin paljon kuin voivat. Mutta tokkohan sittenkään saan tarpeeksi kokoon, tarvitsijoita on niin paljon!"

Hänellä oli yhä pieni laukkunsa avoimena polvillaan; Alexandre oli niellä sen leimuavilla silmillään, hän arvosteli ajatuksissaan köyhäin aarteen suuruutta, kultaa ja hopeaa, vieläpä tummaa vaskeakin. Ollen yhä äänetönnä näki hän rouva Angelinin sulkevan laukkunsa, kietovan pienen ketjun ranteensa ympäri ja nousevan tuoliltaan.

"Me tapaamme siis toisemme ensi kuussa", sanoi hän. "Minä tulen aivan varmaan viidentenä päivänä. Minä alan luultavasti teistä kiertokulkuni. Mutta mahdollista on, että tulen hyvin myöhään, sillä silloin on minun miesparkani nimipäivä. Niin, hyvästi nyt, olkaa hyvällä mielellä ja tehkää ahkerasti työtä!"

Norine ja Cécilekin olivat nousseet ylös saattaaksensa häntä ovelle. Siellä he vielä kiittelivät häntä, ja lapsi suuteli vielä kerran kilttiä rouvaa molemmille poskille. Sitten hengittivät molemmat pelästyneet sisaret helpommin. Kaikki meni erittäin rauhallisesti, Alexandre oli jotenkin vaatimaton tällä kertaa, sillä kun Cécile oli käynyt vaihtamassa rahan, tyytyi hän

ottamaan vaan yhden noista neljästä viiden frankin setelistä, jotka Cécile toi mukanaan. Hän ei jäänyt pitkäksi aikaa kiusaamaan heitä, kuten tavallista oli, hän meni heti matkaansa rahoineen vihellellä erästä renttulaulua.

Seuraavan kuun viidentenä päivänä, eräänä lauantaina, oli talven sateisin ja kylmin päivä. Tässä Fédérationkadun yksinäisessä osassa oli asumaton tontti, jonka lankku erotti kadusta, ja vuosien kuluessa oli tämä lankku mädäntynyt kosteudesta. Siitä puuttui muutamia lautoja, toisessa päässä oli aukko aitauksessa. Koko iltapäivän oli siellä sateesta huolimatta laiha, nuori tyttö, joka oli aina silmiin asti peitetty vanhalla, repaleisella saalilla, luultavasti kylmän tähden. Hän odotteli varmaankin jotakin onnellista tilaisuutta, almuja joltakin säälivältä ohitse kulkijalta; hän kulki lankun sivua kuin väijyvä petoeläin ja ehtimiseen olivat hänen laihat kasvonsa kääntyneet Marskenttää kohden.

Tunnit kuluivat, kello löi kolme, ja vaaleanharmaalla taivaalla ajelehti niin mustia pilviä, että ne näyttivät lakaisevan pois tytön, heittävän hänen pimeyteen kuin laivahylyn. Väliin katseli hän ylös ja näki kiiltävine silmineen, miten taivas pimeni, ja näytti siltä kuin hän olisi kiittänyt taivasta siitä, että tämä lähetti niin synkkiä varjoja tähän autioon sopukkaan. Juuri kuin taaskin alkoi sataa, lähestyi mustiin puettu nainen sateenvarjo suojanaan. Hän kulki nopeaan, vältti vesilätäköitä ja hänellä oli nähtävästi kiire.

Toinnet tunsu luultavasti tulijan jo etäältä jostakin pettämättömästä merkistä. Siellä tuli rouva Angelin, joka oli matkalla köyhäinsä luokse pienen laukkunsa ketju ranteen ympärillä. Kun tyttö näki tämän ketjun kiiltävän, tuli hän aivan varmaksi asiastaan ja vihelsi heikosti. Heti alkoi kuulua huutoa ja valitusta eräästä pimeästä nurkasta tuolta asumattomalta tontilta, ja tyttö itse alkoi itkeä ja huutaa apua.

Rouva Angelin pysähtyi kummastuneena.

"Mitä on tapahtunut, lapseni?"

"Oi, rouva, veljeni on pudonnut tuolla ja taittanut jalkansa."

"Pudonnutko? Mistä?"

"Siellä on eräs suojus, jossa meillä on tapana nukkua, kun meillä ei ole kotoa, ja estääkseen sateen tunkeutumasta sisään kiipesi hän tikapuille ja taittoi sitten jalkansa."

Tyttö nyhki ja oli epätoivossa; kymmenen minuuttia oli hän seisonut jo siinä, mutta kukaan ihminen ei tullut heitä auttamaan tässä rajuilmassa. Sillä välin tulivat valitushuudot tuolla tonttimaalla äänekkäämmiksi ja valittavammiksi.

Rouva Angelin näytti vielä vähän epäilevän.

"Sinun täytyy juosta noutamaan jotakin lääkäriä, tyttöparka. Minä en voi mitenkään auttaa."

"Kyllä te voitte, tulkaa mukaan! Minä en tiedä, missä lääkäri asuu. Tulkaa, niin nostamme hänen ylös, minä en jaksa yksin, me voimme ainakin saada hänen suojaan, niin ett'ei hänen päälleen sada."

Nyt suostui rouva Angelin, sillä tytön ääni tuntui niin rehelliseltä. Hänen ainaiset käyntinsä rikoksien pesissä olivat tehneet hänen rohkeaksi. Hän pani sateenvarjonsa kiinni, tunkeutui sisään lankussa olevasta reijästä ja seurasi tyttöä joka juoksi hänen edellään repaleisessa saalissaan, avopäin ja ketteränä kuin kissa.

"Antakaa minulle kätenne, rouva ... varokaa, tässä on vettä. Se on tuolla. Kuuletteko, kuinka hän valittelee, veliparkani? Kas niin, nyt me olemme perillä."

Sitten kävi kaikki salaman nopeudella. Nuo kolme rosvoa, jotka olivat olleet pimeässä piilossa, hyökkäsivät esiin, heittäytyivät rouva Angelinin päälle sellaisella raivolla, että hän kaatui. Mutta Alfred, joka oli arka, jätti rouvan kahden muun huostaan ja juoksi lankussa olevalle reijälle vartioitsemaan yhdessä Toinnetten kanssa. Alexandre, joka piti käsillä myytyksi käärittyä nenäliinaansa, tunki sen rouva Angelinin suuhun tukehuttaakseen hänen huutonsa. Heidän aikomuksensa oli ainoastaan pelottaa häntä ja juosta sitten matkoihinsa laukun kanssa. Mutta nenäliina oli luultavasti irtaantunut, ja rouva Angelin päästi hirveän hätähuudon; samassa antoivat lankun aukossa olijat hälytysmerkin, luultavasti lähestyi joku. Tästä täytyi tulla loppu. Alexandre solmi nenäliinan lujasti hänen kaulansa ympärille ja Richard tukahutti nyrkin iskuilla hänen huutonsa. Murharaivo valtasi heidät, he solmivat nenäliinan yhä lujempaan, laahasivat naisen lokaan, kunnes hän ei enään liikahtanut. Kun vihellys taaskin kuului, ottivat he laukun, jättivät ruumiin siihen nenäliina kaulan ympärillä, ja kaikki neljä lähti juoksemaan Grenellen sillalle, jolta he heittivät laukun Seineen ajettuaan ensin vaskilantit ja keltaiset ja valkeat rahat taskuihinsa.

Kun Mathieu sai sanomalehdistä lukea murhan yksityiskohdista, valtasi kauhu hänen mielensä, ja hän kiirehti Fédérationkadun varrelle. Murhattu tunnettiin heti rouva Angeliniksi, murha, joka oli tehty asumattomalla tontilla, muutamia askelia siitä talosta, jossa molemmat sisaret asuivat, herätti hänessä hirveän aavistuksen. Hän tunsu heti epäluulojensa varmistuvan, kun hänen oli täytynyt kolme kertaa naputtaa ovea ja Cécile päästi hänen sisään vapisten koko ruumiiltaan. Norine oli sairas ja vuoteessaan, kalpea kuin kuollut. Hän purskahti itkuun, kertoi kauhun valtaamana Mathieulle koko jutun, rouva Angelinin käynnin, Alexandren äkkinäisen tulon, kuinka Alexandre oli nähnyt laukun ja kuullut lupauksen pikaisesta avusta, saanut tietää päivän ja

hetken. Muuten ei hän voinut edes olla epätiedossakaan asian suhteen, nenäliina, joka oli ollut solmittuna uhrin kaulaan, oli hänen omansa, yksi niistä nenäliinoista, jotka Alexandre oli häneltä varastanut, merkitty hänen nimikirjaimillaan. Se oli ainoa johtolanka, ja se ilmaisi niin vähän, että poliisin oli mahdotonta päästä oikeille jälille.

Mathieu istui sängyn vieressä jääkylmänä kauhusta. Suuri Jumala, rouva Angelin parka! Hän oli näkevinään tuon rouvan nuorena ja iloisena tuolla Janvillessä kiertelevän metsäpoluilla miehensä kanssa, istuvan Yeusen piilipuitten siimeksessä, joitten oksien alta heidän suutelonsa kuuluivat lintujen viserrykseltä. Hän näki hänen myöhempään julmasti rangaistuna sen periaatteensa takia, ett'ei hän tahdo lapsia ennenkuin on tullut määrättyyn ikään, epätoivoissaan siitä yön pimeydestä, joka oli peittänyt hänen miehensä silmät ja vienyt mukanaan sen vähäisen onnen, mikä heillä vielä oli jälellä. Ja äkkiä oli hän näkevinään sokeaparan sinä iltana, jolloin tämä oli odotellut vaimonsa kotiin tuloa saadakseen ruokaa ja päästäkseen maata, tuon vanhan, äidittömän, orvoksi jääneen lapsen, joka nyt istui yksin pimeydessään ilman muuta seuraa kuin murhatun vaimonsa verinen haamu. Sellaiset edellytykset päivänpaisteiseen elämään, sellainen kohtalo, ja sellainen kuolema!

"Me teimme siinä oikein", mutisi Mathieu ajatellessaan Constancea, "kun salasimme tuolta viheliäiseltä hänen isänsä nimen. Miten hirveätä! Meidän täytyy kätkeä tämä salaisuus sydämemme syvimpään sopukkaan!"

Norine vavahteli.

"Älkää pelätkö! Minä kuolen mieluummin kuin sanon hänelle sen."

Kuukausia ja vuosia kului, mutta selville ei saatu, kuka oli murhannut pientä laukkua kantavan naisen. Vuosikausia vavahteli Norine kuullessaan jonkun vähän kovemmin naputtavan ovelle. Mutta Alexandre ei näyttänyt enään, hän pelkäsi luultavasti Fédérationkatua, näytti siltä kuin Pariisin pimeä, pohjattoman syvä valtameri olisi niellyt hänen.

II

Niinä kymmenenä vuotena, jotka nyt seurasivat, oli Fromentin perhe komeassa kukassa Chantebledissä, joka yhä enemmän vaurastui. Sitä mukaan kuin pojat ja tyttäret kasvoivat, solmittiin uusia avioliittoja, uusia lapsia syntyi, tuleentui koko lupaava laiho, laajeni loppumattomiin tämä valloituksiin voimakas suku.

Ensin nai Gervais Caroline Boucherin, paikkakunnalla asuvan rikkaan maanviljelijän tyttären, ilomielisen ja vahvarakenteisen vaaleanverisen tytön, jolla oli kauniit piirteet, kelpo naisen, joka oli luotu komentamaan kokonaista palvelijalaumaa. Käytyään läpi erään pensioonin Pariisissa oli hän niin viisas, ett'ei hävennyt maata, hän rakasti sitä yhtä paljon kuin ennenkin ja tahtoi siitä ammentaa elämänsä pysyväisen onnen. Hänen myötäjaisissään oli niittypalsta Lillebonnen puolella, ja tämä lisäsi Chantebledin alueita kolmellakymmenellä hehtaarilla. Ja ennen kaikkea toi hän mukanaan pesään iloisen mielensä, terveytensä ja kunnollisuutensa taloustoimissa.

Sitten toteentui Clairen kauvan aavistettu avioliitto Frédéric Berthaudin kanssa. Hääpäivänä kun palattiin pormestarin luota ja kulettiin sivu Janvillen pienen kirkkomaan, vuodatettiin liiketuksen kyöneleitä; Rosen muisto, jota Frédéric oli rakastanut ja jonka kanssa hänen piti mennä naimisiin, heräsi eloon kaikkein sydämissä. Mutta eikö tuo vanha rakkaus ollut yhä lujempi side, sillä se oli sittemmin kohdistunut nuorempaan sisareen kaikkein niitten vuosien kuluessa, joina Frédéric oli ollut talon työssä? Hänellä itsellä ei ollut mitään rikkautta, hänellä ei ollut muuta kuin luja uskollisuutensa, veljellinen ystävyytensä, joka oli syntynyt Gervaisin ja hänen välilleen, kun he vieretysten olivat tehneet työtä kuin kaksi väsymätöntä saman auran eteen iestettyä härkää. Frédéricin sydämenlaatua ei voinut epäillä; hänestä oli tullut välttämätön auttaja ja hänestä tulisi myös hyvä ja luotettava aviomies.

Nyt oli määrätty, kuka tulisi maatilán hoitajaksi. Mathieu oli viidenkymmenen viiden vuoden vanhana luopunut kruunusta Gervaisin, maan pojan, hyväksi, joksi hän tätä leikillään kutsui, sillä Gervais oli täällä ensi kerran nähnyt päivänvalon eikä ollut koskaan luopunut hänestä; hän oli ollut isänsä oikea käsi, hänen aivonsa, hänen sydämensä. Frédéric vuorostaan tulisi Gervaisin ajatukseksi ja voimaksi, hänen rakastavaksi auttajakseen yhteisessä työssä. He molemmat jatkaisivat nyt isän työtä, täydentäisivät viljelysjärjestelmän, antaisivat Denisin rakentaa Beauchênen tehtaassa uusia koneita, ottaisivat maasta esiin koko sen voimakkaan laihon, minkä se voi antaa. Samoin olivat molemmat vaimot jakaneet maailmansa; Claire oli vahvemmalle ja vilkasliikkeisemmälle Carolinelle luovuttanut suoranaisen peräänkatsonnan ja hoiti itse laajaa kirjanpitoa. Nämät molemmat avioparit näyttivät olevan vasituisesti valitut saamaan aikaan mahdollisimman suuren työn ilman että tarvitsi pelätä mitään riitaisuuksia heidän välillään.

Mutta vaikka Mathieu oli luopunut toimeenpaneavasta vallasta, oli hän kuitenkin vielä luova jumala, oraakeli, jota toteltiin ja jolta neuvoja kysyttiin. Vanhassa paviljongissa, joka oli muutettu ja rakennettu tilavaksi ja mukavaksi asunnoksi, asui hän hellässä sovussa Mariannensa kanssa; he olivat kuin kaksi valtakunnan perustajaa, jotka suurella kunnialla olivat vetäytyneet syrjään ja elivät nyt siitä ilosta, että saivat nähdä lukuisan perheen puhkeavan kukkaan ympärillään. Ainoastaan Denis ja Ambroise olivat jättäneet pesänsä ja raivanneet itselleen uran Pariisissa.

Kolme, pian naimakuntoista tytärtä, Louise, Madeleine ja Marguerite olivat vielä kotona vanhempainsa luona, puhumattakaan nuorimmista pojista, Grégoiresta, Nicolaksesta ja Benjaminista. Kaikki nämät nuoret olivat kasvamassa, he olivat elämän ikkunan ääressä ja odottivat vaan, että heidän vuoronsa tulisi koetella siipiensä kantovoimaa. Siellä oli myöskin Blaisen leski Charlotte molempain lastensa, Berthen ja Guillaumen kanssa; he asuivat yläkerrassa, jossa äidillä oli maalausatelieerinsä. Hän oli rikas nyt, sillä hänen osuutensa konetehtaasta kasvoi vuosi vuodelta, mutta hän maalaili yhä tauluja taidekauppiaille, siitä sai hän taskurahoja, sanoi hän iloisesti, rahasumman, jonka hän antaisi lapsilleen lahjaksi heidän häääpäivänään. Jo ajateltiin Berthen avioliittoa, hän olisi varmaankin ensimmäinen Mathieun ja Mariannen lapsenlapsista, joka menisi naimisiin, ja he iloitsivat jo ajattellessaan tulevansa isoisän isäksi ja isoisän äidiksi.

Neljä vuotta tämän jälkeen lensi Grégoire pesästä. Siitä tuli kokonainen näytelmä, jota vanhemmat muuten olivat jo tienneet odottaakin. Grégoire oli aina ollut perheen kiusantekijä, pieni, lyhytkasvuinen nulikka, jolla oli pilkalliset kasvot ja loistavat silmät. Lapsuutensa ajan oli hän enimmäkseen kierrellyt Janvillen metsissä, ja sitten oli hän hyvin keskinkertaisella ahkeruudella lueskellut Pariisissa, josta hän oli tullut takaisin iloisena ja terveenä, mutta haluttomana mihinkään ammattiin. Hän oli jo kahdenkymmenen neljän vuotias, mutta ei osannut tuskin mitään muuta kuin metsästä, kalastaa, ja ratsastella lähiseudulla; hän ei ollut tyhempi eikä laiskempi kuin muutkaan, mutta hän tahtoi itsepintaisesti elää oman mielensä mukaan. Pahinta oli se, että koko Janville oli viime kuukausina puhunut siitä, että hän oli taaskin solminut vanhat ystävyysiteet Thérèse Lepailleurin kanssa ja että heidät oli tavattu iltasin siimeksissä paikoissa piilipuitten alla Yeusen rannalla.

Eräänä aamuna otti Mathieu Grégoiren mukaansa mennäkseen katsomaan, oliko Mareuilen puolessa viljalti peltopyytä. Kun he olivat tulleet ylämaan metsään, sanoi Mathieu:

"Tiedätkö, poikani, minä en ole tyytyväinen sinuun. Minä en voi käsittää, mitenkä sinä voit elää toimeettomana täällä meidän kanssamme, jotka kaikki teemme työtä. Minä odotan lokakuuhun, koska sinä olet luvannut siksi tehdä päätöksesi ja valita jonkun ammatin. Mutta mitä se on kuin minulle kerrotaan sinun yhtymisistä Lepailleurin tyttären kanssa? Tahdotko sinä saattaa meille mitä suurimpia ikävyyksiä?"

Grégoire nauroi aivan huolettomasti.

"Kas niin, pappa, älä nyt toru poikaasi siitä, että hän on hyvässä ystävytydessä kauniin tytön kanssa. Muistahan, että minä annoin hänelle ensimmäiset oppitunnit polkupyörällä ajossa kymmenen vuotta sitten. Ja muistelehan niitä kauniita ruusuja, joita hän auttoi minun varastamaan Denisin häihin."

Hän oikein nautti tämän lapsellisen rakkauden muistoista, heidän retkeilyistään joen rannoilla, heidän marjakesteistään metsässä, jossa oli hauskoja piilopaikkoja, joista kukaan muu ei tietänyt. Ja rakkaus näytti taas leimahtaneen liekkiin, sillä hänen kasvonsa tulivat aivan punaisiksi, ja hänen silmänsä loistivat puhuessaan näistä vanhoista muistoista.

"Mutta sitten vallitsi vuosikaudet verinen vihollisuus Thérèsen ja minun välillä sentähden, että minä eräänä iltana tullessamme kotiin Vieux-Bourgin kansanjuhlasta tuuppasin hänen rapakkoon, niin että hän likasi lenkinsä. Mutta keväällä me sovimme, kun sattumalta tapasimme toisemme Monvalin metsikössä tuolla. Eihän se mikään rikos lie, vaikka me väliin puhelemmekin keskenämme, kun tapaamme toisemme?"

Mathieu tuli vieläkin levottomammaksi siitä lämmöstä, jolla poika puolusteli itseään.

"Rikos, ei suinkaan, jos te vaan puhelette joutavanpäiväisiä. Mutta sanotaan, että teidät on nähty pimeään tultua pitävän toisianne vyötäisistä, ja joku väittää nähneensä teidän makaavan Yeusen rannan ruohostossa ja tutkivan tähtiä."

Kun Grégoire nyt purskahti heleään, nuorekkaasen nauruun, jatkoi Mathieu vakavammalla äänellä:

"Kuulepas, poikaseni, minulla ei ole ollenkaan halua olla poikaini poliisina. Mutta sitä minä en tahdo, että sinä hankit meille ikävyyksiä noitten Lepailleurein puolelta. Sinä tunnet asiat, he olisivat hyvin iloisissaan, jos voisivat saattaa meille ikävyyksiä. Älä anna sentähden heille mitään valittamisen syytä, anna heidän tyttärensä olla rauhassa."

"Oh, minä olen kyllä varuillani", huudahti nuorukainen. "Tyttö parka! Hän on jo saanut korvapuusteja, sillä ihmiset ovat jo sanoneet hänen isälleen, että ovat nähneet hänen minun kanssani. Ja Lepailleur on vastannut, että hän heittää tyttärensä ennen jokeen kuin antaa minulle."

"Siinä näet! Voinko minä nyt luottaa siihen, että olet järkevä?"

He kulkivat yli peltojen aina Mareuilin tielle. Oikealla oli peltopyyn poikasia, joitten lento oli vielä hieman epävakava. Niitä tulisi olemaan runsaasti. Kulkiessaan samaa tietä hitaasti takaisin olivat he ääneti. Molemmat ajattelivat.

"Minä en tahdo, että sinä minua väärin ymmärrät", alkoi Mathieu. "Älä luule, että minä aijon estää sinun menemästä naimisiin mielesi mukaan ja että minä välttämättömästi tahtoisin sinun ottamaan rikkaan tytön. Meidän Blaise parkamme meni naimisiin tytön kanssa, jolla ei ollut myötäjäisiä. Samoin teki Denis puhumattakaan Clairesta, joka sai mennä naimisiin Frédéricin

kanssa, joka ei ollut juuri paljoa muuta kuin minun renkini. Minä en siis halveksu Thérèseä. Hän on muuten hyvin sievä, luulen minä, yksi paikkakunnan kauniimmista tytöistä."

"Niin, eikö se olekin totta, isä?" keskeytti Grégoire nopeasti. "Ja jos sinä tietäisit, miten helläsydäminen ja kunnollinen hän sitten on! Hän on kuin rehti mies. Eikä se auta, että he lyövät häntä, jos hän tahtoo tehdä jotakin, niin tekee hän sen, enkä edes minä voi estää sitä."

Mathieu tuskin kuulikaan hänen puhettaan.

"Ei, en minä heidän myllyään halveksu", jatkoi hän mietteissään. "Sen miehen, joka ei tahdo tuolla myllyllä ansaita kokonaista omaisuutta, hänen täytyy olla niin itsepintaisen tyhmä kuin tuo Lepailleur. Siitä asti kuin maanviljelys taas meidän esimerkkimme kautta on päässyt arvoon tällä paikkakunnalla, olisi hän jo voinut koota kauniin pääoman, jos hän vaan olisi hävittänyt vanhanaikuisen vesimyllynsä, jonka hän nyt antaa itsestään mädätä. Minä tahtoisin sinne hyvän höyrykoneen ja sivuraiteen Janvillen asemalle."

Hän jatkoi aatteensa selvittämistä, ja Grégoire kuunteli hymyillen sekä näytti ottavan asian leikiksi.

"Siis, isä", sanoi hän vihdoin, "koska sinä tahdot, että minä valitsen jonkun ammatin, niin asia on selvä. Jos minä nain Thérèsen, niin minä rupean mylläriksi."

"Ei, ei", huudahti Mathieu hämmästyneenä, "minä vaan tässä muuten pakisen. Sinä olet luvannut olla järkevä, poikani. Minä sanon sinulle vielä kerran, että anna kaikkein meidän rauhan tähden Thérèse olla rauhassa, sillä meillä ei ole muuta kuin ikävyyksiä odotettavana Lepailleurein puolelta."

He olivat saapuneet kotiin, ja keskustelu päättyi siihen. Illalla kertoi Mathieu pojan tunnustuksen Mariannelle, joka tuli hyvin levottomaksi. Mutta vielä kului kuukausi ilman vakavampia tapahtumia.

Mutta eräänä aamuna hämmästytti Marianne nähdessään Grégoiren huoneen tyhjänä. Hänellä oli tavallisesti tapana tulla aamusin tervehtimään äitiään. Ehkä oli hän nyt noussut aikaiseen ylös ja mennyt kävelylle. Mutta Marianne pöyristytti vähän, kun muisti, miten liikutettuna Grégoire oli eilen illalla kaksi kertaa syleillyt häntä ennen maatapanoa. Äkkiä huomasi hän kamiinilla itselleen osoitetun kirjeen, jossa Grégoire pyysi häneltä anteeksi sitä, että oli hänelle saattanut suuren surun, ja pyysi häntä pyytämään puolestaan anteeksi myös isältä; hän ei muuten antanut muita selityksiä kuin sanoi vaan, että hän oli pakoitettu jättämään heidät joksikin ajaksi. Se oli kipeä isku tälle tähän asti niin yksimieliselle perheelle, tämä heidän vallattomimman lapsensa teko, sillä hän oli ensimmäinen, joka särki perhesiteet hulluuden puuskassaan. He aavistivat luonnollisesti heti, että hän ei ollut lähtenyt yksinään. Charlotte muisti, että hän oli kuullut Grégoiren menevän illalla alas, ennenkuin porttia oli ennätetty sulkea. Hän oli varmaankin tavannut Thérèsen metsässä, ja olivat he lähteneet Vieux-Bourgista, josta viimeinen juna menee Pariisiin kello kaksitoista ja kaksikymmentäviisi. Ja niin asia todellakin oli; myöhempään aamupäivällä saivat he tietää, että Lepailleur piti hirmuista meteliä Thérèsen paon johdosta; hän oli heti ilmoittanut asian santarmeille ja vaatinut, että hänen tyttärensä ja tämän viettelijä tuotaisiin käsiraukoissa takaisin. Hänkin oli tyttärensä huoneesta löytänyt kirjeen, rohkean kirjeen, jossa tytär sanoo, että koska isä on häntä taaskin pidellyt pahoin edellisenä päivänä, oli hän ikävystynyt siihen ja lähti vapaaehtoisesti pois vieden Grégoiren mukanaan, sillä kahdenkolmatta vuotias tyttö on kylliksi vanha tietämään, mitä hän tekee. Lepailleur oli vielä enemmän suuttunut siitä, että hän ei voinut näyttää kenellekään tätä kirjettä, ei ainakaan vaimolleen, jonka kanssa hän oli riidassa Antoninin tähden ja joka nyt nauroi pilkallisesti ja väitti, että se oli isän syy, kun hän oli pakoittanut tuon lutkan, Thérèsen, ottamaan tämän askeleen. Ja sitten pieksivät he toisiaan, ja koko paikkakunta puhui kahdeksan päivää erään Chantebledin pojan paosta myllärin tyttären kanssa, ja Mathieu ja Marianne olivat suuressa tuskassa, sillä tämä ikävä tapaus koski sanomattomasti heihin.

Viisi päivää myöhemmin, eräänä sunnuntaina, tuli asia vieläkin pahemmaksi. Kun tiedusteluista ei ollut mitään hyötyä, lähti Lepailleur aivan vimmoissaan Chanteblediin, mutta hän ei tullut sisälle, vaan jäi seisomaan tielle ja lateli suustaan virtanaan karkeita haukkumasanoja. Mathieu ei ollut kotona, ja Mariannella oli mitä suurin vaikeus saada hillityksi Gervais ja Frédéric, jotka tahtoivat mennä häntä pieksemään. Kun Mathieu iltasella tuli kotiin, suuttui hänkin suuresti.

"Tätä on mahdotonta kauemmin kestää", sanoi hän vaimolleen, kun he menivät maata.

"Huomenna menen minä itse puhumaan tuon miehen kanssa. Ainoastaan sillä tavalla me selviämme tästä jutusta, että annamme noitten onnettomain lasten mennä naimisiin. Me suostumme siihen, eikö niin? Ja hänelle on myöskin edullista suostuminen. Huomenna täytyy tämän asian tulla selvitettyksi."

Maanantaina kello kahden aikaan lähti Mathieu myllylle. Mutta siellä odotti häntä uusi ennen aavistamaton yllätys. Vuosikaudet oli Lepailleur ja hänen vaimonsa olleet kovassa riidassa Antoninin suhteen. Samalla kuin isä yhä enemmän suuttui pojan laiskuuden ja raakain hurjastelujen tähden Pariisissa, samalla oli äiti puolustanut poikaa sivistymättömän naisen itsepintaisuudella, sillä hän uskoi sokeasti poikansa kauniita kirjeitä ja oli vakuutettu siitä, että jos poika ei edisty maailmassa, niin oli se siksi, että häneltä kiellettiin tarpeelliset rahat. Likaisesta saituudestaan huolimatta varasteli äiti nyt yhä talousrahoja ja levitti kyntensä ja oli valmis puremaan, jos hän tavattiin itse työssä aikoessaan lähettää pojalle kaksikymmentä frankia. Joka kerta syntyi tappelu, niin että ihmiset luulivat tuon vanhan myllyn hajoavan. Sitten tuli Antonin sairaaksi. Lepailleur sanoi heti, että jos hän tulee kotiin saastaine sairauksineen, niin heittää hän hänet jokeen ja myllyn rattaasen. Mutta Antonin ei tahtonutkaan tulla kotiin, hän

inhosi maaseutua ja pelkäsi, että isä alkaa häntä taluttaa nauhasta kuin koiraa. Ja äiti oli hankkinut hänelle asunnon Batignollessa, jossa piirin lääkäri hoiteli häntä. Tätä kesti kolme kuukautta, äiti kävi häntä tervehtimässä, joka neljästoista päivä. Torstaina oli hän viimeksi ollut siellä, mutta sunnuntain iltana sai hän sähkösanoman, jossa häntä kutsuttiin pojan luokse. Ja maanantain aamuna, samana päivänä, jolloin Mathieu tuli, oli hän matkustanut Pariisiin riidellyään hirveästi miehensä kanssa, joka oli kysynyt, koska heidän kelvoton poikansa aikoi laata kiskomasta heidän pieniä säästöjään voimatta tehdä edes niin paljon hyvää, että kääntäisi savikokkareen.

Lepailleur oli yksin myllyllä ja mitä pahimmalla päällä. Hän olisi voinut särkeä vasaralla auransa, pirstoa kirveellä myllynrattaan, hän oli aivan mieletönnä vihasta ja janosi kosta. Kun hän näki Mathieun tulevan, tuli hän ihan raivoon, sillä hän luuli Mathieun tulleen ilkkumaan hänelle.

"Kas niin, naapuri", sanoi Mathieu ystävällisellä äänellä, "koettakaamme nyt olla järkeviä, me molemmat. Minä käyn nyt teillä vieraana ... tehän olitte minun luonani eilen. Mutta pahoista sanoista ei koskaan ole ollut mitään hyötyä, ja koska onnettomuus nyt on tapahtunut, niin parasta on korjata se niin pian kuin mahdollista. Koska te tahdotte, että me pitäisimme häitä meidän pahoille lapsillemme?"

Hämmästyneenä tuosta hyväntahtoisesta puhuttelutavasta ei Lepailleur osannut heti vastatakaan. Hän oli kiljunut kaikille ihmisille, että hän ei tahdo avioliittoa vaan mieluummin oikeusjutun, jotta saisi kaikki Fromentit vankilaan. Mutta kun hän nyt lähemmin ajatteli asiaa, niin ei tainnut ollakaan hullummaksi saada tuon suuren maatilan omistajan poika vävykseen.

"Häitäkö!" sanoi hän. "Ei, parasta on, että heidän molempain kaulaan sidotaan kivi ja he upotetaan! Kirottut lurjukset, minä tahdon nähdä heidän sydänverensä!"

Hän rauhoittui kuitenkin eikä näyttänyt ollenkaan vastustavan vakavaa keskustelua. Samassa tuli eräs poika juosten Janvillestä.

"Mitä sinä tahdot?"

"Tässä on sähkösanoma herra Lepailleurille."

"Anna tänne."

Poika oli jo lähtenyt, mutta mylläri vaan katseli sähkösanomaa avaamatta sitä. Hän näytti epäluuloiselta, sillä hän ei koskaan saanut sellaisia. Mutta hänen täytyi vihdoinkin tehdä päätös ja lukea sähkösanoma. Siinä oli ainoastaan kolme sanaa: "Sinun poikasi kuollut." Tässä harvasanaisessa raa'assa tavassa, tässä nuijaniskussa, joka annettiin arastelematta, tuntui äidin kylmäverinen raivo, hänen halunsa heti musertaa kotona olevan miehensä, isän, jota hän syytti pojan kuolemasta niinkuin hän oli syyttänyt häntä tyttären paostakin. Lepailleur horjahti iskusta, hämmästyneenä tuijotti hän siniseen paperiin, luki sen uudelleen ja ymmärsi vihdoin. Hänen kätensä alkoivat vapista ja hän vannoi karkean valan.

"Mitä perkelettä tämä nyt taas on? Nyt on poika kuollut, kaikki menee päin helvettiä!"

Sitten tulivat kyneleet esiin. Hänen polvensa tutisivat, hän vaipui tuolille ja luki sähkösanoman kerta toisensa perästä: "Sinun poikasi kuollut ... sinun poikasi kuollut..." aivankuin hän olisi etsinyt sellaista, jota sähkösanomassa ei ollut. Ehkä oli hän kuollut jo ennen kuin äiti saapui sinne. Tai ehkä äiti oli saapunut vähää ennen kuin hän kuoli. Hän sanoi parikymmentä kertaa, että äiti oli lähtenyt kello kymmenen ja yhdentoista minuutin junalla, että hänen olisi pitänyt olla Batignollessa kello puoli yksi, ja koska hän oli lähettänyt sähkösanoman kello yksi ja kaksikymmentä minuuttia, niin oli hän pikemmin tavannut poikansa kuolleena.

"Tällainen kirottu sähkösanoma ei sano mitään, mutta kuitenkin tappaa se ihmisen. Olisihan hän voinut lähettää edes jonkun tänne. Nyt täytyy minun mennä sinne. Niin, tämä vielä puuttui, tässä on todellakin liian paljon onnettomuuksia yhdelle ihmiselle!"

Lepailleur lausui tämän niin katkeralla ja epätoivoisella äänellä, että säälin tunne valtasi Mathieun. Hän oli äänetönnä odottanut; nyt tarjosi hän palvelustaan ja lupasi lähteä yhdessä Lepailleurin kanssa Pariisiin. Mutta samassa vetäytyi hän taaksepäin, mylläri nousi ylös raivokkaana nähdessään hänen siellä, omassa kodissaan.

"Vai niin, se on totta, tehän olette täällä ... mitä te sanoitte, ettäkö me antaisimme nuo saatanan lapset mennä naimisiin? Niin, nyt te näette, että minä olen valmis häiden viettoon! Minun poikani on kuollut, te valitsette oikein sopivan päivän. Lähtekää heti tiehenne, taikka minä en vastaa teoistani!"

Hän pui nyrkkiään, hän joutui aivan mielettömäksi Mathieun läsnäolosta nyt juuri, kun koko hänen elämänsä meni raunioiksi. Se oli hirmuista, että tuo herrasmies, joka talonpojaksi muuttamalla oli hankkinut itselleen omaisuuden, oli nyt juuri hänen luonaan, kun hänen Antoninsa oli kuollut, se ainoa poika, jonka hän oli tahtonut tehdä herrasmieheksi, jonka hän oli opettanut vihaamaan maata ja lähettänyt Pariisiin turmeltumaan laiskuudessa ja paheissa. Hän oli vimmoissaan siitä, että oli ollut väärässä, että maa, jota hän oli kutsunut vanhaksi ja hedelmättömäksi rakastajattareksi, oli niin hellä, nuori ja hedelmällinen tuolle miehelle, joka ymmärsi sitä rakastaa. Lepailleur, joka oli tahtonut tyhmyydessään rajoittaa perheensä lukumäärää, oli nyt raunioitten keskellä, hänen poikansa oli kuollut häpeällisellä kuolemalla, hänen tyttärensä oli paennut hänen vastustajansa pojan kanssa, hän oli nyt yksin autiossa myllyssään, jota hän myöskin oli halveksinut ja joka vanhuudestaan luhistui kokoon.

"Kuulkaa, mitä minä sanon! Vaikka Thérèse matelisi maassa minun jalkaini juuressa, en minä sittenkään koskaan antaisi häntä teidän pojallenne, sille ryövärille! Silloin pilkkaisi koko paikkakunta minua, ja te söisitte puhtaaksi minunkin, niinkuin olette syönyt muutkin!"

Hänellä oli luultavasti hämärä aavistus siitä, mikä häntä uhkasi. Kun Antonin nyt oli kuollut, saisi siis Grégoire myllyn, jos hän menisi naimisiin Thérèsen kanssa. Ja hän saisi nummimaan myöskin, tuon pienen alueen, jonka Lepailleur niin ilkeällä vahingonilolla oli pidättänyt itselleen ja jonka Mathieu niin mielellään olisi tahtonut saada, ja Grégoire luovuttaisi sen varmaankin heti, kun hän pääsisi sen herraksi. Se ajatus, että Chantebled vieläkin voisi laajentaa aluettaan hänen omalla maallaan, sai hänen suunniltaan.

"Minä panetan teidän poikanne vankilaan, ja teidät itse heitän minä ulos, ell'ette itse lähde... Lähtekää pois, kuuletteko!"

Mathieu kalpeni, mutta vetäytyi hitaasti taaksepäin tuon hullun edestä. Hän meni matkaansa ja lausui tyynellä äänellä:

"Te olette onneton ihminen. Minä annan teille anteeksi sentähden, että teillä nyt on suuri suru. Muuten olen minä levollinen, se mikä on viisasta, se tulee tapahtumaan ennemmin tai myöhemmin."

Taaskin kului kuukausi. Eräänä sateisen lokakuun aamuna löydettiin rouva Lepailleur hirttäytyneenä myllyn tallista. Oli niitakin ihmisiä Janvillessä, jotka sanoivat, että Lepailleur itse oli hirttänyt hänen. Tosiasia ainakin oli, että rouva Lepailleur aina Antoninin kuolemasta asti oli ollut synkkämielinen. Toiselta puolen oli heidän perhe-elämänsä sietämätöntä, mies ja vaimo syyttivät aina toisiaan pojan kuolemasta ja tyttären paosta ja raivosivat toisiaan vastaan kuin kaksi samaan häkkiin sulettua petoeläintä. Sitä vaan ihmeteltiin, että niin saita nainen oli tahtonut jättää tämän maailman voimatta ottaa omaisuuttaan mukaansa. Niin pian kuin Thérèse sai tietää, että äiti oli kuollut, palasi hän heti takaisin ja otti hänen paikkansa isänsä luona; hän ei tahtonut, että isänsä olisi yksinään kaksinkertaisessa surussaan. Ensi aika oli hänelle hirveä tuon raa'an ihmisen kanssa, jonka onnettomuudet olivat saattaneet äärimmäiseen kiihtymystilaan. Mutta Thérèse oli tarmokas ja päättäväinen tyttö. Muutamain viikkojen kuluttua oli hän jo saanut isänsä suostumaan hänen avioliittoonsa Grégoiren kanssa, ainoaan järkevään asian ratkaisuun, niinkuin Mathieu oli sanonut. Se oli suuri helpotus Chantebledin asukkaille, sillä tuo pahantapainen poika ei rohjennut näyttäytyä siellä. Oltiin tietävinään, että molemmat nuoret olivat asuneet jossakin Pariisin etäisessä kolkassa, epäiltiinpä sitäkin, että vapaamielinen Ambroise oli auttanut heitä rahoilla. Ja vaikka Lepailleur antoikin vihaisen näköisenä ja pelosta jäädä yksin kolkkoon kotiinsa suostumuksensa avioliittoon, olivat Mathieu ja Marianne ihastuneina tästä seikasta, joka teki lopun epävarmasta asemasta, joka heistä oli tuntunut niin kiusalliselta.

Mutta pian nähtiin, että Grégoire, joka häitten jälkeen oli Thérèsen toivomuksesta muuttanut myllylle, sopi paljon paremmin yhteen appensa kanssa kuin oli odotettu. Ja varsinkin oli asian laita niin erään riidan jälkeen, jolloin Lepailleur oli tahtonut saada hänen vannomaan, ett'ei hän koskaan appensa kuoleman jälkeen luovuttaisi Chantebledin välle, veljilleen tai sisarilleen, nummimaata, jonka Lepailleur oli tähän asti itsepintaisesti pitänyt viljelemättä. Grégoire ei tehnyt tuota valaa, mutta hän sanoi iloisesti, ett'ei hän ole niin tyhmä, että antaisi pois parhaimman osan vaimonsa myötäjaisista, sillä hän aikoi viljellä nuo nummet ja muuttaa ne kolmessa neljässä vuodessa paikkakunnan hedelmällisimmiksi pelloiksi. Mikä oli kerran hänen, se ei kuulunut muille, ja saataisiinpa nähdä, eikö hän voi puolustaa pientä kuningaskuntaansa. Samoin oli myllyn laita, jonka vanhaa koneistoa hän vaan aluksi paranteli, sillä hän ei tahtonut liian paljon loukata mylläriin vanhoja ennakkoluuloja; höyrykoneen hankkimisen ja sivuradan rakentamisen Janvillen asemalle antoi hän olla toistaiseksi, mutta kaikki nämä Mathieun aatteet olivat itäneet hänen nuorena ja tarmokkaassa mielessään. Grégoire oli nyt kuin uusi ihminen, ja nuoruutensa tavoista ei hänellä ollut jäljellä muuta kuin se rohkeus, jolla hän ryhtyi uusiin yrityksiin. Ja hänellä oli voimakas liittolainen vaalean verevässä Thérèsessään, ja heidän rakkautensa kukoisti raittiina vanhassa, romantisessa, muurivihreän peittävässä myllyssä, jonka hajoittamisaikaa he vaan odottivat korvatakseen sen uudella, komealla höyrymyllyllä, jossa olisi jättiläismäiset kivet.

Tätä seuraavina vuosina saivat Mathieu ja Marianne sanoa jäähyväiset useimmille lapsilleen. Nyt tuli Louisen, Madeleinein ja Margueriten vuoro lentää pesästään. Kaikki kolme menivät naimisiin oman seudun miesten kanssa. Louise, joka oli ilomielinen, pitkähiuksinen, mustanverevä tyttö ja jolla oli suuret hymyilevät silmät meni naimisiin Janvillen notario Mazaudin, pienen, tyynimielisen, ajattelevan herran kanssa, joka ainoastaan silloin tällöin ilmaisi hiljaisella naurulla tyytyväisyytensä siitä, että oli joutunut naimisiin niin iloisen, nuoren naisen kanssa. Madeleine, hento nuori kaunotar, jolla oli suuret musikaalliset lahjat, meni rakkauden pakotuksesta naimisiin jo siihen aikaan tunnetun arkkitehdin Herbetten, kauniin, sorean nuoren miehen kanssa, jolla oli huvila lähellä Monvalia, jossa hän lepäili suurten Pariisissa suorittamainsa töitten jälkeen. Marguerite, vähimmin kaunis noista kolmesta, niin, hän oli oikeastaan ruma, mutta suuren hyvytensä tähden rakastettava, tuli tohtori Chambouvetin vaimoksi. Tohtori oli leikkilinen ja hyväsydäminen mies, hän asui Vieux-Bourgissa, jossa hän oli ottanut halttuunsa isänsä klinikan, suuren valkean talon, joka oli muutettu köyhäin sairaalaksi. Kun nämä kolme tytärtä olivat joutuneet naimisiin, oli ainoastaan jäljellä pesässä, joka nyt kävi yhä tyhjemmäksi, molemmat nuorimmat pojat, Nicolas ja Benjamin.

Mutta sitä myöten kuin lapset olivat lentäneet pois, oli heistä syntynyt toisia pieniä lapsia maailmaan. Denis, joka nyt oli kaikkivaltiaana konetehtaassa, oli kahdeksana vuotena saanut

kolme lasta, kaksi poikaa, Lucienin ja Paulin, ja yhden tyttären, Hortensen. Valloitusretkellään ylhäisemmässä liikemaailmassa oli Ambroisella ollut aikaa hankkia Léoncelle pienen veljen, Charlesin, ja kaksi pientä sisarta, Paulinen ja Sophien. Gervaisilla kotona Chantebledissä oli jo kaksi poikaa, Leon ja Henri, ja Claire oli ennättänyt saada kolme lasta, yhden pojan, Josephin, ja kaksi tyttöä, Lucien ja Angèlen. Grégoirellakin oli myllyllä tukeva poika, Robert. Viimeksi naineista oli Louisella kaksivuotias tyttö, Colette, ja Madeleinellä kuuden kuukauden vanha poika, Hilaire; Marguerite oli raskaana, ja hänen lapsensa nimeksi tulisi Sébastien, jos se olisi poika, mutta Christine, jos se olisi tyttö. Kaikkialle levitti perheonni haarojaan, runko haaraantui, haaroihin tuli uusia oksia joka vuodenaika, ja Mathieu ei ollut vielä kuudenkymmenen ja Marianne oli viidenkymmenen seitsemän ja molemmat olivat terveitä ja raittiita ja elivät ainaisessa ilossa siitä, että näkivät jälkeläistensä lisääntyvän loppumattomiin, valloittavan kaiken maan ympäriltään, niinkuin yhdestä ainoasta puusta voi kasvaa kokonainen metsä.

Mutta suuri ilojuhla oli Chantebledissä silloin, kun maailmaan tuli yhdeksän kuukautta pojantyttären Berthen häitten jälkeen pieni tyttö, Angeline, Mathieun ja Mariannen ensimmäinen lastenlasten lapsi. Tämä pienokainen oli aina kaivatun Blaisen ilmielävä kuva, hän oli syntymästään asti siihen määrään isoisänsä näköinen, että Charlotte, joka jo neljäkymmenen kahden vanhana oli tullut isoäidiksi, ei voinut olla itkemättä. Rouva Desvignes oli kuollut puoli vuotta aikaisemmin, hän oli vaipunut ikuiseen uneensa hiljaa niinkuin oli elänytkin täytettyään tehtävänsä, kasvatettuaan ja naitettuaan molemmat lapsensa. Kuitenkin oli hän ennen kuolemaansa löytänyt tyttärensä tyttäreille odotetun aviopuolison, Philippe Havardin, nuoren insinöörin, joka äskettäin oli nimitetty alajohtajaksi eräasen valtion konetehtaasen lähellä Mareuilia. Ja Berthe synnytti lapsensa Chantebledissä, ja koko perhe kokoontui sinne ensimmäisenä päivänä kuin hän oli ylhäällä, juhlimaan isoisän isän ja isoisän äidin kunniaksi.

"Niin", sanoi Marianne iloisesti seisoessaan siinä kehdon ääressä, "vaikka linnut lentävätkin pois, niin syntyy aina uusia, eikä koskaan tule tyhjyyttä!"

"Ei koskaan, ei koskaan!" sanoi Mathieu liikuttettuna ja ylpeänä. "Me emme koskaan jää yksin!"

Mutta eräät jäähyväiset maksoivat heille paljon kyyneleitä. Nicolas, nuorinta lähin poika, oli lähes kahdenkymmenen vuoden vanha, hän oli elämänsä käännekohdassa eikä ollut vielä päättänyt, minkä alan hän valitseisi. Hän oli tummanverinen, vahvarakenteinen nuorukainen, jolla oli avonaiset ja hymyilevät kasvot. Lapsena oli hän pitänyt paljon kertomuksista seikkailuista vieraisissa maissa, hän oli erinomaisen rohkea ja kestävä, hän tuli ihastuneena kotiin ainaisilta partioretkiltään, rakot jalassa, mutta ei koskaan valittelut. Sen lisäksi oli hänellä hyvin kehittyneet järjestämisaistit, ja kaikki hänen kapeensa olivat aina tarkassa järjestyksessä hänen laatikoissaan. Myöhemmin kun hän oli kasvanut suuremmaksi, tuli hän mieltäviseksi, aivankuin olisi hän turhaan koettanut etsiä tilaisuutta, mitenkä voisi käyttää hyväkseen haluansa uusien maanosien keksimiseen ja keksiä elämälleen vankka järjestys. Koska hän oli yksi runsaslukuisen perheen nuoremmista, niin ei hän löytänyt tahdonvoimalleen tarpeellista toimialaa. Hänen veljensä ja sisarensa olivat jo ottaneet haltuunsa kaiken lähellä olevan maan, eikä hän tiennyt, mistä hän löytäisi työmaansa, jota hän voisi viljellä ja saada siitä jokapäiväisen leipänsä. Hänen heleä naurunsa toi vielä iloa kotiin, eikä hän vaivannut isäänsä eikä äitiään murehtimalla kohtalostaan, sillä hän tunsu itsellään olevan voimia tekemään itse päätöksensä.

Nicolaksella ei ollut mitään sijaa Chantebledissä, sillä siellä oli kaikki Gervaisin ja Clairen hallussa. Tehtaassa hallitsi Denis, eikä mikään oikeuttanut nuorempaa veljeä saamaan siitä osaansa. Grégoire oli äsken asettunut myllyyn, ja hänen valtakuntansa oli vielä niin pieni, ett'ei hän voinut jakaa sitä. Ambroise tarjoutui ottamaan hänen luokseen muutamiksi kuukausiksi, jotta hän saisi yleissilmäyksen korkeammasta liike-elämästä. Ambroise oli tullut äärettömän rikkaaksi, kun setä Du Hordel oli kuollut ja jättänyt hänelle liikkeensä, jonka affäreitit sen uusi omistaja vuosi vuodelta laajensi, niin että ne ulottuivat kaikkiin maihin. Ja vaikka Nicolaksen oli vaikea hengittää Ambroisen suunnattomassa liikkeessä, johonka kaukaisten maitten rikkaudet kokoontuivat, tuli hän kuitenkin siellä selville kutsumuksestaan, sisäinen ääni kutsui häntä noihin äärettömiin, vielä hedelmättömiin maihin kyntämään, kansoittamaan ja kylvämään sinne tulevaisuuden satoja.

Kahteen kuukauteen ei Nicolas sanonut mitään siitä päätöksestä, joka oli hänessä kypsymäisillään. Hän oli vähäpuheinen niinkuin kaikki lujatahtoiset ihmiset, jotka ajattelevat ennenkuin toimivat. Hänen täytyi matkustaa, koska kotona ei ollut hänelle sijaa eikä päivänpaistetta, mutta yksinään matkustaminen, eikö se ollut matkustamista epätäydellisenä, hedelmättömänä tuohon sankarilliseen työhön, kansoittamaan ja viljelemään uutta maata? Hän tunsu Janvillessä erään yhdeksäntoista vuotiaan tytön, Lisbeth Moreaun, jonka kukkiva terveys ja toimeliaisuus oli viehättänyt häntä. Niinkuin Nicolas oli tyttökin tukehtumisillaan siihen ahtaasen kolkkaan, jonne kohtalo oli hänen sulkenut, ja hän halusi päästä hengittämään ilmaa. Hän oli isätön ja äiditön, eräs täti, jolla oli pieni kauppa kylässä, oli ottanut hänen kasvatikseen, ja rakkaudesta kasvatustaitsänsä oli tyttö tähän asti elänyt pimeässä myymälässä. Mutta täti oli nyt kuollut ja jättänyt hänelle jälkeensä kymmenen tuhatta frankia perinnöksi. Hänen unelmansa oli myydä kaikki ja matkustaa sitten kauvaksi pois saadakseen vihdoinkin elää. Nicolas ja Lisbeth sanoivat toisilleen eräänä lokakuun iltana sellaista, jota he eivät tähän asti olleet sanoneet kellekään ihmiselle. Päätävästi puristivat he toistensa kättä, he solmivat koko elinajan kestävästi liiton, päättivät alkaa ankan elämän uudessa maailmassa, jossa he perustaisivat uuden perheen. Se oli kihlaus, joka oli täynnä innostavaa toivoa ja luottamusta tulevaisuuteen.

Nyt vasta kun kaikki oli päätetty, puhui Nicolas, ilmoitti vanhemmilleen aikomastaan matkasta. Se tapahtui eräänä lauhkeana mutta talven ensi kylmästä värähtelevänä syysiltana. Mathieu ja

Marianne tunsivat sydämessään suurta ahdistusta, kun he alkoivat ymmärtää häntä. Tällä kertaa ei linnunpoikanen lentänyt vanhempainsa pesästä rakentamaan omaa pesäänsä toiseen puuhun yhteisessä metsässä, hän lensi yli meren, ainaseksi, eikä ollut toivoakaan, että hän joskus tulisi takaisin. Toiset lapsensa saivat vanhemmat nähdä, mutta tämä jättäisi ikuiset jäähyväiset. Heidän suostumuksensa olisi siis katkera uhraus, se vero, jonka elämä heiltä vaati. Elämän voitto vaati tätä palasta heidän lihastaan, tämän liian lukuisan perheen ylijäämän, perheen, joka kuohui reunojensa ylitse, leveni, asutti maailman. Ja mitä he nyt vastaisivat, kuinka voisivat he kieltää? Se poika, joka ei ollut saanut mitään osaa, poistui, sehän oli täydellisesti loogillista ja viisasta. Isänmaan ulkopuolella on suuria, vielä asumattomia maita, ja ne siemenet, jotka kulkevat tuulen siivillä, eivät tiedä mistään rajoista. Perheen yläpuolella on koko ihmiskunta, yksi ainoa veljeskansa, kun aika on täytetty, kun koko maailma on yhtenä ainoana totuuden ja oikeuden kaupunkina. Mutta huolimatta näistä runoilijain ja ennustajain unelmista oli Nicolaksella toisia, puhtaasti käytännöllisiä syitä, joita hän rohkeasti ja innokkaasti selvitteli. Hän ei tahtonut olla mikään loinen, hän lähti valloittamaan toista maata, joka hänelle antaisi elatuksen, koska isänmaa oli tullut liian pieneksi eikä siinä ollut yhtään sarkaa häntä varten. Muuten vei hän isänmaan mukanaan, isänmaansa tahtoi hän suurentaa tuolla kaukana, enentää loppumattomiin asti sen rikkauksia ja voimia. Vanha, salaperäinen, mutta nyt uudestaan löydetty Afrika houkutteli häntä luokseen. Ensin matkustaisi hän Senegaliin, sitten lähtisi hän luultavasti Sudaniin, itse sen viljelemättömän maan sydämeen, jonne hän uneksi perustavansa uuden Ranskan, suuren siirtolaisvaltakunnan, joka nuorentaisi vanhentuneen rodun ja antaisi sille osansa maata. Siellä tahtoi hän laajaperäisten viljelysten kautta luoda itselleen valtakunnan, perustaa yhdessä Lisbethin kanssa uuden Fromentein hallitsijasuvun, uuden Chantebledin, jonka auringon hehku tekisi kymmenen kertaa hedelmällisemmäksi ja jonka hänen jälkeläisensä kansoittaisivat. Ja hän puhui tästä niin iloisen rohkeasti, että Mathieun ja Mariannen lopulta täytyi hymyillä kyyneltensä lomassa, vaikka heidän sydämensä vuoti verta.

"Mene, poikani, me emme voi pidättää sinua. Mene sinne, minne elämä sinua kutsuu ja siellä tulet sinä elämään mahdollisimman suuressa ilossa, terveydessä ja voimassa. Sillä sinä siität siellä vielä enemmän terveyttä, iloa ja voimaa, joka on alkuaan meistä ja josta me ylpeilemme. Olet oikeassa, me emme itke, sinun lähtösi tulee juhlahetkeksi, sillä perhe ei erkane eri osiin, se vaan leviää yli kaiken maailman."

Mutta Lisbethin ja Nicolaksen häitten jälkeen, sinä päivänä, jolloin heidän piti jättää jäähyväiset Chantebledin asukkaille, tulikin suuri suru. Perhe oli kokoontunut syömään viimeistä ateriaansa yhdessä, ja kun nuoren seikkailuhaluksen parin piti erkaneman vanhasta synnyinmaastaan, niin silloin itkettiin, vaikka olikin päätetty olla urhoollisia. He lähtivät pois vähillä matkakapineilla, mutta he olivat toiveita täynnä, paitsi myötäjäisiä, kymmentätuhatta frankia oli heillä vielä kymmenen tuhatta tullakseen niillä alussa toimeen. Rohkeudella ja työllä tulisivat he loppuun suorittamaan valloituksensa!

Benjaminin, nuorimpaan poikaan, vaikutti eronhetki erittäin suuresti. Hän ei ollut vielä kahdentoista vuotias, mutta kaunis hienorakenteinen poika, jota vanhempansa liiaksi hemmoittelivat, sillä he luulivat hänen olevan sairaalloisen. Hänen tahtoivat he välttämättömästi pitää itseään varten, hän oli niin rakastettava lempeine, kirkkaine silmineen ja kauniine kiharoine hiuksineen. Hän kasvoi unelmoiden ja jumaloittuna äitinsä polvilla.

"Odot, että saan vielä kerran sinua suudella, Nicolas! Koska sinä tulet takaisin?"

"En koskaan, pikku Benjaminini."

"Etkö koskaan, etkö koskaan ... oh, sehän on liian pitkä aika! Tule, tule joskus takaisin, jotta saan sinua vielä kerran suudella!"

"En koskaan", lausui Nicolas toisen kerran ja hänkin kalpeni, "en koskaan!"

Ja hän nosti pojan syliinsä, ja heidän kyyneleensä virtasivat. Silloin oli kaikilla tuska, kirveenisku, ikuisen eron hirveä hetki.

"Jää hyvästi, pikku veli ... hyvästi, hyvästi kaikki!"

Sillä aikaa kuin Mathieu lausui valloittajalle viimeiset onnentoivotuksensa matkalle, pakeni Benjamin äitinsä helmaan kyynelistä sokeana. Ja Marianne syleili kiihkoisesti häntä aivankuin olisi pelännyt, että hänkin matkustaisi. Sillä nythän oli enään ainoastaan Benjamin jälellä pesässä.

III

Constance oli nyt kaksitoista vuotta vallinnut itsevaltiaana loisteliaassa kodissaan ja odottanut siellä kohtaloaan. Ja sillä välin musertui hänen elämänsä ja toimensa yhä enemmän.

Näinä kahtentoista vuotena oli Beauchêne ehtimiseen vierinyt eteenpäin kaltevaa pintaansa. Hän oli nyt viimeisellä kehitysasteellaan. Hän oli tullut niin pitkälle, ett'ei hän enään asunut kotonaankaan, vaan niitten porttojen luona, jotka häntä kadulla metsästäivät. Viimeiseksi piti hän näistä parhaimpana erästä tätiä ja tämän sisarentytärtä, hän muutti asumaan heidän luokseen,

heidän sylissä hän kulutti viimeiset elinvoimansa ollen vielä kuudenkymmenen viiden vuotiaana hyvin ahnas, vaan samalla kuin viheliäinen riepu, joka odotti häpeällistä kuolemaansa. Ja hänen rikkautensa oli tuskin riittänyt tekemään häntä tuoksi inhoittavaksi raunioksi, mitä vanhemmaksi hän tuli, sitä runsaammin hän jakeli rahoja, epäilyttävät seikkailut nielivät äärettömiä summia, ja estääkseen niitten julkisuuteen tulemista tarvittiin taas rahaa. Hän oli köyhä, hän sai ainoastaan pienen osan liikkeen voitosta, mutta liike itse oli kukoistavassa tilassa.

Ja tästä kärsi enimmäin Constancen parantumaton pöyhkeys. Kun Beauchêne oli menettänyt poikansa, oli hän samalla myös menettänyt kaiken harrastuksensa kotiaan kohtaan. Mitä hyödytti ponnisteleminen kodin hyväksi, kun kerran ei ollut perillistä, joka olisi voinut ottaa sen vastaan hänen kädestään ja parantaa liikkeen? Hän oli sentähden antanut liikkeensä pala palalta Denisille, jonka hän siten vähitellen antoi tulla yksin herraksi. Denisellä oli alussa ollut ainoastaan kuudes osa, ja Beauchêne oli pidättänyt itselleen oikeuden lunastaa tämän osan määrätyn ajan kuluessa. Mutta kaukana siitä, että olisi lunastanut määrättyä aikana osansa takaisin, oli hänen täytynyt luovuttaa tuolle nuorelle miehelle uuden osan voidakseen päästä veloista, joita hän ei voinut julkisesti tunnustaa. Se oli tullut kuin tavaksi, joka toinen vuosi luovutti hän aina kuudennen osan, niin että nyt hänellä ei enään ollut edes kokonaista osaa, vaan ainoastaan osa viimeisestä osakkeesta, joka tuskin oli sadan tuhannen frankin arvoinen. Ja tämäkin oli hänellä vaan paperilla, sillä Denis oli ainoastaan sentähden tunnustanut hänelle tämän osakkeen, että hän sillä tekosyillä voi maksaa entiselle isännälleen korkoa, ja tämän summan hän itse joka kuukausi jakoi kahtia antaen siitä puolen Beauchênelle, ja toisen puolen Constancelle.

Viime mainittu tunki perinpohjin olosuhteet. Hän tiesi, että konetehdas kuuluisi noitten inhoittavien Fromentein pojalle niin pian kuin hän vaan saisi päähänsä ajaa pois sen entinen omistaja, jota ei koskaan enään näkynyt tehtaassa. Välikirjassa oli kuitenkin pykälä, joka myönsi Beauchênelle oikeuden ostaa takaisin kaikki osakkeet niin kauvan kuin välikirjaa ei oltu rikottu. Oliko se tämä mieletön toivo, usko ihmetyöhön ja taivaasta tulevaan pelastajaan, joka antoi hänelle niin paljon voimia kohtalonsa odottamiseen? Näitten kahdentoista vuoden turha odotus ja alituisesti murskaantuneet toiveet eivät edes näyttäneet vähentäneen hänen varmaa uskoansa siihen, että hän vielä kerran pääsee voitolle. Chantebledissä, nähdessään Mathieun ja Mariannen voiton, oli hän tosin vuodattanut kyyneleitä, mutta hän oli rohkaissut itsensä, hän eli nyt jonkun odottamattoman tapauksen toivossa, joka vihdoinkin todistaisi hänen hedelmättömyytensä oikeutetuksi. Hän ei olisi osannut tarkalleen sanoa, mitä hän toivoi, hän tahtoi itsepintaisesti elää, kunnes onnettomuus olisi kohdannut tuota liian lukuisaa Fromentein perhettä ja antanut sitte hänelle itselle korvauksen menetetyistä pojastaan, rappiolle joutuneesta miehestään, ja kaikesta siitä kammoittavasta, mitä hän oli saanut aikaan ja mitä hän nyt katkerasti suri. Hänen sydämensä vuoti verta, mutta hänen ylpeytensä nousi vimmattuun uhmailuun, hän ei tahtonut myöntää olleensa väärässä. Ja niin odotteli hän kohtalon kosta ylläisessä talossaan, joka oli käynyt hänelle liian suureksi nyt, kun hän oli yksinään. Hänen oli täytynyt rajoittaa elintapojaan, hän asui ainoastaan toisen kerroksen huoneissa vanhan palvelijattarensa kanssa, ainoan, joka hänellä oli jäljellä koko palvelijakunnastaan. Hän oli aina mustiin puettu, aivankuin olisi alituisesti surrut Mauriceaan, mutta kulki aina pää pystyssä ja oli ylpeän vähäpuheinen, ei koskaan valitellut, vaikka katkeruus kalvoi hänen terveyttään; hänellä oli sydänvika, niin että hän väliin ei tahtonut voida hengittääkään, mutta hän salasi sairautensa. Kun vanha palvelijatar kerran meni noutamaan tohtori Boutania, oli hän vähällä tulla pois ajetuksi talosta; Constance ei vastannut lääkärin kysymyksiin, hän ei sallinut tämän hoitaa itseään, hän oli varma kestävänsä niin kauvan kuin hänen toiveensa täyttyvät. Mutta mikä tuska hänellä oli, kun hänelle tuli tukehduskohtauksensa ollessaan aivan yksin tyhjässä talossaan, ilman poikaa, ilman miestä, eikä voinut huutaa avukseen ketään, sillä hän tiesi, ett'ei kukaan tulisi auttamaan! Ja kun kohta oli ohitse, oli hänellä lannistumaton voima tointua siitä, hän ajatteli itsekseen, että ainoastaan hänen läsnäolonsa esti Denistä tulemasta isännäksi ja hallitsemasta yksinään, ett'ei tuo Froment missään tapauksessa saisi taloa eikä pääsisi voittajaksi niin kauvan kuin hän eli, niin kauvan kuin katto ei ollut pudonnut hänen päähänsä.

Yksinäisyydessäänkin piti Constance liikettä silmällä, joka päivä otti hän selvän, mitä oli tapahtunut. Hyväntahtoinen Morange, jonka hän oli tehnyt uskotukseen, antoi empimättä hänelle nämät tiedot joka ilta, kun hän konttoorityönsä jälkeen meni vähäksi aikaa pakisemaan hänen kanssaan. Hän oli Morangelta saanut tietää kaikki, vähittäin myydyistä osakkeista, että Denis oli hiljalleen tullut koko liikkeen haltijaksi, että Beauchêne ja hän itse elivät tästä lähin uuden omistajan armeliaisuudesta. Constance oli järjestänyt vakoilunsa siten, että vanha kassanhoitaja vasten tahtoaankin hankki hänelle tietoja Denisistä ja hänen yksityiselämästään, kaikesta, mitä he tekivät taikka sanoivat vaatimattomassa sivurakennuksessaan, jossa tämä nuori parikunta yhä asui osoittamatta mitään kiirettä muuttaa suureen, komeaan rakennukseen. He eivät näyttäneet edes huomaavan, miten ahdasta heillä oli pienessä sivurakennuksessa, jota vastoin Constance asui yksinään avarassa isäntäväen rakennuksessa, johon hän melkein hukkui. Ja hän tuli raivoihinsa katsellessaan Denisin ja hänen perheensä huomaavaisuutta, sitä tyyneyttä, jolla he odottivat hänen kuolemaansa; Constance ei ollut kyennyt ärsyttämään heitä, hänen täytyi olla heille kiitollinen suruttomasta elämästään ja suudella heidän lapsiaan, kun nämät toivat hänelle kukkia.

Niin kului kuukausia ja vuosia, ja Morange tapasi Constancen melkein joka ilta samassa pienessä, hiljaisessa salongissa, puettuna samaan, mustaan leninkiin ja jäykistyneenä itsepintaisesta odotuksesta. Tuota kohtalon kosta ei koskaan kuulunut, mutta silti ei hän näyttänyt olevan epätoivossa voiton suhteen. Päinvastoin, ja vaikka erityiset tapaukset ehtimiseen todistivat hänen olleen väärässä, tuli hänen selkensä yhä suuremmaksi, hän uhoitteli kohtaloa ja häntä kannatti

varmuus siitä, että kohtalo lopuksi kuitenkin asettuu hänen puolelleen. Hän oli yhä järkähtämätön, hän yhä odotti ihmetyötä.

Aina iltasin kun Morange tuli, alkoi keskustelu samalla tavalla.

"Eikö mitään uutta eilisestä, rakas rouva Beauchêne?"

"Ei, ystäväni, ei mitään."

"No niin, pääasia on, että on terve. Silloin voi aina odottaa parempia päiviä."

"Oh, joka tapauksessa niitä voi odottaa."

Mutta eräänä iltana näitten kahdentoista vuoden loppupuolella, tunsin Morange ilman täällä sisällä muuttuneen, vavahtelevan hiljaisesta ilosta.

"Eikö mitään uutta eilisestä, rakas rouva Beauchêne?"

"On, ystäväni, nyt on tapahtunut jotakin uutta."

"Jotain iloistako, toivon minä, jotakin hyvää, jota te olette odottanut?"

"Niin kyllä, jotakin sellaista, jota minä olen odottanut! Jos vaan osaa odottaa, niin tapahtuu aina se, mitä tahtoo."

Morange katseli häntä kummastuneena, melkein levotonni siitä, että näki hänen niin muuttuneen. Hänen silmänsä loistivat ja liikkeensä olivat eloiset. Mikähän vihdoinkin täyttynyt toivo oli eläyttänyt häntä noin näiden pitkäin aikain kuluttua, jolloin hän oli ollut kuin surusta kivettynyt? Constance hymyili, hän hengitti keveästi, ja se raskas paino, joka häntä niin kauvan oli rasittanut, oli nyt poistunut. Ja kun Morange kysyi häneltä syytä tuohon iloon, vastasi hän:

"Ystäväni, minä en tahdo sanoa sitä vielä. Minä teen ehkä väärin iloitessani, sillä kaikki on vielä niin hämärää ja epävarmaa. Mutta eräs henkilö ilmoitti minulle äskettäin asioita, ja minun täytyy saada niistä varmuus ... sekä ajatella ennen kaikkea. Sitten uskon minä salaisuuteni teille, sen teillä tiedätte, sillä teillehän minä sanon kaikki, ja sitäpaitsi tulen minä tällä kertaa varmaan tarvitsemaan teidän apuunne. Odottakaa levossa ja rauhassa; jonakin iltana tulette te minun luokseni päivälliselle, ja silloin on meillä koko ilta aikaa puhella keskenämme kenenkään häiritsemättä. Ah, Jumalani, jos tämä olisi totta, jos tämä olisi ihmetyötä!"

Kului lähes kolme viikkoa, eikä Morange saanut tietää mitään. Hän näki, että Constance oli hyvin mieltäväinen ja levoton, mutta hän ei kysynyt mitään, ja Constance eli yhä yksinäistä koneellista elämäänsä. Morange oli äsken täyttänyt kuusikymmentä yhdeksän; siitä oli nyt kolmekymmentä vuotta kuin hänen vaimonsa oli kuollut ja enemmän kuin kaksikymmentä vuotta siitä kuin hänen tyttärensä Reine oli seurannut äitiään, ja Morange itse jatkoi pikkumaisuuteen asti tarkkaa konttoorielämäänsä, vaikka kaikki hänen ympärillään oli luhistunut kokoon. Ei yksikään ihminen ollut kärsinyt niin paljon kuin hän, nähdessään sellaisia murhenäytelmiä, kokenut sellaisia omantunnon vaivoja, mutta hän tuli yhä vaan pienillä, tasaisilla askelillaan, hän kesti loppumattomiin asti pienissä, vaatimattomissa oloissaan, hän oli kuin nohdedu ja mennyt kalu, jonka tuska oli säilyttänyt itseään varten. Mutta kuitenkin oli hänessä täytynyt syntyä levottomuutta herättäviä, sisäisiä repeämiä. Hän sai päähänsä mitä omituisimpia aatoksia. Hän oli eroittanut palvelijattarensa, hän osti itse ruokansa, keitti sen ja toi pöydälle; ei yksikään ihminen ollut kymmeneen vuoteen käynyt hänen asunnossaan, epäiltiin, että se oli mitä siivottomimmassa ja huolimattomimmassa kunnossa, ja isäntä oli turhaan puhunut korjauksista saamatta kuitenkaan Morangea suostumaan tai pääsemättä itse sisään. Vaikka tuo vanha ja nyt aivan valkoihiuksinen ja valkopartainen kassanhoitaja yhä oli itse puolestaan pikkumaisuuteen asti siisti, kulki hän kuitenkin kuluneessa takissa, jota hänen varmaankin piti laittaa joka ilta. Hänen saitautensa tuli niin mielettömäksi, ett'ei hän kuluttanut rahaa pienimmällä tavallakaan muuhun kuin yksinkertaiseen leipäänsä, jota hän osti joka neljäs päivä; hän söi kuivaa ruokaa, jotta sitä kuluisi vähemmin. Se herätti yleistä ihmettelyä, ja tuskin kului viikkoakaan, ett'ei ihmiset kysyneet hänen portinvartijaltaan, että mitä tuollainen noin säännöllinen herra, jolla oli kahdeksantuhatta frankia vuodessa, teki rahoillaan. Ja sitten alettiin laskea, kuinka paljon rahaa hänellä mahdollisesti oli kätöksä asunnossaan, ehkä tuhansia frankeja.

Mutta sitten syntyi vielä pahempi aukko hänen järkeensä: kaksi eri kertaa pelastettiin hän varmasta kuolemasta. Eräänä päivänä kun Denis oli kotimatalla, näki hän kassanhoitajan Grenellen sillalla nojaavan niin pitkälle kaidepuun ylitse, että hän varmaan olisi pudonnut, ell'ei Denis olisi tarttunut kiinni hänen takkiinsa. Nyt alkoi hän viattoman näköisenä nauraa ja syytti pyörtymiskohtausta. Erään toisen kerran tempasi Victor Moineaud hänen pois käynnissä olevan koneen luota juuri kuin hän hypnotiseeratun näköisenä oli antamaisillaan hammasrattaitten tarttua kiinni itseensä. Hän hymyili taaskin ja tunnusti, että oli tehnyt tyhmästi mennessään niin lähelle pyöriä. Häntä täytyi vartioda, sillä hän ei nähtävästi aina tiennyt, mitä teki. Monivuotisten palvelustensa tähden piti Denis häntä kuitenkin yhä ensimmäisenä kassanhoitajana; ja omituisinta oli, ett'ei hän koskaan ollut hoitanut näitä toimiaan paremmin kuin nyt; hän oli itsepäisen tarkka, kun oli kysymyksessä saada selville joistakin sentimetreistä, jotka eivät tahtoneet sopia kirjanpitoon, ja ihmeteltävällä tarkkuudella suoritti hän suurimmatkin yhteenlaskut. Järkähtämättömän tyyneen näköisenä aivankuin mikään sisällinen myrsky ei olisi vahingoittanut häntä, jatkoi hän koneellista elämäänsä; hän oli ehkä rutihullu, vaikka kukaan ei siitä tietänyt.

Mutta viime vuosina oli uusi olento alkanut vaikuttaa Morangeen. Vaikka hän oli Constancen uskottu ja tämä oli tyrannisella tahdollaan tehnyt hänen orjakseen, oli hän kuitenkin alkanut

vähitellen pitää Denisin pienestä tyttärestä, Hortensesta. Sitä mukaan kuin hän oli nähnyt tämän tytön kasvavan, oli hän alkanut kuvitella mielessään, että oli löytänyt Reinen, kauvan itketyn oman tyttärensä. Hortense oli äsken täyttänyt yhdeksän vuotta, ja joka kerta kuin Morange tapasi hänen tuli hän liikutetuksi, ja hänen mielihartautensa lisääntyi yhä, mutta se oli hyvin liikuttavaa, koska se kokonaan oli mielikuvitusta, sillä nämät lapset eivät vähimmälläkään tavalla olleet toistensa näköiset, toinen oli ollut hyvin tummaverinen, tämä oli melkein vaaleanverinen. Huolimatta suunnattomasta saituudestaan antoi hän kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa Hortenselle nukkeja ja makeisia. Ja tämä hellyys valtasi hänen siihen määrään, että Constance siitä loukkaantui. Constance antoi hän ymmärtää, että se, joka ei ole täydellisesti hänen kanssaan, on häntä vastaan. Morange oli alistuvinaan, mutta suuteli nyt Hortensea salaisuudessa, ja vastustus kiihoitti yhä enemmän hänen mielihartauttaan tyttöön. Ja melkein jokapäiväisessä seurustelussaan Constancen kanssa pelkäsi Morange nyt ainoastaan Constancen kättä, joka aina oli taivuttanut hänen niskansa. Heidä yhdisti salainen side, se vanha hirmuinen juttu, josta ei kukaan muu tiennyt, kanssarikoksellisuus, josta he eivät koskaan puhuneet, mutta joka yhdisti heidät. Morange oli heikko ja hyväntahtoinen raukka, joka oli antanut kesyttää itsensä kuin kotieläin. Tuon hirveän päivän jälkeen oli hän muuten saanut tietää paljon, hän tunsikaikki talon salaisuudet. Hän oli ollut siinä niin monta vuotta, kävellyt kaikkialla lyhyillä äänettömillä askelillaan, kuullut ja nähnyt kaikki, keksinyt siellä kaikki. Ja tämä hullu, joka tiesi niin paljo ja joka kulki vapaana tämän synkän näyttämön harhakäytävissä, tunsikaikki väliin ilmielekkiin leimahtavaa uhmaa siitä syystä, että hänen täytyi menetellä salaisesti saadakseen suudella Hortensea, ja hänen sydämensä asettui vastarintaan ja hän oli vähällä suuttua, jos tähän hänen mielihartauteensa koskettiin.

Äkkiä eräänä iltana pyysi Constance hänen jäämään päivällisille. Morange aavisti, että nyt oli tullut hetki, jolloin hän saisi tietää salaisuuden, ja nyt näki hän Constancen vavahtelevan innosta ja heittävän päätään kuin voitonvarma amatsooni. Ruokapöydässä ei Constance kosketellut tätä vakavaa asiaa, vaikka vanha palvelijatar oli jättänyt heidät yksin asetettuaan yhdellä kertaa koko vaatimattoman aterian pöydälle. Hän puhui vaan tehtaasta, Denisistä ja Marhesta, jonka suhteen hän teki huomautuksiaan, hän teki senkin virheen, että sanoi Hortensen olevan huonosti kasvatetun, ruman ja sietämättömän. Kassanhoitaja kuulusteli tätä arkamaisesti, ei tohtinut sanoa vastaan, vaikka koko hänen sisäinen ihmisensä kuohahteli.

"Saammepa nähdä, miten käy, kun jokainen tulee oikealle paikalleen", sanoi hän lopulta.

Hän odotti, kunnes olivat palanneet takaisin pieneen salonkiin, hän ei sanonut mitään, ennenkuin he istuivat sulettujen ovien takana, takkatulen ääressä, talvi-illan syvässä hiljaisuudessa.

"Ystävänä, niinkuin olen sanonut, tarvitsen minä pian teidän apuunne. Teidän pitää toimittaa tehtaasen eräs nuori mies, josta minä paljon pidän. Teidän pitää ottaa hänet konttooriinnekin, jos tahdotte tehdä minulle sen palveluksen."

Morange istui häntä vastapäätä toisella puolen kamiinia ja katseli kummastuneena häntä.

"Minä en ole määrääjä; kääntykää isännän puoleen, hän tekee varmaan kaikki, mitä te tahdotte."

"Mutta minä en tahdo tulla Denisille kiitollisuuden velkaan. Eikä se sovi minun ohjelmaanikaan. Teidän pitää suositteleman tätä nuorta miestä, teidän pitää ottaa hän apulaiseksenne, opettaa häntä ... onhan teillä valta hankkia paikka konttoristille? Muuten se on minun järkähtämätön tahtonikin."

Constance puhui kuin itsevaltiass hallitsijatar, ja Morange taivutti selkensä; tämä mies ei ollut koskaan tottunut muuhun kuin tottelemaan, ensin vaimoan, sitten tyttärtään ja vihdoinkin tätä vanhaa valtaistuimeltaan syöstyä kuningatarta, joka sortii häntä siitä uhmosta huolimatta, joka jonkun aikaa oli salaisesti kuohunut hänessä. Ja hän uskalsi nyt tehdä muutamia kysymyksiä.

"Luonnollisesti voin minä hankkia hänelle paikan. Kuka se nuori mies on?"

Constance ei vastannut heti. Hän kumartui tulen puoleen, aivankuin olisi tahtonut kohentaa sitä, mutta todellisuudessa sentähden, että hän tahtoi ajatella. Mitä hyötyä siitä olisi, että heti sanoisi kaikki? Jonakin päivänä täytyisi hänen kuitenkin sanoa kaikki Morangelle, jos mieli saada häntä kokonaan puolelleen. Mutta sillä ei ollut kiirettä, ja hän luuli menettelevänsä diplomaattisesti, kun hän ainoastaan valmisteli asiaa.

"Hän on eräs nuori mies, jonka kohtalo on muutamien muistojen tähden minulle kallis. Te ehkä muistatte erään tytön, joka oli täällä työssä — oh, siitä on hyvin kauvan, vähintään kolmekymmentä vuotta — Norine Moineaudin, ukko Moineaudin tyttären?"

Morange kohotti äkkiä päänsä ja katseli Constancea silmät selällään, äkkinäinen salama oli valaissut hänen muistiaan. Ennenkuin hän oli ehtinyt punnitsemaan sanojaan, antoi hän hämmästyksissään kielensä vapaasti lausua:

"Alexandre Honoré, Norinen poika, Rougemontin lapsi!"

Hämmästyneenä päästi Constance hiilihangon ja katseli läpitukevasti Morangea.

"Vai niin, te tiedätte...! Mitä te sitten tiedätte? Teidän täytyy se sanoa minulle, älkää salatko minulta mitään, teidän täytyy sanoa kaikki, kuuletteko te!"

Mitäkö hän tiesi? Herra Jumala, hänhän tiesi kaikki. Hän puhui kauvan ja pitkävetisesti kuin unissaan. Hän oli nähnyt kaikki, saanut tietää kaikki, Norinen raskauden, rahoista, jotka

Beauchêne oli maksanut, jotta tyttö olisi saanut synnyttää lapsensa rouva Bourdieun luona, pojan viemisen löytölastenkotiin ja sitten Rougemontiin, josta hän oli myöhemmin lähtenyt karkuun varastettuaan kolme sataa frankia. Hän tiesi senkin, että tämä nuori rosvo oli sitten viettänyt mitä inhoittavinta elämää Pariisissa.

"Mutta kuka on kertonut teille kaiken tämän? Miten te tiedätte tämän kaiken?" huudahti Constance kiivaasti.

Morange teki liikkeen aivankuin olisi tahtonut viitata heitä ympäröivään ilmaan, koko taloon. Hän ei edes oikein muistanutkaan, kuka hänelle oli nämät sanonut; mutta hän tiesi ne kuitenkin.

"Ymmärrättehän te, että kun on ollut kolmekymmentä vuotta samassa paikassa, niin saa tietää paljon. Minä tiedän kaikki."

Constance hätkähti ja vaiken. Morange istui siinä ja tuijotti tuleen. Constance ajatteli, että parasta oli niinkuin oli. Koska Morange tiesi kaikki, oli hänen nyt vaan käyttäminen tuota miestä tottelevana välikappaleenaan.

"Alexandre Honoré, Rougemontin lapsi... Niin, sen pojan olen minä vihdoinkin löytänyt. Tiedätkö te myös, että minä kaksitoista vuotta sitten annoin tiedustella häntä, vaikka ei siitä ollut mitään hyötyä?"

Morange nyökäytti päätään, ja Constance jatkoi puhettaan, mainitsi, että hän aikoja sitten oli luopunut vanhasta ohjelmastaan, mutta silloin oli hän sattumalta keksinyt pojan.

"Niin, se tapahtui äkkiä kuin salaman leimaus. Se oli sen päivän aamuna, jolloin te näitte minun niin liikutettuna. Minun kälyni Sérafine, joka ei käy minua tervehtimässä edes neljää kertaa vuodessa, tuli kello kymmenen aikaan suureksi ihmeeksi luokseni. Hän on tullut niin omituiseksi, kuten tiedätte, ja ensin en minä edes kuulustellut hänen juttujaan, kun hän kertoili eräästä nuoresta miehestä, jonka huono seura oli turmellut ja jonka täytyisi pelastaa. Mutta mitenkä minä hämmästyin, kun hän puheli suoraa kieltä ja mainitsi minulle, mitä hän sattumalta oli keksinyt... Niin, kohtalo valvoo aina ja auttaa lopulta!"

Se olikin todella kummallinen tapaus. Viime vuosina oli Sérafine vajonnut yhä syvemmälle ja oli raivoissaan liian aikaisen vanhuutensa tähden. Ollen aina himokas saavuttamaan menetettyjä nautintojaan oli hän taaskin alkanut harhailla pitkin Pariisia ja tullut tekemisiin pahimman roskaväen kanssa. Hänen seikkailuistaan puhuttiin mitä merkellisimpiä juttuja. Erään tuttavansa naisen kautta oli hän antanut valita itsensä jäseneksi eräisen yhdistykseen, jonka tarkoituksena oli auttaa ja parantaa rikoksellisia nuorukaisia, kun he palasivat vankilasta. Hän oli ottanut muutamia asuntoonsakin Marignankadun varrelle ja elänyt kuin mieletön heidän kanssaan ikkunain ollessa peitettyinä ja ovien sulettuina. Eräänä iltana oli muuan nuori ystävä tuonut hänen luokseen Alexandren, joka jo oli kolmekymmenen kahden vuotias pitkä nuorukainen ja oli äskettäin ollut kymmenen vuotta vankeudessa. Hän oli kuukauden päivät voinut Sérafinen kodissa, mutta kerran oli hän avomielisyyden puuskassaan kertonut Sérafinelle elämänsä tarinan, puhunut Rougemontista, maininnut äidistään Norinesta, kuvailut turhia yrityksiään löytää isäänsä, jonka piti olla äärettömän rikas herra. Sérafine oli äkkiä ymmärtänyt kaikki, hän huomasi tuon yhdennäköisyyden Beauchênen kanssa, joka nyt häntä kummastutti, ja tämä yhtymys oli huvittanut häntä kokonaisen päivän, tempaissut hänen irti tylsyydentilastaan aivankuin ihan uutena ja kaikkea muuta kuin jokapäiväisenä ihmisenä. Poika parka, Sérafine ei voinut pitää häntä, hän ei ollut sanonut pojalle mitään hämmästyttävästä keksinnöstään, sillä hän pelkäsi ikävyyksiä. Mutta kun hän tunsu Constance tiedustelut muutamia vuosia sitten, oli hän nyt tullut kertomaan Constancelle asiasta.

"Hän itse ei siis tiedä vielä mitään", lausui Constance kertomuksensa lopulla. "Kälyni lähettää hänen minun luokseni, aivankuin minä olisin joku kälyni ystävätär, joka hankkii hänelle hyvän paikan. Hän ei halunne nykyään mitään muuta kuin saada tehdä työtä. Jos hän on rikkonut, niin onhan hänellä niin paljon syitä, jotka lieventävät hänen rikostaan! Muuten, niin pian kuin minä saan hänen käsiini, niin vastaan minä hänestä; sen jälkeen ei hän tule tekemään mitään muuta kuin sitä, mitä minä tahdon."

Vaikka Sérafine ei ollut maininnut omasta osastaan tässä jutussa, tunsu Constance hänen kuitenkin siksi hyvin, että tiesi, mistä liasta Alexandre nyt tuli. Constance oli Sérafinelta kuullut ainoastaan sen valheen, jonka Alexandre oli keksinyt siitä kuuden vuotisesta vankeusrangaistuksesta, jonka hänen muka oli täytynyt kärsiä erään naisen, rakastajattarensa tähden, joka todellisuudessa oli syylinen, mutta jonka salaisuuksia Alexandre ei tahtonut paljastaa. Mutta nämät olivat ainoastaan tunnetut vuodet niistä kahdestatoista, joihin hän oli ollut kateissa, ja hyvällä syyllä voi luulla, että hän oli tehnyt mitä pahimpia häpeällisiä tekoja, koko joukon tuntemattomia rikoksia niinä vuosina, jolloin kukaan ei tiennyt hänestä mitään. Vankeusvuodet näyttivät muuten olleen hänelle hyödyllisenä lepoaikana, ne olivat tehneet hänen tyyntemmäksi, hienommaksi, ja hän oli nyt päättänyt olla enää heittäytymättä hunningolle. Kun hän oli saanut siistimmän puvun ja Sérafine oli hänelle neuvonut hieman tapoja, oli hänestä tullut jotakuinkin sievännäköinen nuori mies.

Morange käänsi silmänsä hehkuvista hiilistä, joihin hän oli tuijottanut.

"Mitä te hänelle aiotte tehdä? Onko hänellä mitään tietoja? Onko hänellä edes jonkunlainen käsiala?"

"Hänen käsialansa on hyvä. Luonnollisesti ei hän paljon tiedä. Sentähden minä juuri annan hänen

teidän huostaanne. Teidän täytyy höylätä häntä ja antaa hänelle yleiskatsaus kaikesta. Vuoden tai kahden perästä täytyy hänen tuntea tehdas yhtä hyvin kuin sen omistaja, se on minun tahtoni."

Nämät viimeiset sanat olivat täydellisesti selittäviä, ja ne herättivät kassanhoitajan terveen järjen. Alkavasta hulluudestaan huolimatta oli hän vielä kelpo numeromies, joka ajatteli selvästi ja järkevästi.

"No niin, rakas rouvani, koska te tahdotte, että minun pitää teitä auttaa, niin täytyy teidän uskoa kaikki minulle ja sanoa, mihin tarkoitukseen te aiotte käyttää tuota nuorta miestä täällä. Ettehan te vaan toivone hänen kauttaan voivanne saada liikettä takaisin, ostaa kaikki osakkeet ja tulla vielä kerran yksinvaltiattareksi täällä?"

Pettämättömällä logiikalla todisti Morange nyt tuon unelman mahdollisuuden, luetteli numeroita, mainitsi sen melkoisen kokonaissumman, joka olisi tarvittu Denisin osien lunastamiseen.

"Muuten en minä ymmärrä, minkätähden te mieluummin otatte juuri tuon nuoren miehen ettekä jotakuta muuta. Hänellä ei ole minkäänlaisia laillisia oikeuksia, senhän teidän pitäisi nähdä, rouvani! Hän ei voi täällä olla muu kuin vieras, ja siinä tapauksessa tahdon minä mielukkaimmin sivistyneen ja rehellisen miehen, joka tuntee koneitten rakennusta."

Constance oli taaskin alkanut kohennella tulta. Kun hän vihdoinkin katsoi ylös sanoi hän matalalla, kiihkoisalla äänellä katsoen Morangea suoraan kasvoihin:

"Alexandre on mieheni poika, hän on siis myös perillinen. Vieras hän ei ole, vaan tuo toinen, Denis, Fromentein poika, joka on varastanut omaisuutemme. Te raatelette sydäntäni, ystäväni, ja kaikki vereni vuotaa ulos yhdessä sen kanssa, mitä te nyt pakoitatte minun sanomaan."

Se oli hänen poroporvarillinen katsantokantansa, että perinnön piti ennen joutua äpäräpojan kuin vieraan käsiin. Vaimona ja äitinä suri hän, sen hän tunnusti, mutta hän uhrasi itsensä ja hän ajaisi pois vieraan, vaikka se maksaisi hänen henkensä. Ja eikö hänen miehensä poika tavallaan ollut hänen omansa, koska hän oli saman miehen poika, joka oli ollut Constancen oman pojan, vainajan, isänä? Muuten tekisi Constance äpärän pojakseen ja pakoittaisi tämän elämään häntä itseä varten.

"Tahdotteko te tietää, mihin minä aijon käyttää häntä tässä talossa? Sitä en minä vielä itsekään tiedä. Luonnollisesti en minä huomenna saa niitä satoja tuhansia frankeja, jotka tarvitaan. Mahdollista on, ett'emme koskaan saa näitä rahoja. Mutta miksi emme voisi koettaa, miksi emme taistelisi? Ja vaikka me olemmekin voitettut, niin se on juuri pahinta tuolle voittajalle. Sillä minä lupaan teille, että jos tämä nuori mies tahtoo totella minua, tulee hänestä se räjähdyskone, se miina tehtaan alle, joka vielä räjäyttää koko tehtaan ilmaan."

Hän teki liikkeen aivankuin olisi tahtonut lakaista pois kaikki. Hänen sekamielisistä, vihaan perustuvista suunnitelmistaan oli tämä varmaankin viimeinen, jonka hän oli koettava saada toteutumaan, jos muut suunnitelmat kukistuisivatkin. Morangea pöyristytti, kun hän kuuli Constancen sanovan kiivaalla äänellä:

"Kaksitoista vuotta olen minä odottanut, että kohtalo ryhtyisi käsiksi asiaan, ja nyt se on ryhtynyt! Minä tahdon mieluummin uhrata henkeni kuin jättää tätä viimeistä mahdollisuutta käyttämättä hyväkseni!"

Hän oli vannonut kukistavansa Denisin, kun kohtalo vaan häntä auttaisi, ja vanha kassanhoitaja näki jo edessään onnettomuuden, viattomat lapset saisivat kärsiä onnettomuudesta samalla kertaa kuin heidän isänsäkin, joka olisi väärin, ja tämä seikka täytti hänen hellän sydämensä uhmalla. Antaisiko hän tämän uuden onnettomuuden tapahtua ja olisiko hän kertomatta muille, mitä tiesi? Se toinen rikos, tuo ensimmäinen, hirmuinen, josta he eivät keskenään puhelleet, muistui nyt varmaankin hänen mieleensä, sai tänä kauhun hetkenä hänen silmänsä kankeasti tuijottamaan, ja Constancen itsenkin valtasi kauhu nähdessään Morangen katseen ja hän koetti omalla katseellaan kukistaa Morangen. Ja kun he herkeämättä tuijottivat toisiinsa, olivat he taaskin näkevinään tuon ammoittavan kuilun tuolla käytävässä ja sieltä tuleva kylmä ilma jäädytti heitä. Mutta tälläkin kertaa tuli Morange voitetuksi, hän ei sanonut enään mitään, tuo heikko raukka, hän alistui taaskin naisen lujan tahdon alaiseksi.

"Se on siis päätetty, ystäväni", sanoi Constance leppeämmällä äänellä, "te otatte Alexandren aluksi kirjoitusapulaiseksenne. Te saatte tutustua häneen täällä, tässä huoneessa, jonakin iltapäivänä kello viisi kun on tullut pimeä, sillä minä en tahdo, että ihmiset saavat tietää minun välittävän tämän nuorukaisen kohtalosta. Ylihuomenna, jos se sopii teille."

"Ylihuomenna, niinkuin tahdotte."

Seuraavana päivänä oli Morange niin omituinen, että portinvartija ilmoitti miehelleen epäilevänsä jotakin; heidän vuokralaistaan kohtaisi varmaankin joku onnettomuus, sillä hän oli tullut alas sukkajalassa noutamaan vettä, näyttänyt niin omituiselta ja puhellut itsekseen. Sinä päivänä tapahtui myös se ennen kuulumaton seikka, että hän tuli tuntia myöhemmin konttooriinsa; ei kukaan tehtaassa voinut muistaa, että sellaista olisi ennen tapahtunut. Niinkuin hirmumyrskyn ajamana oli hän mennyt suoraan Grenellen sillalle, jossa Denis kerran oli pelastanut hänen veden viekoittelulta. Salaperäinen voima oli hänen vienyt samalle paikalle, ja siinä seisoi hän nyt nojaten samaan kaidepuuhun ja tuijotti alas virtaavaan veteen. Eilisestä olivat samat sanat hänen kielellään, sanat, joita hän ei voinut olla itsekseen ehtimiseen toistamatta: "Antaisiko hän tämän uuden rikoksen tulla täytetyksi huutamatta maailmalle, mitä hän tiesi?" Ne olivat varmaankin

nämät sanat, joita hän ei voinut saada mielestään ja jotka olivat saaneet hänen aamulla unohtamaan tohvelinsa ja tehneet hänen äsken niin pyörälle päästään, että hän oli tullut liian myöhään konttoriinsa eikä ollut tahtonut tuntea taloakaan. Ja kun hän nyt taas oli kumartuneena tämän veden ylitse, niin tuli se siitä, että hänellä oli tajuton halu tehdä loppu kaikesta ja päästä vapaaksi noista sanoista, jotka kiusasivat häntä. Tuolla veden pohjassa vaikenisivat sanat, hän ei lausuilisi niitä enään, ne eivät enään koettaisi pakoittaa häntä tekoon, johonka hänellä ei ollut voimia. Vesi houkutteli niin lempeästi häntä luokseen, olisi niin ihanaa päästä erilleen taisteluista, antautua kohtalonsa valtaan...

Morange nojautui vielä syvemmälle ja tunsi jo virran kohinan tarttuvan itseensä. Silloin huusi nuori ja iloinen ääni hänen takanaan:

"Mitä te katselette, herra Morange? Onko siellä suuria kaloja?"

Se oli Hortense, joka kamarineidin seurassa oli menossa Anteuiliin leikkimään toveriensa kanssa. Ja kun kassanhoitaja hämmästyneenä kääntyi katsomaan taakseen, jäi hän hetkeksi seisomaan vapisten ja kyyneleet hämmässä tämän pikku enkelin eteen, joka oli estänyt häntä tahtoessaan lähteä pitkälle matkalleen.

"Oletteko se te, lemmikkini! Ei, eihän siellä suuria kaloja ole. Minä luulen, että ne ovat pohjalla, sillä vesi on niin kylmää talvella. Lähdettekö pois? Tehän olette hyvin hieno turkiksilla reunustetussa takissanne!"

Tyttö nauroi, hän kuunteli ihastuneena näitä lempeitä sanoja, ja vanhan ystävän ääni vapisi mielihartaudesta.

"Minä olen niin iloinen, siellä leikitään teatteria. On niin hauskaa olla iloinen!"

Hän sanoi tämän aivan samalla tavalla kuin Reinekin oli sen sanonut, ja Morange olisi voinut langeta polvilleen ja suudella hänen jalkojaan, aivankuin tyttö olisi ollut epäjumalan kuva.

"Ah, teidän täytyy olla aina iloinen. Te olette aivan liian kaunis, nyt minä suutelen teitä."

"Suudelkaa vaan, herra Morange. Tiedätekö, nukke, jonka annoitte minulle, on saanut nimekseen Margot, ett'ekä te voi aavistaakaan, miten kiltti ja tottelevainen se on. Tulkaa joskus tervehtimään sitä!"

Morange suuteli Hortensea, ja kalpeassa talvi-ilman valaistuksessa katseli hän sitten tytön jälkeen sydän polttavana ja valmiina marttyyriksi. Ei, sehän olisi liian halpamaista ... tuon tytön täytyy olla aina iloinen. Ja hitaasti lähti hän sillalta, sanat palasivat takaisin hänen mieleensä ja nyt ne olivat terävät ja vaativat vastausta. "Antaisiko hän tämän uuden rikoksen tapahtua ilmoittamatta, mitä hän tiesi?" Ei, ei, se oli mahdotonta, hänen pitäisi toimia. Mutta kaikki oli vielä kuin sumussa, miten hän puhuisi, miten hän toimisi? Ja kun hän saapui konttooriin, rikkoi hän neljänkymmenen vuotiset tapansa rupeamalla kirjoittamaan pitkää kirjettä sen sijaan, että olisi aloittanut heti yhteenlaskunsa. Tämä kirje, joka oli osoitettu Mathieulle, kertoi koko jutun, Alexandren ilmaantumisen, Constancen suunnitelmat ja sen palveluksen, jonka hän itse oli luvannut Constancelle. Kaikki tämä tuli hänen kynästään kuin rippi, jolla hän kevensi sydäntään, mutta hän ei maininnut itsellään olevan mitään osaa tässä oikeudenharjoitustyössä, joka tuntui liian raskaalta hänen hartioilleen. Sittenkuin Mathieu olisi saanut tiedon, olisi heitä kaksi, ja silloin olisi heillä tahtoakin. Ja hän pyysi lopuksi Mathieun saapumaan huomenna, ei ennen kello kuutta, sillä hän tahtoi oppia tuntemaan Alexandren, hän tahtoi nähdä, miten keskustelut päättyvät ja mitä Constance häneltä vaatii.

Yö ja seuraava päivä olivat hänelle hyvin vaikeat. Portinvartijatar kertoi myöhemmin, että neljännessä kerroksessa asuva vuokralainen oli kuullut Morangen koko yön kävelevän edestakaisin. Hän oli paukutellut ovia ja siirrellyt huonekaluja aivankuin olisi aikonut muuttaa. Hän luuli myös kuulleen huutoja, nyyhkytyksiä ja hullun puhelua; tuntui aivan siltä kuin hän olisi puhellut haamuille, palvellut vainajia jollakin salaperäisellä tavalla. Ja päivän kuluessa nähtiin hänessä konttoorissa levottomuutta herättäviä oireita. Vähintään kymmenen kertaa meni hän ilman minkäänlaista syytä alas, jäi seisomaan käynnissä olevain koneitten luokse, meni sitten taas laskutöihinsä hämmästyneenä siitä, ett'ei löytänyt sitä, jota hän niin tuskallisilla ponnistuksilla etsi. Kello neljän aikaan kun tuli pimeä, havaitsivat hänen apulaisensa, että hän lopetti työnsä. Hän odotti ja katseli kelloa. Ja kun kello löi viisi, tarkisti hän vielä kerran erään yhteenlaskun; sitten nousi hän ylös ja lähti jättäen kassakirjan auki aivankuin hän heti olisi aikonut palata takaisin jatkaakseen yhteenlaskuaan.

Morange meni galleriaan, johon yhdistyi se käytävä, joka yhdisti tehtaat ja asuinrakennuksen. Tähän aikaan oli koko laitos valaistu, sähkölamput levittivät valoaan, niin että oli valoisa kuin kirkkaalla päivällä, ja seinät vavahtelivat koneitten käynnistä. Ennenkuin hän tuli käytävään, äkkäsi hän äkkiä hissin, tuon hirveän syvyyden kuilun, johonka Blaise oli syöksynyt neljatoista vuotta sitten. Tämän onnettomuuden jälkeen oli aukko ympäröity aitauksella, jossa oli veräjä, niin että kukaan ei voinut pudota alas, ell'ei hän itse avannut veräjää heittäytyäkseen alas. Hissi oli alhaalla ja veräjä sulettuna, ja vastustamattoman voiman kulettamana meni Morange eteenpäin ja katsoi kauhistuneena syvyyteen. Hän oli näkevinään koko murhenäytelmän, murskautuneen ruumiin tuolla alhaalla, hän tunsi saman kauhun jäätävän itseään kuin silloinkin. Miksi ei hän tekisi loppua kaikesta, koska hän kärsi niin hirveästi, koska hän ei voinut enään nukkuakaan ja koska hän oli luvannut molemmille vainajilleen tulevansa perässä? Viimeksi toissapäivänä oli hän nojatessaan sillan kaidepuuhun tuntenut melkein vastustamattoman halun saada kuolla. Jos hän silloin olisi menettänyt tasapainonsa, olisi hän nyt vapaa ja hän saisi

vihdoinkin maata haudan rauhassa molempain vaimojensa välissä. Äkkiä tuntui hänestä kuin kysymyksen ratkaisu olisi kuiskattu hänelle alhaalta syvyydestä; alkavassa hulluudessaan oli hän kuulevinaan äänen, Blaisen äänen huutavan syvyydestä: "Tulkaa sen toisen kanssa! Tulkaa sen toisen kanssa!" Hän hätkähti ja suoristi vartalonsa, vastaus hänen epäröimiseensä oli tullut äkkiä kuin salaman leimahdus. Se oli ainoa ja viisas ratkaisu, se selvitti kaikki. Se tuntui hänestä niin yksinkertaiselta, että hän kummasteli, miksi hän oli saanut ajatella sitä niin kauvan. Tästä hetkestä asti sai tuo heikko ja hellämielinen miesparka rautaisen tahdon, ylenluonnollisen rohkeuden, jota oli kannattamassa mitä selvin ajatuskyky ja hienoin viekkaus.

Ensin valmisteli hän kaikki, lykkäsi puskurin eteen, jotta hissiä ei saataisi ylös hänen poissa ollessaan, tarkasti myöskin, että kaidepuitten veräjän voi avata ja sulkea helposti. Hän käveli kevein askelin ja katseli varovasti ympärilleen; hän ei tahtonut, että joku olisi kuullut tai nähnyt häntä. Sitten sammutti hän kaikki kolme sähkölamppua, jotta galleria muuttui aivan pimeäksi. Alhaalta, ammottavasta luukusta, tunki yhä ylös hälinä työpajoista. Nyt vasta kun kaikki oli valmista, kääntyi hän käytävään mennäkseen pieneen salooniin.

Constance odotti häntä siellä yhdessä Alexandren kanssa. Hän oli antanut Alexandren tulla puolta tuntia aikaisemmin, hän tahtoi ripittää tätä nuorukaista, mutta ei antanut hänen vielä aavistaa, minkä aseman hän aikoi hänelle tässä talossa. Hän piti tarpeettomana antautua heti tämän pojan valtaan ja oli sentähden sanonut tahtovansa sukulaisensa, paroonitar de Lowiczin suosituksesta hankkia hänelle paikan. Mutta hillityllä innolla tarkasteli ja tutki hän poikaa ja oli ihastunut nähdessään tämän olevan vahva ja tarmokas, kasvot ankarat ja niissä pari peloittavaa silmää, jotka ennustivat kostajaa. Sittenkuin Constance olisi täydentänyt hänen kasvatuksensa, tulisi hänestä erittäin hyvä välikappale. Alexandre ei ymmärtänyt varmasti mitään, mutta hän vainusi jotakin, hän tunsu, että hänen kohtalonsa ratkaistiin, hän odotti saalista kuin nuori susi, joka on olevinaan kesy voidakseen sitten levossa ja rauhassa syödä koko lammaslauman.

Kun Morange tuli sisään, huomasi hän ainoastaan yhden asian, Alexandren yhtäläisyyden Beauchênen kanssa, tuon äärettömän suuren yhtäläisyyden, joka oli äsken niin suuresti vaikuttanut Constanceen ja saanut hänen kauhusta jäykistymään. Morangesta tuntui siltä kuin olisi hän päähänpistollaan tuominnut vanhan isäntänsä kuolemaan.

"Minä olen odottanut teitä, ystäväni; te tulette liian myöhään, te, joka muuten olette niin täsmällinen."

"Minulla oli siellä pieni työ, jonka tahdoin saada loppuun."

Mutta Constance laski leikkiä, hän oli hyvällä päällä. Ja nyt meni hän heti asiaan.

"Tässä on herra, josta olen puhunut. Te saatte aluksi ottaa hänet huostaanne ja antaa hänelle harjaannusta, vaikka hän ei alussa voisikaan tehdä muuta kuin käydä asioilla. Se on siis päätetty, eikö niin?"

"Minä otan hänen huostaani, luottakaa minuun."

Constance lähetti luotaan Alexandren sanoen, että tämä voi alkaa virkansa seuraavana aamuna. Silloin tarjoutui Morange kohteliaasti näyttämään hänelle konttooriansa ja vielä avoinna olevia työpajoja.

"Siten saa hän yleissilmäyksen huoneustoista ja voi huomenna aamulla tulla suoraan minun luokseni."

Constance näytti aivan ihastuneelta kassanhoitajan kohteliaisuudesta.

"Se oli kaunis ajatus, ystäväni, tuhansia kiitoksia siitä. Hyvästi nyt, nuori herrani, me pidämme huolta teidän tulevaisuudestanne, jos te olette ymmärtäväinen itse."

Mutta nyt tuli hän aivan kankeaksi kauhusta, sillä nyt tapahtui aivan omituista ja mieletöntä... Morange oli antanut Alexandren mennä edellä ja sitten kääntyi hän itse Constanceen sekä lausui matalalla, tutunomaisella äänellä, kasvot aivan lähellä Constancen kasvoja ja virnistellen kuin hullu:

"Ha ha! Blaise on tuolla alhaalla syvyydessä! Hän puhuu, hän on puhunut minulle! Ha ha! Kuperikeikka! Tahdotko nähdä kuperikeikan? Sinä saat nähdä vielä yhden kuperikeikan, vielä yhden kuperikeikan!"

Ja sitten katosi hän Alexandren kanssa. Constance oli kuulostellut häntä hämmästyneenä. Se oli niin odottamatonta, niin hullumaista, että hän ei ollut aluksi ymmärtänyt mitään. Mutta sitten ... millainen salaman välähdys! Morange oli puhunut tuosta murhasta, siitä, josta hän ei ollut muulloin koskaan puhunut ja joka oli neljätoista vuotta ollut kuin haudattuna, ja nyt heitti hän sen Constancelle vasten kasvoja hullun tavalla nauraen. Mistä tuli tuo katkeruus miesparkaan, mistä tuo hämärä uhkaus, jonka Constance tunsu häilyvän päänsä päällä kuin jääkylmän ilmavedon tuolta syvyyden kuilusta? Hän tuli kalman kalpeaksi, hän sai hämärän aavistuksen jonkinlaisesta hirveästä kohtalon kostosta, saman kohtalon, jota hän vielä äsken luuli voitavansa hallita. Niin se oli. Hän oli olevinaan neljätoista vuotta sitten samassa salongissa, hän seisoi siinä jäykistyneenä, kuunnellen kaikkia ääniä, jotka tulivat tehtaasta, odotellen putoamisen kumeata jysähdystä niin kuin hän neljätoista vuotta sitten, sinä iltana, oli odottanut kuullakseen sen toisen murskaantuvan.

Morange näytti kuitenkin Alexandrelle tietä, kulki lyhyin, kevein askelin ja puheli

hyväntahtoisesti hänen kanssaan.

"Pyydän anteeksi, että menen edellä, mutta minun täytyy näyttää teille tietä. Tällaisessa talossa on niin paljon sokkeloita, portaita, käytäviä ja muita loppumattomiin. Nyt kääntyy käytävä vasemmalle, niinkuin näette."

Kun he olivat tulleet galleriaan, oli siellä pilkkosen pimeä, ja Morange huudahti aivan luonnolliselta tuntuvalta suuttuneella äänellä:

"Kas niin, koskaan ei täällä ole mitään järjestystä! He eivät ole sytyttäneet tulia, ja nappi on tuolla etäällä. Minä tiedän onneksi, mihin asetan jalkani, minä, joka olen kulkenut täällä neljäkymmentä vuotta. Olkaa varovainen, seuratkaa vaan minua!"

Hän sanoi nyt Alexandrelle joka askeleen, mitenkä se oli astuttava, hän neuvoi kohteliaalla tavalla äänen ollenkaan värähtelemättä.

"Älkää päästäkö minun kättäni, kääntykää vasemmalle. Nyt menemme vaan suoraan eteenpäin. Mutta odottakaa ... täällä on aitaus ja veräjä ... nyt olemme sillä kohdalla, kuuletteko, minä aukasen veräjän ... seuratkaa minua, minä näytän tietä."

Morange otti vielä askeleen pimeyteen, tyhjään ilmaan. Ääntäkään päästämättä alkoi hän pudota. Alexandre, joka seurasi hänen kinterillään, jotta ei eksyisi, tunsu kauhukseen lattian katoovan jalkainensa alta. Mutta hän ei voinut peräytyä, hän otti täyden askeleen, kiljahti ja putosi. Molemmat ruumiit olivat sitten siellä murskautuneina. Morange hengitti vielä muutamia sekunteja. Mutta Alexandre makasi siinä pääkallo halenneena ja aivoainetta ympärillään samalla paikalla, josta Blaise oli löydetty.

Nyt syntyi suuri hälinä kun löydettiin nuo molemmat ruumiit eikä voitu selittää onnettomuuden syytä. Morange vei salaisuutensa mukanaan hautaan, selityksen siihen julmaan oikeudenkäyttöön, jota hän oli harjoittanut, ehkä rangaistukseen siten Constancea, ehkä hyvittääkseen sen vanhan rikoksen, jolloin Denisiltä vietiin hänen kaksoisveljensä; nyt oli hän saanut korvauksen pienessä tyttäressään Hortensessa, jonka piti elää onnellisena Margotinsa, kauniin, tottelevaisen nukkensa kanssa. Morangella ei varmaan itsellä ollut mitään selvää käsitystä korkeammasta, kostavasta oikeudesta, jonka hirmumyrsky vei mukanaan ihmishenkiä. Hän ei ollut ymmärtänyt, vaan ainoastaan toiminut. Mutta tehtaassa oli ainoastaan yksi ajatus, kaikki sanoivat, että hän oli hullu, että hän yksin oli syynä onnettomuuteen, varsinkin kun ei muuten voitu selittää lamppujen sammuttamista, veräjän aukasemista eikä kuperikeikkaa tuonne syvyyteen.

Että hän oli ollut mielipuoli, se tuli aivan selväksi seuraavina päivinä, kun hänen portinvartijattarensa kertoili hänen omituisesta käytöksestään ja varsinkin kun poliisikomissarius tuli pitämään hänen asunossaan tarkastusta. Hän oli hullu, hän oli rutihullu. Ensiksikin ei kukaan olisi voinut mielessäänkään kuvitella niin huonossa kunnossa olevaa asuntoa, keittiö näytti tallilta, salongissa olevat huonekalut olivat pölystä harmaat ja salissa olisi voinut luulla ryövärijoukon mellastelleen: huonekalut oli ladottu toistensa päälle ikkunain eteen, niin että siellä vallitsi nokimusta pimeys, ja minkätähden hän oli näin tehnyt, sitä ei kukaan voinut tietää. Ainoastaan Reinen huoneessa oli siistiä ja puhdasta kuin pyhätössä, huonekalut olivat niin kiiltävät kuin olisi hän niitä hankannut joka päivä. Mutta kaikkein selvimmin tuli hänen mielipuolisuutensa näkyviin makuuhuoneen suhteen, joka oli muutettu museoksi. Seinät olivat täynnä hänen vaimonsa ja tyttärensä valokuvia. Ikkunaa vastapäätä olevalla pöydällä oli se pieni tabernaakeli, jota hän kerran oli näyttänyt Mathieulle; Valérien ja Reinen valokuvat, molemmat kahdenkymmenen ijässä otetut, olivat keskipisteenä, ja niiden ympärillä mahdottoman paljon muita valokuvia Valériestä ja Reinestä lapsina, nuorina tyttöinä, naisina, kaikissa asemissa ja kaikenlaisissa vuouissa. Ja pöydällä oli kuin uhrialtarilla yli sata tuhatta frankia, korkea kasa kullassa, hopeassa ja vieläpä vaskessakin; siinä olivat kaikki rahat, jotka hän likaisessa saituudessaan oli säästänyt vuosien kuluessa. Nyt vihdoinkin tiedettiin, mihin hänen säästönsä olivat joutuneet; hän oli antanut ne molemmille vaimoilleen, jotka yhä olivat olleet hänen tahtonaan, hänen rakkautenaan ja hänen kunnianhimonaan. Omantunnon vaivassa siitä, että hän oli uneksussaan tekevänsä heidät rikkaiksi tappanutkin heidät, lahjoitteli hän nyt heille näitä rahoja, jotka he niin mielellään olisivat tahtoneet saada ja joita he hehkuvalla halulla olisivat käyttäneet hyväkseen. Hän oli ansainnut ne ainoastaan heidän tähtensä, hän toi heille kaikki, ei ottanut soutaakaan omia huvejaan varten, hän koetti innolla lepyttää ja ilahuttaa heidän haamujaan. Koko kortteli puhui kauvan tuosta vanhasta, hullusta herrasta, joka oli ollut melkein nälkään kuolemaisillaan sellaisen pöydälle kootun aarten, vaimonsa ja tyttärensä valokuvilla uhratun rahan ääressä.

Kun Mathieu kello kuuden aikaan tuli tehtaasen, sattui hän keskelle onnettomuudesta pelästyneitä ihmisiä. Jo aamulla oli Morangen kirje saattanut hänet levottomaksi omituisen kertomuksensa tähden löydetyistä Alexandresta, jonka Constance tahtoi tuoda taloon, ja vaikka kirje oli hyvin selvä ja ymmärrettävä, oli siinä kuitenkin aukkoja, jotka pelästyttivät häntä. Hän oli lukenut sen kolmasti ja ruvennut aina lukiessaan tuskallisesti arvailemaan, sillä koko juttu tuntui hänestä hämärältä uhkaukselta. Ja kun hän nyt saapui yhtymäpaikkaan, tulikin hän noitten kahden verisen ruumiin eteen, jotka Victor Moineaud oli äsken kantanut esiin ja asettanut vieretysten. Kauhusta jäykistyneenä kuunteli hän poikaansa Denistä, joka innokkaasti kertoili tapahtuneesta onnettomuudesta, mitenkä molemmat murskautuneet ruumiit oli löydetty toistensa päältä, tuo vanha kassanhoitaja ja tuo nuori mies, jota ei kukaan tuntenut. Mathieu ymmärsi heti, että se oli Alexandre, mutta hän vaikenä, hän ei tahtonut antaa luottamustaan kenellekään, ei edes pojalleen, sillä kaikki hänen hirveät otaksumisensa olivat vielä niin häilyvät. Yhä kasvavalla

levottomuudella kuunteli hän kerrottavan niistä muutamista tosiasioista, jotka tunnettiin, gallerian lamppujen sammuttamisesta, aina suljetusta aitauksen veräjältä, jonka ainoastaan voi aukaista se, joka tunsi lukon salaisuudet. Kun Victor Moineaud nyt huomautti, että vanhus oli varmaankin pudonnut ensin, koska nuorukaisen toinen jalka oli hänen mahansa päällä, tuli Mathieu ajatelleeksi, mitä oli tapahtunut neljätoista vuotta sitten, hän muisti, miten ukko Moineaud oli nostanut ylös Blaisen samasta paikasta, josta poika nyt toi Morangen ja Alexandren. Blaise! Uusi ajatus tuli hänen mieleensä, hirveä epäluulo häikäsi häntä siinä pimeydessä, jossa hänen epäluulonsa koettivat löytää itselleen tietä. Hän antoi Denisin hoitaa asioita täällä ja meni itse Constanceen luokse.

Mutta kun Mathieun piti kääntyä käytävään, pysähtyi hän hissien luokse. Se oli tässä, kun Morange neljätoista vuotta sitten oli tavannut luukun avonaisena ja rientänyt alas ilmoittamaan siitä, jotavastoin Constance väitti menneensä aivan levollisena omiin huoneisiinsa juuri kuin Blaise tuli pimeästä galleriasta ja syöksyi syvyyteen. Kaikki olivat vihdoinkin pitäneet tätä selitystä oikeana, mutta Mathieu tunsi nyt, miten valheellinen se oli, hän muisti katseita, sanoja, kysymyksiä, joihin ei vastattu, ja hän saavutti äkkiä varmuuden, varmuuden, joka syntyi kaikesta siitä, mitä hän ei tähän asti ollut ymmärtänyt, mutta mikä nyt sai hirveän merkityksen.

Constance seisoi yhä keskellä pientä salonkia levottomana, liikkumattomana ja kalpeana kuin vaha. Sama odotus kuin neljätoista vuotta sitten oli alkanut ja hän oli niin tuskan ja jännityksen valtaama, että jaksoi tuskin hengittää. Vielä ei hän ollut kuullut mitään tehtaasta, ei hälinää, ei ääntä, ei askeltakaan. Eikö tämä kauhea pelko ollutkaan muuta kuin mielikuvitusta? Mutta Morange oli pilkallisesti nauranut hänelle vasten kasvoja, ja hän oli ymmärtänyt. Nyt ei hän enään kuullut tehdastyön paukkinnaa ja melua, koneet olivat pysähtyneet. Äkkiä lakkasi hänen sydämensä sykkimästä, sillä hän kuuli jonkun lähestyvän. Ja sisään tuli Mathieu.

Constance vetäytyi taaksepäin aivankuin olisi nähnyt kummituksen. Hän, Mathieu, suuri Jumala! Minkätähden juuri hän? Mitenkä hän voi olla täällä? Kaikista onnettomuuden sanansaattajista odotti hän vähimmin Mathieuta. Jos hänen kuollut poikansa olisi tullut, niin ei Constance olisi niin paljon pelästynyt kuin nyt isän nähdessään.

Hän ei voinut lausua sanaakaan, ja Mathieu sanoi ainoastaan:

"He ovat pudonneet alas, he ovat kuolleet molemmat, kuolleet kuin Blaise."

Constance ei vieläkään sanonut mitään, hän katseli Mathieuta, he seisoivat hetken ja katsoivat toisiaan silmiin. Ja Constanceen katse sanoi Mathieulle kaikki, hän näki edessään koko murhan.

"Viheliäinen, kuinka syvälle te olette langennut! Ja kuinka paljon verta on teidän omallatunnollanne!"

Constance koetti viimeisen kerran suoristaa vartalooaan, hän tahtoi vielä riemuita voitostaan, huutaa, että hän itse oli tehnyt nämät murhat ja menetellyt siinä oikein. Mutta sitten kukisti Mathieu hänen rohkeutensa viimeisellä paljastuksellaan.

"Te ette siis tiedä, että tuo viheliäinen Alexandre oli yksi niistä, jotka murhasivat rouva Angelinin, teidän ystävänne, sen naisparan, joka ryöstettiin ja kuristettiin eräänä talvi-iltana. Minä olen säälistä salannut sen teiltä. Hän olisi kuritushuoneessa, jos minä olisin puhunut. Ja jos minä puhuisin tänään, niin tulisitte tekin sinne."

Se oli surmanisku. Constance ei lausunut sanaakaan, hän kaatui selälleen matolle kuin poikki hakattu puu. Nyt oli tappio täydellinen, se kohtalo, jota hän oli odottanut, kääntyi häntä itseä vastaan ja kaatoi hänen. Hänen ajatuksensa, että pitää olla ainoastaan yksi lapsi, oli vähitellen turmellut hänet, ja nyt oli hän petetty, ryöstetty äiti, jonka lohduttamattoman äidinsydämen viljeys oli ajanut murhaan. Ja hän makasi nyt siinä suorana, laihana ja kuihtuneena, sen hellyyden myrkyttämänä, jota hän ei ollut saanut tyydyttää.

Mathieu soitti, vanha palvelijatar tuli sisään, auttoi häntä nostamaan Constancea sänkyyn ja riisui sitten vaatteet hänen yltään. Constance makasi kuin kuollut, hän oli nähtävästi saanut tukehduskohtauksen, ja Mathieu lähti ulos noutamaan Boutania, jonka hän onneksi tapasikin heti, sillä tohtori oli äsken tullut kotiin päivälliselle. Boutan, joka pian oli seitsemänkymmenen kahden vuotias, oli laannut hoitamasta virkaansa, hän meni ainoastaan joskus hyvin vanhain potilaittensa luokse. Hän tutki sairaan ja teki epätoivoa osoittavan liikkeen, jolla oli niin suuri merkitys, että Mathieu tuli yhä levottomammaksi ja koetti löytää Beauchênen, jotta edes hän olisi läsnä vaimonsa kuollessa. Kun hän kysyi vanhalta palvelijattarelta, kohotti tämä vaan olkapäitään, hän ei tietänyt, missä herra oli, herra ei sanonut koskaan, missä hän oleskeli. Mutta lopulta pelästyi palvelijatarkin, hän teki nopean päätöksen, riensi noitten naisten, tädin ja sisarentyttären luokse, joitten osoitteen hän varsin hyvin tiesi, sillä hänen emäntänsä oli itse lähettänyt hänet sinne useat kerrat, kun hänen oli välttämätöntä puhua miehensä kanssa; mutta siellä sanottiin palvelijattarelle, että naiset olivat eilen matkustaneet Nizzaan kahdeksaksi päiväksi yhdessä herran kanssa, ja kun hän ei tahtonut palata takaisin ilman jotakin perheen jäsentä, sai hän päähänsä mennä herran sisaren, paroonitar de Lowiczin luokse, ja hänet toi hän mukanaan vaunuissaan melkein väkivallalla.

Boutan oli turhaan tehnyt kaikki voitavansa. Kun Constance aukasi silmänsä, katseli hän lääkäriä kankeasti, tunsi luultavasti hänen, mutta ummisti taaskin silmänsä. Hän kieltäytyi itsestään vastaamasta. Hän kuuli kyllä kaikki, hän ei voinut olla tiedoton siitä että ihmisiä oli hänen ympärillään ja että häntä koetettiin auttaa, mutta hän ei tahtonut tietää heidän huolenpidostaan, hän tahtoi olla kuollut eikä halunnut osoittaa elonmerkkejä. Eivät auenneet enään hänen

silmälautansa eikä huulensa, hän oli jo tämän maailman ulkopuolella, voitettu kamppaili kuolonkamppaustaan mykkänä.

Sinä iltana oli Sérafine hyvin omituinen. Hän haisi eeteriltä, sillä nyt oli hän alkanut juopotellakin. Kun hän sai kuulla onnettomuudesta, Morangen ja Alexandren kuolemasta, joka oli saanut aikaan sydäntaudin Constancelle, virnisteli hän kuin mieletön ja sanoi pakollisesti nauraen:

"Oh, sepä oli hauskaa!"

Hän istahti kuitenkin nojatuoliin riisumatta hattuaan ja käsineitään. Siinä istui hän ja katseli sairasta avoimin silmin, noilla ruskeilla, kullankimallavilla silmillään, ainoilla, jotka hänessä vielä olivat elokkaat kauneuden täydellisen rappeutumisen jälkeen. Hän oli kuudenkymmenen kahden, mutta näytti satavuotiaalta, hänen julkeat kasvonsa olivat kuin sadekuuron rikki repimät, hänen päivänpaisteiset hiuksensa olivat sammuneet tuhkasateesta. Ja vielä keskiyön aikana istui hän paikallaan kuolevan vieressä, jota hän ei edes näyttänyt näkevänkään, hän unohti itsensäkin kuin kuollut esine, hän ei tiennyt, miksi hän oli tuotukaan tänne.

Ei Mathieu eikä Boutan ollut tahtonut lähteä pois, he olivat päättäneet valvoa koko yön, jotta Constancen ei tarvitsisi jäädä yksin vanhan palvelijattarensa kanssa hänen miehensä ollessa Nizzassa tädin ja sisarentyttären kanssa. Keskiyön aikana kun he keskustelivat matalalla äänellä, kuulivat he kummakseen Sérafinen äkkiä aukasevan suunsa kolmen pitkän tunnin vaitiolon jälkeen.

"Tiedättekö, hän on kuollut."

Kuka oli kuollut? He ymmärsivät vihdoin, että hän puhui Gaudesta. Tämä kuuluisa kirurgi oli todellakin löydetty kuolleena työhuoneensa sohvalta, ja kuoleman syytä ei varmuudella tiedetty. Mitä omituisimpia juttuja kerrottiin siitä. Mathieu muisti Sérafinen hirveät mielikuvitukset sinä päivänä, jolloin hän oli vapaasti päästänyt kiukkunsa valloilleen siitä syystä, että oli leikkaajan veitsen kautta menettänyt sukupuolensa: "Oh, jos me jonakin iltana menisimme hänen luokseen, me kaikki, jotka hän on kuohinnut, ja jos me vuorostamme kuohitsemme hänet!" Heitä oli tuhansia ja taas tuhansia, Sérafine oli näkevinään heidät kaikki ympärillään ja takanaan, kokonainen sotajoukko hedelmättömistä naisista, jotka olisivat kiihkeillä huudoillaan saaneet vastaanottohuoneen seinät hajalleen. Kun Sérafine näki Mathieun katselevan hämmästyneenä, jatkoi hän lyhyesti, hullun tavalla nauraen:

"Hän on kuollut, me olimme siellä kaikki."

Se oli hullutusta, epäiltävää, mahdotonta, mutta oliko se sittenkin totta vai valetta? Tuntui kuin jääkylmä tuuli olisi puhaltanut Mathieun ohitse, tuulahdus siitä tuntemattomuudesta, jota ihminen ei tunne eikä saa koskaan tuntea.

Boutan kuiskasi Mathieun korvaan:

"Kahdeksan päivän perästä on hän tukkihullu ja sulettu hulluinhuoneen koppiin."

Kahdeksan päivän perästä oli paroonitar de Lowicz puettu pakkoröijyyn. Hän eristettiin, kukaan ei saanut käydä hänen luonaan, sillä hän puhui ruokottomia sanoja ja teki siveettömiä liikkeitä.

Mathieu ja Boutan valvoivat Constancen luona päivänkoittoon asti. Hän ei avannut silmiään eikä huuliaan. Kun aurinko nousi, kääntyi hän seinään päin ja kuoli.

IV

Taas kului vuosia, ja Mathieu oli jo kuudenkymmenen kahdeksan ja Marianne kuudenkymmenen viiden vanha, kun viimeinen taistelu, tuskallisin heidän elämässään oli lähellä saattaa heidät hautaan epätoivoisina ja ilman lohdutusta.

Marianne oli eräänä iltana mennyt vuoteesensa surusta ja tuskasta sairaana. Hirveät eripuraisuudet olivat häirinneet rauhaa ja sopua perheen keskuudessa. Onneton riita oli syntynyt myllyn, jossa Grégoire hallitsi, ja Chantebledin välillä, jota hallitsivat Gervais ja Claire, ja Ambroise, joka oli otettu välittäjäksi, oli konttooristaan Pariisissa vielä kiihdyttänyt liekkiä ja ratkaissut asian liikekannalta katsoen huolimatta intohimoista, jotka se sai valloilleen. Se tapahtui juuri palattuaan kotiin keskustelusta Ambroisen kanssa, kun Mariannen oli täytynt mennä vuoteesensa sydän haavoitettuna ja pelokkaana tulevaisuuden suhteen. Ambroise oli hänen ottanut vastaan melkein raa'asti, hän palasi kotiin tuntien katkeruudekseen itsensä omien kiittämättömien poikainsa raatelemaksi, jotka riitelivät ja tappelivat keskenään. Hän ei voinut nousta ylös, mutta hän pyysi, ett'ei Mathieu puhuisi asiasta mitään, hän ei tarvinnut lääkäriä, hän vakuutti, ett'ei hänellä ole tuskia, että hän ei ollut sairas. Hän hipui, sen hän tunsu, hän poistui joka päivä hieman kauemmaksi miehestään, hänen suuri surunsa vei hänet yhä loitommaksi. Oliko tämä mahdollista? Kaikki nämät rakastavat ja rakkaat lapset, jotka olivat hyväilyissä kasvaneet heidän sylissään, jotka olivat tulleet heidän voittonsa iloksi ja ylpeydeksi, kaikki nuo lapset, heidän rakkautensa hedelmät, tuo "pyhä joukko", joka oli ympäröinyt heidät, oli nyt hajallaan, he raatelivat toisiaan itsepintaisella kiivaudella! Ne olivat siis oikeassa, jotka sanoivat,

että mitä enemmän perhe kasvaa, sitä suuremmaksi tulee kiittämättömyyden laiho. Ja kuinka paljon totuutta olikin tuossa vanhassa sananlaskussa, että ketään ei pidä sanoa onnelliseksi, ennenkuin hän on kuollut!

"Oh", sanoi Mathieu istuessaan vuoteen ääressä ja pitäessään Mariannen kuumeista kättä omassaan, "kun on saanut taistella näin paljon, kun on voittanut näin monta voittoa, ja kuitenkin saa kärsiä haaksirikon viimeisen surun tähden, katkerimman kaikista. Sitä täytyy todellakin taistella viimeiseen hengenvetoonsa asti, ja onni voitetaan ainoastaan kärsimyksillä ja kyynelillä. Meidän täytyy uudelleen toivoa, meidän täytyy taistella uusi taistelu ja voittaa ja elää!"

Marianne oli menettänyt kaikki voimansa, hän oli kuin tappion kärsinyt.

"Ei, minulla ei ole tarmoa, minä olen voitettu. Ulkonaiset haavat ovat aina parantuneet. Mutta tämän haavan on tehnyt minun oma vereni, tämä on sisäistä verenvuotoa, joka tukehuttaa minut. Nyt viimeisenä päivänä nähdään, että meidän ilomme, meidän terveytemme, meidän voimamme on ollut valhetta."

Mathieu kauhistui tätä uhkaavaa onnettomuutta, hän lähti ulos ja itki viereisessä huoneessa, hän luuli Mariannen kuolevan ja jäävänsä itse yksin.

Myllyn ja maatilán välillä oli syntynyt tämä onneton riita Lepailleurin nummimaan johdosta, joka oli Chantebledin maitten välissä. Vanhaa, romantista, muurivihreää kasvavaa myllyä, jossa oli sammalta kasvava ratas, ei ollut enään moniin vuosiin ollut olemassa. Grégoire oli tehnyt täyttä totta isänsä aatteesta, hän oli hajottanut vanhan myllyn ja rakentanut sen sijaan suuren höyrymyllyn, joka oli sivuradalla yhteydessä Janvillen rautatienaseman kanssa. Itse oli hän hankkimassa itselleen kauniin omaisuuden siitä asti kuin hän oli saanut jauhattavakseen paikkakunnan viljan, ja hän oli melkoisesti tasaantunut, hän oli nyt vahvaruumiinen noin neljäkymmenen vuoden ikäinen herra, ja hänen nuoruuden vilkkaudestaan ei ollut jällellä muuta kuin kiivas luonne, jonka purkauksia ei kukaan muu voinut lieventää kuin hänen hyvänluontoinen ja ymmärtäväinen vaimonsa Thérèse. Monet kerrat oli hän ollut vähällä joutua riitaan appensa Lepailleurin kanssa, joka ylpeili seitsemästäkymmenestä vuodestaan. Vanha mylläri ei ollut voinut estää uuden myllyn rakentamista, vaikka hän oli ennustanut siitä varmaa perikatoa, mutta nyt teki hän pilkkaa ahkerasti työskentelevästä höyrymyllystä julmistuneena siitä, että hän taaskin oli ollut väärässä. Hän oli voitettu toisen kerran: ei siinä kyllin, että Chantebledin runsaat sadot olivat saattaneet hänen ennustuksensa tuosta lutkasta, maasta, häpeään, nyt alkoi myöskin hänen halveksimansa mylly uudestaan elää, siitä tuli jättiläinen, joka jauhoi suuria rikkauksia hänen vävyilleen. Pahinta oli se, että hän tahtoi yhä itsepintaisesti elää nähdäkseen ainaisia tappioitaan ja tunnustamatta koskaan tulleen voitetuksi. Yksi ainoa ilo oli hänellä jällellä, se lupaus, jonka Grégoire oli antanut hänelle, että nimittäin nummimaata ei luovuteta, ja tämän lupauksen oli Grégoire myöskin pitänyt. Mutta sitäpaitse oli Lepailleur houkutelut häneltä lupauksen, että tuota maata ei koskaan viljeltäisi. Tuon laihan nummimaan katseleminen, joka oli kuin hedelmättömyys itse mehukkaitten ja viheriöitseväin peltojen vieressä, ilahutti häntä hänen kateellisuudessaan, ja se oli kuin vastalause ympärillä olevaa hedelmällisyyttä vastaan. Ja siellä orjantappurapensaitten ja kivien keskessä nähtiin hän usein kävelevän kuin vanha kuningas tyytyväisenä tähän alastomuuteen, ja sieltä etsi hän luultavasti myöskin tekosyitä riitoihin, sillä se oli juuri hän, joka kerran tällaisella kävelyretkellään keksi sen, että Chantebled oli anastanut osan tuota nummimaata, ja tästä johtui se, että Fromentein perheen pitkällinen onni uhkasi muuttua.

Grégoire oli liikeasiain suhteen hyvin ankara, hänen päähänsäkään ei juolahtanut, että hän luopuisi jostakin oikeudestaan. Kun appensa tuli ja kertoi hänelle, että Chantebledin asukkaat olivat hävyttömästi kyllä kyntäneet enemmän kuin kolme hehtaaria hänen maataan luultavasti tarkoituksella jatkaa tätä kaunista rosvousta, tahtoi Grégoire heti päästä asiasta selville, sillä hän ei sallinut, että tultiin liian lähelle hänen oikeuksiaan. Onnettomuudeksi ei voitu löytää rajamerkkejä. Mathieu voi sentähden väittää, että erehdys oli tapahtunut vasten tahtoa taikka että rajan yli ei oltu menty. Mutta Lepailleur vakuutteli vihaisena päinvastoin, hän veti kepillä rajaviivan ja vannoi, että se oli oikein, korkeintaan voisi se erota kymmenen sentimetriä oikeasta rajaviivasta. Ja eripuraisuus syntyi eräässä keskustelussa molempain veljien, Gervaisin ja Grégoiren välillä, jolloin jälkimäinen lausui anteeksi antamattomia sanoja. Seuraavana päivänä tuli riita julkiseksi, sillä Grégoire veti asian oikeuteen. Gervais vastasi tähän sillä uhkauksella, ett'ei hän lähetä jyvääkään jauhettavaksi myllyyn, ja tämä oli vaarallinen vastaisku, sillä Chantebled oli ollut uuden höyrymyllyn paras käyttäjä. Asema tuli päivä päivältä yhä pahemmaksi, sovinto oli pian aivan mahdoton varsinkin kun Ambroise, jota oli pyydetty sovittajaksi, ryhtyi liian kiivaasti asiaan ja saattoi molemmat riitapuolet tyytymättömiksi. Veljesviha laajeni, heitä oli nyt kolme veljeä sodassa toisiaan vastaan. Tulisiko koko perhe tämän hävitysraivon saastuttamaksi elettyään niin monta vuotta terveellisessä, järjellisessä ja hellässä sovussa?

Mathieu koetti luonnollisesti myöskin välittää. Mutta jo ensi sanat lausuttuaan tunsu hän, että jos hän epäonnistuisi, jos hänen isällistä arvoaan ei tunnustettaisi, tulisi eripuraisuus täydelliseksi. Hän odotti; omasta puolestaan ei hän ollut luopunut taistelusta, mutta hän odotti sopivaa aikaa. Jokainen eripuraisuuden päivä lisäsi hänen levottomuuttaan. Koko hänen työtään, koko hänen luomaansa pientä kansaa, sitä pientä valtakuntaa, jonka hän oli perustanut, uhkasi äkillinen perikato. Sellainen laitos voi elää ainoastaan rakkauden avulla, sama rakkaus, joka sen oli luonut, voi yksin tehdä sen pysyväiseksi, ja se kukistuu, niin pian kuin veljellisen yhteistunteen siteet katkeavat. Sen sijaan että jättäisi jälkeensä elämäntyönsä sen ollessa täydessä kukoistuksessa, näkisi hän sen nyt raastettuna, tahrattuna ja kuolleena, ennenkuin hän itse olisi kuollut.

Eräänä iltana, synkkänä hämäränhetkenä syyskuun viimeisinä päivinä, antoi Marianne lykätä leposohvansa ikkunan ääreen; ainoastaan Charlotte hoiti häntä, hänen luonaan ei ollut tässä nyt liiankin suuressa asunnossa, joka oli tullut vanhan metsästyspaviljongin sijaan, ketään muita kuin nuorin poikansa Benjamin. Siitä asti kuin sisällinen sota oli alkanut raivota perheessä, oli hän sulkenut ovensa, hän tahtoi avata ne ainoastaan kaikille sovintoon suostuville lapsilleen, jos he jonakin päivänä tahtoisivat tulla sopimaan hänen luokseen. Mutta hän epäili saavansa nauttia tätä ainoata lääkettä, joka olisi antanut hänelle uuden elämän. Kun Mathieu nyt istui hänen vieressään pitäen hänen kättään omassaan, eivät he alussa puhuneet mitään, he katselivat vaan avointa kenttää, maatilan alueita, jotka etäämpänä peittyivät sumuun, myllyä tuolla Yeusen rannalla korkeine savuavine piippuineen, ja Pariisia taivaanrannan tuolla puolla, kellertävänpunaista valoa kuin äärettömän suuren ahjon valo.

Hetket kuluivat. Mathieu oli iltapäivällä tehnyt pitkän kävelyretken Mareuiliin ja Lillebonneen haihduttaakseen surujaan. Vihdoin lausui hän matalalla äänellä aivankuin olisi puhunut itseksensä:

"Ei koskaan ole kyntö ollut niin helppoa kuin tänä vuonna. Tuolla ylämaassa on maan laatu uuden viljelysjärjestyksen kautta yhä parantunut, ja myöskin näillä viertomailloilla on hiekkamaa tullut paljon voimakkaammaksi sen uuden kastelutavan avulla, jonka Gervais on keksinyt. Siitä asti kuin maatila on tullut hänen ja Clairen käsiin, on maatilan arvo tullut melkein kaksinkertaiseksi. Siinä on ainainen kukoistus, työn voitolla ei ole rajojakaan."

"Mitä siitä on hyötyä, ell'ei rakkautta enään ole?" mutisi Marianne.

"Sitten", jatkoi Mathieu hetken vaiti oltuaan, "menin minä Yeusen rannoille ja näin etäältä, että Grégoire on saanut uuden koneensa, jonka Denis on hänelle rakentanut. Sitä purettiin juuri pihalle vaunuista. Se antaa myllynkiville sellaisen nopeuden, että hyvästi kolmas osa voimasta säästyy. Kun on tällaiset työkapineet, niin maa voi synnyttää kokonaisia viljameriä lukemattomille ihmisille, kaikki saavat leipää. Tuo kone enentää syvällä ja tasaisella hengityksellään yhä vaan rikkautta."

"Mitä siitä on hyötyä, jos ihmiset vihaavat toisiaan?" sanoi Marianne taaskin.

Silloin vaikeni Mathieukin. Mutta maata mennessään sanoi hän vaimolleen, että hän oli kävelyretkellään päättänyt lähteä seuraavana päivänä Pariisiin; ja kun hän näki vaimonsa kummastelevan tätä, mainitsi hän eräästä vanhasta saamisesta, jonka hän panisi uloshakuun. Oli mahdotonta sallia Mariannen makaavan ja kuolevan tuolla tavalla, hän tahtoi toimia, tehdä viimeisen koetuksen riidan sovittamiseksi.

Kun Mathieu kymmenen aikaan seuraavana päivänä saapui Pariisiin, antoi hän ajaa itsensä pohjoiselta rautatienasemalta suoraan Grenellen konetehtaalle. Hän tahtoi ennen kaikkea tavata Denisin, joka ei tähän asti ollut ollenkaan ottanut riitaan osaa. Denis oli aikoja sitten, heti Constancen kuoltua muuttanut isoon rakennukseen vaimonsa ja kolmen lapsensa kanssa. Tämä muutto loistavaan palatsiin, josta isäntä hallitsi, oli kuin liikkeen täydellisen omistusoikeuden saavuttaminen. Beauchêne olisi voinut elää vielä ehkä montakin vuotta, mutta hän oli luopunut osuudestaan elinkautista eläkettä vastaan. Vihdoin eräänä iltana saatiin tietää, että hän oli kuollut sydämenhalvaukseen noitten naisten, tädin ja sisarentyttären luona syötyään liian vahvan aamiaisen. Se oli suvun viimeinen jäännös, joka siten lakaistiin likaviemäriin.

"Mistä nyt tuuli puhalttaa?" huudahti Denis iloisesti nähtyään isänsä. "Tuletko syömään aamiaista? Minä olen vielä kesäleski, vasta maanantaina matkustan minä noutamaan Marthea ja lapsia Dieppestä, jossa heillä on ollut ihana syyskuu."

Mutta hän tuli levottomaksi saatuaan tietää, että äiti on vaarallisesti sairaana.

"Mammako sairaana, ja vielä vaarallisestikin! Mitä sinä sanot? Minä luulin, että hän on vaan väsynyt, että hän on vaan lievästi pahoinvointinen. Kas niin pappa, miten asiat ovat? Teillä on salaisuuksia, teillä on ehkä joku suru?"

Ja hän kuunteli sitten Mathieun täydellistä selontekoa. Hän tuli hyvin liikutetuksi, aivankuin olisi äkäkännyt jonkun uhkaavan vaaran. Ja vihaisella äänellä sanoi hän sitten:

"Kas niin, veljeni ovat saaneet kaunista aikaan riidallaan! Minä tiesin kyllä, että he eivät sopineet, minä olen kuullut yksityisseikkoja, jotka ovat suututtaneet minua, mutta en minä koskaan voinut luulla, että sinä ja mamma otatte asian niin pahaksenne, että sulkeudutte huoneeseen kuolemaan. Tästä täytyy tulla toinen ääni kelloon. Minä puhun heti Ambroiselle asiasta. Mennään syömään aamiaista hänen luokseen, ja sitten tehdään tästä loppu!"

Hänellä oli annettavana muutamia käskyjä, Mathieu meni pihalle odottamaan häntä. Niinä kymmenenä minuuttina, jonka ajan hän siinä käveli edestakaisin, muistui entiset ajat hänen mieleensä. Yli tämän pihan oli hän kulkenut joka aamu ollessaan ensimmäisenä piirustajana ja tullessaan Janvillestä kolmekymmentä souta taskussa aamiaista varten. Täällä oli nyt kaikki jotenkin entisensä kaltaista, suuri keskusrakennus kelloineen, työpajat, liiteri, pienoinen kaupunki harmaita rakennuksia, joitten yläpuolelle kohosi kaksi suurta, aina savuavaa savupiippua. Hänen poikansa oli yhä laajentanut tätä työn kaupunkia rakennuksilla Fédérationkadun ja Grenellen bulevardin puolelle. Sivukadun puolella oli yhä vielä se suuri herrarakennus, josta Constance oli niin ylpeillyt, jossa hän oli elänyt loistavasti kuin teollisuuden kuningatar pienessä, keltaisessa salongissaan. Kahdeksan sataa työmiestä oli siinä työssä, maa järjisi ainaisesta kiireestä, liike oli tullut yhdeksi Pariisin etevimmistä ja siinä tehtiin kaikki

suuremmat maanviljelyskoneet. Ja hänen pojallaan oli ollut onni päästä vastustamattomaksi hallitsijaksi koneiteollisuuden alalla, hänen poikansa vaimo hallitsi tuolla pienessä, keltaisessa salongissa kauniitten, terveitten lastensa kanssa.

Kun Mathieu liikutettuna silmäsi oikealla puolen olevaan sivurakennukseen, jossa hän oli asunut Mariannen kanssa ja jossa Gervais oli syntynyt, meni vanha työmies hänen ohitsensa tervehtien häntä.

"Hyvää päivää, herra Froment!"

Mathieu tunsu Victor Moineaudin, joka jo oli viidenkymmenen viiden vuoden vanha, ja vanhentuneempi ja työstä enemmän kulunut kuin hänen isänsä siihen aikaan, jolloin akka Moineaud oli tullut tarjoamaan hirviölle poikansa vielä liiaksi hentoa lihaa. Victor Moineaud oli tullut tehtaasen kuudentoista vanhana ja nyt oli hänkin ollut alasimen ääressä lähes neljäkymmentä vuotta. Vääräytystä tekevä kohtalo uudistui, vetojuhdan oli yhä vedettävä raskasta kuormaansa, nyt oli pojan vuoro seurata isänsä jälkiä, tylsistyä ja tulla jauhetuksi muruiksi kurjuuden ja vääräyden polkumyllyssä.

"Hyvää päivää, Victor! Oletteko terve ja hyvissä voimissa?"

"Ah, herra Froment, minä en ole enään nuori. Minun täytyy ajatella itselleni luolaa jonnekin, kun se ei vaan ole omnibuksen alla!"

Hän viittasi tällä ukko Moineaudin kuolemaan; eräs omnibus oli nimittäin ajanut ukon ylitse Grenellenkadulla, jolloin ukon molemmat jalat olivat katkenneet ja pääkallo halennut.

"Muuten", jatkoi hän, "voi yhtä hyvin kuolla sillä tavalla kuin jollakin muullakin. Siten se käy nopeamminkin. Isällä oli se onni, että Norine ja Cécile pitivät hänestä huolta. Muussa tapauksessa ei omnibus olisi ajanut hänen ylitsensä, ei, hän olisi silloin saanut kuolla nälkään."

"Voivatko Norine ja Cécile hyvin?" kysyi Mathieu.

"Voivat, herra Froment, ainakin minun tietääkseni ... ymmärrättehän, ett'emme me tapaa toisiamme juuri usein. Koko joukosta ovat he ja minä ainoastaan jälellä, sillä minä en ota lukuun Irmaa, hän on unohtanut meidät siitä asti kuin tuli niin hienoksi. Euphrasie on kuollut, joka onkin hyvä, Alfred lurjus on hävinnyt, ja se tuntui oikein helpoitukselta, sillä minä pelkäsin hänen joutuvan vielä kuritushuoneeseen. Norinesta ja Cécilestä on aina hauska kuulla jotakin. Norine on vanhempi kuin minä, hän lienee pian kuudenkymmenen vuotias. Mutta hän on aina ollut kunnon tyttö, ja hänellä lienee iloa pojastaan. Molemmat sisaret tekevät vielä työtä, Cécile elää, vaikka hän näyttää niin hennolta, että hänen luulisi voivan puhaltamalla tappaa. Heillä on hyvin hauskaa noilla kahdella äidillä ja yhdellä pojalla, josta he ovat kasvattaneet kunnon miehen."

Mathieu nyökäytti päätään. Sitten sanoi hän.

"Mutta teillä, Victor, on myöskin ollut poikia ja tyttöjä, joilla nyt vuorostaan lienee lapsia."

Vanha työmies viittasi etäisyyteen.

"Minulla on ollut kahdeksan elossa, yksi enemmän kuin isälläni. Ja kaikki ovat joutuneet maailmalle; täytyyhän sitä elää. Useimmilla heistä ei ole liian lihava olo ... eipä vainkaan! Ja kysymys on vaan siitä, että kun minä en enään jaksata tehdä työtä, niin ottaako joku minun lapsistani minun luoksensa, niinkuin Norine ja Cécile ottivat minun isäni. Mutta, Herra Jumala, eiväthän tuollaiset köyhät penikat voi juuri hyviksikään tulla, sitä ei voine kukaan vaatiakaan."

Hän oli hetken vaiti ja jatkoi sitten matkaansa tehtaasen selkä väsyneenä, kädet heiluen ja kourat työn parkitsemina.

"Hyvästi, herra Froment."

"Hyvästi, Victor."

Kun Denis oli jakanut käskynsä, tuli hän isänsä luokse. Hän esitti, että mentäisiin jalan Antinkadulle ja tiellä ilmoitti hän, että he varmasti tapaavat Ambroisen yksin, sillä hänen vaimonsa ja neljä lastaan olivat vielä Dieppessä, jossa kälykset Andrée ja Marthe olivat viettäneet kesänsä yhdessä.

Ambroisen omaisuus oli kymmenessä vuodessa tullut kymmenkertaiseksi. Hän oli tuskin vielä neljäkymmenen viiden, mutta silti oli hän jo määräävänä Pariisin markkinoilla. Kun hän setä Du Hordellin kuoleman jälkeen oli tullut liikkeen ainoaksi omistajaksi, oli hän toimeliaisuutensa kautta laajentanut sitä ja muuttanut sen koko maailman konttooriksi, jonka kautta kaikki maapallon tavarat kulkiivat. Hänen toiminnallaan ei ollut rajoja, varsinkin siirtomaista koetti hän saada kaikki ne ihmeelliset rikkaudet, mitä niissä voi olla, ja tämän teki hän riemuitsevalla rohkeudella, niin varmalla katseella, että hänen rohkeimmatkin sotasuunnitelmansa aina johtivat voittoon. Tämän äärettömän toimeliaan kauppiaan täytyi luonnollisesti niellä Séguinit, jotka olivat toimettomia, saamattomia ja hedelmättömiä. Ja kun tämä perhe oli vararikossa, pesä hajoitettuna, niin oli hän ottanut siitä oman osansa, talon Antinkadun varrelta. Séguin itse ei muuten ollut asunut siinä moniin vuosiin, hän oli saanut sen omituisen päähänpiston, että asui klubilla sen jälkeen kuin hän oli saanut eron vaimostaan. Kaksi lapsista oli poissa, Gaston, joka nyt oli majurina eräässä kaukaisessa paikassa, ja Lucie, joka oli nunnana ursuliittein luostarissa. Kun Valentine jäi yksin eikä enään voinut elää samalla tavalla kuin ennen, oli hänkin vuorostaan jättänyt talon ja vuokrannut itselleen asunnon Malesherben bulevardin varrelta, ja siellä eli hän

nyt jumalaapelkääväisenä, vanhana maailman naisena, oli puheenjohtajana "Lastenseimessä" ja yksinomaan tekemisissä muitten ihmisten lasten kanssa, vaikka hän ei ollut ymmärtänyt hoitaa omiaan. Ambroisen oli ainoastaan tarvinnut muuttaa tähän taloon, joka oli siihen määrään veloista kiinnitetty, että Séguinin kuoltua perilliset, Valentine, Gaston ja Lucie, varmaankin jäisivät Ambroiselle velkaan.

Kuinka monta muistoa tuli mieleen täälläkin, tässä ruhtinaallisen komeassa palatsissa, jonne Mathieu saapui Denisin kanssa! Täällä samoin kuin konetehtaallakin oli hän käynyt taloudellisen ahdinkonsa aikana, jolloin hän köyhänä vuokralaisena oli tullut pyytämään katon korjaamista, jotta sen läpitse ei sataisi niitten neljän lapsen päälle, jotka hän rikoksellisessa ajattelelmattomuudessaan oli hankkinut. Talo oli yhä hyvin komea, Ambroise oli toimittanut siinä perinpohjaisia korjauksia ja antanut sille loisteliaisemman näön kuin sillä ennen oli ollut. Talvella kajahteli se juhlain äänistä tai hänen neljän lapsensa naurusta. Eikä Mathieu nyt tullut tervehtimään laiskuri Séguinia, laiskuuden apostolia, hän tuli tervehtimään omaa poikaansa Ambroisea, jolla oli tarmokas, luova luonne, ja jonka elämä itse oli auttanut voittoon ja pannut hallitsemaan voitettua taloa.

Ambroise oli lähtenyt ulos, eikä hänen pitänyt palata, ennenkuin aamiaiseksi. Mathieu ja Denis odottivat häntä, ja kun edellinen kulki läpi pienen eteisen ollen utelias näkemään uutta sisustusta, pidätti hänet siellä ihmeekseen eräs nainen, joka oli siellä istumassa ja odottelemassa ja jota hän ei heti ollut huomannut.

"Minä näen, että herra Froment ei tunne minua."

Mathieu teki kieltävän liikkeen. Nainen oli lihavahko, varmaankin yli kuudenkymmenen, mutta hyvin säilynyt, hymyilevä, ja pitkulaiset, täyteläät kasvot kunnianarvoisten, valkeain hiusten ympäröimät. Hän näytti varakkaalta, pyhäpukuiselta maalaisrouvalta.

"Céleste ... rouva Séguinin entinen kamarineiti!"

Nyt tunsu Mathieu hänen hyvin ja hän koetti salata hämmästyksensä siitä, että Célesten kohtalo oli ollut noin onnellinen. Hän oli luullut Célesten olevan jonkun likaviemärin pohjalla. Iloisena ja tyytyväisen näköisenä puhui Céleste onnestaan.

"Oh, minulla on hyvä elämä. Minä muutin kotiseudulleni Rougemontiin, ja siellä jouduin minä naimisiin erään entisen meriupseerin kanssa, jolla on hyvä eläke lukuun ottamatta sitä omaisuutta, jonka hän peri ensimmäiseltä vaimoltaan. Ja kun hänellä on kaksi isoa poikaa, otin minä vapauden suositella nuorempaa herra Ambroiselle, jotta hän antaisi pojalle paikan konttoorissaan, ja hän oli niin hyvä, että teki sen. Ja nyt kun minä ensikertaa käyn Pariisissa, otin minä tilaisuudesta vaarin ja tulen kiittämään häntä."

Mutta Céleste ei kertonut siitä, miten hän oli päässyt naimisiin ent. meriupseerin kanssa. Hän oli ensin tullut hänen palvelijattarekseen, sitten hänen rakastajattarekseen ja vihdoinkin hänen lailliseksi vaimokseen, kun mies oli kadottanut ensimmäisen vaimonsa, jonka loppua Céleste oli kiirehtinyt. Mutta hän teki miehensä yleensä hyvin onnelliseksi, toimittipa pois hänen rasittavat poikansakin, ja kiitos siitä niille hienoille tuttavuuksille, joita hänellä oli Pariisissa. Hän hymyili liikutettuna, kun ne muistot taas tulivat hänen mieleensä.

"Ette voi aavistaakaan, herra Froment, miten iloiseksi minä tulen nähdessäni teidän äsken menevän ohitseni. Ah, ei se ollut eilispäivänä kun minä sain nähdä teidät ensi kerran! Muistatteko te vielä Sophie Couteaun? Hän voi erittäin hyvin, hän myös, hän ja hänen miehensä ovat ostaneeet oman talon, ja siinä elävät he nyt levossa ja rauhassa vanhoista säästöistään. Hän ei ole enään nuori, mutta hän on haudannut monta ja hän tulee vielä hautaamaan useampia. Rouva Menoux esimerkiksi, muistattehan te rouva Menouxin? Siinä oli yksi, jolla ei koskaan ollut onnea! Hän menetti ainoan lapsensa ja hän menetti pitkän miehensä, jota hän jumaloitsi, ja sen jälkeen ei hän itse elänyt kauempaa kuin puolen vuotta. Minä ajattelin kerran ottaa hänet mukaani Rougemontiin, jossa ilma on niin terveellinen. Siellä on meillä yhdeksänkymmenen vuotiaita! Sophie Couteau esimerkiksi, hän tulee elämään niin kauvan kuin hän tahtoo. Niin, se on suloinen paikka, oikea paratiisi!"

Mathieu oli näkevinään inhoittavan, verisen Rougemontin, jossa rauhallinen kirkkomaa oli keskellä tasaista kenttää ja se täynnä pieniä pariisilaislapsia.

"Eikö teillä ole lapsia avioliitossanne?" kysyi Mathieu, kun hän tahtoi sanoa jotakin, mutta ei oikein tiennyt, mitä sanoisi.

Céleste nauroi ja näytti hampaansa, jotka vielä olivat valkeat.

"Ei, herra Froment, nyt minä jo olen vanha. Ja muuten on sellaisia tekoja, joita ei toistamiseen tehdä. A propos, rouva Bourdieu, kättilö, jonka te tunsitte, hän kuoli meidän luonamme, talossa, jossa hän on asunut hyvin kauvan. Hänellä oli parempi onni kuin sillä toisella, rouva Rouchella, joka tosin oli erinomaisen hyvänluontoinen ja kiltti, mutta liiaksi palveluksiin taipuvainen. Te olette ehkä lukenut sanomalehdistä häntä vastaan nostetusta oikeusjutusta, hän tuomittiin vankeuteen, hän ja eräs lääkäri, joku Saraille, jostakin todellakin inhoittavasta teosta, jossa he yhdessä olivat olleet osallisina."

Rouva Rouchelle! Saraille! Niin, Mathieu oli lukenut oikeudenkäynnistä noita molempia villipetoja vastaan, jotka luonnollisesti olivat vihdoinkin tutustuneet toisiinsa. Minkä kaiun herättivät nämät nimet menneistä ajoista! Ne muistuttivat hänelle kahta muuta nimeä, Valérie Morangea ja Reine Morangea! Jo tehtaan pihalla oli hän ollut näkevinään Morangen haamun, tuon täsmällisen,

vaatimattoman ja hellämielisen kassanhoitajan, jonka onnettomuus oli tehnyt hulluksi, aikansa hillitsemättömän nautinnonhimon uhrin, mitättömän raukan, joka oli saanut julmasti kärsiä toisten rikoksista. Ja Mathieu oli myöskin näkevinään Sérafinen haamun, kasvot tuskallisesti vääntyneinä hedelmättömästä himosta, jota hän ei voinut tyydyttää ja joka oli tullut hänen kuolemakseen.

"Niin, suokaa anteeksi, herra Froment, että minä olen viivytännyt teitä. Oli niin äärettömän hauskaa tavata taas teitä."

Mathieu katseli häntä vielä kerran ja sanoi anteeksiantavana kuin oikea optimisti:

"Niin, hyvää jatkoa sitten, koska te nyt olette tyytyväinen. Onni tietää kyllä, mitä se tekee."

Mutta Mathieu tunsu ahdistusta ajatellessaan luonnon vääryyksiä. Hän ajatteli Marianneaan, jota oli kohdannut suuri suru poikainsa jumalattoman riidan tähden. Ja kun Ambroise nyt tuli kotiin ja suuteli iloisesti häntä, otettuaan ensin vastaan Célesten kiitokset, valtasi suuri tuska hänen mielensä tänä tärkeänä hetkenä, joka ratkaisisi koko perheen onnen.

Asiasta suoriuduttiin kuitenkin pian. Denis, joka ensin oli tarjoutunut isänsä kanssa aamiaiselle, ryhtyi heti empimättä suoraan asiaan.

"Me emme ole täällä ainoastaan sen huvin vuoksi, että saamme olla aamiaisella kanssasi. Mamma on sairas, tiedätkö siitä?"

"Sairasko?" sanoi Ambroise. "Eihän toki vaarallisesti?"

"On, hyvin vaarallisesti. Ja tiedätkö, että hän on sairas aina siitä päivästä asti, jolloin hän oli täällä puhumassa Grégoiren ja Gervaisin riidasta ja jolloin sinä lienet ollut melkein raaka häntä kohtaan."

"Minäkö raaka? Me puhuimme liikeasioista, minä vastasin hänelle ehkä kuin liikemies, jotenkin suoraan."

Hän kääntyi Mathieuhien päin, joka seiso siinä odotellen ääneti ja kalpeana.

"Onko se totta, isä, että mamma on sairas ja sinä olet levoton?"

Kun isä vastasi myöntävästi nyökäyttämällä päätään, tuli Ambroise yhtä liikutetuksi kuin Deniskin.

"Tämä juttuhan tulee aivan hullumaiseksi lopulta! Minun mielestäni on Grégoire oikeassa. Mutta siitä minä en nyt välitä, heidän täytyy syleillä toisiaan, jos se voi säästää mamma paralta yhden ainoankin minuutin kärsimykset. Mutta miksi te olettekin sulkeutuneet huoneeseen, miksi ette ole ilmoittaneet suruanne? Silloin olisivat he ajatelleet asiaa ja tulleet järkiinsä."

Äkkiä syleili hän isäänsä sillä reippaalla päättäväisyydellä, joka oli hänen voimanaan liikemiehenä.

"Muuten olet sinä aina ymmärtävin, sinä tiedät ja näet jo edeltäpäin. Vaikka Grégoirella olisikin täysi oikeus alkaa oikeudenkäynnin Gervaisia vastaan, olisi hän tyhmä, jos hän sen tekisi, sillä paljon korkeammalla tätä yksityistä etua on kaikkein yhteinen etu, perheen etu, joka on siinä, että olemme sovinnossa, että vedämme yhtä köyttä, että meihin ei tohdita koskea, jos tahdomme olla voittamattomat. Tämä on siis hyvin yksinkertaista. Syödään nopeasti aamiaisen ja lähdetään sitten junaan, Denis ja minä saatamme sinua Chanteblediin. Illaksi täytyy rauhan olla valmis. Minä otan sen huolekseni."

Mathieu oli iloisesti vastannut hänen syleilynsä ihastuneena siitä, että hän vihdoinkin tunsu itsensä pojissaan. Ja sillä aikaa kuin pöytää katettiin, menivät he kaikki katsomaan talvipuutarhaa, jonka Ambroise oli antanut laajentaa talven juhliä varten. Häntä huvitti laittaa palatsinsa ruhtinaallisen komeaksi. Aamiaisen aikana pyysi hän anteeksi, että otti heidät vastaan poikamiehen tavalla, vaikka ruoka olikin herkullista; Andréen ja lasten poissa ollessa piti hän keittäjän kotonaan, sillä hän inhosi ulkona syömistä.

"Minulla taas", sanoi Denis, "on koko talo sulettuna; kun Berthe ja koko joukko on Dieppessä, syön minä ravintolassa."

"Niin, sinä olet ymmärtäväinen mies, sinä", vastasi Ambroise huolettoman suorasanaisesti; "minä sitä vastoin olen nautinnonhaluinen. Juokaa nyt kahvi yhtä menoa, niin sitten lähdemme matkaan."

He saapuivat kahden junalla Janvilleen. Heidän aikomuksensa oli ensin mennä Chanteblediin, jotta Ambroise ja Denis ennen kaikkea saisivat puhua Gervaisin kanssa, jolla oli taipuvaisempi tunne ja jonka he luulivat voivansa ensiksi taivuttaa sovintoon. Sitten piti heidän mennä Grégoiren luokse lukemaan hänelle lakia ja asettamaan hänelle ennen sovitut rauhan ehdot. Mutta mitä enemmän he lähestyivät taloa, sitä vaikeammalta näytti heidän tehtävänsä. Asia ei suinkaan onnistuisi niin hyvin kuin he olivat luulleet. Ja he valmistautuivat ankaraan taisteluun.

"Jos me heti menisimme tervehtimään mammaa", ehdotti Denis. "Hänen syleilynsä antaisi meille rohkeutta."

Ambroisen mielestä oli tämä hyvä ajatus.

"Niin, menkäämme hänen luokseen. Mamma antaa aina hyviä neuvoja. Hänellä on ehkä joku

suunnitelma valmiina."

He menivät toiseen kerrokseen, siihen suureen huoneeseen, johon Marianne oli sulkeutunut. Mutta siellä kohtasi heitä hämmästyks, Marianne istui leposohvallaan ikkunan ääressä, hänen edessään istui Grégoire pitäen kiinni hänen molemmista käsistään, ja Gervais ja Claire seisovivat toisella puolella hymyillen.

"Mitä tämä on?" huudahti Ambroise kummastuneena. "Asia on sovittu!"

"Ja me kun olimme epätoivossa sen suhteen!" sanoi Denis tehden hämmästyttä osoittavan liikkeen.

Mathieu oli yhtä hämmästyks kuin hekin, ja ihastuksissaan selitti hän nyt koko tuumansa nähdessään, mitenkä molempain veljien tulo herätti ihmettelyä.

"Minä lähdin aamulla noutamaan heitä, ja nyt tulin tänne heidän kanssaan sovittaaksemme kaikki yleisessä syleilyssä."

Nyt syntyi iloinen nauru. Suuret veljet tulivat liian myöhään! Heidän viisauttaan ja diplomaatiaansa ei oltu tarvittu. Heillä oli itsellä tästä hyvin hauskaa, heistä tuntui helpoitukselta, kun olivat voittaneet ilman taistelua.

Mariannen silmät olivat kosteat, ja hän oli ylen onnellinen, niin onnellinen, että hän näytti aivan terveeltä, ja hän vastasi Mathieulle:

"Niinkuin näet, ystäväni, se on nyt tehty. Minä en vielä muuta tiedä. Grégoire tuli tänne, hän suuteli minua ja tahtoi, että minä heti lähettäisin kutsumaan Gervaisin ja Clairen. Sitten sanoi hän omasta aloitteestaan heille, että he ovat hulluja kaikki kolme, kun saattoivat minun niin surulliseksi, ja että heidän pitäisi sopia. Sitten syleilivät he toisiaan. Se on nyt tehty ... siitä on nyt suoriuduttu."

Grégoire keskeytti iloisesti:

"Ei, odota hieman, minulla on aivan liian kaunis osa ollut näyteltäväni sinun kertomuksesi mukaan, minun täytyy itse sanoa totuuden. Se en ollut minä, joka alussa tahdoin sovintoa, se oli vaimoni, se oli Thérèse. Hänellä on niin hyvä sydän, ja samalla on hän itsepäinen kuin muuli, niin että kun hän on päättänyt jotakin, on minun lopuksi kuitenkin pakko suostua siihen. Eilen illalla riitelimme me, sillä hän oli saanut tietää, en tiedä millä tavalla, että mamma oli surusta sairaana, ja se suretti häntä, hän koetti minun saada uskomaan, että koko meidän riitamme oli tyhmyyttä ja että se vahingoitti meitä kaikkia. Aamulla alkoi hän luonnollisesti taaskin saman virren, ja hän sai nyt minun uskomaan sen, varsinkin kun en ollut voinut nukkua vaan olin maannut ja ajatellut mamma parkaa, joka oli sairaana meidän tähtemme. Mutta nyt oli vielä jälellä saada ukko Lepailleur suostumaan tuumaan. Tämän otti suorittaakseen Thérèse, ja hän on keksinyt jonkun keinon, josta oli seurauksena se, että ukko nyt luulee voittaneensa suuren voiton. Thérèse on saanut hänen vihdoinkin suostumaan tuon onnettoman nummimaan myymiseen teille, niin mielettömään hintaan, että hän voi toivottaa kaduilla ja kujilla voittoaan."

Grégoire kääntyi sisaruksiin ja sanoi leikkillisellä äänellä:

"Ja nyt pyydän minä teitä, Gervais ja Claire, että te annatte rosvota itseänne. On kysymys koko perheen rauhasta. Tehkää apelleni se viimeinen ilo, että hän saa uskoa olleensa itse aina oikeassa ja että me emme koskaan ole olleet muuta kuin hölmöjä!"

"Mielellämme, hän saa rahaa niin paljon kuin tahtoo", vastasi Gervais nauraen. "Tuo maa-alue on muuten häpeäpilkkuna koko maatilalle, se on kuin kivinen ja ohdakkeinen mätähaava. Me olemme aina toivoneet saavamme nähdä Chantebledin ilman tuota häpeäpilkkua ja laihon siinä huojuvan päivänpaisteessa. Chantebledillä on varaa maksaa kunniastaan."

Kauppa tehtiin valmiiksi, mylly ottaisi taaskin kiviensä välissä jauhaakseen uudella pellolla lisääntyneen Chantebledin viljan. Ja mamma tulisi terveeksi, ja se oli elämän iloinen voima, rakkauden tarve, joka perheelle tarpeellinen yhteistunne, joka oli herättänyt veljesrakkauden pojissa, jotka olivat olleet siksi tuhmat, että olivat hetkeksi menettäneet valtansa raatelemalla toisiaan.

Ilo siitä, että kaikki nyt olivat koossa — neljä, suurta veljeä ja vanhin sisar Claire — sopineina ja voittamattomina, lisääntyi vielä enemmän, kun Charlotte tuli paikalle kolmen muun tyttären, Louisen, Madeleinen ja Margueriten kanssa, jotka miestensä kanssa asuivat paikkakunnalla. Louise oli saanut tietää, että äiti oli sairaana, ja hän oli ottanut molemmat sisarensa mukaansa, niin että he kaikki yhdessä sitten lähtisivät tiedustelemaan, miten äiti voi. Ja mikä iloinen nauru nyt syntyi, kun koko joukko tuli sisään!

"Koko pataljoona!" huudahti Ambroise iloisesti. "Perhe on täysilukuinen, oikea ministerein kokous! Nyt sinä näet, mamma, että sinun täytyy tulla terveeksi, koko hovisi on jalkaisi juuressa ja kieltää yksimielisesti sinun saamasta edes päänsärkyä!"

Mutta kun Benjaminkin nyt tuli sisään, tuli nauru kaksinkertaiseksi.

"Tule, poikani, tule sinäkin suutelemaan minua", sanoi Marianne hellästi. "Suuret laskevat leikkiä sinusta, koska olet pesäkunnan viimeinen. Jos minä sinua hemmoittelen, niin koskee se vaan meitä kahta, eikö niin? Sano sinä heille, että olet ollut koko aamupäivän minun luonani ja että minä tahdoin, että sinä lähtisit kävelemään."

Benjamin hymyili hiljaa ja hieman surullisen näköisenä.

"Minä olin tuolla alhaalla, mamma, minä näin heidän kaikkein tulevan ylös, enkä minä tahtonut tulla tänne, ennenkuin sovinto oli saatu aikaan."

Hän oli yhdenkolmatta, hänellä oli hienot, kauniit kasvot, suuret, ruskeat silmät, pitkät, kiharat hiukset ja hieman kihara parta. Vaikka hän ei koskaan ollut sairas, väitti äiti, että hän oli heikko, ja hemmoitteli häntä paljon. Muuten jumaloivat kaikki häntä hänen hellän, suloisen luonteensa tähden. Hän oli kasvanut jonkinlaisten unelmain vallassa, täynnä ikävöimistä, jota hän ei voinut selvittää, aina harrastaen jotakin tuntematonta, jotakin sellaista, jota hänellä ei ollut. Ja vaikka vanhemmat näkivät, että hän ei pitänyt mistään ammatista, eikä hänellä edes näyttänyt olevan halua mennä naimisiin, eivät he siitä pahastuneet, he päinvastoin tekivät sellaisen salaisen suunnitelman, että pitävät hänen itseään vasten, tämän kuopuksen, tämän elämän myöhäisen, hyvän ja kauniin lahjan. Olivathan he antaneet pois kaikki muut lapsensa. Eikö heille nyt annettaisi anteeksi tätä rakkauden itsekkäisyyttä, että he pitäisivät yhden itseään varten, yksinomaan itseään varten, tämän, joka ei menisi naimisiin, joka ei toimisi mitään, joka olisi tullut maailmaan ainoastaan sitä suloista tarkoitusta varten, että hän rakastaisi heitä ja olisi itse rakastettu? Se oli heidän vanhuutensa unelma, se palkinto, jota he pyysivät elämältä.

"Kuulepas Benjamin", sanoi Ambroise äkkiä, "sinä joka olet huvitettu meidän kunnan Nicolaksesta, tahdotko kuulla uutisia hänestä? Minä sain toissapäivänä häneltä kirjeen. On oikein, että minä vähän kerron hänestä, sillä hän on ainoa tästä pesäkunnasta, joka ei voi olla täällä läsnä."

Benjamin innostui heti.

"Vai niin, onko hän kirjoittanut? Mitä hän sanoo, mitä hän toimii nyt?"

Benjamin ei ollut koskaan voinut unohtaa Nicolaksen matkaa Senegaliin. Hän ei ollut silloin vielä edes kahdentoista vuotias, ja siitä oli nyt kulunut pian yhdeksän vuotta; mutta hän oli aina näkevinään nuo ikuisiksi ajoiksi otetut jäähyväiset, kun nuori lintupari oli lähtenyt lentoon pesästään äärettömään avaruuteen.

"Minulla on, niinkuin tiedätte", alkoi Ambroise, "liikeyhteyksiä Nicolaksen kanssa. Oh, jos meillä siirtomaissamme olisi muutamia sellaisia sivistyneitä ja kunnan miehiä kuin hän, niin saisimme me pian kaikki ne aarteet, jotka nyt ovat hajallaan ja hyödyttöminä noissa koskemattomissa maissa. Minä puolestani saan omaisuuteni kymmenkertaiseksi täyttämällä latoni niillä. Meidän Nicolas oli siis asettunut asumaan Senegaliin Lisbethinsä kanssa, juuri sellaisen vaimon kanssa, joka sopi hänelle. Muutamalla tuhannella frankilla, jotka heillä oli, ryhtyivät he harjoittamaan kauppaa, ja se menestyi hyvin. Mutta minä ymmärsin hyvin, että työala siellä oli liian ahdas, että nuori pari uneksi vapaampaa toiminta-alaa, vielä koskemattomien maitten viljelemistä. Ja nyt ilmoittaa Nicolas minulle aivan äkkiä, että hän lähtee Sudaniin, Nigervirran laaksoon, joka on aivan äsken avattu uutisasukkaille. Hän ottaa mukaansa vaimonsa ja neljä lastaan, he lähtevät onneensa luottaen liikkeelle kuin valloittajat, kuin rohkeat erämaan kävijät haluten perustaa uutta maailmaa. Ensin minä vähän hämmästyin, sillä se on oikein hulluutta. Mutta hän on jokatapauksessa reipas, tuo meidän Nicolas, ja minä ihailen kunnan veljemme tarmoa ja lujaa itseensä luottamusta, koska hän menee tuolla tavalla tuntemattomaan maahan sillä tyynellä varmuudella, että hän panee sen valtansa alle ja kansoittaa sen."

Syntyi hiljaisuus; tuntui siltä kuin ilmanvirtaus olisi puhaltanut heidän ohitsensa tuosta salaperäisestä, ihmisjalan astumattomasta kaukaisesta maasta. Ja koko perhe seurasi ajatuksissaan poikaa, yhtä heidän omaisistaan, joka vetäytyi erämaihin kansoittaakseen ne.

"Oh", mutisi Benjamin ja hänen kauniit silmänsä tuijottivat kankeasti kauvas etäisyyteen, "miten onnellinen hän on, kun saa nähdä toisia virtoja, toisia metsiä, toisia aurinkoja!"

Mutta Marianne tunsu väristystä.

"Ei, ei, poikani, ei ole muita virtoja kuin Yeuse, ei muita metsiä kuin meidän Lillebonnemetsät, ei muuta aurinkoa kuin meidän aurinkomme täällä Chantebledissä. Tule vielä kerran suutelemaan minua, suudelkaamme vielä kerran toisiamme, ja sitten tulen minä terveeksi, emmekä me koskaan, emme koskaan erkane toisistamme!"

Se oli suuri päivä, voiton päivä, sillä perhe oli saanut ratkaisevan voiton voittamalla eripuraisuuden. Nyt oli perhe voittamaton.

Hämärän hetkenä samana iltana istuivat Mathieu ja Marianne niinkuin edellisenäkin iltana käsi kädessä ikkunan ääressä, josta he näkivät alueittensa leviävän taivaanrantaan asti, missä Pariisiin jättiläisahjo syöksi keltaisenpunervaa valoan ilmaan. Mutta tämä ilta ei ollut edellisten kaltainen, nyt olivat he ylen onnelliset, täynnä ääretöntä toivoa!

"Tunnetko itsesi terveemmäksi nyt? Tunnetko voimain palaavan ja sydämen sykkivän rauhallisesti?"

"Ah, ystäväni, minä tunnen itseni aivan terveeksi, suru oli ainoa sairauteni. Huomenna minä olen voimakas taas!"

Mathieu vaipui syviin ajatuksiin katsellessaan valloituksiaan, kaikkea tätä maata, joka ulottui tuonne kauvas auringon laskuun. Ja taas johtuivat muistot mieleen, hän muisti aamun enemmän kuin neljäkymmentä vuotta sitten, jolloin hän oli jättänyt Mariannen ja lapset

kolmellakymmenellä soulla vanhaan metsästyspaviljonkiin metsänlaidassa, jonne he säästäväisyydestä olivat muuttaneet asumaan. Heillä oli velkoja, he olivat jumalallisen iloiset ja suruttomat neljän aina nälkäisen lapsensa kanssa, tuon poika- ja tyttövirran kanssa, jonka he luottamuksessa elämään antoivat vapaasti pulputa esiin lähteestään. Sitten muisti hän kotiin tuloinsa eräänä iltana kuukausipalkkansa kolmesataa frankia taskussaan, ne laskelmat, joita hän sitten oli tehnyt kehnossa levottomuudessaan ja kaiken sen itsekkäisyyden saastuttamana, jota hän oli hengittänyt Pariisissa. Beauchêne, jolla oli ollut konetehdas ja pieni Mauricensa, ainoa poika, jota kasvatettiin tulevaksi teollisuusruhtinaaksi, oli ennustanut, että hän kuolisi vaimonsa ja lapsijoukkonsa kanssa kurjuuteen. Ja Séguinit, heidän silloiset isäntänsä, olivat levitelleet miljoonansa hänen eteensä, kerskaillleet komeasta palatsistaan, surkutelleet ja pilkanneet häntä, nuo ihmiset, jotka viisaudessaan olivat ymmärtäneet rajoittaa lastensa lukumäärän yhteen poikaan ja yhteen tyttöön. Vieläpä Morange parkakin oli puhellut, miten hän hankkii kuninkaalliset myötäjäiset tyttärelleen Reinelle, he olivat uneksineet kahdestatoista tuhannesta frankista ja halveksivat sydämensä pohjasta lapsirikkaita perheitä, jotka muka olivat itse syypäät köyhyyteensä. Niin, vieläpä Lepailleuritkin, myllyn isäntäväki, epäilivät tuota herrasmiestä, joka oli heille velkaa kaksitoista frankia munista ja maidosta, ja he ajattelivat, tokko hän voikaan maksaa velkaansa, koska hän on niin hullu, että hankkii itselleen noin paljon lapsia. Niin, se on totta, hän tunnusti rikollisuutensa, hän sanoi silloin, että hän ei koskaan saisi konetehdasta, ei taloa ei myllyä eikä edes sellaista paikkaa, josta olisi kaksitoista tuhatta tuloja. Toisilla oli kaikkea, hänellä ei mitään. Nuo toiset, rikkaat, olivat siksi viisaat, ett'eivät hankkineet lapsia rasiinukseen, ja hän, köyhä, hankki lapsia elätettäväkseen toisensa jälkeen lukumäärää laskematta. Se oli hulluutta. Ja vihdoinkin tuli hänen mieleensä suloinen muisto, rakkauden ja toivon kuuma virta, joka kaikkein näitten tyhmien ajatusten jälkeen oli ajanut hänet Mariannen syliin ja saanut hänen hankkimaan vieläkin yhden lapsen maailmaan.

Mutta neljänkymmenen vuoden kuluessa oli tämä hänen hulluutensa muuttunut viisaudeksi. Hän oli voittanut jumalallisen suruttomuutensa avulla, köyhä oli voittanut rikkaat; tarmokas kylväjä, joka täysin kourin oli kylvänyt kylvöään, oli saanut korjata runsaat sadot. Ja tänään oli hän saanut uuden vakuutuksen voitostaan. Beauchênen konetehtaan oli hän saanut poikansa Denisin kautta, hän oli näkevinään sen edessään kuin työn kaupungin, jossa on jyskiviä koneita ja jossa miljoonia taottiin. Séguinin talon oli hän myöskin saanut poikansa Ambroisen kautta ja vielä entistäänkin komeampana, koristettuna kaupan tuottamalla saaliilla kaikista maailman osista. Lepailleurin myllyn oli hän saanut poikansa Grégoiren kautta kymmenen kertaa kukoistavammassa kunnossa kuin ennen, ja onnen viimeinen lahja on se, että se itse kruunaa voittajan työn. Surullinen, verraton rangaistus oli vienyt pois Morangen sääliittävän perheen, hulluuden ja veren hirmumyrsky oli vienyt sen muassaan. Ja muut yhteiskunnan loisolennot olivat kulkeviinaan hänen ohitsensa ja tulivat lakaistuiksi lokaviemäriin: Sérafine, Moineaudit ... ja hän itse, Mathieu, oli ainoa, joka kykeni seisomaan paikallaan, hän ja Marianne, tässä Chantebledissä, jonka he olivat valloittaneet Séguineiltä ja jossa heidän lapsensa Gervais ja Claire nyt hallitsivat ja jatkoivat heidän hallitsijasukuaan. Se oli heidän valtakuntansa, pellot ulettuivat niin kauvaksi kuin voi nähdä illan auringon valossa, se oli heidän työnsä tulos tämä kaikki elämä, jonka he olivat luoneet tahdon lujuuksellaan ja rakkauden ja toiminnan kyvyllään.

"Katsohan, katsohan", sanoi Mathieu tehden suuremman liikkeen, "kaikki tämä on syntynyt meistä ja meidän täytyy rakastaa toisiamme ja olla yhä onnellisemmat, jotta kaikki tämä eläisi."

"Ah", vastasi Marianne iloisesti, "nyt se elää ikuisesti, koska me olemme sopineet ja voittaneet voiton."

Voiton! Lukuisan perheen luonnollisen ja välttämättömän voiton! Lukumääränsä tähden olivat he lopulta panneet kaikki valtansa alle, valloittaneet kaikki. Hedelmällisyys oli kaikkivaltias, voittamaton valloittaja. Ja tämä valloitus oli tapahtunut itsestään, he eivät olleet suunnitelleet eivätkä järjestelleet sitä, se oli ainoastaan seuraus heidän pitkän elämäntyönsä täytetyistä velvollisuuksista. Ja käsi kädessä seisovat he työnsä edessä kuin ihailtavat sankarit, ylpeinä siitä, että olivat olleet hyvinä ja voimakkaina, synnyttäneet paljon lapsia, luoneet paljon, lahjoittaneet maailmalle paljon iloa, terveyttä ja toivoa sen ikuisten taistelujen ja ikuisten kyynelten keskellä.

V

Mathieu ja Marianne elivät vielä enemmän kuin kaksikymmentä vuotta, ja Mathieu oli yhdeksänkymmenen ja Marianne kahdeksänkymmenen seitsemän vuoden vanha, kun heidän kolme vanhinta poikaansa, Denis, Ambroise ja Gervais, jotka yhä olivat heidän rinnallaan, päättivät viettää heidän timanttihäitään, heidän seitsemättäkymmentä häpäiväänsä, juhalla, jolloin kaikki perheen jäsenet kokoontuisivat Chanteblediin.

Mutta se ei ollut helppo tehtävä. Kun he tekivät kaikista luettelon, huomasivat he, että Mathieusta ja Mariannesta polveutui sata viisikymmentäkahdeksan lasta, lastenlasta, lastenlastenlasta lukuun ottamatta muutamia pieniä neljännen polven äsken syntyneitä. Jos tähän vielä lisättiin kaikki miehet ja vaimot, jotka ulkopuolelta olivat naimisen kautta tulleet perheen jäseniksi, niin nousi lukumäärä kolmeen sataan. Mistä saataisiin sellainen huone, johon voitaisiin rakentaa se patriarkaallinen aamiainen, jota he uneksivat? Juhlapäivä oli kesäkuun toinen, ja kevät oli sinä vuonna verrattoman hempeä ja kaunis. He päättivät siis, että aamiainen syötäisiin

ulkona, että pöytä asetettaisiin vanhan paviljongin edustalle, keskelle suurta nurmikkoa, jonka komeat jalavat ja pyökkipuut muodostivat äärettömäksi lehtimajaksi. Siellä saataisiin olla rauhassa, hyväntahtoisen maan helmassa, sen jättiläistammen suojassa, jonka molemmat vanhukset olivat istuttaneet ja joitten lukuisat jälkeläiset nyt juhlisivat heidän hedelmällisyytensä kunniaksi.

Juhlaa valmisteltiin mitä iloisimman ja rakastettavimman mielialan vallitessa. Kaikki tahtoivat olla mukana, kaikki valmistautuivat juhlaan, valkeahapsisesta ukosta sellaisiin pikku poikiin asti, jotka vielä imivät peukalooaan. Korkea, sinervä taivas ja sädehtivä aurinko otti osaa juhlaan, samoin koko maatila lirisevine lähteineen ja kukkivine kenttineen, jotka lupasivat runsasta satoa. Tuo mahdolloman suuri, hevosenkengän muotoon laitettu pöytä oli komea, ja se oli asetettu keskelle nurmea, sillä loistivat hopeat ja lumivalkeat pöytäliinat ja puitten lehtien välit lähetti aurinko sille kultaansa. Kunnianarvoisan, vanhan parikunnan piti istuman keskellä, tammen alla. Oli päätetty olla eroittamatta muita parejakaan, sillä kaunista ja liikuttavaa olisi nähdä heidät istuvan vieretysten ikänsä mukaan järjestettyinä. Mitä nuoriin poikiin ja tyttöihin tuli, niin annettaisiin heidän sijoittua mielensä mukaan.

Aina aamusta asti oli vieraita virrannut, hajaantunut perhe kokoontui kaikista ilmansuunnista takaisin yhteiseen pesäänsä. Mutta kuolema oli valitettavasti jo niittänyt viljaansa, monet eivät enään voineet tulla. Vuosi vuodelta kasvoi niitten luku, jotka lepäsivät Janvillen pienessä, kukilla koristetussa hautausmaassa. Rosen ja Blaisen viereen, jotka olivat menneet ensiksi, olivat toiset asettuneet ikuiseen lepoonsa ja vieneet joka kerta mukanaan säikeen perheen sydäimestä. Kaikkein ensin oli Charlotte, joka kauvan oli ollut sairaaloinen, mennyt pois; sen jälkeen oli Claire seurannut hänen esimerkkiään ja jättänyt miehensä Frédéricin hoitamaan taloa yhdessä Gervaisin kanssa, joka myöskin tuli leskeksi seuraavana vuonna. Sitten olivat vanhukset menettäneet poikansa Grégoiren, jonka leski Thérèse yhä hoiti myllyä lukuisain perillistensä kanssa. Sitten oli taas kuollut yksi heidän tyttäristään, hyvänluonteinen Marguerite, tohtori Chambonnetin vaimo, kuollut siitä syystä, että oli ottanut luokseen kaksi köyhää, kurkkumätää sairastavaa lasta. Muita tappioita voitiin tuskin laskeakaan, vaimoja ja miehiä, jotka naimisen kautta olivat tulleet perheen jäseniksi, ja varsinkin lapsia, kokonainen lauma lapsia, jotka kuolema oli korjannut ja jotka tekivät sureville vanhemmilleen sen turpeen, minkä alla lepäsivät, pyhäksi paikaksi.

Mutta vaikka rakastetut vainajat nukkuivat syvässä hiljaisuudessaan, oli kuitenkin tänään iloista elämää Chantebledin teillä. Useampia syntyi kuin kuoli, kokonainen kukkaislaiho olentoja näkyi nousseen idulle jokaisesta haudasta. He tulivat kaikilta tahoilta kuin joutsenet keväällä, he tulivat tervehtimään vanhaa pesäänsä ja täyttivät sinervän taivaan avaruuden jälleennäkemisen riemulla. Rautatienaseman edessä nousi ehtimiseen vaunuihin uusia parikuntia suurten lapsilaumainsa, ehtimiseen kasvavain vaaleahiuksisten päitten virran kanssa. Lumivalkeahiuksiset iso-isän isät toivat sinne aivan pieniä lapsia, jotka tuskin osasivat kävellä. Joukossa oli vanhoja, kauniita akkoja, joita kukoistavat, nuoret tytöt auttoivat vaunuista. Kaikki nämät olivat sukulaisia, isiä, äitejä, veljiä, sisaria, appivanhempia, kälyjä, setiä, tätejä, serkkuja, oikea rykelmä sukulaisia aina neljänteen polveen. Yksi ainoa perhe, yksi ainoa pieni kansa kokoontuneena samassa iloisessa tarkoituksessa, viettämään kunnianarvoisten vanhusten timanttihäitä. Yksistään pariisilaiset, Denis ja Ambroise ynnä heidän jälkeläisensä täyttivät yksitoista vaunua. Tulo oli kestänyt kaksi tuntia, ja piha oli täynnä iloisia joukkoja, jotka puhelivat ja nauroivat kirkkaan kesäkuun auringon loistossa.

Mutta Mathieu ja Marianne eivät olleet vielä näyttäytyneet. Ambroise, joka oikeastaan oli juhlan järjestäjä, oli ottanut heiltä lupauksen, että he pysyvät huoneessaan kuin hallitsijat, eivätkä näyttäydy kansalleen, ennenkuin hän tulee noutamaan heitä. Hän tahtoi, että he tulisivat juhlallisesti näyttämölle. Kun hän vihdoinkin teki päätöksen koko kansan ollessa odottamassa, esti hänen veljensä Benjamin hänen kynnyksellä. Koko tämän joukon, koko tämän heimon keskuudessa, joka oli niin äärettömästi lisääntynyt, oli Benjamin ainoa hedelmätön. Vaikka hän oli neljäkymmenen kolmen, oli hän vielä ilman vaimoa ja lapsia, hän oli ei ainoastaan kodin iloa varten, hän oli isänsä toveri ja äitinsä innokas ihailija, sillä molemmat olivat siksi hellän itsekkäät, että olivat pitäneet hänet itseään varten. Ensin eivät he olleet tahtoneet estää häntä menemästä naimisiin, mutta kun he näkivät, että hän itse oli epätiedossa ja menetettyään sen ainoan naisen, jota hän rakasti, hylkäsi lopullisesti kaikki naimatarjoukset, oli tämä tuottanut vanhemmille suurta, salaista iloa. Mutta myöhemmin oli siitä tullut heille omantunnon vaivoja, vaikka he olivatkin onnellisia saadessaan nauttia hänen läsnäolostaan kuin maahan haudatusta aarteesta, josta he vanhuudessaan riemuitsivat. Eikö heidän Benjamininsa kärsinyt siitä, että hän oli noin vankeudessa heidän huvinsa vuoksi, neljän seinän välissä? Hän oli aina ollut haaveilija, hänen kauniit silmänsä näyttivät aina etsivän jotakin näköpiirin tuolta puolen, täydellisen onnen salaperäistä maata. Ja nyt kun hän ei enään ollut nuori, lisääntyi hänen levottomuutensa, oli kuin hän salaisuudessa olisi surrut sitä, ett'ei saa kokea tuntematonta, ennenkuin menee hautaan hyödyttömänä ja onnea vailla.

Mutta Benjamin väistyi syrjään ja Ambroise toimitti asiansa. Mathieu ja Marianne astuivat ulos kukkivalle nurmikolle päivänpaisteeseen. He otettiin vastaan eläköön-huudoilla ja kättentaputuksilla, koko suurilukuinen joukko huusi yhteen ääneen:

"Eläköön isämme! Eläköön äitimme! Pitkää, pitkää ikää isälle ja äidille!"

Yhdeksänkymmenen vanhana oli Mathieu vielä hyvin suora ja sokea mustassa takissaan, hän oli kuin sulhanen, paljain päin, ja hänen päätään peittivät tiheet, valkeat hiukset, jotka hän oli antanut kasvaa; ne olivat kuin uusi kevät tuolle vanhalle, voimakkaalle puulle. Hänen kasvonsa

olivat ehkä kuivettuneet, menneet ryppyihin, vanhuuden kuluttamat, mutta hänellä oli vielä jälellä nuoruutensa silmät, hymyilevät, suuret ja kirkaat silmänsä, jotka vielä todistivat, että hän oli ajatuksen ja toimen mies, luonnollinen, iloinen ja hyvä ihminen. Ja kahdeksankymmenen seitsemän vuotias Marianne valkeassa morsiuspuvussa oli myöskin vielä hyvin suora ja kaunis. Kasvat olivat tulleet lempeimmiksi ja niitä ympäröitsi sädekehän tavoin silkinhienot, valkeat hiukset; hän oli kuin yksi noita pyhiä marmorikuvia, joitten piirteet aika on kuluttanut voimatta kuitenkaan ryöstää niiltä tyyneen elämänvoiman leimaa, kuin joku hedelmällinen Cybele, joka oli löydetty voimakkaana piirteineen särkymättä ja joka taas eli päivänpaisteessa, suuret, mustat silmät hyväntahtoisen hellinä.

Käsi kädessä, rinnatusten kuin hyvät aviopuolisot, jotka olivat tulleet hyvin kaukaa, sillä seitsemänkymmentä vuotta olivat he koskaan erkanematta kulkeneet toistensa vieressä, hymyilivät Mathieu ja Marianne iloisesti, mutta silmät kosteina, kansalleen, tuolle lukuisalle perheelle, jonka heidän rakkautensa oli synnyttänyt ja joka yhä huusi heille:

"Eläköön isämme! Eläköön äitimme! Pitkää, pitkää ikää isälle, ja äidille!"

Nyt oli heille annettava kukkavihko. Pieni, viisivuotias, vaaleaverinen tyttö, Rose, oli saanut tämän tehtäväkseen. Hänet oli valittu sentähden, että hän oli vanhin neljännen polven lapsista. Hän oli Angelinen tytär, joka taas oli Berthen tytär ja tämä Charlotten ja Blaisen tytär. Ja kun vanhukset näkivät hänen astuvan esiin suurta kukkavihkoa kantaen, suureni heidän liikutuksensa, vanhat muistot tulivat heidän mieleensä ja kyyneltensä välitse hymyillen sanoivat he:

"Ah, meidän pikku Rosemme! Meidän Blaisemme, meidän Charlottesemme!"

He elivät taas koko menneisyyden. Tämä tyttö oli saanut nimekseen Rose muistoksi siitä toisesta, niin syvästi surrasta Rosesta, ensimmäisestä, joka oli kuollut. Blaise oli sitten vuorostaan viety kirkkomaahan, ja häntä oli sinne seurannut Charlotte. Berthe, heidän tyttärensä, oli mennyt naimisiin Philippe Havardin kanssa ja tullut Angelinen äidiksi, joka taas oli mennyt naimisiin Georges Delmasin kanssa ja tullut Rosen äidiksi. Lapsen takana seisovat Berthe ja Philippe Havard, Angeline ja Georges Delmas. Näitä kaikkia ihmisiä edusti Rose, kuolleita ja eläviä, pitkää, kukoistavaa sukupolvea, paljon iloa ja paljon surua, kokonaista virtaa elämää, joka virtasi tuosta pienestä, vaaleanverisestä enkelistä, jonka silmät olivat vaaleansiniset ja joista tulevaisuus säteili.

"Ah, meidän Rosemme, meidän Rosemme!"

Mutta Rose oli astunut esiin kantaen molemmin käsin suurta kukkavihkoaan. Neljätoista päivää oli hän opetellut hyvin kaunista värssyä. Viimeksi oli hän aamulla lukenut sen sujuvasti äidilleen. Mutta kun hän nyt oli kaikkein näitten ihmisten keskellä, tuli hän niin haltioihinsa, ett'ei hän muistanut sanaakaan enään. Se ei häntä kuitenkaan häirinnyt. Hän oli pieni, rohkea, nuori nainen. Kainostelematta antoi hän kukkavihkonsa, heittäytyi Mathieun ja Mariannen syliin ja huusi kimakalla äänellään:

"Isoisä ja isoäiti, nyt on teidän häääpäivänne, ja minä toivotan teille paljon onnea!"

Se oli hyvin tehty. Toiset arvelivat, että se oli parempikin kuin värssy. Nyt syntyi uusi nauru, uusia kättentaputuksia, uusia eläköön-huutoja. Sitten istuttiin heti pöytään. Mathieu ja Marianne istuivat keskelle, suuren tammen alle. Heidän oikealla ja vasemmalla puolellaan istuivat heidän lapsensa puolisojensa kanssa ja sitten Benjamin yksinään. Sen jälkeen istuivat muut parikunnat ikänsä ja sukupolvensa mukaisessa järjestyksessä. Naimattomat ja lapset valitsivat paikkansa mielensä mukaan iloisen melun vallitessa.

Oi, mikä kunniakas hetki Mathieulle ja Mariannelle! He näkivät olevansa keskipisteenä apoteoksessa, jota he eivät olleet uneksineetkaan. Elämä oli aivankuin palkitakseen heitä siitä, että olivat siihen luottaneet, tahtonut jatkaa heidän elonpäiviään tavallisia rajoja ulommaksi, jotta he omin silmin saisivat nähdä työnsä ihmeellisen kukoistuksen. Ja heidän onnellinen ja kiitollinen sukunsa juhli heidän kunniakseen rakkaassa paikassa. Nämät ympärillä olevat jalavat ja pyökkipuut olivat he itse istuttaneet, he olivat nähneet niitten kasvavan päivästä päivään, ne olivat kuin rauhallisimmat ja väkevimmät heidän lapsistaan. Varsinkin tämä jättiläistammi oli heidän poikansa; samana päivänä, jolloin he olivat perustaneet Chantebledin, olivat he yhdessä istuttaneet sen, Mathieu oli kaivanut reijän, ja Marianne oli pidellyt nuorta taimea. Ja nyt kun tämä tammi varjosti heitä äärettömän laajalle leviävine lehtineen, oli se kuin koko perheen ylpeä tunnusmerkki. Niinkuin tammi oli perhekin levinnyt äärettömiin, niinkuin tammi oli perhekin nyt yksistään kokonainen metsä, joka oli syntynyt yhdestä ainoasta rungosta, eli samasta mahlasta, täynnä lauluja, päivänpaistetta ja raittiita tuulahduksia. Nojaten selkäänsä tammen runkoon jakoivat Mathieu ja Marianne keskenään sen kunnian, heidän kuninkaallinen majesteettillisyytensä oli yhtä valtaava kuin tammenkin, he olivat synnyttäneet yhtä monta olentoa kuin tammessa oli haaroja. Nuo kolme sataa vierasta heidän oikealla ja vasemmalla puolellaan olivat ainoastaan heidän itsensä jatkoa, samaa elämänpuuta, joka oli syntynyt heidän rakkaudestaan ja oli vielä kaikilla säikeillään kiinni heissä, ja kaikkialla, heidän ympärillään, tuli hedelmällisyyden virta heitä vastaan, mihin tahansa he katsoivatkin, näkivät he kättensä työn, maan, joka oli laajentunut ja tullut hedelmälliseksi sitä mukaan kuin he itse olivat lisääntyneet.

Ja kauniinta Mathieussa ja Mariannesssa oli se, että he olivat rakastaneet toisiaan seitsemänkymmentä vuotta ja rakastivat vielä tänäänkin toisiaan niinkuin ensimmäisenäkin päivänä. Seitsemänkymmentä vuotta olivat he kulkeneet vieretysten ilman eripuraisuutta, ilman uskottomuutta. He voivat tosin muistaa suuria murheita, mutta ne olivat aina tulleet ulkoapäin.

Jos he väliin olivat itkeneet, niin oli heitä lohduttanut se, että olivat saaneet itkeä yhdessä. Valkoisten hiustensa alla oli heillä vielä jällellä nuoruutensa usko, heidän sydämensä olivat toisissaan, kumpikin oli antanut omansa eikä ollut ottanut sitä enään takaisin. Heitä oli yhdistänyt katkeamaton rakkaudenside, oikea, todellinen avioliitto, sellainen, joka antaa koko elämälle vakavuuden, sillä mitään muuta onnea ei ole kuin ikuinen onni. Ja jokainen uusi lapsi, joka heille oli syntynyt, oli yhä enemmän lähentänyt heitä toisiinsa, se oli aina ollut uusi yhdysside heidän välillään, ja nyt olivat he yksi. Kyynelistä ja esteistä huolimatta olivat he aina voittaneet, ja kiitos siitä heidän pitkäaikaiselle sovulleen, heidän yhteiselle uskollisuudelleen, heidän ainaiselle keväänraittuille hellyydelleen, joka oli tehnyt heidät voittamattomiksi. Ja nyt päättivät he kuin sankarit, kuin onnen valloittajat, käsi kädessä, puhtaina kuin kristalli, valtaavina ja suurina, ja valtaavimmiksi ja suuremmiksi tulivat he vielä korkean vanhuutensa kautta, tämän pitkän elämän, joka oli täynnä yhtä ainoata rakkautta.

Nyt alkoi vihdoinkin tarjoilu. Kaikki talon palvelijat olivat auttamassa; ei oltu tahdottu nähdä ainoitakaan vieraita kasvoja. Melkein kaikki olivat kasvaneet Chantebledissä, he melkein kuuluivat perheeseen. Sitten saisivat he oman pöytänsä ja saisivat vuorostaan viettää timanttihäitä. Ja iloisen puhelun kaikuessa kannettiin esiin ensimmäiset vadit.

Äkkiä keskeytyi tarjoilu, vaikka se juuri vasta oli alkanutkin. Syvä hiljaisuus syntyi, jotakin odottamatonta oli tapahtunut. Keskelle nurmea, hevoskenkäpöydän molempain haarain välissä lähestyi nuori mies, jota kukaan ei tuntenut. Hän hymyili iloisesti, meni suoraan päämaaliaan kohden eikä pysähtynyt, ennenkuin Mathieun ja Mariannen edessä. Sitten sanoi hän voimakkaalla äänellä:

"Hyvää päivää, isoisä! Hyvää päivää, isoäiti! Teidän pitää tuoda lautanen lisää, sillä minäkin tulen juhlimaan teidän kunniaksenne."

Läsnäolijat istuivat hiljaan suuresti kummastellen. Kuka oli tämä nuori mies, jota ei kukaan ollut koskaan nähnyt? Hän ei luonnollisesti voi kuulua perheeseen, sillä silloinhan tiedettäisiin hänen nimensä ja tunnettaisiin hänen kasvonsa. Mutta minkätähden hän sitten tervehti vanhuksia noilla kunnianarvoisilla nimillä isoisä ja isoäiti? Yhä kasvava kummastus kasvoi varsinkin hänen suuresta yhtäläisyydestään Mathieun kanssa. Hän oli aivan varmaan joku Froment; hänellä oli suvun kirkaat silmät ja korkea, suora otsa. Hän oli uusi painos Mathieusta nuoruutensa päivinä, sellaisena kuin hän oli kuvattu perheen keskuudessa kunnioituksella säilytetyssä valokuvassa, jolloin Mathieu oli ollut seitsemänkolmatta vuotias ja alkanut valloittaa Chantebledia.

Mathieu nousi vapisten, mutta Marianne hymyili, sillä hän oli ymmärtänyt asian ennenkuin muut.

"Kuka olet sinä, poikani, joka kutsut minua isoisäksi ja olet näköiseni kuin veljeni?"

"Minä olen Dominique, teidän poikanne Nicolaksen vanhin poika. Isäni elää yhdessä äitini Lisbethin kanssa suuressa, vapaassa maassa, uudessa Ranskassa."

"Miten vanha sinä olet?"

"Minä tulen seitsemänkolmatta vanhaksi elokuussa, jolloin hyvän jättiläisen Nigerin vesi palaa takaisin ja kostuttaa äärettömät peltomme."

"Sano meille, oletko naimisissa, onko sinulla lapsia?"

"Minä olen ottanut vaimokseni erään ranskattaren, joka on syntynyt Senegalissa, ja meidän tiilitalossamme, jonka minä olen rakentanut, kasvaa jo neljä lasta Sudanin hehkuvan auringon alla."

"Sano meille vielä, onko sinulla veljiä, onko sinulla sisaria?"

"Isälläni Nicolaksella on äitini Lisbethin kanssa ollut kahdeksantoista lasta, joista kaksi on kuollut. Meitä on nyt kuusitoista, yhdeksän poikaa ja seitsemän tyttäretä."

Mathieu nauroi tyytyväisenä, kun hän kuuli, että hänen poikansa Nicolas oli viidenkymmenen vanhana ankara työmies elämän palveluksessa ja että hän oli työskennellyt paremminkin kuin Mathieu itse. Hän katseli Marianne, joka myöskin nauroi ihastuksesta.

"Siis, poikani, koska sinä olet poikani Nicolaksen poika, niin tule syleilemään meitä ja viettämään meidän timanttihäitämme. Me asetamme sinulle lautasen, sinä olet omassa kodissasi."

Dominique kulki pitkin askelin pitkin pöytää. Hän syleili ja suuteli molempia vanhuksia, jotka olivat heikot iloisesta liikutuksesta ja hämmästyksestä tämän uuden lapsen tähden, joka sellaisena päivänä oli kuin taivaasta tullut heidän luokseen ja joka toi heille tietoja toisesta perheestä, toisesta kansakunnasta, joka oli alkuaan heistä ja joka nyt lisääntyi kuumien maitten hehkussa.

Tästä hämmästyksestä saivat he kiittää Ambroisea, joka heti selitti sen teatterinäytännön, jonka hän oli pannut toimeen. Kahdeksan päivää oli hän salannut Dominiquea talossaan. Sudanista oli Dominiquen lähettänyt isänsä sopimaan Ambroisen kanssa muutamista ulosvientikysymyksistä ja ennen kaikkea tilaamaan Denisin konetehtaasta joukon maanviljelyskoneita, jotka olisivat rakennettavat maan laadun vaatimusten mukaan siellä. Siis ainoastaan Denis tiesi salaisuuden. Ja kun kaikki vieraat näkivät Dominiquen vanhusten sylissä, kun he saivat kuulla jutun kokonaisuudessaan, niin silloin syntyi uusi meluavan ilon purkaus, ja he olivat vähällä tukahuttaa rakkailla syleilyillään sisarperheen lähettilään, Fromentein toisen hallitsijasuvun prinssin uuden Ranskan ihmeellisestä maasta.

Mathieu antoi määräyksen:

"Tuokaa hänelle lautanen meidän kahden eteen. Hän saa yksin istua meidän kahden eteen. Hän saa yksin istua meidän edessämme mahtavan valtakunnan lähettiläänä. Ajatelkaa, että hän paitsi isäänsä ja äitiänsä edustaa yhdeksää veljeä ja seitsemää sisarta ja sen lisäksi neljää omaa lastansa. Kas niin, poikani, istu ... ja nyt saa meille tarjota ruokaa!"

Koko hääaterian aikana vallitsi iloinen ja liikuttava mieliala suuren tammen siimeksessä. Suloinen viileys nousi ruhostosta, näytti siltä kuin luontokin olisi hyväilyillään tahtonut ottaa osaa juhlaan. Ehtimiseen naurettiin, ja vanhuksetkin olivat kuin leikkivät lapset. Valkeitten, mustain tai vaaleain hiusten alta loistivat kasvot. Ja mikä mainio ruokahalu! Millä iloisella hälinällä otettiin vastaan eri ruokalajit! Hyvä viini pääsi myöskin kunniaansa, ja siten tahdottiin osoittaa kiitollisuutta elämälle, joka oli suonut molemmille patriarkoille sen ilon, että olivat saaneet nähdä kaikki kokoontuneina ympärilleen näin juhllallisesta syystä. Jälkiruokain aikana pidettiin puheita ja kohotettiin uusia eläköönhuutoja. Mutta puhelun aikana tultiin ehtimiseen aterian alkuun. Lähettilään läsnäolo, kaikki, mitä hän ei vielä ollut sanonut, koko se satu, jonka hänen arveltiin voivan kertoa, se juuri jännitti pöytävieraitten uteliaisuutta. Ja niin pian kuin kahvia tarjoiltiin, risteili hänelle ehtimiseen kysymyksiä, ja hänen täytyi puhua.

"Niin, mitä minä sitten puhuisin?" vastasi hän nauraen Ambroisen kysymykseen, joka tahtoi tietää, mitä hän piti Chantebledistä, jonka peltoja Ambroise oli aamun kuluessa näytellyt hänelle. "Minä pelkään, ett'en voi olla kohtelias maata enkä teidän työtänne kohtaan, jos puhun suoraan. Maanviljelys täällä on taidetta, ihmeteltävää tahdonvoimaa, tiedon ja hyvän järjestyksen yhteisvaikutusta, jotta maasta voitaisiin saada ne sadot, joita se vielä voi antaa. Te teette paljon työtä, te teette ihmeitä. Mutta Herra Jumala, miten teidän valtakuntanne on pieni! Miten te voitte elää täällä tuuppimatta kyynäpäillänne naapurejanne? Te olette pakkautuneet tänne suuriin kerrokseen, niin että jokainen ei voi saada raitista ilmaa edes hengittääkseen. Ja teidän laveat peltonne, ne eivät ole muuta kuin pieniä maapalstoja, joilla teidän harvalukuiset elukkanne näyttävät kuin eksyneiltä muurahaisilta. Oh, näkisittepä vaan minun mittaamattoman Nigerini, ne äärettömät alangot, joita sen vesi kostuttaa, meidän äärettömät kenttämme siellä kaukana, joilla ei ole muuta rajaa kuin kaukainen taivaanranta!"

Benjamin oli kuunnellut häntä paikaltaan ja vavissut jännitetystä uteliaisuudesta. Aina siitä asti kuin tuo suurten vesien ja toisen auringon poika oli ollut heidän joukossansa, ei hän ollut kääntänyt silmiään hänestä, ja hänen haaveileviin silmiinsä syttyi innon hehku. Kun hän kuuli Dominiquen puhuvan, ei hän voinut vastustaa tuntematonta kutsumusta, hän jätti paikkansa, käveli ympäriinsä ja istui vihdoin Dominiquen viereen.

"Niger, mittaamattomat alueet ... kerro meille niitten äärettömyydestä."

"Niger, se hyvä jättiläinen, on kaikkein meidän isä siellä. Minä olin tuskin kahdeksan vuotias, kun minun vanhempani jättivät Senegalin epäviisaan rohkeuden ja mielettömän toivon vallassa; he olivat saaneet päähänsä matkustaa Sudaniin kuin sen valloittajat. Monta päivämatkaa on yli kallioitten, viidakkojen ja virtojen Saint-Louisin ja meidän nykyisen maatilamme välillä Diennén tuolla puolella. Minä en muista ensimmäistä matkaani, minusta tuntuu, että olen syntynyt meidän hyvästä Nigeristä itsestä ja hänen vetensä ihmeellisestä hedelmällisyydestä. Hän on mittaamaton ja lempeä, hänellä on lukemattomia aaltoja, hän on meren kaltainen, hän on niin leveä, ett'ei yksikään silta ylety hänen ylitsensä, ja hän ulottuu toisesta taivaanrannasta toiseen. Hänessä on saaristoja, käsivarsia, jotka kasvavat ruohoa ja ovat laidunmaina, suuria syvyyksiä, joissa kokonaisia sotajoukkoja jättiläiskaloja uiskentelee. Hänellä on myrskynsä, tulikuumat päivänsä, jolloin hänen vetensä on auringon polttavassa syleilyssä, hänellä on ihanat, ruusunväriset, äärettömän hengevät tähtiyönsä. Ja hän on kantaisä, perustaja, hedelmöitsijä, hän on luonut Sudanin, lahjoittanut sille lukemattomia aarteita, hän on puolustanut sitä lähellä olevia erämaita vastaan ja muodostanut sen hedelmällisestä mudastaan. Joka vuosi, säännöllisesti palaavilla ajoilla, nousee hän äyräittensä ylitse, täyttää tulvallaan laakson kuin valtameri ja jättää sen sitten hedelmöitettyä äärettömän runsaskasvuiselle kasvillisuudelle. Niinkuin Niilikin on hänkin voittanut hiekan, hän on lukemattomien ihmispolvien isä, hän on se jumala, joka on luonut vielä tuntemattoman maailman, joka on tulevaisuudessa tekevä vanhan Europan rikkaaksi. Ja Nigerlaakso, hyvän jättiläisen suunnaton tytär, oi, mikä äärettömyys, mikä vapaa lentopaikka on sen rajattomuudessa! Tasanko leviää, muuttaa taivaanrannan taaksepäin kohtaamatta esteitä ja rajoja. Tasankoa ja yhä tasankoa, kenttiä, joitten jatkona on alituisen toiset kentät, suoria vakoja niin kauvaksi kuin voi nähdä ja joitten päähän aura ei saavu moneen kuukauteen. Sieltä saadaan elatusta suurelle kansalle silloin, kun siellä harjoitetaan maanviljelystä voiman ja tiedon avulla, sillä tämä valtakunta on vielä koskematon ja sellainen, joksi virta on sen tehnyt tuhansia vuosia sitten. Huomenna kuuluu tämä valtakunta sille maanviljelijälle, joka on tohtinut valloittaa sen ja hankkia itselleen alueen niin suuren kuin hän voi uneksia ja työllään hallussaan pitää, jota ei enään laskettaisi hehtaarittain vaan penikulmittain ja jossa ikuiset laihot aaltoilisivat. Ja mikä ilo on hengittää yhdellä siemauksella koko tuota avaruutta, mikä terveellinen ja hyvä olo, kun ei enään olla toistensa päälle tungettuina, kun tuntee itsensä vapaaksi, mahtavaksi, niin suuren maa-alueen herraksi kuin on tahtonut omakseen saada sen auringon alla, joka loistaa kaikille!"

Benjamin ei väsynyt kuuntelemasta ja kysymästä.

"Mitenkä te olette olonne järjestäneet siellä? Miten te siellä elätte? Millaiset tavat ja työt teillä on?"

Dominique nauroi, sillä hän tiesi hyvin, että hän saisi kaikki nuo tuntemattomat sukulaisensa hämmästyttämään, nuo sukulaiset, jotka uteliaina piirittivät häntä ja seurasivat hänen huultensa

liikkeitä. Vieläpä lapsetkin kerääntyivät hänen ympärilleen, aivankuin hän olisi kertonut kaunista satua.

"Oh, me elämme tasavallassa, me olemme yhteiskunta, jonka jokaisen jäsenen täytyy tehdä työtä yhteishyvän eteen. Perheessä on kaikkiin ammatteihin kuuluvia työmiehiä. Isä on erittäin taitava muurari, sillä hän rakensi talot, kun me saavuimme sinne. Hän on laittanut itse tiilensäkin, sillä Diennén luona on hyvää savea. Meidän tilamme on siis nyt kuin pieni kylä, jokainen nainut lapsi saa oman talonsa. Muuten emme me ole ainoastaan maanviljelijöitä, me olemme myös kalastajia ja metsästäjiä. Meillä on veneemme, Niger on äärettömän kalarikas, sieltä saadaan ihmeen hyviä saaliita. Metsästys voisi myös elättää perheen, sillä metsässä on riistaa, peltokanoja, helmikanoja puhumattakaan flamingoista, pelikaaneista ja haikaroista ja tuhansista muista eläimistä, jotka eivät kelpaa syötäväksi. Mustat leijonat käyvät väliin meitä tervehtimässä, kotkat lentävät hitaasti päittemme päällä, virtahevet kolmen ja neljän eläimen suuruisissa joukoissa leikkivät kömpelön viehättävinä hämärän aikana virrassa kuin kylpevät neekerilapset. Mutta me olemme etupäässä maanviljelijöitä, kenttien kuninkaita, kun Niger on vetäytynyt takaisin hedelmöityttyään ne. Meidän alueellamme ei ole rajoja, se ulettuu niin kauvas kuin vaan voimme työskennellä. Näkisittepä vaan maata viljeleviä alkuasukkaita, he eivät edes kynnä, heidän alkuperäisinä työkaluinaan ovat kepit, joilla he raappivat maata ennenkuin kylvävät! Ei tarvita ajatusta, ei vaivannäköä, maa on lihavaa, aurinko polttaa, sato on aina hyvä. Ja kun me käytämme auraa, kun me vähän huolehdimme maasta, joka paisuu elämästä, niin ihmeen suuria satoja saamme me, liiankin paljon viljaa, joka särkisi teidän latonne! Kun me saamme maanviljelyskoneet, jotka olemme teiltä tilanneet, niin tarvitaan kokonaisia laivastoja kulettamaan sitä viljaa, jota me emme tarvitse. Kun virta on vetäytynyt äyräittensä sisään, viljellään riisiä, josta väliin saadaan kaksikin satoa. Sitten viljellään hirssiä ja pistasia, ja niistä saadaan viljaa, kun voimme ruveta suurviljelykseen. Meillä on äärettömän suuria puuvillaistutuksia. Me viljelemme myös maniokia ja indigoa, meillä on keittiöpuutarhoja, joissa kasvaa sipulia, ryytikasveja, kurbitseja ja kurkkuja. Minä en puhukaan villeistä kasveista, kummipuista, jota meillä on kokonaisia metsiä, voipuusta, jauhupuusta, silkipuusta, jotka kaikki kasvavat meidän maallamme aivankuin orjantappurapensaat teidän maanteitten vieressä. Sitäpaitsi me vielä harjoitamme karjanhoitoa, meillä on karjalaumojia, jotka yhä suurenevat ja joitten lukumäärää me emme edes tunne. Meillä on vuohia ja pitkävillaisia lampaita tuhansittain, meidän hevosemme laukkaavat vapaasti suurissa aitauksissa, jotka ovat kuin suuri kaupunki, meidän puhvelit valloittavat puolen penikulmaa rannasta, kun ne auringon laskiessa menevät juomaan Nigeristä. Mutta ennen kaikkea olemme me vapaita ihmisiä, iloisia ihmisiä, jotka teemme työtä siitä ilosta, että saamme elää ilman kahleita, ja meidän palkanamme on se tieto, että tekemme on suurenmoinen, ihana ja hyvä, koska me olemme luoneet uuden Ranskan, tulevaisuuden kaikkivaltiaan Ranskan."

Hän oli nyt päässyt vauhtiin, häneltä ei enään tarvinnut kysellä, hän tyhjensi kaiken suuren ja kauniin, jota hänen sydämensä oli täynnä. Hän kertoi Diennéstä, vanhasta pääkaupungista muistomerkkeineen ja asukkaineen, jotka johtavat alkunsa Egyptistä. Hän puhui neljästä muusta keskipisteestä, Bammakusta, Niaminasta, Segusta ja Sansandingistä, suurista kylistä, joista joskus tulisi suuria kaupunkeja. Hän kuvaili varsinkin Timbuktua, tuota komeaa, niin kauan tuntematonta, tarujen hämärässä ollutta kaupunkia kultineen, norsunluineen, kauniine naisineen, joka heijastaa saavuttamattomine nautintoineen erämaan ahnaasta hiekasta. Hän mainitsi Timbuktua Saharan ja Sudanin portiksi, rajakaupungiksi, jossa elämä loppuu, minne kameeli tulee lastattuna aseilla, tavaroilla ja välttämättömällä suolalla, jossa Nigerin alukset purkavat kalliin norsunluunsa, kultansa, jota keräillään maan pinnalta, kameelikurjensulkansa, kumminsä, viljansa, kaikki tämän hedelmällisen laakson rikkaudet. Hän kuvaili lopuksi Timbuktua meidän päivinämme, rappeutuneena ja köyhänä, tuota muinaisajan rikasta ja loistavaa kaupunkia, joka nyt tuntuu olevan raunioina ja kätkevän rappeutuneitten seinänsä sisälle ne jäännökset aarteista, jotka sillä vielä on jäljellä, mutta josta kerran vielä on tuleva kunniakas ja komea kaupunki kaiken runsauden lähteen Sudanin ja Saharan, Euroopan johtavan tien välissä. Ja tämä tapahtuu silloin, kun Ranska on avannut tien, yhdistänyt tämän uuden valtakunnan maakunnat, perustanut tämän äärettömän suuren, uuden Ranskan, jonka rinnalla vanha emämaa on ainoastaan pieni pala aivoja, aivoja, jotka ohjaavat kaikki.

"Se on unelmani", huudahti hän, "se on jättiläistyö, jonka tulevaisuus on loppuun suorittava. Algeria yhdistettynä Timbuktun kanssa Saharan rautatiellä, sähkövetureilla, jotka vievät vanhan Europan yli äärettömäin hiekka-aavikkojen! Timbaktu yhdistettynä Senegaliin Nigerin höyrylaivoilla, toisilla rautateilla, jotka leikkelevät kaikkialla tätä mahtavaa valtakuntaa. Uusi, suunnaton Ranska kerran perustettuna on valmis elättämään ne sata miljoonaa asukasta, jotka siellä joskus asuvat! Kaikkea tätä ei luonnollisesti voi tehdä yhtenä päivänä. Saharan rautatietä ei ole vielä rakennettu, siellä on 2,500 kilometriä paljasta erämaata, jota ei mikään yhtiö juuri mielellään tahdo ottaa haltuunsa, ja siellä täytyy aluksi olla sivistystä, löydettävien kaivoksien yhä kasvavine tuotantoineen täytyy hankkia emämaalle tähän tarkoitukseen rahoja. Ja sitten asukkaat siellä ... ne ovat suurimmaksi osaksi hyvänluontoisia neekereitä, mutta muutamat heimot ovat verenhimoisia ja varastelevia, ja uskonnollinen fanatismi kiihoittaa vielä heidän viljelystään, mikä lisää meidän vaikeuksiamme ... tuo pelottava Islami-kysymys, joka saattaa meidät haaksirikoon, ellei sitä ole saatu sitä ennen ratkaistuksi. Ainoastaan elämä, monien vuosien elämä, voi luoda uuden kansan, saada sen luonteen sopusointuun uuden maan kanssa, sulattaa yhteen sen eri ainekset, antaa sille normaaliset olot, sopusuhtaisen voiman. Mutta jo tänäkin päivänä on Ranska syntynyt tuolla kaukana, siellä on syntynyt rajaton valtakunta, ja se tarvitsee meidän vertamme, ja meidän täytyy uhrata se tämän Ranskan edestä, jotta se kansoittuisi, jotta se voisi saada esiin äärettömät rikkautensa maasta, jotta siitä tulisi koko maailman suurin, vahvin ja mahtavin valtakunta."

Benjamin hurmaantui, hän vavahteli, kun hän vihdoinkin näki tuon kaukaisen maan paljastuvan eteensä, ja hänen silmänsä peittyivät kyynelistä. Ah, sitä terveellistä, jaloa elämää, koko tuota työtä, tuota elämän päämäärää, jonka hän tähän asti oli nähnyt ainoastaan hajanaisissa unelmissaan! Hän kysyi:

"Onko siellä paljon ranskalaisia uudisasukasperheitä, samanlaisia kuin teidänkin?"

Dominique purskahti nauruun.

"Ei, meidän vanhoilla asuinpaikoillamme Senegalissa on tosin muutamia uudisasukasperheitä, mutta Nigerin laaksossa, Diennén tuolla puolla, olemme me luullakseni ainoat. Me olemme tienraivaajia, hurjapäinen etujoukko, sangviinisia hupsuja, jotka rohkenemme kaikkea. Ja se on jossakin määrin ansiokastakin, sillä tavallisista viisaista ihmisistä tuntuu meidän elämämme kuin uhmaukselta tervettä järkeä vastaan. Voitteko ajatella ranskalaista perhettä, joka asuu villien keskuudessa ja jolla ei ole muuta suojaa kuin pieni linnoitus lähiseudulla, ja siellä yksi valkoinen upseeri komentaa tusinaa mustaa sotilasta ja on väliin itsekin pakoitettu ampumaan laukauksia? Voitteko ajatella sellaista ranskalaista uudisasuntoa maassa, jonka jonkun heimopäällikön uskonvimma voi panna tuleen minä hetkenä tahansa? Se on taivaasen asti huutavaa hulluutta, mutta se juuri on meidän ihastuksemme, se juuri tekee meidät iloisiksi, terveiksi ja voitonylpeiksi. Me raivaamme tietä, me näytämme esimerkkiä. Me olemme vieneet mukamme sinne vanhan, rakkaan Ranskan, me olemme valloittaneet itsellemme tuosta viljelemättömästä maasta alueen, josta tulee maakunta, me olemme perustaneet kylän, joka sadan vuoden kuluttua on suuri kaupunki. Siirtomaissa ovat ranskalaiset kaikkein hedelmällisin rotu, vaikka he näyttävät tulleen hedelmättömiksi omassa maassaan. Ja me lisäänymme me, me täytämme maan! Tulkaa siis sinne kaikki, koska te täällä olette liian ahtaalle sullottuina, koska teillä ei ole tarpeeksi ilmaa ahtailla alueillanne ja teidän liian kuumissa, myrkytetyissä kaupungeissanne! Siellä on sijaa kaikille, uutta maata, raitista ilmaa, jota ei vielä kukaan ole hengittänyt, sellainen työ tehtävänä, joka tekee teidät kaikki sankareiksi, voimakkaiksi, elämänhaluisiksi ihmisiksi. Tulkaa minun kanssani, minä otan mukaani miehiä ja naisia, te saatte valloittaa itsellenne uusia maakuntia, te saatte perustaa uusia kaupunkeja suuren, suunnattoman Ranskan kaikkivaltaa varten!"

Hän oli niin reipas, niin kaunis, niin voimakas, että kaikki pöytävieraat tervehtivät häntä vielä kerran hyvä-huudoilla. He eivät luonnollisesti seuraisi häntä, sillä kaikki nämät puoliset olivat jo rakentaneet pesänsä, ja kaikki nämät nuoret olivat kaikilla juurillaan liian vahvasti kiinni vanhassa maassa. Mutta kaunis satu oli se kaikille suurille ja pienille lapsille, heissä tämä kertomus jo ehkä huomenna herättäisi halun kunniakkaisiin töihin kaukaisissa maissa. Siemenet olivat kylvetyt, niistä voisi kasvaa satumaisen suuri sato.

Ja Benjamin oli ainoa, joka keskellä innon purkauksia huudahti niin kovaan, että voitti muitten äänet:

"Minä, minä tahdon elää ... ota minut mukaasi, ota minut mukaasi!"

Mutta nyt sanoi Dominique lopuksi:

"Niin, isoisä, sitä minä en ole vielä sanonut, että isäni on antanut maatilamme nimeksi Chantebled. Hän on usein kertonut meille, miten te kaukonäköisellä rohkeudella perustitte tänne maatilanne, miten koko maailma teki teistä pilkkaa, kohotti olkapäitään ja sanoi, että te olitte hulluja. Minun isäni on saman pilkan esineenä, saman halveksivaisen säälin esineenä, sillä ihmiset odottavat, että Niger jonakin päivänä vie meidän kylämme, ell'ei joku kuleksiva neekeriheimo ole sitä ennen tappanut ja syönyt meitä. Mutta minä olen aivan rauhallinen, me tulemme voittamaan niinkuin tekin olette voittaneet, sillä hulluus, joka ilmenee työhalussa, onkin jumalallista viisautta. Siellä syntyy uusi Fromentein valtakunta, uusi, ääretön Chantebled, jossa te molemmat, isoisä ja isoäiti, olette patriarkkoja, joita kunnioitetaan kuin jumalia. Minä juon maljanne, isoisä, minä juon maljanne tulevan trooppilisen kansanne puolesta!"

Mathieu oli noussut seisomaan ja hän sanoi kovalla äänellä, mutta suuresti liikuttuna:

"Maljasi, poikani! Poikani Nicolaksen malja, hänen vaimonsa Lisbethin ja kaikkein niitten malja, jotka ovat syntyneet heidän rakkaudestaan! Kaikkein jälkeläisten, nykyisten ja tulevaisten malja!"

Nyt vaati elämä Mathieulta ja Mariannelta viimeisen rohkeuden. Kuukausi tämän jälkeen, kun Dominique oli aikeissa palata Sudaniin, sanoi Benjamin eräänä iltana heille, kuinka suurta ja vastustamatonta kutsumusta hän tuntee noihin kaukaisiin maihin.

"Rakastettu isäni, jumaloittu äitini, antakaa minun matkustaa Dominiquen kanssa. Minä olen taistellut, minä inhoon itse itseäni siitä syystä, että voin jättää teidät teidän ijällänne. Mutta minä kärsin liian paljon, minun sydämeni pakahtuu odotuksesta, ja minä kuolen häpeällisestä työttömyydestä, ell'en saa matkustaa."

He kuuntelivat sydän murtuneena tätä puhetta. Nämät sanat eivät olleet odottamattomia, he olivat odottaneet niitä timanttihäistään asti. Ja he vapisivat, he tunsivat, ett'eivät voi kieltää, sillä he tiesivät menettelleensä väärin siinä, että olivat pitäneet viimeistä lastaan kotona pesässään, vaikka muut olivat saaneet lähteä lentoon. Oi, tuota ahnasta elämää, joka ei suonut heille tätä iloa, joka vaati heiltä heidän salatuun aarteensaakin, josta he mustasukkaisessa itsekkäisyydessään eivät olleet tahtoneet luopua ennenkuin haudan reunalla!

Syntyi pitkäällöinen hiljaisuus; vihdoinkin vastasi Mathieu tukahutetulla äänellä:

"Poikani, minä en voi pidättää sinua täällä. Mene sitten sinne, minne elämä sinua kutsuu. Jos minä tietäisin, että kuolen illalla, pyytäisin sinua odottamaan huomiseen."

Ja Marianne sanoi lempeästi:

"Miksi emme voi kuolla heti? Silloin ei meillä olisi tätä viimeistä kärsimystä, ja sinä voisit vaan mukanasid meidän muistomme."

Vielä kerran olivat he näkevinään edessään Janvillen rauhallisen kirkkomaan, jossa heidän rakkaansa jo uinuivat ja jossa he itse pian saisivat yhtyä heihin. Ei ollut katkeruutta tässä ajatuksessa, ja he toivoivat tulevansa viedyiksi sinne samana päivänä, sillä he eivät voineet ajatella elämää ilman toisiaan. Ja muuten eivätköhän he jatkaneet elämää lastensa kautta, eivätköhän he olleet ijankaikkisesti yhdistetyt toisiinsa ja kuolemattomia jälkeläisissään?

"Rakas isäni, jumaloitu äitini", sanoi Benjamin vielä, "minä se kuolen huomenna, ell'en saa matkustaa. Teidän kuolemanne odottaminen, suuri Jumala, eikö se olisi samaa kuin sen toivominen? Teidän täytyy elää vielä kauvan, ja minä tahdon myös elää."

Taas syntyi hiljaisuus, sitten sanoivat Mathieu ja Marianne yhteen ääneen:

"Matkusta sitten, lapseni. Se on oikein, ihmisen täytyy elää."

Mutta suuri oli tuska viimeisenä päivänä, kun heidän täytyi eritä tästä viimeisestä lihasta, kaikesta, mikä heistä itsestä oli jälellä, antaakseen tämän viimeisen lahjansa elämälle! Nyt uudistui Nicolaksen hyvästijättö, taaskin lensi lapsi pesästä, meni avaruuteen hedelmöittääkseen tuntemattomia, kaukaisia maita.

"Ei koskaan enään!" huudahti Mathieu itkien.

Ja Marianne toisti nyhkyttäen sydämensä syvyydestä asti:

"Ei koskaan enään, ei koskaan enään!"

Benjaminin lähdön jälkeen tunsivat Mathieu ja Marianne taaskin sen suuren ilon, sen pohjattoman rikkaan, tyynen vakaumuksen, että heidän elämänsä tehtävä oli täytetty. Heillä ei ollut enään mitään itseään varten, ainoastaan sen onnen tunto, että olivat antaneet kaikki elämälle. Lapsia rakastavina ja hymyillen riemuitsivat nämät pian satavuotiaat vanhukset heimonsa rehevästä kukoistuksesta. Yli merien oli maito virrannut, Ranskan vanhasta maasta neitseellisen Afrikan äärettömille kentille, tulevaisuuden nuoreen, jättiläissuureen Ranskaan. Chantebled oli valloitettu isänmaan halveksitusta kolkasta, toinen Chantebled loi itselleen kuningaskunnan kaukana, laajoissa erämaissa, jotka elämän oli vielä tehtävä hedelmällisiksi. Se oli ihmiskunnan vaellusta, sen levenemistä yli maailman, sen kulkua äärettömyyttä kohden.

(Toisen osan loppu.)

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HEDELMÄLLISYYS: ROMAANI ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any

part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written

explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.